

**A Szakértői Bizottság jelentése
2007–2008**

Tartalom

Bevezető Kenedi János	4. oldal
I. Áttekintés a volt állambiztonsági szervekkel kapcsolatban a rendszerváltás után keletkezett törvényekről, törvényjavaslatokról. Az állambiztonsági iratok átadása teljesítésének értékeléséről szóló 190/2007. (VII. 23.) számú kormányrendelet. Köbel Szilvia	19. oldal
II. Az iratfeltárás előzményei	
1. A jogi szabályozás változásai Ripp Zoltán	26. oldal
2. A Belügyminisztériumi Iratfeltáró Bizottság jelentése, 1995. június 30. Varga László	40. oldal
3. A 2003. évi III. törvény végrehajtását felügyelő bizottság tevékenységéről Sipos Levente	44. oldal
III. A feltárandó iratok köre és az érintett iratképző szervek Palasik Mária	47. oldal
IV. Az állambiztonsági szervek intézménytörténeti struktúrájának vázlata Ungváry Krisztián	49. oldal
V. A nyilvántartás története és rendszere Varga László	58. oldal
VI. Iratkezelés és selejtezések Baráth Magdolna	122. oldal
VII. Állambiztonsági reformtervek, a Dunagate és a politikai fordulat Ripp Zoltán	149. oldal
VIII. Nemzetközi kitekintés Ungváry Krisztián	178. oldal
IX. A törvény szerinti titkosítás gyakorlata Kenedi János	182. oldal
X. A nemzetbiztonsági érdek és az iratminősítés Sipos Levente	209. oldal
XI. Részjelentések	
1. Szolgálatok	
Jelentés az Információs Hivatalban őrzött 1990. február 14. előtt keletkezett iratokról Sipos-Ungváry	217. oldal
Jelentés a Magyar Köztársaság Nemzetbiztonsági Hivatalában található 1990. február 14. előtt keletkezett iratokról Palasik-Varga	234. oldal
Különvélemény Palasik Mária és Varga László <i>Jelentés a Magyar Köztársaság Nemzetbiztonsági Hivatalában található 1990. február 14. előtt keletkezett iratokról</i> c. írásához Sipos-Ungváry	291. oldal
Jelentés a Magyar Köztársaság Katonai Biztonsági Hivatalában található, 1990. február 14. előtt keletkezett iratokról Palasik-Ungváry	296. oldal
Jelentés a Nemzetbiztonsági Szakszolgálatnál folytatott iratfeltárásról Ripp-Varga	314. oldal
Jelentés a Katonai Felderítő Hivatalban levő, 1990. február 14. előtti iratokról Sipos Levente	328. oldal
2. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára Varga László	339. oldal
3. Egyéb szervek, levéltárak	
Jelentés a Legfőbb Ügyészségen és a Katonai Bíróságon végzett iratfeltárásról Ungváry Krisztián	358. oldal
Jelentés a Magyar Országos Levéltárban végzett iratfeltárásról Palasik Mária	359. oldal
Jelentés a Pest Megyei Levéltárban végzett iratfeltárásról Palasik Mária	363. oldal
Jelentés az Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztériumban őrzött volt állambiztonsági iratokról Ungváry Krisztián	365. oldal

Jelentés az állambiztonsági iratok áttekintéséről a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltárban Baráth Magdolna	367. oldal
Jelentés az Országos Rendőr-főkapitányságon és a Budapesti Rendőr-főkapitányságon tett látogatásról Sipos Levente	368. oldal
Feljegyzés a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságán és budapesti igazgatóságánál tett látogatásokról Varga László	370. oldal
Feljegyzés a Kormányőrség iratairól Varga László	371. oldal
XII. Adatok a 2003. évi törvény végrehajtásáról Palasik Mária	372. oldal
XIII.A Szakértői Bizottság jelentése. Főbb gondolatok a Magyar Köztársaság Kormánya számára Baráth Magdolna, Kenedi János (elnök), Palasik Mária, Ripp Zoltán, Sipos Levente, Ungváry Krisztián, Varga László	388. oldal
Mellékletek	
A bizottság munkamenete Sipos Levente	393. oldal
Dossziék és kartonok. A nyilvántartás eszközei Varga László	397. oldal
Az 1995-ös jelentés összefoglalója	
Jelentés a 2003. évi III. törvény végrehajtását felügyelő bizottság munkájáról	

Bevezető

„Feltárni – megőrizni – gondolkodni – továbblépni.”

Timothy Garton Ash: *Az igazsághoz vezető négy út*

Jelentésünk szerkezete a fenti mottóba sűrített négy társadalmi követelményt és megvalósításuk logikai sorrendjét követi. Az oxfordi történész négy volt szovjetizált középkelet-európai ország, valamint a Dél-afrikai Köztársaság iratfelszabadítási módozatait hasonlította össze. Nevezetes – 1997-ben írott, a *Die Zeit* című német hetilapban megjelent – tanulmányának¹ fő kérdése, hogy mi a teendő a diktatúráktól megörökölt politikai rendőrségi iratállománnyal a demokratikussá vált jogállamokban. Mint összehasonlító elemzésének címe is utal rá, nincs egyetlen, a célegyenesre ráfordító, az igazsághoz tévedhetetlenül vezető út, amely a hidegháború után formálódó államokat a demokratikus nemzetközösség tagjai közé integrálhatná. Az ENSZ kulturális szervezete 1995-ben ígéretes ajánlást tett közzé. Az UNESCO felhívása a levéltárosokhoz szól: *„Minden országnak joga van tudni az igazat múltjáról. Minden embernek joga van tudományos, történelmi kutatáshoz. Az elnyomás áldozatainak joga van kárpótlásra...”* 2006 januárjában pedig a volt szovjetizált európai országok vezetőit szólította fel a strasbourgi székhelyű Európa Tanács: *„Vizsgálják meg saját múltjukat, és határolódjanak el a totalitárius kommunista rendszerek által elkövetett bűnöktől azok a kommunista, illetve posztkommunista pártok, amelyek ezt még nem tették meg [...], mert a történelem megismerése annak előfeltétele, hogy a bűnök ne ismétlődhessenek meg a jövőben.”* A nemzetközi szervezetek ajánlásainak teljesítéséről azonban az újdonság EU-tagállamoknak kell dönteniük a jelenben. Saját maguknak kell választani, hogy a sokféle múlt tradíciója közül melyiket viszik tovább, s mely irányokat ejtik el a demokratikus jövő érdekében. Nemkülönben választaniuk kell a Varsói Szerződésből a NATO-ba, a KGST-ből a nemzetközi piacgazdaságba vezető, szerteszt ágazó utak közül.

Timothy Garton Ash tipológiáját – kiindulásképpen – szó szerint idézzük, mert esszéjét jelentésünk „sorvezetőjének” szánjuk. Annál is inkább, mivel nem egyetlen, monokauzális megoldás irányelveit vázolja fel, hanem az egyes országok történelmi hagyománya és legújabb kori történetírása közti tudományos tér betöltéséhez tűnődésre és mérlegelésre szánt szempontok sokaságát kínálja fel. Azaz, a hidegháború korának históriáját nem választja el a – Bibó István kifejezésével szólva – „tanuló demokráciák” historiográfiáitól. Sőt a különböző alkotmányformáló és jogalkotási lehetőségeiket összeveti politikai kultúráik eltérő tradícióival. A célja ugyanis, hogy még az ezredfordulón is képlékeny, alig-alig megszilárdult európai demokráciák értékrendjei közti minimális konszenzust és maximális információszabadságot a társadalmi nyilvánosság szerkezetének foglalatába illessze. Timothy Garton Ash távolról sem lunátikus. Szkeptikus történetíró. Szerinte sem *„törvényszerű az, hogy minél alaposabb a feldolgozás, annál nagyobb a demokrácia”*. Tudja, a múlt demokratikus értékeinek alátámasztása és az autokratikus tradíciók elszorvasztása is társadalmi költséggel jár. A kiadások mérlegelésénél a szabadságjogok növelésére fordítandókat érdemes ugyan előnyben részesíteni, de arról sem szabad elfeledkezni, hogy a nacionalista, rasszista, populista, irredenta értékek árfolyama is növekedni fog a politikai börzén. A törékeny politikai kultúrájú országokban – mint amilyen Magyarország is – erre érdemes különös figyelmet fordítani. Ott, ahol nem alakult ki kellő

¹ Magyarul olvasható az *Élet és Irodalom* 50. évf. 3. számában.

távolság a már lezárt múlt forráskritikán alapuló ismeretei és a még nyitott jelen között, ott, ahol a történelmet politikai szándékból aktualizálják, így kell tenni. A legújabb kori állambiztonsági forrásokból szelektíven kiragadott szentek és kiátkozottak legendaköreinek töredékei is ahhoz a tudományos vitához vezetnek vissza, amelyben Garton Ash eszméinek közeli, de földrajzilag távoli társa, Szücs Jenő egyszer már megfogalmazta – azóta sem cáfolt – véleményét: „*Oktalan dolog lenne tagadni, hogy a történetírásnak [...] megvan az a szerepe is, hogy a jót, a szépet, az emocionálisan lelkesítő válogassa és emelje ki a történelem igen vegyes, heterogén örökségből. [...] A nemzeti öntudat és a történelem viszonya azonban elsősorban nem didaktikai részletkérdés. [...] A történelem valóságos nemzeti historikuma nem egyértelműen lelkesít és melenget, hanem gondolkodásra és kritikára készítet [...] aki pedig a történelem végső igazságára törekszik, az leteheti a tollat.*” Szücs is reméli „*hogy a nacionalizmusoknak Közép- és Kelet-Európa-szerte máig kiható emocionális, intellektuális, pszichikai zavaraiából és hibás köreiből egyszer talán sikerül kijutni*”. Szücs Jenő épp a zsákutcát igyekszik kikerülni: „*Ami legkevésbé lehet cél: az aurea mediocretas lapos bölcsessége. »Az igazság valahol középen van?« Az igazság soha sincs középtű. Olyan viták esetében, ahol túlzottan szélsőségesek az álláspontok, a tapasztalat az, hogy az igazságot nem a kettő közt meghúzott vonal felezőpontján kell keresni, hanem a feszültség zónáján kívül.*” Szücs Jenő ezért látja el könyvének ezt a fejezetét *A történelem – a múlt szociológiája* alcímmel.² Mi pedig azért illesztjük gondolatát a bevezetőhöz, hogy menten tudassuk a Jelentés olvasójával, miért is kerestünk az alábbi fejezetekben az *ügynöktörvények* emocionális „feszültségi zónájától” mind nagyobb távolságra egy lehetséges *dossziétörvény* megalkotásához szükséges empirikus forrásanyagot. A nagyobb forrásanyagban amúgy is benne van a kisebb, azaz, az *ügynöknek* is van szerepe – bár inkább epizód-, semmint főszerepe – az *aktanyilvánosság* törvényében. Slamos definíció lenne egyöntetűen kommunista diktatúraként meghatározni a Közép-és Kelet-Európában fél évszázad alatt időről időre, régióról régióra uralkodó eszmei és politikai intézményrendszereket, amelyeknek az ellenzéke is sokféle volt.

Széles körben elterjedt társadalmi vélekedés szerint a Közép- és Kelet-Európában – a Helsinki Egyezmény 1975-ös aláírásának köszönhetően – életre kelt szamizdatok a sajtó- és vélemény szabadság kizárólag liberális felfogását képviselték. Ez féligazság. Az igazság másik fele, hogy a Szovjetunióban 1968 után nagy erkölcsi merészséggel gépelt és kézzel írt továbbadott szamizdat-lapokban már feltámadt a szlavofilok és nyugatosok évszázados vitája. Dokumentumok szerint a nyolcvanas évek utolsó harmadában Magyarországon is készültek pl. az *Egyedül vagyunk* című, 1938 és 1944 közt megjelent nyilas lap újraindítására. Lengyelországban a hetvenes évek végén Leszek Moczulski és Andrzej Czuma felélesztették a két világháború közti „nemzeti tábor” szélsőségesen jobboldali lapját, az antiliberális, autokrata Piłsudski nézeteit hirdető *Gazeta Polskát*.

Ez a hetilap kétszer is megrendezte az „akták éjszakáját”: 1993. évi 4. számában 64 demokrata és liberális képviselőről, köztiszteletben álló értelmiségiről híresztelte el az ügynökvádát – Antoni Macierewicz belügyminiszter afféle „6-os karton-gyűjteménye” alapján. Majd 1994-ben, már új szereposztásban, 62, ugyancsak közmegebecsülésnek örvendő, ám ellentétes világnézetű közszereplőt kompromittált ügynökváddal – immáron Andrzej Milczanowski belügyminiszter kartotékjai alapján.

Úgy tűnik, a diktatúra cenzúrája nemcsak a liberális értékeket fojtotta el, de a nemzeti hagyományba való bezárkózás, a demokráciától és a piacgazdaságtól való idegenkedés tradícióit is. A szovjetizált országok bolhapiacán fellelhető tiltott irományokból a diktatúra felbomlása után mindenütt elefantiázisos politika nőtt ki Közép-Európában, centrumában *a mamut méretűvé növelt ügynökből*.

² Szücs Jenő: A nemzet historikuma és a történelemszemlélet nemzeti látószöge [1970]. In uő: *Nemzet és történelem*, Gondolat, 1974. 164–182.

Feltárni – ámde „*hogyan*”? A kérdésre Timothy Garton Ash kritikusan kifejtett válasza: „[...] bírósági eljárás. Másodszor pedig egyes személyek vagy egész csoportok adminisztratív úton történő diszkvalifikálása. »Átvizsgálás«, »hivatásgyakorlás megtiltása«, »tisztogatás« és újabban a – cseh-latinból átvett – »lusztráció«, azok a meglehetősen különböző módon értelmezett fogalmak, amelyek ennek az útnak velejárói. A harmadik utat a tények rituális tisztázásának lehetne nevezni: meghallgatások, bíróságok, bizottságok. Dél-Afrikában, de olykor Latin-Amerikában is, »igazság-felderítő bizottságoknak« nevezték ezeket. A középpontban a rituális és teátrális elem áll: a nagy vezérek a bíróság előtt, színpad az áldozatok számára. Ez nemzeti dráma, állami színház, társadalmi csoportterápia. Ennek eredménye nem csak a tények – netán az »igazság« tisztázása, ahogy ezt Közép-Európában már nem merik kimondani –, hanem a katarzis maga. És a negyedik út a régi rendszer aktáinak hozzáférhetővé tétele tudományos, publicisztikai és személyes »feldolgozás« céljából, tehát hogy az akták olvashatóak és értékelhetőek legyenek, hogy lehessen róluk írni, beszélni vagy éppen hallgatni. A feldolgozásnak nem kell mindig hangosan történnie.” (Kiemelés: K. J.)

Első pillantásra is úgy tűnik, hogy a magyar állambiztonsági szolgálat – az egyes, alábbi fejezetekben olvasható mértékben – megmaradt iratállományának feldolgozása nem illeszthető be a német, cseh, szlovák, lengyel, román tapasztalati példatárba, jóllehet, egyes elemeik felbukkantak a honi jogállam törvényhozási kísérletei között is (lásd a II/1. fejezetet). Azok szakmai kritikái sem ismeretlenek. A dél-afrikai és latin-amerikai „teátrális” kísérletek is fel-felbukkantak a magyar közéletben, de – egy alkotmánybírósági ítélet következtében – 1992-ben azok is elbuktak (Zétényi és Takács képviselők „igazságtételi törvény”-tervezetével egyetemben).

A színpadias, „számonkérőszékre” emlékeztető, egyéb „lusztrációs” elgondolások is kiszenvedtek Magyarországon. A 60/1994. [XII. 24.] számú alkotmánybírósági határozat alkotmányellenesnek minősítette az 1994. évi XXIII. törvényt. Igaz, klónozott változatán – az 1996. évi LXVII. számú törvényjavaslaton – még két évvel később is dolgoztak a törvényalkotók. [I/1 és II/1. fejezet] Sőt még 2002 augusztusában is a rendszerváltozás utáni kormánytagok állambiztonsági érintettségével foglalkozott egy parlamenti döntéssel létrehozott szerv, a „Mécs-bizottság” – mivel a sajtó leleplezte az épp regnáló miniszterelnök, Medgyessy Péter szt-tiszti múltját. Mécs Imre listája elkészült, de a jogrendszer zárványa maradt. A lusztrációt ez a bizottság sem tudta feltámasztani. Tevékenysége amúgy nem segítette elő a III. Főcsoportfőnökség és az MNVK.2 (Magyar Néphadsereg Vezérkara 2. Csoportfőnökség) irategyesítését, nem mozdította elő a tettes és az áldozat szembenézését, ráadásul a sajtót is demoralizálta. Érdeme mégis volt. Ráirányította a köz figyelmét arra, hogy a hatályos adatvédelmi törvény alapján az *elmúlt rendszer hálózati személyeire és a mai jogállam közszereplőire nem alkalmazható azonos jogalkalmazási mérce.*

Márpedig ha a hatályos, 2003. évi III. törvény szelleméből indulnánk ki, fő szempontnak a megfigyelték szellemi kárpótlását, információs önrendelkezési joguk garantálását tekintenénk, és ehhez hozzávennénk a törvény preambulumban a másik oldalon felsorakoztatott célokat is – szuverenitás, alkotmányos rend garantálása –, abból az következne, hogy a volt megfigyelték adatai megismerhetőek legyenek. Azzal, hogy vállalták a besugást, vállalták annak a kockázatát is, hogy idővel lelepleződnek. Anonimitás csak a megfigyeltéknek, az áldozatoknak járhat, hiszen róluk gyűjtöttek – a beleegyezésük nélkül – olyan információkat, amelyek az ő magántitkaik. (lásd XI/2.) Hogy a törvény preambulumban megfogalmazott szándék megvalósuljon, a megfelelő jogi eljárás a 2003. évi III. tv. 1. § (2) 13. pontjának *szűkített* értelmű alkalmazása lenne. Az ott olvasható definíció szerint közszereplő, aki közhatalmat gyakorol, gyakorolt vagy közhatalom gyakorlásával járó tisztségre jelölték, illetve aki a politikai közvéleményt feladatszerűen

alakítja vagy alakította. A hálózati – vagy a hálózat feletti, a beszerzési nyilatkozat alól kiváltságosként felmentett – személyre a definíció utolsó tagmondata illik: *feladatszerűen formálta a közvéleményt*. Újságíróként, tudósként, papként, pénzügyérként, diplomataként stb., az állambiztonsági szolgálat „tartótisztje” instruálta, ő szabta meg – az állambiztonsági parancsok szerinti – feladatait: titkos információkat gyűjteni, dezinformációkat terjeszteni külföldön és idehaza a valóságosnál szebbre formált vagy politikailag szalonképebbnek lefestett Magyarországról. (IX. fejezet.)

Az 1960-es évek közepétől az egyre specifikusabbá és mohóbbá váló hírigény strukturális változásokat indított el az egyes csoportfőnökségeknél, és szorosabb együttműködésüket tette szükségessé. A szekták, a kiségyházak és a katolikus egyház hitélete reneszánsznak indult, és ez a spontán társadalmi változás átrendezte a III. Főcsoportfőnökség ügyosztályait és feladatait. Égető szükségét érezték az engedetlen kiségyházak megregulázásának, ugyanakkor az MSZMP PB halaszthatatlannak tartotta egy új kompromisszum kidolgozását a Vatikánnal.³ A kettős feladat megoldását siettetete az USA menedékjogát élvező Mindszenty hercegprímás bel- és külpolitikai szempontból egyre kínosabb ügyének elkerülhetetlen rendezése, külpolitikai látószögből a lengyel példa pedig még sürgetőbbé tette a feladat végrehajtását. Az 1968-as diáklázadás leverését követően Wyszynski bíboros, Lengyelország prímása védernyőt nyitott a letartóztatott diákforradalmárok – például Adam Michnik publicista – és a revizionista marxisták – például Jacek Kuron és Karol Modzelewski történészek, akik a LEMP tagjai is voltak – feje fölé.⁴ A katolikus egyház és a marxista ellenzék Magyarországon is várható összefogásától tartva „az Állami Egyházügyi Hivatal és a BM III/I-es (hírszerzési) csoportfőnökség együttműködési elvei már 1967 decemberében készen álltak.” A III/I. és az ÁEH közötti együttműködési megállapodást csak 1969. március 13-án írta alá Benkei András belügyminiszter és Prantner József, az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) elnöke, a hírszerzés azonban már 1967 novemberében felállította a „Világosság” fedőnevű *belső* rezidentúrát. „A BM hírszerző csoportfőnöksége tehát egy rezidentúrát, azaz állambiztonsági tisztekből álló, meghatározott állambiztonsági – operatív – feladatok ellátására felkészített, konspiratív szervezeti formát hozott létre *belföldön*, az ÁEH fedése alatt.”⁵ Magyarországon 12, fedőnévvel ellátott hálózati személy, Rómában nagyjából ugyanennyi, operatív kapcsolatként működő, vatikáni állampolgárságú főméltóság dolgozott a rezidentúra számára. A bonyolultabb feladatok megoldását a főként a Külügyminisztérium alkalmazásában álló bécsi, római, illetve budapesti szt-tiszti agentúrákra bízták. A költségeket a BM Külügyi Osztálya fedezte. Rendszerint a KÜM sajtóosztályának csoportvezetője, Polgár Endre – a társzervekkel együttműködve – döntött arról, hogy egy magyar–vatikáni kapcsolatok iránt érdeklődő nyugati újságíró készíthet-e interjút egy magyar egyházi személyiséggel, s ha igen, ki készítse fel a nyilatkozót. A külföldi újságírót a BM III/I-4 K alosztály szoros megfigyelés alatt tartotta. Nemcsak a tájékoztatási feladatukat ellátó tudósítók kerültek állambiztonsági felügyelet alá, hanem a Vatikán politikai tárgyalásra felhatalmazott tárgyalói is.⁶

A vatikáni–magyar kapcsolatokkal foglalkozó „Világosság” csak egy a III/I. 1967–1969 között alapított, belföldön is működő rezidentúrái közül. Hasonló hírigény kielégítése céljából állította fel a hírszerzés már 1958-ban a nyugati magyar emigráció tevékenységét

³ Lásd Szabó Csaba: *A Szentszék és a Magyar Népköztársaság kapcsolatai a hatvanas években*. Szent István Társulat–Magyar Országos Levéltár, 2005.

⁴ Lásd *Dissent in Poland – Reports and Documents in Transition; December 1975 - Juli 1977*. Association of Polish Students and Graduates in Exile, London, 1977. 147–165.

⁵ Szabó Csaba – Soós Viktor Attila: „Világosság” – *Az Állam Egyházügyi Hivatal és a hírszerzés tevékenysége a katolikus egyház ellen*. Új ember kiadó – Lénárd Ödön Alapítvány, 2006. 27. és 129–131.

⁶ Uo. 148–151. Az állambiztonsági szolgálat által biztosított további technikai részletekről lásd: ÁBTL 3.2.6.8-70/76/2. kötet, I. rész, 102–107. A III/I. csoportfőnökség és jogelődei által kezelt dossziék. „Rezidentúradossziék”, „Világosság” rezidentúra [szt-tiszti leveleződossziék].

megismerő és bomlasztó „Honfitársak” fedőnevű rezidentúráját, valamint a „Magyarok Világszövetsége”, a „Press”, az „Akadémia”, a „Kultint” (Kulturális Kapcsolatok Intézete), a „Tájékoztatási Hivatal”, a „MÚOSZ” és az „MTI”, majd 1980-tól a tudományos- és műszaki hírszerzés számára a „Parabola”, „Pajzs” rezidentúráját. Az 1984. február 23-i adatközlés szerint a III/I. hazai állományában 32, külföldi szolgálatában pedig 109 szjt-tiszt dolgozott a rezidentúrákon, noha 1983. szeptember 13-án a III/I-es B. Törzs operatív alosztálya magasabb kvótát igényelt. Idővel a III. Főcsoportfőnökség vezetői belátták, hogy a hírszerzés személyi igényei megalapozottak, és emelték a kvótát.

A Helsinki Egyezmény 1975-ös aláírása után (a már régebbi) COCOM-lista vált a Nyugat „vasfüggönyévé”. Azoknak az országoknak, amelyek nem tartották be az egyezmény emberjogi előírásait, a fejlett nyugati műszaki eszközök importjának szigorú tilalmával kellett szembenézniük. Az embargó kijátszásában kitüntetett szerep jutott az MNVK.2 Csoportfőnökségnek, amely többek között az OMIK-hoz (Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár) telepített szjt-tiszteket. Az MNVK.2 Csoportfőnökségnek elsősorban a katonai hírszerzés nélkülözhetetlen „tippkutatásához” volt szüksége kvalifikált külföldi állampolgárságú „ügynökökre” és magyar állampolgárságú „megnyertekre”. Az MNVK 2 minden más csoportfőnökségnél jobban törekedett az igényességre, nyelvtudásra, szakmai képzettségre. (XI/1.) Hogy azután ezek a „megnyertek” hogyan emelkednek felfelé a sajtónómenklatúrában, az már nem tartozott az MNVK 2 Csoportfőnökség hatáskörébe. A kínálatból amúgy is legjobbnak ígérkező munkatársakat választották ki maguknak. 1974-ben 64 fő, 1975-ben 74 fő „megnyert” hálózati személy tartozott, az MNVK.2 Csoportfőnökség A/5-4 számú sajtóalosztályán keresztül a MÚOSZ, a Tájékoztatási Hivatal, a Magyar Rádió és a KÜM sajtóosztályához. Az MNVK.2 sajtórezidentúrájának létszáma 1974 és 1986 között általában hetven-kilencven fő volt, többé-kevésbé ismert újságírók. Milánóban és Brüsszelben is működtettek fedett irodákat, Budapesten a FIJET köré csoportosuló turisztikai újságírók közé vegyültek, s nevük rendszeresen olvasható volt a *Vue Turistique* című lapban. A sajtórezidentúra tagjainak utazásait az MNVK.2 sajtóalosztálya intézte, 1976-ban például 28 újságíró nevét törölte a határőr-figyelőztetés alól. Az MNVK.2 Csoportfőnökség sajtórezidentúrája összetételét minden évben egyeztetette a BM III/I-es csoportfőnökséggel, nehogy véletlenül kétszeresen szervezzenek be egy újságírót. 1975 februárjában, amikor az MNVK.2 Csoportfőnökség épp a Hungexpo és a Kereskedelmi Kamara irányába terjeszkedett kifejezetten kérték, hogy Várkonyi Péter külügyminiszter és Lakatos Ernő, az MSZMP KB agitációs és propagandaosztályának vezetője egyeztessen a nemzetközi kiállításra hivatalosan érkező nyolcszáz-kilencszáz külföldi gazdasági újságíró, külkereskedő „kalauzolása ügyében”, nehogy a nemzetközi „ügynöktoloniasban” az MNVK.2 Csoportfőnökség „megnyertjei” dekonspirálódjanak..

A gazdasági újságírók és politikai szemleírók kikezdehetlensége számukra elsődleges érdek volt, hiszen egyszerre kellett közvetetten részt venniük az illegális gazdasági importban és a Szovjetunió titkos ideológiai exportjában. Erre nem is találhatnánk jobb példát, mint egy kis latin-amerikai ország – Grenada – rövid életű kommunista puccsát az 1980-s évek kezdetéről, amelyet Moszkvából irányítottak, Havannából közvetítettek, szinte valamennyi kelet-közép-európai szatelitta állam részvételével⁷.

A dossziétörvény elnevezés azért is indokolt az ügynöktörvény helyett, mert semmiféle – ismert – regisztráció nem tartja nyilván a „megnyerteket” s az ügynök feletti hivatalos kapcsolatokat (HK), társadalmi kapcsolatokat (TK), alkalmi kapcsolatokat (AK) és

⁷ Ideológiai infiltráció: Jiri and Virginia Valenta: *Leninism in Grenada. Problems of Communism*. 1984 July-August 1–23; Politikai infiltráció: Political Bureau meeting 1983 október, 10-12. In *The Grenada Papers*; Edited by Paul Seabury-Walter A. McDougall. ICS Press, California 1984. 316–325. NDK–Bolgár– Szovjet– Csehszlovák–KGST gazdasági infiltráció: In *Grenada Documents: An overview and selection*; Released by Department of State and Department of Defense, Washington D.C. 1984, September.

lakossági bejelentőket (LB) stb., noha az állambiztonsági szolgálatnak szánt közlendőjük minősége felülmúlhatta, fontossága meghaladhatta az ügynökök jelentéseinek következményektől terhes tartalmát. Még inkább igaz ez a BM szigorúan titkos állományú munkatársai, az sz-tisztek esetében, akiknek a fő állása a BM-ben volt, de másodállásban főtisztviselők, egyetemi tanárok, főpapok, nagyvállalati igazgatók, diplomaták, művészek, egyetemi oktatók, újságírók, sportolók, színigazgatók stb. voltak. A minőségi információt az ÁB-szolgálat azzal honorálta, hogy míg az ügynökök kiléte aránylag könnyen azonosítható a 6-os kartonjaikról, ha beszerzésük (B) dossziéját felfektették, azokat a manuális nyilvántartóban elhelyezték, a hetvenes évektől pedig a másolatokat felvitték a volt III. Főcsoportfőnökségen – jelenleg az NBH-ban – tárolt mágnesszalagra, addig a hivatalos (és más) informális kapcsolatokat az operatív tisztek munkanaplóikban legfeljebb monogramjukkal jelölték. Nekik épp a jobban jövedelmező informalitás volt a kiváltságuk, amivel a beszerzési nyilatkozatot aláíró hálózati tagok fizetsége fel sem vehette a versenyt. Kuncogó krajcárok és csöndesen hallgató forintok? A kedvezmények feltárása és összevetése már a dossziétörvény alkalmazójára váró feladat, amely eredményessége esetén megközelítően valóságos képet nyújthat a Rákosi- és Kádár-rendszer működési mechanizmusairól. Míg az ügynöktörvény a jogállamban is fenntartja a parancsuralmi rendszer vertikális hierarchiáját, a dossziétörvény horizontális jellegű, azaz egymás mellé helyezi a különböző ágenseket. Az előbbi óhatatlanul moralizálásra készítet, az utóbbi viszont megismerésre.

Két eseten szemléltetjük, hogy a közszereplő megkettőzött, mondhatnánk dupla védelme, a fogalom *túl tág* – az adatvédelmi törvényből (Avt) átemelt – *használata* akadályozza a 2003. évi III. tv. szerinti iratfeltárást. A – részben alkotmányellenesnek minősített – 1994. évi XXIII. „III/III-as ügynöktörvényből” sem vezethető át a közszereplő fogalma a javasolt dossziétörvénybe. Ez könnyen bizonyítható két jogállami közszereplő perével. Egyiküket sem a III/III-as csoportfőnökség szervezte be.

Az első eset: Martonyi Jánosról – a Fidesz-kormány külügyminiszteréről, az egykori III/II. (kémelhárítás) „Magasdi” fedőnevű titkos megbízottjáról – dokumentumokon alapuló cikket jelentett meg az *Élet és Irodalom*.⁸ Saját jó hírnevét védelmezendő, az exminiszter pert indított a cikk szerzője és a lap ellen. Az első fokon eljáró Fővárosi Bíróság tanácsvezetője az ÉS-t elmarasztaló ítéletéhez a következő kommentárt fűzte: „*Korábbi ügyek alapján a bíróság arra a következtetésre jutott, hogy »ebben a témakörben semmi nem biztos«. Senki nincs abban a helyzetben, hogy állambiztonsági információkat vizsgáljon felül.*”⁹ Vajon tizennyolc évvel a rendszerváltás után van-e még egy olyan volt szovjetizált ország Közép-Európában, ahol a néhai politikai rendőrség iratállományának feldolgozatlansága és a jogalkotás labilitása arra indít egy köztiszteletben álló bírót, hogy látványosan mellőzze a tárgyyszerű ítéleti indoklást? *Felesleges találgatni, ez egyedül Magyarországon fordulhat elő.*

A második eset: 2003. szeptember 25-én a *Népszava* nyilvánosságra hozta, hogy a közszolgálati rádió – a Fidesz-kormány idején kinevezett – elnöke, Kondor Katalin a III/II. hálózati személye volt. A sajtó-helyreigazítási perben, az imént már idézett Fővárosi Bíróságon, a Legfelsőbb Bíróság és az OIT elnöke, Lomnici Zoltán kabinetfőnöke volt a szakértő-tanú. Dr. Zinner Tibor felmondta a leckét az „átvilágítási”, a „III/III-as ügynöktörvény” három „tankönyvi” ismerve szerint. Hivatali rangjával, ugyanakkor az adott ügyben érdektelen, semmitmondó „vallomásával” tovább növelte a homályt. Azóta is annyiszor több százezer forint üti a markát a III/III. által valószínűleg érintetlen asszonynak,

⁸ Dr. Kende Péter: Egy polgár vallomásai 1–2. *Élet és Irodalom*, 51. évf. 17. és 23. sz.

⁹ MTI 2008. június 23.

ahányszor csak személyiségi jogi pört indít, hiszen a „lusztrációs eljárás” a III. Főcsoportfőnökség más ügyosztályainak hálózati személyeit szüzen hagyta.¹⁰

Nem mintha fájlalnánk a lusztrációs eljárás bukását, de nem kerülhetjük meg a kérdést: miért mondott csődöt az átvilágítás Magyarországon? Jóllehet annak ellenére bukott el, hogy jóval puhább büntetési tételeket helyezett kilátásba, mint a német parlament által 1991-ben elfogadott, kemény büntetési tételeket tartalmazó Stasi-törvény.

A válaszhoz – több közül – három szempontot emelünk ki: a kerekasztal-tárgyalások ellenzéki résztvevőinek szándékos félrevezetése; a társadalom professzionális megfosztása a rendszerváltás szabadságélményétől; a rendszerváltó ellenzéki tárgyalók politikai éretlensége. Egymástól független okok majdnem véletlen együttállásával magyarázzuk tehát az átvilágítás fiaskóját.

Induljunk ki tehát az 1989-es kerekasztal-tárgyalásokból, ahol az MSZMP delegátusai félrevezették ellenzéki tárgyalópartnereiket. A korrekt felvilágosítás hiánya vezetett a III/III. és a Munkásórség megszüntetésének valamiféle vagylagosságot feltételező álkérdéséhez. Emlékezve az 1956-os forradalom leverésében élenjáró „pufajkásokra”, majd Munkásórséggé átkeresztelt jogutódára, az 1970–1974 közti március 15-i diáklázadásokat brutálisan feloszlató félkatonai szervezetre, a kerekasztal ellenzéki tárgyalói a Munkásórség megszüntetését tekintették fontosabb követelésnek. Ez a szervezet a nemzetközi nyilvánosság előtt is azonosítható pártmilícia volt, a Varsói Szerződés pártállami hierarchiájában szinte azonos jogállású szerv, mint a lengyel ZOMO (Zmotoryzowane Odwody Milicji Obywatelskiej), amely szovjet katonai beavatkozás nélkül is képes volt lánctalpai alá gyúrni az 1979–1981 között legálisan működő *Szolidaritást* – miként a magyar Munkásórség is kivette részét a prágai tavasz törvényes reformmozgalmának leveréséből Szlovákiában, 1968. augusztus 21-én.

Míg Lengyelországban a ZOMO-t a földalatti *Szolidaritás* szívós küzdelme révén hatalomra jutott Mazowiecki-kormány oszlatta fel 1989. szeptember 29-én, Magyarországon a Munkásórség fől számolása 1989 novemberében kerekasztal-tárgyalások megrekedését követő „négyigenes” népszavazás¹¹ diadala volt. A diadalmámor az első „lusztrációs” törvénykísérlet bukásáig tartott, mikor is kiderült, jobb lett volna a III. Főcsoportfőnökség felépítését is tanulmányozni. Az erre vonatkozó törvényjavaslatot betérjesztő Hack Péter szállóigéjével szólva: „*a pufajkás hordott pufajkát, a »tégla« azonban nem hordott téglát*”.

Mielőtt áttérnénk a győzelmi mámort követő macskajajra, az 1989/90-es tessék-lássék eufóriát érdemes összevetni – egy gondolat kísérlet erejéig – Bibó István *szabadságélményről* alkotott felfogásával, amelyet 1945 késő őszen fejtett ki *A magyar demokrácia válsága* című tanulmányában. A helyzetelemzés fogalmazása idején a demokrácia távlatát már erősen leszűkítették az 1944/45-ös politikai rendőrség és az internálások ügyei.

„*Minden nagy demokrácia történetének kiindulópontjánál forradalom áll, forradalom, amelynek során esetleg királyok fejei hulltak le, de mindenesetre lehullott az aranykorona a királyok és királyi szolgák fejéről. Ez a forradalom nincs kötve a társadalmi gazdasági fejlődési átmenetek időszakához: a gazdasági és társadalmi átmenetek megtörténhetnek nagyobb politikai megrázkódtatás nélkül is, de az emberi méltóság egyetlen forradalmának, bármilyen társadalmi és gazdasági fejlődési időszakban, de valamikor le kell zajlania, hogy demokráciáról beszélhessünk. Ez a forradalom Svájcban a 13–14. században, Hollandiában a 16. században, Angliában a 17. században, Amerikában és Franciaországban a 18. században, Oroszországban a 20. században zajlott le, teljesen különböző gazdasági és társadalmi előfeltételek mellett, de demokráciáról csakis olyan országokban lehet beszélni, ahol ez lezajlott. [...] Ez a változás Magyarországon [1945-ben] nem zajlott le, [mert] ez a*

¹⁰ A Kondor Katalin perköltségeinek állami fedezetéről szóló bírósági végzések történetét lásd <http://www.nyilvanossagklub.hu/kozjogi/kozjogi20051201.shtml>.

¹¹ Ripp Zoltán: *Rendszerváltás Magyarországon, 1987–1990*. Napvilág, 2006, 497–498.

változás [...] az emberi méltóság felkelésének lelki felszabadulását jelenti, [ami] eddig soha, sehol nem jött létre választással, szavazással, többségi akarattal és a szabályok pontos betartásával.”¹² Magyarán, még ha Bibó „félfordulatnak” tekinti is a nácik és nyilasok eltakarodása és a szovjetek berendezkedése közti interregnumot 1944–1945-ben, az ország jövője szempontjából konzekvensen a „demokrácia belső atmoszférájának kialakulását” nyilvánítja a fordulat fontosabbik és a kialakuló államigazgatás „begyakorlott módszereit és technikáit” a kevésbé fontos felének. Az alkotmányos demokrácia – szerinte – nem az államigazgatók jogtechnikai zsonglörködésén múlik. A tanulmányt megelőző vázlatában Bibó hangsúlyozza ugyan, hogy „egy gramm begyakorlott módszer többet ér a közösségi élet regenerálása számára, mint egy vagon »izmus«” – de a sorrendet sosem fordítja meg. *Előbb demokrácia* [demokratizmus], *aztán szabályalkotás*. A kerekasztal-tárgyalásosokon fordított sorrend uralkodott: előbb szabály [módszer], aztán demokrácia... Márpedig Bibó számára a „főkérdés az [...], hogy bármilyen formában, de az európai módszerek uralmát helyreállítsuk [...], aminek első feltétele az, hogy a szóban lévő nemzeteket visszavezessük politikai fejlődésüknek arra a pontjára, amelyen mellékvágányra jutottak.” Azaz, Bibó kérdése, hogy vajon a szabadságélményről megmaradó emlékezet az utókor számára az eljövendő teljes demokrácia viszonyító pontja lesz-e, avagy sem.

Visszatérve a rendszerváltás tessék-lássék diadalmámorához, Bibó leírásából megállapítható: 1989/90 után hamariban elillant a demokrácia születéséhez nélkülözhetetlen társadalmi *atmoszféra*. A hozzá – intézményesen is – viszonyítandó szabadságélmény pedig elenyészett. Helyüket jogtechnikai módszerek vették át. Az „egy gramm módszer”, amely az elmúlt két évtized alatt apologetikussá vált és helyenként – a múltfeltárás körül is – jogi fundamentalizmussá merevedett, csak mázsálón mérhető. Sztálin horpadt alkotmányát szinte hetek alatt kalapálták ki a demokrácia alkotmányává – ha nem is az Arthur király kerekasztala körül helyet foglaló lovagok, de jogállami sztahanovisták. (A *Magyar Közönlönyben* kihirdetett alaptörvény szövegében – történelmi mementóként – benne felejtettek egy maradvány névelőt, az egypárt omnipotenciájára utaló „a” betűt, amelyet 18 év alatt nem lehetett sem onnét, sem a parlament honlapjáról kivakarni,¹³ mert az alkotmánymódosításhoz minősített többség szükségeltetik.)

A nyílt és operatív állomány létszámairól, a hálózat fedett működésének intézményeiről, a „K” (konspirált) és „T” (titkos) lakások mennyiségéről, a levél- és telefoncenzúra kiterjedtségéről, valamint a szolgálat legális költségvetéséről, vagyonáról, illegális fehér- és feketegazdálkodásáról a kerekasztal ellenzéki tárgyalói mit sem sejtettek. Ha az MSZMP tárgyaló delegátusai tájékoztatják őket, talán nem fordul elő, hogy a III. Magyar Köztársaság első belügyminisztere, Dr. Horváth Balázs hivatali munkájának mindjárt az első heteiben, 1990. május 31-én, BM intézkedéssel megsemmisíteti az állambiztonsági szolgálat feketepénzeit kezelő „Külügyi Osztály” határozatait.¹⁴ Ha csak annyit közöltek volna a plenáris tárgyaláson, hogy a készülő BM-költségvetés 1990-re 2,7 milliárd forintot irányoz elő az állambiztonsági szolgálat számára,¹⁵ komolyan felébredt volna az ellenzék érdeklődése, hogy vajon milyen jövőbeli ügyosztályok számára, s minő célokra kívánják fordítani a fundusokat. Némi jóhiszeműséggel említjük ezeket a példákat, mert feltételezzük, hogy a kerekasztal I/6-os („az erőszakos megoldásokat kizáró, a jogi garanciát megteremtő”) munkacsoportjában változhatott volna a napirend, s a pártállam megosztotta volna

¹² Bibó István: A magyar demokrácia válsága. *Valóság*, 1945. 4–5. 26–31.

¹³ Az Alkotmánybíróság feladatait és szervezeti felépítését meghatározó IV. fejezet 32/A §-ának 5. bekezdésében a következő szöveg olvasható: „Az Alkotmánybíróság tagjai nem lehetnek tagjai a pártoknak [sic!], és az Alkotmánybíróság hatásköréből adódó feladatokon kívül politikai tevékenységet nem folytathatnak.” Erre Gereben B. István, az Egyesült Államokban élő gondolkodó hívta fel a közfigyelmet: *Cseppben a tenger* című írásában. *Élet és Irodalom*, 48. évf. 8. sz.

¹⁴ BM elnöki iratok, I-a-354/1990.

¹⁵ BM Terv és Pénzügyi Csoportfőnökség, 30-1121/14-1990.

reformterveit leendő partnereivel. Hiszen a releváns információktól megfosztott ellenzék demokratikus elképzelései és az állambiztonsági szolgálat elsősorban önmaga átmentését szolgáló tervezetei közötti résben akadt egy-két tartalmilag összeilleszthető reformelgondolás is.

Ha annak a nyíltságnak, amely a – Timothy Garton Ash tanulmányában is példázatosként említett – Moncloa-paktumot jellemezte, szabad útja lett volna a politikai manipulációval szemben Magyarországon, a III. Főcsoportfőnökség Vizsgálati Osztályán készült, a (nyugat)német Alkotmányvédő Hivatal mintájára átalakítandó állambiztonsági szolgálatról szóló reformterv – melyet Dr. Pajcsics József és Dr. Finszter Géza írt¹⁶ – akár tárgyalási alappá is válhatott volna. Dr. Szikinger István, a BM Közigazgatási Kutatások Programirodájának vezetője pedig két olyan alkotmány erejű törvényre tett javaslatot,¹⁷ amely a nemzetbiztonsági szolgálatok és a rendőrségi feladatok törvényes szétválasztását irányozta elő – egyrészt Kanada alkotmánya és kormányának hatalommegosztási kötelezettségei,¹⁸ másrészt a hatályos angol nemzetbiztonsági törvény¹⁹ néhány alapelvét alkalmazva. Dr. Szikinger István kritikái javaslatát 1989. október 29-én, alig egy héttel a köztársasági alkotmány kihirdetése után terjesztette elő. Egy-két fontos gondolata átszüremlt Dr. Horváth István decemberi előterjesztésébe, amelyet a Minisztertanács részére fogalmazott „az állambiztonsági szolgálat és a rendőrség tevékenységének törvényi szabályozásáról”.²⁰ A belügyminiszter államigazgatási indítványát a kormány még decemberben el is fogadta, de már nem került a parlament elé. 1990. január 5-én az SZDSZ és a Fidesz képviselői feljelentést tettek, mivel a BM III/III. csoportfőnökségről származó olyan iratok birtokába jutottak, amelyek pártokra, illetve azok vezetőire vonatkozó titkos belügyi adatgyűjtést valószínűsítettek. Az ennek következtében kirobbant Dunagate-ügyben a Katonai Ügyészség nyomozott, a Katonai Bíróság járt el. Ez az ügy ad acta tette a néhány BM-reformjogász és az ellenzék számos radikális jogi reformere közti érdemi vitát.

1989 második felében a kerekasztal tárgyalófeleiben nőttön-nőtt a hajlandóság egymás megtévesztésére. És a tárgyalás nem abba az irányba fejlődött, mint amit Garton Ash *sui generis* spanyol–lengyel példázatnak tekint: „1989-ben Lengyelországban az első nem kommunista kormány, amely a Szolidaritás-mozgalomból nőtt ki, a spanyol modell erős befolyása alatt, tudatosan a diktatúrából a demokráciába történő szelíd átmenet útját választotta.” A lengyel kerekasztal-tárgyalások még többé-kevésbé hasonlítottak a Moncloa-paktumra. A „többé-kevésbé” is csak annak a történelmi ténynek az ismertetésében helytálló kifejezés, ha tudjuk, hogy a Moncloa-paktumot közel két évig tartó tárgyalássorozat előzte meg 1975 novembere és 1977 júniusa között, amelynek során rendezték a független bírói és végrehajtó hatalom közti viszonyt.²¹ Franco 1975. november 2-i halála és diktatúrájának összeomlása után a polgárháború tetteseiről és áldozatairól fennmaradt iratok sorsát a törvényhozó hatalom jogkörébe, azaz a Moncloa-paktum hatáskörébe utalták. Így tényleges tárgyalásos megegyezés szavatolta a történelmi iratok levéltári elhelyezését.

A Spanyolország külpolitikai, gazdasági, pénzügyi, foglalkoztatási, szociális helyzetéről – magyarán, a hatalom felosztásáról – szóló tárgyalásokon a jobb- és baloldali

¹⁶ Dr. Finszter Géza r. alezredes és dr. Pajcsics József r. alezredes: *Javaslat a nemzetbiztonság védelmére és a biztonsági szolgálat szervezésére.* (26 oldal, fellelhető a Katonai Ügyészségnek 1990. február 8-án átadott BM-iratok jegyzékében, a 15. sorszám alatt.)

¹⁷ A kézirat a szerző birtokában.

¹⁸ *Ministerial responsibility for National Security: The dimensions of ministerial responsibility – constitutional theory and practice.* Canadian Government Publication Center, 1980, 77–109.

¹⁹ *Security Service Act, 1989, Chapter 5.* (Printed in U. K. by Paul Freeman; Controller and Chief Executive of Her Majesty's Stationery Office and Queen's Printer of Acts of Parliament 1–8.)

²⁰ BM Titkárság 10-130 (a MOL-nak már átadott, de még nem jegyzékelt irat).

²¹ Volker Mauersberger: *Amnestie statt Abrechnung – Spanien als demokratisches Vorbild. Frankfurter Hefte,* 1995. 5. 428–433.

ellenzéki pártok huszonöt képviselője mellett a kormány öt tagja – köztük a spanyol miniszterelnök – is részt vett, teljes körű felhatalmazással.²² Ám sem a résztvevők köre, sem felhatalmazásuk mértéke nem hozható párhuzamba a magyar kerekasztal-tárgyalásokkal. Nemhogy a minisztertanács elnöke, Németh Miklós,²³ de még a kormánykabinet tagjai se jelentek meg személyesen a végrehajtó hatalom oldalán. Igaz, a pártállami nomenklátúra ismeretében a kerekasztal ellenzéki oldala utasította el a tárgyalást a Minisztertanács tagjaival, s egyenrangú tárgyalófélnek az MSZMP vezetőit ismerte el. Így aztán az MSZMP odaszalajtott számos apparatcsikot,²⁴ például az iratmegsemmisítésekért 1989 őszétől hivatalból felelős Csikós Józsefet és a maradék iratok megismerhetősége – valójában visszatartathatósága – végett összenyalábolt 2003. évi III. tv. szülőatyját, Tóth Andrást. A Hazafias Népfront számos dörzsölt aktivistát küldött, a KISZ pedig a törtetői közül azokat, akiknek éppen nem volt annyi sütnivalójuk, hogy a privátgazdaságban kezdjenek el sáfárkodni.

Kétség nem fér hozzá, hogy a – Bibó felfogása szerint – „*mélyen fundált*” demokrácia társadalmi *harc* eredménye, bár mint ő maga hozzáfűzi: a *harcnak* nem kell okvetlenül fegyveres küzdelem formáját öltenie. (1956. október 23. és december eleje között történetesen fegyveresen is küzdöttek a demokráciáért.) Ám ami Magyarországon 1989/90-ben lezajlott, az inkább csak a változási vágy lehelete volt, a Szovjetunió felbomlásának egyik, a birodalmi perifériákon is érzékelhető szimptomája. (A nyugati sajtóban elterjedt a hír, hogy 1988. április 4-én Gorbacsov szovjet pártfőtítkárral levélben tudatta a LEMP első titkárával, Jaruzelski tábornokkal, hogy a Szovjetunió Lengyelországot s a többi európai szatellita államot nem képes tovább eltartani.)

Az 1956-os szabadságharc résztvevői és történész kutatói egyaránt tudják, hogy a forradalmi közbeszéd kulcsfogalmai és kifejezései közös élmény szülöttei. Az egyetemi előadótermekben és az utcán, a demokráciáért folytatott küzdelem közepette jöttek a világra, s akárcsak a forradalom spontán szervezetei, a felkelés kulcsszavai is alulról felfelé terjedtek, és jutottak el Nagy Imre kormányáig és az MDP-ből MSZMP-vé alakuló párt vezető szerveiig. Az 1989/90-es „*rendszer-váltás*” elmismásolására fabrikált szlogen, a „*békés átmenet*” azonban épp fordítva, felülről lefelé, az MSZMP PB és KAO (Közigazgatási és Adminisztratív Osztály), valamint a Minisztertanács utasításai szerint, az Állambiztonsági Szolgálat közvetítő láncolatain keresztül süllyedt le az utcára.²⁵ A „*békés átmenet*” sem jelszóként, sem suttagó propagandaként nem hasonlít a „*megszorított demokrácia*” Bibó Istvántól eredő meghatározására. Mégis innét eredeztethető az az elvetélt, a III/III. csoportfőnökség omnipotenciájára épített törvényjavaslat *Az egykori III/III-as ügyosztály állományába tartozó, illetve nyilvántartásában szereplő szigorúan titkos állományú tisztek és hálózati személyek adatainak kezeléséről*, amelyet Demszky Gábor és Hack Péter nyújtott be a parlamentben, 1990. szeptember 3-án. (I.) „[...] az Országgyűlésnek össze kell állítani az ügynökök teljes névsorát, és azokat a parlament illetve a köztársasági elnök előtt eskütételre kötelezett közhivatalalt viselő személyeket, akik a listán szerepelnek, nevük nyilvánosságra hozatalának terhe mellett a hivatalukról való lemondásra kell felszólítani” – foglalta össze a

²² *La Transición – Los Pactos de la Moncloa* (<http://www.vespito.net/historia/transi/pactos.html>).

²³ A minisztertanács elnökének két – az állambiztonsági iratok sorsára vonatkozó – intézkedését ismerteti Ripp Zoltán a II/1. fejezetben.

²⁴ Lásd Tóth András, Csikós József, Fejti György, Pozsgay Imre, Gál Zoltán stb., a 1989. augusztus 30-i kerekasztal-tárgyalásokon készült fényképeit. *A rendszer-váltás forgatókönyve*. Szerk.: Bozóki András, Elbert Márta, Kalmár Melinda, Révész Béla, Ripp Erzsébet, Ripp Zoltán; Új Mandátum, 1999, 121.

²⁵ Kenedi János: *Kis állambiztonsági olvasókönyv. Október 23.– március 15. – június 16. a Kádár-korszakban*. Magvető, 1996, 2. kötet. 183–391.

törvényjavaslat lényegét Kőszeg Ferenc, a parlament nemzetbiztonsági bizottságának mindenkor kritikus SZDSZ-es tagja.²⁶

A Timothy Garton Ash tipológiájából átemelt második megoldási módozat nem csak az „*egyed személyek vagy egész csoportok adminisztratív úton történő diszkvalifikálása*” miatt bizonyult járhatatlannak Magyarországon. Igaz, a III. Főcsoportfőnökség vezetője, Dr. Pallagi Ferenc állambiztonsági miniszterhelyettes fogadkozott, midőn azzal rukkolt elő a kerekasztal-tárgyalásokon, hogy „*az állambiztonsági szervezet »ma már« [sic!] csak azt teszi, amit mindenütt a világon, azaz, elhárítja a terrorizmust, felderíti az alkotmányellenes szervezkedéseket stb.*”²⁷ Beosztottja szemforgatását folytatta Dr. Horváth István belügyminiszter felettes szerve, az MSZMP KAO előtt. Június 6-án felterjesztett jelentésében fenntartani javasolta a III/III. (belső reakció elleni elhárítás) Csoportfőnökséget. Egyúttal oltalmat kínált „*a pluralista viszonyokkal együtt járó szerveződések, pártok, egyesületek [...] a konszenzust elősegítő tevékenységének*”, és kompromisszumot is ajánlott: a BM „*megszüntet[né] a szolgálat eddigi ifjúságvédelmi vonalát [helyesebben: átadná az ORFK-nak]*”. Dr. Horváth István jelentését azzal a szintén a belügyminisztertől származó kiegészítéssel együtt fogadta el az MSZMP KB Nemzetközi, Jogi és Közigazgatás-politikai Bizottsága június 9-én, hogy „*az állomány döntő többsége alkalmas az új feladatok befogadására és megvalósítására*”.²⁸ 1989. december 31-én az Állambiztonsági Szolgálat III. Főcsoportfőnökségének nyílt állománya 4 863 fő volt. „*A titkosszolgálatok jelenlegi vezetői között 60-65 százalék az 1990 előtt már az állományhoz tartozók száma. Az Információs Hivatalnál és az NBH-nál ez az arány 50 százalék körüli, a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat állományában pedig 35 százalék*” – nyilatkozta 2005-ben Tóth András, a polgári titkosszolgálatokért felelős államtitkár.²⁹

A III/I. (hírszerzés) csoportfőnökségnél 1988 tavaszától kezdve úgyszólván negyedévenként, a III/II-nél (kémelhárítás) két-három havi gyakorisággal újra és újra készítették reformterveket. Az egyre-másra készülő reformjavaslatok 1989-től már kioltották egymást. Az MSZMP politikusai hol kezdeményezőként, hol visszatartó erőként jelentek meg pártjuk különféle platformjain, a III. Főcsoportfőnökség irányítói pedig csak arra figyeltek, hogy saját nyílt és fedett állományuk átmentésének éppen melyik pártplatform kezdeményezése felelne meg leginkább. Míg a III. Főcsoportfőnökség jogutódjának szánt négy csoportfőnökségnél (III/I–II–IV–V.) javaslataikkal a jogállamba való betagolódásukra készülődtek, addig a III/III. nyílt állományú tisztjei az egzisztenciájukért küzdöttek (hiszen az 1989. december 31-i állapot szerinti 546 operatív tisztjüket 1990. február 14-ig nem világosították föl sorsuk intézményes alakulásáról). A bizonytalansággal szemben egyetlen pótolhatatlan – vagy annak vélt – eszköz volt csak a kezükben. *Az akta.*

Megőrizni. Dr. Horváth István idézett jelentésének zárómondata így szól: „*Szükség van az állambiztonsági nyilvántartás újraértékelésére, felülvizsgálatára.*”

70000 kizárt hálózati személy és 18000 dosszié átvizsgálásához³⁰ fűződött állambiztonsági érdek, s hogy milyen természetű, azt már a belügyminiszter jelentése után egy nappal tudatta a III/II-es csoportfőnök, Dr. Benkő Ferenc ezredes az állambiztonsági miniszterhelyettesi titkárság vezetőjével, Dr. Sillai Árpád ezredessel: „*A BM Adatfeldolgozó és Tájékoztatási Csoportfőnökség adatai szerint a III. Főcsoportfőnökség központi és területi szervei több olyan személyt tartanak bizalmas nyomozás alatt, illetve ellenőriznek*

²⁶ Kőszeg Ferenc: Ügynöktörvény, rövid tanfolyam. Előadás a Gauck Hivatal és az 56-os Intézet 1997. október 8-i konferenciáján. In uő: *Lehetőségek kényszere*. Új Mandátum, 2000, 309.

²⁷ Uo.

²⁸ BM elnöki iratok, BM TÜK 00510/13.

²⁹ Parlamenti irományok, Nbb-2861/1/2005-1.

³⁰ BM Államminiszteri Miniszterhelyettesi Titkárság feljegyzése, 45-77/6/89.

társadalomra veszélyesként figyelő dosszié alapján, akik a szerveződő, újjáalakuló pártok prominens képviselői. Az AB Operatív Nyilvántartó Osztály irattárában előfordulnak személyi-, csoport-, rendkívüli esemény dossziék, amelyekben a bizalmas nyomozást azért szüntették meg, mert az operatív adatokat nem lehetett jogi erejűvé tenni. Jelentős továbbá azon irattározott objektum (vonalt) dossziék száma is, amelyekben az elhárítás által már nem, vagy kisebb mértékben ellenőrzött objektumok, vonalak anyagát helyezték el.”³¹ Július 3-án Vagyóczki Béla ezredes, a BM Adatfeldolgozó és Tájékoztatási Csoportfőnökség vezetője, Földesi Jenő dandártábornoknak írt levelében ehhez még hozzáfűzte: „*Javaslom Államtitkár Elvtársnak, hogy a III. Főcsoportfőnökség illetékes szervei – a várható koalíciós kormányzásra tekintettel – döntsenek abban, melyek azok a dossziék, amelyek megsemmisítése szükségesé válhat, továbbá, hogy mely személyek adatait lehetne törölni az operatív nyilvántartásból.*”³²

1989. július 3. és szeptember 13. között az öt csoportfőnökség vezetője, illetve delegátusai Dr. Sillai Árpád ezredes irányításával bizottságot alakítottak, átvizsgálták az iratokat, és Földesi Jenő államtitkárnak és a belügyminiszternek javaslatot tettek a szabályos, jegyzőkönyvbe foglalt selejtezésre.³³ (VI. és VII. fejezet.) A vizsgálatból az az eredmény semmi körülmények között sem mutatható ki, amelyet a Dunagate-botrány³⁴ után a Belső Biztonsági Szolgálat tevékenységét vizsgáló parlamenti bizottság adott közre, 1990. február 28-án: „*A bizottság ténymegállapító munkáját nagymértékben akadályozta, hogy a BM III/III. csoportfőnökség majdnem teljes iratanyagát gyorsított ütemben megsemmisítették, és hasonló módon jártak el a budapesti és vidéki főkapitányságokon is.*”³⁵ Ha a parlamenti jelentés (5. szakaszának) akár egyetlen szava is megállná a helyét, ugyan mire alapították volna a Történeti Hivatalt, amely a III/III. csoportfőnökség 2 421,8 iratfolyóméternyi iratának fogadására készült az 1996-ban meghozott törvény szerint? (X/2. fejezet.)

A totális iratmegsemmisítés legendájának mindenesetre jó szolgálatot tett a bizottsági jelentés. Annál is inkább, mivel a vizsgálóbizottság tagjai között volt néhány – még az első szabad választásokat megelőzően az országgyűlésbe került – független és ellenzéki képviselő, s az ő megkülönböztetett státusukkal járó tekintély legitimálta az iratfelszámolás irányított legendáját.

Vegyünk mintát két, nagyjából azonos időben keletkezett, de különböző nyilvános vallomás szövegéből. Végvári József őrnagy nyilatkozta Havas Henrik újságírónak: „[1990.] január 18-áig kétszer-háromszor fordult a pótkocsis teherautó a Csepeli Papírgyár és a Néphadsereg utca [a III. Főcsoportfőnökség vezérkari központja] között. Jó negyventonnányi dokumentumot semmisítettek meg, daráltak le. Megállás nélkül folyt a megsemmisítés, a Cég felszámolta saját múltját. Rögtön hozzáteszem, hogy ez csak a Néphadsereg utcai objektumra vonatkozik. A Cégnél még volt több hasonlóan titkos [?!?!] objektuma, elképzelhető, hogy azokban is hasonló tevékenység folyt, hasonló nagyságrendben, a lehető leggyorsabban.”³⁶ (A Szakértői Bizottság felkérésére kiadott NBH-jognyilatkozat kategorikusan cáfolja, hogy a III. Főcsoportfőnökségnek lett volna olyan külső objektuma, ahol iratmegsemmisítés zajlott volna úgy, ahogy azt Végvári József ny. őrnagy állította idézett interjújában. A hírszerzés III/I-es csoportfőnöksége pedig az iratállományát nem a Néphadsereg utcai objektumában vagy a BM Roosevelt-téri Állambiztonsági Operatív Nyilvántartójában tárolta. [XI/1 fejezet].)

³¹ Uo.

³² BM Adatfeldolgozó és Tájékoztató Csoportfőnökség: 65-171/1989.

³³ A bizottság figyelembe vette a 3/1988. sz. BM utasítást és a 10-350/1972-es, Ügykezelésre vonatkozó előírásokat is. (Lásd Vagyóczki Béla ezredes 45-77/11/89 sz., november 10-én kelt, Földesi Jenő államtitkárnak írott feljegyzését.)

³⁴ Révész Béla: A „Duna-gate” ügy jelentősége a rendszerváltás történelmében. Politológiai értelmezési lehetőségek. *Acta Universitatis Szegediensis, Acta juridica et politica*. Tom. LXVIII. Fasc. 19. Szeged, 2006.

³⁵ *Magyar Nemzet*, 1990. március 3.

³⁶ Havas Henrik – Végvári József: *A Cég árulója*. Szféra Kulturális Szolgáltató Kft., 1990, 131.

Bajcsi István főhadnagy, a BRFK III/III-A alosztályának operatív tisztje nyilatkozta F. Havas Gábornak, a *Beszélő* szerkesztőjének: „[...] a két ünnep között [1990 decemberében] kihirdették Pallagi Ferenc, akkori miniszterhelyettes írásos utasítását. Ez lényegében elrendelte az összes érdemi iratanyag megsemmisítését.³⁷ Meg kellett semmisíteni az ún. objektumdossziékat. [...] Meg kellett semmisíteni – most már kivétel nélkül – az összes „F” dossziét, az állampolgári bejelentések dossziéját, az ún. „vonal”-dossziékat, a „K” és „T” lakások dossziéit és a végén a hálózati személyek dossziéit is. [...] Sőt, a megsemmisítési jegyzőkönyvek nyilvánartására szolgáló főkönyveket is megsemmisítették. Tehát semmiféle okmány nem maradt. [...] A szállítást egy terepszínűre festett, FU 14–49-es fedő rendszámmal ellátott, ponyvás kisteherautó végezte. Egyszerre öt ládát szállítottak el, ami nagyjából egy páncélszekrény ledarált iratanyagát tartalmazta [...] Ócsára. Ott van a BM-nek egy objektuma. A BRFK-ról két tiszt kísérte. Ők mesélték, hogy amikor kiértek, legnagyobb meglepetésükre BM-es operatív tisztekbe botlottak, akik éppen a saját anyagaikat égették a kazánházban. El is kezdtek mindjárt szentségelni. – Csak nem ti is égetnivalót hoztatok!? Vigyétek a francba, vagy csináljatok vele, amit akartok, ide ne hozzátok! [...] A teljes elégetett anyagot olyan 40-50 mázsára tippem.”³⁸

Vonatkoztassunk el attól, hogy egyikük „40-50 mázsára tippeli”, másikuk „jó negyven tonnára” becsüli az elégetett dokumentumok mennyiségét. Ne törődjünk most a nagyságrendnyi különbséggel és azzal sem, hogy az egyik operatív tiszt a BRFK-nál, a másik pedig a BM-nél szolgált 1990-ig. Tekintsünk el attól is, hogy a BM-nek volt Ócsán iratégető kemencéje, ahol a III-as főcsoportfőnök utasítására 1989. december 18-tól még megsemmisítési jegyzőkönyv kíséretében lehetett aktát pusztítani, 22-től pedig már a korábbi selejtezési jegyzőkönyvek is zúzásra kerültek. A BRFK főkapitányának állambiztonsági helyettese nem adott utasítást jegyzőkönyv nélküli iratégetésre, a Csepeli Papírgyárba érkezett fuvarlevelek között pedig nem leltük nyomát az említett tömegű, megsemmisítésre odaszállított BM-iratnak 1995-ben. Ettől még mindkét elbeszélés igaz lehet. Mi több, az iratmegsemmisítés nyilvánosságra hozataláért Végvári József ny. őrnagyot államtitoksértés vétsége miatt a Katonai Bíróság elmarasztalta. (Ő szervezte meg 1989 karácsonyán, hogy a Fekete Doboz archivistái dokumentumfilmet forgathassanak a BM III. Főcsoportfőnökség épületében megsemmisítésre előkészített, iratokkal tömött jutazsákokról. Bajcsi István főhadnagy pedig kétkoffernyi kimentett iratot helyezett el a katonai ügyészségen 1990. január 11-én,³⁹ és ő is a nyilvánosságához fordult. Emiatt 1990. február 8-án a BRFK III/II-1. Osztályának vezetője feljegyzést készített Bajcsi Istvánról és a lap szerkesztő-riporteréről, F. Havas Gáborról. „Lehetőségként kell számbavenni, hogy amennyiben újabb SZT-tiszteket leplez le az elkövető, akkor célszerűvé válhat zárt eljárás keretében, az érintett SZT-tiszt titkos jogállásának tényleges felfedésével és elismerésével az államtitok fennállását és ezáltal az államtitoksértés megvalósítását bizonyítani, és ezért az elkövetőt bírósági úton felelősségre vonni.” Az osztályvezető másik opciója az volt, hogy a már megjelent, konkrét cikk esetében legfeljebb az szt-tisztnak okozott egzisztenciális és erkölcsi kárt lehetne orvosolni, valamint „a K-lakások és fedőokmányok módszerének” általános védelme miatt érdemes bírósághoz fordulni. Ám egy ilyen pernyertesség nem szolgálna eléggé a titkosszolgálatok átmentésének ügyét, sem az szt-tisztek, sem a K-lakások, sem a begyakorlott módszerek vonatkozásában.⁴⁰ A BRFK jogi osztályvezetőjének igaza lett: a 2003. évi III. tv. 2. §, valamint a 12. § (5) bekezdése ezt a célt hatékonyabban szolgálta. (IX. fejezet.)

³⁷ Lásd a BM-ben 1995-ben működő Iratfeltáró Bizottság jelentésének erre vonatkozó fejezetét:

<http://www.nyilvanossagklub.hu/kozjogi/kozjogi19950630.shtml>.

³⁸ F. Havas Gábor: A belső elhárítás belső szemmel – Beszélgetések Bajcsi István volt állambiztonsági tiszttel. 1–3. *Beszélő* 1990. 5–6–7.

³⁹ Kőszeg Ferenc: ÁB-101 feltámadása. In uő *Lehetőségek kényszere*, Új Mandátum, 2000, 290–296.

⁴⁰ BRFK Nytsz: 412-33/1990.

Ezen a jelképesnek is tekinthető csomóponton az utak enyhén szétválnak. Az egyik úton az állambiztonsági szervek túléléséért, a nyílt és fedett állományért folytatott egzisztenciális harc zajlik. A másikon az állambiztonsági szolgálat által 1990. február 14. előtt keletkeztetett iratok utóéletéért folyik a küzdelem, a – szómágiával átkeresztelt – Nemzetbiztonsági Szolgálatok iratórzhelyei és a polgári nyilvánosság között. *A Szakértői Bizottság illetékessége kizárólag a második kérdéskörre, az 1990. február 14-én megszüntetett III. Főcsoportfőnökség iratainak levéltári átadására és annak értékelésére terjedt ki.*

Gondolkodni. Azért idéztük az 1990-ben felállított parlamenti vizsgálóbizottság február 28-án nyilvánosságra hozott jelentését, valamint két nyugállományba helyezett operatív tiszt publikus visszaemlékezését, mert a „totális iratmegsemmisítés” mítosza aránylag sokáig tartotta még magát. S mire ez a mítosz szertefoszlott, addigra valóban nagy mennyiségű történelmi értékű irat semmisült meg. (Az 1989. decemberi Dunagate után, 1990 március–áprilisában is zajlott iratmegsemmisítés, de a III. Magyar Köztársaság első kormányának május 2-i beiktatása és kb. 1995 – az MSZP–SZDSZ kormányzás első éve – között megközelítőleg annyi irat semmisült meg, amennyiről az idézett Dunagate-legendák szóltak.) Az 1995-ben hatályba lépett titoktvény pedig láthatatlanná tette, elrejtette a nyilvánosság elől a még megmaradt akták zömét is (XI/1–2–3. fejezet).

A demitologizálás az 5/1995-ös belügyminiszteri utasítás végrehajtásával kezdődött: Kuncze Gábor elrendelte az iratfeltárást a BM iratórzhelyekben, amihez kabinetfőnöke, Gyekiczki András teremtette meg a feltételeket (II/2. fejezet). 2002-ben váratlan fordulat történt a már megsemmisítettként elkönyvelt III/III-as iratok sorsában is. A Katonai Ügyészség helyettes vezetője felülvizsgáltatta a volt III. Főcsoportfőnök és állambiztonsági miniszterhelyettes, Dr. Pallagi Ferenc és a volt III/III-as csoportfőnök, Dr. Horváth József 1990/91-ben, a Budapesti Katonai Bíróságon lefolytatott perének ügyészégi iratait. A feladattal megbízott főosztályvezető-helyettes ügyész a „házi iratok” között ráakadt az Állambiztonsági Operatív Nyilvántartó számos nélkülözhetetlen segédletére: 1989–90-ben megnyitott főnyilvántartókönyvekre, TŰK-ös iktatókönyvekre, telefon-számjelkereső könyvekre, vegyes TŰK-dossziéokra stb.⁴¹ A Szakértői Bizottság pedig – közel egyéves iratfeltárási munkája alatt – a MOL-ban és a Pest Megyei Levéltárban talált már megsemmisítettnek vélt állambiztonsági dokumentumokat (XI/3. fejezet). Gondolkodni tehát azon érdemes, hogy milyen mikrofilológiai, levéltárosi, történelmi módszerek segítségével lehetséges rekonstruálni az állambiztonsági szolgálat és jogelődei iratait. A teljesség helyreállításáról bizonyosan le kell mondani. A Szakértői Bizottság vizsgálata alapján azonban valószínűsíthető, hogy az iratok nagyobb mennyisége maradt meg, mint amennyit a „totális megsemmisítés” szószólói holtta nyilvánítottak.

Továbblépni. A *múltfeltárási* alkotmányos jogának garantálásához, a – felfogásunk szerinti – továbblépéshez, a *dossziétörvény* megalkotásához minimum három feltételnek kellene teljesülnie. *Előbb empiria, aztán teória!* – az első számú követelmény. A második, *a maradandó értékű iratok depolitizálása és dekriminalizálása.* A harmadik pedig, *a – jelentésünkben is felsorolt – tudományos segédletek megjelenítése az interneten. Ezt követően pedig a nyilvántartások alapján olyan nyilvános számítógépes adatbázis megalkotása, amely csak a szenszitiv adatokat és a – jelentésben leírtak szerint rendszeresen felülvizsgált és a titkosítás szükségességét megfelelő fórum előtt bizonyított – nemzetbiztonsági érdekből visszatartott adatokat zárja ki a megismerésből* (IX. fejezet).

Egyetlen állampolgár se érezhesse úgy, hogy a diktatúrában róla titokban gyűjtött adatokat a jogállam a „magasabb érdekekre” hivatkozva tovább rejtgeti. Egyetlen

⁴¹ BKÜ Nytsz: 171-/2002.

társadalomtudós se adhasson ki a kezéből tanulmányt, monográfiát úgy, hogy a forrásai ne lehetnének összevethetők az állambiztonsági szolgálat adataival, amelyek számos alkalommal megbízhatóbbaknak bizonyulhatnak, mint pl. a Statisztikai Hivatal jelentései. Egyetlen becsületes bíró se kényszerüljön a volt hálózati személyek által cinikusan megindított perben azon az alapon ítéletet hozni, hogy állambiztonsági ügyekben csak egy biztos: semmi sem biztos.

Az 1944 és 1990 közti valóság megismerése ugyanis csak az ítélkezési és büntetési kedv mérsékelésével, a megismerési hajlandóság növelésével kezdődhet el. Amennyiben a törvényhozók gátat szabnának a – Haraszti Miklós kifejezésével – *zsarolási haladványnak*, a köziratok megismerése közérdekké, egyszersmind a politikai kompromittálás akadályává is válhatna. Hogy ez a fordulat bekövetkezik-e vagy sem, az persze politikai akarat függvénye. No meg a törvényhozók konszenzusáé. Arról kéne tartós megállapodást kötniük, hogy hajlandók-e lemondani a pártállami iratokkal való visszaélésről. Hajlandók-e az emberiességi követelményeket előnyben részesíteni, avagy a jogi fundamentalizmust használják továbbra is a titkosítás, iratvisszatartás alibijeként.

Szűcs Jenőnek a múlt szociológiájáról szóló gondolatai megfeleltethetők Timothy Garton Ash jelenkortörténet-írásról kifejtett véleményének: „[Igaz, hogy] *a titkosrendőrség aktáit több elővigyázatossággal kell olvasni, mint mondjuk a konyhakertészek egyesületi ülésének jegyzőkönyvét. De nem igaz, hogy ezek az akták használhatatlanok, hogy ezek alapján nem lehet történelmet kutatni. Ellenkezőleg. Mindazok alapján, amit a mai napig olvastam, a Stasi-aktáknak igen fontos forrásértékük van. A jelenkori történelemírás számára mindig fontos gondossággal, óvatossággal, helyes empátikus képességgel, és amikor lehetséges, az érintett kortanúk megkérdezésével, e források alapján megbízható, jó és fontos kortörténelmet lehet írni.*”

I. Áttekintés a volt állambiztonsági szervekkel kapcsolatban a rendszerváltás után keletkezett törvényekről, törvényjavaslatokról*

1. 1990 és 1994 közötti kezdeményezések

Az első törvényhozási kísérletet Dr. Demszky Gábor és Dr. Hack Péter országgyűlési képviselők tették. 1990. szeptember 3-án képviselői önálló indítványt nyújtottak be a *Belügyminisztérium egykori III/III-as ügyosztályának állományába tartozó, illetve nyilvántartásában szereplő „szigorúan titkos” állományú tisztek és hálózati személyek adatainak kezeléséről*⁴² címmel. A javaslat célja olyan jogi helyzet megteremtése volt, amely „az elmúlt politikai rendszer ... elnyomó feladatokat ellátó szervezetének, a Belügyminisztérium III/III-as ügyosztályának alkalmazásában álló személyek politikai-közéleti szerepelésének” korlátait állítja fel. Az előterjesztők szerint a „társadalom igazságérzetét méltán sértené, ha azok a személyek, akik részint hivatásos tisztként konspirált állásokban, részint ún. hálózati személyként támogatták” az állambiztonsági szervezet politikai elnyomó tevékenységét, a „rendszerváltást követően is köztiszteletnek örvendő állásokat tölthetnék be”. A javaslat rendezni kívánta azoknak a „Nyilvántartásoknak” a jogi helyzetét is, amelyeket korábban kizárólag a Belügyminisztérium kezelt. A Demszky–Hack-féle törvényjavaslatot az Országgyűlés nem tárgyalta, mert a Kormány 1991. május 02-án benyújtott, hasonló tartalmú előterjesztését⁴³ vette tárgysorozatba.

A történeti hűség kedvéért meg kell említeni, hogy az első ciklusban volt még három képviselői önálló indítvány a témával kapcsolatban. Ómolnár Miklós és Pásztor Gyula, majd Ómolnár Miklós és Kocsenda Antal képviselők javaslataikban csupán az országgyűlési képviselők vizsgálatát tűzték ki célul.⁴⁴ Dr. Fodor István – Király Zoltán – Pozsgay Imre képviselők olyan javaslatot terjesztettek elő, amely 90 évre zárolni kívánta az állambiztonsági szervek tovább nem foglalkoztatott hivatásos tisztjeinek és hálózati személyeinek 1990. február 14-ig keletkezett iratait, valamint a karhatalmi tevékenységre vonatkozó iratokat.⁴⁵ Az Országgyűlés egyik indítványt sem tűzte napirendre.

A Kormány 1991. május 2-án az említett előterjesztését a *Belügyminisztérium volt III/III. csoportfőnöksége hivatásos, valamint „szigorúan titkos” állományú tisztjei és hálózati személyei adatait tartalmazó 1990. február 14-én lezárt nyilvántartásának, továbbá az egykori államvédelmi szervek és karhatalmi alakulatok tisztjei adatainak felhasználásáról* címmel nyújtotta be. A törvényjavaslat annak ellenőrzését szándékozott előírni, hogy a taxatív felsorolt tisztségeket betöltő személyek szerepelnek-e a „szigorúan titkos” állományú

* A szerző a bizottság asszisztense.

⁴² 00482. számú iromány.

⁴³ 02294. számú iromány.

⁴⁴ 02646. számú iromány: *Az országgyűlési képviselők politikai feddhetetlenségének megállapításáról* című országgyűlési határozati javaslat, majd helyette 06248. számon törvényjavaslat *Az országgyűlési képviselők feddhetetlenségéről* címmel.

⁴⁵ 02955. számú iromány *A Belügyminisztérium egykori Állambiztonsági Főcsoportfőnöksége, a Honvédelmi Minisztérium egykori MNVK 2-es Csoportfőnöksége, az egykori Államvédelmi Hatóság, a Honvédelmi Minisztérium egykori Katonapolitikai Osztálya, állományába tartozó, illetve nyilvántartásában szereplő hivatásos és szigorúan titkos tisztek, valamint hálózati személyek, továbbá az 1956-57 évben működött karhatalmi alakulatok tagjai adatainak kezelésére és felhasználására*. A törvényjavaslat napirendre tűzését az Országgyűlés 1991. szeptember 2-án elutasította.

tisztekről, valamint a hálózati személyekről készített nyilvántartásban, továbbá hivatásos tisztként teljesítettek-e szolgálatot az államvédelmi szerveknél, illetőleg 1956–1957-ben karhatalmi alakulatban. A javaslat értelmében az ellenőrzésre a köztársasági elnök, az Országgyűlés elnöke, az Alkotmánybíróság elnöke és a miniszterelnök, illetőleg az általuk megbízott személyek belügyminiszterhez intézett együttes megkeresése alapján került volna sor, és az ellenőrzést az Országgyűlés Nemzetbiztonsági Bizottsága közreműködésével a belügyminiszter végezte volna el. A belügyminiszter az ellenőrzés során kapott adatokról – a titkosságuk érintetlenül hagyásával – tájékoztatta volna a megkeresést végző személyeket, és ha ők együttesen indokoltak tartották volna, felszólíthatták volna az érintett személyt a tisztségéről való lemondásra, illetőleg annak kezdeményezésére, hogy mentse fel. Ha az érintett személy nem mond le, illetőleg nem mentik fel, akkor a megkeresésre feljogosított személyek együttesen intézkedhettek volna az adatok nyilvánosságra hozataláról. Az Országgyűlés 1991. október 08.-tól 1992. augusztus 3-ig tárgyalta a törvényjavaslatot, majd a Kormány a nemzetbiztonsági bizottság javaslatára *átdolgozásra visszakérte* a javaslatot. A visszavonást Boross Péter belügyminiszter azzal indokolta, hogy a javaslatához több száz módosító indítvány érkezett, és célszerű az Országgyűlés elé módosító indítványok figyelembevételével átdolgozott és kezelhetőbb törvényjavaslatot terjeszteni.

2. Az első elfogadott törvény: az 1994. évi XXIII. törvény

A Kormány 1993. február 4-én terjesztette be az újabb törvényjavaslatot *egyes fontos tisztségeket betöltő személyek ellenőrzéséről* címmel,⁴⁶ 1993. október 27-én kezdte el tárgyalni a parlament, és 1994. március 8-án volt a végszavazása. Az elfogadott törvényjavaslatot 1994. évi XXIII. számú törvényként hirdették ki a *Magyar Közlönyben*. Az törvény taxatív felsorolta azoknak a személyeknek a körét,⁴⁷ akiknél ellenőrizni kell, hogy teljesítettek-e szolgálatot a volt BM III/III. Csoportfőnökségnél és elődjénél az erre vonatkozó, 1990. február 14-én lezárt és a Belügyminisztériumban őrzött nyilvántartás szerint, vagy adtak-e ezeknek a szerveknek hálózati feladatok vállalására vonatkozó, saját kezűleg aláírt nyilatkozatot vagy jelentést, és kaptak-e tevékenységükért ellenszolgáltatást, illetve teljesítettek-e szolgálatot 1956–57-ben karhatalmi alakulatban, valamint betöltöttek-e olyan politikai vagy állami tisztséget, amelyben a meghatározott szervek feladatkörébe tartozó adatokról döntéseihez tájékoztatást kaptak, és végül tagjai voltak-e nyilaskeresztes pártnak. A törvény értelmében az ellenőrzést az Országgyűlés által – a Legfelsőbb Bíróság elnökének egyetértésével, az Országgyűlés Nemzetbiztonsági Bizottsága javaslatára – határozott időre megválasztott bírákból álló bizottságok végezték. A törvény úgy rendelkezett, hogy ha az ellenőrzést lefolytató bizottság döntése szerint az ellenőrzött személy végzett a törvény 1.§-ában meghatározott tevékenységet, akkor a bizottság felszólítja, hogy 30 napon belül mondjon le tisztségéről, és egyben figyelmezteti, hogy ellenkező esetben a döntést nyilvánosságra hozza.

A törvényt számtalan alkalommal módosították,⁴⁸ és végül 2005. december 31-től veszítette teljes egészében hatályát.⁴⁹ A módosításokkal összefüggésben mindenképpen

⁴⁶ 08955. számú iromány.

⁴⁷ A törvény az egyházak tekintetében az „önkéntesség” elvét alkalmazta, és kivette őket a bírákból álló bizottságok hatálya alól, mikor előírta, hogy az „egyházak arra hatáskörrel felruházott tisztségviselőinek, illetőleg testületeinek megkeresése alapján az általuk meghatározott egyházi tisztséget betöltő személyek tekintetében a belügyminiszter, illetőleg a honvédelmi miniszter végzi el az 1.§-ban meghatározott ellenőrzést, és a megállapított adatokról tájékoztatja a megkeresőt”. (4.§)

⁴⁸ A törvényt nyolc alkalommal módosították, a jogtárban 18 különböző „hatályossági állapot” található. Megjegyzendő, hogy a törvény módosítására még ennél is több kísérlet volt, ezeket a kezdeményezéseket

hangsúlyozni kell, hogy a 60/1994. (XII. 24.) AB határozat a törvény egyes rendelkezéseit hatályon kívül helyezte, és jogalkotási kötelezettséget írt elő az Országgyűlés számára, amelynek az Országgyűlés több lépcsőben tett eleget.

Az AB kimondta, hogy az Országgyűlés egységes alkotmányos ismérv alkalmazásával határozza meg az átvilágítandók új listáját, biztosítsa az információs önrendelkezési jog gyakorlásának feltételeit, továbbá azt, hogy a vizsgálatba a ma is működő nemzetbiztonsági szolgálatok irattárait is be kell vonni. 1996-ban a törvény módosításával létrehozták a *Történeti Hivatalt*, tekintettel arra, hogy a levéltári törvény alapján a „törvényjavaslat hatálya alá tartozó iratok kezelésére, őrzésére speciális szabályokat kell megállapítani, célszerű, hogy e feladatokat a Kormánytól és a Belügyminisztériumtól teljesen független, önálló szervezet végezze”.⁵⁰

Lényeges módosításra 2000-ben is sor került, amikor az Országgyűlés az átvilágítandó személyek körét kiterjesztette egyes „közbizalmi és közvélemény-formáló” tisztségeket betöltő személyekre is, és ennek megfelelően módosult a törvény címe is.⁵¹ A módosítás indokaként a már idézett AB határozaton felül másik két AB határozatra is hivatkoztak.⁵² A módosítás következtében az ellenőrzés új tisztségek betöltőire is kiterjedt, nevezetesen: egyes média-szereplőkre, bírákra, ügyészekre, valamint pártok országos és megyei tisztségviselőire. A személyi kör nagyságrendekkel történő kibővítését a közélet átláthatósága iránti társadalmi és alkotmányos igény indokolta.

További fontos módosítás történt 2001-ben.⁵³ Ekkor a Történeti Hivatalt *állami szaklevéltárrá minősítették*, és a Hivatal *elnökét felhatalmazták*, hogy az államtitokról és a szolgálati titokról szóló törvény szabályai szerint *minősítést végezzen*. Ezzel egyidejűleg a Történeti Hivatalban kezelt és őrzött iratok körét is bővítették a nemzetbiztonsági szolgálatok levéltári anyagaival, valamint az ún. internálási iratok gyűjteményével is, amelynek tényleges átvétele már korábban megtörtént. A Hivatal elnökének minősítési joggal történő felruházását azzal indokolták, hogy amíg a Történeti Hivatal a Belügyminisztériumban működött, addig a Hivatal iratai is „védelemben” részesültek, az új épületbe költözéssel azonban új helyzet állt elő. Mivel a Hivatal vezetője előzőleg nem tartozott a minősítésre jogosultak közé, így nem minősíthetett sem állam-, sem szolgálati titokká adatokat, és nem volt lehetősége a biztonsági berendezések leírásának minősítésére sem, ezért volt szükséges a felhatalmazása. A módosítás egyben megállapította, hogy a Történeti Hivatal által kezelt államtitok- és szolgálati titok körbe tartozó adatok védelmére szolgáló rendszerek és intézkedések adatai, dokumentációi tekintetében az államtitokká minősítés leghosszabb érvényességi ideje kilencven év.

A törvény utolsó módosítására 2004-ben került sor. Az időközben megszületett 2003. évi III. törvény csak bizonyos szakaszait helyezte hatályon kívül, ennél fogva egy ideig párhuzamosan mindkét jogszabály, illetve ennek a törvénynek egyes rendelkezései hatályban voltak. Ekkor az 1994. évi XXIII. törvény módosításának alapvető célja az volt, hogy a törvény hatálya alá tartozó tisztségeket betöltő személyek ellenőrzésének lefolytatásához a feltételeket biztosítsa. Természetesen ez a „hátralévő ellenőrzésekre” vonatkozott csupán, amire a törvény 2005. december 31-ig adott lehetőséget, és kimondta egyúttal, hogy az egész törvény 2005. december 31-én teljes egészében hatályát veszíti.

azonban vagy visszavonták, vagy elutasította a Ház, illetőleg több olyan is volt, amelyet az Országgyűlés nem is vett tárgysorozatba.

⁴⁹ Hatályon kívül helyezte a 2004. évi CXXV. törvény 3.§ (3) bekezdése.

⁵⁰ Idézet az 1996. évi LXVII. törvény indokolásából.

⁵¹ 2000. évi XCIII. törvény.

⁵² 18/1997. (III. 19.) AB határozat, valamint 23/1999. (VI. 30.) AB határozat.

⁵³ 2001. évi XLVII. törvény.

3. A második elfogadott törvény és előzményei

2002 júliusában egyidejűleg két, kormány által benyújtott törvényjavaslat került a parlament elé: az egyik, T/541. számon, az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára létrehozásáról; a másik, T/542. számon, a közéleti szerepet betöltő személyek állambiztonsági múltjának nyilvánosságra hozataláról. A két törvényjavaslat lényegében ugyanannak a kérdésnek egymással szorosan összefüggő, ám mégis két különböző oldalát jelenítette meg. A két törvényjavaslat egymáshoz való viszonya a következőkben ragadható meg: A *T/541. számú javaslat célja* az elmúlt rendszerbeli állambiztonsági szolgálatok tevékenysége megismerésének, valamint az *áldozatok információs kárpótlása* feltételeinek megteremtése, ennél fogva a középpontban az 1944. december 21. és 1990. február 14. között az állambiztonsági tevékenységet végző magyar állami szervek működésével összefüggésben keletkezett iratok és adatok megismerése és kutathatósága áll. Ezzel egyidejűleg a *T/542. számú javaslat* – az 1994. évi XXIII. számú törvény központi gondolatának megfelelően – *annak feltárását tűzte ki célul*, hogy a törvényben meghatározott közéleti tisztséget betöltő személyek az 1944. december 21. és 1990. február 14. közötti időszakban a törvényben felsorolt szervezeteknél teljesítettek-e hivatásos állományú tisztként szolgálatot, szerepelnek-e hálózati nyilvántartásban hálózati személyként, hivatásos alkalmazottként vagy egyéb operatív kapcsolatként, aláírták-e a felsorolt szervezetek részére a hálózati feladatok vállalására vonatkozó nyilatkozatot, adtak-e jelentést a felsorolt szervezetek részére, továbbá kaptak-e ezektől a szervezetektől illetményt vagy jutalmat.

A két törvényjavaslat nem egymással konkuráló, esetleg egymás alternatíváját jelentő előterjesztések voltak, hanem inkább egymást kiegészítők. A javaslatok komplex módon kívánták rendezni a kérdést: az első javaslat az információs kárpótlás és múltfeltárás, a második javaslat pedig a közélet megtisztítása érdekében az átvilágítás (lusztráció) problematikáját szándékozott megoldani.

A parlament mindkét törvényjavaslatot a házszabálynak megfelelően „együttes” vitában megtárgyalta, végül azonban csak a T/541-es számút fogadta el. Az elfogadott törvényt az *elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltáráról* címmel, 2003. évi III. számon hirdették ki. Ez tehát azt jelentette, hogy a lusztráció nem nyert törvényi rendezést, csupán az információs kárpótlás és a múltfeltárás kérdését szabályozták.

A 2003. évi III. törvény 1.§-a meghatározta, hogy a törvény *hatálya* azokra az *iratokra és adatokra* terjed ki, amelyek 1944. december 21. és 1990. február 14. között az állambiztonsági tevékenységet végző magyar állami szervek működésével összefüggésben keletkeztek (beleértve a lezárt átvilágítási ügyek aktáit is). A törvény szabályozza egyrészt azt, hogy az érintettek milyen módon ismerhetik meg a személyükkel kapcsolatos anyagokat, másrészt pedig rendelkezik a tudományos kutatás feltételeiről. A törvény a Történeti Hivatal jogutódjaként létrehozta az *Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárát*, melynek – bizonyos kivételekkel – feladata a törvény hatálya alá tartozó iratok kezelése lett. További lényeges eleme, hogy egy – határozott ideig működő – *bizottság*⁵⁴ felállítását írja elő, melynek feladata, hogy *felügyelje* a törvény hatálya alá eső iratok átadását a levéltárnak. A felügyelő bizottság („Gálszécsy-bizottság”) működése a törvény rendelkezéseinek megfelelően elkészített egy jelentést, majd megszűnt.

Mivel a törvény célja, hogy világos határvonalat húzzon a pártállami korszak állambiztonsági szervei és a demokratikus nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenysége között,

⁵⁴ Lásd a 43/2003. (III. 31.) Korm. rendelet.

fő szabályként kimondja, hogy az előző korszak titkosszolgálati iratai *nem tekinthetők államtitoknak*, ezért elveszítik minőségüket. A főszabály alóli kivételeket a törvény taxatív felsorolja. A törvény szerint a *minőség fenntartásához* konjunktív feltételnek kell teljesülnie: az államtitokról és szolgálati titokról szóló 1995. évi LXV. törvényben szereplő államtitokkörben meghatározott adatok közül csak annak az adatnak a minősítése tartható fenn, amely egyidejűleg megfelel a törvény 2.§ (2)-(3) bekezdésében meghatározott feltételeknek is.

Fontos előrelépést jelentett, hogy a törvény az „áldozatok pártján állva” biztosította, hogy az addigi jogi szabályozásnál erősebb legyen a megismerési joguk. A törvény minden más alapjognál előbbre helyezi *az érintett információs önrendelkezési jogát*, és a korábbi törvénnyel szemben például lehetővé teszi, hogy a megfigyelt személy megismerhesse az őt „besúgó” személy azonosításához szükséges adatokat.

A múlt megismeréséhez és tisztázásához fűződő jog indokolja, hogy a törvény a tudományos kutatás lehetőségeit is erősíti. A visszaélések megakadályozása érdekében a kutatás elé az adatvédelmi szabályokat állítja gátként.

Érdemes kiemelni, hogy a törvény törekszik elősegíteni, hogy a *közzszereplők* múltja bárki számára megismerhető legyen. Meghatározza, hogy ki minősül közzszereplőnek, és a közzszereplők információs önrendelkezési jogát a magánszemélyekéhez képest szűkíti. Ezt a szűkítést a közügyek vitatása mint a demokratikus társadalom működésének alapvető feltétele indokolta.

4. Szakértői Bizottság a törvényben foglaltak érvényesülésének értékelésére

A kormány 2007 nyarán rendelettel felállított egy *szakértői bizottságot* („Kenedi-bizottság”), hogy az állambiztonsági iratok átadása teljesítését *értékelje*, és fogalmazzon meg *javaslatokat* a kutathatóság feltételeinek javítására, valamint a szabályozás esetleges módosítására.⁵⁵ A Szakértői Bizottság – ahogy a neve is jelzi – nem rendelkezik felügyeleti és ellenőrzési jogosítványokkal, feladata szakmai értékelés. Erről jelentést készít a kormány számára, melyben javaslatait is megfogalmazza. (A rendelet ismertetését lásd külön lapon.)

⁵⁵ Lásd a 190/2007. (VII. 23.) Korm. rendelet.

Az állambiztonsági iratok átadása teljesítésének értékeléséről szóló 190/2007. (VII. 23.) számú kormányrendelet

A Kormány – eredeti jogalkotói hatáskörében eljárva – 2007. július 23-án elrendelte, hogy az érintettek információs önrendelkezési jogának garantálása és a közérdekű adatok megismeréséhez fűződő *alkotmányos jog érvényesülése érdekében szükséges intézkedések megalapozása céljából* az állambiztonsági iratok átadása teljesítésének értékelésére Szakértői Bizottságot (a továbbiakban: bizottság) állít fel.

A rendelet értelmében a *bizottság feladata kettős*: a) megállapítja az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára létrehozásáról szóló 2003. évi III. törvény (a továbbiakban: Tv.) 1.§ (1) bekezdés a) –b) pontjai hatálya alá tartozó, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának át nem adott, a Tv. 12.§ (5) bekezdésében meghatározott különjegyzéken nem szereplő iratok jelenlegi őrzési helyeit, azok mennyiségét, valamint az azokban szereplő adatok minősítését, és mindezekről tételes listát készít; b) javaslatokat tesz az állambiztonsági iratok kutathatósága, az adatokhoz való hozzáférés és azok nyilvánosságra juttatása feltételeinek javítására, és az erre vonatkozó szabályozás esetleges módosítására, illetve intézkedések megtételére. A bizottság munkája végén *jelentést* készít a Kormány számára a fenti két pontban meghatározott tartalommal.

A bizottság *elnökének* a rendelet lehetőséget biztosít arra, hogy áttekintse a Tv. 12.§ (5) bekezdésében meghatározott *különjegyzéket*. A bizottság elnöke a bizottság által készítendő jelentéssel egyidejűleg javaslatot tesz a Kormánynak a különjegyzéken szereplő iratok kezelésére.

A rendelet kimondja, hogy a bizottság elnökét és hat további tagját a miniszterelnök nevezi ki. A bizottság hatáskörét testületként gyakorolja, döntéseit az összes tag több mint a felének szavazatával hozza, egyéb kérdésekben a működési rendjét maga állapítja meg.

A Kormány a rendelet kibocsátásakor a bizottság működését 2007. szeptember 30-ig rendelte. E határidő miatt a rendeletet a Kormány két ízben módosította: először 2008. március 31-ig, majd 2008. június 30-ig hosszabbította meg a bizottság mandátumát.

A miniszterelnök kinevezése alapján a bizottság elnöke:

- *Kenedi János;*

Tagjai:

- *Palasik Mária,*
- *Reisz T. Csaba,*
majd lemondása után helyette 2007. november 1-jétől
Baráth Magdolna,
- *Ripp Zoltán,*
- *Sipos Levente,*
- *Ungváry Krisztián,*
- *Varga László (az elnök akadályoztatása esetén helyettesíti az elnököt).*

A bizottság megbízatása 2008. június 30-án megszűnik.

II. Az iratfeltárás előzményei

1. A jogi szabályozás változásai

Az állambiztonsági múlt feltárásáról, az állambiztonsági iratok sorsáról, az üldözött, a titkos eszközökkel megfigyelt és nyilvántartott személyek információs kárpótlásáról jelentős késedelemmel, több lépcsőben születtek meg a „rendszerváltó törvényhozás” körébe tartozó jogszabályok, amelyek azután elhúzódó politikai és történelmi-levéltárosi szakmai vitákat váltottak ki.⁵⁶

Az ún. Dunagate-botrány hatására Németh Miklós kormánya az Országgyűlés 1990. január 25-i felhatalmazása alapján február 14-i hatállyal minisztertanácsi rendelettel létrehozta az új titkosszolgálatokat, a Nemzetbiztonsági Hivatalt, az Információs Hivatalt, a Magyar Néphadsereg Katonai Biztonsági Hivatalát és a Katonai Felderítő Hivatalt.⁵⁷ A Belügyminisztérium III/III. Csoportfőnökségét jogutód nélkül számolták fel. A kormány egyúttal elrendelte, hogy az állambiztonsági szolgálat iratait levéltárban helyezték el, mégpedig szigorúan zárt anyagként, a jogszabályokban meghatározott leghosszabb (hetvenéves) védeltségi idővel. A döntés ellenére az iratok nem kerültek levéltárba. Gál Zoltán megbízott belügyminiszter a Németh-kormány működésének legvégén, 1990. május 10-én adott ki utasítást a *BM Történelmi Irattára* létrehozására, amely azután évekig kvázi levéltári kutatóhelyként működött, jöllehet a valódi levéltári működés minimális előfeltételei sem voltak biztosítva. 1990. május 31-én már az Antall-kormány belügyminisztere, Horváth Balázs adott ki utasítást – a 3107/1990. Mt. sz. határozat alapján – a titkosszolgálatok személyi állományára vonatkozó iratok védelméről. Ezeket harminc évre zárolták, és a betekintést személyes engedélyhez kötötték. A zárolás az irattározott operatív nyilvántartásokra is vonatkozott.

Az iratok felhasználásának jogi rendezetlenségét mutatta meg, és ebből következően a politikai manipulációk lehetőségére is utalt a nevezetes „boríték-ügy”: Antall József miniszterelnök a Független Kisgazdapárt elnökének zárt borítékban átadta a pártja képviselőinek állambiztonsági érintettségére vonatkozó adatokat. (Nem ez volt az első ilyen eset, hiszen Németh Miklós is átadott Antall Józsefnek egy listát a múlt rendszerben titkosszolgálati ügynökként szerepet vállaló politikusokról, és nem is ez volt az utolsó próbálkozás az iratokkal való politikai machinációra.) Boross Péter belügyminiszter felkérése alapján a BM Titokvédelmi Osztályának vezetője 1991. június 10-én kelt feljegyzésében kifejtette, hogy a megszűnt III/III. Csoportfőnökség iratainak 1989. október 23-a óta *nincs államtitok tartalmuk*, a levéltári szabályozás és a titokvédelmi törvény vonatkozik rájuk, a jogszabályok alkalmazásáról a belügyminiszternek kell gondoskodnia.⁵⁸ A hálózati nyilvántartásokat kivették az államtitkot nem tartalmazó iratok köréből, az államtitokról és a szolgálati titokról szóló 1987. évi V. törvény alapján a belügyminiszter államtitokká nyilvánította a hálózati személyekre vonatkozó iratokat,⁵⁹ amelyeket korábban a BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség Állambiztonsági Operatív Nyilvántartó Osztályán kezeltek.

⁵⁶ A továbbiakban külön hivatkozás nélkül is támaszkodunk a téma alapvető irodalmát jelentő következő művekre: Halmai Gábor (szerk.): *Ügynökök és akták. Nemzetközi konferencia az átvilágításról és az állambiztonsági iratok sorsáról*. H. n., Soros Alapítvány, 2003.; Varga László: *Világ besüggői, egyesüljetek! Az állambiztonság átmentése*. Budapest. PolgART, 2006.; Kenedi János: *K. belügyi iratfelmérő jelentése a kastélyból*. Budapest, Magvető, 2000.

⁵⁷ 3039/1990. Mt. sz. határozat.

⁵⁸ Az Iratfeltáró Bizottság jelentése, 1995.

⁵⁹ 21/1990. BM sz. utasítás.

Az 1990–1994 közötti törvényhozási kezdeményezések

Az első törvényhozási kísérletet Demszky Gábor és Hack Péter országgyűlési képviselők tették. 1990. szeptember 3-án képviselői önálló indítványt nyújtottak be *a Belügyminisztérium egykori III/III-as ügyosztályának állományába tartozó, illetve nyilvántartásában szereplő „szigorúan titkos” állományú tisztek és hálózati személyek adatainak kezeléséről*⁶⁰ címmel.

A törvényjavaslat célja olyan jogi helyzet megteremtése volt, amely korlátozza az elmúlt politikai rendszer „legegységesebbben politikai elnyomó feladatokat ellátó szervezete”, a Belügyminisztérium III/III-as Csoportfőnöksége megbízásából tevékenykedő személyek politikai-közéleti szereplését. Az előterjesztők szerint a „társadalom igazságérzetét méltán sértené, ha azok a személyek, akik részint hivatásos tisztként konspirált állásokban, részint ún. hálózati személyként támogatták” az állambiztonsági szervezet politikai elnyomó tevékenységét, a „rendszerátalakítást követően is köztisztletnek örvendő állásokat tölthetnének be”. A javaslat csupán a III/III. Csoportfőnökség kötelékébe tartozó titkos állományú tisztekre és hálózati személyekre vonatkozott (az előterjesztők még nem ismerhették az állambiztonsági szervezet felépítését és működését), őket kellett volna nyilvántartásba venni, majd ennek alapján kilétüket nyilvánosságra hozni, ha olyan pozíciót töltenek be, vagy olyan megbízást vállalnak el, amely eskütelhez volt kötött – feltéve, hogy tiszttségükről nem mondanak le, illetve ha az érintettségük hitelesen bizonyítható. A törvényjavaslat célja volt az is, hogy a titkosszolgálati iratokkal folytatott politikai manipulációkat megakadályozza. Rendezni kívánta azoknak a nyilvántartásoknak a jogi helyzetét is, amelyeket korábban kizárólag a Belügyminisztérium kezelt, de nem tért ki az állambiztonsági szervek egész iratállományának kezelésére, mivel az előterjesztők szerint ezt külön törvényben kellett volna rendezni. A Demszky–Hack-féle törvényjavaslatot az Országgyűlés nem tárgyalta, mert a kormány 1991. május 2-án benyújtott, hasonló tartalmú előterjesztését vette tárgysorozatba.⁶¹

A történeti hűség kedvéért meg kell említeni, hogy az első ciklusban volt még három képviselői önálló indítvány a témával kapcsolatban. Ómolnár Miklós és Pásztor Gyula, majd Ómolnár Miklós és Kocsenda Antal javaslataikban csupán az országgyűlési képviselők vizsgálatát tűzték ki célul.⁶² Dr. Fodor István, Király Zoltán és Pozsgay Imre képviselők olyan javaslatot terjesztettek elő, amely 90 évre zárolni kívánta az állambiztonsági szervek tovább nem foglalkoztatott hivatásos tisztjeinek és hálózati személyeinek 1990. február 14-ig keletkezett iratait, valamint a karhatalmi tevékenységre vonatkozó iratokat.⁶³ Az Országgyűlés egyik indítványt sem tűzte napirendre.

A kormány előterjesztését *a Belügyminisztérium volt III/III. csoportfőnöksége hivatásos, valamint „szigorúan titkos” állományú tisztjei és hálózati személyei adatait tartalmazó 1990. február 14-én lezárt nyilvántartásának, továbbá az egykori államvédelmi szervek és karhatalmi alakulatok tisztjei adatainak felhasználásáról* címmel nyújtotta be. A törvényjavaslat annak ellenőrzését szándékozott előírni, hogy a taxatív felsorolt tisztségeket betöltő személyek szerepelnek-e a „szigorúan titkos” állományú tisztekről, valamint a hálózati

⁶⁰ 482/1990. sz. törvényjavaslat, 00482. számú iromány.

⁶¹ 2294/1991. sz. törvényjavaslat, 02294. számú iromány.

⁶² 02646. számú iromány *Az országgyűlési képviselők politikai feddhetetlenségének megállapításáról* című országgyűlési határozati javaslat, majd a helyette 06248. számon benyújtott törvényjavaslat *„Az országgyűlési képviselők feddhetetlenségéről* címmel.

⁶³ 02955. számú iromány *A Belügyminisztérium egykori Állambiztonsági Főcsoportfőnöksége, a Honvédelmi Minisztérium egykori MNVK 2-es Csoportfőnöksége, az egykori Államvédelmi Hatóság, a Honvédelmi Minisztérium egykori Katonapolitikai Osztálya állományába tartozó, illetve nyilvántartásában szereplő hivatásos és szigorúan titkos tisztek, valamint hálózati személyek, továbbá az 1956–57. évben működött karhatalmi alakulatok tagjai adatainak kezelésére és felhasználására*. A törvényjavaslat napirendre tűzését az Országgyűlés 1991. szeptember 2-án elutasította.

személyekről készített nyilvántartásban, továbbá hivatásos tisztként az államvédelmi szerveknél, illetőleg 1956–1957-ben karhatalmi alakulatban teljesítettek-e szolgálatot. A javaslat értelmében az ellenőrzésre a köztársasági elnök, az Országgyűlés elnöke, az Alkotmánybíróság elnöke és a miniszterelnök, illetőleg az általuk megbízott személyek belügyminiszterhez intézett együttes megkeresése alapján került volna sor, és az ellenőrzést az Országgyűlés Nemzetbiztonsági Bizottsága közreműködésével a belügyminiszter végezte volna el. A belügyminiszter az ellenőrzés során kapott adatokról – a titkosságuk érintetlenül hagyásával – tájékoztatta volna a megkeresést végző személyeket, és ha ők együttesen indokoltnak tartották volna, felszólíthatták volna az érintett személyt a tisztségéről való lemondásra, illetőleg kezdeményezhették volna a felmentését. Ha az érintett nem mond le, illetőleg nem mentik fel, a megkeresésre feljogosítottak együttesen intézkedhettek volna az adatok nyilvánosságra hozataláról.

Az Országgyűlés 1991. október 14-én tűzte napirendre és 1992. augusztus 3-ig tárgyalta, majd a kormány a Nemzetbiztonsági Bizottság javaslatára *átdolgozásra visszakérte* a törvényjavaslatot. A visszavonást Boross Péter belügyminiszter azzal indokolta, hogy több mint kétszázötven módosító indítvány érkezett, és célszerű az Országgyűlés elé módosító indítványok figyelembevételével átdolgozott és kezelhetőbb törvényjavaslatot terjeszteni. (Kiszivárgott információk szerint azonban a legfontosabb ok az volt, hogy a törvény elfogadása a titkosszolgálati múltban érintett képviselők nagy száma miatt megrendíthette volna a kormánytöbbséget.)

Az 1994. évi XXIII. törvény és az Alkotmánybíróság határozata

A kormány 1993 őszén terjesztette be az újabb törvényjavaslatot *egyes fontos tisztségeket betöltő személyek ellenőrzéséről* címmel,⁶⁴ október 27-én kezdte el tárgyalni a parlament, 1994. március 8-án volt a végszavazása, és április 5-én lépett hatályba mint az *1994. évi XXIII. számú törvény*. (Etv.) Ilyen módon már nem volt alkalmazható az 1990-ben megválasztott országgyűlési képviselőkre.

A törvény 2. §-a lényegében a korábbi törvényjavaslattal megegyezően határozta meg azt a kört, amelyre a vizsgálat kiterjedt, annyi változással, hogy a polgármesterek közül csak városi és fővárosi kerületi polgármestereket sorolta ide, a hivatásos bírákra és ügyészekre viszont teljes körűen érvényes volt.⁶⁵ A törvény szerint ellenőrizni kellett, hogy a meghatározott tisztségek betöltői teljesítettek-e szolgálatot a volt BM III/III. Csoportfőnökségnél és elődszerveinél az erre vonatkozó, 1990. február 14-én lezárt és a Belügyminisztériumban őrzött nyilvántartás szerint, vagy adtak-e ezeknek a szerveknek a hálózati feladatok vállalására vonatkozó, saját kezűleg aláírt nyilatkozatot vagy jelentést, és kaptak-e tevékenységükért ellenszolgáltatást. Ellenőrizni kellett továbbá, hogy 1956–57-ben karhatalmi alakulatban teljesítettek-e szolgálatot, valamint betöltöttek-e olyan politikai vagy állami tisztséget, amelyben a meghatározott szervek feladatkörébe tartozó adatokról döntéseikhez tájékoztatást kaptak, illetve hogy tagjai voltak-e a nyilaskeresztes pártnak. A törvény értelmében az ellenőrzést az Országgyűlés által – a Legfelsőbb Bíróság elnökének egyetértésével, az Országgyűlés Nemzetbiztonsági Bizottsága javaslatára – határozott időre megválasztott bírákból álló bizottságok végezték. A törvény úgy rendelkezett, hogy ha az

⁶⁴ 08955. számú iromány.

⁶⁵ A törvény az egyházak tekintetében az „önkéntesség” elvét alkalmazta, és kivette őket a bírákból álló bizottságok tevékenységének hatálya alól, mikor előírta, hogy az „egyházak arra hatáskörrel felruházott tisztségviselőinek, illetőleg testületeinek megkeresése alapján az általuk meghatározott egyházi tisztséget betöltő személyek tekintetében a belügyminiszter, illetőleg a honvédelmi miniszter végzi el az 1. §-ban meghatározott ellenőrzést, és a megállapított adatokról tájékoztatja a megkeresőt” (4. §).

ellenőrzést lefolytató bizottság döntése szerint az ellenőrzött személy végzett a törvény 1. §-ában meghatározott tevékenységet, akkor a bizottság felszólítja, hogy 30 napon belül mondjon le tisztségéről, és egyben figyelmezteti, hogy ellenkező esetben a döntést nyilvánosságra hozza.

Az állambiztonsági iratok hozzáférhetősége jelentősen befolyásolta a törvény végrehajthatóságát, hiszen a III/III. Csoportfőnökséggel, illetve elődszerveivel való kapcsolat a törvény szövege szerint csak akkor állapítható meg jogszerűen, ha legalább két bizonyíték támasztja alá.

Az 1994. évi XXIII. törvény nem határozott az állambiztonsági iratok sorsáról, hozzáférhetőségéről, sőt az információs önrendelkezési jog érvényesülésének problémáját is megkerülte, jöllehet ez alkotmányos követelmény volt. A 25. § annyiban szólt az állambiztonsági iratokról, hogy *elzárásukról* rendelkezett. Eszerint az ellenőrzött személyre vonatkozóan a döntés, illetőleg a jogerős ítélet közlésétől számított harminc évig, egyéb személyre vonatkozóan a törvény hatálybalépését követő hat évtől számított harminc évig tiltották meg a nyilvántartásba való betekintést.

Az Alkotmánybíróság fél évvel a törvény megalkotása után hatályon kívül helyezte annak számos lényeges rendelkezését.⁶⁶ Két alapvető kifogás merült fel. Egyrészt a törvény „a közérdekű és a személyes adatok elhatárolására nem alkalmazza következetesen ugyanazt az ismérvet, s ez az azonos ismérveknek megfelelő személyi köröket tekintve az ellenőrzés alá eső, illetve az alól mentes csoportok között alkotmányellenes megkülönböztetést tesz”. A másik lényeges kifogás arra a *mulasztásra* utalt, hogy az Országgyűlés a törvényben „nem biztosította az információs önrendelkezési jog gyakorlását, különösen az érintett jogát a személyes adataiba való betekintéshez”. A törvény nem tartalmazott szabályozást a „személyes adatok alanyai szempontjából”, az ügynökökkel kapcsolatos szabályokról pedig az Alkotmánybíróság kimondta, hogy a titkosítás alkotmányosan nem elégséges megoldás. Úgy ítélte meg, hogy a titkosítással sérül az állam működésének átláthatósága.

Az Alkotmánybíróság határozata kifejtett jó néhány alapvető elvet a titkosszolgálati múlt megismerhetőségével kapcsolatban. Megállapította, hogy az Európai Emberi Jogi Egyezmény 10. cikkének 2. pontja szerint meghatározott különleges esetekben *korlátozható* az információk megismerésének szabadsága, ám azt is megállapította, hogy a titkosszolgálati múlt megismerését szolgáló adatok csakis akkor nem minősülnek *közérdekűnek*, ha a *személyes adatok védelméhez* való jog azt korlátozza. „A múlt megismerése, valamint a rendszerváltás jelentőségének tárgyilagos értékelése is feltételezi a titkosszolgálatok tevékenységének napfényre kerülését. E körben az adatvédelmi törvények is rendszerint – megfelelő garanciák között tartott – kivételt tesznek személyes adatok védelme alól az általános megismerhetőség javára. Az Atv. [Adatvédelmi törvény, 1992:LXIII. tv.] 32. § (3) bekezdés b) pontja is megengedi személyes adat nyilvánosságra hozását, ha az a történelmi eseményekről folytatott kutatások eredményeinek bemutatásához szükséges. Ahogy az (információs) önrendelkezéshez való jogon esett sérelem megköveteli, hogy a saját magáról gyűjtött titkosszolgálati adatokhoz ki-ki hozzáférjen, az elmúlt rendszer befolyását személyes sorsára tisztázhassa, s emberi méltóságán esett sérelmet legalább ezáltal enyhítse, hasonlóképpen szükséges a múlt feldolgozásához, hogy az egykori titkosszolgálatok titkossága ne maradjon fenn továbbra is.” Az AB határozata alkotmányellenesnek minősítette a titkosszolgálati nyilvántartások teljes titkosítását és megsemmisítését egyaránt, ugyanakkor teljes nyilvánosságra hozásuk alkotmányos aggályaira is felhívta a figyelmet.

A határozat kimondta, hogy a törvényben érintett személyek vizsgálatába a hatályos törvények szerint működő nemzetbiztonsági szolgálatok irattárait is be kell vonni. Az

⁶⁶ 60/1994. (XII. 24.) AB-határozat.

Alkotmánybíróság 1995. szeptember 30-ig szabott határidőt az Országgyűlésnek az alkotmányellenesség megszüntetéséhez.

Az 1994. évi „ügynöktörvény” (Etv.) ezt követően számos alkalommal módosították.⁶⁷ Később szólunk a fontosabb változásokról, különös tekintettel az 1996. évi LXVII. törvényre, amely létrehozta a *Történeti Hivatalt*. Ennek 27. § (3) bekezdése szerint a törvény 2000. június 30-ig maradt volna érvényben. Valójában az Etv. utolsó módosítására 2004-ben került sor. Az időközben megszületett 2003. évi III. törvény csak bizonyos szakaszokat helyezett hatályon kívül, ennél fogva egy ideig párhuzamosan mindkét jogszabály, illetve ennek a törvénynek némely rendelkezése hatályban volt. Az 1994. évi XXIII. törvény 2004-es módosításának alapvető célja az volt, hogy a törvény hatálya alá tartozó tisztségeket betöltő személyek ellenőrzéséhez a feltételeket biztosítsa. Természetesen ez a „hátralévő ellenőrzésekre” vonatkozott csupán, amelyekre a törvény 2005. december 31-ig adott lehetőséget, és egyúttal kimondta, hogy az egész törvény 2005. utolsó napján hatályát veszíti.⁶⁸

Az 1995. évi LXV. (titokvédelmi) és az 1995. évi LXVI. (levéltári) törvény

A közelmúlt megismeréséhez szükséges levéltári kutatások szabályozásának három alapvető törvénye közül az adatvédelmi törvény (Atv.) született meg leghamarabb, 1992. november 17-én lépett hatályba.⁶⁹ Rendelkezéseit már az „ügynöktörvény” megalkotásánál is figyelembe kellett venni. 1995. június 27-én fogadta el az Országgyűlés az államtitokról és a szolgálati titokról (Tvtv.), valamint a köziratokról, a közlevéltárakról és a magánlevéltári anyag védelméről szóló (Ltv.) LXV. és LXVI. törvényt. Ezek a törvények általános érvényű rendelkezéseket tartalmaznak a kutatás szabadságáról, feltételeiről és korlátairól.

Az Ltv. deklarálja, hogy a közlevéltárakban bárki ingyenesen folytathat kutatást. Kutatóvá levéltári szempontból a kutatóhelyi támogatói nyilatkozat bemutatása, illetve annak levéltári elfogadása révén válik valaki. Ugyanakkor a törvény védelmi időt szab meg az iratok kutathatóságára. Általános szabályként kétféle határidőt ír elő: az 1990. május 2-a előtt keletkezett iratok esetében tizenöt, a később keletkezetteknél harminc évet. Kivételt képeznek, vagyis nem esnek időbeli korlátozás alá azok az iratok, amelyeket már nyilvánosságra hoztak, illetve azok, amelyek (az adatvédelmi törvény 19. és 20. § szerint) közérdekű adatokat tartalmaznak. Az Atv. 19. § (3) bekezdése ugyanakkor a közérdekű adatok megismerésének korlátjaként határozza meg az állam- vagy szolgálati titokká minősítést, és egyik indokként a nemzetbiztonsági szempontot említi. Az Ltv. lehetőséget ad a harmincéves határidőn belül eső iratok kutatására, ha a kutató engedélyt kap hozzá az iratot a levéltárnak átadó szervtől. A tizenöt éves határidőn belüli iratok kutatásához a törvény által felállított levéltári kuratórium engedélyére is szükség volt 2005-ig (amikor ez a határidő értelmét veszítette az 1990. május előtti iratokra vonatkozóan).

Külön elbírálás alá esnek a személyes adatokat tartalmazó iratok. Az Atv. 2. §-a a személyes adatokat igen tágan definiálja: „meghatározott természetes személlyel (a továbbiakban: érintett) kapcsolatba hozható adat, az adatból levonható, az érintettre vonatkozó következtetés.” A személyes adatoknak azonban van egy *különleges* köre, amelyet a törvény taxatív is meghatároz, hiszen ezek az adatok kapnak kitüntetett védelmet: „a faji

⁶⁷ A törvényt nyolc alkalommal módosították, a jogtárban 18 különböző „hatályossági állapot” található. Megjegyzendő, hogy a törvény módosítására még ennél is több kísérlet volt, ezeket azonban vagy visszavonták, vagy elutasította az Országgyűlés, illetőleg többet nem is vettek tárgysorozatba.

⁶⁸ Hatályon kívül helyezte a 2004. évi CXXV. törvény 3. § (3) bekezdése.

⁶⁹ A személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. Törvény.

eredetre, a nemzeti, nemzetiségi és etnikai hovatartozásra, a politikai véleményre vagy pártállásra, a vallásos vagy más meggyőződésre, az egészségi állapotra, a kóros szenvedélyre, a szexuális életre, valamint a büntetett előéletre vonatkozó személyes adatok.” A Ltv. 24. §-a három határidőt határoz meg a különleges adatokat tartalmazó iratok kutathatóságára: „a személyes adatot tartalmazó levéltári anyag az érintett halálozási évét követő harminc év után válik bárki által kutathatóvá. A védelmi idő, ha a halálozás éve nem ismert, az érintett születésétől számított kilencven év, ha pedig a születés és a halálozás időpontja sem ismert, a levéltári anyag keletkezésétől számított hatvan év.” A törvény szerint a védelmi időn belül a tudományos kutatás az irat *anonimizált másolatával* folytatható, illetve akkor, ha az érintett (halála után az örököse vagy a hozzátartozója) a hozzáférést írásban engedélyezi.

A levéltári törvény szerint a közlevéltár illetékességébe tartozik a közfeladatot ellátó szervek iratainak védelme, az irattári selejtezés és az iratkezelés ellenőrzése. A kormányzati szerveknél a selejtezések engedélyezésére a Magyar Országos Levéltár (MOL) jogosult (ezt egyébként már a levéltárakról szóló 1969. évi 27. sz. törvényerejű rendelet, sőt a magyar levéltárügy irányításáról szóló 1957. évi 27. sz. tvr. is hasonlóképpen szabályozta). A 10. § meghatározza, hogy az ágazati irányítást ellátó miniszter vagy országos hatáskörű szerv vezetője egységes iratkezelési szabályzatot ad ki az államigazgatási szervek, a fegyveres erők, a rendvédelmi szervek és a *polgári nemzetbiztonsági szolgálatok*, valamint a többi állami és önkormányzati intézmény részére. A MOL hatáskörébe utalta a törvény, hogy egyetértési jogot gyakoroljon az irattári tételek kialakításában és a nem selejtezhető iratok kijelölésében, továbbá „a nem selejtezhető iratok levéltári használatát befolyásoló előírásokkal összefüggő” kérdések ügyében.

A Tvtv. átmeneti rendelkezései között a 28. §-ban előírásokat fogalmazott meg a törvény hatályba lépése előtt keletkezett és már irattárba helyezett *minősített iratokra* vonatkozóan. Ezeket a „Szigorúan titkos”, „Szigorúan titkos, különösen fontos”, „Titkos”, „TÜK iratként kezelendő”, „Szigorúan bizalmas”, „Bizalmas”, „Szolgálati használatra” jelöléssel ellátott iratokat az irattárat működtető szerv köteles volt 1999. december 31-ig számba venni, jegyzékbe foglalni és felülvizsgálni, kivéve az 1980 előtt keletkezett, minősített iratokat, amelyek felülvizsgálatát a törvény hatályba lépésétől számított egy éven belül kellett elvégezni, ezt követően a minősítés érvénye megszűnt. (Később a bünygyi nyilvántartásról és a hatósági erkölcsi bizonyítványról szóló 1999. évi LXXXV. törvény 68. §-a (1) bekezdésében módosította ezt a rendelkezést: az irattárat működtetőt arra kötelezte, hogy 2009. december 31-ig vegye számba, foglalja jegyzékbe és vizsgálja felül az érintett iratokat.) A továbbra is titkosított iratok újraminősítését a törvény szerint háromévente végre kell hajtani. A már levéltárba helyezett iratokat az őrző levéltár az ott megjelölt határidőig volt köteles számba venni, felülvizsgálatra alkalmassá tenni, felülvizsgálni és a felülvizsgálatra jogosultat értesíteni. A törvény hiányossága, hogy *a minősítés felülvizsgálatának elmaradását* ténylegesen *nem szankcionálja*.

„Normális” esetben a BM 1990 előtti állambiztonsági szerveinek „levéltárérett” iratai a MOL Belügyminisztérium fondjának állagát alkotnák. Az Ltv. azonban *az állambiztonsági iratokat kiemelte az általános szabályozás köréből*. A 35. § (3) bekezdés kimondta, hogy „az 1994. évi XXIII. törvény 1. §-ának a) pontjában meghatározott szervek iratainak a Belügyminisztérium irattári anyagától történő elkülönítéséről, további őrzéséről, kezeléséről és használatáról külön törvény rendelkezik”.

A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény

Ugyancsak 1995-ben fogadta el az Országgyűlés a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló CXXV. törvényt (Nbtv.). Ez a törvény, amely a titkosszolgálatok rendszerének

felépítését, az öt szolgálat feladatait és működésük szabályait meghatározta, természetesen nem a múltról szól, ennek megfelelően *nem érinti* a nem jogállami elődszervezetek problémáját, így az iratok sorsának kérdését sem. Két okból mégis fontos megemlíteni. Az egyik, hogy a „nemzetbiztonsági érdek” fogalmát definiálja, hiszen ez az állambiztonsági iratok kapcsán a további jogszabályokban is megjelenő fogalom. Az Nbtv. 74. § a) pontja nemzetbiztonsági érdek gyanánt a Magyar Köztársaság szuverenitásának biztosítását és alkotmányos rendjének védelmét fogalmazta meg; ezen belül pedig felderítő, leleplező, elhárító, megakadályozó tevékenységet az ország függetlensége és területi épsége, az ország politikai, gazdasági, honvédelmi érdekeinek védelme, továbbá „az ország az alapvető emberi jogok gyakorlását biztosító alkotmányos rendjének, a többpárti rendszeren alapuló képviselői demokráciának és az alkotmányos intézmények működésének törvénytelen eszközökkel történő megváltoztatására vagy megzavarására irányuló leplezett törekvések felderítése és elhárítása”, „a terrorcselekmények, az illegális fegyver- és kábítószer-kereskedelem, valamint a nemzetközileg ellenőrzött termékek és technológiák illegális forgalmának felderítése és megakadályozása” céljából. A nemzetbiztonsági érdeknek ez a szolgálatok jelen feladatai szempontjából való meghatározása igen kevésbé alkalmas arra, hogy közvetlenül és kétségek nélkül vonatkoztathassuk a múltból ránk maradt titkosszolgálati adatokra.

A másik lényeges ok a nemzetbiztonsági szolgálatok adatkezelésére vonatkozó fejezet, különösen az 50. §. Az Nbtv. itt sem foglalkozik a nem jogállami elődszervek irataival, illetve az azokban található adatokkal. Az 50. § (2) bekezdés viszont arról rendelkezik, hogy mely esetekben kell *törölni* a szolgálatok által kezelt *személyes adatot*. Természetesen akkor, ha az előírt határidő lejárt, valamint ha bíróság elrendelte, ha „nyilvánvalóan sürgős”, de akkor is, ha az adat kezelése *jogellenes*. A törlési kötelezettség mindazonáltal nem vonatkozik azokra a személyes adatokra, amelyek adathordozóját a levéltári anyagok védelmére vonatkozó jogszabály értelmében levéltári megőrzésre kell átadni. Ugyancsak érdekes tárgyunk szempontjából az 51. §, amely vonatkoztatható a múlt örökségére, hiszen egyebek között a szolgálatok objektumait és személyi állományát is érinti. Az (1) bekezdés kimondja, hogy csak a miniszter, illetve a szolgálatok főigazgatói hozzájárulásával hozhatók nyilvánosságra velük kapcsolatos adatok. Fontos felhívni a figyelmet arra – különösen az ezzel ellentmondásba keveredő 2003. évi III. törvény rendelkezése miatt –, hogy az Nbtv. szerint a szolgálatok *nem őrizhetnek olyan adatot, amelyet nem kezelhetnek*.

Az Nbtv. az adatok kezelésének törvényességét garantálandó az adatvédelmi biztos (ombudsman) számára különleges jogosultságot teremt: betekinthez a nemzetbiztonsági szolgálatok adatkezelésének szervezetére és működésére vonatkozó belső szabályzatokba és utasításokba.⁷⁰

A Történeti Hivatal létrehozása, majd állami szaklevéltárrá minősítése

Az Alkotmánybíróság 60/1994. sz. határozatát követően a belügyminiszter létrehozott egy történészekből és levéltárosokból álló iratfeltáró bizottságot (ennek munkájáról lásd a későbbi fejezetet), amely 1995. júniusi jelentésében egyebek között egy állambiztonsági történeti hivatal felállítását javasolta – erre a leendő intézményre testálva az egykori állambiztonsági szolgálatok iratainak őrzését és kezelését, biztosítva az információs önrendelkezési jog érvényesülését és a tudományos kutatás lehetőségét. Az alkotmánybírósági

⁷⁰ A nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény, 52. §.

határozatban foglaltakhoz képest megkésve, 1996. július 3-án módosította az Országgyűlés az Etv.-t. Az 1996. évi LXVII. törvénybe foglalt módosítás részint *leszűkítette* az átvilágítandók körét, részint rendelkezett a Történeti Hivatal létrehozásáról – tekintettel arra, hogy a levéltári törvény alapján a „törvényjavaslat hatálya alá tartozó iratok kezelésére, őrzésére speciális szabályokat kell megállapítani, célszerű, hogy e feladatokat a Kormánytól és a Belügyminisztériumtól teljesen független, önálló szervezet végezze”.⁷¹

Az átvilágítás hatálya alól ekkor kikerültek a bírák és az ügyészek (a Legfelsőbb Bíróság elnöke, valamint a legfőbb ügyész és helyettesei kivételével), a helyettes államtitkárok, a főosztályvezetők, a nagykövetek, a tábornokok, a polgármesterek és általában az önkormányzati tisztségviselők, valamint a sajtó, a média vezető személyiségei is. (Később az Alkotmánybíróság az ezzel kapcsolatos indítványok nyomán úgy döntött, hogy a szűkítés nem alkotmányellenes, elfogadta azt a kritériumot, hogy az Országgyűlés általi választás, illetve az Országgyűlés előtti eskütétel kötelezettsége legyen a világos elhatároló szempont.⁷² 2000-ben újabb törvényi változás következett be, az Országgyűlés az átvilágítandó személyek körét kiterjesztette egyes „*közbizalmi és közvélemény-formáló*” tisztségeket betöltő személyekre, és ennek megfelelően módosult a törvény címe is.⁷³ A módosítás indokaként egy másik AB-határozatra is hivatkozott a törvényalkotó.⁷⁴ A módosítás következtében az ellenőrzés új tisztségek betöltőire is kiterjedt, nevezetesen: egyes médiaszereplőkre, bírákra, ügyészekre, valamint pártok országos és megyei tisztségviselőire.)

Az 1996. évi LXVII. törvény legjelentősebb döntésével létrehozott Történeti Hivatal a törvényalkotó szándéka szerint arra volt hivatott, hogy az állambiztonsági iratok hozzáférhetősége révén biztosítsa az információs önrendelkezési jog gyakorlását és a tudományos kutatást. Erre azonban csak korlátozottan bizonyult alkalmasnak. A törvény ténylegesen az iratképző szervekre, illetve utódszerveikre bízta, hogy milyen iratokat adnak át és tesznek kutathatóvá, mivel a 25/A. § (1) bekezdés a) pontja szerint a Történeti Hivatal őrzi és kezeli az érintett iratokat, *amennyiben* azok „e törvény hatálybalépésekor a Belügyminisztérium, Honvédelmi Minisztérium és szerveik, vagy a nemzetbiztonsági szolgálatok törvényben meghatározott *feladatai ellátása céljából nem szükségesek*”.⁷⁵ Ezzel lehetővé vált, hogy egyenkénti elbírálás alapján minősítsék vissza az iratokat. A törvény mindazonáltal selejtezési tilalmat is megfogalmazott. Ezek után az iratok jogszerűen csak a Történeti Hivatalba való kerülésük után – az illetékes levéltár jóváhagyásával – voltak selejtezhetőek.

Az 1996-os törvény minden személy számára lehetővé tette a Történeti Hivatalban őrzött iratok korlátozás nélküli kutatását, ha azt a Tvtv. alapján nem minősítették titkosnak, illetve az adatok nyilvánosságra hozását törvény nem korlátozta, de a *személyes adatok* megismerését és tanulmányozását kivette ebből a körből. Az iratokban érintett személyek számára lehetővé tette, hogy a rájuk vonatkozó adatokat megismerjék, ugyanakkor a bárki más azonosítására alkalmas adatok felismerhetetlenné tételét rendelte el. A Történeti Hivatalban őrzött iratokban található személyes adatok megismerésére így a levéltári törvényben foglaltaktól eltérő szabályok vonatkoztak. A titkos úton beszerzett személyes adatokat tartalmazó iratokat még minősítés hiányában is csak akkor lehetett megismerni, ha kutató költségére elvégezték az anonimizálást; illetve ha az iratban érintettek vonatkozóan a kutatási tilalom határideje lejárt, vagy az érintett, illetve örököse/hozzá tartozója a kutatáshoz hozzájárult, netán „adat az érintett nyilvános szereplésére, illetve közéleti, politikai tevékenységére vonatkozik, vagy valamely állami szerv hatáskörében eljáró személynek a

⁷¹ Idézet az 1996. évi LXVII. törvény indokolásából.

⁷² 23/1999. (VI. 30.) sz. Alkotmánybírósági határozat.

⁷³ 2000. évi XCIII. törvény.

⁷⁴ 18/1997. (III. 19.) AB-határozat.

⁷⁵ Kiemelés – R. Z.

feladatkörével összefüggő személyes adata, és az adat keletkezésétől már 15 év eltelt, feltéve, hogy a kutatásra tudományos cél megvalósításához van szükség”.⁷⁶

A tudományos kutatást és az információk önrendelkezési jog gyakorlását is jelentősen korlátozta a törvénynek az a passzusa, amely lényegében az ügynökök személyének titkosítását jelentette az Ltv. 24. §-ának (1) bekezdése szerinti határidőkön belül: csak a már említett harminc–hatvan–kilencven évben meghatározott titkosítási idő letelte után tette kutathatóvá és nyilvánosságra hozhatóvá azokat az adatokat, amelyek a volt állambiztonsági szervek és elődeik szigorúan titkos állományú tisztjeinek, illetve hálózati személyeinek a nevét, természetes személyazonosító adatait tartalmazzák.

Az 1996. évi törvény kritikusan határozottan kifogásolták az információk szabadság érvényesülésének korlátait, s hogy az áldozatok, az állambiztonsági szolgálat működésének egykori kárvallottjai kevesebb lehetőséget kaptak, mint azok, akik tudományos munka keretében folytathattak kutatást. Bírálták a törvényt azért is, mert az átvilágítás továbbra is csak a III/III-as Csoportfőnökség, a „belső ellenség” elhárításának munkatársaira és ügynökeire terjedt ki. Az Alkotmánybíróság 1999-es határozatában elutasította az ezzel kapcsolatban benyújtott kifogásokat, arra hivatkozva, hogy a többi titkosszolgálat, bármilyen szoros volt is az összefonódás, csak részben végezhetett ilyen tevékenységet, ezért nem szükségképpen minősül közérdekű adatnak az a tény, hogy valamely személy más, „ma is működő titkosszolgálatnak hivatásos tisztje vagy az volt”. Ugyancsak nem minősítette alkotmányellenesnek a testület az iratok anonimizálásának kötelmét, mivel ez az ügynökök és a megfigyelttek tekintetében egyaránt a személyes adatok védelmének ad elsőbbséget. Az Alkotmánybíróság határozata ugyanakkor megállapította: alkotmányos indok nélkül hátrányos megkülönböztetést valósított meg az ügynöktörvénynek az a rendelkezése, amely az ügynököknek nagyobb védelmet adott, mint bárki másnak, szigorúbb kutatási feltételeket alkalmazva rájuk. E rendelkezés ráadásul alkotmányellenesen korlátozta a tudományos kutatás szabadságát is.⁷⁷

Az Országgyűlés 2001. június 12-én az „ügynöktörvény” újabb módosítása keretében hozott további fontos változást. A *2001. évi XLVII. törvény* a Történeti Hivatalt *állami szaklevéltárrá* minősítette.⁷⁸ A döntés óhatatlanul szorosabbra fonta a kapcsolatot a korábbi III. Főcsoportfőnökség ügyosztályai és az utódszerv titkosszolgálatok iratkezelése között. A Történeti Hivatalban kezelendő és őrzendő iratok körét kibővítették a nemzetbiztonsági szolgálatok levéltári anyagaival. Levéltári szakmai érvekkel aligha támasztható alá a döntés, hogy az eredetileg ideiglenes intézménynek szánt Történeti Hivatal egy lezárt korszakra vonatkozó, a nem jogállami titkosszolgálatok iratait őrző és kezelő közgyűjteményből „élő”, a jogállami alapon működő intézmények irattári anyagainak befogadására is hivatott levéltárrá lényegült át. A jogállami titkosszolgálatok iratainak „természetes helye” a Magyar Országos Levéltárban volna, amint arra a törvényjavaslat parlamenti vitájában többen rá is mutattak. (A vitában a legtöbben az abszurd, százötven évre szóló titkosítási javaslatot támadták, amely tarthatatlannak is bizonyult.)

Az Etv. 2001. évi változtatása a Történeti Hivatalban őrzött és kezelt iratok 1996. évi módosításban foglalt felsorolását igyekezett pontosítani. Az új törvényiszöveg úgy fogalmazott, hogy a Történeti Hivatal *jogosult* átvenni és megőrizni a törvényben taxatívén meghatározott állambiztonsági, politikai rendőrségi szervek iratait, ha azok 1996. július hó 31-én (ez a dátum az előző módosítás hatályba lépésének napját jelöli) a Belügyminisztérium, a Honvédelmi Minisztérium és szerveik vagy a nemzetbiztonsági szolgálatok törvényben

⁷⁶ 1996. évi LXVII. törvény, 25/G. § (4) bekezdés.

⁷⁷ 23/1999. (VI. 30.) sz. Alkotmánybírósági határozat.

⁷⁸ Az Ltv. szerint addig három külön nevesített levéltár minősült állami szaklevéltárnak: a Hadtörténelmi Levéltár, a Központi Statisztikai Hivatal Levéltára, valamint a Vízügyi Levéltár. A 2001. évi XLVII. törvényt 2001. július 3-án hirdették ki.

meghatározott feladatai ellátása céljából *már nem voltak szükségesek*. Majd a felsorolás egy újabb pontjában ehhez hozzátette: „A volt BM III. Főcsoportfőnökség és elődei egyéb olyan iratait, valamint a volt HM MNVK Felderítő Csoportfőnökség és elődei azon iratait, amelyek 1996. július hó 31-én a nemzetbiztonsági szolgálatok törvényben meghatározott feladatainak ellátása céljából – adattartalmukra való tekintettel – *már nem voltak kezelhetők*.”⁷⁹ A kettős fogalmazásmód arra utal, hogy a szolgálatok maguknál tartottak olyan iratokat, amelyeket 1996 óta nem kezelhettek volna.

Önellentmondás a törvény megfogalmazásában, hogy miközben a személyes adatok megismerhetőségét szigorúan korlátozza, kimondja: „Nem szükséges az érintett, illetve annak halála után hozzátartozójának engedélye a kutatáshoz, ha az adatok a történelmi események megismertetéséhez szükségesek.” Eszerint már az előtt el kell valakinek döntenie, hogy szükségesek-e bizonyos iratok az események megismeréséhez, mielőtt a forrásokhoz egyáltalán hozzájutott volna. Végül is a titkosszolgálati iratokhoz való hozzáférés elvei annyiban változtak, hogy a teljes III. Főcsoportfőnökség iratanyagát bevonták a szabályozásba, de az egykori állambiztonsági iratokra vonatkozó speciális szabályok továbbra is erősebben korlátozták a kutatást, mint amit az általános levéltári szabályok biztosítottak volna.

A 2003. évi III. törvény a múlt feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltáráról

2002 júliusában a kormány két törvényjavaslata került egyidejűleg a parlament elé: az egyik, T/541. számon, az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az *Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára* (ÁBTL) létrehozásáról; a másik, T/542. számon, a közéleti szerepet betöltő személyek állambiztonsági múltjának nyilvánosságra hozataláról. A törvényjavaslatok benyújtásához vezető folyamatot Medgyessy Péter miniszterelnök szttiszti múltjának napfényre kerülése és a nyomában kialakult éles politikai vita indította el. Ezzel egyidejűleg ad hoc parlamenti vizsgálóbizottságok is alakultak és működtek – kevés sikerrel.

A törvényjavaslatok lényegében ugyanannak a kérdésnek egymással szorosan összefüggő, ám mégis két különböző oldalát jelenítették meg. A két törvényjavaslat egymáshoz való viszonya a következőkben ragadható meg: A *T/541. számú* javaslat deklarált célja *az elmúlt rendszerbeli állambiztonsági szolgálatok tevékenysége megismerésének*, valamint *az áldozatok információs kárpótlása* feltételeinek megteremtése volt, ennél fogva a középpontjában az 1944. december 21. és 1990. február 14. között az állambiztonsági tevékenységet végző magyar állami szervek működésével összefüggésben keletkezett iratok és adatok megismerése és kutathatósága állt. A *T/542. számú* javaslat pedig – az 1994. évi XXIII. számú törvény központi gondolatának megfelelően – annak feltárását tűzte ki célul, hogy a törvényben meghatározott *közéleti tisztséget betöltő személyek* az 1944. december 21. és 1990. február 14. közötti időszakban a törvényben felsorolt szervezeteknél teljesítettek-e hivatásos állományú tisztként szolgálatot, szerepelnek-e hálózati nyilvántartásban hálózati személyként, hivatásos alkalmazottként vagy egyéb operatív kapcsolatként, aláírták-e a felsorolt szervezetek részére a hálózati feladatok vállalására vonatkozó nyilatkozatot, adták-e jelentést a felsorolt szervezetek részére, továbbá kaptak-e ezektől a szervezetektől illetményt vagy jutalmat.

Az egyik törvényjavaslat tehát az információs kárpótlás és múltfeltárás, a másik – a közélet megtisztítása érdekében – az átvilágítás problémáját szándékozott megoldani. A parlament mindkét törvényjavaslatot a házszabálynak megfelelően megtárgyalta, végül

⁷⁹ Kiemelés – R. Z.

azonban csak a T/541-es számút fogadta el. A törvényt az *elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltáráról* címmel, 2003. évi III. számon hirdették ki.

Nem a kormány törvényjavaslata volt az első, amely 2002-ben, a Medgyessy-kormány megalakulása után megszületett. Első ízben a két koalíciós párt reprezentánsai, Medgyessy Péter és Lendvai Ildikó, illetve Kuncze Gábor és Mécs Imre nyújtott be törvényjavaslatokat.⁸⁰ Ezeket ugyan hamarosan visszavonták, mégis fontosak azok az elvek, amelyeket indoklásként kinyilvánítottak. Első ízben követték annak az ajánlásnak a téziseit, amelyet 1994-es vizsgálata után adott ki az UNESCO a diktatúrák elnyomó szerveinek iratairól.⁸¹ Ez a dokumentum kinyilvánította, hogy az elnyomó szervek iratai olyan fontos, megismerendő örökséget jelentenek, amely tudatosítja az emberekben, mivel járnak a diktatúrák. Az első törvényjavaslat benyújtói alapelveként rögzítették, hogy az 1990. február 24-e előtti állambiztonsági iratok elvesztik titkos minőségüket, s csupán indokolt esetben térhetnek el ettől. Az „ügynöktörvény” 2001. évi módosítása szüntette meg az elvi különbségtételt a III/III. csoportfőnökség és a többi csoportfőnökség kezelése között, ennek megfelelően a törvényjavaslat főszabályként azonos megítélés alá vonta őket, s csak kivételes esetben tartotta megengedhetőnek az egykori szolgálatok iratainak titkosítását. Az elvek kiálltak a közérdekű adatok *nyilvánossága* mellett, a megfigyeltek, egykori áldozatok számára lehetővé tették az információk kárpótlás megvalósulását, a rájuk vonatkozó adatok teljességének megismerését, továbbá a tudományos kutatás számára is szélesre nyitották az utat a múlt feltárásához. Az elvekben elfogadták az *irategyesítés* követelményét, valamennyi, a jogszerűen működő szolgálatok számára ügyviteli értékkel nem rendelkező irat átadását a levéltárnak. Fontos volt annak a szándéknak a deklarálása is, hogy az állambiztonsági levéltárra vonatkozó szabályok a lehető legkevésbé térjenek el a levéltári törvény általános előírásaitól, ennek kifejezésésképpen kerüljön az ÁBTL a kulturális miniszter irányítása alá.

Miután az igazságügyi miniszter kétségeinek adott hangot, az előterjesztők visszavonták a törvényjavaslatokat, hogy utat engedjenek a kormány előterjesztésének. Később azután az igazságügyi miniszter által beterjesztett kormányzati törvényjavaslat első variánsát is visszavonták. A kormány által készített előterjesztés több ponton visszalépett az eredeti javaslatról. Mindenekelőtt az iratok titkosításának lehetőségeit bővítették ki pontosan nehezen definiálható szempontok, illetve kritériumok bevezetésével. Az irategyesítés konzekvens véghezvitelét az a passzus keresztezte, amely szerint a nemzetbiztonsági szolgálatok nem adhatták át a levéltárnak a továbbra is titkosnak minősített 1990. február előtti iratokat. Az állambiztonsági levéltár státusát is az első elgondolástól eltérően határozták meg: az Országgyűlés elnökének felügyelete, s egyúttal a parlament nemzetbiztonsági bizottsága alá rendelték.

Megjegyzendő, hogy a miniszterelnök 2002. július 9-én szakértői grémiumot kért fel a törvényjavaslatok áttekintésére és javaslatok megfogalmazására. Az elnökéről Sólyom-bizottságnak⁸² is nevezett testület augusztus végére fogalmazta meg észrevételeit.⁸³ Ez a dokumentum leszögezte: „A rendszerváltozás előtt Magyarország nem volt jogállam, ezért a titkosszolgálatok működése sem lehetett jogállami. Nem lehet egyes személyek titkosszolgálati múltját arra hivatkozva titokban tartani, hogy a szolgálatok tevékenysége »a

⁸⁰ T/395. sz. törvényjavaslat.

⁸¹ *Beszélő*, 2002. 9–10. sz. 43–49. p.

⁸² Tagjai voltak: Sólyom László, az Alkotmánybíróság volt elnöke; Bence György filozófus, egyetemi tanár; Boross Péter volt miniszterelnök; Gálszécsy András, a titkosszolgálatokat felügyelő volt miniszter; Gecsényi Lajos, a Magyar Országos Levéltár főigazgatója; Györgyi Kálmán volt legfőbb ügyész; Hack Péter, az Országgyűlés alkotmányügyi bizottságának volt elnöke; Majtényi László volt adatvédelmi biztos.

⁸³ Észrevételek a T/541. és a T/542. számú törvényjavaslatokhoz. Megjelent: *Élet és Irodalom*, 46. évf. 35. sz. Ugyanitt a 36. szám közli Bence György és Majtényi László kiegészítését, valamint Hack Péter különvéleményét.

jogállammal összeegyeztethető volt«.” A bizottság észrevételeiben rámutatott, hogy az adatok megismerhetőségét és főleg nyilvánosságra hozását „a jogállam nemzetbiztonsági érdeke alkotmányosan korlátozhatja, lehetséges tehát kivételeket tenni”. A nyilvánosságra hozás ellen szóló szempontnak tekintették a nemzetbiztonsági érdek mellett, ha az alkotmányos jogokat veszélyeztetne. A legmagasabb szintű állami vezetőkre azonban ezeket a kivételeket nem vonatkoztatták. A bizottság megállapította továbbá: „A megfigyelt megismerési jogának kiterjesztése a személyükkel kapcsolatos összes titkos adatra alkotmányos jogaikat érvényesíti.” Ám ehhez később hozzátette: „A megfigyelt személy joga a vele kapcsolatos adatok megismerésére nem terjed ki automatikusan arra, hogy mások személyes adataival korlátlanul rendelkezzenek (azokat nyilvánosságra hozza).” A Sólyom-bizottság kifogásolta, hogy a nem jogállami és a jelenlegi, jogállami titkosszolgálatok iratait egy intézményen belül gyűjtsék és kezeljék, mivel ez ellentétben áll a törvény deklarált céljával.

Az Országgyűlés végül 2002 szeptemberében együtt kezdte el tárgyalni az átvilágításról, illetve a múlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az állambiztonsági levéltárról szóló kormányzati törvényjavaslatot. Az iratokra vonatkozóan a törvény szövege a módosító javaslatokkal tovább változott, mégpedig egyértelműen a *nemzetbiztonsági érdek* érvényesítése irányába. Ennek során a korábbi törvényjavaslat-változatban még egyértelmű, az induláskor kifejtett elveknek megfelelő passzusok képlékennyé váltak. A törvény szövegének elbizonytalanodását, „elmaszatólódását” – és ebből következően az értelmezés ingatagságát – az is okozhatta, hogy a módosításokat szorgalmazó politikusok *utólag* igyekeztek a törvényjavaslatban valamiféle egyensúlyt teremteni három szempont, az áldozatok információs önrendelkezési joga, a múltban keletkezett közérdekű adatok nyilvánosságához fűződő érdek és a nemzetbiztonsági aspektus között.

A 2003. évi III. törvény 1. §-a kimondta, hogy a törvény hatálya az 1944. december 21. és 1990. február 14. között az állambiztonsági tevékenységet végző magyar állami szervek működésével összefüggésben keletkezett iratokra és adatokra terjed ki (beleértve a lezárt átvilágítási ügyek aktáit is). Az elfogadott új törvény alapján mégis előállhatott az az ellentmondásos helyzet, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok tovább őrizhettek olyan titkossá minősített iratokat is, amelyekre az érvényes jogszabályban foglalt feladataik ellátásához már nem volt szükségük. Az államtitkokat tartalmazó iratok minősítését egyébiránt a Tvtv. 10. §-a szerint háromévente felül kell vizsgálni. Mivel a törvény deklarált célja, hogy világos határvonalat húzzon a pártállami korszak állambiztonsági szervei és a demokratikus nemzetbiztonsági szolgálatok tevékenysége között, főszabályként kimondja, hogy az előző korszak titkosszolgálati iratai *nem tekinthetők államtitoknak*, ezért elveszítik minősítésüket. A főszabály alóli kivételeket a törvény tételesen felsorolja. A törvény szerint a minősítés fenntartásához konjunktív feltételnek kell teljesülnie: az államtitokról és szolgálati titokról szóló 1995. évi LXV. törvényben szereplő államtitokkörben meghatározott adatok közül csak annak a minősítése tartható fenn, amely egyidejűleg megfelel a törvény 2. §-ában meghatározott feltételeknek is. A 2. § (2) bekezdés a)–e) pontjai, valamint a (3) bekezdés a)–h) pontjai tartalmazzák azokat a (moglehetősen tág értelmezésre alapot adó) jogcímekeket, amelyek alapján a nemzetbiztonsági szolgálatok államtitokká minősíthetnek és maguknál tarthatnak egyébként a törvény hatálya alá tartozó iratokat. A törvény „megengedő” formulája, vagyis az a fogalmazás, mely szerint az arra jogosult szerv *fenntarthatja* az irat minősítését, ha az megfelel a 2. § két említett bekezdésében foglalt kritériumoknak, csak alátámasztja az illetékesek szabad mérlegelésének jogát. Növeli az értelmezés szabadságát a törvénytöveggnek az a gyakorta használt formulája is, miszerint akkor titkosítható egy adat, ha nyilvánosságra kerülése „*nyilvánvalóan vagy kimutathatóan*” sértene a Magyar Köztársaság valamely fontos érdekét. Nincs pontos értelmezése a törvény 12. § (5) bekezdésében használt „a nemzetbiztonsági érdek védelme szempontjából kiemelkedően

fontos irat” fogalomnak sem, különös tekintettel arra, hogy a nemzetbiztonsági érdek definiálását az 1. § (2) bekezdés 12. pontja a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény 74. § a) pontjára utalva végzi el. Az idézett törvényhelyen azonban, mint azt korábban jeleztük, a nemzetbiztonsági érdeket meghatározó felsorolásban csupa olyan tényező szerepel, amely közvetlenül nehezen vonatkoztatható az egykori állambiztonsági szolgálatok irataira. Felróható a törvénynek az *adatok* titkossága és az *iratok* titkos minősítése közötti különbségtétel, illetve az ennek megfelelő differenciáltabb szabályozás hiánya is

A 2003. évi III. törvény egy határozott ideig működő bizottság felállítását írta elő,⁸⁴ amelynek feladata volt, hogy a törvény hatálya alá eső iratok levéltárba adását *felügyelje*. A felügyelő bizottság (amelyet legismertebb tagja után a közvélemény „Gálszécsy-bizottság” néven tartott számon) működése lezárásaként a törvény rendelkezéseinek megfelelően elkészítette jelentését. (Részletesebben szól erről jelentésünk II/3. fejezete.) Megállapítható, hogy a törvény az irategyesítés igényét nem volt képes egészében kielégíteni.

A törvény szabályozza, hogy az érintettek milyen módon ismerhetik meg a személyükkel kapcsolatos anyagokat, és rendelkezik a tudományos kutatás feltételeiről. Fontos előrelépés, hogy az „áldozatok pártján állva” biztosította a korábbi jogi szabályozásnál erősebb megismerési jogot. A törvény deklaráltan a többi alapjognál előbbre helyezte az *érintett információs önrendelkezési jogát*, és a korábbi törvénnyel szemben lehetővé tette, hogy a megfigyelt megismerhesse a róla jelentő személy azonosításához szükséges adatokat. Ennek ellenére esetenként még mindig kevesebb megismerési lehetőséget ad a megfigyeltnek, mint a tudományos kutatóknak.

A törvény felsorolja és kategorizálja az iratokban szereplő személyeket. Itt ütközik ki legnyilvánvalóbban a törvényalkotás legfőbb belső ellentmondása, amely abból fakad, hogy a titkosszolgálati múlttal kapcsolatos jogalkotásban kezdettől fogva *összekeveredtek a lusztrációs típusú és a múltfeltárássra, az információs kárpótlásra irányuló „dosszié-törvény” szempontjai*. Ettől a 2003. évi törvény sem mentes. A *hálózati személy* definíciója az átvilágítási törvény logikájának felel meg, nem a múltfeltáró tudományos kutatás logikájához igazodik. Így ott is a „rábizonyítás” merev kritériumait kellene alkalmazni, ahol a történelmi tényfeltárásnak van helye. (Ennek gyakorlati következményei is lettek például a bíróságok törvénykezési praxisában, a kutatókkal szemben indított perekben.)

A törvény definiálta az „érintett” fogalmát, azokat a személyeket értve e kategóriába, akik szerepelnek a levéltár által kezelt iratokban. (Értelemszerűen nem kerülhet az érintettek közé az a személy, aki kizárólag a még át nem adott, minősített iratokban szerepel.) A „harmadik személy” kategóriájába kerülők között szerepel mindenki, akit nem soroltak a megfigyelt személy, a hivatásos alkalmazott, hálózati személy, operatív kapcsolat kategóriájába, és személyéről adatok találhatóak az iratokban. Az operatív kapcsolatok között számon tartott „társadalmi” és „alkalmi” kapcsolatok mellett az állambiztonsági szervek számos információt a „hivatalos kapcsolat” révén szereztek be, márpedig az ő kilétük a „harmadik személy” kategóriájába kerülve nem feltárható és nem adható ki a megfigyeltnek, hiszen a törvény 3. § (2) bekezdése szerint csak a hálózati személy, operatív kapcsolat és hivatásos alkalmazott kategóriába soroltak azonosításához szükséges adatok ismerhetők meg.

A törvény törekszik arra, hogy a *közszereplők* múltjának megismerését bárki számára elősegítse. Meghatározza a közszereplő fogalmát, egyúttal szűkíti a közszereplők információs önrendelkezési jogát a magánszemélyekéhez képest. A szabályozás hátulütője ugyanakkor, hogy a nagyon általános meghatározás mellett vitatott esetben a közszereplőnek minősülés konkrét elbírálása – amennyiben az érintett nem ismeri el e kategóriába tartozását, és nem járul hozzá adatai megismeréséhez – a bíróságra hárul. A közszereplőnek minősülő egyértelmű meghatározása, felsorolása kiküszöbölhette vagy enyhíthette volna ezt a

⁸⁴ A törvény 12. § (1) bekezdés. Ld. még 43/2003. (III. 31.) Korm. rendelet.

problémát. Valójában azonban itt is az okozza a legfőbb gondot, hogy a lusztrációs, illetve a múltfeltárást célzó törvények szempontjai összekeverednek. Következésképpen pedig a jogalkalmazói gyakorlat közszereplőnek szinte csak a közvetlen *politikai szféra* résztvevőit tekinti.

A múlt megismeréséhez és tisztázásához fűződő jogot elismerve a törvény, célja szerint, a tudományos kutatás lehetőségeit is bővíteni kívánta. A visszaélések megakadályozása érdekében a kutatás számára az adatvédelmi szabályokat állítja gátként. Érthető és indokoltak azok a szabályok, amelyek a megfigyelték ún. *szenzitív adatainak* megismerését korlátozzák. Nehezen meghatározható azonban, hogy egy engedélyezett kutatás mikor függ szervesen össze az illető „faji eredetére, nemzeti és etnikai hovatartozására, vallásos és más világnézeti meggyőződésére” vonatkozó adatok megismerésével, aminek anonimizálás nélküli engedélyezését a törvény a – levéltári törvény által eredetileg más célból létrehozott – kuratórium megítélésére bízta (tekintettel az illető kutató korábbi tudományos tevékenységére). Valójában a levéltár tudja a leginkább megítélni, hogy mi az őrizetében lévő irat tárgya. A „világnézeti” kritérium értelmezése egyébként is problematikus, hiszen a diktatúrában a „belső ellenség” felkutatása mindenekelőtt a politikai nézetek és velük együtt a világnézeti beállítottság vizsgálatát jelentette. Ugyancsak probléma, hogy az üldöztetés és az érintett személy egészségi állapotára vonatkozó – szenzitívnek minősülő – adatok egymással gyakorta szorosan összefüggenek.

A törvény a Történeti Hivatal jogutódjaként létrehozta az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárát, amelynek – bizonyos kivételekkel – a törvény hatálya alá tartozó iratok őrzése és kezelése lett a feladata. A „rejtőzködő” iratok begyűjtése érdekében a törvény rendelkezett arról, hogy aki az ÁBTL illetékességi körébe tartozó, jogosulatlanul birtokolt iratokat harminc napon belül átadja a levéltárnak, mentesül a szankciók alól. (Ilyen eset egyébként nem fordult elő.) A 12. § szerint azokat az irategyütteseket, amelyek egyaránt tartalmazzak megszűnt minősítésű és továbbra is titkos adatokat, az irategyüttest kezelő szerv őrzi tovább, de a már nem minősített részéről hiteles másolatot ad a levéltárnak. Ugyancsak át kellett adni a levéltárnak a továbbra is minősített iratok jegyzékét. A törvény szerint az ÁBTL az általa vitatott minősítésű iratok minősítésének megváltoztatása érdekében a Fővárosi Bírósághoz fordulhat. (Ilyenre sem volt eddig példa, a jegyzékek nem is adnak alapot az eljárás megindítására, megfelelő listák készítéséről a törvény nem gondoskodott.) A törvény tartalmaz egy igencsak különös kitélt: a felek képviselői a bírósági eljárás során nem lehetnek jelen egymás meghallgatásán. Ugyanennek a 12. §-nak az (5) bekezdése rendelkezett arról, hogy a „nemzetbiztonsági érdek védelme szempontjából kiemelten fontos” iratokról a nemzetbiztonsági szolgálat főigazgatója *különjegyzéket* állítson össze, amelyet a Legfelsőbb Bíróság erre kijelölt bírójára hagy jóvá. Az ebben foglaltakat nem kellett feltüntetni a levéltárnak át nem adott iratok jegyzékében. (A különjegyzékbe az iratátadást felügyelő bizottság tagjai sem tekinthettek bele.)

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára a Történeti Hivatal utódként mintegy megörökölte annak különleges, a magyar levéltári rendszerben példa nélküli státusát is. Ilyen specialitás, hogy a levéltár nem a kulturális tárcához tartozik, hanem az Országgyűlés elnöke felügyeli, ő nevezi ki – nyilvános pályázatot követően – a levéltár főigazgatóját, sőt helyettesét is, miután a két illetékes parlamenti bizottság meghallgatta a jelölteket. A főigazgatóra a közigazgatási államtitkárokra érvényes szabályokat kell alkalmazni, a levéltár munkatársai pedig – ugyancsak minden hasonló intézménytől eltérően – köztisztviselőknek minősülnek. A törvény ugyanakkor korlátozza a főigazgató jogait a levéltár őrzésében lévő iratok tekintetében a „normál” levéltárak vezetőinek jogaihoz képest.

Kormányrendelet Szakértői Bizottság felállítására

A kormány 2007 nyarán az állambiztonsági iratok átadása teljesítésének értékeléséről szóló 190/2007. (VII. 23.) sz. rendeletével felállította a jelen Szakértői Bizottságot, hogy szakmai szempontból *értékelje* az állambiztonsági iratok átadásának teljesítését, készítsen erről jelentést, és fogalmazzon meg *javaslatokat* a kutathatóság feltételeinek javítására, valamint a szabályozás esetleges módosítására.

2. A Belügyminisztériumi Iratfeltáró Bizottság jelentése, 1995. június 30.

Az Alkotmánybíróság az *Egyes fontos tisztségeket betöltő személyek ellenőrzéséről* szóló 60/1994. [XII. 24.] határozatával alkotmányellenesnek nyilvánította az 1994. évi XXIII. törvényt (Etv.), és rövid határidővel annak korrekciójára kötelezte az országgyűlést. Az Ab. leginkább azt kifogásolta, hogy az elfogadott törvény nem rendelkezett az érintettek (áldozatok) információs önrendelkezési jogáról.

Az új törvény előkészítése, az iratok felmérése érdekében a belügyminiszter megkereste a Magyar Országos Levéltárat, az MKM Levéltári Tanácsát, a Magyar Levéltárosok Egyesületét, az Önkormányzati Levéltárak Tanácsát, az MTA Történettudományi Intézetét, az MTA Jelenkorkutató Bizottságát, az 1956-os Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutató Intézetét, Budapest Főváros Önkormányzatát és a Nyilvánosság Klubot, hogy delegáljanak egy-egy szakértőt az általa létrehozni tervezett iratfelmérő bizottságba.

A fenti módon kinevezett bizottság tagjai Bikki István, G. Vass István, Hajdú Tibor, Hegedűs B. András, Kenedi János, Markó György, Rainer M. János, Tyekvicska Árpád és Varga László lettek, a titkári feladatokat pedig a BM képviselőjében Baczoni Gábor, a BM Adatfeldolgozó Hivatal Történeti Irattárának vezetője látta el.

A bizottság alakuló ülését 1995. február 10-én tartotta, amelyen a BM vezető képviselőjével megvitatta a feladatait. Ezt figyelembe véve adta ki a Kuncze Gábor belügyminiszter 5/1995. sz. utasítását.

A belügyminisztériumban és szerveinél őrzött iratok felméréséről szóló utasítás pontosan meghatározta a bizottság feladatait és az iratfelmérés célját: „az iratoknak a jogszabályok előírásainak megfelelő és szakszerű rendben történő megőrzése [...], az alkotmányos alapjogok gyakorlása és ezen belül is a tudományos kutatás elősegítése”.

Az utasítás 2. pontja szerint „az iratok rendezésére vonatkozó további intézkedések megalapozása céljából fel kell mérni és meg kell határozni a belügyi szerveknél tárolt iratok mennyiségét, állapotát és jellegét és erről összefoglaló jelentést kell készíteni”. A miniszter a titokvédelmi szabályok következetes megtartásának kötelezettsége mellett a bizottságot felhatalmazta, hogy belépjenek a belügyi szervek valamennyi iratőrző helyiségébe, tájékoztatást kérjenek a nyilvántartások módszerére, rendszerére, az iratok minősítésére, és az iratokba betekinthessenek.

Az utasítás 6. pontja viszont kimondta, hogy „a megszüntetett III/III. csoportfőnökség hálózati személyeire vonatkozó adatárakat (kartonokat) és dossziékat, valamint a BM III. főcsoportfőnökség hivatalos állományú tagjaira vonatkozó iratokat a betekintők számára úgy kell rendelkezésre bocsátani, hogy az azokba szereplők személyes adatai ne legyenek [számukra] megismerhetők”.

Visszatekintve megállapítható, a miniszter a legalaposabb gondossággal járt el, amikor a delegáló intézményeket és testületeket kiválasztotta, illetve amikor a továbbiakban magában a folyamatban semmilyen formában nem vett részt. A helyzetet viszont az jellemezte, hogy a korábbi állambiztonsági tevékenységet – 1995-ben – még szinte teljes homály fedte, arról érdemi információja a közvéleménynek és a politikai vezető rétegnek egyaránt alig volt. Ez természetesen magára a bizottságra is érvényes volt, még akkor is, ha tagjainak jelentős része az 1945 utáni korszak kutatójaként az érintett anyagokban (azok egy részében) is végzett már kutatást.

A felkért intézmények és testületek többsége (a történettudományi mellett) a levéltárosi szakmát képviselte (Budapest Főváros Önkormányzata gyakorlatilag az általa fenntartott Budapest Főváros Levéltárát jelentette), összességében tehát az öt aktív levéltáros mellett további két tag is levéltárosként tevékenykedett korábban. Az előbbieket közül kettő a MOL-ban, egy a Hadtörténeti Levéltárban, egy a BFL-ben, egy pedig megyei levéltárban dolgozott, tehát együttesen a lehető legszélesebb szakmai tapasztalatokkal rendelkeztek.

Nem pusztán szimbolikus jelentősége volt annak a ténynek, hogy a belügyminiszter az állambiztonsági iratok megismerhetőségét követelő Nyilvánosság Klub delegáltját is bevonta a bizottságba. A bizottság tagjai – ezt messzemenően akceptálva – ideálisan kiegészítették egymást, munkájuk során következetesen szakmai szempontokat érvényesítettek.

Az Iratfeltárási Bizottság az utasítás keltének napján, 1995. március 1-jén kezdte meg érdemi munkáját négy hónapos (1995. június 30.) határidővel. Az utasítás egyben arra kötelezte a bizottság elnökét, hogy május 31-ig terjessze a miniszter elé előzetes jelentését. Felhatalmazta arra is, hogy az előzetes jelentésben – szükség esetén – tegyen javaslatot a határidő meghosszabbítására.

A miniszteri utasítás értelmében a bizottság által megfogalmazott működési rend mindössze három pontból állt, amelyek gyakorlatilag magát az utasítást értelmezték. A miniszteri célkitűzést megismételve (elfogadva) az 1. pont leszögezte, hogy „a bizottság munkája során külön figyelmet szentel az információs önrendelkezési jog érvényesítésének lehetőségére”.

A 2. pont kimondta: „A bizottság tagjai figyelemmel kísérik és hasznosítják a BM-ben működő irat-visszaminősítő bizottság tevékenységét, munkájuk során figyelemmel kísérik hogy az egyes irategyüttesek, nyilvántartások kezelését milyen jogszabályok határozzák meg, ennek megfelelően betekintést kívánnak nyerni további iratórzkók által kezelt iratokba, nyilvántartásokba. Külön figyelmet kíván a bizottság arra fordítani, hogy milyen egyéb aktuális érdekek, jogi szabályozás (kárptólás, átvilágítás) füződik az egyes irattípusokhoz.”

A bizottság leszögezte (3. pont), „vizsgálni kívánja, hogy milyen módon és körülmények között történtek 1944. december 21. és 1990. május 31. között az iratmegsemmisítések, a selejtezések, ennek érdekében át kívánja tekinteni az összes rendelkezésre álló ügyirat-kezelési szabályzatot, ügykör jegyzéket, irattári tervet, selejtezési jegyzőkönyvet, főnyilvántartó könyvet. A bizottság fel kívánja tární, hogy a szervezeti változások következtében vagy más okból milyen (1990. május 31. előtt keletkezett) iratanyagok kerültek ki a belügyminisztériumból, illetve a belügyminiszter irányítása alatt álló szervezetek kezeléséből. Az iratképzés oldaláról fel kívánja tární a BM szervezetének felépítését és annak változásait a fenti időhatár között.”

Maga az utasítás a szokásos módon jelent meg, a sajtó csak elvétve közölt hírt a bizottság megalakulásáról és összetételéről. Ismereteink szerint Kuncze Gábor belügyminiszter a bizottság megalakulásáról – írásban – tájékoztatta Katona Bélát, a polgári titkosszolgálatokat felügyelő tárca nélküli minisztert.

Március végén ütközött a bizottság az első, de később egész működését visszafogó akadályba. A BM illetékes vezető munkatársa kategorikusan szembehelyezkedett a miniszteri

utasítással – mondván, hogy a belügyminiszter túllépte hatáskörét –, és megtagadta a minősített iratokba való betekintést.

Ekkor a bizottság úgy döntött, hogy e korlátozás miatt feloszlatja magát. Végül a miniszter kabinetfőnöke szerzett érvényt a miniszteri utasításnak, és bizottság folytathatta munkáját, beleértve a minősített iratok megismerését.

A vita háttérében a „jogutódlás” máig kísértő problémája húzódott meg. Az elutasító álláspont szerint a vonatkozó (akkor még a BM-ben őrzött) iratok jelentős része az „utódszolgálatok” tulajdonát képezte, tehát minősítésükről, az esetleges betekintésről ők lettek volna hivatottak dönteni. Az utasítás viszont – kimondatlanul, de nagyon is jogszerűen – eleve arra az álláspontra helyezkedett, hogy nemcsak az iratokat őrző BM Dokumentációs Osztálya, de annak elődszerve, az Állambiztonsági Operatív Nyilvántartó Osztály sem volt a III. Főcsoportfőnökség része, így irataikról kizárólag a belügyminiszter rendelkezhet. Mellesleg: a bizottság felállítása és működése ellen a polgári titkosszolgálatokat felügyelő miniszter sem emelt kifogást.

Az iratfeltáró bizottság munkája során ismerhette meg a BM Titokvédelmi Osztály vezetőjének, Sulyán Jánosnének Boross Péter belügyminiszter számára – 1991. június 10-én – írt szakvéleményét, amely szerint a bizottság által feltárandó iratok a Köztársaság kikiáltásával, 1989. október 23-án automatikusan elvesztették titoktartalmukat.

Ezzel egy időben az osztályvezető javasolta a miniszternek a hálózati nyilvántartások minősítését, azaz titkosítását. Megítélésünk szerint ez az eljárás, vagyis minősítésüket (titkosságukat) elvesztő iratok visszaminősítése jogszerűtlen volt, de ez a bizottság munkáját egyáltalán nem érintette, hiszen ezen iratok (adattárak) megismerését az utasítás 6. pontja eleve tiltotta a számára.

A bizottság megbízásának megfelelően kiemelten foglalkozott az iratok utóéletével, a törvénytelen iratmegsemmisítésekkel és átadás-átvételekkel. Az 1995-ös iratfeltárás nem szűkölt le az állambiztonsági iratokra, hanem valamennyi, a BM és szervei által őrzött iratra kiterjedt. Maga a bizottság viszont a rendelkezésére álló négy hónap alatt nem tudta teljes mélységében felmérni, hogy az állambiztonsági szolgálat 1953 után – miközben persze el is különült – valóban beépült a BM szervezetébe, így tévesen vélte úgy, hogy a vonatkozó iratokat – ha nem is kizárólag – a Dokumentációs Osztályon kell keresnie.

Rendelkezett ugyan olyan információkkal, hogy a BM Központi Irattárában is jelentős iratmegsemmisítések zajlottak, de messze nem szembesült azzal, hogy ezek milyen mennyiségű állambiztonsági iratot érinthettek.

Az 1995-ös bizottság tehát megkezdett egy munkát, amit azóta részben a Történeti Hivatal (egyres) munkatársai, de még inkább kutatók folytattak, számos fejezetében a mostani szakbizottság jelentése is ennek egyenes folytatását jelenti.

A bizottság – élve a miniszter felhatalmazásával – nemcsak megbízásának meghosszabbítását javasolta, hanem – témánknál maradván – a Dokumentációs Osztály iratairól szóló jelentésének III. fejezetében (tehát mintegy harmadnyi terjedelemben) foglalta össze a további teendőket.

Jelentésünk mellékletében közöljük a bizottság összefoglaló jelentését. Itt röviden csak jelezzük, hogy a BM vezetői a rájuk vonatkozó javaslatok túlnyomó többségét magukévá tették, és meg is valósították. Amint a mellékletben közölt szövegből is látható, a bizottság számos javaslatot fogalmazott meg az akkor kidolgozás alatt álló törvénytervezethez. Ezek az információs kárptólás, a kutatás szabadságának maximális biztosítása mellett az iratok egyesítését tartották a legfontosabb feladatnak, követve az Alkotmánybíróság 60/1994 [XII.24] számú iránymutatását.

Az iratfeltáró bizottság – az akkor már öt éve eredményes német gyakorlat alapján – önálló intézmény (az Áldozatok Hivatala) létrehozásával vélte leginkább megvalósíthatónak az alkotmányos alapjogok gyakorlását. Létalapját leginkább az biztosította (volna), hogy az

összes vonatkozó (államvédelmi és állambiztonsági) irat birtokában maximálisan eleget tesz az információs önrendelkezési jog és a tudományos kutatás szabadsága valamennyi kritériumának.

Jelentésében a bizottság alapelveként fogalmazta meg, hogy „mind a szabályozásnál, mind a konkrét gyakorlat során abból kell kiindulni, hogy a[z állambiztonsági] szerv[ek] működése törvények feletti volt, iratai alkotmányellenes jellegét tükrözték, adatai felhasználása tehát jogtalan adatkezelésnek minősül”.

A bizottság ugyanakkor utalt arra, hogy a fennmaradt (pontosabban hiányzó) iratok eleve megkérdőjelezzék az átvilágítást, annak konkrét formája, vagyis leszűkítése a III/III. Csoportfőnökségre teljes mértékben ellentmond a korábbi állambiztonsági gyakorlatnak. Felhívta a figyelmet arra is, hogy a hálózat („ügynökök” stb.) az együttműködőknek csak töredékére terjedt ki (nem is legfontosabbra).

A jelentés felhívta a figyelmet arra, hogy „az iratok feltárását már 1990-ben el kellett volna végezni. Az azóta eltelt idő rendkívül megnehezítette munkánkat, s így jóval kevésbé volt eredményes, mint lehetett volna öt évvel ezelőtt.” Az iratfeltárást alapjaiban határozta meg ugyanakkor az a tény, hogy a működő szolgálatok a kilencvenes évek elején sok esetben minden kontroll (jegyzőkönyv stb.) nélkül vontak a BM-től magukhoz jelentős mennyiségű iratot, esetenként beleértve a III/III. csoportfőnökség iratait is. Ez nemcsak dossziéokra és egyéb iratokra terjedt ki, hanem számtalan esetben a nyilvántartást meghatározó kartonokra is, amelyeket ily módon gyakorlatilag szétverték, használhatatlanná tettek.

Így az 1995-ös bizottság legfőbb fogyatékosága abban állt, hogy munkája nem terjedt – eleve nem terjedhetett – ki a működő titkosszolgálatok által őrzött államvédelmi és állambiztonsági iratokra.

A miniszteri utasításnak megfelelően a bizottság már előzetes jelentésében javasolta munkájának meghosszabbítását, ennek (egyres) konkrét feladatait is meghatározta, de ez elmaradt. Kimondatlanul, de egyértelműen arra utalt, hogy az iratok, az állambiztonsági múlt feltárása nem lehet holmi ad hoc feladat, és (a teljesség igénye nélkül) több olyan kérdéskört is megjelölt, amely permanens munkát igényelt (volna).

Az 1995-ös bizottság léte, működése – nem elsőként, de nem is utoljára – az egyik alapvető ellentmondásra hívta fel a figyelmet. Az állambiztonsági múlt, tágabban és esetünkben a parancsuralmi rendszer feltárása és szellemi jóvátétele (a források hozzáférhetőségének kérdése) mind a mai napig politikai akarat kérdése. Szemben számos szerencsésebb (de hasonló múltú) országgal, Magyarországon nem jött létre semmiféle pártpolitikai konszenzus, így ennek hiánya nagyrészt már az 1995-ös bizottság javaslatainak sorsát is eldöntötte.

A belügyminiszter saját hatáskörében a bizottság legtöbb javaslatát elfogadta és megvalósította. Így többek között megkezdődött a BM-ben évtizedekig visszatartott iratok átadása a Magyar Országos Levéltárnak, elkészült (és ezzel átlátható vált) a BM kutatási szabályzata.

A jóvátétel szimbolikus aktusának tekinthető, hogy Kuncze Gábor belügyminiszter – mintegy a jogállam bocsánatkéréseként – visszaadta a koncepciós perek áldozatainak vagy leszármazottaiknak az ÁVH és a BM ÁVO által házkutatások során lefoglalt személyes tárgyakat, az Iratfeltáró Bizottság viszont 1995-ben fellelt, fényképeket, naplót, leveleket, *azaz a civil társadalomhoz kötődő személyes értékeket.*

3. A 2003. évi III. törvény végrehajtását felügyelő bizottság tevékenységéről

A 2003. évi III. törvény kidolgozói, nem elégedve meg azzal, hogy a polgári és a katonai nemzetbiztonsági szolgálatok többszörös ellenőrzés alatt működtek (miniszteri, illetve államtitkári ellenőrzés, az Országgyűlés részéről a Nemzetbiztonsági Bizottság és a Honvédelmi Bizottság ellenőrző szerepe, az adatvédelmi biztos ellenőrzési jogköre), szükségesnek ítélték, hogy az iratminősítést és az irattározást külső testület felügyelje. A törvény 12. § (1) bekezdésének alapján a Kormány, a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Történelmi Társulat elnöke jelölte ki és kérte fel az iratátadást felügyelő bizottság leendő tagjait, akiket – a C típusú nemzetbiztonsági ellenőrzést követően – Szili Katalin, az Országgyűlés elnöke 2003. február 27-én nevezett ki.

Medgyessy Péter miniszterelnök 2003. február 28-án fogadta a bizottságot, amely a civil kontroll szerepét volt hivatott betölteni. A „civilség” kritériumainak a két, a korszakot kutató történész, Vida István, az MTA és Sipos Levente, a Magyar Történelmi Társulat képviselője teljes egészében eleget tett, a kormányfő által felkért Gálszécsy András esetében ez már nem mondható el, mert bár hosszú ideje nyugdíjas volt, a rendszerváltás után, az Antall-kormányban 1990 decemberétől 1992 februárjáig ő a polgári titkosszolgálatokat felügyelő tárca nélküli miniszter – így viszont szakmai tapasztalatokkal rendelkezett.

Mielőtt a törvény végrehajtási rendelete 2003. március 31-én hatályba lépett, a bizottság megkísérelte elérni, hogy a végrehajtási rendelet mondja ki: ha a bizottság és a szolgálat álláspontja a minősítésről az egyeztetés után is eltér, a bizottság álláspontja legyen a mérvadó. A 43/2003. (III. 31.) Korm. sz. rendelet végül is másképp határozott. A 4. § értelmében a bizottság nem kapott döntési jogkört, nem hozhatott kötelező érvényű minősítési határozatot, mindössze írásbeli jelzéssel fordulhatott a szolgálat főigazgatójához, s ha visszaminősítési javaslatát a kapott szóbeli indoklás után is fenntartotta, erről az iratkezelő szerv vezetője köteles volt tájékoztatni a minisztert. A rendelet a minisztert semmire sem kötelezte.

A végrehajtási rendelet egy másik gyöngye pontja a 2. §, amely a már az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárában (ÁBTL) lévő minősített iratok felülvizsgálatát is előírta ugyan, de – a törvény szellemével ellentétes módon – nem biztosította e felülvizsgálat ellenőrzését sem a bizottság, sem a Legfelsőbb Bíróság kijelölt bírója számára.

A felügyelő bizottság tehát magas szintű jogszabályok alapján jött létre, de meglehetősen szűk jogkörrel rendelkezett. Kidolgozta ügyrendjét, amelyet 2003. április 16-án Kiss Péter, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat irányító miniszter és Görgey Gábor, a nemzeti kulturális örökség minisztere hagyott jóvá. A bizottság nem kívánt túllépni hatáskörén, nem minősítette a törvényt, nem foglalkozott módosításának problémakörével. Nem tartozott a hatáskörébe az iratfeltárás, feladatköre alapvetően eltért a belügyminiszter 5/1995. sz. utasításával életre hívott Iratfeltáró Bizottság hivatásától. Az ügyrend megfogalmazása szerint: „feladata a Törvényben meghatározott ellenőrzési teendők végrehajtása”, a törvény következetes végrehajtásának felügyelete. Az ügyrend azt is kimondta, hogy a bizottság állásfoglalásait szükség esetén az illetékes miniszterrel is közli írásban. A tagok nevük betűrendjében négyhavonta változtatva egymást látták el a bizottság elnöki teendőit.

A bizottság kezdeményezésére Tóth András, a Miniszterelnöki Hivatal politikai államtitkára 2003. április 15-re egyeztető megbeszélést hívott össze az iratkezelő szervek, az irat-felülvizsgáló munkacsoportok vezetői, az ÁBTL főigazgatója és a bizottság részvételével. A tájékozódás a következő két hónapban az iratkezelő szerveknél: Nemzetbiztonsági Hivatal

(NBH), Információs Hivatal (IH), Katonai Biztonsági Hivatal (KBH), Katonai Felderítő Hivatal (KFH), Nemzetbiztonsági Szakszolgálat (NBSZ), Belügyminisztérium Igazgatási Főosztálya, Határőrség Országos Parancsnoksága), valamint az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában folytatódott.

A bizottság testületként dolgozva minden iratórzo helyen egyhangú vagy többségi álláspontot alakított ki azokról az iratokról, amelyeknél felmerült a minősítés törlésének lehetősége. Sokszor már menet közben megvitatta javaslatát az irat-felülvizsgáló munkacsoport tagjaival, s ők többnyire elfogadták a bizottság érveit a minősítés megszüntetésére, de az sem volt ritka eset, hogy be tudták bizonyítani a titkosítás fenntartásának indokoltságát, s ezek az iratok nem kerültek be abba a jegyzőkönyvbe, amely minden iratórzo szervnél elkészült egy-egy időszakos iratanyagának átvizsgálása végén.

E jegyzőkönyv tartalmazta, hogy az egyes iratjegyzékek hány tételét vizsgálta át a bizottság, s hogy szerinte mely tételekre nem alkalmazhatók a törvény 2. §-ának pontjai, és javaslatot tett a főigazgatónak átadásukra a levéltárnak. A javaslatok fogadtatása nem volt egyforma. Például az IH minden javaslatot elfogadott, az NBH főigazgatója a harmadik szakasz (1980–1990) 225 átadásra javasolt irattételéből 78 minősítésének a fenntartásához ragaszkodott. Ugyanezen időszaknál a bizottság a KBH főigazgatójának 35 irattétel minősítésének törlését és 26 irattétel ismételt mérlegelését indítványozta. A főigazgató kilenc esetben ragaszkodott a minősítéshez, mert kiderült, hogy az iratokban szereplő személyek 1990. február 14. után még évekig együttműködtek a KBH-val. Négy iratot elküldött az NBH-nak, kettőt az IH-nak mint titokgazdának, döntésüket kérve. A jegyzőkönyvben megjelölt további iratok sorsáról – 2005. május 23-i levele szerint – a társ-nemzetbiztonsági szolgálatokkal való egyeztetés után kívánt dönteni. Döntéséről a bizottság már nem szerezhetett tudomást, mert megbízatása 2005. június 20-án lejárt.

A 43/2003. sz. végrehajtási rendelet 8. §-a alapján a bizottság megkapta a levéltárba kerülő iratok jegyzékeit is, és jelen lehetett az iratok átadásánál az ÁBTL-ben, de ez nem volt kötelező. Az ellenőrző szerep itt teljesen formális volt, mert nem tételszerű volt az iratátadás, az anyagok jegyzékekkel való összevetését a levéltárosok a későbbiekben végezték el. Mindenesetre az iratátadásról készültek emlékeztetők, melyek az átadott iratok összmenyiségét rögzítették, s melyek a bizottság többi iratával együtt az Országgyűlés irattárába kerültek a törvény végrehajtásának befejezése után.

A bizottság mindvégig arra törekedett, hogy a minősítés fenntartását lehetővé tevő indokok, a 2. § hasonló vagy azonos értelmezését előmozdítsa. Rá kívánta szorítani az irat-felülvizsgáló munkacsoportok tagjait arra, hogy ne kibúvót, ürügyet keressenek a minősítés fenntartását lehetővé tevő 13 pontban, ne formálisan értelmezzék őket, hanem a törvény szellemében az iratok átadására törekedjenek, szabaduljanak meg a már szükségtelenné vált iratoktól, a visszatartás kivételes legyen.

Ez a törekvés csak részben volt sikeres, de a bizottság tagjai abban a reményben és meggyőződésben munkálkodtak, hogy érveikkel hatni tudnak az iratórzoikra. Az minden bizonnyal megfelel a valóságnak, hogy a 2003. őszi viták tanulságait levonva, a bizottság tagjainak szívós érvelését figyelembe véve az 1970–1979 és az 1980–1990-es iratok minősítésének felülvizsgálása során, 2003 ősze és 2005 februárja között az irat-felülvizsgáló munkacsoportok tagjai valamivel gondosabban mérlegeltek, a határesetek egy részében már a minősítés megszüntetése mellett döntöttek, de továbbra is érvényesült, iratórzo helyenként eltérő intenzitással, bizonyos automatizmus, igyekezet a minősítés fenntartására lehetőséget adó paragrafus nyújtotta játéktér túlzott kihasználására.

A legpregnansabb és csak részben számszerűsíthető példa a Katonai Felderítő Hivatalban a bizottság működésének hatására történt eset. A KFH-ban az 1945–1969 közötti iratok közül egy sor iratot pusztán azzal az indokkal akartak visszatartani, hogy a címzett vagy az aláíró 1990. február 14. után valamelyik titkosszolgálat hivatásos munkatársa. A

bizottság ezt az indoklást nem fogadta el az egész irat minősítésének a fenntartására. A KFH kénytelen volt az iratokat, szám szerint 770-et az említett nevek letakarásával másolatban átadni a levéltárnak. A következő két időszak ismeretlen számú hasonló iratával azután már eleve helyesen járt el.

Össességében leszögezhető: a bizottság – azzal, hogy a visszatartott 50 528 tételből (nincsenek benne a főigazgatói különjegyzékre tett iratok), amelyek közül bármelyiket teljes terjedelmében, anonimizálás nélkül megkaphatta, felülvizsgált 15092 tételt, és 1211 minősítésének törlését indítványozta; hogy figyelmét a minősítés szempontjából fontosabb személyi jellegű iratokra és a munkadossziákra összpontosította; hogy a törvény rugalmasabb értelmezésére ösztönzött, s hogy felhívta a figyelmet a minősítések határidejének eltúlzott voltára – érdembeli befolyást gyakorolt az irat-felülvizsgálati folyamatra.

A 2003. évi III. törvény számos paragrafusát okkal illeti bíráló, egy nagyon kedvező következménye azonban elvitathatatlan: nagy mennyiségű állambiztonsági iratot szivattyúzott át az iratórzó szervektől a levéltárba. A bizottság összesítése szerint 205374 irattételből 154897 tételt, 75,4%-ot. Ez mind az információs kárpótlás, mind – és főleg – a tudományos kutatás, a kommunista múlt megismerése szempontjából nagy előrelépést jelent.

Kétségtelen, hogy a törvény az említettnél nagyobb mennyiségű irat átadására adott volna módot, ha minden iratórzó szerv maximálisan erre törekedett volna. Ugyanakkor azt is figyelembe kell venni, hogy a jogszabály az iratfelülvizsgálat ütemének szűk időhatárok közé szorításával csökkentette a mérlegelésre, értékelésre fordítható időt. Az erőltetett ütem a munka minőségének rovására ment.⁸⁵

⁸⁵ A felügyelő bizottság jelentését lásd a Mellékletben.

III. A feltárandó iratok köre és az érintett iratképző szervek

A 2003. évi III. törvény hatálya azokra az iratokra és adatokra kiterjed ki, amelyek 1944. december 21. és 1990. február 14. között az állambiztonsági tevékenységet végző magyar állami szervek működésével kapcsolódnak össze. Ez a mindenkori államvédelmi, állambiztonsági, az azok tevékenységét „tükröző” és az ahhoz kapcsolódó iratokat jelenti.

A törvény 1. § (1) bekezdése pontosan meg is fogalmazza, hogy milyen szerv által keletkezett iratok tartoznak ide:

„a) a Belügyminisztérium III-as Főcsoportfőnökségénél, ennek területi és helyi szerveinél, illetve elődeiknél (a Magyar Államrendőrség budapesti és vidéki főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztályain és a Gazdasági Rendészeti Osztályok operatív csoportjaiban, a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályánál, a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóságánál, az Államvédelmi Hatóságnál, 1953 és 1956 között a Belügyminisztérium államvédelmi feladatokat ellátó szervezeti egységeinél, a Belügyminisztérium Politikai Nyomozó Főosztályánál), a Belügyminisztérium Határőrség Felderítő Osztályánál, valamint a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztályán, a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Csoportfőnökségén, a Honvédelmi Minisztérium Katonai Elhárító Főcsoportfőnökségén, a Honvédelmi Minisztérium IV. Főcsoportfőnökségén, a Magyar Néphadsereg Vezérkara 2. Csoportfőnökségén, a Belügyminisztérium Külügyi Osztályánál, a Belügyminisztérium Nemzetközi Kapcsolatok Osztályánál, a Belügyminisztérium Belbiztonsági Osztályánál, a Belügyminisztérium Állambiztonsági Operatív Nyilvántartó Osztályánál vagy

b) a Belügyminisztérium Személyzeti Főosztályánál a Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnökségének alkalmazottaival és a »titkos«, illetve a »szigorúan titkos« állományú munkatársaival kapcsolatban...” keletkeztek.

Az állambiztonsági tevékenység során keletkezett teljes iratanyag mennyisége – beleértve a megsemmisítetteket –, tartalma, a megmaradt összes irat holléte még napjainkban sem ismert. Ez az állapot a rendszerváltást követő majdnem két évtizedben állandóan újrakeletkező vagy folytatódó, feszültséget teremtő politikai-társadalmi vitákat gerjesztett és gerjeszt mind a mai napig.

Hogy a további vitáknak elejét lehessen venni, és a múltat bizonyos szempontból le lehessen zárni, a Kormány 190/2007. (VII. 23.) számú rendelete értelmében a bizottság céljai között elsőként fogalmazta meg, hogy fel kell mérni az érintett iratok mennyiségét és körét, regisztrálni kell a hiányokat, és fel kell deríteni a hiány okait. Vagyis a bizottság megbízatása arra szól, hogy megvizsgálja azoknak az iratoknak az őrzési helyeit, mennyiségét, valamint a bennük szereplő adatok minőségét, amelyek nem az ún. különjegyzéken szerepelnek.

A bizottság a 2003. évi III. törvény alapján összeállította azoknak az intézményeknek és szervezeteknek a listáját, amelyek őriznek és őrizhetnek vizsgálati körébe tartozó iratokat, beleértve a már levéltári őrizetben lévő, és az egyéb iratőrző helyeken található forrásértékű dokumentumokat.

A bizottság – hogy az iratok jelenlegi őrzési helyét megállapítsa, és az iratmozgásokat rekonstruálja – saját feladatának meghatározásakor a következő iratőrző helyek vizsgálatát tűzte ki célul:

1. Állambiztonsági szervek iratait őrző mai nemzetbiztonsági szolgálatok iratőrző helyei:
Információs Hivatal (IH);
Nemzetbiztonsági Hivatal (NBH);
Nemzetbiztonsági Szakszolgálat (NBSZ);

- Katonai Biztonsági Hivatal (KBH);
Katonai Felderítő Hivatal (KFH).
2. Levéltárakban őrzött iratok:
Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL);
Magyar Országos Levéltár (MOL);
Hadtörténelmi Levéltár (HL);
Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL);
Budapest Főváros Levéltára (BFL);
megyei levéltárak.
 3. A 2003. évi III. törvényben felsorolt, valamikor az ÁVH-hoz vagy utódszervezetéhez tartozó, eddig nem említett szervek:
Határőrség (HŐR);
Honvédelmi Minisztérium Irattára;
Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága (BVOP);
Országos Rendőr-főkapitányság (ORFK);
Budapesti Rendőr-főkapitányság (BRFK);
Köztársasági Őrezred Hivatala (KÖH, Kormányőrség).
 4. Egyéb szervek iratai:
Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium (IRM);
Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium (ÖTM, jelenleg Önkormányzati Minisztérium – ÖM);
Külügyminisztérium;
Gazdasági és Közlekedési Minisztérium (GKM, jelenleg Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium – NFGM);
Oktatási és Kulturális Minisztérium (OKM);
Miniszterelnöki Hivatal Nemzetbiztonsági kabinet;
Legfőbb Ügyészség (LfÜ);
Legfelsőbb Bíróság (Lfb);
Budapesti Ügyészség Nyomozóhivatala;
Budapesti Katonai Ügyészség;
Országos Igazságszolgáltatási Tanács (OIT).

A bizottság az állambiztonsági tevékenységet tükröző iratok lehetséges őrzési helyeként jelölte meg a Pénzügyminisztériumot, a Magyar Nemzeti Bankot, a Külkereskedelmi Bankot, de még a bizottság munkarendjének kialakulásakor úgy döntött, hogy ezen intézmények irattárainak meglátogatása a rendelkezésre álló időben már lehetetlen. A célként megjelölt iratőrző helyek közül idő hiányában így sem került sor a BFL, az OKM, a NFGM, a HŐR, a HL, a HM és a KÖH irattárainak meglátogatására. A HŐR a rendőrség és a határőrség integrációjával meg is szűnt 2008. január 1-jén. A bizottság – szintén az idő rövidsége miatt – a megyei levéltárak közül csak a Pest Megyei Levéltárba jutott el. Az OIT, illetve a Legfelsőbb Bíróság irattárainak bejárását ugyan engedélyezték, a megvalósítás elé azonban teljesíthetetlen feltételt állítottak.

Van olyan szerv, illetve intézmény is (a BVOP és a Külügyminisztérium), ahova a bizottság eljutott ugyan, munkáját azonban különböző okokból nem tudta sikerrel elvégezni.

A bizottság iratfeltáró munkájáról készült összefoglaló jelentés tehát a következő szervekre terjed ki: IH, NBH, NBSZ, KBH, KFH, ÁBTL, MOL, PIL, PML, ORFK, BRFK, ÖTM, Legfőbb Ügyészség.

IV. Az állambiztonsági szervek intézménytörténeti struktúrájának vázlata

1945 és 1956 között a szervezet számos nehezen követhető és gyakran logikátlan változáson ment át. A következőkben felsoroljuk a korabeli elnevezéseket és számozásokat. Amennyiben ismert, az alosztályok számát és funkcióját is megadjuk. Az alosztályok számozását zárójelben adjuk meg, számozás után – amennyiben ismert – a feladatkört is feltüntetjük. A megyei állambiztonsági szervek felépítését nem közöljük.

A) Katonai szervezet

1947. II. 14-ig HM Katonapolitikai Osztály

Elhárító alosztály, hírszerző alosztály (hírszerző-, nyilvántartó-, rádiós-, gépkocsirészleg), határügyi alosztály, X alosztály (gazdasági hivatal, segédhivatal, őrcsoport, ipari csoport, stb.), vidéki kirendeltségek.

1947. II. 14.–1949. II. 1. HM Katonapolitikai Csoportfőnökség

(I) törzs, (II) elhárító, (III) katonai, (IV) rádiófelderítő osztály, hírszerző alosztály (1948. I. 15-től osztály), és ekkor osztállyá szervezik a nyilvántartást és a kádercsoportot is. Az osztályok alosztályokra tagozódtak.

1949. II. 1.- 1953. IX. 30. HM Katonai Elhárító Főcsoportfőnökség

(három önálló osztállyal, titkárság)

- I. Elhárító Csoportfőnökség (három osztállyal)
- II. Katonai Csoportfőnökség, (három osztállyal)
- III. Rádiófelderítő Csoportfőnökség (két osztállyal)
- IV. Hírszerző Csoportfőnökség (négy osztállyal)

1953. XII. 1.– 1960 Magyar Néphadsereg Vezérkara (MNVK) 2. Csoportfőnöksége

Titkárság

- I. Operatív Csoportfőnökség (öt osztállyal)
 - II. Tájékoztatási Csoportfőnökség (két osztállyal)
 - III. Rádiófelderítési Csoportfőnökség (három osztállyal)
- Adminisztratív és Gazdasági Osztály (hat részleggel)

1960–1990. II. 14. Magyar Néphadsereg Vezérkara (MNVK) 2. Csoportfőnöksége

Operatív szolgálat

Rádiófelderítő szolgálat (rádiófelderítő dandár, önálló rádiófelderítő zászlóalj, rádiómérő őrs)

Tájékoztató Szolgálat

Személyügyi Osztály

Biztonsági Osztály

Pénzügyi Osztály

Hadtáp szervezet

Csapatfelderítő osztály (alegységekkel)

B) Polgári állambiztonsági szervezet

1945–1946. X. 15. Belügyminisztérium Politikai Nyomozó Osztálya, Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztálya (PRO)

1946. X. 15. –1948. X. 20. Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya (ÁVO, közvetlen BM alárendeltség alatt, 13 alosztállyal)

1948. X. 20. –1950. I. 1. Államvédelmi Hatóság (ÁVH)

(az alosztályok számozás ebben az időszakban római számmal és folyamatosan, tehát nem osztályonként történt)

A ügyosztály – ÁVH vezető közvetlen (szervezési, határ- és légirendészet)

B ügyosztály – operatív ügyek: (III) belföld, (IV) külföldi elhárítás, (V) határon túli hírszerzés, (VI) lefigyelés, akciók, (VII) Külföldiek Ellenőrző Országos Közigazgatási Hivatal, X csoport/nyilvántartás

C ügyosztály – hatósági feladatok: (VIII) nyílt nyomozás, (IX) államrendészet, (X) nyilvántartás, (XI) útlevélügyek

D ügyosztály – technikai és operatív ügyek: (XII) üzemi, (XIII) tömeghálózati, (XIV) technikai, (XV) információ, (XVI) vidéki

E ügyosztály – (XVII) biztonsági, (XVIII) őrségi és karhatalmi

F ügyosztály – ellátó hivatal: (XIX) gazdasági és műszaki, (XX) épületkezelés, X csoport/őrszemélyzet gazdasági ügyei.

1950. I. 1. –1953. VII. 7. Egységes ÁVH

(1950. II. 1-jén beolvad a Katonapolitikai Főcsoportfőnökség Elhárító Csoportfőnöksége. A főosztályok római, az osztályok és az alosztályok arab számozást kaptak)

Titkárság (1950. III. 11-től)

I. Hálózati Főosztály

I/1. ÁVH vidéki kirendeltségeinek irányítása

I/2. belső reakció elleni harc. 1.) trockisták, nyugatosok, pártba beférkőzött reakciósok, volt pártok elemei, 2.) klerikális reakció, 3.) „múlt emberei”, 4.) tömegszervezetek, kulákreakció, 5.) államapparátus, értelmiség, művészek, tudomány, 6.) Nagy-Budapest

I/3. kémelhárítás. 1.) amerikai, 2.) angol, 3.) francia, 4.) jugoszláv, 5.) kapitalista követségek, kolóniák, 6.) régi magyar és német hírszerzők felkutatása, 7.) elhárítás a határsávban, külföldről átdobott hírszerző ügynökök, 8.) KEOKH és Útlevélosztály

I/4. Szabotázs-elhárítás. 1.) Nehézipari Minisztérium, 2.) Könnyűipari és Építésügyi Minisztérium, 3.) Kül- és Belkereskedelmi Minisztérium, Pénzügyminisztérium, kereskedelem és pénzügy, 4.) Földművelésügyi Minisztérium, mezőgazdaság, 5.) Közlekedési és Postaügyi Minisztérium, közlekedés, 6.) Hajózás és polgári repülés

I/5. külső hírszerzés, (1950. XII. 23-ig, utána X/3.) majd újra I/5. Mezőgazdasági Osztály (az I/4-4 alosztályból)

(1951. VI. 13-tól) I/6. Közlekedési Osztály (az I/4.-5. és I/4.-6. alosztályokból)

II. Katonai Elhárítási Főosztály

II/I.) hadsereg. 1.) HM és Vezérkar, 2.) csapatok és katonai körzetek, 3.) katonai intézmények, 4.) HM hadtáp,

II/II. belső erők. 1.) határőrség, 2.) belső karhatalom ellenőrzése, 3.) rendőrség ellenőrzése

II/III. volt tiszték. 1.) hadseregből elbocsátott személyek, 2.) háborús bűnösök felderítése, 3.) környezettanulmány, őrizetbe vétel, házkutatások

II/IV. (jogi osztály) 1.) katonai kémelhárítás, 2.) vidéki nyomozások

III. Operatív Főosztály

III/I. nyomozati, figyelő és kartonozó alosztály 1.) külső megfigyelés, 2.) környeztanulmányozás, 3.) őrizetbe vételek és házkutatások, 4.) elsőfokú nyomozás különleges esetekben

III/II. levéllenőrzés

III/III. Központi Operatív Nyilvántartó 1.) hálózati nyilvántartás, 2.) nyomozati nyilvántartás, 3.) irattár

IV. Belső Karhatalom, Határőrség, Karhatalmi Őrség

V. Káder/Személyzeti Főosztály

VI. Jogi és Börtönügyi/Vizsgálati Főosztály

VII. Anyagi/Gazdasági Főosztály

(szám nélkül)

Külső Hírszerzés Osztály 1.) Jugoszlávia, 2.) Amerika, Anglia, Franciaország, Ausztria, Németország, 3.) Svájc, Törökország, Belgium, Izrael, 4.) KÜM operatív ellenőrzése 1950. II. 1-től beolvadt a HM Katonapolitikai Csoportfőnökség határon túli elhárítást végző osztálya, 5.) feladatkör ismeretlen, 6.) egészségügy (1952. I. 25-ig)

VIII. Hírszerzési Főosztály a X/3. osztály részeiből és a Külső Hírszerzési Osztályból (1952. V. 15-től)

IX. Belső Karhatalom Főosztály

(?) X/1. pártőrség 1952 V. 15-ig, X/2. tájékoztatási osztály, X/3. operatív technikai osztály 1951. IX. 28-ig, X/4. (1951. XI. 27-től, a VII/4. osztály ellátó szervéből), X/5. egészségügyi osztály (1952. I. 25-től).

1953. VII. 7. – Egységes Belügyminisztérium

I. (államvédelmi) Főcsoportfőnökség (1956 januárjától, addig a főosztályok a belügyminiszter, illetve helyettese közvetlen alárendeltségében működtek.

A római számmal jelzett egységek eredetileg osztályként alakultak meg, 1956-ig folyamatosan változtatták elnevezésüket főosztállyá)

I. főosztály: kémelhárítás

II. főosztály: hírszerzés

III. főosztály: katonai elhárítás

IV. főosztály: belső reakció elhárítása. IV/1., jobboldali szociáldemokraták, trockisták, volt fasiszta és jobboldali pártok, IV/2., horthysta erőszakszervezetek tagjai és besúgói, IV/3., klerikális reakció, IV/4., ideológiai és tudományos terület, IV/5-9. alosztályainak feladatköre ismeretlen.

V. főosztály: ipari szabotázs elhárítása. V/1., kohó-, gép- és járműipar, V/2., erősáram és híradótechnika, V/3., csepeli alosztály, V/4., nehézipar, V/5., középgépipar, V/6., építőipar és állami intézmények, V/7., könnyűipar, belkereskedelem, élelmezés, V/8., helyszínelés

- VI. főosztály:** mezőgazdasági elhárítás. VI/1., budapesti, VI/2., vidéki alosztály
- VII. főosztály:** közlekedési és híradás-elhárítás
- VIII. főosztály:** környezettanulmány, figyelés. VIII/1., kapitalista követtségek, VIII/2., kapitalista országok beutazói, VIII/3., ellenséges tevékenységet folytató magyar állampolgárok, VIII/4., környezettanulmány, operatív technika
- IX. főosztály:** operatív technika, rádióelhárítás
- X. osztály: operatív nyilvántartás
- XI. osztály: államtitok védelme (1956 nyarától külkereskedelem elhárítás, két alosztállyal)
- XII. osztály: levéllenőrzés
- XIII. főosztály:** kormányórség
- XIV. osztály: (ismeretlen)
- XV. osztály: rejtjelközpont (1955-től önálló osztály).

Továbbá Vizsgálati, Ellenőrzési, Személyzeti, Anyagi-Technikai, Terv- és Pénzügyi Főosztályok, Börtönügyi Osztály, Hírosztály, KEOKH- és Útlevélosztály, Adminisztratív és Gazdasági Osztály, Országos Tűzrendészeti Igazgatóság, Légmentesség Országos Parancsnokság.

1957. II.– BM II. (Politikai Nyomozó) Főosztály

- II/1. osztály (katonai elhárítás)
- II/2. osztály (kémelhárítás)
- II/3. osztály (hírszerzés)
- II/4. osztály (közlekedési elhárítás)
- II/5. osztály (belső reakció elhárítása)
- II/6. osztály (szabotázs-elhárítás)
- II/7. osztály (mezőgazdasági elhárítás)
- II/8. osztály (vizsgálati feladatok)
- II/9. osztály (környezettanulmány-készítés, figyelés)
- II/10. osztály (operatív technika alkalmazása)
- II/11. osztály (operatív nyilvántartás)
- II/12. osztály (rejtjelközpont)
- II/13. osztály (levéllenőrzés)

1962. VIII. 15. – BM III. Főcsoportfőnökség

Önálló osztályok

III/1. vizsgálati (1988 közepén megszűnt, állományát az ORFK vette át.)

a) kémelhárítás, b) belső reakció, c) katonai, d) értékelés, e) jogi véleményadás, állásfoglalás, f) börtönelhárítás, fogdaügynökök, g) költségvetés, pénzügyek

III/2. operatív nyilvántartó 1971-ig, utána operatív figyelő a) USA elhárítás, b) NSZK elhárítás, c) belsőreakció-elhárítás, d) NATO-elhárítás, e) konspirált környezettanulmányok, f) külképviseletek, g) technikai és álcázó eszközök, h) elemzés-értékelés, nyilvántartás, gépjárműcsoport, gazdasági csoport

III/3. Útlevélosztály 1971-ig, utána „K” ellenőrzés a) postai küldemények ellenőrzése, b) disszidensekhez irányuló és onnan érkező küldemények ellenőrzése, c) postai küldemények bontása, d) szorosan figyelt személyek küldeményeinek ellenőrzése, másolása, kapitalista külképviseletek küldeményeinek ellenőrzése, e) elemzés-értékelés, koordinálás, f) ellenőrzött személyek és intézmények küldeményeinek kiemelése a postahivatalokban

III/4. tájékoztatás, és Nemzetközi Kapcsolatok (NKO) 1967-ig, tájékoztatás-értékelés 1971-ig, utána „X” ellenőrzés a) tájékoztatás, instruktori feladatok a megyei 3/a, 3/e rendszabályok

felett, b) idegen nyelvű lehallgatási anyagok fordítása, c) magyar lehallgatási anyagok feldolgozása d) ua.

III/5. megyei politikai osztályok ellenőrzése, felügyelete, 1967-től „K” ellenőrzés, 1971-től Rádióelhárítás a) ellenséges hírszerző szervek rádióközpontjai, b) értékelés, iránymérés, nyilvántartás, c) Magyarországra behatolt ügynökök rádióelhárítása, d) kapitalista országok rádió- és telexforgalmának lehallgatása, e) rádiólehallgatás technikai eszközeinek biztosítása

III/6. Személyzeti osztály 1967-ig, Figyelő és Környezettanulmányozó Osztály 1979-ig, utána Operatív Rövidhullámú Rádiószolgálati Osztály, 1985. I. 16-án megszűnik, állománya a III/V. Csoportfőnökségbe tagozódik be.

III/7 (1967-től) Operatív Technikai Lehallgató Osztály, 1975-től Operatív Koordináló és Titkársági Osztály (OKETO), 1979-től 1985. I. 15-ig Országos Rejtjel Központ, utána beolvad a III/I. Csoportfőnökségbe

III/8. Országos Rejtjel Központ (1976-1978), a) üzemviteli, b) üzemfenntartó, c) gazdasági alosztályok, 1979-ben átszámazzák III/7. osztállyá.

Operatív Hír- és Akcióközpont (OHK) 1967-től

NKO a BM közvetlen alárendeltségében 1967-től

(egységes) Nyilvántartó Központ a korábbi III/2., valamint az ORFK II/I-5, II/II-2, II/III-3 osztályok összevonásával a BM (1977-től BM Államtitkár) közvetlen alárendeltségében 1971-től.

III/I. Hírszerző Csoportfőnökség

III/I-Törzs alosztály (elemző-értékelő, nemzetközi kapcsolatok, gépi adatfeldolgozó csoportok, koordinációs iroda)

III/I-A önálló alosztály (1975-től) anyagi-pénzügyi feladatok

III/I-B önálló alosztály (1975-től) hírszerzés hazai bázison

III/I-C önálló igazgatási feladatok (1989-től)

III/I-D önálló romániai hírszerzés alosztály (1989–1990)

III/I-X önálló alosztály, operatív összeköttetés szervezése (1981-ig)

III/I-Y önálló alosztály, külképviseletek, hírszerző rezidentúrák biztonságtechnikai védelme (1981-ig)

III/I-1 hírszerzés az USA és nemzetközi szervezetek ellen, a) rezidentúra-irányító, b) feldolgozó

III/I-2 külföldi elhárítás a) USA, b) NATO, c) kolóniavédelem

III/I-3 hírszerzés Nyugat-Európa és a NATO ellen a) NATO, b) NSZK, c) ideológiai diverziót felderítő, 1981-től „egyházi”

III/I-4 1971–1981 hírszerzés a Vatikán, Izrael, az egyházi emigráció ellen, 1981-től összeköttetés és biztonságtechnika a) operatív biztonságtechnika, b) rejtjel, diplomáciai futárcsoport, operatív nyilvántartás, fototechnika, vegyi akcióeszközök

III/I-5 tudományos-műszaki hírszerzés

	1962	1971	1976	1981	1984	1989
A	?	Elektronikai				
B	?	Stratégiai				
C	?	Vegyipar, mezőgazdaság		Vegyipar, biotechnológia, gyógyszeripar		
D	?	Kohászat, építőipar, ügynöktelepítés				
E	nincs	nincs	Feladatkör ismeretlen	Nyilvántartó és dokumentációs		
F	1981-től nyilvántartó			Gazdasági és embargós		Nemzetközi kapcsolatok

G	1981-től H-vonal, gazdaság, kereskedelem, pénzügy, embargó
I	1989-től Információs, népgazdasági kapcsolattartó

- III/I-6. tájékoztatás, értékelés, a) nyugat-európai, b) tengerentúli, c) elemző-dokumentációs
- III/I-7. (hírszerzés és bomlasztás az emigráns szervezetekben, fellazítási objektumok elleni harc, három alosztállyal, 1981-től a c) alosztály megszűnik
- III/I-8. illegális rezidentúrák és hírszerzők foglalkoztatása, a) hírszerző, b) kiképző, c) speciális hálózatszervező (1984-től)
- III/I-9. dokumentációk és okmányok készítése, a) variációs, b) okmánytechnikai
- III/I-10. személyi ügyek, kiképzés, módszertan, a) kutató, személyzeti, b) kiképzési, 1984-től pszichológiai alcsoporttal
- III/I-11. hírszerzés harmadik országokban, a) rezidenturális, b) Kína, c) Izrael és Közel-Kelet (1981-től), valamint anyagi-pénzügyi, rejtjelező, diplomáciai és futár csoport
- III/I-12. összeköttetési, nyilvántartási, pénzügyi, stb. feladatok, a) felügyeleti, b) rejtjelfejtő, c) kiképző, d) objektumok, e) feldolgozó (1981-ig)
- III/I-13. (a) rejtjelfejtés, rejtjelezés 1981-ig, (b) Országos Rejtjelközpont 1978–1979-bent
- III/I-14. gazdaságpolitikai hírszerzés (1976–1981)
- III/I-15. illegális hírszerzők irányítása (1975–1979)

1969-től hat megyében hírszerző alosztály létesült (eddig Baranya, Pest, BRFK, Veszprém megyében találtak meg az alosztályok nyomait)

III/II. Kémelhárító Csoportfőnökség

III/II-A titokvédelmi ellenőrzés

- III/II-1. elhárítás az USA és egyes latin-amerikai országok hírszerzésével szemben, a) követségi, b) feldolgozó
- III/II-2. elhárítás az NSZK és Ausztria hírszerzésével szemben, a) követségi, b) feldolgozó
- III/II-3. elhárítás a többi európai NATO-ország, Törökország és semleges államok hírszerzésével szemben, a) követségi, b) feldolgozó, 1971-1976 között c) alosztály is működött, feladatköre ismeretlen
- III/II-4. elhárítás a közel-, és távol-keleti országok hírszerzésével szemben, magyarországi ösztöndíjasok között (1976-tól cionizmus elhárítása is), a) követségi, b) feldolgozó
- III/II-5. elhárítás a beutazó emigránsokkal szemben, 1972-től határon túli operatív intézkedések (pszichológiai alcsoporttal) a) felderítő, akció, b) beépülés, játszma, c) előretolt szűrő-kutató
- III/II-6. hadiipar, közlekedés, hírközlés, hatóságok és minisztériumok preventív védelme (1983-ig), a) hadiipar b) vasút-posta, c) közlekedés, minisztériumok védelme, a) ágazati felderítő, b) feldolgozó
- III/II-7. 1971-ig KEOKH, 1983-ig a) Külkereskedelem, b) minisztériumok, tudományos együttműködés intézményei, c) államtitok-védelem 1988-ig, utána az alosztály megszűnik.
- III/II-8. elhárítás az idegenforgalom területén, 1983-tól közgazdasági és kereskedelmi elhárítás, a) külkereskedelem, b) közgazdaság, c) feldolgozó
- III/II-9. elemzés, értékelés, tájékoztatás, 1983-tól a) kutatás, körözés, b) katonai objektumok elhárítása
- III/II-10. a) nemzetközi együttműködés, idegenforgalom b) elhárítás harmadik országban c) X-es vonalak, 1983-tól a) terrorelhárítás (1989-ig), b) Figyelési és Ellenőrző Pontok (FEP), vám, nemzetközi vonal, c) szálloda, idegenforgalom

III/II-11. hírösszeköttetés, operatív nyilvántartás, ellátmány, 1983-tól elemzés, értékelés, tájékoztatás, a) tájékoztatás, b) gazdasági (1989-ig, utána az alosztály Az Állambiztonsági Belügyminiszter-helyettesi titkársághoz [ÁBMHT] került)

III/II-12. követségek, rezidentúrák védelme, X-es vonalak a) rezidentúrák, b) x-es vonalak, c) KÜM, újságírók

(1989-től) III/II-13. terrorelhárítás, a) felderítő, b) feldolgozó

III/III. Belső Reakció és Szabotázselhárító Csoportfőnökség (1989)

III/III-1. egyházi elhárítás, (a) római katolikus egyház, (b) római katolikus egyházi vezetés és intézmények, (c) protestáns, és egyéb elhárítás az egyházakban, szektákban, volt szerzetesek között, emigráns szervezetekben (a III/I Csoportfőnökséggel együtt)

III/III-2. ifjúságvédelmi elhárítás, (a) felsőfokú int., (b) ifjúságellenes reakciós erők elhárítása az ifjúság körében (egyetemek, főiskolák, ifjúsági klubok, galerik stb.)

III/III-3. (a) a társadalomra veszélyesnek tekintett „F”[Figyelő] dossziés személyek, volt politikai foglyok, (b) röpcédulázók, falfirkálók, stb. tevékenységének ellenőrzése

III/III-4. vonalas elhárítási területek, elhárítás a kulturális területen, (a) radikális ellenzékiek, (b) szektás egykori párttagok, trockisták, álbaldaliak, (c) nacionalisták

III/III-5. objektumok, (1975-től), (a) kiemelt objektumok (tévé, rádió, újságok), (b) művészeti intézmények (színházak, cirkuszok, stb.) (c) 1984-ig MTA, egyetemek, kutatóintézetek védelme

III/III-6. szamizdat-felderítés (1975-től), (a) akciók végrehajtása, (b) akciók végrehajtása

III/III-7 (1975-től), jelentés, nyilvántartás, belső elhárítás,

III/III-A önálló alosztály, a Párt és a Kormány vezetőinek operatív védelme (1988 után feladatait a 7. osztály vette át)

(1970-1987 között) III/III-B önálló alosztály, elemzés, értékelés, tájékoztatás

III/IV. Katonai Elhárítás Csoportfőnökség

III/IV-A önálló koordinációs feldolgozó és ellenőrző alosztály (1980-ig)

III/IV-B önálló értékelő, elemző, adatfeldolgozó és propagandaosztály (1980-ig)

III/IV-C önálló hadszíntér-előkészítő alosztály (1980-ig)

III/IV-D önálló szervezési, mozgósítási és híradó alosztály (1980-ig)

III/IV-1. Magyar Néphadsereg (MN) Vezérkara 1980-ig, utána MN és HM központi szervek a) MNVK, b) MN HIF, c) hadkiegészítő parancsnokságok és TV (1988-tól HM tanintézetek is), d) MNFH, e) HM főnökségek, 1988-tól MN Fegyverzeti és Technikai Főcsoportfőnökség is

III/IV-2. HM központi szervek (1980-ig) a) értékelő, b) koordinációs feldolgozó, c) hadszíntér-előkészítő, d) instruktori

III/IV-3. 5. Hadsereg 1980-ig, utána MN szárazföldi csapatok a) hadseregközvetlen, b) 8. lövészhadosztály, c) 9. lövészhadosztály, d) 11. harcokosi dandár, e) 7. gépesített lövészhadosztály, f) III. hadtest

III/IV-4. légvédelem, repülőcsapatok a) 1. légi hadsereg közvetlenjei, b) csapatrepülőök, c) 1. légvédelmi hadosztály, d) 2. légvédelmi hadosztály

III/IV-5. 3. Hadsereg 1980-ig, utána mozgósítás-szervezési, híradó-rejtjel, titkárság

III/IV-6. hátországi szervezet a) Hátországi Védelmi Parancsnokság közvetlenek, b) MN tanintézetek (1988-ig), c) beruházás és fenntartás, d) új kiképzés rendszerű műszaki alakulatok

III/IV-7. Határőrség a) határőr-közvetlenek és baráti kerületek, b) déli határőr kerületek, c) 1. határőr kerület, d) 11. határőr kerület, e) 2. határőr kerület, f) 3. határőr kerület

III/V Operatív-Technikai Csoportfőnökség

III/V-A 1971-től Értékelő-elemző, ellenőrző 1974–(?) műszaki-tervező és koordináló önálló alosztály, 1977-ben megszűnik

III/V-B 1971-től gazdasági, 1974–(?) írásszakértő és fedőigazolvány-gyártó önálló alosztály, 1977-ben megszűnik

III/V-C 1971-től írásszakértői önálló alosztály

III/V-1. 1967-ig K-ellenőrzés, utána figyelő 1977-től rendszabály beépítő, kiemelő, fotótechnikai

III/V-2. vegyi- és nyomdatechnika

III/V-3. operatív technika, ellátás és üzemvitel

III/V-4. elektronikai és finommechanikai kutató-fejlesztő

III/V-5. Párt és Kormányvezetés Híradó

III/V-6. Operatív rövidhullámú Rádiószolgálat

III/V-7. Pénzügyi-anyagi

Az állambiztonsági szerv megyei felépítése általában tükrözte az országos központi szerv felépítését. 1962-től minden megyében megalakult a III/II., III/III. osztály, valamint az önálló III/1., osztály és az III/2., III/3., III/V. csoportok. 1969-től a 0017/1969 BM parancs alapján hat megyében III/I. alosztályok is alakultak. A BRFK felépítése a többitől eltért.

A BRFK állambiztonsági szervezete

III/I. önálló alosztály (1969-től)

III/II. Osztály

- A alosztály (szovjet katonai objektumok külső védelme)
- B alosztály (idegenforgalom)
- C alosztály (kiemelt népgazdasági objektumok)

III/III Osztály

III/A alosztály, titkárság

III/III

- A alosztály (ifjúságvédelem, felső- és középiskolák, sportlétesítmények)
- B alosztály (kulturális terület).
- C alosztály (egyházi reakció)
- D alosztály („F” dossziésok és egyéb)

III/V. osztály

III/1., 2., 3. önálló osztályok

Szt-tiszti kódok

Kód	Hely	Szt-státusok 1973-ban	Legmagasabb szt- kódszám
A	BM Külügyi Osztály	?	1
AB	BRFK	?	103
AC	Baranya	?	63
AD	Bács-Kiskun	?	47
AE	Békés	?	30
AF	Borsod	?	30

AG	Csongrád	?	30
AH	Fejér	?	6
AI	Győr-Sopron	?	37
AK	Hajdú-Bihar	?	21
AL	Heves	?	10
AM	Komárom-Esztergom	?	10
AN	Nógrád	?	20
AO	Pest	?	20
AP	Somogy	?	20
AR	Szabolcs-Szatmár	?	10
AS	Szolnok	?	31
AT	Tolna	?	45
AU	Vas	?	15
AV	Veszprém	?	51
AZ	Zala	?	26
D	III/II. (Kémelhárítási CsF.)	233 központi+227 megyei	501
E	III/III. (Belső Reakció Elhárítási CsF.)	25 központi	25
F	III/IV. (Katonai Elhárítási CsF.) ⁸⁶	17	18
G	III/V. (Operatív-Technikai CsF.)	17	38
H	III/3. (útlevélosztály, ill. „K” ellenőrzés)	127	113
K	III/I. (hírszerzési CsF.)	201 központi	998
L	III/2. (operatív nyilvántartó osztály)	5	49
M	BM Műszaki Fejlesztési Felügyelet és Adatfeldolgozó CsF. ⁸⁷	?	10
N	III/7.	?	6
R	BM Híradástechnikai Osztály ⁸⁸	?	4
S	BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság	?	12
	Összes szjt-tiszti státus 1969–1998 között az eddig ismertté vált kódszámok alapján (minimális becslés)	?	2185

Az szjt-tiszti kódszámok kulcstáblázata és a legmagasabb kiadott kódszámok 1990. II. 14-ig (elvileg minden számot egyszer adtak csak ki, a számozás pedig folyamatos volt, kivéve a hírszerzést, ahol ez nem bizonyítható).

Az állambiztonsági képzés

Az állambiztonsági képzés 1945–1948 között különböző ideiglenes tanfolyamokon folyt, egyik állomása a ha hónapos törzstiszti iskola volt a megbízható kommunista káderek részére. 1948. február 1-jétől jött létre az egyéves képzést nyújtó Rendőrákadémia, de ez állambiztonsági képzést nem nyújtott. Felsőfokú rendőri és állambiztonsági képzésre 1949–1989 között a Szovjetunió erre szakosodott tanintézményeibe is küldtek Magyarországról hallgatókat. 1949-től az intézmény neve Rendőrtisztképző Iskolára változott 1951-ben jött létre a Dzerzsinszkij Tiszti Iskola, amely egyéves és hat hónapos állambiztonsági képzést nyújtott. 1956 után a Rendőrtiszti Főiskolát átszervezték, és külön állambiztonsági szakcsoportot, majd önálló tanszéket hoztak létre. Rejtett állambiztonsági-hírszerzési képzést nyújtott továbbá a BM Műszaki tanfolyam (1969-től egy-, 1972-től két éves kurzusokban), ezt megelőzően külön hírszerzői iskola Magyarországon nem létezett. A BM állambiztonsági tiszthelyetteseinek képzése 1972-től külön intézményben, az egyéves levelező tagozatú Kun Béla Rendőrtiszthelyettes-képző Főiskola állambiztonsági szakán zajlott.

⁸⁶ Szjt-állományba általában a rejtjelezőket vették.

⁸⁷ Az itt rendszeresített szjt-státusokat feltehetőleg a KSH-hoz és a népesség-nyilvántartó hivatalokhoz delegálták.

⁸⁸ Az osztályhoz tartozott a K- és T-lakások rendben tartása

V. A nyilvántartás története és rendszere

Az államvédelmi, állambiztonsági szolgálat az 1945–1990 közötti közel fél évszázadban különböző formákban, eltérő szervezeti keretek között működött, osztályként, hatóságként, önálló (országos) hatóságként, főosztályként, végül főcsoportfőnökségként. 1950-es önállósá válása után kialakultak a területi, azaz megyei (budapesti), egy időre akár még járási szervei is, tehát változott a mélysége, adott időszakban magában foglalta a határőrséget, a kormányőrséget vagy a karhatalmat, még a büntetés-végrehajtást is, ez utóbbiak később leváltak róla, de 1950-re lényegében kiépült az a struktúra, amely negyven évig alapjaiban meghatározta tevékenységének formáit.

Magját mindvégig a kommunista államhatalom belső ellenségére szakosodott szervei, a kémelhárítás, a hírszerzés és a Határőrség Felderítő Osztálya alkotta. (A katonai felderítés viszont soha nem tartozott ebbe a keretbe.) A nyilvántartás szempontjából ez azt jelentette, hogy az 1950-ben létrehozott Központi Operatív Nyilvántartó többé-kevésbé átfogta az egész tevékenységet, ezen belül a hírszerzés időnként (nem mindig) önálló nyilvántartással rendelkezett, a katonai elhárítás saját nyilvántartásokat is vezetett, idővel kialakult a kémelhárítás részben elkülönülő nyilvántartása is, de az operatív-hálózati nyilvántartás lelke, szíve mindvégig a különböző néven, ám azonos funkciót ellátó központi nyilvántartó volt.

A következőkben ismertetjük az állambiztonsági (államvédelmi) nyilvántartás előzményeit, kialakulását, majd legfontosabb változásait, külön tárgyalva a „mindenkori” ellenségképet. Bár részben az itt tárgyalt témához tartozik, technikai okok miatt a jelentés mellékletében közöljük a nyilvántartás eszközeit (dossziék és kartonok) ismertető részt.

Az adott kérdésekkel nyilvánosan először az 1995-ös iratfeltáró bizottság foglalkozott, majd a *Trezor* 1. kötetében Petrikné Vámos Ida.⁸⁹ Az operatív és hálózati nyilvántartás szabályainak ismertetésekor felhasználjuk továbbá (amennyiben fellelhetők) a vonatkozó parancsokat, esetenként állambiztonsági tankönyveket.⁹⁰ Előjáróban meg kell jegyezni, hogy a feldolgozást ez esetben is lényegesen korlátozza a hiányosan fennmaradt forrásanyag, bár Ripp Zoltánnal a bizottsági feltáró munka során (szelektálva) áttekintettük az egykori Állambiztonsági Operatív Nyilvántartó Osztály és az 1990 utáni Dokumentációs Osztály teljes iratanyagát, amelyek jelenleg az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában (ÁBTL) találhatóak.

A bizottság fő feladatát elsősorban a működő szolgálatoknál őrzött iratok felmérése képezte, így az olyan jellegű „háttérkutató”, mint amilyen ez a fejezet is – a bizottság számára ilyen szempontból szűk határidő mellett –, óhatatlanul háttérbe szorult, jelenlegi változata tehát nem tekinthető „véglegesnek”. Ugyanakkor az iratfeltárás mellett ez tűnt a hiányok felméréséhez a leghatékonyabb módnak, ami mind a kutatókat mind a szélesebb közvéleményt segítheti további kérdések megfogalmazásában és a válaszok keresésében.

Már itt jelezzük, hogy maga a kifejtés helyenként eltér a szigorú időrendi sorrendtől, adott kérdéseket adott helyen akár a következő időszak(ok)ra átnyúlva is tárgyalunk.

Az első politikai rendészeti nyilvántartást a két világháború között, egészen pontosan 1931-ben állították fel, az utolsó vonatkozó szabályzatot 1984-ben adta ki a Magyar Népköztársaság belügyminisztere, de maga a politikai nyilvántartás rendszere 1990 januárjáig fennmaradt, nyomokban pedig mind a mai napig él a titkosszolgálatoknál.

Természetesen a négy és fél évtized során ez a rendszer többször és lényegesen átalakult. A továbbiakban a változásokat követjük nyomon a következő szakaszokkal:

⁸⁹ Iratok a Történeti Hivatalban. In *Trezor 1. A Történeti Hivatal Évkönyve 1999*. Történeti Hivatal [Budapest, 1999].

⁹⁰ Így Szücs György: *Az állambiztonsági szervek operatív nyilvántartási rendszere. Jegyzet*. Rendőrtiszti Főiskola 160-859/1986. 5. A tankönyv a BM 1984/3. (1984. február 23.) parancsot dolgozza fel.

1. a PRO, az ÁVO és a BM ÁVH nyilvántartása 1945–1949
2. az ÁVH (1953-tól megint BM ÁVH) gyakorlata 1950–1956
3. a megtorlás évei 1957–1962
4. az átalakítás évtizede 1963–1973
5. a gépesítés korszaka 1974–1990
6. az ellenségkép a nyilvántartásban.

1. A PRO, az ÁVO és a BM ÁVH nyilvántartása, 1945–1949

1945. március 1-jével hozták létre a BRFK Politikai Rendészeti Osztályán a Politikai Nyilvántartó Irodát az „ellenségés”, kompromittált személyek nyilvántartására. Ennek írásban rögzített szabályairól még csak utalás szintjén sincs szó a fellelhető iratokban. Április közepén Péter Gábor, a PRO vezetője kijelentette, hogy „a főkapitány úr engedélyével a Nyilvántartó Irodának – további intézkedésig – országos jellege van. Az osztály minden egyes nyilasról, ill. egyéb bűnösről fejcédulát állít ki, fényképet készít. [...] Az iroda teljes kiépítése még folyamatban van.”⁹¹

A nyilvántartás alapja a Szövetséges Ellenőrző Bizottság által kiadott „háborús és népellenes büntetett elkövetők” névsora, a „fasiszta jobboldali pártok, szervezetek által hátrahagyott nyilvántartási kartonok, belépési nyilatkozatok” (Nyilaskeresztes Párt esetében 1941-től), „a horthysta államapparátusra, vezető személyekre vonatkozó lexikális adatok”, s végül – egyáltalán nem utolsósorban – az „állampolgárok által tett bejelentések”. Ez utóbbi nagy számára való tekintettel állították fel a Panaszfelvevő Irodát.

Mint láttuk, „a fasiszta jobboldali pártok tagjairól, a háborús és népellenes bűnösökről, a horthysta Szalasi [sic!] államapparátus tagjairól” „fejcédulát” állítottak ki, amelyhez (ha rendelkezésre állt) csatolták az érintett fényképét is. A „Magyar Állam – Köztársaság és demokráciaellenes tevékenységgel gyanúsított személyekről” gyűjtött információkat már (szürke) dossziékba helyezték. Ettől eltekintve még nem váltak uralkodóvá a „dossziék”, az iratképzés során a hagyományoknak megfelelő aktarendszer volt a meghatározó.

A két említett nyilvántartás ekkor még szervezetileg elvált egymástól, a „fejcédulát” alkották a „nyílt nyilvántartót”, míg a „szürke dossziékat” a politikai nyomozó szervek kezelték.

Ekkor kezdték meg az „L” és a „P” dossziék vezetését is, az előbbibe azokat sorolták, akik megítélésük szerint az előző rendszerben „kompromittálódtak”, míg az utóbbiban a horthysta politikai rendőrségtől „megörökölt”, értelemszerűen zömmel (bár mint láttuk, egyáltalán nem kizárólag) kommunisták, szociáldemokraták és más baloldaliakra vonatkozó anyagokat dolgozták fel.

1946 októberében a budapesti és vidéki főkapitányságok politikai rendészeti osztályait összevonták Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya néven. Semmiféle ismeretünk nincs arról, hogy ez miként érintette magát az addig is országos hatáskörű Nyilvántartó Irodát, de a nyilvántartással ezt követően a X. osztály foglalkozott. Az ÁVO 1948. július 6-i belső anyaga szerint, „még egy évvel ezelőtt a Kisgazda Pártról való információszerzés volt egyik főfeladatunk”.⁹²

⁹¹ ÁBTL V-150342.

⁹² *Az ÁVO munkájának és problémáinak ismertetése.* ÁBTL V-150342.

1948. szeptember 18-tól az ÁVO már Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága néven, ezen belül pedig a nyilvántartó a „C” ügyosztályon belül működött. A „C” alosztály foglalkozott ugyanakkor a nyílt nyomozásokkal, az államrendészettel és az útlevelügyekkel.⁹³

Szóhagyomány szerint, 1947-ben kezdték már kartonon nyilvántartásba venni a „köztársaság és demokráciaellenes tevékenységgel gyanúsított személyeket”, de maga a nyilvántartás lényegében még mindig decentralizált volt.

2. Az ÁVH gyakorlata, 1950–1956

1949. december 28-án hozták létre elnöki tanácsi rendelettel a BM ÁVH és a HM Határőrség összevonásával az önálló Államvédelmi Hatóságot. 1950. január 31-én az új szervbe bevonták a HM Katonai Elhárító Főcsoport katonai és támadólagos elhárító részlegét (a katonai felderítés a HM szervezetében maradt), majd áprilisban a büntetés-végrehajtást (börtönök).

A történeti szakirodalom ezt a tényt – joggal – a totális államvédelmi szempontok uralkodóvá válásaként értékeli. A vonatkozó iratok, a nyilvántartás rendszerének feltárása alapján viszont arra következtethetünk, hogy – természetesen nem előzmények nélkül – *az önálló hatóság létrehozásával alakult ki az az államvédelmi, állambiztonsági elmélet, szemlélet és konkrét gyakorlat, amely egészen 1990-ig meghatározta ezt a tevékenységet, sőt nyomokban túlélte a rendszerváltást, egyes lényegi elemei a mai nemzetbiztonság számára is meghatározóak.*

Gyakorlatilag ekkor zárul le az a szakasz, amikor akár a módszerek, akár a megnevezések, nyilvántartások szintjén az államvédelem a maga (alapvetően ideológiai) képére gyúrta a korábbi („horthysta”) politikai rendszertől és katonai elhárítástól örökölt rendszert. A nemzetközi (volt szocialista országok) összehasonlítása azt mutatja, hogy bizonyos „nemzeti” (leginkább megnevezési, de akár szervezeti) sajátosságok mellett ekkor alakul ki a „szovjet-szisztéma”, ami viszont számos vonásában túlélte a szovjet megszállást (a szovjet csapatok kivonását).

Az ÁVH, majd az állambiztonsági szolgálat, végül a BM mellett mindvégig működtek szovjet tanácsadók. Miután ez a legfőbb titkok közé tartozott, nincs pontos információnk arról, hogy szervezetileg miként alakult ez az „együtműködés”, feltehetően azonban a nyilvántartó mellett nem volt külön tanácsadó. Ennek ellenére egyértelmű, hogy az 1950-re felálló központi nyilvántartó, maga a nyilvántartás, már egyértelműen a szovjet mintát követte. Ilyen volt a dossziék és az azokat kiegészítő kartonok rendszere, a hálózati és operatív nyilvántartó viszonylagos (időben változó) elkülönítése. Vagyis az előbbinek a B(beszervezési)- és M(munka)-, az utóbbinak pedig a személy-, csoport-, objektum stb. dossziék és a hozzájuk kötődő kartonok határozták meg a lényegét.⁹⁴

Feltehetően 1953–54-től a – „szocialista törvényesség” jegyében – lezajlott változások már némi „önállósodást” mutattak, leginkább abban, hogy – mint látni fogjuk – erősödött a központi nyilvántartó „ellenőrző funkciója”, ennek megfelelően nőtt a hatalmi súlya az ÁVH struktúrájában. 1958 nyarán a központi nyilvántartó vezetőjének moszkvai tapasztalatszerző látogatása ismét a „gleichschaltolás” irányába hatott. A látogatásról készített jelentést a maga helyén ismertetjük részletesen, de már itt jelezzük, Ács ezredes a szovjet mintát a nyilvántartó hatalmának további erősítésére próbálta használni – nem eredménytelenül.

⁹³ Cseh Gergő Bendegúz: A magyarországi állambiztonsági szervek intézménytörténeti vázlata. In *Trezor* 1. 74–76. p.

⁹⁴ Az egyes nyilvántartási formákat a *Mellékletekben* közölt *Dossziék és kartonok – a nyilvántartás eszközei* fejezetben ismertetjük.

A katonai felderítésnek és elhárításnak – szintén szovjet mintára – történő, 1950-ben megvalósult szétválasztása a későbbiekben nem egyszerűen „súrlódásokhoz”, hanem egészen odáig vezetett, hogy az egyik (belügyi-katonai elhárító) és a másik (katonai felderítő) szerv között szinte semmiféle kapcsolat nem volt.⁹⁵

Az egységes államvédelem jegyében ekkor, tehát 1950-ben hozták létre Bauer Miklós vezetésével az Antidemokratikus Elemek Központi Operatív Nyilvántartását is, amely szervezetileg osztályként a figyelő és környezettanulmányozó, a levéllenőrző, valamint az operatív technikai osztály mellett a Farkas Vladimir vezette III. (operatív) főosztályhoz tartozott, és annak 3. osztályát képezte.

Ezen belül az 1. alosztály vezette a hálózati nyilvántartást és dolgozta fel a nyilvántartott személyek dossziéit és kartonjait. A 2. alosztály tartotta nyilván a nyomozásokat, valamint a letartóztatottakat, a 3. alosztály volt maga az irattár („levéltár”).⁹⁶

Az operatív nyilvántartás első szabályozása korábbi feldolgozásokban az említésen túl is felmerül, de napjainkban ennek egyetlen példánya sem lelhető fel.⁹⁷

Ismereteink szerint e parancs alapján rendezték a „nyomozó, felderítő, elhárító munka során keletkezett anyagokat, ügyiratokat”, helyezték őket operatív és hálózati dossziékba. Összevonták tehát a korábban említett nyílt és operatív nyilvántartást. Ennek megfelelően a terhelő, kompromittáló adatok alapján kiállított hálózati kartonokat is ebben a központi nyilvántartóban őrizték.

A hihetetlen mértékben felduzzadt, önálló országos hatósággá váló ÁVH feladatainak ellátásához már messze nem lehetett elégséges a korábbi kisipari, a politikai rendészettől többé-kevésbé átvett nyilvántartás. A háborús és népellenes bűncselekmények felderítése általában nyílt nyomozással zajlott, de a köztársaság védelme jegyében folytatott operatív nyomozások is a legtöbb esetben viszonylag gyorsan, azaz néhány hónapos titkos felderítést követően az érintettek letartóztatását eredményezték, azaz a vizsgálati osztályhoz kerültek.

Ezeket az ügyeket nyilvántartási és irattározási szempontból könnyen lehetett kezelni, miután a vázat maga a (nyílt) vizsgálat adta. A totális megfigyelés korszakában viszont a „fejcédulák”, „szürke dossziék” rendszere már teljesen alkalmatlan volt az államvédelmi munka koordinálására. Ennek elengedhetetlen előfeltétele volt ugyanis, hogy a nyilvántartó begyűjtse (akár elszedje) az „operatív munkásoktól” az egységes működéshez szükséges információkat.

1950-ben alakult ki tehát a nyilvántartó hagyományos feladatköre is, a hálózati és operatív kartonok kezelése, priorálása, az iratározott anyagok kezelése és a népbírósi iratok feldolgozása.⁹⁸ Ez utóbbiak másodlagos feldolgozása egyfajta kiindulási pont volt a totális megfigyeléshez, nyilvántartáshoz, hiszen elsődlegesen már nem az elítéltek, hanem sokkal inkább az iratokban egyéb minőségben szereplők feldolgozását szolgálta. *Vagyis az „ügyeknek” soha sincs „végük”, önmagukban újabb „ügyeket” generálnak.*

Gyakorlatilag ekkor fektették le az államvédelmi, állambiztonsági nyilvántartásnak rendszerét, amely a későbbiekben ismertetett módon és változásokkal egészen 1990-ig működött. A nyilvántartás egyik lényeges vonása, hogy elkülönítette a feldolgozás alatt álló és a már lezárt ügyeket. Az előbbieket jellegüknek megfelelően az adott szervezeti egységnél (az ÁVH központi, budapesti és megyei, esetleg járási, kerületi szervénél, annak nyomozójánál, operatív beosztottjánál) voltak, majd lezárásuk után irattározták őket, és ekkor

⁹⁵ Bármilyen képtelenségnek hangozzék is, a katonai felderítésnek volt együttműködési szerződése (közös parancsa) az állambiztonsági szolgálat összes csoportfőnökségével, önálló osztályával, kivéve a katonai elhárítást, a III/IV. csoportfőnökséget.

⁹⁶ ÁBTL V-150342a., ill. Boreczky Beatrix: Az Államvédelmi Hatóság szervezete, 1950-1953. In *Trezor* 1. 99.

⁹⁷ 014/1950. ÁVH Vez. parancs.

⁹⁸ Az osztály feladataira és az 1951-ben kialakított irattári rendszerre lásd részletesen a VI., *Iratkezelés és selejtezések* c. fejezetet.

új (végleges) nyilvántartási számot kaptak. A rendszer rekonstrukcióját lényegesen megnehezíti, hogy a kezdeti évekből nemcsak a szabályzatok hiányoznak, hanem a végtermékek (iratok, dossziék) is csak elvétve állnak rendelkezésre.⁹⁹

A fennmaradt különböző segédletek, de akár iratok tanúsága szerint legalább 1950-től (mindvégig) a „dossziék” nyitása központilag és szigorúan szabályozott eljárási rend (engedélyezés) szerint történt. A megnyitott dosszié számát tehát a központi nyilvántartó adta ki, így két dosszié („ügy”) még véletlenül sem futhatott azonos számon. A nyilvántartási számok kiadása gyakorlatilag azonos a civil iktatásban megszokottal, eltekintve az évkörök szerinti tagolástól. Ez történhet (történhetett) számsorosan vagy számkeretesen.¹⁰⁰ Ennek akkor van különös jelentősége, ha a nyilvántartási számok alapján próbáljuk megbecsülni, hogy az egyes dossziéfajtákból az ÁVH, illetve előd- és utódszervei hányat „termeltek”.

Összefoglalva, az Antidemokratikus Elemek Központi Operatív Nyilvántartó Osztálya kezelte tehát a kartonokat, ezekben priorálta, tárolta és kezelte az irattározott anyagokat, szükség esetén a szervek rendelkezésére bocsátotta őket. Feldolgozta ugyanakkor a népbíróaktól begyűjtött anyagokat (ezeket dossziéba helyezte), illetve nyilvántartásba vette a bennük szereplő személyeket. Feldolgozta továbbá a „jobboldali, fasiszta pártok, szervezetek, a horthysta fegyveres erők, testületek, a felszabadulás előtti kompromittáltságot bizonyító, begyűjtött anyagokat” és nyilvántartásba vette az érintett személyeket.

Átvette, illetve tovább vezette a Politikai Nyilvántartó Iroda által felfektetett daktiloszkópiai nyilvántartást, és kezelte az őrizetbe vettek házkutatási anyagait.

A dossziék az irattározásukat (lezárásukat) követően új számot kaptak. A V(vizsgálati)-dossziékat leszámítva egyetlen egy esetben sem találtunk példát dossziék 1950 előtti irattározására. Feltehetően ilyen nem is volt, hiszen minden valószínűség szerint az Antidemokratikus Elemek Központi Operatív Nyilvántartása volt egyben az első központi irattár. Ekkor választották szét a hálózati és operatív nyilvántartást, és alakították ki az új (alapjaiban 1990-ig létező) dosszié- és kartonrendszereket.

A nyilvántartó osztály felállításával egy időben, 1950. április 11-én¹⁰¹ Péter Gábor elrendelte „a régi operatív hálózati-vizsgálati anyagok” feldolgozását. A végrehajtott ellenőrzés bő évvel később viszont megállapította, hogy az I/2. (belső reakció elleni harc) osztály még 856 saját birtokában lévő dossziét nem dolgozott fel, és nem vettek át az irattártól feldolgozásra mintegy 800 hasonló dossziét.¹⁰² Hangsúlyoznunk kell, hogy ez csak töredékszám, de még így is érzékelteti a feldolgozott, és különösen a feldolgozás alatt álló „ügyek” rendkívül magas számát.

Az Antidemokratikus Elemek Központi Operatív Nyilvántartó Osztályának felállítását és részlegesen működtetését ismertető előadás a hetvenes évek közepén úgy értékelte, hogy az előbbieken ismertettek által a „nyilvántartási adatok, anyagok közkinccsé váltak”, magyarul a totális megfigyelés, nyilvántartás részeivé.

Közvetlenül az egységes nyilvántartó létrehozása után, 1950. május 24-én rendelte el Péter Gábor a teljes hálózat (informátor, ügynök, rezidens, konspiratív lakások tulajdonosai) felülvizsgálatát, „átigazolását” június 15-i határidővel. Az operatív beosztottaknak a „személyi és munkadossziék” rendezésével párhuzamosan minden hálózati személyről 11 pontban meghatározott „karakterisztikát” kellett készíteniük.

A jellemzés és a rendezett munkadosszié alapján az operatív osztály vezetője, az alosztályvezető és az operatív beosztott (szükség esetén egy-két ellenőrző találkozót

⁹⁹ Kivételt képeznek a vizsgálati dossziék, amelyek közül viszonylag sok maradt fenn.

¹⁰⁰ Az előbbi értelemszerűen 1-gyel kezdődik, s folyamatosan halad, míg az utóbbi ezzel szemben egy előre meghatározott számmal (pl. 30001) indul.

¹⁰¹ 04/1950. ÁVH Vez. parancs.

¹⁰² 49/1951. ÁVH Vez. parancs.

követően) határozott az ügynök további foglalkoztatásáról. „Kétkulacosok vagy árulók” esetleges letartóztatását az osztály vezetője kérhette.

Enyhébb elbírálásnak minősült az ügynök „kikapcsolása”, a vonatkozó határozatot követően „az illető ügynöktől a kapcsolat megszüntetéséről szóló nyilatkozatot kell kapni, megfigyelés alá helyezni, a központi nyilvántartóban megfelelő megjegyzést tenni stb.”¹⁰³

Fél évvel később, 1950. november 8-án Péter Gábor szinte szó szerint azonos szöveggel újabb parancsot adott ki az ÁVH megyei szerveinek, de ez a központi osztályokéval ellentétben már vádként említi: „az Államvédelmi Hatóság központja adatokkal rendelkezik arra vonatkozóan, hogy a megyei osztályok ügynöki és informátor hálózatában árulók, kétkulacosok, dekonspirált, munkaképtelen, tehetetlen és különböző kétes elemek találhatóak”. A feladat elvégzésére itt némileg hosszabb időt biztosított, december 15-i határidővel rendelte el a teljes hálózat „átigazolását”. A megyei osztály vezetőjének javaslatait az illetékes I/1. (hálózati) osztálynak kellett felterjeszteni.

A felülvizsgálatról szintén az I/1. osztály készített jelentést, amelyben fel kellett tüntetni, hogy az adott megyének hány ügynöke, rezidense, informátora volt, és hányat zártak ki – milyen indokkal. Ehhez csatolni kellett az összes jellemzést.¹⁰⁴

Iratok hiányában nincs ismeretünk arról, hogy az operatív állománnyal szemben megfogalmazott, határozott hangú parancs hány ügynököt (stb.) érintett, és így mennyire mondott ellent annak lényegének a képtelenül rövid határidő. Egy 1951. március 1-i jegyzőkönyv tanúsága szerint az ÁVH Békéscsabai Osztályán 15 parancskivonatot és 104 jelentés másodpéldányát semmisítették meg. Az előbbi a megyében hálózatot tartó operatív beosztottak, az utóbbi pedig az ügynökök (stb.) száma lehetett.

A kemény, „kritikus” hangvétel a kor szokása volt, és természetesen az adott szerv (ÁVH) feladatainak fontosságát is hivatott volt megjeleníteni. Az államvédelem eltömegesedése azonban nem csak a hálózati, hanem az operatív nyilvántartásban is folyamatosan problémákat okozott. Péter Gábor 1952. február 2-i parancsa szerint sok esetben felelőtlenül történt az egyes személyek nyilvántartásba vétele. Nevezetesen: „a kartonokon olyan kiértékeléseket és megállapításokat tesznek, amelyek a valóságnak nem felelnek meg és erre vonatkozóan sem hálózati jelentéssel, sem egyéb bizonyítékkal nem rendelkeznek”. A másik oldalon – ritkább esetben – viszont a kartonokon a „valóságosnál” jelentéktelenebbnek tüntették fel a kompromittáltság tényét. Vagyis a kartonokon esetenként olyan „tényeket” rögzítettek vagy nagyítottak fel indokolatlanul, amelyeknek a dossziékban nyoma sem volt.¹⁰⁵

A nyilvántartottak (minden, akár radikális csökkentés ellenére) mindvégig rendkívül magas száma eleve lehetetlenné tette a kartoték tényleges használatát, jó esetben csak arra volt jó, hogy újabb „látómezőbe kerülésekor” meg lehessen azt a dossziét (azokat a dossziékat) találni, amelyekben az érintett már szerepelt. Számos esetben – bár erről nem szólt Péter Gábor említett parancsa – maga a dosszié is mindössze a kartonon szereplő állítást tartalmazta.

Az ÁVH bővülése, a totálissá váló megfigyelés sajátos spirált indított el: az adott szervezeti keretek újabb igényeket szültek, amelyek viszont a szervezet további bővülését indukálták, miközben – általában eredménytelenül – kísérletet tettek a túlpörgetett igények hatására keletkezett feldolgozhatatlan adatmennyiség visszafogására. Az új szervezeti egységek (szervek) viszont jellegükből adódóan ismét csak az igények fokozását eredményezték. A tevékenységet rendkívül rövid határidők, folyamatos kapkodás jellemezte.

¹⁰³ 05/1950. ÁVH Vez. parancs.

¹⁰⁴ 026/1950. ÁVH Vez. parancs.

¹⁰⁵ Így pl. H. M. „a Francia Intézetbe bejáratos”, holott csak „azoknak a személyeknek a névsorában szerepel, akik értesítést kaptak arról, hogy a Francia Intézet oktatási évfolyama megkezdődik”. Nem minősült kisebb hibának persze, ha pl. egy volt csendőrrel nem maga ez a tény került a kartonjára, hanem hogy „barátai volt csendőrök”. 05/1952. ÁVH Vez. parancs.

Ilyen körülmények között hozta létre Péter Gábor 1951. január 24-i parancsával, március 1-jei határidővel az Államvédelmi Hatóság Budapesti Osztályát, amelyet a Belgrád rakpart 5. alatt helyeztek el. Az új szerv „a Budapest területén élő – a Hatóság Központi Osztályai által nem biztosított – szervezetlen lakosság, valamint a városi és kerületi jelentőségű üzemek, hivatalok, szervezetek hálózati operatív biztosítását” látta el.¹⁰⁶

A Jugoszlávia elleni politika jegyében a helyi hatóságok gyakran a teljes délszláv népeiséget nyilvántartásba vették, délszláv objektum dossziékat nyitottak „rájuk”. Beszervezésük esetében pedig a nemzetiségüket használták fel kompromittáló adatként, ami viszont akadályozta a „titoista ügynökök felkutatását”. Ennek felszámolására 1951. áprilisában Péter Gábor elrendelte az említett dossziék megszüntetését, a rendelkezésre álló kompromittáló anyagokat „a megfelelő objektum, vonal vagy községi dossziékba” helyezték el. Megtiltotta – az 1950. évi 04. sz. paranccsal ellentétben –, hogy önmagában a nemzetiségi hovatartozás alapján kerüljön sor nyilvántartásba vételre, ugyanakkor megkövetelte a differenciált beszervezéseket.¹⁰⁷

Az operatív osztályok a rendelkezésre álló kapacitásokat messze meghaladó követelményeket támasztottak a levélcenzúrával szemben, amelynek méretei ugyanakkor jelentősen túllépték az osztályok feldolgozó kapacitását. Ráadásul az anyag elsődleges feldolgozását a cenzúra munkatársai próbálták – megfelelő operatív ismeretek nélkül – elvégezni. Így gyakran „értéktelen kivonatok” születtek, vagy a konspiráció szabályait megsértve az egész anyagról fotómásolat készült.

Az indokolatlan megrendelések visszaszorítása érdekében Péter Gábor a postaellenőrzés elrendelését főosztályvezetői engedélyhez kötötte, és előírta, hogy előre meg kell határozni, milyen küldeményekre, illetve mennyi időre terjedjen ki az ellenőrzés. Az operatív osztályoknak ugyanakkor feladatukká tette annak meghatározását, hogy „a figyelt személy részére (saját címén kívül) milyen címekre és milyen nevekre érkezhets postai küldemény”.

Az operatív osztályok igényeinek visszaszorításával egy időben viszont maga Péter rendelte meg az „imperialista államokkal” zajló teljes postaforgalom ellenőrzését, illetve ennek feldolgozására, a titkosírás vizsgálatára a III/2. osztályon belül „speciális csoport” felállítását. Intézkedett ugyanakkor a cenzúra alosztály mellett nyilvántartó csoport felállításáról, amely „nyilvántartásba veszi mindazokat a személyeket, akik levélbeli kapcsolatot tartanak fenn imperialista országokban élő személyekkel, valamint azokat a személyeket, akikre az operatív osztályoktól szolgálati jegy érkezett postai küldemények ellenőrzésére”. A kartonon pontosan rögzítették a levelek mozgását, feltüntették „minden ki- és bemenő levelet”. A nyilvántartásba vétel mellett az alosztály speciális dossziét fektetett fel, s ebben gyűjtötte „az összes anyagot az imperialista országokban élő személyekkel kapcsolatot tartókra”.

Az operatív értéket képviselő küldeményeket meg kellett küldeni az illetékes osztálynak, a többiről viszont (egyenként) rövid feljegyzés készült, amelyet az újonnan felállított nyilvántartó csoport őrzött meg. Az osztályt az ÁVH vezetője utasította egyben a „belföldi posta küldemények öntevékeny ellenőrzésére és az ellenőrzés anyagainak alapján az ország lakossága különböző rétegeinek hangulatáról szóló speciális jelentések elkészítésére”. Az összes visszatartott küldeményről speciális úrlapot töltöttek ki, rávezetve a megnevezését és tartalmát.¹⁰⁸

A nyilvántartás már említett ellenőrzése 1951 közepén megállapította, hogy „nem kielégítő azoknak a trockistáknak, jobboldali szociáldemokratáknak, volt fasiszta pártok tagjainak, horthysta csendőröknek, rendőröknek, detektíveknek, provokátoroknak,

¹⁰⁶ 7. ÁVH Vez. parancs, 1951. jan. 24.

¹⁰⁷ ÁVH Vez. 21/1951. parancs, (1951. ápr. 2.)

¹⁰⁸ ÁVH Vez. 37/1951. parancs, (1951. máj. 22.)

klerikálisoknak, cionistáknak és más ellenséges elemeknek a nyilvántartásba vétele, melyek operatív-hálózati munka során lettek felderítve”.

A felsorolás – ha nem is hiánytalanul – jelzi azoknak a körét, akiket az ÁVH megfigyelés alatt tartott, miközben a „trockisták” kommunistákat jelentett, a szociáldemokratáknál a „jobboldali” csak a megszépítő jelző szerepét töltötte be, és a „fasiszta” fogalmát is a lehető legszélesebben értelmezték, beleértve az 1945 előtti kormánypartokat, de feltehetően az 1945 utáni jobboldaliakat is.

A méreteket viszont inkább jellemzi, hogy az I/2. osztály önmagában Budapesten 12 ezer jobboldali szociáldemokratát, 6780 csendőrt, rendőrt, detektívet, ügynöküket és provokátorukat „derítette fel”. Az ÁVH vezetője viszont messze nem tartotta kielégítőnek, hogy az I/4. osztály öt hónap alatt a nehéz- és könnyűipar, posta és kereskedelem területén mindössze 834 ellenséges személyt vetetett nyilvántartásba. Így elrendelte, hogy augusztusig fejezzék be a régi hálózati-vizsgálati anyagok ellenőrzését, a nyilvántartó osztályt pedig kötelezte, hogy ennek állásáról és az ellenséges elemek nyilvántartásba vételéről jelentsen.¹⁰⁹

A vonatkozó szabályzat (parancs) és iratok hiányában a következőkben kísérletet teszünk arra, hogy a hatvanas évek elejéről, illetve a hetvenes évek közepéről származó selejtezési jegyzőkönyvek segítségével következtessünk a kezdeti nyilvántartás fajtáira és főleg méreteire. Előre kell bocsátanunk, hogy a konkrét, feldolgozott esetekben „konceptciós ügyekben” keletkezett dossziékkal van szó, pontosabban azok később ismertető felülvizsgálatáról. Ez azt jelenti, hogy az érintettek jelentős része kommunista vagy szociáldemokrata politikus volt, ritkább esetben pedig kiszegza. A pártállás szerinti különbség nem a dossziék megsemmisítésében, hanem sokkal inkább megnyitásuk időpontjában mutatható ki.

Az itt feldolgozottnál jóval nagyobb számban voltak olyan koalíciós politikusok, akiket ekkor az ÁVO (ÁVH) megfigyelés alatt tartott. Az SZKP KB Külföldi Információs Osztályán belül működő magyar referatúra vezetője, G. J. Korotkevic 1947. áprilisi feljegyzése szerint Péter Gábor arról tájékoztatta, hogy „most lehallgatjuk a miniszterelnök [Nagy Ferenc] és a pártvezetők minden fontosabb telefonbeszélgetését, s a legfontosabbakról jelentést teszünk Rákosi elvtársnak”.¹¹⁰

a) Megfigyelték (élő) dossziéi

1950-ig ezeket feltehetően folyamatosan számozták, s így 1-gyel kezdték. A legkorábbi általunk ismert dosszié Zsedényi Béláé, az ideiglenes nemzetgyűlés elnökéé (278.), őt követi Rubleczky Géza kiszegza politikus (372.), majd jönnek a szociáldemokraták: Ries István (512.), Kéthly Anna (544.), Böhm Vilmos (560.), Bán Antal (564.), Valentini Ágoston (864.), Büchler József (962.), Kelemen Gyula (1205.), Tolnai József (1556.), Padányi Gulyás Béla (1577.), Bier Lili (2395.).

Tolnai dossziéjáról tudjuk, hogy 1947. szeptember 15-én nyitották, Padányiét négy nappal később, Soós Endre újságíróét (3781.) 1949. január 27-én, Havas Endréét (4057.) szintén 1949-ben.

Mint említettük, a hatvanas évek elején rehabilitáltokról van szó (ők adják a „mintát”), tehát a nevekből kizárólag az ÁVH (illetve elődszerve) egy adott irányú tevékenységére lehet következtetni. Nem találtunk viszont az ekkor még önálló, pontosabban a HM keretében működő katonapolitikai osztály (katpol) által nyitott dossziékat.

1950-től (feltehetően 1950. májusában) változott a dossziék számozása, már tartalmazza az adott szervezeti egység „kódját”, úgy mint 10-, 11- (volt katpol), s ez már számkeretes, vagyis feltehetően 30001-gyel indult. Itt a legkorábbi ismert a 11-30010 sorszámú, amelyet 1950. májusában nyitottak, illetve 11-30020, mindketten a Súlyom perben

ÁVH Vez. ¹⁰⁹ 49/1951. parancs, (1951. jún. 21).

¹¹⁰ *Moszkvának jelentjük... Titkos dokumentumok 1944-1948.* (Szerk. Izsák Lajos és Kun Miklós. Századvég Kiadó, Budapest 1994. 170.

„szerepeltek”. Velük szinte egy időben nyitottak dossziét a nékoszos Kardos Lászlóra (10-30027), a hónap vége felé a későbbi Kádár perben szereplő Tariska Istvánra (10-30136), Erdős Péter (10-30157) esetében viszont tudjuk a dosszié megnyitásának pontos időpontját: 1950. június 5.

Feltételezésünk szerint 1945–1949 között tehát 4-5000 főről nyitottak dossziét. Az új nyilvántartás bevezetésének első egy-másfél hónapjában újabb 150-ről, ez egy év alatt kb. 900 főre emelkedett, és számuk további évvel később (1952. május) már 1700 körül lehetett, majd valahol ezt követően „stabilizálódhatott”. Vagyis az ÁVH évente mintegy 800 személyt helyezett (saját dosszié megnyitásával) megfigyelés alá.¹¹¹

A számok csak nagyságrendeket jelezhetnek, s egyáltalán nem jelentik a „megfigyeltek” teljes körét. Egyértelmű, az egész korszakra jellemző tapasztalat, hogy az állambiztonsági szolgálat (ÁVH stb.) számos (vagy inkább számtalan) esetben már a dosszié megnyitása előtt gyűjtött információkat, azaz megfigyelte a delikvensket. Ezeket feltehetően „gyűjtőkben”, később előzetes ellenőrzési dossziében, még később „pafkákban” tárolták, majd behelyezték az akár csak évekkel később megnyitott dossziéba. Hatvany Lajost már 1951. februárjától – konkrét tartalmában általunk nem ismert – „D”-figyelés alatt tartották, dossziéjának a megnyitására viszont csak április 11-én került sor. Ő egyébként 1961-es haláláig szerepelt az állambiztonsági nyilvántartásban, annak ellenére, hogy dossziéját 1956. szeptember 1-jén lezárták.

Hozzá képest szerencsésebb volt pl. Ortutay Gyula, akinek dossziéját 1950. novemberében fektették fel, és Hatvanyéval szinte egy időben (1956. augusztus) zárták le, mert őt 1958. január 21-én „a Párt által kiküldött Bizottság”¹¹² törölte a nyilvántartásból.

Több példát találtunk arra, hogy egy adott személyről dossziéja lezárását követően szinte azonnal új dossziét nyitottak. Így miután Erdős Péter említett dossziéját 1952. április 19-én lezárták, még 1952-ben (10-31721) újat nyitottak, amelyet 1955. január 18-ig vezettek. Erdöst egyébként 1951-ben kémkedésért elítélték, később rehabilitálták. 1955. januárjában viszont munkahelyén, a *Belkereskedelem* szerkesztőségében az államvédelem „ellenséges csoportosulást” fedezett fel. Ezért egy évvel később, 1956. február 13-án Bárdi Jánossal ismét letartóztatták.

Ügyükben vádként szerepelt többek között, hogy „a Szovjetunió Kommunista Pártja XX. kongresszusát megelőzően – legalább fél évvel előbb – ismerték a kongresszus előkészítő anyagát és a legvadabb rágalomokkal és gyalázkodó kifejezésekkel illették az SZKP egyes volt és jelenlegi vezetőit”. A bíróság Erdöst 10, Bárdit pedig 7 hónapi börtönbüntetésre ítélte.¹¹³ Büntetésük letöltését végül felfüggesztették, és tavasszal szabadlábra helyezték őket. Feltehetően tehát 1955. januárjában azért zárták le Erdős (második) személyi dossziéját, mert ekkor a *Belkereskedelem* objektum-(vagy valamilyen fedőnéven nyitott csoport)dossziéjának célszemélyévé vált.

b) Megfigyeltek lezárt (irattározott) dossziéi

Mint említettük, a dosszié – lezárását követően – a központi irattárba került. Egyelőre nem tudunk magyarázatot arra, hogy a dossziék egy része miért kapott ekkor „Sz” (azaz személyi), más azonos jellegűek pedig „O” (operatív) számot. A számozás mindkét esetben 1-gyel kezdődött.

Az első általunk ismert ilyen dossziékat 1950. október 30. és december 14. között irattározták (Sz-35, Sz-36, Sz-69, Sz-99). Esetükben az ok egyértelmű, a „Sólyom-ügy” realizálása. Az addigi operatív szakból átkerültek a nyílt vizsgálati szakba, ahova a róluk

¹¹¹ A megfigyelésnek természetesen léteztek más formái is.

¹¹² Lásd erről részletesen az *Iratkezelés és selejtezések* c. fejezetet.

¹¹³ *Az 1956. októberi ellenforradalom előkészítésére vonatkozó jelzések, melyek múlt év folyamán az államvédelmi osztályok birtokában voltak.* A jelentést Kádár János 1957. június 4-én szignálta. ÁBTL 1.11.10. 111. d.

szóló „felhasználható” iratokat csatolták. Letartóztatásuk után addigi operatív megfigyelésük értelmét veszítette. Ezzel együtt, számos esetben csak jóval később került sor az operatív dosszié lezárására, azaz az ilyenkor elengedhetetlen adminisztrációs feladatok elintézésére.

Sz-3551 szám alatt 1954. október 30-án archiváltak megfigyelési dossziét, „O”-számon viszont az első ilyen ismert (0-3) 1951. április 20-án, az „utolsó” pedig (0-9727 szám alatt) 1956 októberében.¹¹⁴ Ez tehát azt jelenti, hogy ismereteink szerint durván mintegy 15 ezer ilyen SZ- és O-dossziét irattároztak.

c) Hálózati nyilvántartás

1964-ig semmisítették meg a „konceptiós” ügyekben keletkezett operatív dossziékat, az érintettek egy részét viszont be is szervezték, így őket egyben hálózati személyként is nyilvántartották, B-(azaz beszerzési) dossziéikat viszont csak 1974-ben semmisítették meg. A vonatkozó jegyzőkönyvek (szemben a megfigyeltékével) már nem adják meg a „nyitószámot”, hanem kizárólag az archivált B-dosszié számát. Ezek alapján különböző (al)típusok választhatók fel.

A B-48683 dosszié alanyát 1950. szeptemberében internálták, ott szervezték be 1953. július 17-én. Tehát annak (az általa nem ismert információnak) tudatában, hogy az internálótáborokat a kormányprogramnak megfelelően felosztatják. Ez típustörténet, az 1953. júliusi kormányprogram meghirdetése után (kimutathatóan) tömegessé váltak az internáltak (Kistarcsa, Reesk, Tiszalök, Kazincbarcika) közötti beszerzések.¹¹⁵ A másik „alaptípust” azok a beszerzettek képezték, akik már internált társaikra is jelentettek.¹¹⁶

Gerő Ernő belügyminiszter vonatkozó parancsa értelmében „a táborokban foglalkoztatott és szabaduló ügynököket el kell igazítani a szabadulásuk utáni további magatartásukra, a későbbi foglalkoztatásukra vonatkozóan. A szabaduló ügynökök névsorát, valamint operatív anyagát meg kell küldeni a lakhely szerint illetékes operatív osztályoknak további felhasználás végett.”¹¹⁷

Hasonló típusokat találhatunk az elítéltek között is, azzal a különbséggel, hogy az 1953. júliusi kormányprogram nem hirdette meg olyan egyértelműen az ő szabadon bocsátásukat, mint az internáltakét. Ők (az esetek túlnyomó többségében) 1955–1956-ig ültek, beszerzésük tehát nem a szabadulásuk utáni, hanem eleve a börtönéletre vonatkozott.¹¹⁸ Voltak, akiket már „ügyük” operatív szakában szerveztek be, őket a legtöbb esetben letartóztatásuk, elítélésük után ki is zárták.¹¹⁹

Arra is van példa, hogy egy 1953. szeptember 23-án szabadult elítéltet – egykor ismert ÁVH-s tisztet –, aki a Klement Gottwald Villamosági Gyárban helyezkedett el, „hazafias alapon” már 1953. november 30-án beszervezték (B-31861).

Nem tudjuk, hogy az 1974-es megsemmisítési jegyzőkönyvek alapján összeállított fenti beszerzési lista a maga körében mennyire teljes, de azt igen, hogy valamennyien a „konceptiós” ügyek érintettjei közül kerültek ki. A megismerhetők közül csak azokat hagytuk

¹¹⁴ ÁBTL IX/42.

¹¹⁵ B-66762 1953. júl. 28., B-49681 1953. júl. 16., B-65324 szabadulása előtt, B-48683 1953. júl. 17, B-30730 1953. júl. 27., B-30809 1953. júl. 15., B-31677, B-33864 1953. júl. 28., B-37952 1953. júl., B-39193 1953. aug. 1., B-42418 1953. júl., B-42576 1953. júl. 10., B-48018 1953, B-48041 1953. aug., B-71649, B-74444 B-76106 1953. júl. 15., B-84679 1953. júl., B-87488 1953. júl. 2., B-67632 1953. aug. 12., B-67996 1953. júl. 16., B-68277 1953. júl. 15., B-68453, B-68885 1953. júl. 14.

¹¹⁶ B-49301 1952. szeptemberében korábbi – 1948-as – beszerzését erősítették meg, B-59732 1951. márc., B-33928 1952. aug. 22., B-71911 1952. febr., B-72414 1952. nov., B-69211 1951. jún. 27.

¹¹⁷ 1/1953. BM utasítás.

¹¹⁸ B-54189 1954. dec., B-66324 1954. szept. 6., B-31643 1952. jan., B-69779 1953. júl. 30., B-71837 1950 febr., B-76408 1955. ápr., B-67240 1954. szept., B-69710 1955, B-78159 1955.

¹¹⁹ B-557 1951 márc. 17-től 1951-es letartóztatásáig, B-6446 1949-től 1951-ig – 1950-ben tartóztatták le, B-8812 1949. dec. 24-től 1950-es elítélése utánig foglalkoztatták.

ki – ritka kivételként –, ahol a rendelkezésre álló adatok egyáltalán nem tették lehetővé a beszerzés időpontjának vagy jellegének a tisztázását.

Ez utóbbiak közzé tartozik a B-55104 dosszié is, amelynek megsemmisítését bevezették az „1. páncél 42. dosszié 11. oldalán”. Nem tudjuk, mikor szervezték be az érintettet, más források alapján valószínűsíthető, hogy letartóztatását követően. A B-szám alapján viszont tudjuk, kizárására 1955 végén, legkésőbb 1956 elején került sor. A fedőnevet sem ismerjük, de az nem kétséges, hogy az egykori beszerzett a dosszié megsemmisítésének idején a politikai bizottság egyik legbefolyásosabb tagja volt.¹²⁰

Az itt ismertetett mintegy félszáz beszerzett közel kilencven százalékát már a forradalom előtt kizárták, felét már 1956 januárja előtt, a legtöbb esetben saját kérésére, vagy „dekonspirálódás” miatt, vagy mert nem is rendelkezett „hírszerző” lehetőséggel. Voltak, akik nagyon is aktívan vettek részt a forradalom eseményeiben, majd vagy ezért, vagy másért elhagyták az országot. Akadt viszont, akit – mivel nem élt ezzel a lehetőséggel – újra letartóztattak, közülük egy főt új „kompromittáltsága” alapján (konkrét személyre) újra beszerzték. Volt, aki ezt a kísérletet határozottan elutasította.

A másik oldalon viszont azt is látnunk kell, hogy a fenti sajátos „minta” csak elenyésző kis töredékét alkotja a beszerzetteknek. Péter Gábor 1947. áprilisi közlése szerint „meglehetősen kiterjedt informátorhálózatot hoztunk létre. Valamennyi politikai pártban vannak embereink. Sikerült beszeroznünk más pártok funkcionáriusait. A beszerzésre többnyire annak köszönhetően került sor, hogy kompromittáló anyagok vannak a kezünkben. [...] Falun azonban az informátorhálózatunk gyengébb.”¹²¹

A forradalom előtt már kizárt beszerzettek száma ugyanis már meghaladta a hetvenezret. Ennek alapján megalapozottnak tűnhet az a feltételezés, hogy a diktatúra évtizedeiben – figyelembe véve a forradalom alatt gyakorlatilag szétesett élő hálózatot – a szűken értelmezett „ügynökök” több mint felét 1956. októbere előtt szervezték be.

Ez a kerek százazres populáció azonban részben éppen a megfigyelték közül került ki. Az általunk kiválasztott „mintában” ők érhetően túlreprezentáltak, de mivel a beszerzés alapja sok esetben a „kompromittáltság” volt, ez egyáltalán nem csak az ismertetett esetekre jellemző.

Iratbegyűjtések

Pál Magda áv. főhadnagy (a nyilvántartó osztály vezetője) 1953. szeptember 15-i feljegyzése szerint Bauer Miklós áv. alezredes,¹²² aki a nyilvántartó alosztály munkatársaival már korábban is közvetlen kapcsolatot tartott,¹²³ nevezetesen a „P”- (vagyis leginkább kommunisták és szociáldemokraták korábbi politikai rendészeti anyagokat tartalmazó) dossziék feldolgozása során, javasolta 1950. decemberében a különböző levéltárakban elfekvő, államvédelmi és munkásmozgalmi szempontból értékes iratok begyűjtését az ÁVH-hoz.

Csillag Pál alezredes, a begyűjtő alosztály egykori vezetője 1961. február 10-i jelentésében hallomás alapján írja, hogy már 1949 körül sor került egy kísértetiesen hasonló akcióra, amikor egy bizonyos Frickert ÁVH-s tiszt Rákosi Sándorral (Munkásmozgalmi Intézet – MMI) együttműködve „nagyszabású begyűjtő, válogató” munkát végzett a Géza utcában. Az ÁVH számára felesleges iratokat már ekkor az intézet kapta meg.

1951. július 20-án a pártközpont jóváhagyásával készült el a tervezet az alosztály szervezeti felépítésére, amely 1951. szeptember 15-én valóban létrejött. Mintegy húsz munkatársa „T”(titkos) állományban a Munkásmozgalmi Intézet fedésével dolgozott. A

¹²⁰ ÁBTL IX/63.

¹²¹ *Moszkvának jelentjük...* i. m. 170.

¹²² Bauert addigra már letartóztatták.

¹²³ Mint említettük, nem sokkal korábban ő vezette a központi nyilvántartót.

„gyűjtő kör” kiterjedt a munkásmozgalmi és az „államvédelmi” iratokra. A munkásmozgalmi anyagok gyűjtésének szempontjait az MMI határozta meg – meglehetősen szélesen.¹²⁴ Az államvédelmi szempontokat hasonlóan tágran a nyilvántartó osztály adta meg: a gyűjtés kiterjedt minden olyan iratra, amiben bárkire bármilyen politikailag „kompromittáló” adat lehetett, de akár „adat nélküli” iratokra is, illetve kiterjedt a Magyar Rádiótól kezdve egyes minisztériumokon, főhatóságokon át egészen a nagyüzemekig. Így beszállították a BM-ből az 1945 előtti minősítési lapokat és személyzeti anyagokat (amelyek állítólag már megsemmisítésre vártak), a Budapesti Megyei Bíróságtól (hasonló körülmények között) az egész („politikai”) irattárat.

A „leválogatás” az MMI-ben történt, elsőként az ÁVH munkatársai válogattak, majd az általuk feleslegesnek ítélt iratokat a pártintézet munkatársai nézték át, és kiemelték a számukra érdekesnek tűnőket. A már korábban az MMI birtokába került iratokat természetesen nem rekvirálták, ha szükségesnek ítélték, akkor fotómásolatot készítettek róluk.¹²⁵ Az akciót vidékre és még a levéltárakra is kiterjesztették.

A Levéltárak Országos Központjának vezetője tudta, hogy a begyűjtést valójában nem az MMI, hanem az ÁVH végzi. „Cserében” a fel nem használt anyagokat az illetékes levéltárak kapták meg. Az esetleges jegyzékek (nem minden esetben készült ilyen) viszont az MMI-hez kerültek, míg a levéltáraknak átadott iratokról jegyzék sem készült. Réti László, a Munkásmozgalmi Intézet igazgatója szerint „az intézetben lévő jelenlegi [1953. október] anyag nagyobb részét ez [vagyis a begyűjtő] csoport kutatta fel”.¹²⁶

A kiválogatott anyagokat viszont folyamatosan szállították át az ÁVH József Attila utcai épületébe, még az alosztály 1953 végi megszüntetését követően is. Ott végleg felborult az anyag addig még úgy-ahogy meglévő eredeti rendje. Az iratokat besorolták az L- és a P-dossziékba, szükség esetén jelentést készítettek az operatív osztályok számára. Csak 1953 végén kezdett kínessá válni, hogy az ÁVH ily módon kompromittáló adatok gyűjt akár vezető állásban lévő kommunistákról.

Ugyanakkor még egy évtizeddel később is a már rég nem létező alosztályon kérték számon az itt-ott hiányzó iratokat, mint pl. a szegedi Csillag-börtönét. Csillag Pál magánnyomozásának eredményeképpen kiderítette, hogy a politikai elitéltekre vonatkozó iratok már a bizottság megalakulásakor sem voltak meg.¹²⁷

Méreteiben feltehetően aligha maradt el ettől a begyűjtési alosztály felállításával párhuzamosan megkezdett másik nagy iratbeszállítás sem. 1951. augusztus 7-én Sömjén Pál igazságügy-minisztériumi főosztályvezető az államtitok és a hivatali titok büntetőjogi védelméről szóló 1951. évi 21. sz. tvr-re hivatkozva utasította valamennyi bíróság elnökét, hogy a „bíróság mindazon jogerősen befejezett büntetőperei iratait, melyekben az ÁVH (ÁVO) folytatott nyomozást, az irattárból emelje ki, és pedig 1945-ig visszamenően [...] és helyezze el egyelőre saját elnöki, bizalmas ügykezelésébe”.

Nyilvánvalóan fel sem mérték, hogy milyen hatalmas mennyiségű periratot érinthetett a rendeletnek nevezett utasítás, amely szükség esetén lakattal elzárt vagy pánccs szekrényes átmeneti tárolást írt elő.

Ezt követően a bírósági elnökök az államügyészség vezetőjével az utasításnak megfelelően megkeresték az ÁVH megyei kirendeltségének vezetőjét, hogy milyen módon kerülhet sor az iratok teljes körű átadására. „Ezeket az összes ügyeket ugyanis, minden

¹²⁴ Ezt később szűkítették, és a rekvirált iratok egy részét visszaszolgáltatták.

¹²⁵ 1953. márciusában Piros László szigorította a Munkásmozgalmi Intézetben dülő ÁVH-s garázdálkodást, az iratokba való betekintést a III. főosztály vezetőjének, esetleges elhozatalukat viszont már a saját engedélyéhez kötötte.

011/1953. ÁVH Vez. parancs.

¹²⁶ ÁBTL X. 58.

¹²⁷ Uo,

kiadmány, fogalmazvány stb. visszatartása nélkül át kell adni oda. A bíróságnál tehát ilyen ügyben semmiféle irat nem marad”, kivéve a periratokról az átadás során készített jegyzék egyik példánya, míg a másik kettőt az iratokkal együtt át kellett adni az ÁVH-nak.

A továbbiakban „az ÁVH az általa nyomozott ügyeket, függetlenül a hatásköri szabályoktól, a jövőben mindig az államügyészség elnökénél iktattatja”. Ezeket külön lajstromba foglalták, illetve maga a per is az így kapott iktatószám alatt futott. Az iratokat az elnöki bizalmas iratok között kellett elhelyezni, rajta kívül kizárólag az eljáró bíró tanács tagjai és jegyzője ismerhette meg őket, éjszakára azonban nem tarthatták maguknál. A betekintést minden más személy (terhelt, védő) számára kizárólag az elnök engedélyezhette, több vádlott esetében azonban mindenki kizárólag „a reá vonatkozó iratokat” ismerhette meg.

Fellebbezéskor maga az elnök juttatta el az összes iratot a fellebbezési bíróság mellett működő vádhatóság vezetőjének. „Az elsőfokú bíróság a felterjesztéskor iratot nem tart vissza, tehát az elsőfokú ítélet kiadmányát sem.” Hasonlóan járt el a másodfokú bíróság elnöke is, a jogerősen lezárt per valamennyi iratát átadta az államügyészségi elnöknek. Az így teljes periratot az államügyészség elnöke adta át az ÁVH-nak.¹²⁸

Újrafelvételi kérelem esetén az iratok átmenetileg visszavándoroltak az eljáró bírósághoz. Minden más esetben (halasztás, félbeszakítás, beszámítás stb.) az ÁVH már nem adta vissza a periratokat, helyettük „a kérelem elbírálásához szükséges részletes kivonatát fogja kellő időben elkészíteni”.¹²⁹

Timár István az államügyészségi elnököknek adott ki hasonló, a fenti rendelettel azonos keltezésű (1951. augusztus 7.) utasítást, azzal a kiegészítéssel, hogy természetesen az átadandó periratokhoz a vonatkozó ügyészségi iratokat is csatolni kellett.¹³⁰

Mindehhez tudnunk kell, hogy maga büntetőeljárás három önálló szakaszból áll, a vizsgálatiból, az ügyésziből és végül a bíróból. Az első stáció, a „rendőri”, vagyis esetünkben az ÁVH-vizsgálat is két részből állt, az operatívból és a nyíltból. Az elsőben az államvédelmi szervek (nem kizárólag, de leginkább) titkos eszközökkel gyűjtöttek adatokat (lehallgattak, követtek, leveleket ellenőriztek, bizalmi emberekkel – ügynökökkel – dolgoztak stb.).

A nyílt eljárás általában őrizetbe vétellel, házkutatással, majd az ezt követő kihallgatással vette kezdetét, vagyis olyan eljárással, amelyről már maga a gyanúsított is tudott, hiszen elszenvedte. A nyílt vizsgálat egyik célja az volt, hogy az operatív úton beszerzett (és így fel nem használható) információkat legalizálja.

A vizsgálati szakaszt összesítő jelentés (jegyzőkönyv) zárta le, amelyet a rendőrhatalóság a bizonyítónak vélt iratokkal és a vádemelési indítvánnyal együtt átadott az ügyészségnek, esetünkben az ÁVH a népügyészségnek. A javaslatot esetleg cáfoló, vagy indifferens iratokat természetesen a vizsgálati szerv visszatartotta, míg az operatív anyagokat eleve nem küldhette tovább.

Az ügyészségi szakban tovább bővültek az iratok (pl. kihallgatási, szembesítési jegyzőkönyvek), amelyek között most már az ügyészség szemezgethetett, akár ezeket, akár a „rendőrségtől” megküldött iratok egy részét is visszatarthatta.

A bírói szakban a megküldött és keletkezett valamennyi irat a perirat részévé vált (beleértve még a tértivevényeket is), ami nem zárult le az ítélettel, hiszen fellebbezés esetében (amennyiben erre egyáltalán sor kerülhetett) felkerült a Népbíróságok Országos Tanácsához vagy általában a másodfokú bírósághoz, kiegészült az ottani eljárás irataival, a jogerős ítélettel, majd visszakérült az első fokon eljáró bírósághoz.

¹²⁸ „A bűnper iratainak részét nem képző, de arra vonatkozó feljegyzések stb. (előadó bíró perkivonata, jegyzőkönyvvezető gyorsírási stb. jegyzetei stb. egyéb feljegyzés) zárt borítékban helyezendő és az iratok mellé leteendő. A borítékra »jegyzetek« felirat kerül.”

¹²⁹ IM 00123/1951. sz. rendelet. ÁBTL 1.11. 10. 1.d.

¹³⁰ IM 00123/1/1951. sz. rendelet. Uo.

Maga az „ügy”, esetünkben az akta még ekkor sem zárult le, a periratokhoz ugyanis csatolni kellett a további vonatkozó iratokat is, így a kegyelmi kérvényt, perújítási, esetlegesen semmiségi iratokat. A lényeg, hogy akár a (később) eljáró bíróság, akár az érintett, és nem utolsósorban a kutató történész egységében ismerje meg a vonatkozó periratot.

Ezt a nagyon is áttekinthető, alkalmazható rendet az ÁVH a népbírósi, majd az általa kezdeményezett eljárások iratainak begyűjtésével radikálisan keresztezte. A „meghatározott elvek, módszerek szerinti rendezés, dossziékba bedolgozás” azt jelentette, hogy szinte lehetetlenné vált az egyes szakok elkülönítése (nem derül ki például, hogy az eljáró bíróság milyen iratok, adatok ismeretében hozta meg ítéletét), a jogerős ítélet (felülvizsgálat, semmiség, rehabilitáció, stb.) már nem követhető, vagyis az iratok gyakorlatilag elvesztették jogbiztosító erejüket.

Új szakasz a nyilvántartásban

1953. júliusától, amikor az ÁVH beolvadt a Gerő Ernő, majd a Piros László vezette belügyminisztériumba, a nyilvántartó az ÁVH X. osztályaként működött. Ez nem változott az államvédelmi főcsoportfőnökség 1956. februárját követő „létrehozása” után sem.¹³¹

Az államvédelem – a szakirodalomból már ismert – elképesztő méretű túlterjeszkedésének, a nyilvántartottak minden képzeletet felülmúló nagy számának a BM 10/1954 parancsa próbált határt szabni. A nyilvántartás felülvizsgálatával párhuzamosan készült el az új operatív nyilvántartási szabályzat, illetve hozták létre a hírszerzés (VIII. oszt.) önálló operatív nyilvántartását. A szabályzat határozta meg a konkrét nyilvántartási formákat, s hogy az egyes érintetteket milyen adatok alapján lehet nyilvántartásba venni. Ennek alapján indult meg a nyilvántartottak első átfogó felülvizsgálata, és a forradalom kitöréséig nem fejeződött be.

A 10/1954. sz. BM parancs¹³² formailag a BM X. osztály, vagyis a Központi Operatív Nyilvántartó Osztály feladatait határozta meg:

- a) nyilvántartja a Magyar Népköztársaság területén és területén kívül lévő ellenséges, antidemokratikus elemeket, csoportokat, tevékenységük területe, jellege és módszere szerint;
- b) nyilvántartja az országban lévő ellenséges erők létszámát és elhelyezkedését;
- c) a BM X. osztály anyagai, adatai alapján meghatározza az imperialista hírszerző szervek és a belső reakció legális és illegális vonala aknamunkájának jellegét és irányát az országban belül;
- d) adatai alapján jelzi a BM vezetőinek az ellenséges erők aktivizálódását egyes területeken;
- e) figyelemmel kíséri a vizsgálat határidejét és a törvényesség betartását a vizsgálati szervek részéről;
- f) összesíti az operatív nyilvántartás adatait, és időben jelenti a BM vezetőinek a X. osztály adatai alapján az egyes államvédelmi operatív szervek munkájában észlelt hiányosságokat;
- g) jelzi, ha a BM egyes ág. operatív szervei azonos munkaterületeken egymással ellentétes operatív intézkedéseket foganatosítanak.

A parancs tehát – logikailag egyáltalán nem megalapozatlanul – a nyilvántartót nevezte meg az államvédelem szellemi központjának, amely „segít a BM vezetőinek helyesen elosztani az államvédelmi szervek erőit és helyesen irányítani azokat a belső reakció sikeres felderítésére, aknamunkájuk időben történő megszakítására, valamint kémek, diverzánsok,

¹³¹ Az átnevezés nem érintette a belső szervezetet, csak az irányításban hozott – a nyilvántartó osztályt nem érintő – változásokat. ÁBTL V-150342a

¹³² 1954. szept. 13.

szabotőrök, terroristák időbeni felderítésére, akiket az imperialista hírszerző szervek a Magyar Népköztársaság területére átdobtak”.

A parancs leszögezte, hogy egyes államvédelmi szervek vezetői korábban lebecsülték az operatív nyilvántartás jelentőségét. Miközben kezdettől, de legalábbis 1950-től egyértelműen célként jelent meg az egységes államvédelmi nyilvántartó megteremtése, addig – a parancs megfogalmazása szerint – „hiányzott a BM államvédelmi szervei vonalán az operatív nyilvántartás központosítása”, azaz „egyes államvédelmi szervek önálló operatív nyilvántartással rendelkeztek, bár erre ebben a formában szükség nem volt”.

A belügyminiszter első helyettesének 10. sz. (1954) parancsa mellékleteként jelent meg tehát 1954. február 23-án az ÁVH, most már (ismét) BM ÁVH újabb nyilvántartási szabályzata. Ennek jelentőségét az adja, hogy ez az első – a bizottság, a történészek által – megismerhető vonatkozó szabályzat.

Amint arra korábban már utaltunk, az 1954-es szabályzat kitüntetett szerepet szánt a nyilvántartónak a „szocialista törvényesség” felügyeletében, sőt ezen túl, az operatív szervek ellenőrzésében.

A célok, feladatok mellett meghatározta az operatív nyilvántartás egyes részeit:

- a) hálózat operatív nyilvántartása;
- b) objektum, ellenséges csoportok, ellenséges személyek, körözött személyek operatív nyilvántartása;
- c) ideiglenes operatív ügyek nyilvántartása;
- d) antidemokratikus elemek operatív nyilvántartása;
- e) ellenséges címek nyilvántartása;
- f) ellenséges csoportok név és terület szerinti operatív nyilvántartása;
- g) daktiloszkópiai és fényképnylvántartás.

A hálózat nyilvántartása¹³³ magában foglalta a 6-os kartonokat*, a B- és M-dossziékat, valamint a hálózati naplót*. ¹³⁴ Lényegét tekintve ez 1990-ig nem (vagy alig) változott. Ahogy az sem, hogy magában foglalta „a BM államvédelmi operatív szerveinek minden ügynökét, rezidensét, informátorát, konspirált és találkozási lakások bérlőit”.

A nyilvántartás másik síkját az objektumok képezték, a parancs értelmében „fel kell venni minden olyan objektumot (vállalat, hivatal, tanintézet, kapitalista állam követsége, szerzetesrend stb.), amely operatív hálózati ellenőrzés alapján áll”. Ennek eszközeit az objektum-dossziék, ezek nyilvántartó naplója* és az 1-es karton* képezte.

További alrendszer alkott az ellenséges csoportok nyilvántartása, amelynek eszközei az 1-es* és a 2-es* sz. karton, a csoportdosszié és ezek naplója* voltak. Az ellenséges és körözött személyek operatív nyilvántartása alapvetően azonos módon történt, azzal a különbséggel, hogy itt értelemszerűen személyi, illetve körözési dossziékat és külön naplókat használtak. Az ellenséges csoportokról nevük és működési területük feltüntetésével külön (szám nélküli) kartonokat is vezettek*, ez volt „az ellenséges csoportok név- és területszerinti operatív nyilvántartása”.

A (nyílt) vizsgálat alá vont személyek nyilvántartására a 4-es karton*, a vizsgálati dosszié, ezek naplója*, a fogdadosszié és az ellenőrzési dosszié szolgált. A központi nyilvántartó őrizte „a vizsgálati anyaggyűjtő” dossziékat.¹³⁵ Végül külön alrendszerben tartották nyilván az ideiglenes ügyeket előzetes ellenőrző dossziék és 8-as kartonok* segítségével.

¹³³ Csillaggal jelöljük, ahol a BM központi operatív nyilvántartó osztálya vezette az adott nyilvántartást, őrzött egy példányt, vagy az ÁVH egészéről maga is vezetett nyilvántartást, azaz saját naplót.

¹³⁴ A nyilvántartás eszközeit a már jelzett *Dossziék és kartonok – a nyilvántartás eszközei* fejezetben, a Mellékletek között külön ismertetjük.

¹³⁵ 1953. évi 010. BM parancs.

A történeti szakirodalom – megalapozottan – nyilvántartásnak (ekkori nevén) az „antidemokratikus elemek operatív nyilvántartását” nevezi. Ez azonban nem pusztán azokat foglalta magában, akikről 2-es vagy 4-es kartont állítottak ki (amelyeket az „egyetemes kartotékrendszerbe kell besorolni”), vagyis akik ellen operatív (bizalmas) nyomozás folyt, hanem mindazokat, akiket az államvédelem, majd később az állambiztonság szervei a kommunista rendszer ellenségeinek tekintettek.¹³⁶ Nyilvántartásukat a 3-as karton* szolgálta, illetve az objektumdossziék „különleges részében” elhelyezett névmutató.

Ellenséges címként*¹³⁷ 7-es kartonon vették nyilvántartásba az „olyan (akár belföldön, akár külföldön lévő) helység, objektum címét, amelyet az imperialista hírszerzőszervek tagjai a Magyar Népköztársaság ellen folytatott aknamunkájuk során bármilyen módon felhasználtak”.

Az államvédelmi szervek által letartóztatottak ujjlenyomatlapjait* és fényképeit* is külön nyilvántartásban őrizték.

Archívumként őrizte a központi operatív nyilvántartó a lezárt B-, M-, objektum-, csoport-, személyi, körözési és vizsgálati dossziékat.

A központi operatív főosztályok, önálló osztályok vezették a B- és M-dossziékat, a hálózati naplót, az objektum-, csoport-, személyi és körözési dossziékat, illetve tartották nyilván az ideiglenes operatív ügyeket.¹³⁸

A BM megyei (budapesti) főosztályai vezették saját „B” és „M” dossziéikat, a hálózati naplót, betűsoros névmutatót (tehát nem kartont), az operatív dossziék (objektum-, csoport-, személyi, körözési) naplóit, ezekhez személy és tárgymutatót, illetve az 1-es és 2-es kartonokat, a vizsgálati naplókat, a 4-es kartonokat, az előzetes ellenőrző dossziékat és a 8-as kartonokat, végül az „egyetemes kartotékrendszert”, amely tartalmazta a 2., 3., 4., 8. számú kartonokat.¹³⁹

A járási osztályok saját területükön vezették az M-, valamint az operatív és az előzetes ellenőrzés dossziéit.

A BM katonai elhárító osztálya vezette a 6-os kartonokat, a B- és M-dossziékat, illetve a B- és M-dossziék naplóját,¹⁴⁰ az operatív és vizsgálati dossziék naplóit¹⁴¹ és az előzetes ellenőrzés dossziéit.

A határőrség felderítő osztályai vezették a B- és M-dossziékat, ezek betűsoros névmutatóját, illetve a hálózati naplót; az operatív és vizsgálati dossziék naplóit; és végül az előzetes ellenőrzések dossziéit.

1954. december 31-én az ÁVH hálózatának létszáma 35249 volt, ebből rezidens 4267, informátor 24601, ügynök 6381 fő. Ehhez járult 1925 K- és T-lakás.¹⁴²

A forradalom kitörése előtt az ÁVH a következő *élő* dossziékkal rendelkezett¹⁴³

1. hálózati 27560 dosszié (1956. szeptember 1-i adat),
2. személyi 746 dosszié,
3. előzetes személyi 333 dosszié,
4. csoport 56 dosszié,
5. előzetes csoport 15 dosszié,

¹³⁶ Az egyes ellenséges kategóriákat és azok változásait a 6. részben ismertetjük.

¹³⁷ A szabályzat nem a 7-es kartont említi, bár ez tűnik valószínűnek.

¹³⁸ A II. osztály nyilvántartásáról külön parancs intézkedett.

¹³⁹ A szabályzat hihetetlenül pontatlanul fogalmazott, hiszen a 3-as kartonról csak itt említi, hogy része az „egyetemes kartotékrendszernek”, illetve nem írja, hogy ezt a központi nyilvántartó is vezeti.

¹⁴⁰ Ez is lehet pontatlanul fogalmazás, de e szerint nem hálózati naplót.

¹⁴¹ Itt viszont magukat a dossziékat nem említi.

¹⁴² ÁBTL 1.11.10. 83. d.

¹⁴³ ÁBTL 1.11.10. A BM II/12. osztály jelentése 1957. dec. 12.

Ez azt jelenti, hogy (ad 2-5) 1079 személyt és 71 csoportot figyeltek meg, tartottak szoros ellenőrzés alatt. Ugyanakkor – amint arról korábban már volt szó – a már lezárt dossziéval rendelkező személyek száma 15 ezer lehetett;

6. objektum 7898 dosszié,
7. körözési 475 dosszié,
8. vegyes operatív levelezési 108 dosszié.

1956. június 30-án a központi nyilvántartó 8206 *irattározott* operatív dossziéval rendelkezett, a kizárt hálózati személyek száma – amint azt már korábban kimutattuk – hetvenezer körül lehetett. Így tehát a forradalomig a teljes (élő és kizárt) hálózati létszám feltehetően elérte, de legalábbis megközelítette a százezer főt

A dossziék mellett képtelenül felduzzasztott kartonrendszer egyébként feldolgozhatatlannak bizonyult, Ács Ferenc ezredes, a nyilvántartó osztály vezetője 1957 közepén elismerte, hogy még azt sem tudták soha kimutatni, hogy „nyilvántartásunkban kategóriánként (pl. csendőr, horthysta katonatiszt, nyilas stb.) hány személy szerepel”¹⁴⁴

Az ÁVH „élő” nyilvántartása a forradalom alatt és részben utána teljesen összeomlott. Korabeli értékelés szerint „az ellenforradalmi események során a megyei, budapesti osztályok nyilvántartása és kartonrendszere 5 megye kivételével teljesen megsemmisült. A központi és megyei operatív szerveknél a vonalas, objektum és egyéb operatív dossziék döntő többsége megsemmisült, amelyben a nyilvántartásban szereplő személyekre vonatkozó dokumentációs anyagok szerepeltek.”¹⁴⁵

3. A megtorlás évei 1957–1962

Az újonnan berendezkedő rend legfontosabb képviselői (aki gyakran korábban maguk is így-úgy az ÁVH áldozatai voltak) feltehetően komolyan vették a nagyrészt a szovjet csapatokhoz menekülő államvédelem felszámolását. Ennek megfelelően a Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány egyik első intézkedésével (ismét) megszüntette az Államvédelmi Hatóságot. Ezt végül Kádár János és még inkább Münnich Ferenc ellenében a Budapesten tartózkodó Szerov tábornok akadályozta meg.

A pillanatnyi diszkontinuitás jegyében azonban Münnich a hozzá hasonlóan „spanyolos” Mátyás Lászlót nevezte ki az ÁVH feladatát és személyzeti állományát megöröklő Politikai Nyomozó Főosztály élére, aki szinte csak csodával határos módon élte túl a párton belüli tisztogatásokat, és szó szerint bőrén érezhette az ÁVH módszereit.

Miközben Szerov átmentette az ÁVH-t és annak szinte teljes állományát, addig a forradalom leverését követően Mátyás utasítása alapján újabb, módszeres iratmegsemmisítésekre került sor, bár utasítását csak részben hajtották végre.¹⁴⁶ Más forrás szerint viszont már novemberben megkezdődött az anyagok megsemmisítése, tehát Mátyás hivatalos kinevezése előtt.¹⁴⁷

(A hősiesség kezdeményezésbe természetesen Mátyás bele is bukott, tanácsosként kötött ki a prágai, majd a berlini nagykövetségen, végül Algírban még nagykövetté is avanszált, utóda, Horváth István ezredes már nem ment bele ilyen kockázatos akciókba.)

A kormány 1956. december 6-án vette tudomásul Mátyás főosztályvezetői kinevezését (Sós Györggyel a BRFK vezetőjével egy időben), és két héttel később döntött személyi fizetéséről. 1957. február 26-án viszont az MSZMP Ideiglenes Intéző Bizottságának ülésén

¹⁴⁴ ÁBLT 1.11.10. 10. d.

¹⁴⁵ Uo. Az iratmegsemmisítéseket részletesen ismerteti az *Iratkezelés és selejtezések* c. fejezet.

¹⁴⁶ Ennek részletei szintén az említett fejezetben olvashatók.

¹⁴⁷ Uo.

Kádár többször is szóba hozta Mátyás leváltását, mint „akiben bizonyos zavar volt”.¹⁴⁸ Több utalásból tudható, hogy a szokatlan stílusú Mátyással a „rég gárda” nem igen szimpatizált. A már említett, Kádárnak is megküldött jelentés az egyik információ kapcsán meg is jegyezte: „E jelentésre Mátyás ezredes azt írta rá, hogy az ügynök fantáziája hasonló az ezeregy éjszaka meséihez.”¹⁴⁹

Mátyás László hihette – tévesen –, hogy sajátos módszereivel a párt akaratát, a „szocialista törvényesség helyreállítását” valósítja meg, nem így Nezvál Ferenc igazságügy-miniszter, aki 1957 tavaszán a BM-ben őrzött bírósági iratok visszaszolgáltatása érdekében – hasonló céllal – valóban pártfelhatalmazással fordult a fegyveres erők miniszteréhez, Münnich Ferenchez.

Az IM 1957. október 3-án arról tájékoztatta a megyei és fővárosi bíróságok elnökeit, hogy a periratok visszaadására júniusban, illetve júliusban sor is került. Ez azonban nem lehetett teljes, mert a BM átirata alapján az IM arra kérte az elnököket, hogy egyrészt ne sürgessék a még hiányzó iratok átadását, másrészt pedig tüntessék fel az átadási jegyzékeken, „ha a kérdéses iratok csak töredékesen kerülnek átadásra”. Ugyanakkor a bíróságok kötelesek voltak minden olyan nyomot eltüntetni, amely arról tanúskodhatott, hogy az adott iratok korábban az ÁVH birtokában voltak.

Az ÁBTL-ben lévő átadási jegyzékek azt mutatják, hogy eleve hatalmas mennyiségről volt szó, holott a kért iratok zömét, nevezetesen a népbírósági iratokat eleve nem adták vissza. Pontosabban: az IM megfogalmazása szerint ezek „továbbra is a Belügyminisztérium kezelésében maradtak – néhány kivételtől eltekintve”.¹⁵⁰

A forradalom leverését követően a most már II. Főosztályra átkeresztelt politikai rendőrség feladatai tovább bővültek, nevezetesen „az ellenforradalom előkészítői, irányítói, aktív tevékenységet kifejtők felderítésével, őrizetbe vételével, felelősségre vonásával, a kompromittált személyek nyilvántartásba vételével”, másrészt „a megyei szerveknél megsemmisült nyilvántartások rekonstruálásával a központi nyilvántartás adatai alapján”.

Későbbi értékelés szerint a forradalom után „a nyilvántartási fegyelem fellazult, egyes vezetők, beosztottak lebecsülték a nyilvántartás szerepét, jelentőségét, felesleges bürokráciának tekintették. A szabályokat nem tartották be, ennek következtében ellenséges személyek kimaradtak a nyilvántartásból. Az operatív szervek párhuzamosan végeztek feldolgozó munkát, gyakori volt a pontatlan nyilvántartás miatt a kettős beszerzés.”

1957. júliusában Mátyás utóda, a már említett Horváth István ezredes nem pusztán a korábban ismertetett iratveszteségek felmérésére adott utasítást, de egyben jelezte, hogy „a közeljövőben sor kerül a megyei főosztályoknál az antidemokratikus elemek egyetemes nyilvántartásának felállítására. A nyilvántartások újbóli felállítása megkönnyíti az objektum dossziék rekonstrukcióját is. A központi osztályoknál ugyancsak sor kerül a szükséges objektum dossziék rekonstruálására”.

Ugyanakkor megállapította, leszögezte, hogy „az operatív szervek munkájukat a legfontosabb operatív eszköz segítségével, az ügynökséggel végzik” – változatlanul. Miközben az „októberi események” óta jelentős számú beszerzés történt, elengedhetlenné vált az október 23-a előtt foglalkoztatott hálózat teljes felülvizsgálata, különös tekintettel

¹⁴⁸ *A Magyar Szocialista Munkáspárt ideiglenes vezető testületeinek jegyzőkönyvei II. köt. 1957. január 25. – 1957. április 2.* Szerk. Némethné Vágyi Karola és Urbán Károly. Intera Rt. 1993. 162., 217–218.

¹⁴⁹ Az inkriminált passzus szerint „egy külföldi kereskedő ügynökünk 1956. szeptemberében jelentette, hogy a NATO párizsi katonai központjában dolgozó magas rangú katona ismerőse figyelmeztette őt: szakítsa meg, illetve számolja fel gazdasági kapcsolatait Magyarországgal, mert október–november hónapokban a magyar népi demokrácia meg fog szünni”. *Az 1956. októberi ellenforradalom előkészítésére vonatkozó jelzések, melyek múlt év folyamán az államvédelmi osztályok birtokában voltak.* ÁBTL 1.11.10. 111. d.

¹⁵⁰ IM 0054/1/1954. ÁBTL 1.11.10. 1. d.

esetleges dekonspirálódására, illetve a (a forradalom alatt) tanúsított magatartására. Ennek alapján kellett döntenii további foglalkoztatásáról.

Vagyis „amennyiben az ügynök nem dekonspirálódott, becsületes magatartást tanúsított, fel kell venni vele a kapcsolatot. Összefoglalót, határozatot kell készíteni további foglalkoztatására, melyet a nyilvántartási szabályok szerinti illetékes vezető jóváhagy. A határozatot a »B« dossziében kell elhelyezni.”¹⁵¹

Végezetül 1957 és 1959 között 7181 főt zártak ki a hálózatból, 1957-ben 1388, 1958-ban 2292 és 1959-ben pedig már 3051 személyt. A kizártak közül 3331 főt viszont már a forradalom leverését követően szerveztek be.¹⁵²

Ebben az időben a Politikai Nyomozó Főosztálynál és szerveinél megjelent a hálózatnak korábban nem létező formája, a társadalmi kapcsolat. Így a II/5. osztály egyházi alosztálya nyolc „békepapot” foglalkoztatott ilyen minőségben. Már a forradalom előtt is volt velük kapcsolat, de akkor akár szóban, akár írásban, közvetve „nyújtottak támogatást”. Később viszont a kapcsolat közvetlenné vált, és az érintettek így adtak rendszeresen vagy rendszertelenül, szóban vagy írásban jelentéseket „személyekről vagy egyházzal kapcsolatos kérdésekről”.

Az ifjúságvédelemmel foglalkozó alosztály tanárokat, adjunktusokat, de akár egyetemistákat foglalkoztatott hasonló módon társadalmi kapcsolatként. Ugyanez volt a helyzet az ipari elhárítás területén is. Itt a társadalmi kapcsolatok közös vonása a hagyományos hálózati személyekhez képest, hogy „a népi demokráciához lojális magatartást tanúsítanak”, illetve „van közöttük népi demokráciához hű személy is”, így igazgatók, osztályvezetők, különböző pártfunkcionáriusok, „akik saját kezdeményezésük alapján tájékoztassák [sic!] szóban, vagy írásban a politikai nyomozó szervek illetékes beosztottjait a területükön történő eseményekről és a területen dolgozó személyekről”.

Velük a találkozók nem feltétlenül konspiratív helyeken történtek, hanem akár az illető, akár a politikai nyomozó lakásán. „Ismerik egymás telefonszámait, az operatív tisztek saját nevükön mutatkoznak be, munkatársi, elvtársi viszony alakult ki közöttük.” Ilyen kapcsolat létesítésére az operatív tisztek tettek írásban javaslatot, és azt az osztályvezető hagyta jóvá. Kialakultak ugyanakkor „átmeneti jellegű társadalmi kapcsolatok” is, ahol a beszerzésre a „fokozatosság elve alapján” került sor.

Egyre nagyobb problémát okozott viszont, hogy a társadalmi kapcsolatok semmilyen formában nem szerepeltek a nyilvántartásban. Ezért 1958. februárjában Gera Gyula alezredes, a hálózati alosztály vezetője javasolta, legyen a társadalmi kapcsolatoknak is dossziéjuk, amely egyaránt betöltheti a hagyományos hálózat B- és M-dossziéinak szerepét.

Megkülönböztetésként rózsaszínű 6-os karton rendszeresítést javasolta számukra, amelyeket besorolnának a 6-os kartonrendszerbe, priorálás esetében pedig a „nevezett személy x. osztályon társadalmi kapcsolatként szerepel” választ adnák.

A javaslat szerint a társadalmi kapcsolatok további nyilvántartására a hagyományos ügynököket tartalmazó H-naplók helyett T-naplót vezetnének, egyben nyilvántartanák, hogy melyik szerv foglalkoztatja őket. Gera esetleges beszerzés esetén a sárga 6-os kartonok kiállításával a rózsaszínű megsemmisítését proponálta, a kapcsolat megszüntetése esetében pedig a szokásos irattározást, zárójelentéssel.¹⁵³

A javaslatból (legalábbis ebben a formában) nem lett semmi. Az azonban tény, hogy az *állambiztonsági szolgálat társadalmi kapcsolatait – legfőképpen titkai egyikeként – magával vitte a sírba*. Itt kell megemlítenünk, a hírszerzés (a többi szocialista szolgálathoz hasonlóan) messze nem csak „beszerzett” informátorairól vezetett nyilvántartást, a katonai elhárítás is rendelkezett ilyenekkel a maga társadalmi kapcsolatairól. A III/II.

¹⁵¹ ÁBLT 1.11.10. 10. d.

¹⁵² ÁBTL 1.11.10. 83. d.

¹⁵³ ÁBLT 1.11.10. 10. d.

csoportfőnökségnél viszont legalább megsemmisítési jegyzőkönyvek utalnak arra, hogy a társadalmi kapcsolatoknak voltak dossziéi. A témánk szempontjából kiemelkedően fontos csoportfőnökségek, önálló osztályok esetében azonban még ennyi nyom sem maradt.

Ez azért is tragikus, mert a közvéleményben – éppen a fenti okok miatt – alapvetően hamis kép alakult ki az állambiztonsági szolgálat informátorairól. *A szűken vett hálózathoz képest ugyanis a forradalom leverését követően jóval nagyobb szerephez jutottak az egyéb, tehát az említett társadalmi, az alkalmi és – nem utolsósorban – a hivatalos kapcsolatok. Ez a rendszer összeomlásáig töretlenül fennmaradt.*

Mátyás László kérészéletű próbálkozása az államvédelmi nyilvántartás „szétverésére” ugyan – mint láttuk – viharosan gyors bukásához vezetett, elvéve azért ezt követően is akadtak elszórt kísérletek arra, hogy elviselhető keretek közé szorítsák a még helyre sem állított politikai nyilvántartást. A Mátyással egy időben a BRFK élére kinevezett Sós György 1957 nyarán (ma már nem fellelhető) beadvánnyal fordult a belügyminiszter helyetteséhez, ami (Ács Ferenc ezredes erre adott válaszában ismeretében) a nyilvántartás felülvizsgálatát, az abban indokolatlanul szereplő személyek törlését javasolta. A nyilvántartó osztály vezetője elismerte, hogy „ténylegesen szerepelnek a nyilvántartásban olyan párt-, tömegszervezeti és állami, valamint gazdasági funkciókban lévő elvtársak, akikre vonatkozóan a nyilvántartásban lévő adatok nem felelnek meg a valóságnak, annak idején az akkori légkör következtében eltúlzott, valótlan és nagyon sok esetben ellenőrizetlen alapján történt nyilvántartásukba vételük.”

Ács emlékeztetett viszont arra, hogy az antidemokratikus elemek nyilvántartását már felülvizsgálták, „ennek eredményeként a nyilvántartásban szereplő 1200 ezer főről a nyilvántartott személyek 500 ezerre csökkent [sic!]”. (A valóságban persze az „ellenforradalom” miatt ugyanakkor 650 ezerre nőtt.)

Ács ezredes nagyon pontosan tudta, hogy ez a csökkentés alapvetően szemfényvesztés volt, írta is: „Ez a felülvizsgálat azonban nem volt gondosan, lelkiismeretesen végrehajtva, mert csak a nyilvántartásban szereplő kartonok alapján lett elbírálva, csak a kartonok lettek a nyilvántartásból kiemelve, ugyanakkor az egyes személyekre vonatkozó anyagok a különböző operatív dossziékban is szerepelnek, ott vannak összegyűjtve.”

Így a Sós-féle javaslatot alapvetően opponáló Ács szerint sem oldott meg semmit a kartonok kiemelése, hiszen a dossziékban fennmaradtak a terhelő, „kompromittáló” adatok. „Lényegében a nyilvántartásban továbbra is szerepelnek, mert az operatív szervek nem tudnak arról, hogy azok a nyilvántartásból törölve vannak és az egyes dossziék kivétele, használata esetén az azokban szereplő személyeket továbbra is úgy tekintik, mint akiknek terhelő adatai jelenleg is érvényben vannak.”

A 650 ezer nyilvántartott 20-25 százaléka – Ács ezredes szerint – „egy alapos felülvizsgálat esetén kiesne, vagy kutatórendszerbe kerülne”.¹⁵⁴ A nyilvántartó osztály vezetője javaslatában emlékeztetett arra, hogy már a forradalom előtt is „tervbe vették a nyilvántartás további felülvizsgálatát, azonban az októberi ellenforradalmi események ebben megakadályozták” őket. Álláspontja szerint nemcsak az „események”, hanem a nyilvántartásban okozott károk is lehetetlenné tették a felülvizsgálatot.

Ráadásul – hangzott Ács ezredes észrevétele – „a nyilvántartásban szereplők felülvizsgálását az élő operatív dossziékban szereplő személyekre vonatkozóan csak az egyes operatív szervek és operatív tisztek tudják végrehajtani. Ez jelenleg nagy megterhelést jelentene az operatív szervekre.” (Hiszen ezek főleg a forradalom megtorlásával, azaz „nyílt operatív munkával foglalkoznak”). Miközben – érvelése szerint – még a vonalas és objektumdossziék rekonstruálása, felfektetése is csak erőltetett és felületesen történik.

¹⁵⁴ Ennek megvalósítására, ismertetésére később térünk ki.

Összegezve tehát, Ács a rendelkezésre álló erőforrások szűkössége, a fontosabb feladatok okán egyértelműen elutasította a BRFK vezetőjének a nyilvántartás felülvizsgálatára vonatkozó javaslatát. Érvelése szerint erre már csak azért sem volt lehetőség, mert az operatív nyilvántartónak fontosabb feladata volt, nevezetesen:

- a) a központi és megyei szerveknél megsemmisült nyilvántartás rekonstruálása;
- b) „folyamatban van a központi operatív nyilvántartóban szereplő személyek kartonjainak kigépelése, amelyeket egyes központi és megyei szervek vettek nyilvántartásba. A kartonokat megküldjük számukra, hogy tudják, kik azok a személyek, akiket nyilvántartásba vettek, akik az ő megyéjük területén élnek, az egyes vonalakhoz tartoznak, objektumokban dolgoznak. Ezáltal segítséget nyújtunk az operatív szerveknek az objektum és vonalas dossziék megnyitásához”;
- c) „nagy erőket köt le az országból disszidált és hazatelepült személyek nyilvántartásba vétele”;
- d) „a nyilvántartó osztály az irattározott operatív dossziében lévő, nyilvántartásában szereplő személyeket saját állományának erejéből felülvizsgálni nem tudja”;

A két ezredes „vitája” áttételesen felvetette a politikai rendőrségi nyilvántartás lényegi kérdéseit, Sós – Mátyásnál sokkal konszolidáltabb módon – azt feszegette, hogy a nyilvántartás radikális szűkítése sokkal hatékonyabbá tehetné az ellenség elleni harcot. A nyilvántartást vezető Ács viszont – joggal – úgy vélte, hogy számtalan olyan információ veszne kárba (semmisülne meg), amelynek esetleges haszna csak később derülhet ki.

Ez a kettőség: a hatékony államvédelem, politikai rendőrség és az információk maximális (de nem használható) monopóliuma, mindvégig meghatározta az állambiztonság tevékenységét. Vagyis a hatékonyság megkövetelte volna a szelekciót, amire viszont éppen a totalitás jegyében nem kerülhetett sor. Ács (Mátyáshoz és Sóshoz hasonlóan) pontosan tudta, hogy ez politikai kérdés, ami magát a diktatórikus rendszert is meghatározza.

Ács szerint bármiféle felülvizsgálat előfeltétele, hogy „a párt és a Miniszter elvtárs” jóváhagyja az általuk kidolgozott nyilvántartási szabályzat elveit. Ha ez megtörténik, akkor 1958. január 1-jével képesek megkezdeni „az operatív nyilvántartás gondos felülvizsgálatát”. Ezt követően megvalósíthatják „kb. félév alatt az összes indokolatlanul nyilvántartatásba vett személy törlését. Kartonjaik kiemelését és a dossziékból való törlését, hogy semmiféle nyoma ne legyen a nyilvántartásba vételüknek.”¹⁵⁵

Ács Ferenc keltezetlen, de egyértelműen 1957. közepi javaslata szerint mintegy 475 ezer személy szerepelt a nyilvántartásban, közülük 30-40 ezret érínthet a felülvizsgálat.¹⁵⁶ Vagyis nem számítva a forradalom leveréséből adódó többletigényeket, Ács még mindig 400-450 ezerre tette a nyilvántartandók számát.

A rendelkezésre álló iratok alapján még utalás szintjén sem találoztunk olyan adattal, hogy a legrémisztőbb ÁVH-s elnyomás időszakában a „párt” (Rákosi és társai) próbálták volna meghatározni az „ellenség” számát. Mondhatnánk, ez magából a korszellemből következett. A Nagy Imre-kormány kinevezése után (Gerő Ernő belügyminisztersége alatt) a nyilvántartottak lényeges csökkentése jelent meg igényként. A korábbihoz képest lényegesen alacsonyabb szinten, de csak a forradalom leverését követően jelentek meg politikai követelményként holmi „tervszámok”.

Vagyis a legszűkebb pártvezetés a forradalom megtorlása mellett nagyon nagy súlyt helyezett arra, hogy maga határozza meg, hagyja jóvá az állam biztonsága szempontjából ellenséges kategóriákat. A Sós–Ács-féle vitának így előbb az MSZMP Titkársága, majd utóbb a politikai bizottság vetett véget. A titkárság 1957. szeptember 7-én döntött arról, hogy az

¹⁵⁵ ÁBLT 1.11.10. 10. d.

¹⁵⁶ A javaslat egyébként a nyilvántartottak felülvizsgálatának most már 1958. június 1-i megkezdésére vonatkozott. Uo.

állambiztonsági nyilvántartásban felül kell vizsgálni a „párthatáskörbe tartozó személyeket”, és ennek végrehajtására három bizottságot hozott létre.¹⁵⁷

A politikai bizottság október 29-én tárgyalta a politikai nyilvántartás kérdését.¹⁵⁸ Gyakorlatilag változás nélkül jóváhagyta a BM Politikai Nyomozó Főosztály hatoldalas felsorolását a nyilvántartásban szerepeltethetők kategóriáiról.¹⁵⁹ Ennek meghatározása nem változtatott viszont a PB azon korábbi (akkor még „elvek” nélkül eldöntött) álláspontján, hogy – egyfajta említett tervutasításként – a nyilvántartottak száma 200-300 ezer között legyen.

A korábban említett hatékonyság jegyében viszont Kádár János határozottan igényt tartott arra, hogy a 10-15 ezer legveszélyesebb ellenséges elemet külön nyilvántartásba és ennek megfelelően megfigyelés alá vegyék, „akkikkel szemben feszült nemzetközi, vagy belső helyzet esetében rendkívüli intézkedéseket kell alkalmazni”. Hiába hivatkozott Horváth Gyula, a BM Politikai Nyomozó Főosztály új vezetője arra, hogy ők hat-hét ezerre becsülnék ennek a körnek a létszámát, Kádár ragaszkodott eredeti elképzeléséhez.¹⁶⁰

Az új vezetés és saját tapasztalatai alapján személyesen Kádár János ugyanakkor meg volt győződve arról, hogy a „munkásmozgalmi emberek” korábbi üldözése nemcsak „igazságtalan” volt, hanem nagymértékben korlátozta a „valódi” ellenség elleni harcot. Ezt határozottan meg is fogalmazta egy belügyi értekezleten: „Nekünk azt kell tudni, hogy ki van a rendszer ellen, mert ha mi 400 000 embert olyan körülmények közé juttatunk, hogy sem lélegezni, sem létezni nem tud és rákényszerítjük, hogy élet-halál harcban álljon velünk szemben, amíg csak él, ez nekünk sem jó. Elég, ha a tényleges ellenség áll velünk szemben életre-halálra.”

A PB a nyilvántartás felülvizsgálatának határidejét 1958. december 1-jével határozta meg, de a rehabilitáltak esetében már egy évvel korábbi, vagyis rendkívül közeli időpontot adott. Döntött egyben arról is, hogy a KB „hatáskörébe tartozó személyeket” (beleértve az országgyűlési képviselőket is) kizárólag a PB előzetes engedélyével lehetett nyilvántartásba venni. A nómenklátúra alacsonyabb beosztottai és a párttagok esetében az „illetékes pártszerv” rendelkezett hasonló felhatalmazással.¹⁶¹

Az egyre többet hangoztatott „felülvizsgálat” tehát több probléma közös megnevezése volt. Egyrészt jelentette a rehabilitáltak törlését, mellettük nem esett szó azokról, akiket minden lényeges ok nélkül vettek nyilvántartásba, de a felülvizsgálatnak óhatatlanul rájuk is ki kellett terjednie. A másik cél, az volt, hogy a politikai rendőrség csak szigorúan meghatározott feltételekkel foglalkozhasson a nómenklátúrával, tágabban a párttagság egészével. Ennek előfeltételeként viszont ezek csendes tisztogatáson estek át. Vagyis a „jogosan” nyilvántartottakat elbocsátották bizalmi állásukból, a párttagokat pedig kizárták a pártból. Ennek – különösen a párttagok elhúzódo ellenőrzését követő – lezárása után állt be igazán a kádári (állam)biztonsági rendszer. A bizalmas („párthatáskörbe tartozó”) állások esetében ez minden esetben előzetes ellenőrzést jelentett („fedhetetlenség”). A pártba jelentkezők ennél viszont mindvégig nagyobb tömeget jelentettek, a jelöltek ellenőrzése így kivitelezhetetlen volt (hiszen felvételükig semmilyen formában nem tartották őket nyilván), maradt tehát a viszonylag frissen felvettek utólagos és folyamatos ellenőrzése. A szolgálat számára még így is, mindvégig komoly feladatot jelentett, hogy a nyilvántartásba vételeknél ellenőrizzék, a delikvens tagja-e a pártnak.

¹⁵⁷ MOL M-KS 288. f. 7/13. ö. e.

¹⁵⁸ A BM 1957. augusztus 28-i vonatkozó jelentését részletesen ismerteti az *Iratkezelés és selejtezések* fejezet.

¹⁵⁹ Ismertetését lásd a *Mellékletben* közölt *Az ellenségkép a nyilvántartásban* fejezetben.

¹⁶⁰ MOL M-KS 288. f. 5. cs. 48. ö. e. Megítélésünk szerint mind az államvédelem, mind az állambiztonság vonatkozó kapacitása 5-10 ezer (totális) megfigyelésre terjedt ki, aminek csak egy részét képezték a Kádár-féle különösen veszélyes kategóriák.

¹⁶¹ Uo.

A nomenklatura és a párttagság ilyen megkülönböztetése eleinte azt a célt szolgálta, hogy a politikai rendőrség (az ÁVH-val ellentétben) ne veszélyeztethesse ezeket a köröket, ennek megfelelően a szelekciót a kinevezést, tagfelvételt megelőzően próbálták végrehajtani. Idővel viszont ez a védetség kimondott privilégiumjellegét öltötte. 1990-ig többször újraszabályozták az államvédelmi szolgálat eljárásainak rendjét, például a 008/1966. sz. BM utasítással (a fontosabb munkakört betöltő személyek elleni operatív nyomozati cselekmények fogantatásának, büntetőeljárás megindításáról) vagy a 2261985. sz. BM utasítással (a pártszervek hatáskörébe tartozó személyek és a párttagok elleni büntető eljárásokkal kapcsolatos hozzájárulás-kérelmi, tájékoztatói és értesítési kötelezettség végrehajtásáról).

Ez utóbbi volt e tárgyban kiadott utolsó rendelkezés, és csak 1989. július 20-án helyezték hatályon kívül. A korabeli rendnek megfelelően ezt is megelőzte a politikai bizottság határozata (1984. december 11.), amely most már követelményként fogalmazta meg, hogy „a bűncselekményt elkövető párttagok és pártszervek hatáskörébe tartozó személyek a törvénynek megfelelő felelősségre vonásban részesüljenek”.¹⁶²

Az utasítás értelmében a KB és a KEB tagjai gyakorlatilag olyan immunitással rendelkeztek, mint amilyent demokráciákban a parlamenti képviselők élveznek. A mentelmi bizottság (parlament) feladatát viszont a politikai bizottság, illetve a KEB titkársága látta el. Ez az eljárási rend érvényesült egészen a párttagokig, a különbség a hozzájárulást megadó párttestületben, illetve a tisztségviselő személyében rejlett. Így párttagok esetében már elégséges volt az adott kerületi, városi stb. első titkár beleegyezése.

Némileg (a korábbi gyakorlattól is) eltérően szabályozták a „titkos operatív eszközökkel és módszerekkel történő felderítés” megindítását. A korlátozás már csak az említett legfelső körre terjedt ki, esetükben az MSZMP főtitkárának, illetve a KEB elnökének hozzájárulására volt szükség. Az egyéb funkciókat betöltők esetében „a káder-hatáskörileg illetékes pártszerv vezetőjét a folyamatban lévő nyomozás megállapításairól – kérésére – tájékoztatni” kellett.¹⁶³

Az 57/1957 BM parancs a politikai bizottság említett, előzetes jóváhagyásával újraszabályozta az operatív nyilvántartást, ekkor vált szét az alap- és a kutató nyilvántartás. Lényege, hogy amíg az alapnyilvántartásba vétel már önmagában korlátozó intézkedéseket von maga után,¹⁶⁴ a kutató nyilvántartásba vétel viszont nem járt hátrányos jogkövetkezményekkel, kizárólag operatív célokat szolgált.

A 4/1957. II. főosztályvezetői parancs rendelte el – amint láttuk – Kádár javaslatára a „társadalomra veszélyes elemek” külön (figyelőztető) ellenőrzését, nyilvántartását: „Az itt nyilvántartott személyek szerepelnek az egyetemes operatív nyilvántartási rendszerben, de jelentőségük, szorosabb ellenőrzésük miatt szükséges a rájuk vonatkozó adatok gyorsabb és differenciáltabb kimutatása, s ezért a külön nyilvántartás vezetése.”

1958. januárjában jelent meg végül a nyilvántartás felülvizsgálatát előíró 56. sz. BM parancs, amely kiterjedt az 1958. január 15. előtt nyilvántartásba vett összes személy anyagára. Egészen pontosan azt kellett megvizsgálni, hogy esetükben a nyilvántartás megfelel-e az új szabályzat előírásainak.

¹⁶² A KAO „kérésére” az utasítást kiterjesztették a KB apparátusára is.

¹⁶³ MOL XIX-B-1-a 159. d. A Magyar Országos Levéltárban őrzött vonatkozó BM parancsokat Palasik Mária gyűjtötte ki.

Nem érdektelen az utasítás „utóélete” sem. 1992-ben Kónya Imre, az MDF frakcióvezetője kérte a belügyminisztert, hogy bocssássa azt a rendelkezését. Az igazgatási főosztály az NBH, az ORFK és a BM titokvédelmi osztályának beleegyezését követően javasolta a minősítés megszüntetését. Miután a javaslattal Verebely Imre közigazgatási államtitkár is egyetértett, a minősítést Boross Péter valóban feloldotta. Ez azonban nem terjedt ki az önmagában egyébként teljesen érdektelen, de szintén „Szigorúan titkos! Különösen fontos!” minősítéssel ellátott egyoldalas felterjesztésre. Így ennek a titkosságát 13 évvel később Lamperth Mónika törölte.

¹⁶⁴ Lásd később, *Az ellenségkép a nyilvántartásban* c. részben.

Az ellenőrzést a szervezetek „az ellenforradalmat megelőzően nyilvántartásba vett élő anyagban” a rekonstrukcióhoz megküldött kartonmásolatok alapján kellett elvégezni. Az 1956. november 4. és 1958. január 15. közötti időszakra a nyilvántartó viszont már az eredeti kartonokat küldte meg. A szervezetek az erre a célra létrehozott bizottságok döntései alapján erre vezették rá a határozatot.

Az MSZMP Titkársága két évvel később tekintette át az operatív nyilvántartás helyzetét. Eszerint a korábbi 584006 fő helyett a felülvizsgálatot követően 285087 személy maradt a politikai rendőrség látómezejében.¹⁶⁵ Ez azt jelenti, hogy a korábban nyilvántartottak 48,8 százaléka kikerült a nyilvántartásból. Meghatározó részét egyébként a megyei politikai rendőri szervezetek törölték, esetükben a korábban nyilvántartottak már közel kétharmadát (62,5 százalék).

„Párthatáskörbe tartozott” a nyilvántartásban 1166 fő, közülük 824 személyt töröltek.¹⁶⁶ A „konceptiós ügyekben” elítéltek közül törölték a felmentetteket, a rehabilitáltakat, illetve addig nyilvántartott kapcsolataikat. A BM kimutatása szerint 789 főt rehabilitáltak, közülük 387-et „egyéb okokból” változatlanul meghagytak a nyilvántartásban. Az internáltak esetében mindössze 424 személyt vizsgáltak felül, és 324-et töröltek.

A korábbi nyilvántartásban kivétel nélkül szerepeltek azok, akiket 1945 előtt hűtlenség vádjával ítélték el, a felülvizsgálat során végül törölték közülük a gyakran éppen ezzel a váddal elítélt kommunistákat.

A BM ugyanakkor beszámolt a titkárságnak arról is, hogy megkezdte a 10-12 ezer „legveszélyesebb ellenséges magatartást tanúsító személy” külön nyilvántartásba vételét és megfigyelését.¹⁶⁷

Ez a szám hozzávetőlegesen megfelelt a kádári elvárásoknak, a tényeknek viszont annál kevésbé. Amikor a Politikai Bizottság 1963-ban újra megtárgyalta a nyilvántartás helyzetét, kiderült, hogy a „különösen veszélyes” kategóriába a BM szerve „mindössze” 5824 személyt sorolt, vagyis még a Horváth Gyula-féle prognózist is alulmúlta.

Ebben az időpontban, vagyis 1963 ősszén sikerült majdnem pontosan megvalósítani a párt által meghatározott 200-300 ezres kvóta számtani közepét, a nyilvántartásban ugyanis ekkor 246659 fő szerepelt, 140049 az alap-, 106610 pedig a kutató nyilvántartásban.¹⁶⁸

A felülvizsgálat beindulását követően látogatott 1958 nyarán Moszkvába tapasztalatcserére Acs ezredes. Megnyugvással konstataulta, hogy a szovjet társszerv nyilvántartása, rendszerét tekintve, nagyon hasonlít az általa irányítottéhoz. Emellett azonban felfigyelt a különbségekre is, és számára nem lehetett kétséges, hogy érdemes a szovjet elvtársak gyakorlatát – főleg, ha az számára kedvező – itthon is megvalósítani. Nem tartotta követendő példának, hogy az ottani központi nyilvántartó – jelentése szerint – nem terjedt ki a Szovjetunió egészére, hanem csak „a moszkvai, a moszkvai kerülethez tartozó operatív szervezetek által foglalkoztatott ügynökség, operatív dossziék és ezen területen lévő kompromittált személyek vannak nyilvántartva”, s nem foglalja magában a hírszerzés és a határőrség felderítésének nyilvántartásait sem.

Figyelemre méltónak találta viszont, hogy a Szovjetunióban külön miniszteri parancs szabályozta a hálózati és az operatív nyilvántartást. Konstataulta, hogy az előbbi összehasonlíthatatlanul nagyobb súlyt helyezett a fegyelemre és a konspirációra, mint a hasonló hazai szabályozás. Ez (többek között) abban is megvalósult, hogy az ügynök vagy rezidens¹⁶⁹ kizárása esetén megvizsgálták, hogy mennyiben tett eleget a beszervezésekor

¹⁶⁵ 191277 fő alap-, 107645 fő pedig kutató nyilvántartásban. Ez egyébként a fenti számmal ellentétben 298922 fő.

¹⁶⁶ Összességében 13058 személy tartozott ebbe a körbe, vagyis a nómenklatúrához.

¹⁶⁷ MOL M-KS 288. f. 7. cs. 58. ó. e.

¹⁶⁸ MOL M-KS 288. f. 5 cs. 312. ó. e.

¹⁶⁹ A Szovjetunióban nem létezett a nálunk sem pontosan elkülöníthető „informátor” kategória.

támasztott (ígért) elvárásoknak.¹⁷⁰ A szovjet elvtársak figyeltek arra, hogy ha a kizárásra pl. azért került sor, mert az ügynököt pártfunkcióba választották, akkor ennek megszüntével felújítsák vele a kapcsolatot.¹⁷¹

A konspiráció jegyében priorálás esetén más állambiztonsági szervnek, operatív tisztnek nem adták ki, hogy az adott személy együttműködik-e már velük. Sőt az ügynököket pontosan kioktatták, hogy újabb beszervezési kísérletnél a következő választ kell adniuk: „Én szovjet állampolgár vagyok, ha valami hibát, rendellenességet tapasztalok, azt kötelességemnek tartom jelenteni, de én nem vagyok hajlandó a beszervezést vállalni és Önnek dolgozni.”

Az 1956-os tapasztalatok alapján Ács nyilván irigykedve hallgatta, hogy „az ügynökség kartonjai mikrofotóra le vannak fényképezve két példányban. Egy példány el van téve atombiztos helyre”, a másik „gyorsan vihető”. Magukat a kartonokat viszont szinte azonnal képesek megsemmisíteni, mivel „rendelkeznek olyan vegyszerrel, melyet ha a kartonra öntenek, azok rögtön olvashatatlaná válnak”.

Ács felfigyelt rá, és követendő példaként említette, hogy a vizsgálati dossziék a bírósági ítéletig végigkövetik a delikvenst az ügyészségre, majd a bíróságra. Holott neki – elvben – tudnia kellett, hogy ez egykor nálunk is gyakorlat volt. Az állambiztonsági, ügyészi és bírói munka jobb összehangolására közös utasítások kiadását javasolta, amire nem sokkal később szintén sor került.

A három jogszolgáltató szerv szovjet mintájú összefogása Magyarországon ekkor már elképzelhetetlen volt, sőt ezzel nálunk némileg ellentétes folyamat zajlott, hiszen az ügyészség törvényességi felügyeletét – legalábbis formálisan – kiterjesztették a politikai rendőrségre is.

A magyar ezredest az is ámulatba ejtette, hogy a szovjet társszerv dossziét (és kartont) vezet a bizalmas nyomozás alatt nem álló ellenséges személyekről, azokról tehát, akik a jelenben nem fejtenek ki ellenséges tevékenységet, de a múltban megtették.¹⁷² Ez volt a „figyelődosszié”, amely gondosan követte (vele költözve) az érintett életútját. Ács információi szerint ebbe a körbe mintegy 20-25 ezer fő tartozott.

Jelentése végén Ács hat pontban foglalta össze javaslatait, ezek közül talán az említett figyelődosszié hazai bevezetése a legérdekesebb. Úgy vélte, hogy ez alkalmas eszköz lehetne „azokra az operatív szempontból fontos ellenőrzendő ellenséges kategóriákba tartozó személyekre, akikre nem rendelkezünk ugyan olyan adatokkal, hogy jelenleg aktív ellenséges tevékenységet fejtenek ki – de állandó figyelés alatt kell tartani – mert bármikor aktivizálódhatnak, feszült helyzetben pedig tömegben is aktív halálos ellenségévé válnak”.

Mint láttuk, ez egybevágott a kádári invenciókkal de Ács – a szovjet tapasztalatok alapján – már nemcsak saját főnökét licitálta túl, de még a kádári – mint láttuk – teljesen irracionális normát, sőt még a szovjet elvtársakat is, amikor a társadalomra veszélyesek, a később valóban bevezetett F-dossziések körét 20-30 ezerre tette. Szovjet mintára azonban nemcsak a megkülönböztetett figyelést tartotta szükségesnek, de perspektivikusan – a „feszült helyzetre” utalva, kimondatlanul – a preventív őrizetbe vételt vetette fel. Ezt a javaslatát is akceptálták, nevezetesen „M”, azaz mozgósítás esetére.

Nem valósult meg viszont Ácsnak az a – szovjet tapasztalaton alapuló – javaslata, hogy a zajló felülvizsgálatokat bizzák azt teljes egészében az operatív osztályokra, vonják ki belőle a központi nyilvántartót.¹⁷³

¹⁷⁰ „Az a tapasztalat, hogy beszervezéskor agyondicsérik az ügynököt, képességeit és tulajdonságait, a kizárásnál ennek ellenkezője tapasztalható.”

¹⁷¹ Ez egyben azt jelenti, hogy a szovjet állambiztonsági bizottság is igényt tartott a párttag ügynökökre, bár úgy vélték, hogy a párttagoknak beszervezés nélkül is elemi kötelességük az együttműködés.

¹⁷² Közéjük tartoztak azok is, akiket a németek fogságuk során beszerveztek, majd miután az amerikaiak felszabadították, kompromittáltsága alapján ők is beszervezték. Mindezt természetesen már elítélték őket, de büntetésükből már szabadultak.

¹⁷³ ÁBTL 1.11.10. 111. d.

Ács ezredes tehát – miközben látványosan csökkenteni próbálta osztálya feladatait – arra törekedett, hogy a központi nyilvántartó (addig is kitüntetett) szerepét az operatív szervek sokoldalú ellenőrzésével jelentősen növelje, ami – bár a szovjet mintára hivatkozás ez esetben alapvetően hamis volt – gyakorlatilag meg is valósult. Így az államvédelmi főcsoportfőnökség létrehozását követően, az addigra kialakult hatalmi viszonyokat tükrözve, a III/2. osztály valóban egyenrangúvá vált az egyes csoportfőnökségekkel.

Jóval több volt mindez azonban holmi hatalmi harcnál, személyes helyezkedésnél. A központi nyilvántartó ezáltal gyakorlatilag „ráült” az operatív szervekre és osztályokra, folyamatos változásban tartotta a nyilvántartást. Eredeti feladatához képest egyre kevesebbet „szolgáltatót”, viszont annál több feladattal látta el az operatív állományt. Vagyis, amíg az 1953 előtti korszakban a totális nyilvántartás vitte zsákutcába az államvédelmet, addig 1956/57 után – a nyilvántartottak radikális csökkentése ellenére – a folyamatos és hektikus átalakítások vezettek hasonló eredményre. Ráadásul részben ennek hatására – különösen a következő időszakban – a szolgálatok és az osztályok igyekeztek minél hatékonyabban függetleníteni magukat a központi nyilvántartótól, és legálisan, de akár illegálisan is, saját speciális adattárakat hoztak létre.

Egyáltalán nem véletlen tehát, hogy amikor a párt politikájában újabb változtatásra került sor, kiderült, hogy az állambiztonsági munkában még mindig a nyilvántartó a leggyengébb láncszem. Pontosabban az a tény, hogy a nyilvántartottak magas száma, a számtalan irracionális kategória mellett, a szervek képtelenek munkájukat a „valódi” ellenségre koncentrálni, sőt éppen ezek az „elemek” bújnak ki a leghatékonyabban az állambiztonság ébersége alól. Csakhogy az szolgálta volna legkevésbé az operatív szervek érdekét, ha – a valóságnak megfelelően – beismerik, a korábbi éberségi szint fenntartása önmagában értelmetlen, kontraproduktív.

4. Az átalakítás évtizede 1963–1973

1963. december 5-én adta ki a belügyminiszter 0033. számú parancsát „az operatív nyilvántartás rendezéséről és a nyilvántartás adatainak felhasználásáról”.¹⁷⁴ Ez kiindulásként leszögezte, hogy „az elmúlt években pártunk és kormányunk helyes politikája következtében változások történtek a társadalom osztályszerkezetében”. Konstatálta egyben, hogy az osztályszerkezet változásai „az operatív nyilvántartásban szereplő személyek magatartására és körülményeikre is hatással voltak”.

Parancsában a miniszter rögzítette, hogy (bár erre nem hivatkozott) a nyilvántartás éppen csak lezárt felülvizsgálata ellenére „a nyilvántartásban szereplők egy részénél a kompromittáltság régi, vagy nem súlyos, annak társadalmi veszélyessége az elmúlt évek során csökkent, egyesek abbahagyták ellenséges tevékenységüket, mások a fejlődés eredményeként lojálissá váltak, beilleszkedtek társadalmi rendszerünkbe”. Pap János miniszter szerint a változásokat az operatív nyilvántartás „nem elég gyorsan követte”.

Az adott műfajra (miniszteri parancs) egyáltalán nem jellemző módon Pap éles kritikával illette a politikai rendőrség munkáját, mondván: „az operatív szervek a nyilvántartásban szereplő személyekre vonatkozó adatokat, anyagokat, sok esetben mechanikusan, kellő elemzés nélkül használták fel. Figyelmen kívül hagyták az adatok, anyagok keletkezésének idejét, körülményeit, súlyosságának fokát, a személy magatartásában bekövetkezett változásokat.”

Mindezt a miniszter súlyos hibának nevezte, különösen sérelmezve, hogy „a megtett intézkedések az állampolgárok jogainak korlátozását vonta maga után [sic!]”. Így tehát a

¹⁷⁴ ÁBTL 4.2. 1. d.

„hibák” kijavítása érdekében a miniszter elrendelte (azaz megparancsolta), hogy a III. Főcsoportfőnökség központi és helyi szervei „az operatív nyilvántartást úgy szervezzék meg, hogy az *alap-* és *kutató* nyilvántartásra tagozódjon”. Ez ugyan már éppen hat éve általános gyakorlat volt, de a miniszteri parancs valóban újrafogalmazta az ellenség kategóriáit.

Az 1963-as amnesztia révén 3490 személy szabadult ki a börtönből, akik közül hivatalosan 712 főt tekintettek politikai elítéltnek.¹⁷⁵ Megint változtatni kellett a nyilvántartás szabályain, mert a politikai hatalom gyakorlói, 1953–1954 óta nem először, megint azzal szembesültek, hogy a politikai rendőrségi nyilvántartás sokkal szélesebb annál, mint amit nyomon követni képesek. A miniszteri parancs tehát a korábbi gyakorlathoz képest valóban minimálisra próbálta szorítani az osztályharcos szempontokat. Most (a részese, vagyis az elítélt ötvenhatosok szabadulása után) szembesült azzal, hogy sem az 1956-os forradalom, sem azt követő ellenállás nem a politikai rendszer osztályharcos logikáját követte.

Ennek a felismerésnek megfelelően a miniszter elrendelte, hogy a nyilvántartásból törölni kell azokat

- a) „akiknek kompromittáltsága régi és csekély, politikai magatartásuk ellen huzamosabb idő óta kifogás nem merült fel.
- b) A volt horthysta erőszakos szervek hivatásos tagjai közül azokat, akik a szocializmus építésében eredményes munkát végeznek és politikai magatartásuk pozitív.
- c) A volt kizsákmányoló osztályok tagjai és leszármazottai közül azokat, akik kizárólag osztályhelyzetük alapján kerültek nyilvántartásba.
- d) Azokat a személyeket, akiknek múltbeli kompromittáltságuk súlyos volt, azonban a szocializmus építésében kiemelkedő érdemeket szereztek.”

Mindezen túl a miniszteri parancs egyik lényeges eleme volt, hogy egyértelműen megkérdőjelezte az operatív nyilvántartó mindenhatóságát, amikor kimondta: a benne szereplő terhelő adatok a szervek számára kizárólag tájékoztató jelleggel bírnak, és számukra tette kötelezővé – pontosan meghatározott szempontok alapján – az adatok ellenőrzését. A korábbi tapasztalatok alapján még az is tisztázásra szorult, nem pusztán névazonosságról van-e szó.

A parancs ismételten leszögezte, hogy a kutató nyilvántartásban szereplő személyekkel szemben korlátozó intézkedés nem alkalmazható, alapkutatásban szereplők esetében is csak valóban indokolt esetben. Természetesen az indokoltság változatlanul széles maradt, hiszen lehetett továbbra is az állampolgári jogokat korlátozó intézkedéseket alkalmazni, „ha az állam-, vagy operatív érdek azt kívánja, hogy az érintett személyek bizonyos állampolgári jogokat ne gyakorolhassanak”. Ráadásul a konspiráció „szabályai” szerint maga az érintett nem értesülhetett a korlátozás valódi okairól. Ugyanakkor a belügyminiszteri parancs ilyen intézkedések meghozatalára változatlanul széles, a minisztertől az osztályvezetőig, illetve a központi alosztályvezetőig terjedő kört jelölt ki.

Végül a miniszter ismét elrendelte az operatív nyilvántartás „rendezését” 1964. február 1-jei kezdettel. Határidőként pedig a szervek számára 1965. augusztus 31-ét, a nyilvántartó számára 1966. február 28-át határozta meg. Elrendelte egyben 1964. május 1-jei határidővel az új nyilvántartási szabályzat elkészítését, ami viszont csak 1967-re történt meg.

A parancs végrehajtásáról, beleértve a nyilvántartandó kategóriák meghatározását, a 0026. sz. miniszterhelyettesi intézkedés rendelkezett, 17 pontban sorolva fel az alap-, 14 pontban a kutató nyilvántartásba veendőket. Mindennek alapján (határidő nélkül) meghatározta az újabb felülvizsgálat („ellenőrzés és rendezés”) menetrendjét az alábbi sorrendben:

- a) „akik a parancs szerint már nem képezik sem az alap-, sem a kutató nyilvántartás tárgyát,

¹⁷⁵ MOL M-KS 288. f. 4. cs. 103. ő. e.

- b) akik vizsgálati, bírói, vagy rendőrhatalósági (internálás, ref., kitiltás, rendőri figyelmeztetés) eljárás alatt állottak,
- c) osztályhelyzetük, múltbeli állásuk, politikai tevékenységük stb. alapján kategóriába tartozó személyeket, enyhébb társadalmi veszélyességi foktól a súlyosabb felé haladva”.¹⁷⁶

1964 februárjában országos értekezleten tájékoztatták a feladatokról a vezetőket és a nyilvántartókat. A meglévő kartonok durva pontatlanságai miatt a munka során valamennyi nyilvántartottról új kartont kellett kiállítani.¹⁷⁷

Ugyanakkor a miniszter által meghatározott határidő lejárt előtt néhány hónappal Veszprém megyében a nyilvántartásban lévő személyek anyagainak még csak 20 százalékát „rendezték”, ami olyan nagyon nem is maradt el az országos átlagtól (26,7 százalék), a BRFK-nál is alacsonyabb volt (15,6), nem is beszélve Győről (6,6 százalék). A felülvizsgálat állásáról szóló jelentés viszont nem említette, pusztán a mellékletből hámozható ki, hogy a III/II. és III/III. Csoportfőnökség (együtt) anyagainak mindössze 6,3 százalékát rendezte november elejére. A III/IV-ről a jelentésből mindössze az tudható meg, hogy a felülvizsgálat 16746 főt érintett, de ez addigra egyetlen esetben sem történt meg.

Az említett 246659 nyilvántartott közül az operatív szervekre 86000, a központi nyilvántartóra 160659 fő anyagainak ellenőrzése hárult. Október végére ebből 65961 személy (26,7 százalék) anyagát vizsgálták felül, és 50149-et töröltek a nyilvántartásból. Az operatív szerveknél a felülvizsgáltak 44, a központi nyilvántartóban pedig 90 százalékát törölték, vagyis a törlések 80 százaléka a központi nyilvántartóra esett, de leginkább azért, mert ott a munkát eleve a „holt irattárba” helyezendő anyagokkal kezdték. Maguk a szervek is igyekeztek hasonló módon eljárni, vagyis a felülvizsgálatot az eleve törlendőkkel kezdték.

Ennek megfelelően törölték a súlyosan kompromittált halottakat (1257 fő),¹⁷⁸ a veszélytelenné vált időseket (75–80 év felettieket), valamint „azokat a SZU-ban elítélt katonákat, akik az ellenük emelt vád alól bűncselekmény hiányában fel lettek mentve, magatartásuk pozitív, egyéb címen nem tartoznak nyilvántartási kategóriába” (összesen 819 fő). Törlésre kerültek továbbá azok, „akik az illetékes pártbizottsággal való megbeszélés után kompromittáltságuk ellenére az MSZMP tagjai maradtak”, akiknek kompromittáltsága régi keletű volt és már semmiféle veszélyt nem jelentettek és azok is, akik „kiemelkedő érdemeket szereztek a szocializmus építésében”¹⁷⁹ (összesen 1301 fő).

A törlésnél a legnépesebb csoportot „a volt fasiszta pártok vagy szervezetek egyszerű tagjai, horthysta szakszolgálatos ht. tisztek, azok a sorozott SS katonák, akik bűncselekményt nem követtek el, eljárás nem folyt ellenük”, továbbá a pusztán „osztályhelyzetük alapján” nyilvántartásba vett arisztokraták, gyárosok, földbirtokosok, kulákok tették ki (46242 fő).¹⁸⁰

Természetesen azt sem zárhatjuk ki, hogy a felülvizsgálat (a szervek esetében már a határidő lejártához közeledve) messze meghaladta az előzetes várakozásokat, így a jelentés valójában erre a jelenségre próbált magyarázatot adni. Mindenesetre a számok arra utalnak, hogy a hátralévő felülvizsgálatok (73 százalék során már csak elvéve került sor törlésre.

¹⁷⁶ MOL XIX-B-1-a.

¹⁷⁷ Ez meglehetősen döcögve indult, a központi nyilvántartó az első hónapokban az új kartonok akár 30-40 százalékát is visszaküldte (leginkább) a megyei szerveknek. Veszprém esetében ez valamennyi kartonra vonatkozott.

¹⁷⁸ „A vártnál nagyobb mértékben szerepelnek olyan személyek is a nyilvántartásban, akik időközben meghaltak.” A kimutatás szerint ebbe a kategóriába – többek között – 328 csendőr, 239 „fasiszta, jobboldali pártok vezetője”, 208 hivatásos (horthysta) katonatiszt, 87 politikai bűncselekményért elítélt és 61 „1956-os aktív ellenforradalmi tevékenységet elkövető” tartozott.

¹⁷⁹ Ebbe a kategóriába mindössze 88 felülvizsgált személy tartozott, MSZMP-tagok, téveselnökök, brigádvezetők stb.

¹⁸⁰ A jelentés melléklete szerint közülük kb. 37000 fő volt nyilas, 134 arisztokrata, 292 földbirtokos, 374 gyáros és nagykereskedő, 1620 pedig kulák.

Holott a központi nyilvántartó – jelentésének tanúsága szerint – már addig is éberem ügyelt rá, hogy az operatív tisztek kellő körültekintéssel javasolják a törléseket, és azonnal vétót emeltek, ha a javaslatot nem tartották megalapozottnak.¹⁸¹

A jelentés egyetlen esetben sem kifogásolta a nyilvántartásban hagyást, kizárólag azokat az eseteket tette szóvá, amikor „az operatív szervek egyes beosztottainál tapasztalható az operatív érdek nagyfokú figyelmen kívül hagyása, bizonyos fokú liberális szemlélet, amely elsősorban törlésekben mutatkozik meg”.

Ráadásul a központi nyilvántartás munkatársai sem voltak mindig elég éberek, sok esetben automatikusan elfogadták a szervek javaslatait. Így „miután az ellenőrzés felszínre hozta a hibákat, határozott intézkedéseket kellett tenni a döntések adminisztrációs rendezésére, regisztrálására korlátozódó munkamódszerek megváltoztatása érdekében”.

A jelentésben következetesen negatív példaként emlegetett Veszprém megyei állambiztonsági szerv is feltehetően azzal hívta fel magára a figyelmet, hogy az általa addigra felülvizsgált 858 főt kivétel nélkül törlésre javasolta. Diplomátikusabban jártak el a Zala megyeiek, náluk ugyanis a törlendők aránya mindössze 94,5 százalék volt.¹⁸²

Lényegesebb változás volt, hogy a felülvizsgálat eredményeképpen jelentősen megváltozott az alap- és a kutató nyilvántartásban szereplők aránya, az utóbbiak javára.

A politikai vezetés hangulatváltásait természetesen az állambiztonsági szolgálat munkatársai is észlelték, és ha úgy látták jónak, önálló kezdeményezésekkel reagáltak rájuk. Így tett Ács Ferenc ezredes (a központi nyilvántartó lassan tíz éve regnáló vezetője) is, amikor 1966. július 22-én megfogalmazott „javaslatában” konstatálta, hogy 1962–1963, vagyis esetünkben a politikai bizottság említett ülése és a belügyminiszter vonatkozó parancsa óta „a nemzetközi helyzetben bekövetkezett változás, az imperialista tábor részéről a szocialista országok és hazánk felé irányuló fellazítási politika, a szocialista táboron belüli problémák, gazdasági nehézségeink következtében a beilleszkedési folyamat megállt.”

A Politikai Bizottság 1966. februári ülésén is konstatálható újabb merevedést tehát Ács pontosan megérezte, maga is kezdeményezően lépett fel, mondván „a körülmények, valamint a külső ellenséges erők bátorítására a belső ellenséges elemek, a nyilvántartásból törölt személyek egyes kategóriáinak aktivizálódása, veszélyessé válása tapasztalható”.

Javasolta tehát a „korábbi terhelő és kompromittáltsággal rendelkező nyilvántartásból törölt egyes személyek (kategóriák) kutató nyilvántartásba való visszahelyezését”, és a vonatkozó miniszterhelyettesi utasítás¹⁸³ kiegészítését, módosítását.

Ács tehát nem a politikai bizottság határozatát, nem is a miniszteri parancsot, hanem az azok végrehajtását szabályozó utasítás felülvizsgálatát javasolta, mondván, vissza kell helyezni „aktivizálódásuk miatt” a nyilvántartásba a szerzeteseket és az apácákat, továbbá „a határsértést elkövető személyeket”, akik – a fiatalokuktól eltekintve – ki sem kerültek onnan.

Ács ezredes jelezte, hogy – a korábbi, ezek szerint megalapozatlan felülvizsgálatok közepette – éberem biztonságba helyezte a „beilleszkedés” jegyében a nyilvántartásból törölt személyek megsemmisítendő kártonjait.¹⁸⁴ Az általa megnevezett apácák és disszidensek visszahelyezését addigra már ki is vívta. Most továbblépett, mondván: „az utóbbi időben jelentős mértékben tapasztalható az arisztokraták, földbirtokosok, gyárosok, nagykereskedők

¹⁸¹ Elrettentő példaként szerepel a jelentésben, hogy az operatív tisztek „horthysta detektíveket – köztük olyanokat is, akik nemzetvédelmi kereszttel lettek kiténtetve – nem ellenőrizték, hogy politikai vagy bűnügyi rendőrségnél teljesítettek-e szolgálatot, ahol anyagából ez nem derül ki, minden további nélkül törlésre javasolták”.

¹⁸² *Tájékoztató jelentés az operatív nyilvántartás felülvizsgálatára vonatkozó 1963. szeptember 10-i Politikai Bizottsági határozat és a vonatkozó miniszteri parancs végrehajtásáról.* ÁBTL 1.11.10. 58. d.

¹⁸³ 0026/1963. számú.

¹⁸⁴ Ennek módjáról később lesz szó.

– a kulákokról megfélemezett – aktivizálódása, rendszerünkkel való szembeállása”, vagyis ezeket vissza kellene helyezni a nyilvántartásba.

Más okokra hivatkozva ugyanezt javasolta az „SS”-ek, a Volksbund tagjai, kitelepítettek estében is. Indoklás nélkül ezt kiterjesztendőnek vélte továbbá a bűnügyi detektívekre. Érthetetlen módon (hiszen ez megvalósult) javasolta a kiutasított külföldi állampolgárok nyilvántartásba vételét is.¹⁸⁵

A BM Kollégiuma már Ács javaslatának megfogalmazása előtt, 1966. július 7-én maga is a miniszterhelyettesi utasítás felülvizsgálatáról döntött. El is készült „a személyek nyilvántartásáról” szóló javaslat, ami végül az operatív nyilvántartásról kiadott 1967. évi 08. sz. parancsban öltött testet.

Vagyis, amíg 1963-ban lényegesen enyhült az állambiztonsági nyomás, addig az új gazdasági mechanizmus bevezetése éppen ellenkező irányban hatott.

A hatvanas évek végén a BM Ellenőrzési Csoportfőnöksége komplex vizsgálatot folytatott az állambiztonsági szolgálat nyilvántartásaiban, amely a központi (III/2.) mellett kiterjedt a III/3., III/5., III/6., a III/II-7. osztályok nyilvántartásaira és a Központi Kémelhárítási Adattárra (KKA). A visszafogott megfogalmazás ellenére az 1970 márciusára elkészült jelentés helyenként lesújtó véleményt fogalmazott meg a nyilvántartások használhatóságáról.

A jelentés részletesen foglalkozott – természetesen – az ismertetett felülvizsgálattal is, de feltűnő módon helyenként egészen más számokkal operált. Így a felülvizsgálat kezdeténél (1964. január 1.) a nyilvántartottak számát 239286 főre tette. Összesen 85975 fő törlését konstataálta, vagyis – a fenti megállapításoknak megfelelően – amíg az ismertetett részjelentésben foglalt 27 százalékos felülvizsgálat még 50149 törlést eredményezett, addig a „maradék” 73 százalék már csak 35826-ot. Ráadásul a felülvizsgálat négy éve során 28894 személyt vettek újonnan nyilvántartásba, további 15940 főt a „holt anyagokból” helyeztek vissza. Ennek megfelelően 1967. december 31-én 198145¹⁸⁶ főt tartottak nyilván, ebből alapnyilvántartásban 72521,¹⁸⁷ kutató nyilvántartásban pedig 125924 személyt.¹⁸⁸

A felülvizsgálat végére kiderült, hogy a nyilvántartottak mintegy 10 százalékanak még a lakcímével sem nem rendelkeznek, ennek pótlása ismét több évet vett igénybe. A gépi feldolgozás előkészítéseként 1970-re lyukkártyákra vitték a nyilvántartottakat, vagyis személyi, terhelő és kompromittáló adataikat.¹⁸⁹

A megalapozatlannak ítélt kartonokat sem selejtezték, hanem a „holt” és a „Z” (zúzandó) nyilvántartásokba helyezték. Így az 1961-ben létrehozott „holt” és a Z-nyilvántartásokban is megmaradt 137 ezer karton.¹⁹⁰ Ráadásul a csehszlovákiai bevonulást követően a priorálásokba bevonták a „holt” nyilvántartásban szereplő 42 ezer kartont is. A jelentés tehát megállapította az ellenőrzések során, hogy (az eltérő pecsétek használatán kívül) nincs érdemi különbség az egyes nyilvántartások között.¹⁹¹

¹⁸⁵ ÁBTL 1.11.10. 45. d.

¹⁸⁶ Egy évvel később már 203204 személyt. Ez egyben azt jelenti, hogy a nyilvántartásba vétel üteme ekkor valóban csökkent. 1969. december 10-ére már csak 203667 főre emelkedett a nyilvántartottak száma, tehát szinte már stagnált.

¹⁸⁷ Közülük mintegy hatezer személyt „társadalomra veszélyes elemként” tartottak nyilván. Az alapnyilvántartásban szereplők 55 százaléka politikai elítélt, 45 százaléka pedig „súlyos kompromittáltsággal” rendelkezett.

¹⁸⁸ A nyilvántartottak 23 százaléka Budapesten, 55 százaléka vidéken, 13 százaléka külföldön (a 25399 főből 6527 idegen állampolgár volt) élt, 12 százalék lakhelye ismeretlen volt. 8 százalékuk 30 évnél fiatalabb, 65 százalékuk 30 és 60 év közötti, 27 százalékuk 60 év feletti korosztályba tartozott.

¹⁸⁹ Ismereteink szerint ezekkel végül egyáltalán nem sikerült kiváltani a kartonokat.

¹⁹⁰ A jelentés szerint ennek már a léte sem felelt meg a szabályoknak.

¹⁹¹ A vizsgálatot követően sem szüntették meg ezt a gyakorlatot, de szigorították.

A felülvizsgálat ellenére – vagy azt követően – olyan kategóriák is kerültek a nyilvántartásba, amelyek nem feleltek meg az ismertetett miniszteri parancsnak. Így például „tiltott határátlépés” miatt 14 éven aluli gyermekek, nevezetesen 1966 és 1969 között 155 fő. „Ezt megelőzően a HŐR Felderítő Osztály anyagainak feldolgozása során ismeretlen számú 14 éven aluli gyermek került be az élő kutató nyilvántartásba.”¹⁹²

Nyilvántartásban hagyták azokat is, akiket az 1950. évi 26. tvr. alapján katonai szolgálatot teljesítő hozzátartozójuk disszidálása miatt ítélték el vagy internáltak. Olyanokat sem töröltek, akikről mindössze azt lehetett tudni, hogy „már kellően nem tisztázható okok miatt” 1945–1950 között rendőri felügyelet alatt álltak, vagy „csekély kompromittáltságú” betegeket, mozgásképteleneket, szellemi fogyatékosokat stb. A nyilvántartottaknak több mint öt százaléka 70 évnél idősebb személy volt.

1970-re az operatív irattárban 140 924 dossziét gyűjtöttek össze, nevezetesen
98591 „V”,
15578 operatív és
2655 „egyéb” dossziét, továbbá
75000 dokumentum anyagot,
973 könyvtári anyagot,
12772 filmkockát.

A hálózati irattárban 49 646 B-dossziét és kb. 12000 M-dossziét tároltak. A hálózati nyilvántartásban 12633 fő szerepelt.

Az „élő”, vagyis a szerveknél feldolgozás alatt álló dossziék száma 1062 volt. Ugyanakkor a vizsgálat szerint „a fennálló rendelkezésekkel ellentétesen indokolatlanul megnőtt a regisztrálatlan ügyjelzések száma [...] Ezért egyszerűen nem kimutatható – egyes területektől eltekintve –, hogy országos szinten valójában hány személy, milyen gyanú alapján áll feldolgozás alatt”. Az operatív eszközök és módszerek alkalmazása szempontjából a regisztrált és a regisztrálatlan „ügyjelzések” között nem volt érdemi különbség.

Bár a hatályos nyilvántartási szabályzat¹⁹³ előírta az objektum-vonal dossziék átdolgozását, végrehajtására csak részlegesen került sor, ennek következtében azok jelentős része használhatatlanná vált, vagy csak korlátozottan volt használható.¹⁹⁴ A jelentés megállapítása szerint a dossziékban „politikailag kifogásolható anyagok találhatók”. Ugyanakkor „több 10 ezer anyag vár feldolgozásra”, amelyeknél nem tisztázták, hogy milyen jelentőséggel bírnak, „ugyanis a differenciálás, szelektálás nem mindig kellő színvonalon történik”.¹⁹⁵

A jelentés helyes kezdeményezésnek ítélte, hogy a nyilvántartó kódkartonokra dolgozta fel a kizárt hálózatot, mivel az operatív szervek évenként mintegy ötezer kizárt hálózati személyről kértek információkat, és átlagban 344 fővel fel is újították a kapcsolatot. A munka során kiderült viszont, hogy a vonatkozó anyagoknak mintegy negyede (halálozás, stb. miatt) teljes mértékben felesleges.¹⁹⁶

Mint említettük, a III/2. osztályon, vagyis a központi nyilvántartón kívül más osztályok is rendelkeztek speciális nyilvántartásokkal. Így a – már ismertetett – K-ellenőrzést (levélcenzúra) végző III/5. osztály, ahol a korábbiakon túl 1961-től kartonon tartották nyilván a nyugatnémet és osztrák, 1965-től pedig az olasz és angol levelezéseket. 1966-tól külön kartonrendszerrel fektettek fel a disszidensek levéllenőrzésére. 1965-összén (külön szerződés

¹⁹² Ez a kitétel már nem szerepelt a jelentés végső változatában.

¹⁹³ BM 08/1967. sz. parancs.

¹⁹⁴ Számos, a nyilvántartásban nem szereplő személyről kizárólag ezek a dossziék tartalmaztak adatokat. Lakcím vagy munkahely változtatása esetén ezeket nem mindig jelentették át a területileg illetékes szervnek, vagyis egyszerűen kiestek a látókörből.

¹⁹⁵ A jelentés végső változatából ez a kitétel is kimaradt.

¹⁹⁶ ÁBTL 1.11.10. 68. d.

alapján) indult be a szovjet levelezések ellenőrzése is. Ennek nyilvántartásában 1970 elején 52521 személy szerepelt, szemben az angol vonalon nyilvántartott 895 fővel.¹⁹⁷

1969. szeptember 1-jén összességében 771880 személy szerepelt a III/5. osztály nyilvántartásában. Ehhez járultak még a megyéknél nyilvántartottak, számukat az ellenőrzési csoportfőnökség 1968-as vizsgálata alapján 200 ezerre, a teljes számot pedig így egymillióra becsülte.

Az osztály a központi nyilvántartóhoz hasonlóan priorált a kartonrendszerében, ez – természetesen – csak külön engedéllyel terjedt ki a szovjet levelezőkre.¹⁹⁸ Az osztály ebben az időben kezdte el a tartalmában ismeretlen „Tavaszi” akciót, amelynek keretében „konkrét terület” levél és egyéb postai ellenőrzését végezték. Az „érdekesebb személyekre” keletkezett anyagokat papkába gyűjtötték. Az első három hónap során már 2040 ilyen keletkezett.¹⁹⁹

1976-ban a K-ellenőrzés keretében az erre illetékes III/5. osztály „szoros ellenőrzés alatt álló személyek és szervek” százezer postai küldeményét emelte ki. A BM központi és megyei részlegei, az MNVK (Magyar Néphadsereg Vezérkara).² Csoportfőnöksége 1972–1976 között éves átlagban 1800–2100 személy és objektum és ezek mintegy 3500 kapcsolatának a szoros ellenőrzését végezte. A megyei K-ellenőrző részlegek 280 személyt és 21 objektumot tartottak nyilván. Budapesten a kiválogatás naponta 300 ezer külföldi és 650 ezer belföldi küldeményből történt.²⁰⁰

Ekkor megszüntették a postai ellenőrzést valamelyest korlátozó keretszámokat, és megkezdték a küldemények országok, illetve irányítószámok szerinti szakosítását, a munkát végző részlegeket új segédeszközökkel látták el, 1975-ben a III/V. csoportfőnökséggel közösen „technikai rekonstrukciós tervet” dolgoztak ki. Maga a posta is megkezdte „a levélirányítás és továbbítás egész rendszerének, műszaki felszereltségének és technológiájának korszerűsítését”, a teljes postai rekonstrukciót 1990-re tervezték.

A postai átállás kezdetben okozott némi nehézséget a levéllenőrzés számára, de a szolgálat igyekezett a „gócosítási programot” (vidék–vidék közötti postaforgalom megszervezése), a levélirányító automata gépek beállítását és a külföldi levelek külön kezelését a maga javára hasznosítani. Tény, hogy a III/5. osztály még a nyolcvanas évek derekán is épített ki új megyei részlegeket. A postákon ugyanakkor a nyílt állományt szttisztekkel váltották fel.²⁰¹ Mindennek eredményeképpen már ritkán fordulhatott elő, hogy a figyelgetett személyek és objektumok postaküldeményei elkerüljék az ellenőrzést.

A K-ellenőrzés kiterjedt a nem szocialista külképviseletek diplomatáira és szolgálati útlevelés beosztottaira, illetve magyar állampolgárságú munkatársaik pontosan meghatározott körére. 1977-ben 130 ezer ilyen küldeményt emeltek ki. Az ellenőrzés természetesen különösen vonatkozott a külföldi magyar nyelvű adók levelezésére. 1972-ben 6874 küldeményt adtak fel címükre Magyarországon, 1976-ban viszont már csak 2545-öt, az említett rádiók pedig 1416, illetve 1174 küldeményt kíséreltek meg eljuttatni magyarországi címekre. A kimenő levelek, de gyakran levelezőlapok „többsége zenei és nyelvoktatással összefüggő kívánságokat, az adásokkal kapcsolatos véleményeket és kvíz-játékokra reagáló megfigyeléseket” tartalmaztak. Emellett azonban a szervek „44 ellenséges tevékenységre, annak előkészületére, illetve ellenséges magatartásra utaló küldeményt is” kiemelték.

A „szoros ellenőrzés” – ahogy már 1950-ben is – kiegészült a „kutató »K« ellenőrzéssel”, amely differenciáltan és tervszerűen, a postaforgalom felhasználásával folyó

¹⁹⁷ A számadatok a jelentés végső változatából kimaradtak.

¹⁹⁸ A kartonrendszer nem tartalmazott érdemi információt a levelezés tartalmáról, így a priorálás alapvetően értelmetlen, sok esetben kimondottan megtévesztő volt.

¹⁹⁹ ÁBTL 1.11.10. 68. d.

²⁰⁰ A bűnügyi szervek országosan 22 személy K-ellenőrzését kérték.

²⁰¹ A BM 1969-ben állapodott meg írásban a KPM Posta-vezérigazgatóságával a postai küldemények ellenőrzéséről.

ellenséges tevékenység felderítésére és megakadályozására, valamint szerveink látókörébe még nem került ellenséges tevékenységet folytatók küldeményeinek kiszűrésére” irányult.

Ennek méreteiről – a „szoros ellenőrzéssel” ellentétben – nem rendelkezünk adatokkal. Mindenesetre a tervidőszakban (1972–1976) 50 (más adatok szerint 56) esetben indult meg a kutató ellenőrzés alapján büntetőeljárás.²⁰² 1976-ban a K-ellenőrzés szolgáltatotta 100 esetben az előzetes ellenőrzés és 13 alkalommal a bizalmas nyomozás megindításának indokát.

A rendelkezésre álló információk alapján az állambiztonsági szolgálat már nem használta a levéllenőrzést a lakosság hangulatának felmérésére, annál inkább szolgált „a jogellenesen külföldön tartózkodó magyar állampolgárok tevékenységének differenciált figyelemmel kísérésére, disszidálni szándékozók felderítésére”. Ide tartozott az a 15 fő is, aki Bécsben (vagy más helyen) „felvett különleges vízummal, engedély nélkül látogatott Izraelbe”.

Használták továbbá a postai ellenőrzést „a szervek által meghatározott ellenséges körökben beszerzési jelöltek felkutatására”. A „visszajelzések szerint” a III. Főcsoportfőnökség, illetve az MNVK.2 Csoportfőnöksége ezeket – legalábbis részben – valóban felhasználta beszerzésre. Kiemelték a Szt. Antal lánchoz tartozó küldeményeket is, 1976-ban például 25 ezer darabot.

A K-ellenőrzés „a tavaszi rendezvények és egyéb évfordulók időszakában preventív célból, nagyobb figyelmet fordít(ott) a diákszállók, közép- és főiskolák, valamint az ellenséges tevékenységgel gyanúsítható fiatalok postaküldeményeire”.²⁰³

Tény ugyanakkor, hogy az állambiztonsági iratok (folyamatos) megsemmisítésében a K-ellenőrzés anyagai jelentették az egyik legjelentősebb tételt. Érthetően, hiszen – amint az a fenti számokból is következik – ezek túlnyomó többsége „operatív szempontból” teljesen értéktelen volt, ez még azokra a lefoglalt levelek túlnyomó többségére is érvényes, amelyeket lefűztek a bizalmas nyomozások vagy előzetes ellenőrzések dossziéiba.

Ugyanakkor a fennmaradt, de már le nem fűzött kisszámú K-anyag arra enged következtetni, hogy egyházi vonalon a „kutató ellenőrzésen” minden olyan küldemény „fennakadt”, amelynek címzettje vagy feladója egyházi személy volt. Paskai László bíboros levelezését még 1989-ben is – feltehetően „szoros” – ellenőrzését alatt tartották.

Az említett 1970-es vizsgálat szerint saját nyilvántartása volt a környezettanulmányozással és figyelemmel foglalkozó III/6. osztálynak is. Ez mintegy 200 ezer kartont, 4685 figyelődossziét és mintegy 40 ezer környezettanulmányt tartalmazott. A hatvanas években általában évi 2–2500 környezettanulmányt készítettek és 400–500 figyelmet folytattak. A kapcsolatokkal együtt ez évente tehát 10-15 ezer személyt érintett.

1962-ben a 451 megfigyelt mellett 2348 főt „kapcsolatként” vettek nyilvántartásba. A 451 megfigyelt közül 299 nem is szerepelt az operatív nyilvántartásban (hozzájuk 1500 kapcsolat tartozott). A vizsgálat szerint az osztály nyilvántartásba vette a célszemélyek hivatalos kapcsolatait is.²⁰⁴ A BM Kollégiumának 1968. szeptemberi vonatkozó határozatáig 718 olyan karton volt a nyilvántartásban, amely a BM, HM és más szerv vezető beosztású munkatársáról szólt.

Nyilvántartásaiból ez az osztály is prioritált:

1966-ban 56779,

²⁰² Öt fő ellen kémkedés, három fő ellen kémkedésre való ajánlkozás, 24 fő ellen állam elleni izgatás, 18 fő ellen pedig egyéb bűncselekmény miatt.

²⁰³ *Tájékoztató jelentés a postaforgalom felhasználásával folytatott ellenséges tevékenységről és a postai küldemények ellenőrzését szabályozó 0019/1970. sz. BM Parancs végrehajtásának tapasztalatairól.* 1977. június ÁBTL 1.11.1. 152. d.

²⁰⁴ Ha megállapíthatatlan volt, hogy az adott ház melyik lakójához ment a célszemély, akkor az összeszt nyilvántartásba vették.

1967-ben 65779,
1968-ban 90682 esetben.

A III/II-7. osztály (KEOKH) 1968 végén borítékokban mintegy 400 ezer személy anyagát tárolta. A BM Kollégium 1969. januári vonatkozó döntését követően ebből 330 ezret megsemmisítettek. Magában a KEOKH nyilvántartásában 1970 elején mintegy kétmillió személy szerepelt.

A III/3. (útlevel) osztály nyilvántartásában ugyanekkor 550 ezer személy szerepelt. Itt rögzítették az összes ki- és belépést.

A III/II. csoportfőnökség (akkor még a politikai főosztály osztályaként) 1957-ben kezdte el „a kémelhárítás szempontjából értéket jelentő gyanús szervek, címek, módszerek, személyek, stb.” feldolgozását kartonrendszerben. Ebből lett a III/II-8. osztályon a Központi Kémelhárítási Adattár (KKA), amely „végső” formáját 1966-ban nyerte el. 1970 elején ez mintegy 30-32 ezer prioráló, 28 ezer törzskartont és 4-5 ezer szervre, címre utaló kutatókartont foglalt magában. Ezekből 1967 és 1969 között mintegy 125 ezer priorálást végeztek, 8-9 százalékos eredményességgel.

A 0018/1966. BM parancs alapján a III/III. Csoportfőnökség működtette a Központi Gép- és Kézírásminta Adattárat az „állam elleni izgatást megvalósító írásos anyagok központi nyilvántartására”.²⁰⁵ Ez tartalmazta a vonatkozó írásos izgató anyagokat; egyéb állam elleni operatív és előzetes ellenőrzés során keletkezett írásos anyagokat; házkutatások és őrizetbe vételek során beszerzett kéz- és gépírásmintákat; „az aktív ellenséges és potenciálisan veszélyes szervezetek és személyek által készített kéz- és gépírásos inkriminátumokat”, a „notóriusan” rágalmazó, (akár terrorcselekménnyel) fenyegető szervezetek és személyek által készített kéz- és gépírásokat, „az elmebeteg levélírók” írásmintáit.²⁰⁶

A részletesen ismertett jelentés, és nyilván maga a vizsgálat sem terjedt ki az 1967. november 15-én létrehozott Katonai Elhárítás Speciális Adattárára (KESPA), amely célja szerint „összesíti, nyilvántartja és feldolgozza a fegyveres erők ellen irányuló ellenséges tevékenységre utaló, valamint a harckészültséget károsan befolyásoló állambiztonsági jellegű rendkívüli események helyzetére, alakulására vonatkozó adatokat”.

A belügyminiszter 1966. október 21-i határozatára hivatkozva 1967. májusában a III/IV. csoportfőnök 7. sz. utasításával rendelte el a KESPA létrehozását, és szabályozta felhasználását. Az adattár létrehozása és működtetése a III/IV-5. osztály feladata volt.

A nyilvántartás elsősorban a fegyveres erők azon alkalmazottaira terjed ki, „akik különböző okok, körülmények alapján az imperialista hírszerző szervek bázisát képezhetik, vagy ellenséges tevékenység gyanújával merültek fel”. Sorkatonákat, polgári alkalmazottakat, az objektumokba bejáró, vagy azok környezetében élő polgári személyeket csak ellenséges tevékenység gyanújával vagy meghatározott bűncselekmény elkövetése esetében vehették nyilvántartásba. Az adattár keretében dolgozták fel „az ismeretlen tettesek által elkövetett állambiztonsági jellegű cselekményeket, adatokat is”.

Az utasítás egyértelműen leszögezte, hogy „a speciális adattárba kerülő adatok nem jelentenek senkire nézve jogi, politikai vagy erkölcsi hátrányt”. Tiltotta, hogy az adattárban nyilvántartásba vegyék az ügynöki-operatív munka során tervezett vagy végrehajtott intézkedéseket. Tiltotta továbbá a II. vagy III. Csoportfőnökség hatáskörébe tartozó polgári személyek nyilvántartásba vételét, beleértve az objektumok környezetében élő „amnesztiásokat”,²⁰⁷ kivéve, ha azok „a fegyveres erők ellen folytatnak ellenséges tevékenységet, vagy ezzel gyanúsíthatók”. Tiltotta a kapitalista országok diplomatáinak, követségei beosztottainak nyilvántartásba vételét, a fegyveres erők tagjaival kapcsolatot nem

²⁰⁵ Lásd még 17/1986. BM parancs.

²⁰⁶ ÁBTL 1.11.6. III/III. 8. d.

²⁰⁷ A külföldről amnesztiarendelet alapján hazatértek. Róluk egyébként a központi nyilvántartóban őrizték a kartonokat.

ápoló, katonai adatok megszerzésével nem gyanúsítható külföldi állampolgárokét is.²⁰⁸ Ugyanilyen tilalom vonatkozott a tartalékos tisztekre és a leszerelt sorállományra.

A katonai elhárítás 1967 végén 5859 személyről tárolt különböző adatokat. Ebből a néphadsereg állományába tartozott 1934 (+ 1325 közvetlen hozzátartozó), a BM-ébe²⁰⁹ 190 (+ 160 hozzátartozó), a büntetés-végrehajtásába 29 (+ 6 hozzátartozó). Kapcsolatukként nyilvántartottak Magyarországon 64, külföldön 1774, valamint 377 leszerelt személyt. Közülük 3492 főről rendelkeztek – a csoportfőnökség megítélése szerint – „állambiztonsági szempontból lényeges adatokkal”.

Mellettük nyilvántartották „az ellenséges hírszerző szervek, a belső ellenséges elemek részéről a fegyveres erők iránt tanúsított érdeklődését, hírigényét, az eltűnt vagy elveszett T-okmányokat, szolgálati és önvédelmi fegyvereket, az elkövetett jelentősebb állami vagy szolgálati titoksértéseket, valamint a fegyveres erők állományából 1945 óta külföldre szökött és a hazatérést megtagadó személyeket”.

1969 októberében a csoportfőnök szükségesnek látta kiegészíteni az 1967-es utasítást. Újfént leszögezte, hogy az adattárba vétel nem jelenthet semmiféle hátrányt. Viszont ennek „hátdalaként” azt is egyértelművé tette, hogy „az adattárba vétel nem szükséges előfeltétele és velejárója az operatív ellenőrzés vagy ügyszerű feldolgozás megkezdéséhez[sic!]”.

Részletesen szabályozta egyben a felvétel szabályait, a módosítások közlését az erre a célra létrehozott „értesítő lapon”, valamint azt a tényt, hogy az adattárba hálózati személyek is felvehetőek. Meghatározta a törlés szabályait is, erre akkor kerülhetett sor, ha

- az eredeti adatok megalapozatlannak bizonyultak;
- halálozás vagy egyéb ok miatt az operatív érdek megszűnt;
- a nyilvántartottat pártfunkcióba választották (beleértve a függetlenített KISZ-titkárt is), de csak a megbízatás idejére.

A kiegészítés szerint az adattározás addigi gyakorlata során a csoportfőnök hiányosságokat tapasztalt a T-okmányok elvesztése, rendőrhatalósági figyelmeztetések, külföldre szökések, fegyver- és lőszereltűnések, ki- és beutazások, stb. esetében. Törölte viszont a gondatlanságból elkövetett köztörvényes bűncselekmények elkövetőinek nyilvántartásba vételét.

Az említett belügyminiszter-helyettesi utasításnak megfelelően a csoportfőnök rövid tájékoztatást adott a KESPA-ról, egyben jelezte azt is, hogy „a csoportfőnökség központi osztályai is rendelkeznek kiegészítő adattárakkal, amelyek működése okmányilag nincs szabályozva”.

Végül 1970 december elejére elkészült, a III/IV. csoportfőnök és a Központi Operatív Nyilvántartó Osztály vezetője által jegyzett, minden korábbinál részletesebb, 25 oldalas szabályzat a KESPA rendszeréről és működéséről.

Bevezetőjében rögzítette, hogy milyen személyekre terjedhet ki az adattár. Nevezetesen az állandó állományra (tábornokig bezáróan), házastársaikra (élettársaikra), most már pontosan meghatározott közvetlen hozzátartozóikra, valamint mindegyikük „operatív értékű adattal rendelkező kapcsolataira”, továbbá a sorállomány külföldre szökött tagjaira, és végül mindazokra, akik ugyan „nem tartoznak a fegyveres erők állományához, de részükről a fegyveres erők vonatkozásában ellenséges tevékenység gyanúja tapasztalható”.

A szabályzat-tervezet meghatározta az adattározható adatok körét is:

- „az ellenséges hírszerző és propaganda szerveknek a fegyveres erők elleni tevékenységére (utaló) adatok”;
- „a fegyveres erők állandó állománya és közvetlen hozzátartozói közül kapitalista országba utazók”;

²⁰⁸ Ez a III/II. feladata volt.

²⁰⁹ Határórség és karhatalom.

- „a fegyveres erők állandó állományának tagjai és közös háztartásukban élő hozzátartozói közül kapitalista országokból érkező látogatókat fogadók”;
- „a fegyveres erőket érintő belső ellenséges tevékenység, néhány állambiztonsági esemény”;
- „a fegyveres erők állományából, valamint az állandó állomány közvetlen hozzátartozói közül kapitalista országba szökött személyek”.

Meghatározták az adattárolás és a feldolgozás eszközeit. Eszerint léteztek:

1. adattárolási kartonok:
 - a) név szerinti kartonok
 - b) jelleg szerinti kartonok.
 - c) mutató kartonok,
2. nyomtatványok:
 - a) adatbeviteli javaslat,
 - b) adatkérő lap,
 - c) értesítő lap,
3. bélyegzők (pl. adattárba véve, törölve stb.)

Magyarán, a KESPA-t is utolérte állambiztonsági sorsa, az eredetileg meglehetősen rugalmas és használható, a bizonyos állampolgári jogokat (persze csak nagyon csökevényesen) figyelembevevő változat szempontjai egyszerűen elolvadtak.

Az ellenőrzési csoportfőnökség már többször említett vizsgálatának megállapítása szerint valamennyi érintett csoportfőnökségen és a megyei szerveknél is léteztek „házi adattárak”, amelyek önmagukban „egyre bővülő tendenciával” többszázezer személy adatait tartalmazták. Ezek „felhasználhatósága – hangzott a jelentésben – erősen vitatható, esetenként egyenesen dezorientáló. Az adatok többségének regisztrálása sem politikai, sem operatív érdekeket nem szolgál, igen gyakran még azonosításra sem alkalmas.”²¹⁰

Az állambiztonsági miniszterhelyettes (főcsoportfőnök) már a jelentés végleges változatának elkészülte előtt (01/1970. sz. utasításával) azonnali hatállyal elrendelte ezek és más speciális adattárak azonnali felülvizsgálatát.²¹¹

A felülvizsgálatot követően a központi operatív²¹² nyilvántartó (III/2. osztály) őrizte

1. az állambiztonsági operatív (alap- és kutató),
2. a veszélyesek,
3. az eljárás alá vontak,
4. a rendőrhatalomra figyelmeztetésben (ref) részesültek nyilvántartásait.

Hivatalosan (a központi nyilvántartások mellett) a következő adattárakat tartották fenn:

1. A III/I. Csoportfőnökségen
 - a) a hírszerzés szempontjából jelentős személyekről;
 - b) ellenséges hírszerző, kémelhárító szervekről és tagjaikról;
 - c) a hírszerzés vonatkozásában jelentős objektumokról, intézményekről, eseményekről, tudományos, műszaki, katonai, stb. vonatkozású, illetve azokra utaló adatokról, információkról.
2. A III/II. Csoportfőnökségen a Központi Kémelhárítási Adattárat, amely tartalmazta
 - a) az ellenséges hírszerző és elhárító szervekkel kapcsolatos értesülésekről, ezek hivatásos és ügynöki állományára, továbbá ezen szervek és személyek módszereire, eszközeire, érdeklődési körére vonatkozó adatokat;

²¹⁰ ÁBTL 1.11.10. 68. d.

²¹¹ Uo.

²¹² A kimutatás értelemszerűen nem terjed ki a hálózati nyilvántartásra.

- b) azon külföldi és magyar állampolgárok személyi és egyéb adatait, akik ellenséges tevékenységük folytán a kémelhárítás látókörébe kerültek;
- c) külföldi és magyar állampolgárokra vonatkozó olyan jelzéseket, amelyek büntett gyanújára utalnak, illetve olyan részadatokat, amelyek közvetve megerősítik azokat.
3. A III/III. Csoportfőnökségen
- a) az ellenséges tevékenységet folytatott, vagy folytató falfirkálók, röpcédulázók, névtelen levélírók kéz- és írógép írásmintáiról,
- b) a hivatalokban, intézményeknél, üzemekben használt írógépek írásmintáiról.
4. A III/IV Csoportfőnökségen Katonai Elhárítás Speciális adattára néven
- a) az imperialista hírszerző és propaganda szervezetek, a belső ellenséges elemeknek a magyar fegyveres erők ellen irányuló tevékenységére vonatkozó;
- b) a katonai titok és objektumok, valamint,
- c) a személyi állomány védelme érdekében, az állambiztonsági szempontból jelentős – bármilyen forrásból származó – ellenőrzött ténybeli adatokról.
5. A III/V. csoportfőnökségen
- A III. főcsoportfőnökség operatív szervei által feldolgozás alá vont ügyekben alkalmazott operatív technikai rendszabályokról, amelyek *alapján folyamatosan, mindenkor megállapítható és kimutatható, hogy kire, hol, mikor és kinek az engedélyével vezették be és alkalmazták az egyes operatív technikai rendszabályokat.*
6. A III/1. osztályon
- a) az állam elleni büntettek alakulásának elemzése érdekében a BM III. Főcsoportfőnökség központi és megyei szervei által elrendelt nyomozások (vizsgálati ügyek);
- b) a büntetőeljárás alá vont személyek adatairól.
7. A III/2. osztályon
- a) a főcsoportfőnökség operatív szervei által foglalkoztatott, pihentetett és kizárt hálózati személyekről;
- b) a meghíúsult beszerzésekről.
8. A III/4. osztályon
- a) a külső és belső ellenség hírigényeiről és az ellenség birtokába jutott adatokról;
- b) a valóságos, elváltoztatott, vagy valótlan adatok célba juttatásával kapcsolatos operatív intézkedésekről.
9. A III/5. osztályon
- „K” Ellenőrzési Adattár néven külföldiek vagy magyar állampolgárok által levelezés útján az MNK politikai, társadalmi, gazdasági rendje ellen irányuló ellenséges tevékenység elkövetésére utaló – állambiztonsági szempontból figyelmet érdemlő – adatokról.
10. A III/7. osztályon
- azokról a személyekről, akiket az operatív szervek kérése alapján *3/a, vagy 3/e rendszabály (azaz lehallgatás) útján ellenőrzés alatt tartanak, illetve tartottak.*
11. A főcsoportfőnökség központi, budapesti és megyei tájékoztató és értékelő részlegeinél

az általuk tárolt és kezelt olyan adatokról, amelyek ellenséges tevékenységre, magatartásra, vagy operatív szempontból jelentős személyre utalnak.

Az itt ismertetett parancs a nyilvántartások és adattárak mellett megkülönböztette az iratárakat. Ilyennek tekintette a III/2. osztály által tárolt dossziékat, valamint

1. A III/3. osztályon a magyar állampolgárok útlevélekérelmeiről és az ezekben hozott döntésekről szóló iratokat.
2. A III/6. osztályon
 - a) az operatív szervek által figyeltetett személyekről és azok operatív szempontból figyelmet érdemlő kapcsolatairól;
 - b) a környezettanulmányozott személyekről és azoknak a környezettanulmányozás során felmerült kapcsolatairól.
3. A III/II-7. osztályon (KEOKH)
 - a) a Magyar Népköztársaság területére ideiglenes jelleggel *be- és átutazó*, valamint letelepedett *külföldiekről*;
 - b) a BM rendészeti intézkedések során a külföldiekkel kapcsolatban keletkezett iratokról.

Az állambiztonsági szolgálatnál 1970 elején összesen 203 fő foglalkozott főfeladatként a nyilvántartással.²¹³ 1971 januárjában a III/2. osztály titkársága és három alosztálya 85 fő hivatásos állományú és 41 fő (állandó és ideiglenes) polgári állományú, illetve nyugdíjas munkatársat foglalkoztatott. A titkárságon az osztálytitkár mellett három instruktor, egy tanulmányi-módszertani főelőadó, egy fényképész, két „T” ügykezelő és egy operatív nyilvántartó dolgozott.

Az „A” (hálózati és operatív nyilvántartó) alosztály létszáma (a nyolc szerződéses gépíró és nyugdíjas mellett) 19 fő volt, ezen belül elkülönült a „társadalomra veszélyes elemek” nyilvántartása, a statisztikai tájékoztató és értékelő, a hálózati nyilvántartó, valamint a kizárt hálózati személyek irattári anyagát tárgyköroztető részleg.

A „B” (operatív nyilvántartó) alosztály (a válaszadó és rendező, az operatív és prioráló részlegekkel) állományába (két szerződéses gépírón kívül) 26 fő tartozott.

A „C” (operatív irattári) alosztályt két tárgyköroztető és az irattári csoport, valamint a restauráló részleg alkotta 28 fővel, akikhez további 25 szerződéses nyugdíjas és gépíró tartozott.²¹⁴

A III/I. csoportfőnökség (a központi nyilvántartótól teljesen elkülönülő) nyilvántartó csoportja hat fővel működött, a III/II. csoportfőnökség és a III/6. (környezettanulmányozó és figyelő) osztály hasonló csoportja három-három, a III/III., a III/IV. Csoportfőnökség, a III/1. (vizsgálati) osztály, a határórség felderítő osztálya pedig egy-egy fővel. A területi szervek (budapesti és megyei főkapitányságok) egy-két fővel látták el ezt a feladatot, vagyis kezelték, vezették az operatív kartonrendszereket, őrizték a foglalkoztatott hálózati személyek B-dossziéját, ellenőrizték az adott osztály állományának nyilvántartási feladatait, tájékoztató és értékelő jelentéseket készítettek.²¹⁵

Mélységében mindez azt jelentette, hogy az ismertetettekén kívül a megyei (budapesti) osztályok és a határórség felderítő osztálya is vezetett operatív nyilvántartást. Hálózati adattára volt a III/II, a III/III. és a III/IV. Csoportfőnökségnek, a megyei (budapesti) politikai osztályoknak és a határórség említett osztályának. A megyei (budapesti) osztályok vezettek

²¹³ ÁBTL 1.11.10. 68. d.

²¹⁴ Az osztályon dolgozott még két anyagmozgató, négy takarítónő, egy titkárnő, az osztályvezetőről és helyetteséről már nem is beszélve.

²¹⁵ ÁBTL 1.11.10. 70. d.

ezen kívül helyi kémelhárítási és K-ellenőrzési adattárakat, továbbá útlevelel, Kt-figyelő és KEOKH iratárakat.²¹⁶

Talán ezek a nyilvántartások (stb.) érzékeltetik a legpontosabban az állambiztonsági munka méreteit és terjedelmét a hetvenes–nyolcvanas években. Tehát így-úgy szinte minden felnőtt magyar állampolgár részese lett az állambiztonsági nyilvántartásnak, vagyis a „szakosodással” párhuzamosan sikerült lényegesen megdönteni az 1953 előtt korszak „rekordjait”.

Láttuk, hogy az adattárak sok esetben párhuzamosan léteztek a központi nyilvántartóban és a szerveknél, vagy a központi és a megyei (budapesti) osztályokon. A következő fejezetben látni fogjuk, hogy a nyilvántartások és adattárak egy része a számítógépes adatfeldolgozás során megduplázódott. *Teljes körű áttekintésük és a Szakértői Bizottság feltáró munkája alapján most leszögezhetjük, a fenti (összességében tízmillió nagyságú) adattárak és irattárak nyomtalanul eltűntek.*

Töredékük – feltehetően beépült – az utódszolgálatok nyilvántartásaiba, adat- és irattáraiba, a később ismertető EGPR öt alrendszerét – mágnesszalagon – az NBH őrzi, de a messze túlnyomó többségének sem 1995-ben, sem most, még a nyomát sem leltük. *Talán ez mindkét bizottság legnagyobb kudarca. A további feltárás immáron a sajtó és a tudományos kutatók feladata.* Mi csak a hiányt regisztrálhatjuk.

Részletesen ismertettük a BM Ellenőrzési Csoportfőnökségének többéves, az állambiztonsági nyilvántartásokban folytatott vizsgálatát. A jelentést az azt jegyző Selmeci György ezredes, csoportfőnök 1970 januárjában megküldte (többek között) Ács Ferencnek.²¹⁷ Ezután jelentése végső változatában számos irritáló kitételt ugyan törölt, de udvariasabb formában fenntartotta lesújtó véleményét az állambiztonsági nyilvántartások adott formáiról.

Ács ezredes 1973 márciusában – akkor már a BM Nyilvántartó Központ 1. osztályának vezetőjeként – feljegyzést készített a főcsoportfőnökségen „működő” nyilvántartások, irattárak szabályozásáról, kimutatta, hogy ezek közül melyek elfogadására nem került még sor.²¹⁸

Így-úgy idővel persze a hiányolt szabályzatokat is jóváhagyták. A következő két évtizedben éppen ezek alkották együttesen az állambiztonsági nyilvántartások teljességét. Pontosabban ezekben még nem szerepelnek a hírszerzés (III/I. Csoportfőnökség) és a katonai felderítés nyilvántartásai.

Lényegesebb azonban, hogy *ezek kivétel nélkül eltűntek az utódszolgálatok útvesztőiben. Így a levéllenőrzésekről és a lehallgatásokról (lakás és telefon), a figyelésekről és a környezettanulmányokról az illetékes állambiztonsági osztályok pontos kimutatást vezettek, ezeknek a bizottság nyomát sem találta, az utódszolgálatok meg sem próbáltak velükelszámolni.*

Ezek hiányában a bizottság képtelen feltárni több millió magyar (részben külföldi) állampolgár különböző állambiztonsági megfigyelésének iratait, kartonjait. Mindössze azt konstatálhatjuk, hogy miközben a központi nyilvántartóban szereplők száma 1953-tól kezdve folyamatosan, akár radikálisan is csökkent, más módszerekkel, máig titkos eszközökkel (levéllenőrzés, telefon- és objektumlehallgatás stb.) révén az állambiztonsági szolgálat mindvégig totális ellenőrzés alatt tartotta gyakorlatilag a Magyar Népköztársaság teljes felnőtt népességét – esetenként még a kiskorúakat is.

²¹⁶ ÁBTL 1.11.10. 68. d.

Meg kell jegyeznünk, hogy a vonatkozó 1970. októberi BM parancs fennmaradt és itt ismertetett példányán nincs sem szám, sem miniszteri aláírás. Ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy az adott időpontban ezek a nyilvántartások, adat- és irattárak a valóságban léteztek.

²¹⁷ ÁBTL 1.11.10. 68. d.

²¹⁸ Ezt a korábban ismertetett, 1970. októberi miniszteri parancs írta elő. Ahogy azt is, hogy minden további speciális adattár (stb.) létrehozását kizárólag a miniszter, illetve a főcsoportfőnök engedélyezheti.

A totális megfigyelés rendszere a hatvanas évek végére, a hetvenes évek elejére beállt, a nómenklatúra „megtisztítása” után már elégséges volt a kinevezendő káderek előzetes ellenőrzése, „környeztanulmányozása” vagy akár figyelése. A hatvanas évek végétől hasonló eljárásokon esett át minden új párttag. Ez a radikális eljárás, totális ellenőrzés végső soron a kiválasztottak számára akár megnyithatta a „szabadság kisebb köreit” is, de ennek fejében teljes ellenőrzés alá vonták a valódi vagy vélt ellenséges „elemeket”.

A kifelé mutatott képpel ellentétben a mindenkor feltételezettnél jóval nagyobb volt a politikai elítéltek száma,²¹⁹ de a párt kiemelt esetekben fenntartotta magának – ha a bírói eljárást a maga számára károsnak vélte – a konkrét döntés jogát.

A nyilvántartás korábban ismertetett felülvizsgálata végül csak 1968. márciusában fejeződött be.²²⁰ Ennek során derült fény arra, hogy a nyilvántartottak közül 3444 fő tagja volt a pártnak (2099 vidéki és 1352 budapesti), köztük 570 személyt korábban politikai okokból el is ítélték. Ennek hatására a MSZMP KB Párt és Tömegszervezetek Osztálya a Közigazgatási és Adminisztratív Osztállyal közös levélben fordult a pártbizottságokhoz, az érintettek párttagságának felülvizsgálása érdekében. 1971 májusára ez 2989 személy esetében meg is történt, 2507 esetben az illetőt törölték az állambiztonsági nyilvántartásból, 482 főt viszont a pártból zártak ki. A döntés ellen mindössze 18 fő fordult a Központi Ellenőrző Bizottsághoz, amely valamennyi esetben helybenhagyta a kizárást.²²¹

Az MSZMP Titkársága ezért úgy döntött, hogy a PTO tagnyilvántartási alosztálya két évente „egyeztesse” az állambiztonsági nyilvántartóban az újonnan felvett párttagokat. Ismételten megerősítették, hogy párttagot kizárólag az illetékes pártbizottság előzetes hozzájárulásával vehet a BM nyilvántartásba. Az érintett személyekről tájékoztatni kellett a KEB-et.²²² Ezzel párhuzamosan a titkárság utasította a KAO-t, hogy három hónapon belül számoljon be a nyilvántartás újabb „rendezéséről”.

1972 végére (1968-tól) 3986 MSZMP-tag nyilvántartási anyagát „rendezték”, azaz „terhelő, kompromittáló adatait, anyagait kiemeltük, kivonatoltuk és az illetékes pártbizottság részére döntés elősegítése céljából megküldtük”. Közülük a nyilvántartásból töröltek 2916 főt, meghagytak 617 kizárt párttagot, döntés még nem született 453 személy ügyében. A korábban ismertetett 3444 párttaggal szembeni fél ezres különbség feltehetően az időközben nyilvántartásba vettekkel magyarázható. Ennek a feltételezésnek azonban alapjaiban mond ellent a belügyminiszter helyettesének 1969. évi 0015. sz. utasítása, amely expressis verbis tiltotta párttagok nyilvántartásba vételét. Pontosabban az „illetékes pártfórum” előzetes döntésétől tette függővé, a kizárást követően.²²³

1957 januárja és 1971 májusa között a központi bizottság, a politikai bizottság és a titkárság a személyi előterjesztéseken kívül közel hetven alkalommal „tárgyalt a Belügyminisztérium munkájára vonatkozó előterjesztést”.²²⁴ Ezután azonban ez a felfokozott érdeklődés látványosan alábbhagyott, a diktatúra hátralévő éveiben ilyesmire gyakorlatilag már egyáltalán nem került sor.

Az első korszak egyfajta lezárásának tekinthetjük a PB 1969. október 21-i és a KB 1969. november 28-i ülését, amelyek utoljára vitatták meg átfogóan „az MNK Belügyminisztériumának munkáját”. *Megdöbentő módon* mindkét előterjesztés állambiztonságra vonatkozó része 2019. december 31-ig *titkos*.

²¹⁹ 1965-ben 787, 1966-ban 733 politikai elítélt volt börtönben, az utóbbiak közül 506-ot öt éven felüli börtönre ítélték. ÁBTL 1.11.10. 46. d.

²²⁰ Más források szerint 1967. december 31-én. ÁBTL 1.11.10. 68. d. Ács ezredes 1966 júliusában arról számolt be, hogy „a rendezést az operatív szervek lényegében befejezték”. ÁBTL 1.11.10. 45. d.

²²¹ ÁBTL 1.11.10. 69. d.

²²² MOL M-KS 288. f. 7. cs. 379. ö. e.

²²³ MOL XIX-B-1-a 77. d.

²²⁴ MOL M-KS 288. f. 5/501. ö. e.

Hivatkozások szerint feltételezhető, hogy a két testület döntése alapján került sor 1971-ben a BM Nyilvántartó Központ felállítására, vagyis az addig elkülönülő állambiztonsági és az egyéb (pl. bűnügyi) nyilvántartás összevonására.²²⁵ Az országon belül ekkor indult be a számítógépes központok első hulláma, részben már nyugati technikával. Ebből a folyamatból tehát a BM sem akart kimaradni. Ezzel viszont a központi nyilvántartó kikerült az állambiztonsági főcsoportfőnökség szervezetéből, de gyakorlatilag megmaradt annak irányítása alatt. Mondhatnánk azt is, hogy így erősödött a BM szervezeti egysége. A pártvezetés számára ez viszont kellő garanciának tűnt arra, hogy a nyilvántartás ne uralja el az állambiztonsági operatív munkát. Ez lehet a magyarázata, hogy korábbi masszív érdeklődése a nyilvántartás iránt látványosan alábbhagyott, gyakorlatilag teljes mértékben meg is szűnt, figyelmét sokkal inkább magára az „ellenségre”, konkrét ügyekre koncentrált. Folyamatosan nyomon követte az egyes „ellenséges” hazai csoportok, személyiségek tevékenységét, valamint az „imperialista országok fellázító politikáját”.

A Nyilvántartó Központ Szakbizottság vezetőjének a miniszter az állambiztonsági Operatív Nyilvántartó Osztály élén álló Ács Ferencet nevezte ki, ennek megfelelően ő terjesztett javaslatot a BM Kollégiuma elé 1971. március 28-án.

Ez értelemszerűen kiterjedt a változtatást szükségessé tevő okokra. Hangoztatta, hogy a problémát az addigi nyilvántartások (állambiztonsági, bűnüldöző, igazgatási és rendészeti) „szeparáltsága és elkülönülő rendszere” okozta, amihez járult az „egységes irányítás hiánya”.

Mindennek következtében „nincs biztosítva, hogy valamennyi nyilvántartásban csak a jogszabályokban, miniszteri parancsokban, utasításokban meghatározott személyek és adatok szerepeljenek, hogy a nyilvántartásba vétel és törlés kellő ellenőrzés alapján történjen. E helyzet negatív hatással lehet a szocialista törvényességre, növeli az adminisztrációt, a felesleges munkát, végül veszélyezteti a TITÁN gépesítési program²²⁶ sikerét.”

A szakbizottság viszont, ezen messze túlmutatva, a nyilvántartások átjárhatóságát tűzte ki célul, ami nemcsak napjainkban elképzelhetetlen, de a maga korában sem szolgálta volna a „szocialista törvényességet”. Ráadásul konspirációs okokból fel sem merülhetett – a javaslat sem gondolt semmi ilyesmire, sőt a tiltást következetesen kiemelten hangsúlyozta –, hogy a bűnüldöző, igazgatási, rendészeti szervek betekinthesse az állambiztonsági nyilvántartóba. Csak így lehetett azt a megfogalmazott követelményt is értelmezni, miszerint a központ révén lehetővé válik „az átfedések feltárása, ezek fokozatos kiküszöbölése, valamint az, hogy azonos adatok, témák csak egy szervnél legyenek nyilvántartva”. Vagyis a javaslat korlátlan hozzáférést ígért az állambiztonsági szerveknek, de az egyéb (rendőri, államigazgatási, stb.) intézmények számára csak saját számítógépes nyilvántartásaikat kívánta megnyitni.

A javaslat négy-öt éven belülre ígérte, hogy a „BM Ny. K. szerveinek összevonása, egy objektumban való működtetése, jelentős mértékben fokozza a nyilvántartási adatok, anyagok együttes felhasználásának lehetőségét, a végrehajtó szolgálat munkájának gyorsabb, hatékonyabb segítségét. Az operatív munkások [ilyenek természetesen csak az állambiztonságnál voltak] számára lehetővé válik az összes nyilvántartásban lévő adatok – a jelenlegi 6-7 helyett – egy helyen történő tanulmányozása, beszerzése.”

Vagyis a javaslat szerint egységes rendszerben, „az állampolgári nyilvántartásban” kívánták rögzíteni „személyi adatok és lakóhely szerint a magyar állampolgárokat, valamint a 14 éven felüli személyek részére kiadott személyi igazolványokat”, a „közlekedési nyilvántartásban a gépjárművezetői engedéllyel rendelkezőket és gépjárműveket (üzemben tartó, rendszám, típus és egyéb operatív célból szükséges ismérvek szerint)”, a „büntető és rendőrhatalósági eljárás alá vontak nyilvántartásában” valamennyi jogerősen elítéltet, a

²²⁵ A belügyminisztérium munkájáról szóló 1969. november 28-i KB határozat ugyanakkor csak nagyon áttételesen foglalkozott ilyen kérdésekkel. A 4. pont szerint: „A figyelmet, az erőket az aktív ellenségre, a megrögzött bűnözőkre koncentrálják, és továbbra is harcoljanak az ellenőrző-elhárító tevékenység indokolatlan kiterjesztése ellen.” A 6. pont b) alpontja pedig kimondta, hogy „a Belügyminisztériumban is erősíteni kell a centralizált vezetést ott, ahol ezt a munka jellege és hatékonyságának emelése megköveteli”.

ÁBTL 1.11.10. 28. d.

²²⁶ Erről a következő részben lesz röviden szó.

rendőrhatalósági figyelmeztetésben részesítettek, a rendőrhatalósági felügyelet és kitiltás alatt álló, a körözött és „egyedül súlyosabb szabálysértésért elmarasztalt személyeket a jogszabályban meghatározott ideig”.

Szándéka szerint az egységes nyilvántartás tartalmazta volna azok adatait is, „akiket a Magyar Népköztársaság állami és társadalmi rendje ellen elkövetett ellenséges politikai vagy bűnöző tevékenységük miatt ellenőrzés, operatív feldolgozás alatt tartottak vagy tartanak, a konspiráltak körözöttet, és akiket büntető (vizsgálati) eljárás alá vontak”, s kiterjedt volna természetesen a börtönök összes lakójára is.

A nyilvántartás magában foglalta volna továbbá azokat „akik a felszabadulás előtti fasiszta antidemokratikus magatartásuk, tevékenységük, állásuk, tisztségviselésük alapján kompromittálódtak és ellenőrzésük, figyelemmel kísérésük állambiztonsági érdekből szükséges”, valamint „az állami, társadalmi rendre és a közbiztonságra veszélyes személyeket”.

A „szokásos” bűnözők közül viszont már csak azok szerepeltek volna (személyleírásukkal, ál és gúnynevükkel különös ismertetőjellel, bűnelkövetési módszereik szerint), akiknek „bűnismétlő magatartásával számolni lehet”. A javaslat további nyilvántartási célként határozta meg a „még nem felderített ismeretlen tettesek által elkövetett nagyobb társadalmi veszélyességű politikai és köztörvényes bűntetteket”, „az ismeretlen személyazonosságú holttesteket”, a körözött „egyedi sajátossággal rendelkező” tárgyakat.

A javaslat csak mindezek után említette az állambiztonsági és bűnügyi hálózat tagjait és azok operatív szempontból legfontosabb kapcsolatait, az operatív vagy történelmi szempontból fontos „okmányokat”.²²⁷

A javaslatot feltételes módon ismertettük, mert a BM korabeli (de akár „4-5 éven belüli”) technikai színvonala eleve nem tette lehetővé a szakbizottság által meghatározott feladatok végrehajtását.

A BM Kollégiuma 1971. április 5-én tárgyalta meg a javaslatot. Az ülésről készített – meglehetősen hevenyészett – jegyzőkönyv alapján a BM egyes vezetőiben megfogalmazódtak ugyan kérdések, esetenként halk kételyek, de a totális nyilvántartás koncepcióját senki sem vonta kétségbe.

Mindössze hárman szóltak hozzá az anyaghoz, közülük Karasz Lajos ment a bírálóban legmesszebb, amikor konstataulta, hogy „csak feltételesen lehet elfogadni az elképzeléseket”, amelyek nem számolnak azzal, hogy „amit a párt elvár”, az a nyilvántartottak és a hálózat létszámának a csökkenésével jár. Egyben a nyilvántartó túlterjeszkedésének veszélyeire hívta fel a figyelmet, mondván: „nem becsüli le a nyilvántartó szervek és az ott dolgozók munkáját, de mégis alá kell húzni, végső soron alárendelt szerepe van a nyilvántartó szerveknek. Meg kell gondolni, milyen hatáskört adunk a BM Ny. K-nak.”

Körösi György miniszterhelyettes konkrét példákkal utalt erre a túlterjeszkedésre, leginkább azt kifogásolta, hogy „mi szükség van a börtönökben lévő különnyilvántartására”, amikor a büntetés-végrehajtásnál ez már rendelkezésre áll. Javasolta továbbá, hogy „a politikai, történelmi értékű anyagokat át kellene adni a Pártnak, a levéltáraknak, [...] biztosítani kellene a tudományos kutatók betekintését ebbe az anyagba”.

A szokásoknak megfelelően a vitát Benkei András belügyminiszter zárta le, vagyis döntötte el. Inkább csak elszólásnak tekinthetjük azt a megállapítást, miszerint „ha tíz évvel ezelőtt tették volna ezt a javaslatot, hurrázva fogadták volna”. Konkrétan viszont mindössze azt említette meg, hogy „most a problémák a gépesítéssel együtt jelentkeznek... a hatását most, a jelen pillanatban mérni nem lehet...”

A kollégium döntésének megfelelően a nyilvántartó központ valóban felállt, ennek 1. osztályát alkotta az állambiztonsági operatív nyilvántartó, amelynek élén változatlanul Ács

²²⁷ ÁBTL 1.11.10. 70. d.

maradt. A központ vezetésével tehát – hiába vezette a szakbizottságot – nem őt, hanem Selmecit bízták meg.²²⁸

A megkésetttségben Benkeinek annyiban igaza volt, hogy az „egységes nyilvántartó” létrehozása lassan tényleg belecsúszott az elektronikus adatfeldolgozó rendszer megteremtésébe. Erről egy évvel korábban – 1970. január 14-én – 01. sz. parancsával intézkedett. Pontosabban ekkor a már elfogadott terv végrehajtásához (szokás szerint) „összbelügyi hatáskörrel” bizottságot nevezett ki, amelynek 16 napon belül kellett az intézkedési tervet beterjesztenie.

A parancs szerint viharos gyorsasággal elkészített javaslatot nem ismerjük, de maga a parancs, pontosabban a bizottság összetétele arra enged következtetni, hogy az állambiztonsági központi nyilvántartót ekkor még teljes mértékben negligálták, bár magában a bizottságban is maximálisan érvényesültek az állambiztonsági érdekek.²²⁹

5. A gépesítés korszaka 1974–1990

1964-ben a BM III/V. (operatív technikai) Főcsoportfőnökség keretében kezdeményezték a gépi adatfeldolgozás bevezetését. 1968-ban jóváhagyták a már említett TITÁN-tervet. Célja: a számítástechnika eszközeivel segíteni a belügyi adatok gépi nyilvántartását. Maga a TITÁN – neve messze túlmutatott jelentőségén – alapvetően pusztán a priorálásokat kívánta felgyorsítani, „gépesíteni”, vagyis azt a folyamatot, amelynek során az egyes szervek, nyilvántartók közlik az arra jogosulttal, hogy az általa keresett személy szerepel-e az ő nyilvántartásukban.

A TITÁN-terv alapján jelent meg 1972-ben parancsként a BM elektronikus adatfeldolgozó fejlesztési terve.²³⁰ Magát a feladatot ekkor a BM Műszaki Fejlesztési Csoportfőnökségtől a BM Információfeldolgozó és Felügyeleti Csoportfőnökség vette át. Addigra már felvitték a hálózati nyilvántartást, nevezetesen 141644 személyi és tartalmi kartont, illetve 11928 lakcímkartont.

1974 elejére a BM-ben megteremtették a számítógépes adatlekérdezés (priorálás) feltételeit. A BM Információ-feldolgozó és Felügyeleti Csoportfőnökség Gépi Adatfeldolgozó Osztálya már megfelelő számítógépes háttérrel (Siemens 4004/45-F) rendelkezett, kialakították a szervek egy része²³¹ és az osztály adatátviteli központjait, számítógépre vitték a nyilvántartás öt alrendszerét (adattárát). Kidolgozták egyben a kódrendszert is, tehát kódolva adták meg

- a) a priorálás okát (a-x-ig) és a kérdőjegy ennek megfelelő titkosítási fokát („Szolgálati használatra!”, „Szigorúan titkos!”, „Szigorúan titkos! Különösen fontos!”²³²)
- b) a lekérdező személyi kódját.²³³

A BM 09/1974. sz. BM parancs értelmében az év közepén indult be próbaüzemben az Egységes Gépi Prioráló Rendszer tíz megyei²³⁴ rendőr-főkapitányság bekapcsolásával. A priorálás ekkor számukra párhuzamosan hagyományos és gépi módon történt. Ennek tapasztalatai alapján terjesztették ki az említett öt adattárban a gépi priorálást a többi illetékes szervre, illetve indult meg a párhuzamos lekérdezés további hét adattár esetében. Végül ily

²²⁸ A 2. osztály a bűnügyi, a 3. közlekedésrendészeti nyilvántartót foglalta magába. Az előbbi a II/1-5. és II/II-2. osztályokból, az utóbbi a II/III-1.B-c. alosztályból jött létre.

²²⁹ MOL XIX-B-1-a 79. d.

²³⁰ BM 1972. 014. sz. parancs.

²³¹ Ilyen értelemben a rendszer 1975 elejére állt fel, de ez már nem érintette az állambiztonsági szerveket.

²³² A legszigorúbb titkosítást a hálózattal kapcsolatos lekérdezésekre alkalmazták.

²³³ Így az adott szerv vezetőjének XX, helyetteseinek XA, XB, stb volt a kódja, míg a beosztottaké AA-val indult.

²³⁴ Bács-Kiskun, Békés, Fejér, Komárom, Pest, Szabolcs-Szatmár, Tolna, Szolnok, Vas és Zala megyék.

módon fokozatosan tértek át a számítógépes rendszerre. 1977. április 5. megindult az A betűjelű nyilvántartás (Büntettek nyilvántartása), majd (feltehetően utolsóként) az N (útlevél-rendészeti adattár) is. Mindezt Kamara János ezredes, csoportfőnök 02/1974. sz. utasításával szabályozta részletesen.

Négy évvel később a 2/1978. sz. államtitkári parancs alapján (most már) az adatfeldolgozó csoportfőnök, Baranyai György vezérőrnagy 2/1978. sz. intézkedésével módosította a fenti utasítást, többek között új kérdőjegyet vezetett be, amely „biztosítja mind a gépi, mind a hagyományos nyilvántartási rendszerekben történő lekérdezést”. Ez arra enged következtetni, hogy a gépi nyilvántartás (adattárak) a várakozásokkal ellentétben nem váltották ki teljes egészében a manuális kartonrendszereket.

A hiányosan fennmaradt iratok alapján nehezen állapítható meg a számítógépes nyilvántartás bevezetésének eredményessége. Feltehetően azonban az maradt, aminek tervezték, vagyis „prioráló rendszer”, amely mindvégig alkalmatlan volt a bevitt adatok bármilyen érdemi feldolgozására. A konkrét kérdésekre adott válaszokon túl teljesítőképesége maximum abban állt, hogy a nyilvántartottak bizonyos körének adatait – meghatározott szempontok szerint – kinyomtassák.

Az Egységes Gépi Prioráló Rendszer felállítása után a következő központi nyilvántartásokat, adattárakat vezették:²³⁵

Nyilvántartások, adattárak betűjele	Tartalma	1990 utáni sorsa
„A”	Büntettek nyilvántartása (a rendszer legnagyobb alrendszere).	Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala ²³⁶
„B”	Modus Operandi (bűncselekménytípusok szerinti adattár).	Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala
„C”	Veszélyes bűnözők adattára.	Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala
„D”	Bűnügyi operatív/előzetes adattár.	Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala; szigorúan titkos
„F”	Bűnügyi hálózati nyilvántartás.	Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala; szigorúan titkos

²³⁵ Palasik Mária összeállítása. A kiemelték az EGPR részei.

²³⁶ Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala kezeli az A-tól F-ig az adattárakat.

„G”	Állambiztonsági szervek operatív nyilvántartása, az operatív nyilvántartás célszemélyek adatait tartalmazó adatbázisa.	A szolgáltatás az ÁBNYO kezdeményezésére beszüntetve (110-13-2/1990.); A III/IV. kezdeményezésére a katonai elhárítás és „határfigyelőztetett személyek” törlése (BRFK KEO illetékes) (61-97-1/1990.); mágnesszalagon átadás III/II-nek, saját rendszerből pedig törlés (40-11-9/7/1990.) Az adattárhoz két tekercs tartozik: egy „Törzs” és egy „Gyűjtő” feliratú. Ma az NBH-ban van mágnesszalagon három példányban: egy alapanyag és két biztonsági másolat. Minősítése fenntartva: 2060. december 31-ig.
„H”	Állambiztonsági hálózati nyilvántartás.	A szolgáltatás az ÁBNYO kezdeményezésére beszüntetve (110-13-2/1990.); A III/IV. kezdeményezésére a katonai elhárítás és „határfigyelőztetett személyek” törlése (BRFK KEO illetékes) (61-97-1/1990.); mágnesszalagon átadás III/II-nek, saját rendszerből pedig törlés (40-11-9/7/1990.). Ma az NBH-ban van mágnesszalagon három példányban: egy alapanyag és két biztonsági másolat. Minősítés fenntartva: 2060. december 31-ig. 1995-ben az NBH-ban kinyomtatták, majd megsemmisítették.
„I”	III/I. Csoportfőnökség adattára.	III/IV. kezdeményezésére a katonai elhárítás és „határfigyelőztetett személyek” törlése (BRFK KEO illetékes) (61-97-1/1990.); III/I-nek átadva (67-98-5/1990.); Ma az IH-ban.
„J”	Előzetes nyomozások adattára.	A III/II. kezdeményezésére a saját rendszerből teljes törlése (40/11-9/7/1990.); mágnesszalagon átadva az NBH-nak. Ma az NBH-ban mágnesszalagon 3 példányban: egy alapanyag és két biztonsági másolat. Minősítése fenntartva: 2060. december 31-ig.
„K”	KKA – Központi Kémelhárítási Adattár, de gépen keresztül nem lehetett lehívni.	Az ÁBNYO saját rendszerből törlés (40/11-9/7/1990.) Átadva a III/II-nek. Ma az NBH-ban mágnesszalagon van három példányban: egy alapanyag és két biztonsági másolat. Minősítése fenntartva: 2060. december 31-ig.
„L”	KESPA – Katonai Elhárítás Speciális Adattára.	Saját rendszerből törlés. (61-97-1/1990.)
„M”	K-ellenőrzés adattára.	A III/3. osztály kezdeményezésére törölve.
„N”	Útlevelelendészeti ellenőrzés.	Élő. Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala
„R”	BM KEOKH Idegenrendészeti adattár.	Átkerült a TH-ba. Ma is van ilyen; Bevándorlási és Állampolgársági Hivatal.
„S”	1982-től tartalmazta az operatív dossziék tárgy- és témakör szerinti nyilvántartását – nem gépi rendszer, helyben kezelték a BM-ben.	Sorsa eddig ismeretlen. Kérdezzetek rá. Az NBH nem tud róla.
„T”	Magyarországon élő külföldi állampolgárok adattára.	Élő. Közigazgatási és Elektronikus Közszolgáltatások Központi Hivatala
„U”	Bizalmas nyomozások	Átadva a III/II-nek. Ma az NBH-ban mágnesszalagon van három példányban: egy alapanyag és két biztonsági másolat. Minősítése fenntartva: 2060.

	adattára, nem része az EGPR-nek.	december 31-ig.
„V”	Az állambiztonsági tartalékos állomány nyilvántartása; nem gépi rendszer.	Szolgáltatás az ÁBNYO kezdeményezésére beszüntetve (110-13-2/1990.); III/IV. kezdeményezésére a katonai elhárítás és „határfigyelőztetett személyek” törlése (BRFK KEO illetékes) (61-97-1/1990.); további információ nincs;
„Fantom” rendszer	Az eredmény nélküli prioritásokat tartalmazta, annak érdekében, hogy a különböző áb. szervek által valamilyen oknál fogva látókörbe került, de be nem szervezett személyekkel tippkutatásként foglalkozni lehessen. Minden személy, akit legalább egyszer prioritáltak, belekerült.	III/II-1-B. kezdeményezésére (1-3-9-2/1990.) megszüntetve; sorsa ismeretlen.

„Júdás” rendszer	Valószínűleg az árulónak tartott hálózati személyek adatait tartalmazta.	A rendszer adatállományának csökkentése (1-3-9-2/1990.); további információ nincs.
„Szivárvány” rendszer	Tartalma ismeretlen.	Átadva az Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárságnak
„253” rendszer	Rádióelhárítási rendszer.	A rendszer 1989-es statisztikai feldolgozás utáni megszüntetése, adatlapok visszaküldése III/5-nek (98-96/1990.)
Infravörös spektrum	Hamis és fedőokmányok gyűjteménye.	Átadása a III/V-nek 1,2 MB-os floppy (36-49/1990.)
„Saturnus” rendszer	Tartalma ismeretlen.	
Neve nincs adattár	Állami, illetve politikai bűncselekmények elkövetése miatt büntetéseiket töltő személyek nyilvántartása – manuális adattár	Sorsa eddig ismeretlen.

1978-ban a különböző gépi adattárakban az alábbi mennyiségben őriztek adatokat:

- az A adattárban 188 ezer;
- a H adattárban 140000;
- az I adattárban 26000;
- a J adattárban 2000;
- a K adattárban 8000;
- az L adattárban 1096;
- az M adattárban 15030
- a V adattárban 627 személy szerepelt.

Horváth István belügyminiszter 1984. február 23-i 3. sz. parancsa mellékleteként jelent meg az állambiztonsági szervek utolsó nyilvántartási szabályzata.²³⁷ Ennek alapján rekonstruálhatjuk a rendszer összeomlása idején vezetett operatív (tehát nem hálózati) nyilvántartásokat. Vagyis a központi nyilvántartónál vették nyilvántartásba

- a) az alap- és kutató nyilvántartásban szereplő személyeket;
- b) a bizalmas nyomozás alá volt személyeket;
- c) a konspirált körözés alá vont személyeket;
- d) rendkívüli események tetteseinek felderítésére folytatott bizalmas nyomozásokat szervenként és a bűncselekmény jellege szerint;
- e) az állam- és az emberiség elleni, illetve egyes kiemelt, „hatáskörbe utalt” más bűncselekmények miatt büntetőeljárás alá vont, elítélt és büntetésüket töltő személyeket;
- f) a Btk. 71. §-a alapján megrovásban vagy büntetőeljáráson kívül rendőrhatalósági figyelmeztetésben részesítetteket, azokat akikkel szemben akadályozó, korlátozó, vagy más hatósági intézkedést alkalmaztak;
- g) az állami, társadalmi és gazdasági rendre veszélyes, figyelő dosszié alapján ellenőrzés alatt álló személyeket;
- h) a hazai és külföldi terrorcselekményekre, terrorista szervezetekre és személyekre, alkalmazott módszereikre, eszközeikre vonatkozó adatokat;
- i) az ellenséges hírszerzőgyanús bel- és külföldi címeket;
- j) objektum (vonal) dossziékat, dossziészám és jelleg szerint, illetve hogy az egyes dossziék melyik szervnél található;
- k) ellenőrző dossziékat szervenként;
- l) az irattározott dossziékban lévő, politikai, történelmi, állambiztonsági szempontból fontos eseményeket tárgy- és témakör szerint.

Az Állambiztonsági Nyilvántartó Osztály látta el egyben a számítógépes „G” (alap- és kutató nyilvántartás), az „S” (tárgy- és témakör szerinti kutató rendszer) és a „301” statisztikai adattárakkal kapcsolatos feladatokat.

A III/II, III/III, és a III/IV. Csoportfőnökség, a megyei (fővárosi) szervek nyilvántartást vezettek saját hatáskörükben:

- a) az alap- és kutató nyilvántartás tárgyát képező személyekről;
- b) szerveik által bizalmas nyomozás alá volt személyekről (csoportokról), rendkívüli eseményekről, osztályok, alosztályok szerint;
- c) a hazai és külföldi terrorcselekményekre, terrorista szervezetekre és személyekre, alkalmazott módszereikre, eszközeikre vonatkozó adatokról;
- d) a bűncselekményekre utaló információk előzetes ellenőrzésére vonatkozó anyagokról;

²³⁷ MOL XIX-B-1-a. 151. d.

- e) az állami, társadalmi és gazdasági rendre veszélyes, figyelődosszié alapján ellenőrzés alatt álló személyekről;
 - f) a szervnél lévő operatív dossziékról dossziészám és jelleg szerint, illetve arról, hogy az egyes dossziék melyik osztályon (alosztályon) található.
- A III/1. (vizsgálati) osztály nyilvántartást vezetett:
- a) az állambiztonsági vizsgálati szervek által elrendelt nyomozásokról és a gyanúsítottként kihallgatott személyekről;
 - b) a Btk. 71. §-a alapján megrovásban részesítettekről, büntetőeljáráson kívül fogatosított rendőrhatalósági figyelmeztetett személyekről;
 - c) a Be. 117. §-a alapján küldött értesítésekről, azok alapján tett intézkedésekről szóló tájékoztatásokról.

Vezettek „természetesen” további nyilvántartásokat a BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárságon, a III/I. Csoportfőnökségen, a III/II.-nél (Központi Kémelhárítási Adattár), a III/III.-nál (Központi Gép- és Kézírás minta Irattár), a III/IV.-nél, a fenti III/1.-nél (börtönelhárítás), a korábban ismertetettek szerint a III/2., III/3. és III/4. osztályokon.

A nyilvántartások korábban részletesen ismertetett felülvizsgálata tehát annyiban nem járt eredménnyel, hogy a szervek változatlanul, most már „legálisan”, azaz engedéllyel vezették (sok esetben párhuzamos) nyilvántartásaikat. A „pafkák” vagy más „illegális” nyilvántartások természetükből adódóan rejtve maradtak. Vagyis még a számítástechnika belügyi alkalmazása – bő évtized után – sem volt képes kiváltani a nyilvántartásoknak a korábbi meglehetősen kusza, sok esetben értelmetlen rendszerét.

Az utólagos magyarázatok (magyarázkodások) szerint 1988 végére megszűnt mind a kormány, mind az állambiztonsági szolgálat pártirányítása. Ennek „ellenére” tárgyalta a politikai bizottság 1989. február 7-i ülésén a „konceptiós perek felülvizsgálatáról, valamint a BM zárt irattárában őrzött anyagok további kezeléséről” szóló javaslatot. Ez utóbbi konkrétan érintette az Állambiztonsági Operatív Nyilvántartó Osztály által őrzött iratok egy töredékét, nevezetesen – amint az már napirendből is kiderült – az ún. zárt irattárban őrzött iratokat.

Az előzetes egyeztetések során Horváth István belügyminiszter azt az álláspontot képviselte, hogy ezeket maradéktalanul az MSZMP KB Párttörténeti Intézetének kell átadni. A PB elé beterjesztett 1989. január 31-i javaslat azonban ezt aggályosnak minősítette, mondván: az intézet „nem jogosult állami eredetű és állami rendeltetésű iratok őrzésére”, ezért számára kizárólag a „párteredeti és -vonatkozású” iratok adhatók át, a többi az Új Magyar Központi Levéltár (ÚMKL) illetékességébe tartozik.²³⁸

Nyilván sem az előterjesztők, sem a politikai bizottság tagjai nem mérték fel, hogy a zárt irattár iratai kapcsán felmerülő kérdések az általuk feltételezettnél jóval nagyobb horderejűek voltak. Ugyanis az „állami rendeltetésű iratok” meghatározás gyakorlatilag az állampárt szinte egész iratállományára vonatkozott.²³⁹ Másrészt a levéltári szabályozással ellentétben nem vették figyelembe, hogy a magyar levéltárak illetékességét területi elv alapján határozták meg, így a pl. Balassagyarmati Népbíróság iratait nem az ÚMKL, hanem a Nógrád Megyei Levéltár volt hivatott őrizni, vagy a Fővárosi Népbíróság iratait (beleértve az előterjesztésben többször emlegetett Rajk-perét) Budapest Főváros Levéltára.²⁴⁰

²³⁸ Az előterjesztés két melléklete sorolta fel a zárt irattárban tárolt vonatkozó iratokat, az egyik a „konceptiós perekre”, a másik a forradalom leverését követő perekre, vizsgálati anyagokra terjedt ki.

²³⁹ A politikai fordulat után ezt az elvet érvényesítette az Antall kormány, illetve előterjesztésére a demokratikusan megválasztott Országgyűlés, amikor „államosította” az MDP–MSZMP-iratok túlnyomó többségét, így azok a Magyar Országos Levéltár birtokába kerültek, miután a két központi levéltárat összevonták.

²⁴⁰ Az előterjesztés ugyanakkor nem foglalkozott azzal, hogy a „konceptiós perek” iratait az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején teljes egészében megsemmisítették.

Az előterjesztés javasolta, hogy a kormány a vonatkozó iratok további sorsának eldöntésére hozzon létre munkacsoportot, majd döntsön a hozzáférésről. A meghozott határozat viszont már maga is döntött ilyen bizottság felállításáról, nevezetesen Fejti György vezetésével, mondván, a kormány ezt követően döntsön „az iratok elhelyezéséről, kezeléséről, kutathatóságáról”. Kimondta ugyanakkor, hogy a már említett, de nehezen értelmezhető „párteredetű és -vonatkozású, zárt irattári anyagokat” a Politikátörténet Intézet (PTI) vegye át.²⁴¹

A PB egyben arról is döntött, hogy a meghozott határozatról tájékoztatja a KB-t, ami annak február 20–21-i ülésén Fejti György előterjesztésében meg is történt. Fejti – érthetően – leginkább a jogi és történelmi felülvizsgálat szükségességéről, tervezett módjáról beszélt, és csak végső pontként foglalkozott „a Belügyminisztériumban tárolt anyagok sorsával”. Nem említette, hogy ezek alapvetően törvényellenesen vannak a BM birtokában, csak utalt rá, amikor ezt a tény azzal indokolta, hogy „annak idején ez politikai döntésnek a következményeképpen alakult így, abból kiindulva, hogy ezeknek az anyagoknak a biztonságos őrzése a Belügyminisztériumban oldható meg. Ez az intézmény természetesen működött. Ugyanakkor joggal vetődött fel az a kérdés, hogy ezeknek az iratoknak a tárolására nem igazán ideális megoldás az, ami ma kialakult, és rendezetlen legfőképpen ezeknek az anyagoknak a hosszabb távú (?) hozzáférhetősége.”

Fejti szerint tehát a politikai bizottság „arra az álláspontra jutott, hogy törvényesen rendezni kéne ezeknek az iratoknak és más iratoknak az irattári, levéltári elhelyezését”. Annak nincs nyoma, hogy pl. a politikai bizottság ülésén vagy az azt előkészítő javaslatban felmerült volna, de Fejti szerint „egyben bizonyos politikai szempontból még nyilvánosságra hozatalra nem érett, nem alkalmas ügyeknek pedig jogszabályban kellene a hozzáférési tilalmát meghatározott időszakra megjelölni”. Fejti tehát ahhoz kérte a központi bizottság felhatalmazását, „hogy kezdődjön meg ennek az iratanyagnak és nemcsak iratanyag, hanem egyéb ott lévő dokumentumoknak is az alapos átolvasása politikai és jogi szempontból. Ezt követően szülessen állami döntés arra vonatkozóan, hogy ez az iratanyag hova kerül, ki számára férhető hozzá, illetve mi az az adatmennyiség, tartalom, amelyik hozzáférését egyelőre nem lenne célszerű biztosítani.”

Mielőtt ismertetnénk a KB vitáját, talán nem árt felhívni a figyelmet, hogy az állambiztonsági iratok őrzése és hozzáférésük kérdése mind a mai napig a Fejti által felvázolt sémát követi: Nevezzünk ki bizottságot az iratok olvasására, amelynek olvasmánynaplója (jelentése) alapján döntünk mind az őrzésről, mind a hozzáférhetőségről, de nem utolsósorban azoknak az iratoknak a köréről, amelynek „hozzáférését egyelőre nem lenne célszerű biztosítani”. Fejti viszont nem hallgatta el, hogy ez nem pusztán jogi, hanem nem kevésbé politikai kérdés. *Ez azóta sem változott.*

Még azt sem állíthatjuk, hogy az állambiztonsági iratok kérdésének horderejével a KB tagjai közel húsz éve nem lettek volna tisztában. A vitában elsőként felszólaló Molnár Magda le is szögezte, ez „a múltnak egy olyan hatalmas szelete, egy olyan örökség, amivel már régen szembe kellett volna nézni. Azt hiszem, hogy csak így, a felsorolás alapján nem is tudjuk, hogy az emberek tízezreit, százezreit, vagy tulajdonképpen hány embert érint... Na most azt a jelenlegi helyzetben szerintem semmiképpen nem lehet tenni, hogy elkezd a bizottság dolgozni és majd 5 év múlva jelenti, hogy átrágtá magát az iratokon. Ez a világon senkit sem fog kielégíteni.”

Romány Pál más megközelítésben hasonló kérdéseket feszegetett, mondván „azt nehezen lehet magyarázni, hogy az egyik tézisünkben azt mondjuk, hogy jogállamiságot gyakorolunk, és az igazságügyi szervek így is amúgy járnak el, másik állásunkban pedig a

²⁴¹ MOL M-KS 288. f. 5. cs. 1051. ő. e.

párt dönt abban, ... hogy felül lehet-e vizsgálni x vagy y témát, vagy nem lehet felülvizsgálni”.

Az állambiztonsági iratok nyilvánosságának egészen más – nem kevésbé jogos – aspektusát vetette fel Aczél György: „Gondoltak-e arra, hogy sérelmeikből nem kigyógyult, azóta felnőtt gyerekek, hozzátartozóknak az iszonyatot fogják elszabadítani. Ki fog derülni, hogy P. Gy.-t három hétig vallatták nőügyekben, homoszexualitásról. Miután a megtörés egyik alapja az volt, hogy nem politikai kérdésekben, száz oldalakat vettek fel, ahol minden személyi mocskot majd mindenki olvashat ártatlan emberekről, akiket kivégeztek, akiknek majdnem valamennyien, az ilyen kivégezetteknek sérült gyerekei vannak. Gesztusok mellett nincsen a személyiségnek olyan védelme például ártatlanul kivégzett, börtönben meghalt embereknél, ami miatt 1962-ben őrizkedni kellett bizonyos dolgoknak a feltárásáról, mert az nem a vádlókra, a hóhérokra, hanem az ártatlanokra hullott volna vissza... Tehát minden ártatlan embernek, mindegyiknek teljes igazságot kell szolgáltatni... És még egyszer szeretném azt külön kihangsúlyozni, hogy akiket egyszer már megölt a mi rendszerünk, az akkori, azt még egyszer legalább a gyerekekben, a feleségekben, azért nagyon ne büntessék meg őket.”

Húsz év távlatából maximálisan beigazolódtak Aczél félelmei, hol tudatosan, hol csak tudatlanságból a vonatkozó jogszabályok alapvetően még mindig „a vádlókat, a hóhérokat” védik, az iratok adott nyilvánossága „az ártatlanokra hullott vissza”.

Válaszában Fejti – látszólag meglepő módon – politikai döntést kért, hogy „szembe akarunk-e ezzel nézni, vagy várunk még, amíg ez a probléma a szőnyeg alól előjön. Kidugta a fejét egyébként már. És a nyakunkba zúdul az egész, politikailag felkészületlenül érve bennünket... Elképzelhetetlen, hogy ez éveken át húzódjon, hiszen ez a bejelentés pillanatától kezdve egy irritációt visz a társadalomba.”

A helyes diagnózist azonban teljesen téves terápia követte: „Ezért több bizottság lenne felkérve, több albizottság lenne felkérve erre, és nagyon nagy erővel dolgozna azon, hogy az ügyeket végigvigye, és amiben az álláspont kialakult, ott eljárjon, és a végeredményt hozzáférhetővé tegye.”

Romány Pál említett ellenérvére Fejti közölte: „Nem erről van szó. Azt kell mérlegelni, hogy fűződik-e hozzá valamilyen politikai érdek, van-e politikailag haszon belőle, hogyha egy ilyen kezdeményezés egy politikai szervezettől indul el, döntse el a Központi Bizottság.”

A politikai hasznot Fejti szűken – a kezdeményező szerepéből – értelmezte, de az nem vitatható, hogy ez a haszonelvűség határozta meg az összes további döntést, az ún. ügynöktörvényeket. Azt, hogy az 1989. februári KB-ülés vitája óta egyetlen alkalommal sem a jogállam kritériumai váltak meghatározóvá. Azt, hogy a jogállam szinte egyetlen alkalommal sem tett különbséget tettes és áldozat között.

A KB vitáját – alapvetően – még valódi kérdések uralták, a hangsúly később egyre inkább áttolódott az ügynökkérdésre, az átvilágításra, a „nemzetbiztonsági érdekre”, amelynek jegyében újabb és újabb bizottságok (akár albizottságok) születtek és születnek, amelyeknek arról kell – leginkább – nyilatkozniuk, hogy miként lehet az iratok nyilvánosságát korlátozni, persze egy töredékük megnyitása révén.

A bizottságok és albizottságok rendszere azt a téves illúziót kelti, hogy az állambiztonsági iratok (ilyen-olyan) nyilvánossága holmi „szakmai” (történelmi és levéltárosi) kérdés, holott egyáltalán nem az, hanem – ahogy azt többek között Tőkei Ferenc is megfogalmazta a KB ismertetett ülésén – „politikai döntést kell hozni”.

A politikus valódi dilemmáját viszont Grósz Károly mondta ki. „Mi csak arra kérünk döntést, »csak«-ot tudatosan fogalmaztam meg, hogy legalább tájékozódjunk és tudjuk, hogy mit kell elintézni. Egy év múlva nyugdíjba megyek, és nem tudom, hogy mi van ezekkel az

ügyekkel. Nem egyéni kíváncsiság hajt ebben [...], de ez a vezetés felvállal egy olyan terhet, ami mögött nem tudja, hogy mi van, hogy mi a tartalom.”

Időközben Grósz nem csak nyugdíjba vonult, de meg is halt, úgy, hogy nem tudta meg, „mi a tartalom”. Politikai szándék hiányában ez a sors vár még sokunkra, nemcsak az áldozatok gyermekeire, de még dédunokáikra is. A PB és a KB tagjainak túlnyomó többsége feltehetően nem is volt tisztában vele, hogy ez nem általában a BM ügye, hanem a mögötte megbújó állambiztonsági iratoké.

A tét tehát – e tudás hiányában is – a részesek többsége számára (beleértve Grósz Károlyt és Aczél Györgyöt) nem volt kétséges. Ma már nem az a kérdés, hogy a korabeli Németh-kormány miért volt képtelen adekvát választ adni, hanem hogy erre máig miért nem kerülhetett sor. Az iratok nyilvánosságát változatlanul nem az MSZMP Központi Bizottságának 1989. februári ülésén megfogalmazott szempontok határozzák meg, hanem minden más (alibi) szempont.

A politikai fordulat után legképtelenebb ötletként az iratok százötven éves titkosítása merült fel, a mai gyakorlat esetenként megközelíti a száz évet. Szegény az az ország, amelynek ilyen súlyos titkai vannak.

Összefoglalva: az ÁVH tevékenységét mindvégig a túlburjánzás határozta meg. A permanens duzzadás egyre inkább áttekinthetlenné tette a dokumentációt, ez indokolta 1950-ben a központi nyilvántartó létrehozását. Csakhogy ez sem volt alkalmas arra, hogy használhatóvá tegye azt a nyilvántartást, amely (a csecsszopókat is beszámítva) Magyarország minden nyolcadik állampolgárát magában foglalta. 1953-tól a hetvenes évek elejéig meghatározó feladat maradt a nyilvántartás permanens felülvizsgálata, míg végül a nyilvántartottak száma a korábbi csúcs hetedére, mintegy 180 ezer főre csökkent.

Még ez a szám is nagyságrendekkel múlta felül a racionalistást, abban az értelemben is, hogy a nyilvántartó és az operatív szervek számára mindvégig kezelhetetlen maradt. Ez a korabeli felismerés vezetett leginkább a hatvanas évektől a nyilvántartás formáinak folyamatos átalakításához, „ésszerűsítéséhez”, ami nem pusztán az ezzel foglalkozók foglalkoztatását biztosította, de az operatív állomány jelentős részét is állandóan terhelte. A felülvizsgálatok, az ésszerűsítések sohasem korlátozódtak a nyilvántartóra, hanem gyakorlatilag valamennyi operatív szervet megmozgatták. Ez biztosította egyben a központi nyilvántartó túlsúlyát, hiszen ők ellenőrizték, hogy az egyes szervek milyen mértékben tették magukévá (értették meg) az átalakítást, és hogyan hajtották végre.

Nem találtunk arra semmiféle forrást, hogy léteztek volna akár a hálózat, akár a nyilvántartottak bővítésére tervszámok, de a tervgazdasági szemlélet mindvégig erősen hatott a nyilvántartás feltételeire, kereteire. Az eredményesség kritériumait az egész korszakban meghatározta, hogy, az egyes szervek milyen arányban szerepelnek a legváltozatosabb (sokszor eleve értelmetlen) statisztikai kimutatásokban. Úgy kellett a tervet teljesíteni, hogy ilyen nem is létezett. A hetvenes évek végétől már azt is pontosan nyilvántartották, hogy az egyes szervek naponta hány jelentést adtak, az eredményesség kritériuma a minél nagyobb szám volt, minőségét pedig annak alapján ítélték meg, hogy ezek közül az arra illetékes osztály hányat szerkesztett a napi operatív jelentésekbe.

Másodlagossá vált a vélt vagy valós ellenség elhárítása, felszámolása, hiszen ez – a kádári elveknek megfelelően – egyre inkább politikai döntést igényelt. Ehelyett a külső és belső megítélés alapjává a nyilvántartási statisztika mellett a különböző típusú és gyakoriságú információs jelentések váltak.

A modern informatika a hetvenes évektől elvben lehetővé tette (volna) az addig kezelhetetlen mennyiségű információ feldolgozását, de a gyakorlatban ez már csak nagyon részlegesen valósult meg. Az összeomlásig megmaradt a manuális és számítógépes nyilvántartások párhuzamossága. Az EGPR – nevének megfelelően – feltehetően

felgyorsította a „priorálásokat”, de – ismereteink szerint – ezen túl egyáltalán nem tette eredményesebbé a napi operatív munkát. Ennek egyik legfőbb oka az volt, hogy maga a rendszer túlnyomórészt értelmetlen, értelmezhetetlen információkat tárolt.

Az államvédelmi, állambiztonsági nyilvántartás története egyáltalán nem igazolja, hogy ez a tevékenység „szakma” lett volna. Szinte kezdettől a végső stádiumig alapvetően az irracionalitás jellemezte, ugyanakkor legfőbb feladata az volt, hogy kiszolgálja a politikai hatalom mindenkori – meglehetősen hektikusan változó – megrendeléseit.

Minden nyilvántartás lényege – és ez természetesen érvényes az államvédelmiekre, állambiztonságiakra is – a stabilitás. Feladata, hogy a fenntartó, megbízó számára folyamatosan megalapozott információkat, adatokat szolgáltatson. Ezzel szemben az államvédelem és állambiztonság nyilvántartója éppen ennek az alapkövetelménynek nem felelt meg, folyamatosan alakították, tatarozták.

A nyilvántartás története egyben cáfolja azt a közhiedelmet is, miszerint akár az államvédelmi, akár az állambiztonsági szervek valamiféle önálló életre keltek volna. A valóságban mindvégig érvényesült a totális pártellenőrzés. A „szolgálat” nem cél, hanem eszköz volt, végrehajtója a mindenkori párt akaratának. A Németh-kormány idején ez a jelenség mintha oldódott volna, de pusztán azért, mert a párt által kinevezett kormány magának vindikálta azt a jogot, hogy felügyelje a lényegét tekintve változatlan feladatokat ellátó állambiztonsági szolgálatot. Azt a szolgálatot, amely ekkor már törvényellenesen figyelt meg, tartott nyilván ellenzéki pártokat és azok tagjait, semmisített meg tömegesen – szintén törvényellenesen – (számukra) kompromittáló iratokat.

A rendelkezésünkre álló információk szerint a (továbbműködő) szolgálatoknál a Dunagate-botrány kirobbanása nem véget vetett, hanem éppen ellenkezőleg, inkább kezdetét jelentette a törvénytelen iratmegsemmisítéseknek. A központi nyilvántartó esetében ennek a katonai ügyészség vizsgálata vetett véget. A megsemmisítés méreteiről az 1995-ös iratfeltáró bizottság próbált meg számot adni.

Ugyanakkor maguk a szervek (lásd a rájuk vonatkozó jelentéseket) „biztonságba helyezték”, azaz kivonták a katonai ügyészség vizsgálata alól a megsemmisítést túlélő iratokat. Ezek a (túlélő) szolgálatok magukhoz vonták nemcsak a rájuk vonatkozó (már lezárt) iratokat, hanem (leginkább a III/II. csoportfőnökség, majd az NBH) kisajátították a III/III. csoportfőnökség „gazdátlaná” vált iratait is.

A Katonai Felderítő Hivatal (KFH), amely egyetlen szolgálatként valóban jogutódjává vált az MNVK.2-nek, vagyis a néphadsereg felderítésének (amely Kádár 1957-es jóváhagyása ellenére sohasem olvadt be a BM állambiztonsági szolgálatába), iratselejtezései során 1990 után is követte a rá vonatkozó korábbi szabályokat, ennek a gyakorlatnak csak a levéltári törvény hatására vetett véget. Működési iratait viszont – mind a mai napig – a HM Katonai Irattárának adja át. Ez azt jelenti, hogy iratai levéltári őrzésüket elszakadnak egymástól, hiszen a többi részét a 2003. évi III. törvény alapján az ÁBTL-nek adták át, illetve maguknál tartották.

Meg kell jegyezni, hogy a HM szervei, így a KFH és a KBH is, irataikat tekintve mind a mai napig gyakorlatilag nem állnak semmiféle levéltári ellenőrzés alatt. Ez a helyzet nem egyeztethető össze a jogállammal.

A Nemzetbiztonsági Szakszolgálat viszont 1995-ig tömegesen semmisítette meg elődszerve működési iratait, miközben erre semmiféle felhatalmazása nem volt. Itt kell megjegyeznünk, hogy a selejtezések levéltári jóváhagyását – a közhiedelemmel ellentétben – nem az Ltv. írta elő, hanem már az 1969-es törvényerejű rendelet.

Az NBH-nál, akkor még III/II. Csoportfőnökségnél (hasonlóan a III/I-hez) az iratmegsemmisítések akkor vettek igazán lendületet, amikor a katonai ügyészség megkezdte a vizsgálatot. Helyi szervei viszont – bizonyíthatóan – mindent megtettek annak érdekében, hogy kivonják az ügyészség vizsgálata alól a (megmaradt) III/III-as iratokat.

Leginkább a III/II. és a III/IV. Csoportfőnökség (de nem csak ők) 1990. januártól mindent megtett annak érdekében, hogy maximálisan kivonjon iratokat a BM felügyelete alól. Ehhez az akcióhoz a BM akkori vezetői teljes mértékben asszisztáltak.

Ennek az akciónak következtében megsemmisült a központi nyilvántartó teljes 1956 előtti iratállománya, illetve a rendszerváltást megelőző iratok túlnyomó többsége. A megsemmisítést követően a maradék iratok zömét – máig nem feltárt felhatalmazás alapján – a szolgálatok, esetenként már az utódszolgálatok vonták magukhoz. Ezzel a Központi Operatív Nyilvántartást gyakorlatilag mind az állampolgári jogok gyakorlása, mind a történelmi kutatás számára használhatatlanná tették.

6. Az ellenségkép a nyilvántartásban

Az államvédelmi, állambiztonsági munka lényege az „ellenséggel” szembeni harc. Az 1945. januári fegyverszüneti egyezmény alapvetően meghatározta ennek főirányát, nevezetesen a háborús bűnösök felelősségre vonását. Ezt négy kormányrendelet szabályozta, amit az 1945. VII. tc. foglalt egységes törvénybe. Már a kormányrendeletek meglehetősen tágan fogalmazták meg a háborús és népellenes büntettek körét, egyrészt 1919-ig alkalmazták a visszamenő felelősségre vonás lehetőségét, másrészt „a népek háború utáni békéjének” közelebről meg nem határozott „megnehezítését vagy megbontását” is háborús büntetnek minősítették, és ezen a címen lehetővé tették, hogy a fegyverszüneti egyezmény aláírása után elkövetett (meglehetősen képlékenyen meghatározott) büntetteseket is felelősségre vonják.²⁴²

A köztársaság védelméről szóló 1946. VII. tc. ezt a kört mérhetetlenül kiterjesztette, legismertebb – de messze nem egyetlen – példája a Magyar Közösség „összeesküvésének” felszámolása, amely végső soron az abszolút kormányzati többséggel rendelkező Kisgazda Párt felszámolásához vezetett.

Amint korábban láttuk, az ÁVH kiépítette a maga hírszerző hálózatát a teljes politikai spektrumban, megfigyelés (lehallgatás) alatt tartotta a miniszterelnököt, (nyilvánvalóan) a köztársasági elnököt és a parlament elnökét is, de beszervezett informátorai révén beépült valamennyi koalíciós pártba.

Az ÁVH tehát szinte leplezetlenül, de ugyanakkor konspiratív módon, a kommunista párt hírszerzőjeként működött, ugyanakkor még titkosabban ellátta a párt valamiféle belső elhárító szolgálatának feladatát is. Vagyis – valóban – egy-két pártvezető (Rákosi, Gerő, Farkas és Péter) kivételével számos kommunista vezetőről gyűjtött „kompromittáló” adatokat.

A megfigyelés lényege ekkor éppen a „kompromittáltság” volt. A PRO tehát megalakulásától kezdve – a háborús bűnösök felkutatása mellett – hadjáratot intézett a mozgalom „árulói” ellen. Azok ellen, akik beszervezve – vagy akár e nélkül – informáltak a horthysta politikai rendészeti szerveket.

Mindezen túl az ellenség nyilvántartását az osztályharc határozta meg, vagyis az ÁVH eleve ellenségként vette nyilvántartásba azt, aki „osztályhelyzete”, még inkább 1945 előtti beosztása alapján erre „okot” szolgáltatott.

Amint már említettük, 1950-ig mindez magán viselhetette a rögtönzés jegyeit is, lehet, hogy csak az ekkor kiadott nyilvántartási szabályzatban rögzítették a konkrét ellenséges kategóriákat. Azt is említettük, hogy ennek egyetlen példánya sem maradt fent.²⁴³

1953. szeptember 8-án tárgyalta a BM kollégiuma „az operatív nyilvántartó megszervezésének alapelveit”. A három nappal korábban kelt javaslat megfogalmazása

²⁴² 1440/1945. (IV. 27.) sz. ME rendelet.

²⁴³ Kajári Erzsébet: *A Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956. I. köt.* Történelmi Hivatal, 2001. 175. p. szerint lelőhelye BM KI Pgy. 15. d.

szerint „egymillió személy van nyilvántartva, mely szám a Magyar Népköztársaság létszámát [sic!] figyelembe véve nem helyes”. Ezek után – nyilvánvalóan a korábbi gyakorlathoz képest szűkítő jelleggel – a nyilvántartandó ellenség 28 kategóriáját határozta meg. A kollégium néhány jelentéktelen változtatással elfogadta a kategóriákat, amelyeket a könnyebb áttekinthetőség érdekében az 1954. szeptemberi nyilvántartási szabályzat vonatkozó részének alábbi leírásához fűzött megjegyzések formájában ismertetünk.

A történelmi kutatások jelenlegi állása szerint egészen egyedülálló az a javaslathoz fűzött kimutatás, amely felsorolta a Magyarországon korábban működő „fontosabb fasiszta szervezetet”. Konkrétan 82 pártot és szervezetet (és nem szervet) tartalmazott ez a kimutatás, és nem az a meglepő, hogy – a kor szokásainak megfelelően – nagyon is szélesen értelmezte a „fasiszta” fogalmát, hanem az, ahogy a korabeli (1953-as) ellenségeképet vetítette vissza. Vagyis magában foglalta a konzervatív, „keresztény felső- és középosztály” esetenként kimondottan antifasiszta pártjait, szervezeteit (pl. Keresztény Legitimista Néppárt), de még a Keresztény Szocialista Vasutasok Országos Egyesületét is. „Természetesen” ide sorolták be a Magyar Cserkészszövetséget, vagy a jelentősnek aligha mondható Jótékonyági Asztaltársaságot, nem kevésbé a Magyar Jugoszláv Társaságot vagy a Magyar Cionista Szövetséget.

Nincs tudomásunk arról, hogy a BM kollégium döntését konkrét parancs vagy utasítás követte volna, csak feltételezhetjük, hogy ez mégis felülírta az 1950-es operatív nyilvántartási szabályzatot, melynek felülvizsgálatára, új szabályzat kidolgozására bizottságot neveztek ki.²⁴⁴ Javaslatát – amelyben 26 ellenséges kategóriát határoztak meg – a BM kollégiuma 1953. december 8-án tárgyalta.

Végül az 1954. február 23-án kiadott belügyminiszter-helyettesi parancs a nyilvántartandók körét az alábbi 27 kategóriába sorolta:²⁴⁵

„Antidemokratikus elemek operatív nyilvántartásába fel kell venni a következő személyeket:

1. A horthysta rendőrség politikai osztály, csendőrség összes beosztottjait, a horthysta rendőrség, börtönőrség tisztjeit és tiszthelyetteseit, a horthysta büntető hatóságok főtisztviselőit.²⁴⁶
2. A horthysta hadsereg II. és VI. osztályának [sic!] beosztottait és ügynökeit.²⁴⁷
3. A horthysta hivatásos katonatisztek.²⁴⁸
4. Rendőrségi besúgókat, provokátorokat.²⁴⁹
5. Horthy–Szálasi [sic!] parlament képviselőit,²⁵⁰ minisztereit, államtitkárait, főispánjait, alispánjait, polgármestereit és más főtisztviselőit.²⁵¹

²⁴⁴ Tagjai voltak: Farkas Vladimir av. alezredes (nyilvánvalóan a bizottság vezetője), Horváth Árpád av. őrnagy, Turcsán József av. őrnagy, Novák Sándor av. őrnagy, Kapitány István av. százados, és Czvetkovics László av. hadnagy.

²⁴⁵ Melléklet a Magyar Népköztársaság belügyminisztere első helyettesének 10. számú parancsához. Budapest, 1954. február 23.

²⁴⁶ Gyakorlatilag (nem szó szerint) megegyezett a BM kollégium 1953. szeptember 8-i ülésére beterjesztett javaslat megfogalmazásával.

²⁴⁷ Az 1953. szeptemberi javaslat ennél pontosabban fogalmazott: „A Horthy-hadsereg vezérkara II. és VI. osztályának beosztottai és ügynökei”. A pontos meghatározás „a Magyar kir. Honvédezerkar Hadművelési Csoportfőnökség 2. és 6. vkf. osztálya”. Az előbbi látta el a kémelhárítást, az utóbbi pedig a sajtó- és propagandaügyeket. Kajári, i. m. 1. 177. p.

²⁴⁸ Az 1953. szeptemberi javaslat 8. pontja megfogalmazásában: „Volt horthysta vezérkari és hivatásos katonatisztek”.

²⁴⁹ Megegyezik a javaslat 13. pontjával. A kollégium által elfogadott verzió szerint „akik a Horthy-rendszerben valamilyen vezető szerepet töltek be és a háború alatt Nyugatra szöktek”.

²⁵⁰ Megegyezik a javaslat 4. pontjával.

²⁵¹ Megegyezik a javaslat 3. pontjával.

6. A feloszlatott reakciós, burzsoá politikai pártok, társaságok, fasiszta és nacionalista szervezetek (beleértve a felszabadulás után keletkezett jobboldali pártok [sic!] és szervezeteket is) vezetőit és aktív tevékenységet kifejtő tagjait.²⁵²
7. Trockisták [sic!] és jobboldali szociáldemokratákat.²⁵³
8. Kapitalistákat, nagybirtokosokat, nagykereskedőket, valamint kulákokat.²⁵⁴ (A nyilvántartásba vételnél a származás mellett az eredeti foglalkozás is irányadó.)
9. Arisztokratákat. (Hercegek, grófok, bárók.)²⁵⁵
10. Nemzetvédelmi kereszttel kitüntetett személyeket.²⁵⁶
11. Főpapokat és az összes felekezetek vezetőit.²⁵⁷
12. Szerzetesrendek vezetőit és tagjait.²⁵⁸
13. Vallási szekták vezetőit és aktív tagjait.²⁵⁹
14. Azokat a magyar állampolgárokat, akik a mai kapitalista országok hadseregében katonai szolgálatot teljesítettek,²⁶⁰ vagy teljesítenek.
15. Azokat a személyeket, akik a horthysta Magyarországon magasabb beosztásban voltak és amerikai, angol, francia, vagy a titóista Jugoszlávia fegyveres erőinek fogságában voltak.²⁶¹
16. Azokat a személyeket, akik nyugati emigrációból tértek vissza és valamilyen kommunistaellenes, vagy népi demokráciaellenes szervezetben, vagy csoportosulásban vettek részt.²⁶²
17. Súlyosabb politikai bűncselekmények miatt elítéltek (terror, diverzió, kémkedés, szabotázs, összeesküvés, szervezkedés) legközelebbi felnőtt hozzátartozóit. (Házastárs, szülők, testvérek, felnőtt gyermekek.)²⁶³
18. Cionista mozgalom vezetőit és aktív tagjait.²⁶⁴
19. Kapitalista hírszerző szerveknek a Magyar Népköztársaság ellen dolgozó beosztottainak rokoni és egyéb kapcsolatait, akik Magyarországon élnek.²⁶⁵
20. Kapitalista országoknak Magyarországon élő személyes jelentkezésre kötelezett állampolgárait.²⁶⁶
21. Kapitalista országok magyarországi követségein, illetve követségi alkalmazottainál a múltban, vagy jelenleg alkalmazott magyar, vagy külföldi állampolgárokat,

²⁵² Megegyezik a javaslat 5. pontjával, de annak megfogalmazásában: „a felszabadulás után keletkezett pártokét is”, ezt a kitéletet viszont a kollégium törölte.

²⁵³ Megegyezik a javaslat 17. nyelvileg még helyes pontjával.

²⁵⁴ Megegyezik a javaslat 7. pontjával,

²⁵⁵ Megegyezik a javaslat 9. pontjával,

²⁵⁶ Megegyezik a javaslat 11. pontjával,

²⁵⁷ Megegyezik a javaslat 14. pontjával,

²⁵⁸ Megegyezik a javaslat 15. pontjával,

²⁵⁹ Megegyezik a javaslat 16. pontjával,

²⁶⁰ Megegyezik a javaslat 12. pontjával, bár az nem tartalmazta a „mai” kitéletet. A kollégium ezt felülírta: „Azok a magyar állampolgárok, akik a jelenlegi kapitalista államok valamelyikének hadseregében szolgáltak.”

²⁶¹ A javaslat ilyen kategóriát nem fogalmazott meg.

²⁶² Kisebb eltéréssel megegyezik a javaslat 19. pontjával,

²⁶³ A javaslat megfogalmazásában: „Súlyos politikai bűncselekményekért elítélteket, velük egy háztartásban élő felnőtt hozzátartozóit (házastárs, szülők, felnőtt gyermekek).”

²⁶⁴ Ezt a kitéletet az 1953-as javaslat nem tartalmazta, de a kollégium feltehetően Gerő Ernő belügyminiszter indítványára bekerült (20. pontként), „a cionista mozgalom vezetői és tagjai” meghatározással.

²⁶⁵ Más megfogalmazásban megegyezik a javaslat 25. pontjával.

²⁶⁶ A javaslat 23. pontja másként és pontosabban fogalmazott: „kapitalista államok Magyarországon lévő külképviseleti, vagy egyéb szervei, külföldi és magyar beosztottai”.

- továbbá azokat a személyeket, akik a kapitalista követségekre bejárnak. (Kivéve a követségeket hivatalos megbízásból felkereső személyeket.)²⁶⁷
22. Azokat a magyar állampolgárokat, akik az ország területét engedély nélkül hagyták el, valamint azoknak Magyarországon maradt felnőtt és általuk eltartott hozzátartozóit.²⁶⁸
 23. A Magyar Népköztársaság területére toloncolt személyeket.²⁶⁹
 24. Azokat a személyeket, akik a horthysta nyomozó hatóságok előtt politikai ügyekben kényszerítő eszközök alkalmazása nélkül felderítő jellegű vallomást tettek.²⁷⁰
 25. Azokat a személyeket, akik súlyos politikai bűncselekmények esetén feljelentési kötelezettségüknek nem tesznek eleget.²⁷¹
 26. A kapitalista országok területén élő magyar emigránsokat, akik a Magyar Népköztársaság, vagy a béketábor más országai ellen ellenséges tevékenységet fejtenek ki.
 27. Volt vitézeket, kivéve várományosokat.”²⁷²

Az 1953. szeptemberi kollégiumi ülésen elfogadott – korábban említett – javaslat a fentiekén túl még ellenségként határozta meg a „nem marxista pártok jobbszárnyának vezetőit, funkcionáriusait, és jelentősebb tagjait”,²⁷³ a háború alatt Nyugatra „szökött” Horthy-rendszerben „valamilyen vezető szerepet” betöltött személyeket,²⁷⁴ a fegyveres szervekből 1945 után „politikai okokból eltávolított hivatásos beosztottakat”,²⁷⁵ de még a „pártból pártellenes, vagy államellenes tevékenység miatt kizárt személyeket” is.²⁷⁶ Utolsóként fogalmazta meg – az ilyen módon a nyilvántartási szabályzatban már nem szereplő meglehetősen tág kategóriát: „Minden egyéb személy, akikre ellenőrzött adat van, hogy ellensége a fennálló népi demokratikus rendszernek, vagy a múltban a kommunista párttal és a munkásosztállyal szemben ellenséges tevékenységet folytatott.”²⁷⁷

Az alap- és kutató nyilvántartást 1957-ben választották szét. Az előbbibe²⁷⁸ eredetileg öt kategóriacsoport tartozott:

- I. „a jelenleg aktív ellenséges tevékenységet kifejtő személyek”, ezen belül
 - a) „az aktív ellenséges tevékenységet kifejtő személyek, akik ellen a politikai nyomozó szervek ügynöki bizalmas nyomozást folytatnak kém, terror, diverzió, szabotázs, összeesküvés, államrend elleni izgatás, vagy más politikai jellegű államellenes bűncselekmény miatt,

²⁶⁷ A javaslat 24. pontja szerint „olyan magyar és külföldi állampolgárok, akik a kapitalista országok követségeivel tartanak kapcsolatot, vagy azok beosztottainál teljesítenek, vagy teljesítettek szolgálatot, velük nem hivatali beosztásuknál fogva tartanak kapcsolatot”. Az utóbbi kitéletet a kollégium törölte.

²⁶⁸ A javaslat 26. pontjának megfogalmazásában: „Az országból kiszökött személyek, azok Magyarországon maradt közeli rokonai, a határt befelé illegálisan átlépő személyek.”

²⁶⁹ A javaslat 26. pontja szerint „Magyarországra toloncolt személyek, csempészek”.

²⁷⁰ A javaslat 22. pontjának megfogalmazásában: „A horthysta hatóságok előtt felderítő jellegű vallomást tettek a baloldali szervezetekre vonatkozóan”.

²⁷¹ A javaslat 27. pontjának megfogalmazásában „feljelentés elmulasztása demokrácia-ellenes tevékenységekről”. A kollégium átírásában: „bűncselekményekről tudó és feljelentést elmulasztó személyek”.

²⁷² Megegyezik a javaslat 10. pontjával.

²⁷³ A javaslat 6. pontja. Ezt a kollégium némileg módosította: „a felszabadulás után az országban működő pártok jobbszárnyának vezetőit, funkcionáriusait és jelentősebb tagjaira”.

²⁷⁴ A javaslat 12. pontja.

²⁷⁵ A javaslat 18. pontja.

²⁷⁶ A javaslat 21. pontja.

²⁷⁷ A javaslat 28. pontja.

²⁷⁸ Az 1974-es vonatkozó BM parancs megfogalmazásában, „priansz tárgyat képezte”.

- b) akiket a politikai nyomozó szervek bizonyított politikai bűncselekmények miatt őrizetbe vettek,
 - c) akiket a bíróságok politikai bűncselekmények miatt elítéltek,
 - d) internált és rendőri felügyelet alá helyezett személyek,
 - e) operatív és vizsgálati dossziékban szereplő olyan személyek, akikről ellenőrzött adatok vannak, hogy tudtak az ellenséges tevékenység kifejtéséről, vagy ellenséges tevékenység kifejtéséhez segítséget nyújtottak”;
- II. „osztályhelyzetüknél fogva ellenséges kategóriába tartozók”, ezen belül:
- a) a volt arisztokraták,
 - b) a volt nagytőkések, gyárosok, földbirtokosok, nagykereskedők,
 - c) kulákok;
- III. „a horthysta rendszerben állásánál és ebből adódó tevékenységénél fogva kompromittált és ellenséges tevékenységet kifejtő személyek”, ezen belül:
- a) „a horthysta VKF/2. és 6. osztályának összes vezetői és beosztottai, a horthysta szálas [sic!] kormányok hírszerző és kémelhárító szerveinek vezetői és beosztottai,
 - b) a horthysta politikai rendőrség, csendőrség, börtönőrség tisztjei,
 - c) a horthysta büntetőhatóságok főbb tisztviselői, a politikai ügyekkel foglalkozó ügyészek és bírák,
 - d) a horthysta hivatásos katonatisztek,
 - e) azok a személyek, akik a Tanácsköztársaság ideje alatt, vagy később, mint különítményesek ellenforradalmi, népellenes tevékenységet fejtettek ki,
 - f) a horthysta VKF/2. és 6. osztálya, a politikai rendőrség, a német fasiszta megszállók és más kapitalista országok rendőri és katonai szervei által beszervezett és foglalkoztatott összes kém, provokátor, és akik rendszeres besúgást végeztek, akik üldözöttek kiszolgáltatásában, kivégzésében, kínzásában részt vettek,
 - g) a Szt. László hadosztály kötelékében szolgálatot teljesített összes személy, a Hunyadi páncélos gránátos alakulat kötelékében szolgálatot teljesített összes személy,
 - h) a szálas [sic!] rendszer alatt létrejött titkos katonai és diverziós szervek vezetői és tagjai,
 - i) a Vitézi Szék központi szerveinél aktív ellenséges tevékenységet kifejtő személyek, a megyei, járási, városi székkapitányok, azok, akik a II. világháború alatt tanúsított népellenes, szovjetellenes cselekményeikért kaptak vitézségi érmet, akik a német fasizmus kiszolgálásáért lovagkereszt vagy más magas kitüntetésben részesültek,
 - j) a horthysta rendszer idején ellenforradalmi tevékenységért, vagy népellenes magatartásért nemzetvédelmi kereszttel kitüntetett személyek,
 - k) Magyarországon élő olyan személyek, akik a felszabadulás előtt cseh, román, jugoszláv területen éltek és ott nacionalista, sovinszta, fasiszta pártok, szervezetek vagy terrorista fegyveres alakulatok vezetői, illetve aktív tagjai voltak,
 - l) a horthysta és szálas [sic!] kormányok miniszterei, államtitkárai, diplomatái, követei, a fő- és alispánok, polgármesterek és más magasabb beosztású tisztviselők, községi főjegyzőig bezárólag,
 - m) a horthysta és szálas [sic!] parlamentek képviselői, kivéve a Szociáldemokrata Párt, a Független Kisgazda Párt, valamint a polgári pártok azon képviselőit, akik nem fejtettek ki népellenes tevékenységet, és múltbeli magatartásuk pozitívan értékelhető,
 - n) a horthysta és szálas [sic!] idők alatt működő jelentős burzsoá és fasiszta pártok, egyesületek, szervezetek vezetői és bizonyítottan aktív ellenséges tevékenységet kifejtő tagjai,
 - o) akik az Idegen Légióban teljesítettek szolgálatot”;

- IV. „a felszabadulás után és az 1956. októberi ellenforradalom alatt ellenséges tevékenységet elkövető személyek”, ezen belül:
- a) „a felszabadulás után működő jobboldali pártok vezetői és aktív ellenséges tevékenységet kifejtő tagjai (Magyar Szabadság Párt, Magyar Függetlenség Pártja, Demokrata Néppárt, Keresztény Női Tábor),
 - b) A Függetlenségi Frontba tartozó pártok jobboldali és aktív ellenséges tevékenységet kifejtő vezetői és tagjai (Független Magyar Demokrata Párt, Magyar Radikális Pártszövetség, Független Kisgazdapárt, Szociáldemokrata Párt),
 - c) azok a főpapok, papok, egyházak vezetői, akik a felszabadulás előtt népellenes és a felszabadulás után demokrácia-ellenes tevékenységet fejtettek ki, a jezsuita szerzetesek, vallási szekták vezetői és ellenséges tevékenységet kifejtő tagjai,
 - d) a cionista mozgalom vezetői és a felszabadulás után bizonyítottan ellenséges tevékenységet kifejtő tagjai,
 - e) azok a személyek, akik nyugati emigrációból tértek vissza, ott valamilyen kommunista vagy demokráciaellenes szervezetben, vagy csoportosulásban aktívan tevékenykedtek,
 - f) a Magyar Népköztársaság területén működő kapitalista államok külképviseleti szerveihez rendszeresen bejáró gyanús kapcsolatot tartó személyek (bulletintérjesztők),
 - g) azok a személyek, akik az 1956. októberi ellenforradalom eszmei és szervezeti előkészítésében, szervezésében aktívan részt vettek,
 - h) 1956. októberi ellenforradalom ideje alatt szervezett ellenséges pártok, szervezetek vezetői és aktív tevékenységet kifejtő tagjai,
 - i) az 1956. ellenforradalom ideje alatt szervezett különböző bizottságok: »Forradalmi Bizottságok«, »Nemzeti Bizottmányok«, »Nemzetőrség«, »Munkástanácsok«, stb. vezetői és tagjai közül, akik 1956. november 3-án este, vagy ezután még részt vettek ezeknek a bizottságoknak a munkájában, illetve akik november 4-e után alakult különböző ellenforradalmi jellegű szervezetekben tevékenykedtek, akik ezekben a bizottságokban kifejtett bűncselekmények elkövetése miatt a bíróság elítélte, vagy a rendőri szervek internáltak, és akik osztályidegen kategóriába tartoznak, felszabadulás előtt fasiszta pártok, vagy szervezetek tagjai voltak,²⁷⁹
 - j) azok a személyek, akik 1956. októberi ellenforradalmi akcióban haladó gondolkodású emberek üldözésében, meggyilkolásában, elhurcolásában tevőlegesen részt vettek, akik a párt és a kormány mellett harcoló magyar és baráti országok harcosait, tisztjeit és állampolgárait bántalmazták, ellenük terrorcselekményeket követtek el,
 - k) a sztrájkok és tüntetések fasiszta, osztályidegen szervezői,
 - l) az emlékművek, szobrok lerombolását irányító, ebben tevőlegesen részt vevő fasiszta osztályidegen személyek,
 - m) embercsempészek”;
- V. „a hírszerzés és a kémelhárítás szempontjából fontos külföldi állampolgárok”, azaz „azok az operatív szervek által felderített, ellenőrzött külföldi személyek, akik a Belügyminisztérium politikai nyomozó szervei részére operatív szempontból különösen fontosak”, ezen belül:
- a) „kapitalista országok magyarországi külképviseleti szerveinek és diplomáciai képviselőinek vezetői és beosztottai, ezen követségeknek, valamint azok vezetőinek és beosztottainak a múltbeli, vagy jelenleg alkalmazásban lévő külföldi és magyar állampolgárai,

²⁷⁹ „Nem lehet nyilvántartásba venni az ezekben a szervezetekben bekerült munkás embereket. Azokat az elvtársakat, akik valamilyen megfontolásból [sic!] a párt utasítására vettek részt a bizottságok munkájában.”

- b) a kapitalista hírszerzés és elhárító szervek vezetői, beosztottai, ügynökei és rendőri szervek tagjai, akik Magyarország, vagy a béketábor országai ellen kémkedést, hírszerzést irányítják, vagy végzik,
- c) a kapitalista államok hírszerző szervei számára fedőszervül szolgáló politikai, társadalmi szervezetek, hivatalok, vállalatok, cégek és azoknak egyes operatív szempontból fontos vezető tagjai és alkalmazottai,
- d) azok a felderített külföldi személyek, akik a szocialista tábor országai ellen kémtevékenységet és aknamunkát fejtenek ki,
- e) a kapitalista országok területén élő azon magyar emigránsok, akik a Magyar Népköztársaság vagy a szocialista tábor országai ellen ellenséges tevékenységet fejtenek ki,
- f) operatív szempontból fontos külföldi reakciós pártok, szakszervezetek, tömegszervezetek egyes vezető tagjai vagy alkalmazottai,
- g) a kapitalista államok azon állampolgárai, akik a Belügyminisztérium operatív nyilvántartásában szereplő személyekkel rendszeres, gyanús kapcsolatot tartanak.”

Kisegítő, kutató nyilvántartásba vették azokat, akiknek „felszabadulás utáni vagy jelenlegi ellenséges tevékenységére vonatkozólag a politikai nyomozó szervek nem rendelkeznek terhelő adatokkal, azonban régebbi ellenséges magatartásukra vonatkozóan fontos, ellenőrzött dokumentumok vannak”, ebből a párton kívül külső szervnek semmiféle felvilágosítást nem adtak. Ez az alábbi öt kategóriát foglalta magában:

- a) „akik ellenőrzött, dokumentált anyagok szerint a felszabadulás előtt és után a legjelentősebb jobboldali fasiszta pártok, szervezetek tagjai voltak, azonban aktív ellenséges tevékenységet nem fejtettek ki,
- b) azok a 18 éven felüli személyek, akik a felszabadulás óta illegálisan elhagyták az országot, és az amnesztiarendeletek alapján visszatértek,
- c) a kapitalista országok Magyarországon lévő külképviseletei szerveivel rendszeresen nem hivatalos kapcsolatot tartó személyek, valamint a rendszeres kapcsolatot tartó kolónia tagok,
- d) a kapitalista államok hírszerző és elhárító szervei beosztottainak Magyarországon élő közeli rokonai, hozzátartozói és kapcsolatai,
- e) a Jutason kiképzésben részesült hivatásos tiszthelyettesek.”

Az operatív nyilvántartás tíz évvel későbbi szabályzata már-már radikálisan átrendezte az egyes kategóriákat, miközben lényegesen kibővítette (elsősorban) a kutató nyilvántartásba vehető személyek körét.

Az alapnyilvántartásnál a korábbi 42 kategóriát most már 54 váltotta fel, ami részben csak pontosításokat, de ugyanakkor a nyilvántartottak körének kiszélesítését jelentette. A belső ellenség besorolását lényegesen leegyszerűsítette az időközben rendszeresített F-dosszié, az ebben érintettek ugyanis automatikusan (1990-ig) az alapnyilvántartásba kerültek. Így tehát az „aktív” kategóriák a politikai elitelteltekől, a terheltté nyilvánított letartóztatottakból, az F-dossziésokból és nem utolsó sorban az „operatív feldolgozás alá vontakból” (megfigyeltek) álltak.

Értelemszerűen – miután maga az intézmény megszűnt – kimaradtak az internáltak, jelentős részük viszont eleve beleesett az F-dossziésok és egyéb „operatív feldolgozás” alatt állók körébe.

A „hercegek, grófok”, nagytőkések átkerültek a kutató nyilvántartásba (vagyis önmagában ezért már nem figyelték őket), míg a „kulákok” az időközben lezajló, most már gyakorlatilag teljes körű kollektivizálásnak köszönhetően nemcsak az életből, de a nyilvántartásból is eltűntek.

Az 1945 előtti fegyveres szervezetek, testületek tagjai esetében az új szabályzat lényegesen pontosította, helyenként szűkítette, de számos esetben jelentősen bővítette az alapnyilvántartásba sorolandók kategóriáit. Egyrészt tehát a korábbi „beosztott” meghatározást már konkrét munkakörök megnevezése váltotta fel (értékelők, aktív propagandát és tájékoztató tevékenységet kifejtők, a hadsereg I/B. osztályainak vezetői és beosztottai, hadiüzemi parancsnokok, hadiüzemi titkárok, nemzetvédelmi előadók, K. tisztek, levante körzetparancsnokok, MÁV F/b. és Üv/b. vezetők, helyetteseik, nemzetvédelmi csoportvezetők és azok tagjai, K. tisztjei stb.).

Ez részben annak volt köszönhető, hogy ekkortól nem az összes horthysta hivatásos tiszt került alapnyilvántartásba hanem – a vezérkari tiszteken kívül – már „csak” ezredestől felfelé. Ugyanezt a distinkciót érvényesítették a politikai rendőrség és a csendőrség esetében. Az előbbinél leszűkült a kör a vezetőkre, tisztekre és detektívekre, az utóbbiaknál pedig a vezetők és tisztek mellett a tiszthelyettesekre és nyomozókra. Kimaradtak ugyanakkor a különböző magyar és német katonai kitüntetéssel elismertek (sújtottak), de a Vitézi Szék is.

Az új szabályzat egyfajta magyarizációt szolgáltatott a Szent László hadosztály és a Hunyadi páncélos gránátos alakulat korábbi kiemelésére is. Az új meghatározás szerint „a német parancsnokság alatt működő SS alakulatok, valamint a magyar SS alakulatok (Szent László, Görgey, Hunyadi, Hegyi magyar elnevezésű, valamint az 1., 2., 4., 25., 26. számú SS Hungarista hadosztályok)” – most már nem összes tagját – hanem csak tisztjeit és tiszthelyetteseit sorolták ide.

A horthysta igazságszolgáltatás képviselőinek hasonló pontosítása viszont már egyáltalán nem jelentett semmiféle szűkítést, miután alapnyilvántartásba sorolták az Ítéletábrák és a Kúria elnökeit, helyetteseiket, tanácselnökeiket és ezek helyettesei mellett „a polgári és katonai ügyészségek, törvényszékek azon vezetőit, ügyészeit, bíróit, hadbíróit, akik kommunisták vagy haladó gondolkodású emberek ügyeiben a vádat képviselték, illetve súlyos ítéleteket hoztak”.

A megfigyelteknél szűkült a horthysta (Szálasi-féle) államapparátus tagjainak a köre. A képviselők („kivéve a baloldali és haladó ellenzéki”) mellett maradtak a miniszterek, az államtitkárok, a követek, katonai attasék és egyéb diplomata, a Miniszterelnökség, a Belügyminisztérium, a Honvédelmi Minisztérium, az Igazságügy Minisztérium, a Kultuszminisztérium osztályfőnökei, a Nemzeti Propaganda Hivatal vezetői és beosztottai, a fő- és alispánok, járási főszoigabírók és a polgármesterek.

Az új szabályzat viszont (nyilván tudatosan) összemosta „a felszabadulás előtt működő fasiszta pártok és szervezetek, valamint a felszabadulás utáni ellenséges, jobboldali pártok országos, megyei, járási, városi, budapesti, kerületi szerveinek vezetőit, vezetőségi tagjait, valamint országgyűlési képviselőit”. Így az állambiztonság látókörében egy kalap alá került a Nyilaskeresztes Párt a Demokrata Néppárttal. (Kimaradtak viszont az emigrációból hazatértek.)

A tíz évvel korábbi szabályozáshoz képest viszont új kategóriaként jelentek meg „a nyilas pártszolgálat vezetői, bűncselekményeket elkövető, atrocitásokban közreműködő fegyveres nyilas pártszolgálatosok”.

Látszólag apró, valójában azonban lényeges különbség volt, hogy az új szabályzat (már politikai előéletől függetlenül) alapnyilvántartásba utalta a főpapokat. (A papok és szerzetesek esetében nem változott a korábbi besorolási kritérium.) Most már a jezsuiták mellett hasonló elbírálás alá estek a szerzetes- és apácarendek vezetői is.

Az ötvenhatosoknál az új szabályzat a forradalmi testületek, szervezetek vezetői esetében már nem bíbelődött holmi időhatárral (ők eleve alapnyilvántartásba kerültek), és már csak a tagok esetében vált vízvonalstóvá, hogy november 4-e után is kifejtettek-e „aktív ellenséges tevékenységet”. Új kategóriaként jelentek meg viszont „azok a személyek, akik az

ellenforradalom idején országos, megyei, járási, városi szinten az ellenséges, jobboldali pártokat újjászervezték, a létrehozott pártok vezető voltak”.

Ugyanakkor – miután már nem volt szükség a büntető statisztika osztályalapú szépítésére, általános tendenciaként (sztrájkok, tüntetések szervezése, szoborbontás stb.) az „irányító személyek” eleve alapnyilvántartásba kerültek, s már csak a „tevélegesen részt vevőket” különböztették meg annak alapján, hogy „fasiszta ellenséges elemek” voltak-e.

Az „amnesziásokat” az 1957-es szabályzat egységesen kutató nyilvántartásba sorolta, most (1967-ben) azonban átminősítették közülük azokat, „akik kapitalista országokban való tartózkodásuk alatt ellenséges hírszerző szervekkel, vagy azok ügynökeivel bűnös kapcsolatba kerültek”. Erre a sorsra jutottak most már az idegenlégiósok mellett azok is, akik „valamely kapitalista állam hadseregében szolgálatot teljesítettek”. Igaz, csak abban az esetben, ha erre a „felszabadulás után” került sor. Idesorolták a Néphadsereg, a BM hivatásos állományából (beleértve a határőrséget és a karhatalmat), vagy a Munkásőrség tagjaként disszidáltakat. Ugyanerre a sorsra jutottak, akik a magyar külképviseletet hagyták el hasonló módon.

Árnyaltabb lett viszont a Magyarországon ténykedő külképviseletek tagjainak nyilvántartásba vétele, a külföldi állampolgárok esetében (egészen 1990-ig) természetesen nem változott a helyzet, a magyar alkalmazottak nyilvántartásba vételét viszont a III/II. csoportfőnöknek vagy helyetteseinek kellett engedélyeznie. Ez teljesen érthető, hiszen az érintettek (szinte kivétel nélkül) nekik dolgoztak. A többi kategória (követségre bejárók, emigráció, ellenséges hírszerzők, fedőszerveik, stb.) alapvetően nem változott.

A kutató nyilvántartás az új szabállyal még nagyobb mértékben változott, mondhatni valójában csak ekkor alakult ki. A korábbi kategóriákba tartozók mellett ide sorolták át mindazokat (gyakorlatilag csak a „kulákok” kivételével), akik az alapnyilvántartásból kikerültek. Így az arisztokratákat, nagytőkéseket, az említett fegyveres testületek tiszteseit, legénységi állományát, a (politikai elítélteket őrző) börtönőröket, a „jutasiakat”, a bűnügyi detektíveket, a kitüntetteket („valamely érdemrend, Nemzetvédelmi Kereszt, német Sas-rend és Vaskereszt).

Ebbe a nyilvántartásba került valamennyi apáca és szerzetes, korábbi „refes”, de még azok is, akiket bizonyítékok hiányában felmentettek, hiszen „a bűncselekményt elkövették”. A disszidálásból visszatértek, az 1963. április 1-je után disszidáltak, a Magyarországról kiutasított kapitalista állampolgárok.²⁸⁰

A következő, 1974-es szabályzatot leginkább a további pontosítások jellemezték. Az egyes kategóriák megfogalmazása ugyanakkor ki is egészült. Így most már alapnyilvántartásba sorolták mindazokat, akik ellen politikai büntetőeljárás folyt, függetlenül tehát annak kimenetelétől, így nem számított, hogy a terheltet bűncselekmény vagy bizonyítékok hiányában mentették-e fel, vagy már korábban beszüntették az ellen folyó eljárást. Az idők és a politikai represszió eszköztárának változása okán viszont alapnyilvántartásba vették most már „a Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa által magyar állampolgárságuktól megfosztott személyeket”.

A múlt rendszer képviselőinek megítélése alapján nem tért el a korábbtól (hiszen a változások is csak dialektikusak). A főpapoknál viszont visszatértek a korábbi besoroláshoz, tehát elvben nem kerültek automatikusan alapnyilvántartásba, szemben a jezsuitákkal vagy a szerzetes- és apácarendek vezetőivel. A szabályzat tehát a keresztény egyházak esetében némi enyhülést jelez, szemben a zsidókkal, akiknél most már nemcsak, mint addig, „a cionista mozgalom vezetőit”, hanem „a cionista tevékenységet kifejtő személyeket” is alapnyilvántartásba vették.

Az ötvenhatosok ilyenén megítélése alapvetően nem változott, az „amnesziások” (vagyis disszidálásból hazatértek) esetében alapnyilvántartásba sorolták a korábbiakon túlmenően

²⁸⁰ Meg kell jegyezni, az 1967-es szabályzat nemcsak pontosabb fogalmakkal operál, mint a tíz évvel korábbi, de már mentes az azt jellemző (nagyszámú) nyelvtani és helyesírási hibától is.

azokat is, akik a nyugati emigrációban „valamilyen kommunista, vagy demokráciaellenes szervezkedésben, vagy csoportban aktívan tevékenykedtek”.

Az idegenlégióban vagy tőkés ország hadseregében teljesített szolgálat kiegészült „a szocialista országok, illetve a függetlenségükért küzdő népek ellen fegyveresen harcoló magyar, vagy volt magyar állampolgárokkal”.

A kapitalista külképviseletek magyar alkalmazottai közül azokat kellett alapnyilvántartásba sorolni, „akiknek nyilvántartásba vételét személyi körülményeik indokolják”. Az országból kiutasítottak viszont kiegészültek azokkal, akiket „állam elleni vagy más politikai bűncselekmény elkövetése miatt tartózkodási engedély megvonásával sújtottak”.

Az operatív nyilvántartás szabályait utoljára 1984-ben rögzítették. Ez volt a végső stádium. Ezért ezt a kezdeti (1957-es) szabályzathoz hasonlóan önmagában ismertetjük, előrebocsátva, hogy az 1945 előtti múlt ekkor már végleg kiszorult az alapnyilvántartásból, az ellenség kézzel foghatóvá vált.

Ennek megfelelően alapnyilvántartás kellett venni:

1. „állam- és emberiség elleni, vagy egyes kiemelt, hatáskörbe utalt más bűncselekmények elkövetése miatt elítélt és az ítélet hatálya alatt álló személyeket”,
2. azokat, aki, bár mentesültek fentiek miatt a hátrányos jogkövetkezmények alól, de „összeesküvés (szervezkedés), lázadás kezdeményezői, vezetői voltak; kártevés, rombolás, merénylet, hazaárulás, hűtlenség, kémkedés, államtitok és szolgálati titoksértés, közveszély-okozás, közérdekű üzem működésének megzavarása és légi jármű jogellenes hatalomba kerítése bűncselekményeket követték el”,
3. F-dossziékat,
4. „ellenséges célzatú mozgalmak, csoportosulások szervezőit, akciók tevőleges résztvevőit, politikailag ellenséges hangadóit”,
5. „ellenséges tevékenységet folytató, ellenséges külföldi kapcsolattal rendelkező, illegális vallási csoportosulásokat szervező, támogató egyházi személyiségeket; akik a vallásos ideológiai meggyőződést ellenséges tevékenységre igyekeznek felhasználni; az illegális vallási szekták vezetőit”,
6. „az ellenforradalom előkészítésében, kiobbantásában, lefolytatásában vezető szerepet betöltő, ill. nov. 4. után is aktív tevékenységet kifejtő személyeket (forradalmi, nemzeti bizottságok, munkástanácsok, nemzetőrség, jobboldali pártok ellenséges tevékenységet kifejtő vezetői, szervezői); kommunisták, haladó gondolkodású emberek üldözésében, elhurcolásában tevőlegesen résztvevőket; a párt és a kormány mellett harcoló magyar és baráti országok [sic!] katonáit, tisztjeit és állampolgárait bántalmazó, ellenük bűncselekményt elkövető személyeket; sztrájkokat, ellenforradalmi tüntetéseket, emlékművek és szobrok lerombolását kezdeményező, az azokban tevékenyen részt vevő személyeket”,
7. jogellenesen külföldre távozóik közül azokat, akik „az elkövetés idején” fegyveres erő, testület hivatásos állományába tartoztak, vagy külképviseletnél dolgoztak, ill. állam- vagy szolgálati titok birtokában voltak,
8. a hazatértek közül, akik kint kapcsolatba kerültek imperialista hírszerző szervek beosztottaival, ügynökeivel, az MNK vagy más szocialista ország ellen ellenséges tevékenységet folytattak, az MNK ellen felhasználható adatokat kiadtak vagy kihallgatásuk során kiszolgáltattak,
9. imperialista ország hadseregében és egyéb fegyveres testületeiben, idegenlégióban szolgáló magyar és volt magyar állampolgárokat,

10. „elhárítási területről” érkező kül- és más képviseltek vezetőit, diplomata és külföldi állampolgárságú beosztottait, illetve tartósan Magyarországon tartózkodó állampolgárait (ha ezt személyi körülményeik, magatartásuk indokolja),
11. fentiekkel „ellenséges célzatú” kapcsolatok tartó magyar állampolgárokat és kolónia-tagokat,
12. fenti országok Magyarországról kiutasított, tiltónévjegyzékbe vett, tartózkodási engedélyüktől megfosztott állampolgárait, ha erre állam- és emberiesség elleni vagy egyes kiemelt, hatáskörbe utalt más bűncselekmények elkövetése miatt került sor,
13. fenti országokban tevékenykedő ellenséges emigrációs szervezetek vezetőit, tagjait és az MNK-val vagy más szocialista országgal szemben ellenséges tevékenységet folytató „disszidenseket”,
14. magyar állampolgárságuktól megfosztottakat,
15. imperialista hírszerző, elhárító és más „speciális szolgálatok” („fellazítási intézmények és diverziós központok, propagandaszervek”) vezetőit, beosztottait, ügynökeit,
16. terrorista szervezetek vezetőit, tagjait, Magyarországra beutazott „képviselőit”, terrorcselekményeket tervezőket, ilyenrel fenyegetőket, vagy elkövetéssel gyanúsíthatókat, hazai kapcsolataikat (ha ezt személyi körülményeik, magatartásuk indokolja),
17. végül mindazokat, akik elősegítik vagy lehetővé teszik a fenti kategóriákba tartozók számára „hazánk vagy más szocialista ország ellen irányuló tevékenységet”.

Kutató nyilvántartásba kellett venni

1. állam- és emberiesség elleni, vagy egyes kiemelt, hatáskörbe utalt más bűncselekmények elkövetése miatt elítélt és a büntetés hátrányos jogkövetkezményei alól mentesítetteket,
2. fenti bűncselekmények miatt a Btk. 71. §-a alapján (megrovás, közbiztonsági őrizet, ref.) felelősségre vontakat,
3. „akadályozó, korlátozó, hatósági intézkedésekkel sújtottak közül azokat, akik „ideiglenesen elálltak a bűncselekmény folytatásától”,
4. állam- és emberiesség elleni, vagy egyes kiemelt, hatáskörbe utalt más bűncselekmények elkövetése miatt azért nem elítélteket, mert az operatív bizonyítékokat nem lehetett a büntetőeljárársban felhasználni,
5. „Horthy–Szálasi-rendszer” törvényhozó szerveinek tagjait, a kormányban, közigazgatásban vezető állást betöltőket, az erőszakos szervek parancsnokait, vezetőit, hivatásos állományú beosztottait,
6. a II. világháború alatt „létrehozott fasiszta különítmények” és fegyveres szervek vezetőit, tisztjeit,
7. fasiszta pártok és szervezetek, 1945 utáni ellenséges, jobboldali pártok vezetőit, vezetőségi tagjait,
8. felosztatott szerzetesrendek, illegális szekták szervezőtevékenységet kifejtő tagjait,
9. 1956-os forradalmi, nemzeti bizottságok, munkástanácsok, nemzetőrség ellenséges tevékenységet kifejtő tagjait,
10. a disszidenseket,
11. az amnesztiarendelet (vagy egyéni elbírálás) alapján hazatérteket vagy („elfogadható indok” nélkül) későn hazatérteket,
12. tiltott határátlépés miatt letartóztatott és kiadott szocialista állampolgárokat,

13. „elhárítási területen” hírszerző és elhárító szerveinél foglalkoztatottak magyarországi hozzátartozóit²⁸¹ (ha ezt személyi körülményeik, magatartásuk indokolja),
14. „elhárítási területen” hírszerző és elhárító szerveinél foglalkoztatottakkal rendszeresen kapcsolatokat tartókat,
15. „elhárítási terület” kül- és egyéb képviselői magyar alkalmazottait, ha „ellenséges tevékenység gyanúja” merül fel,
16. „elhárítási terület” állampolgárait, amennyiben az op. nyilvántartásban szereplő személyekkel „bűncselekményre utaló” kapcsolatot tartanak.

²⁸¹ Btk. 137. § 5. bek.

VI. Iratkezelés és selejtezések

A magyarországi állambiztonsági szervek működésük során jelentős mennyiségű, eltérő típusú iratanyagot „termeltek”, különböző okokból ezeknek azonban csak egy része maradt fenn és került 1997-ben és az azt követő években a Történeti Hivatalba, illetve az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárába. Az iratok feldolgozásakor nyilvánvalóvá vált hiányok részben a politikai vezetés vagy a „szervek” vezetői által elrendelt kampányszerű iratmegsemmisítések számlájára írhatók, az állambiztonsági szerveknél történtek azonban „jogszerű”, különböző ügyviteli és iratkezelési szabályzatokon alapuló selejtezések is.

Az 1945 és 1990 közötti időszakra vonatkozóan sajnos nem áll rendelkezésünkre az operatív nyilvántartással foglalkozó valamennyi belügyminiszteri, illetve miniszterhelyettesi parancs, osztályvezetői utasítás, ügyviteli szabályzat, és a meglévő rendelkezések sem teszik minden esetben egyértelművé, hogy a selejtezés milyen típusú iratokra terjedhetett ki, illetve a szabályzatokon alapuló selejtezések következtében mennyi dokumentum pusztult el. Ráadásul az anyag feldolgozatlansága miatt jelenleg csupán a – vizsgált időszakban különböző néven működő – központi operatív nyilvántartó osztály iratanyagainak rendezésével, selejtezésével kapcsolatban állnak rendelkezésünkre olyan adatok, amelyek a különböző időszakokban megsemmisített (többnyire bezúzott) iratok mennyiségének pontos meghatározását ugyan nem teszik lehetővé, az iratmegsemmisítés/megsemmisülés nagyságrendjét azonban jelzik.

A titkos ügyiratkezelés szabályozása

A *Történeti áttekintés a központosított operatív nyilvántartás megalakulásáról és fejlődéséről* c. előadás²⁸² szerint az operatív nyilvántartási rendszer legkorábbi előzményének tekinthető Politikai Nyilvántartó Iroda 1945. március 1-jén alakult meg azzal a céllal, hogy az ellenséges, kompromittált személyeket nyilvántartásba vegye. A nyilvántartás még kezdetleges módon, ún. „Fejcédula” kiállításával történt, de volt már daktiloszkópiai nyilvántartás és aktarendszer. Később a „köztársaság- és demokráciaellenes személyek” nyilvántartásba vételére már kartont használtak és a keletkezett anyagokat szürke dossziékban helyezték el. 1950-ig a nyilvántartás decentralizált volt.

Az „Antidemokratikus Elemek Központi Operatív Nyilvántartásának” megteremtése után új karton- és dosszié-nyilvántartási rendszert alakítottak ki (szétválasztották a hálózati és operatív anyagokat), irattározták a központi és megyei szerveknél keletkezett anyagokat, lezárt ügyek anyagait.

Az Antidemokratikus Elemek Központi Operatív Nyilvántartó Osztály feladata lett:

- az operatív nyilvántartási kartonok kezelése, a szervek részére a priorálások elvégzése;
- az irattározott anyagok kezelése, a szervek részére történő rendelkezésre bocsátása;
- a népbíróságokról begyűjtött anyagok feldolgozása (dossziékba való elhelyezése). A dossziékból a nyilvántartásba vételek elvégzése.

²⁸² ÁBTL 4.1. A-2056

– a „jobboldali, fasiszta” pártok, szervezetek, a horthysta fegyveres erők, testületek, az 1945 előtti kompromittáltságot bizonyító begyűjtött anyagok feldolgozása, személyek nyilvántartásba vételének elvégzése.

– daktiloszkópiai nyilvántartás vezetése, kezelése;

– őrizetbe vett személyek házkutatási anyagának kezelése;

Az irattári rendszert 1951-ben állították fel a következők szerint:

Vizsgálati dossziék irattári rendszere

Operatív dossziék irattári rendszere

Objektumdossziék irattári rendszere

Titkosított dossziék irattári rendszere

P és L dossziék irattári rendszere

Zárt dossziék irattári rendszere

Holt anyagok irattári rendszere

A dossziék fajtánként, polcon, egymás mellett számsorrendben, dobozban voltak elhelyezve. Naplók segítségével kimutatható volt, hogy melyik dosszié milyen rendszerben, milyen irattári számon található. A nyilvántartási kartonrendszer segítségével kikereshető volt, hogy a nyilvántartásban szereplő egyes személyekre vonatkozó anyag melyik dossziében található.²⁸³

Az Államvédelmi Hatóság titkos ügyviteli munkáját az 1950. szeptember 25-én kiadott 013. sz. parancs és az egyidejűleg kiadott *Ideiglenes eligazítás a titkos ügyiratok kezelésére* című dokumentum szabályozta, amely 1952. február 1-jével, az új szabályzat kiadásával veszítette hatályát.

Az *Ideiglenes eligazítás a titkos ügyiratok kezelésére* az ügykezelést illetően alapvető szempontként mondta ki, hogy az Államvédelmi Hatóság operatív szerveinek összes ügyirata szigorúan titkos. „Ide tartozik minden olyan ügyirat, amiből kitűnik, hogy a Hatóság milyen természetű munkát végez, valamint azok az iratok, amelyek a Hatóság bármely szervének beosztottjaival kapcsolatos adatokat tartalmaznak.” Az *Ideiglenes eligazítás* öt titkossági kategóriát állított fel, ezek a következők voltak:

A „Szigorúan titkos H!” csoportba tartoztak a legbizalmasabb iratok:

- a) az ügynöki és információs hálózattal kapcsolatos jelentések; beszerzési javaslatok és beszerzéssel kapcsolatos jelentések, beszerzési környezettanulmányok; ügynökök jellemzései;
- b) őrizetbe vételi javaslatok;
- c) postázásra kerülő fontosabb ügynöki személyi és munkadossziék;
- d) káderekkel kapcsolatos, különös fontossággal bíró – elvi jelentőségű – levelek és jelentések.

Az ebbe a csoportba tartozó iratokat minden esetben „Saját kezű felbontásra” jelzéssel ellátva kellett továbbítani, és a címzetten kívül más nem bonthatta fel őket.

A „Szigorúan titkos O!” iratscsoportba tartoztak az

- a) illegális szervezkedések leleplezéséről szóló jelentések, csoportos és személyi dossziékról történő jelentések és beszámolók;
- b) ügynöki jelentések alapján felderített ügyek, postázásra kerülő személyi, objektum- és csoportdossziék;
- c) operatív munkáról szóló beszámolók, nagyobb, országos jelentőségű akciókról szóló jelentések;
- d) különösen fontos „államellenes bűnözők” vallomása.

Az ebbe a csoportba tartozó iratokat szintén „Saját kezű felbontásra” megjelöléssel kellett továbbítani.

²⁸³ BM III/2. Osztály 1967. július 13-i feljegyzése. *Javaslat az irattározott dossziék tartalmának tárgy- és témakör szerinti kimutatására*. ÁBTL 1.11.10 69. d.

A „Szigorúan titkos S!” kategóriába sorolták a különleges operatív munkákkal kapcsolatos jelentéseket (pl. az akkori III/2. osztály és a III/1-a alosztály jelentéseit). Az ezeket tartalmazó leveleket, illetve csomagokat csak a vezetők bonthatták fel.

A „Szigorúan titkos V!” kategóriába az előbbieken nem említett, a szerv operatív munkájával kapcsolatban keletkező ügyiratokat sorolták (nyomozati jelentések, körözési és vizsgálati dossziék, állományügyek, kimutatások).

A „Szigorúan titkos M!” megnevezésű csoportba tartoztak a mozgósítással és a rejtjelezéssel kapcsolatos iratok, amelyeket külön naplóban kellett iktatni és elkülönítve, fokozottan védett helyen kellett őrizni, veszély esetén meg kellett semmisíteni.

Az Államvédelmi Hatóság titkos ügyviteli szabályzatát²⁸⁴ Péter Gábor 1952. január 2-án hagyta jóvá. Ez a titkos ügyvitel körébe tartozó ügyeket titkossági fokuk szerint három csoportba sorolta:

1. „Szigorúan titkos H”

- a) az ügynöki és információs hálózatra vonatkozó javaslatok, jelentések és dossziék;
- b) őrizetbe vételi javaslatok;
- c) a III/2. osztály, a III/1-a alosztály és a X/3. osztály operatív-technikai anyagai;
- d) az ÁVH beosztottaira vonatkozó személyi dossziék, különös fontosságú terhelő adatokat tartalmazó jelentések és különös fontosságú fegyelmi ügyek;
- e) a mozgósítással, riadóval és rejtjelezéssel kapcsolatos iratok és okmányok (Ezeket „veszély esetén” meg kellett semmisíteni.)

2. „Szigorúan titkos”

- a) a „Szigorúan titkos H” csoportban fel nem sorolt minden operatív anyag és dosszié, „valamint általában minden irat, amelyből kitűnik, hogy az ÁVH milyen természetű munkát végez”;
- b) azok az iratok, amelyek az ÁVH bármely szervének felépítésével vagy beosztottaival kapcsolatos adatokat tartalmaznak.

3. „Titkos”

Nem operatív természetű, de bizalmas iratok (gazdasági ügyek, szolgálati jegyek)

A szabályzat szerint a titkos ügyvitel vezetéséhez a következő könyveket és iratgyűjtőket kellett alkalmazni:

- a) Főnyilvántartási könyv
- b) Iktatókönyv
- c) Átadókönyv
- d) Kézbesítőkönyv
- e) Futárátvételi elismervények
- f) Parancs-nyilvántartó könyv
- g) tárgykör szerint csoportosított iratok és parancsok gyűjtői (dossziéi)

A *Főnyilvántartási könyv* a titkos iratok vezetéséhez rendszeresített könyvek és iratgyűjtők nyilvántartására szolgált. Ezeket a következő adatok feltüntetésével kellett a főnyilvántartási könyvbe bevezetni:

- sorszám
- tárgy
- titkossági fok
- lapok száma
- megkezdési időpont
- ki használja

A nyilvántartásba vett könyv fedőlapján fel kellett tüntetni a főnyilvántartó könyvben kapott sorszámot és a könyv elnevezését.

²⁸⁴ ÁBTL 1. 4 1. d.

A főnyilvántartó könyv megfelelő rovatába az időpont feltüntetésével be kellett jegyezni, ha az egyes könyvek, iratgyűjtő dossziék beteltek, vagy a használatból kivonták és irattárba helyezték őket.

Az *Iktatókönyvbe* kellett bevezetni minden beérkező vagy hivatalból keletkezett ügyiratot.

Az *Átadókönyvet* a titkároknak (titkos ügykezelőknek), alosztály- és csoportvezetőknek kellett vezetni, az iratok átadásának igazolására szolgált.

Az *Átadókönyvet* mindig az *Iktatókönyvvel* együtt kellett őrizni.

A *Kézbesítőkönyv* az ÁVH központi szervei egymás közötti és idegen szervekhez irányuló küldeményeinek – kizárólag a Központi Kézbesítő Szolgálaton keresztül történő – továbbítására szolgált. A szolgálat az ÁVH központi szerveihez kézbesítőkönyvvel, idegen szerveknek futárkísérő jegyzékkel továbbított küldeményeket.

A *Futárátvételi elismervényt* az ÁVH Titkárság a megyei osztályoknak, illetve a megyei osztályok a központnak és kirendeltségeiknek szóló küldemények továbbításakor használták.

A *kiadott parancsok nyilvántartási könyvét* azoknál a szerveknél rendszeresítették, amelyek vezetőinek parancskiadási joguk volt, a könyvet a parancsot kiadó szerv titkársága vezette.

A *tárgykör szerinti iratgyűjtők (dossziék)*: a más szervtől érkezett vagy a saját szervek belül kezdeményezett iratokat, a velük kapcsolatos válasziratok másolatait tárgykör szerint kellett csoportosítani, és tárgykörök szerinti iratgyűjtőkbe helyezve kellett őrizni.

Az ügykezelési szabályzat rendelkezett az iratok megsemmisítési eljárásáról is. Az „elévült és operatív szempontból értéktelen” iratokat vagy felesleges példányokat megsemmisíteni csak megindokolt határozat alapján, az illetékes vezető jóváhagyásával lehetett. A megsemmisített iratokról minden esetben jegyzőkönyvet kellett felvenni. Ennek tartalmaznia kellett, hogy kinek az utasítására, kinek a jelenlétében, milyen ügyiratokat semmisítettek meg. A jegyzőkönyvet az illetékes vezetőnek a megsemmisítés végrehajtása előtt aláírásával jóvá kellett hagynia, a megsemmisítés után pedig mindazoknak alá kellett írniuk, akik jelen voltak az iratok megsemmisítésénél.

Rajki Sándor áv. alezredes, a BM Titkárság vezetője aláírásával 1954. szeptember 1-jén jelent meg a Belügyminisztérium 10-190/1954. sz. iratkezelési szabályzata, ez azonban csak a titkosnak nem minősített iratok kezelésének szabályait tartalmazta, a KEOKH kivételével az államvédelmi szervek, a Határőrség és Belső Karhatalom Parancsnoksága és az irányításuk alá tartozó egységek, a rendőri és tűzoltó őrsők, valamint a járási börtönök iratainak kezelésére nem vonatkozott. A titkos ügyiratok kezelésének módját külön szabályzat, a 10-200/1954. sz. titkos ügykezelési szabályzat határozta meg, ezt azonban nem sikerült fellelnünk.

A Belügyminisztérium politikai nyomozó szervei részére az ügykezelési szabályzatot Biszku Béla belügyminiszter 1957. november 11-én hagyta jóvá, s az 1958. január 1-jén lépett hatályba. A szabályzat szerint valamennyi operatív anyagot „Szigorúan titkosnak kellett minősíteni.

Az ügykezelésnél a következő könyveket kellett használni:

- Főnyilvántartási könyv
- Iktatókönyv
- Iktatólap
- Belső kézbesítőkönyv
- Átmenő napló
- Külső kézbesítőkönyv

A titkos ügykezelő valamennyi könyvet használta, az egyes egységek megbízottai átadókönyvet, a sokszorosítást végzők sokszorosítást nyilvántartó könyvet használtak, az ügyeletes kulcsnyilvántartó könyvet vezették.

A könyveket (munkafüzeteket) használatbavételük megkezdésekor a főnyilvántartási könyvben nyilvántartásba kellett venni. (Ugyanitt kellett nyilvántartani a „Szigorúan titkosnak minősített telefonkönyveket, az operatív nyilvántartó által nyilván nem tartott dossziékat, valamint az összes szaknyilvántartási könyvet, amelyekbe államtitkot tartalmazó adatokat jegyeztek be.)

A könyvek borítólapján fel kellett tüntetni a főnyilvántartási könyvből kapott sorszámot, a „Szigorúan titkos” jelzést, a nyitás időpontját és a használó (szervezeti egység vagy személy) nevét.

Amikor a könyv betelt, kivonták a használatból, és vagy irattárba helyezték, vagy megsemmisítették – ezt az időpont feltüntetésével a főnyilvántartási könyv megfelelő rovatába be kellett jegyezni.

Minden iratot iktatni kellett, kivéve a más szervtől bemutatás céljából érkezőket, amelyeket a küldő szerv visszavárt – ezeket az átmenőnaplóban kellett nyilvántartani.

Az iraton fel kellett tüntetni az irat oktatószámát, a beérkezés időpontját és a lapok darabszámát. Az iktatószám elé minden esetben az adott szerv iktatóbélyegzőjének számát kellett feljegyezni, amit állandó előszámként kellett használni.

(A szabályzat külön rendelkezett azon iratok iktatási rendjéről, amelyeket különösen titkos jellegüknél fogva a vezetők maguk borítékolnak.)

Az elintézett iratokat az intézkedő egységnél kellett irattárba (dossziéba) helyezni. Az operatív dossziék kezelését az operatív nyilvántartásra vonatkozó utasítás szabályozta. E szabályzat szerint az iratok selejtezését évente egyszer a selejtezésre vonatkozó belügyminiszteri utasítás alapján a szerv vezetője rendelte el. Indokolt esetben „elévült, értéktelen iratokat vagy felesleges példányokat” az illetékes vezető engedélyével év közben is meg lehetett semmisíteni. A megsemmisítést az illetékes vezető által kijelölt személyek végezték (legalább két fő). A megsemmisítésre kerülő iratokról jegyzőkönyvet kellett felvenni, amelyben fel kellett tüntetni az iratok iktatószámát, a lapok darabszámát. A jegyzőkönyvet az illetékes vezetőnek a megsemmisítés végrehajtása előtt jóvá kellett hagynia, a megsemmisítés után pedig a végrehajtóknak alá kellett írni. A jegyzőkönyv alapján a megsemmisítést az iktatókönyvben is fel kellett tüntetni. (A megsemmisítési jegyzőkönyvet a T[titkos[-ügykezelőnél külön dossziéba helyezve, iktatólapon nyilvántartva meg kellett őrizni.)

A Belügyminiszter 002/1969. sz. parancsa és az I. sz. végrehajtási utasítás határozta meg a BM III. Főcsoportfőnökség „Szigorúan titkos” állományának szervezésével, tevékenységével összefüggő feladatok végrehajtását.

A végrehajtási utasítás a III/2. Osztály feladatává tette az „SZT” állományba tartozók feladatainak, irányításának ellátásához szükséges operatív dossziékkal való ellátását, azok speciális nyilvántartásának megszervezését. Ács Ferenc 1969. november 10-én kelt végrehajtási utasítása a kérdést az alábbiak szerint szabályozta.²⁸⁵

A BM III. Főcsoportfőnökség operatív szervei kötelesek voltak az SZT-állományú személyek védelme és munkájuk során keletkezett anyagok elhelyezése érdekében „Levelező” (Rezidentúra) és „Biztonsági” dossziékat nyitni. A dossziékat a III/2. Osztálytól kellett kérni, amely azokat központi nyilvántartásba vette, és a szervek rendelkezésére bocsátotta. A „Levelező” és „Biztonsági” dosszié kéréséhez ki kellett állítani egy, a célra rendszeresített „SZT” jelzésű kartont két példányban, melyre rá kellett vezetni a IV/II

²⁸⁵ ÁBTL 1.11.1. 7. d.

Csoportfőnökség által megadott fedőszámot. A kartont meg kellett küldeni a III/2. Osztálynak dosszié-kiadás, speciális operatív nyilvántartás céljából.

A III/2. Osztály a beérkezett „SZT” betűjeles fedőszámmal ellátott kartonok alapján a fedőszámot a „Naplóba bevezette, és a karton egy példányát elhelyezte az erre rendszeresített külön nyilvántartási rendszerben.²⁸⁶

Az „SZT” állomány nyilvántartásának eszközei tehát a következők voltak:

kartonok: „SZT” jelzésű karton, melyet minden „SZT”-beosztottról két példányban kellett kiállítani;

dossziék:

a) „Levelező” (Rezidentúra) dosszié, amely az szt-beosztott munkájával kapcsolatos írásos anyagokat tartalmazta

b) „Biztonsági” dosszié, amely az szt-beosztott operatív biztonsági rendszerére vonatkozó anyagokat tartalmazta

napló: tartalmazta az szt-beosztott fedőszámát, azonossági számát, valamint a nyitó szerv megjelölését. (A Naplót csak a III/2. Osztály vezette.)

A „Levelező” dossziét az szt-állományú tisztet irányító (kapcsolattartó) operatív tiszt, a „Biztonsági” dossziét az alosztályvezető őrizte, és szükség szerint a kapcsolattartó operatív tiszt rendelkezésére bocsátotta.

A „Levelező” dossziéba kellett lerakni az szt-beosztott operatív munkájával összefüggő beszámolókat, munkaterveket, írásos utasításokat, jelentéseket, valamint a társszervek megkeresésére vonatkozó, illetve az intézkedések során készített anyagok másodpéldányait.

A „Biztonsági” dossziéba kellett lerakni az „SZT”-beosztottak operatív, konspirációs és biztonsági helyzetének ellenőrzésére, értékelésére és ezek eredményeire vonatkozó feljegyzéseket, jelentéseket, az szt-beosztottak beállítását, működését, operatív feladatait ismerő személyek névsorát, jellemzését. A dossziét az szt-állományú megbízatás bármely okból (nyílt állományba helyezés, leszerelés, nyugdíjazás, leváltás, áthelyezés stb.) történt megszűnte után le kellett zárni, irattározni vagy megsemmisíteni.

A 4/1970. (VII. 19.) BM rendelet szabályozta a büntető- és rendőrhatalósági eljárás alá vontak nyilvántartását. Az új rendelet „igen jelentős selejtezésre adott lehetőséget”, a nyilvántartásban akkor 378709 jogerősen elítélt és 160691, a Btk. 60. §-a alapján figyelmeztetett, elmarasztalt, ref., kitiltás vagy körözés hatálya alatt álló személy szerepelt.²⁸⁷

1972-től az operatív anyag selejtezése irattári terv alapján történt. Ugyan a levéltári anyag védelméről és a levéltárakról szóló 1969. évi 27. sz. tvr., valamint a végrehajtására kiadott 30/1969. (IX. 2.) Korm. számú rendelet már tartalmazta az irattári terv készítésének szükségességét, a Belügyminisztérium szervei iratainak általános védelmével, selejtezésével és rendezésével kapcsolatos feladatokat csupán a 10-350/1972. sz. *A BM szervek iratainak védelmével, selejtezésével és rendezésével kapcsolatos feladatokról* szóló, 1972. május 1-jén hatályba lépő szabályzat tartalmazta.²⁸⁸

A rendelkezés abból indult ki, hogy az iratok védelmével és selejtezésével kapcsolatos feladatok végrehajtásával biztosítani kell, hogy „a BM szervek és szervezeti egységeik (a továbbiakban: szervek) munkájához és a történeti-tudományos kutatáshoz szükséges iratok megmaradjanak”.

²⁸⁶ A karton másik példányát a „Levelező” és „Biztonsági” dossziéval együtt a szerv operatív nyilvántartójának küldte meg, amely a dossziékat átadta az illetékes alosztály vezetőjének.

²⁸⁷ ÁBTL 1.11.10 74. d.

²⁸⁸ A dokumentum lelőhelye: ÁBTL 1.11.10. 75. d.

Ennek érdekében a szabályzat selejtezési tilalmat állapított meg a következő irattípusok esetében:

- a) a szervek felépítésére, szervezésére, működésére, fejlődésére, ügyvitelére vonatkozó „alapvető fontosságú adatokat” tartalmazó iratok;
- b) politikai, gazdasági vagy tudományos szempontból értékes iratok, „amelyekből társadalmunk fejlődése tükröződik”.

Az iratkezelésnél az alapvető szempont az volt, hogy minden fontosabb iratot lehetőleg a készítő szervnél őrizzenek, és a szervek – további őrzés céljából – csak indokolt esetben tartsanak meg más szervek által készített iratokat. Ebből kiindulva a felhasználás, illetve hatályon kívül helyezés után – az előírt megőrzési időt figyelembe véve – ki kellett selejtezni:

- a) a felsőbb szervektől érkezett rendelkezéseket (parancsok, utasítások, szabályzatok), tájékoztatókat és oktatási anyagokat;
- b) az alsóbb szervek által küldött munkaterveket és időszaki jelentéseket;
- c) azokat az iratokat (statisztikai táblázatok, jelentések, munkatervek), amelyek adatai összefoglalóban szerepelnek;
- d) más állami, gazdasági vagy társadalmi szervektől információ, tájékoztatás céljából érkezett iratokat;

A szabályzat ezen kívül előírta, hogy „a felesleges, értéktelen (elavult) iratokat ki kell selejtezni”, azt viszont nem határozta meg, hogy ezen milyen irattípusok értendők.

A központi szerveknél minden év első felében, a megyei (budapesti) szerveknél az év második felében ki kellett selejtezni a három évnél régebben irattárba helyezett iratokat. A dokumentum részletesen szabályozta a selejtezés végrehajtását, a jegyzőkönyv felvételének és a kiselejtezett iratok megsemmisítésének módját. A selejtezés idejére minden szervnél selejtezési bizottságot kellett létrehozni, amelynek feladata volt a selejtezés (kiválogatás, rendezés, zúzás) megszervezése, irányítása és ellenőrzése, a szerv irattárában lévő iratok selejtezése, illetve a selejtezés során az államtitok és szolgálati titok megőrzésének biztosítása.

Az iratok selejtezését az iratokon feltüntetett irattári tételszámok, illetőleg megőrzési idők alapján kellett végrehajtani, s arról jegyzőkönyvet kellett felvenni. Az iratselejtezésről felvett jegyzőkönyvet az irattárban külön kellett kezelni és őrizni.

A kiselejtezett iratokat zúzással vagy az irat anyagától függő egyéb módszer alkalmazásával – felügyelet mellett – úgy kellett megsemmisíteni, hogy tartalmukat megállapítani ne lehessen.

Az 1972. január 1. előtt keletkezett iratok esetében a selejtezésre továbbra is a 10-130/1960. sz., a BM Titkárság vezetője által kiadott szabályzatot kellett alkalmazni azzal, hogy a selejtezési ügykörjegyzékek hatályukat veszítik, helyettük az iratok megőrzési idejének megállapításához az irattári tervet kellett alapul venni. Nem kellett a jegyzőkönyvben a selejtezésre kiválogatott államtitoknak minősített iratok iktatószámát felsorolni, ha az iratok külön nyilvántartásban is szerepeltek, vagy ha az iktatáshoz használt nyilvántartásban szereplő iratokat mind kiselejtezték.

A szabályzat előírta, hogy a szerveknél irattározott valamennyi iratot folyamatosan (de legkésőbb 1976. január 1-jéig), az irattári terv alapján selejtezhetőség szempontjából felül kellett vizsgálni, és a nem selejtezhető csoportba sorolt iratokat az irattári tételszámok szerint rendezni kellett. A szabályzathoz mellékelte irattári terv a BM szerveknél általában előforduló iratfajták esetében meghatározta a megőrzési időt is.

A szabályzat iratselejtezésre vonatkozó rendelkezéseit mind a Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnöksége 45-69/1974. számon kiadott *A BM állambiztonsága szerveinek ügykezelési (iratkezelési) szabályzata*, mind a 7/1988. sz. belügyminiszter-helyettesi parancs érvényben hagyta.

Az iratok megsemmisülése, megsemmisítése

Piros László 1956. évi 85. sz. parancsa rendelkezett az operatív nyilvántartás felülvizsgálatáról, és ennek kapcsán valamennyi államvédelmi szervnél elrendelte, hogy 1956. október 15-ig bezárólag a volt Államvédelmi Hatóság minden olyan régi anyagát (hálózati dossziék, jegyzőkönyvek, környezettanulmányok, kartonok) össze kell gyűjteni és selejtezés céljából az Államvédelmi Főcsoportfőnökséghez fel kell terjeszteni, amelyet párt, állami és gazdasági funkcionáriusokra nyitottak, vagy amelyben ők szerepeltek. A határozat végrehajtásáért a vezetőket tette felelőssé.²⁸⁹

A belügyminiszter parancsának indoklása szerint a munka elvégzését a „szocialista törvényesség” elveinek betartása tette szükségessé. Bartos Antal belügyminiszter-helyettes 25. számú, 1956. augusztus 29-én kelt utasítása az operatív nyilvántartó anyagainak felülvizsgálatát ezzel szemben népgazdasági okokból tartotta szükségesnek. Az utasítás a Belügyminisztérium államvédelmi szerveinél 1945-től 1955. december 31-ig irattárba helyezett iratok átvizsgálását és a több példányban meglévő dokumentumok „felesleges” példányainak selejtezését írta elő 1956. október 1. és 1957. január 1. között (az operatív dossziékban elhelyezettek kivételével). A munka elvégzését a belügyminiszter-helyettes utasítása szerint az indokolta, hogy a Belügyminisztérium szerveinél 1947 óta selejtezés szempontjából nem vizsgálták át az iratokat, így „ezek az iratok csak teherként jelentenek, s ugyanakkor a népgazdaság szempontjából fontos papíryananyagot nem bocsátottunk a népgazdaság rendelkezésére”. Az utasítás ugyanakkor felhívta a selejtezést végzők figyelmét arra, hogy ne kerüljenek selejtezésre azok az iratok, amelyek „az év. szervek működésével, fejlődésével kapcsolatos nagyjelentőségű adatokat tartalmaznak”. Abban az esetben, ha kétely merült volna fel, a selejtezésről a szerv vezetője döntött.

Annak érdekében, hogy a Belügyminisztérium szerveinek működése szempontjából fontos és pótolhatatlan iratok megsemmisítését elkerüljék, az utasításhoz csatoltak egy ún. ügykörjegyzéket is, amelyben pontosan meghatározták, hogy milyen típusú iratok nem selejtezhetők, és szabályozták az egyes irattípusok megőrzési idejét is. Ennek alapján *nem selejtezhették*

- a szervezéssel, szervezettel, működéssel, szolgálattal kapcsolatos rendeletek, utasítások, elvi jelentőségű döntések iratait, fogalmazványait;
- általános érvényű parancsokat;
- a szerv munkájáról szóló évi, félévi és negyedévi, havi összefoglaló jelentéseket;
- megyei és országos jelentőségű statisztikai összesítőket;
- napi és különböző időszaki hangulatjelentéseket;
- átfogó ellenőrzésekről, vizsgálatról szóló jelentéseket;
- vezetői értekezletek jegyzőkönyveit;
- BM államvédelmi szervek munkaterveit;
- BM államvédelmi szervek működésére vonatkozó szabályzatokat;
- szakkönyveket, oktatási anyagokat;
- rejtjelezési ügyeket.

Az ügykezelésben használt könyvek, naplók közül nem lehetett selejtezni az iktatókönyveket és kartonokat, főnyilvántartási könyveket, az iratok selejtezéséről készült jegyzőkönyveket.

Öt évig kellett megőrizni a

- kézbesítő könyveket,
- az átmenőnaplókat
- ügyeleti naplókat, illetve

²⁸⁹ ÁBTL 1.11. 10. 1. d.

két évig

- a szervezeten belül egyes egységeknél (csoportoknál, alosztályoknál, osztályoknál) tartott munkaértekezletek jegyzőkönyveit, az azokról szóló jelentéseket,
- munkatervek és jelentések szempontjaira vonatkozó iratokat,
- az 1954 előtt kiadott állományparancsokat.

A szabályzat *egy évi megőrzését* írt elő az alábbi esetekben:

- Országos Futárszolgálatról átvett levelek jegyzéke;
- beosztottak által használt átadókönyvek;
- sokszorosítást nyilvántartó könyvek;
- szabadságolási ütemtervek;
- üdüléssel kapcsolatos ügyek;
- gazdasági ügyekkel kapcsolatos szolgálati jegyek.

A különböző ütemtervek, munkatervekből készített részlettervek, kivonatok *felhasználás után megsemmisíthetők* voltak.

Lehetséges, hogy az utasításban előírt selejtezési munka 1956 októberében el is kezdődött, a forradalmi események következtében azonban egészen más okból vált szükségessé az iratok felülvizsgálata. 1956. október-novemberében az állambiztonsági szervek iratanyagának jelentős mennyisége semmisült meg, tűnt el, vagy került illetéktelen kezekbe (állambiztonsági kifejezéssel élve „dekonspirálódott”). Az 1956-os forradalmat követő „kárfelemelés” viszonylag jó áttekintést ad az elpusztult dokumentumokról.

Dáni János rendőrezredes 1957. május 4-én kelt feljegyzése némi bepillantást enged abba is, hogy mi történt az operatív anyagokkal 1956. november első napjaiban a Belügyminisztérium József Attila utcai épületében. Dáni szerint, aki a szovjet állambiztonságiak biztosításával már november 5-én visszament a József Attila utcai épületbe, Mátyás László ezredes utasítására 1956. november közepén fontos operatív anyagokat kellett (illetve kellett volna) megsemmisíteni. Ezek között voltak a káderanyagok, a fegyelmi ügyekben keletkezett dossziék, operatív dossziék, nyilvántartási kartonok (pl. a 4. sz. kartonok, amelyeken a letartóztatott vagy őrizetbe vett személyek voltak nyilvántartva).

Rendelkezésünkre áll a Dáni által említett, 1956. november 12-i jelentés is, amelyben meghatározták, hogy milyen típusú iratokat javasoltak megsemmisíteni. Ezek a következők voltak:

- a börtönökből szabadult politikai elítéltek kartonrendszere (arra hivatkozással, hogy azok másolata a kompromittált személyek kartonrendszerében is megtalálható);
- a börtönnyilvántartás havi és éves statisztikái;
- a volt internálótáborok felülvizsgálatai anyagai;
- a felülvizsgálatok során kiemelt kartonok (ez kb. 1 millió darab volt);
- a személyi, csoport-, körözési és objektumdossziék – kivéve az I. (kémelhárítás), II. (hírszerzés) és IV. (belső reakció elhárítása) osztály által nyitott dossziékat és a legfontosabb budapesti üzemek és közlekedési objektumok dossziéit –,
- a vizsgálati dossziék egy része;
- az „értéktelen” iratanyagok (nyílt nyomozati akták, katonapolitikai osztályon keletkezett anyagok);
- az irattározott B-dossziék közül az informátorok és rezidensek dossziéi (kb. 50-60 ezer);
- irattározott M-dossziék (kb. 70 ezer).

Erre a jelentésre 1956. november 15-én Mátyás ezredes saját kezűleg írta rá: „Végre kell hajtani.”²⁹⁰

²⁹⁰ *Jelentés*. Budapest, 1956. november 12. ÁBTL 1.11.10. 71. d.

Dáni feljegyzése szerint azonban Mátyás László utasítását – mivel azzal nem értettek egyet – nem hajtották végre, hanem a fontos operatív és káderanyagot, kartonokat a pánccélteremben helyezték el. A fegyelmi anyagok megsemmisítésének ellenőrzésére Mátyás alezredes egy munkatársát küldte a Belügyminisztérium épületébe, így azokat Dániéknak nem sikerült megmenteni. Viszont a lezárt pánccélsekreányeket feltörték, és az abban található operatív anyagokat is a pánccélterembe menekítették. A Piros László volt belügyminiszter pánccélsekreányében tárolt anyagoknak azonban nyoma veszett, miután Borgos Gyula és Jámbor alezredes azokat átadta Mátyás Lászlónak. (Állítólag ezek között voltak bizalmas párt- és belügyminisztériumi okmányok, nemzetközi szerződések, a külföldi rezidentúrára vonatkozó adatok.) Dáni szerint eltűntek a jugoszláv vonatkozású operatív anyagok is.²⁹¹

Ács Ferencnek, az operatív nyilvántartó osztály vezetőjének 1957. május 7-i (az operatív nyilvántartás tervezett felülvizsgálatának elhalasztását indítványozó) feljegyzése szerint a központi operatív nyilvántartó osztályon 1956 november-december folyamán megsemmisítették az 1. sz. kartonrendszert (amely az operatív dossziék számát, valamint azt tartalmazta, hogy kire nyitották, és hol található), valamint a 2/a és 2/b kartonokat is (ez a nyilvántartásba vett személyeket, csoportokat, a csoporthoz tartozó személyeket mutatta ki).²⁹²

A Belügyminisztérium II. (Politikai Nyomozó) Főosztályának vezetője, Horváth István rendőrezredes 1957 júniusában rendelte el a megsemmisült, illetve eltűnt operatív anyagok számbavételét. Az erre vonatkozó június 24-i keltezésű parancs-tervezet készítője, Ács Ferenc szerint a nyilvántartási anyagok egy részét 1956. október 23. és november 4. között, az épület elhagyása előtt maguk az operatív tisztek semmisítették meg. Az épületben bent maradt anyagok másik részét a behatoló felkelők találták meg, s vagy magukkal vitték vagy megsemmisítették. A dokumentum szerint megsemmisült vagy eltűnt az objektum-, a személyi, a csoport-, valamint az előzetes személyi és csoportdossziék jelentékeny része, eltűntek vagy dekonspirálódtak a B(beszervezési)- és M(munka)-dossziék, az ún. 6-os kartonok, valamint a naplók, amelyekben az ügynökség volt nyilvántartásba véve.²⁹³

A BM II. Főosztálya vezetőjének 12. sz. parancsa alapján 1957. szeptember 30-ig kellett felmérni, hogy a forradalmi események során milyen kár érte az állambiztonsági szerveket, mikor, milyen anyagok semmisültek meg, tűntek el vagy dekonspirálódtak. Ács Ferenc osztályvezető 1957. szeptember 11-én kérte az állambiztonsági szervektől, hogy a nyilvántartási anyagok felmérésének befejezése után a II/11. osztály részére készítsenek összefoglaló jelentést, amelyben szám szerint is feltűntetik, hogy a különböző típusú operatív dossziékból mennyi semmisült meg, illetve tűnt el. A felülvizsgálati munka eredményéről Ács Ferencnek 1957. október 10-ig kellett volna jelentést készítenie Horváth Gyula főosztályvezető részére, mivel azonban több operatív szerv jelentése nem készült el időben, Ács az összefoglaló jelentés elkészítésére 1957. november 10-ig határidő-hosszabbítást kért.²⁹⁴

A Belügyminisztérium II/11. osztálya végül 1957. december 12-i keltezéssel készítette el az összefoglaló jelentést a megsemmisült anyagokról.²⁹⁵ A dokumentum készítői hangsúlyozták, hogy a valóságos helyzetet minden erőfeszítésük ellenére még mindig nem ismerik. Ennek oka elsősorban az volt, hogy nem lehetett egyértelműen megállapítani melyik anyag semmisült meg, és melyik tűnt el. Ráadásul időközben a vezetők és beosztottak a megyékben, s részben a központi osztályoknál is kicserélődtek, ezért utólag nagyon nehéz

²⁹¹ MOL XIX-B-1-ai Belügyminiszteri közvetlen iratok 1957/267/a.

²⁹² *Javaslat az operatív nyilvántartás felülvizsgálatának elhalasztásáról. Átiratok vezetők felé.* 1957. ÁBTL 1.11.10. 10. d.

²⁹³ *Parancs-tervezet. Átiratok vezetők felé.* 1957. Uo.

²⁹⁴ ÁBTL 1.11.10. 2. d.

²⁹⁵ *Jelentés* 1957. december 12. Átiratok vezetők felé. 1957. Uo.

volt megállapítani, hogy az anyagokkal kapcsolatban ki milyen intézkedéseket tett. A jelentés összeállítói a vezetők egy részét is elmarasztalták, mert szerintük nem ismerték fel a károk felmérésének jelentőségét.

Az adatok – pontatlanságuk ellenére – nem csupán az iratmegsemmisítések/megsemmisülések mértékének megállapításához hasznosak, de adalékkal szolgálnak az állambiztonsági szervek forradalom előtti operatív munkájához is.

A dokumentum szerint 1956. szeptember 1-jei adatok alapján a hálózat létszáma 27560 fő volt, ám a beküldött jelentések csak 18881 hálózati személy anyagával „számoltak el”. A beérkezett jelentésekből készített összefoglalóból a különböző dossziék sorsa a következőképpen rekonstruálható:

dossziék típusa	dossziék száma 1956. október előtt	megsemmisült	megsemmisítették	eltűnt	Nyugatra vitték	dekonspirálódott
hálózati személyek anyaga	18881	14386	219	363	3	2252
személyi dosszié	746	351		20	1	173
előzetes személyi dosszié	333	205	35	34	15	33
csoporthoz tartozó dosszié	56		25	4	7	10
előzetes csoport dosszié	15		13	1	1	
objektum dosszié	7898		5131	154		1181
körözési dosszié	475	240		23	11	86
vegyes operatív levelezési dosszié	108		90	12		6

A jelentésből az is kiderült, hogy a központi operatív szerveknél 1956. október 30-án parancsot adtak ki az anyagok megsemmisítésére.²⁹⁶ A páncélszekrényekből kiürített iratokat a kazánházba és a zúzógépekhez hordták le, ám az idő rövideje miatt nagyobb részüket nem sikerült megsemmisíteni. A jelentésből úgy tűnik, azok az iratok maradtak meg viszonylag sértetlenül, amelyeket az operatív nyilvántartó osztály irattárában sikerült elhelyezni.

Az egyes központi osztályok anyagai különböző mértékben károsodtak. A jelentés szerint a II/1. (Katonai Elhárító Osztály) iratai dekonspirálódtak a legnagyobb mértékben, ezzel szemben a kémelhárítás (II/2. osztály) anyagai szinte sértetlenül megmaradtak. Ez annak volt köszönhető, hogy a hálózati és operatív kartonokat, naplókat az operatív tisztek magukkal vitték a szovjetek katonai és állambiztonsági egységekhez, a többi a központi nyilvántartó osztály irattárába hordták át, ahol sértetlenül megmaradtak. Az anyagoknak csak az a része dekonspirálódott, amelyet a kazánházba vittek, de már nem sikerült megsemmisíteni. A hírszerzés (II/3. osztály) irataiból is csupán azok maradtak meg sértetlenül, amelyeket a hálózati nyilvántartó osztály irattárában helyeztek el, a többi az idő rövideje miatt nem

²⁹⁶ Az említett 1956. október 30-i parancsot nem sikerült megtalálni.

sikerült megsemmisíteni; a dekonspirálódás mértékéről nincsen tudomásunk. A II/4. (Közlekedési) osztály dokumentációjának nagyobb része viszont nem az október 30-i megsemmisítési parancs nyomán pusztult el, hanem annak következtében, hogy egyrészt a felkelők kezébe került, másrészt a „szervek” korábbi épületeibe költöző honvédségi, illetve rendőrcsaládok a megmaradt szétszórt, összekevert anyagot tüzelőnek használták, de akadtak olyanok is, aki a birtokukba jutott dokumentumokat pénzszerzésre kívánták felhasználni.²⁹⁷ (A Belügyminisztérium Politikai Nyomozó Főosztály VIII. Osztályának vezetője, Balácsi Béla 1957. május 28-i jelentése megállapította, hogy a volt Közlekedésügyi Főosztály egykori államvédelmi szervei szigorúan titkos anyagainak egy része még 1957 májusában is a főosztály korábbi hivatali helyiségeiben, a Balassi Bálint utca 27. sz. alatti ház udvarán és pincéiben hevert őrizetlenül. Ezek között voltak ún. hálózati dossziék és káderanyagok, valamint az egykori XIII. Főosztály biztosítási tervei. Balácsi feljegyzéséből kiderül, hogy az épületet 1956 decemberében a Belügyminisztérium dolgozóinak lakóházává alakították át, s – a konspirációs szabályokat mellőzve – már akkor jelentős mennyiségű iratot hordtak nyitott kosarakban és zsákokban a Dunába és más helyekre.)

A Belső Reakció Elhárító (II/5.) Osztály operatív anyagai viszonylag épségben megmaradtak, mert az operatív anyagok egy részét lehordták a II/11. Osztály trezorjába. A hálózati kartonok egy részét megsemmisítették, a többit a József Attila utcai épület egyik szellőzőaknájába hordták le, ahol sértetlenül megmaradtak.

A II/9. (Figyelő és Környezettanulmányozó) Osztály iratainak megsemmisítésére sem jutott idő; zömét egy pincében helyezték el, ezeket azonban a felkelők megtalálták és széthordták. Különböző helyekről visszakerült az osztályra 379 B-dosszié.

Ugyancsak a felkelők kezébe kerültek a Levélellenőrzési (II/13.) Osztály ellenőrzési kartonjai, levélfotók, levélmásolatok, a hálózati anyagok azonban nem dekonspirálódtak.

A Központi Nyilvántartó Osztály iratait érte a legkisebb veszteség, mivel legnagyobb részüket a trezorokban biztonsága helyezték. A feljegyzés szerint a felkelőknek mindössze egy, zömmel vizsgálati dossziékat tartalmazó trezort sikerült feltörniük, de nem vittek el semmit.

Az anyagot nagyobb veszteség érte viszont a forradalom leverése után. Azon az alapon, hogy „ezekre az anyagokra már úgysem lesz szükség”, a Politikai Nyomozó Főosztály akkori vezetőjének, Mátyás Lászlónak az engedélye alapján a Központi Nyilvántartó Osztályon megsemmisítették az összes M-dossziét, az informátorok és rezidensek B-dossziéit, az 1-es, valamint 2/a és 2/b kartonrendszert és az operatív jelentéseket. Nem ismeretes viszont, hogy mi lett a sorsa azoknak a dossziéknak, amelyeket az irattárból még a forradalom előtt más szervezeteknek valamilyen célból kiadtak.

Az egyes megyei politikai osztályokon is különböző mértékű veszteség érte az operatív iratokat. Voltak olyan helyek, ahol már az október 30-i megsemmisítési parancs előtt az a felkelők kezére jutottak, így nagyobb részük dekonspirálódott, illetve eltűnt. A legnagyobb mértékben Tolna, Győr, Somogy, Veszprém, Heves, Borsod és Vas megye területén fordult elő dekonspiráció. Akadtak azonban olyan államvédelmi vezetők is (elsősorban a járásoknál), akik már a parancs megérkezése előtt saját hatáskörben elrendelték az iratanyag megsemmisítését, illetve biztonságba helyezését.

A forradalom leverése után mind a megyei, mind a központi osztályokon megkezdtek az anyagok felkutatását, összegyűjtését, arról azonban nincs tudomásunk, hogy az eltűnt iratokból mekkora mennyiséget sikerült fellelni. Az sem ismeretes, hogy milyen eredménnyel járt az egyes dossziék rekonstruálása a központi nyilvántartó osztályon megmaradt kartonok és egyéb anyagok segítségével.

²⁹⁷ A Belügyminisztérium Gépjárműjavító Üzem egyik munkatársát, aki az említett házban lakott, 1957. május 22-én államtitoksértés gyanúja miatt vették őrizetbe, mert a házban talált iratokat pénzszerzési céllal több embernek megmutatta. (ÁBTL III/1. monográfiák 19. kötet)

A károk számbavételével szinte egyidejűleg vetődött fel az operatív nyilvántartás felülvizsgálatának és rendezésének igénye is. Az Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Titkársága 1957. augusztus 9-i ülésén bizottságot küldtek ki a Belügyminisztériumban található operatív anyag felülvizsgálására.²⁹⁸ A javaslat előterjesztői a nyilvántartás felülvizsgálatának szükségességét azzal indokolták, hogy az operatív nyilvántartásban „rendkívül sok dosszié van, amelyekben koncepciók perek előzetes »nyomozati« adatai, valamint hálózati úton szerzett értesülések fekszenek el jelenleg is fontos párt- és állami funkcióban lévő elvtársakról».²⁹⁹ Mivel úgy vélték, hogy ezek a dokumentumok „állandó intrika alapját képezhetik”, javasolták az anyag felülvizsgálatát és az „indokolatlanul” összegyűjtött anyag selejtezését. A Titkárság 1957. szeptember 7-i ülésén jelölték ki a felülvizsgálatot végző bizottság tagjait³⁰⁰, és meghatározták feladataikat. A bizottság tagjai a nyilvántartási anyagok névjegyzékének felülvizsgálata alapján (magát a nyilvántartási anyagot csak vitás esetben tekinthették meg!) jelölték meg azokat a személyeket, akiket a nyilvántartásból törölni kellett, s akiknek anyagait jegyzőkönyv felvétele mellett meg kellett semmisíteni.

A Belügyminisztériumban már 1957. augusztus 28-án elkészült egy jelentés az operatív nyilvántartás helyzetéből, amelyben a dokumentum készítői javaslatot tettek az MSZMP Politikai Bizottságának a nyilvántartás felülvizsgálatára és a nyilvántartásba vehető kategóriák pontos meghatározására. A javaslatot azzal indokolták, hogy habár 1956 őszén valóban elkezdődött az indokolatlanul nyilvántartásba vett párt- és állami funkcionáriusok törlése, még mindig nagyon sok olyan személy szerepel a nyilvántartásban, akikre nincsenek olyan terhelő anyagok, amelyek azt indokolttá tennék. Másrészt, mivel a rehabilitálásokra vonatkozó bírósági határozatokat nem kapták meg, továbbra is sok rehabilitált maradt indokolatlanul a nyilvántartásban. A határozati javaslatban indítványozták, hogy 1958. december 31-ig – fontossági sorrendben – folyamatosan vizsgálják felül a nyilvántartásba vett összes személy anyagát, s töröljék az ellenőrizetlen vagy megalapozatlan adatok alapján nyilvántartásba vettek. A sorrendet a dokumentum készítői a következőképpen kívánták meghatározni:

- 1957. december 31-ig a bíróság által rehabilitált, koncepciók ügyekben szereplő személyek és azok kapcsolatainak felülvizsgálatát és törlését kell elvégezni;
- a rehabilitálásokról szóló bírósági határozatok beérkezése után folyamatosan el kell végezni az indokolatlanul internált, a Belügyminisztériumban működő bizottság által rehabilitált személyek törlését;
- 1957. december 31-ig bezárólag el kell végezni azoknak a párt hatáskörébe tartozó párt-, tömegszervezeti és állami vezetők anyagainak felülvizsgálatát, akik akár a felülvizsgálat elvégzése idején, akár 1956 októbere előtt ilyen funkcióban dolgoztak.

A dokumentum a párt hatáskörébe tartozó személyek nyilvántartásból való törlésének végrehajtására is tett javaslatot. Ennek megfelelően azokat a személyeket, akiket a bíróság rehabilitált, vagy akiket indokolatlanul internáltak, majd rehabilitáltak, a bírósági határozat alapján az operatív nyilvántartó osztálynak a nyilvántartásból törölnie kellett volna. Akivel szemben bírósági vagy internálási eljárás nem volt, és indokolatlanul szerepelt a nyilvántartásban, a felülvizsgálatot végző bizottság döntése alapján szintén törölni kellett volna a nyilvántartásból.

²⁹⁸ *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Titkárságának jegyzőkönyvei 1957. július 1. – december 31.* Szerk.: Feitl István. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000. 84.

²⁹⁹ MOL M-KS 288. f. 7. cs. 11. ő. e.

³⁰⁰ A bizottság vezetői Asztalos Géza, Bárd András és Péteri István, tagjai Alpár Mihály, Birkás Imre, Maróti Károly, Papp Lajos, Biró György és Tóth Mihály lettek. (*A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottsága Titkárságának jegyzőkönyvei*, i. m. 138.)

Az összes többi (nem párthatáskörbe tartozó) személyre vonatkozó adatokat, aki indokolatlanul szerepelt a nyilvántartásban, törölni kellett volna. Ennek végrehajtását a határozati javaslat a belügyminiszter hatáskörébe utalta.

Külön rendelkezett a dokumentum az 1949–1953 közötti jelentősebb koncepciós ügyek (Rajk-, Pálffy-, Sólyom-, Szücs-ügy, szociáldemokraták elleni perek)³⁰¹ anyagairól, s azt javasolta, hogy mivel ezekben a perújrafelvétel befejeződött, azokat a BM Operatív Nyilvántartó Osztályán zárt anyagként kell őrizni.³⁰² Az ezekre az ügyekre vonatkozó összes vizsgálati és bírósági anyagot a különböző bírósági és ügyészségi szerveknek 1957. szeptember 31-ig kellett volna átadniuk az Operatív Nyilvántartó Osztálynak.³⁰³

Az operatív nyilvántartás felülvizsgálatára és az új nyilvántartási kategóriákra vonatkozó előterjesztést az MSZMP Politikai Bizottsága csak 1957. október 29-én fogadta el, ezt megelőzően azonban már 1957. október 21-én elkészült a bíróságilag rehabilitáltak és az ugyancsak rehabilitált, korábban internált személyek anyagainak rendezése és a nyilvántartásból való törlésük során alkalmazandó eljárást szabályozó dokumentum. Ennek alapján úgy tűnik, hogy az anyagok rendezésével és a nyilvántartásból való törléssel összefüggésben is sor került egyes dossziék megsemmisítésére (ha az illetőnek önálló dossziéja volt, amely kizárólag koncepciós anyagokat tartalmazott, más esetben csupán a betűsoros névmutatóból történt a törlés.)³⁰⁴ Az eljárás következtében megsemmisített anyagok mennyiségét egyelőre nem tudjuk felmérni.

Az MSZMP Politikai Bizottsága 1957. október 29-i határozata és a belügyminiszternek a tárgyban kiadott parancsa nyomán az operatív nyilvántartás felülvizsgálata 1958. január 1-jén kezdődött meg. A II/11. (Operatív Nyilvántartó) Osztálynak az 1958. január 1. és június 30. közötti időszakra terjedő munkaterve tartalmazta a párthatáskörbe tartozó, bíróságilag rehabilitált, illetve internált személyek anyagainak felülvizsgálatát és a felülvizsgálat eredményétől függően a nyilvántartásból való törlést vagy a nyilvántartásban való meghagyást (kutató nyilvántartásba³⁰⁵ vételt). A feladatok között szerepelt az is, hogy javaslatot készítenek a koncepciós ügyekben szereplő, rehabilitált személyekre vonatkozó anyagok megsemmisítésére.³⁰⁶

A párt Politikai Bizottságának 1957. október 29-i határozata előírta, hogy a nyilvántartás felülvizsgálatáról 1958. május 5-ig tájékoztató jelentést kellett tenni az MSZMP KB Titkárságának. Ezt a jelentés Ács Ferenc osztályvezető elkészítette, és 1958. május 2-án jóváhagyásra és az MSZMP KB Adminisztratív Osztályának történő továbbításra eljuttatta Galambos József rendőrezredesnek, a BM II. Főosztály vezetőjének. Ebben a dokumentumban a felülvizsgálattal összefüggésben iratok megsemmisítéséről még nem esett szó.³⁰⁷

A munka állásáról készített 1959. április 30-i jelentés szerint a központi operatív osztályokon 36115, a megyei operatív osztályokon 178569, míg az Operatív Nyilvántartó Osztályon az irattározott dossziékból 373811, vagyis összesen 58895 személy anyagát kellett átvizsgálni. Ezt a felülvizsgálatot 1959. április 15-ig 88,3 %-ban sikerült elvégezni. A jelentés

³⁰¹ A dokumentum ide sorolta Péter Gábor és Farkas Mihály ügyét is.

³⁰² A zárt irattár létrehozásával kapcsolatban lásd Tóth Eszter: Zárt irattár a zárt irattárban. *Trezor 3. Az átmenet évkönyve*. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Budapest, 2004. 235–243.

³⁰³ *Jelentés a Belügyminisztérium operatív nyilvántartásának helyzetéről. Javaslat a nyilvántartás felülvizsgálatára*. 1957. augusztus 28. ÁBTL 1.11.10. Átiratok vezetők felé. 1957. 1.11.10. 10. d.

³⁰⁴ Az eljárásra vonatkozóan részletesebben lásd *A bíróságilag rehabilitált és internált rehabilitált személyek törlése és iratanyagának rendezése* című, 1957. október 21-én kelt dokumentumot. ÁBTL 1.11.10. 2. d.

³⁰⁵ A kutató nyilvántartás rendszerét az operatív nyilvántartás felülvizsgálata során hozták létre. Ez a rendszer kizárólag a BM operatív osztályainak tájékoztatására szolgált, a benne szereplő személyek adatai priuszként és külső szervek tájékoztatására nem voltak felhasználhatók.

³⁰⁶ *Munkaterv 1958. január 1-től június 30-ig*. ÁBTL 1.11.10. 6. d.

³⁰⁷ ÁBTL 1.11.10. 10. d.

elkészültekor felülvizsgálatra vártak még a Mindszenty-, a Fehér Gárda-, a Magyar Közösség-
ügyben készült objektum dossziékban szereplő személyek, illetve a Rajk- és a
szociáldemokrata ügyekben „kapcsolatok” címén nyilvántartásba vett személyek anyagai.³⁰⁸

Az Operatív Nyilvántartó Osztály vezetője, Ács Ferenc fenti feljegyzése szerint a
konceptiós ügyek alapján nyilvántartásba vett személyek közül azokat, akiket a bíróságok
rehabilitáltak, törölték a nyilvántartásból, s anyagaikat folyamatosan megsemmisítették.

Az Operatív Nyilvántartó Osztály 1959. második félévi munkatervében 1959. július
31-i határidővel szerepelt, hogy „beúzzuk a konceptiós ügyek anyagát”, az azonban
pillanatnyilag kideríthetetlen, hogy ez az előírt határidőig megtörtént-e, illetve pontosan
milyen és mennyi anyag megsemmisítéséről volt szó.³⁰⁹

Egy másik, szintén az operatív nyilvántartás felülvizsgálatával kapcsolatban
elvégzendő fő feladatokat taglaló feljegyzés 1959. május 16-i határidőt szabott meg a zárt
anyagként kezelt konceptiós anyagok, dossziék, kartonok bezúzására, illetve részanyagok
megsemmisítésére vonatkozó javaslat elkészítésére.³¹⁰ Ha ilyen javaslat valóban készült,
akkor nagy valószínűséggel annak alapján végezték el az anyagok bezúzását. Az MSZMP KB
Titkárságának 1959. szeptember 8-i ülésén az operatív nyilvántartás felülvizsgálatáról szóló
jelentés megtárgyalásakor Kádár János kérdésére Biszku Béla kijelentette: „A konceptiós
perek anyagai meg lettek semmisítve. Bizonyos személyek anyagait, akik tevékenységére
bizonyíték van, megtartottuk.”³¹¹

A nyilvántartás „fésülésével” együtt szintén sor került egyes anyagok bezúzására vagy
a dossziékban szereplő személyek nevének olvashatatlanná tételére, ha azok ismert párt- vagy
állami vezetők voltak, és a nyilvántartásból korábban – vagy az akkor folyó felülvizsgálat
során – törölték őket.

A fenti feljegyzés az operatív nyilvántartás felülvizsgálatával kapcsolatban még egy
feladatott állított a nyilvántartó osztály elé. Annak érdekében, hogy az operatív nyilvántartás
„állandóan élő maradjon”, a dokumentum készítői indítványozták az irattári anyag rendszeres
selejtezését és 1959. szeptember 15-i határidővel a következő feladatok elvégzését: „Ki kell
dolgozni a meghalt és elöregedett személyek folyamatos törlésének módját. Dönteni kell
olyan személyek anyagai felett, akiknek társadalmi veszélyességük megszűnt, vagy egyes
kategóriák átsorolása következtében kutató nyilvántartásba kerül.”³¹²

A Belügyminisztérium II/11. osztályának jelentése az operatív nyilvántartás
felülvizsgálatáról 1959. augusztus 19-i dátummal készült el. A jelentés szerint a felülvizsgálat
nyomán 285084 személyt töröltek, kutató nyilvántartásba került 107645 fő, és továbbra is a
nyilvántartásban maradt 191277 személy. A dokumentum szerint törölték a nagy konceptiós
ügyekben indokolatlanul nyilvántartott személyeket, illetve azokat, akiket a bíróság
bűncselekmény hiányában felmentett, s akiket rehabilitáltak. Törölték azokat is, akik a fenti
ügyekben szereplő személyek kapcsolataiként voltak nyilvántartva. A jelentés a
felülvizsgálattal összefüggő iratmegsemmisítésekről lakonikusan csupán ennyit közölt: „A
nagy konceptiós ügyek anyagait megsemmisítettük, bezúztuk.”³¹³

Az MSZMP KB Titkársága számára készített jelentés határozati javaslatába is bekerült
a nyilvántartás „élővé tételének” igénye, s ennek érdekében a belügyminisztert a következő
feladatok elvégzésére utasították volna: „2. A nyilvántartásban meghagyott személyek

³⁰⁸ *Jelentés az operatív nyilvántartás felülvizsgálatának helyzetéről.* 1959. április 30. Átiratok, feljegyzések
vezetők felé. 1959. ÁBTL 1.11.10. 12. d.

³⁰⁹ *A II/1. osztály 1959. második féléves munkaterve.* ÁBTL 1.11.10. 6. d.

³¹⁰ *Főfeladatok a felülvizsgálati munkával és a nyilvántartás további csiszolásával kapcsolatban.* d. n. Uo

³¹¹ MOL M-KS 288. f. 7. cs. 58. ö. e.

³¹² ÁBTL 1.11.10. 6. d.

³¹³ *Jelentés a BM operatív nyilvántartásának felülvizsgálatáról.* 1959. augusztus 19. ÁBTL 1.11.10. 12. d.

anyagait további munkával finomítani kell. Meg kell szervezni a nyilvántartásban szereplők anyagainak további folyamatos ellenőrzését élővé tételét.

Folyamatosan törölni kell a nyilvántartásból azokat a személyeket, akiknél az ellenőrzés során kiderül, hogy indokolatlanul szerepelnek a nyilvántartásban.

3. Az irattári anyagok egy része évek folyamán elévül, mert a nyilvántartott személyek közül egyesek meghalnak, megöregszenek, társadalmi veszélyességük csökken.

Ennek érdekében, hogy az operatív nyilvántartás anyaga állandóan élő maradjon, s csak a társadalomra veszélyes elemeket tartsa nyilván, időszakonként meg kell szervezni az irattári anyagok selejtezését, egyes kategóriák átsorolását a kutató nyilvántartásba.³¹⁴

A Titkárság a jelentést 1959. szeptember 8-án tárgyalta meg, és elfogadásával egyidejűleg kijelölte a további feladatokat. Ezek alapján a Belügyminisztériumban Galambos József rendőrezredes, a Politikai Nyomozó Főosztály vezetője 1959. november 9-én írta alá az operatív nyilvántartásban szereplő személyek anyagának a felülvizsgálat utáni ellenőrzésére vonatkozó végrehajtási utasítást, amely részletesen szabályozta a további „finomítás” során követendő eljárást, a fontossági sorrendet és a munka során érvényesítendő politikai szempontokat.³¹⁵

A „finomító” munka során 1961 végéig összesen 54294 személy ügyével foglalkoztak ismételten, ebből 42118 személy esetében került sor törlésre, 4616 főt minősítettek át, és 7560 esetben maradt változatlan a korábbi, nyilvántartásra vonatkozó döntés.³¹⁶ Arról nincs tudomásunk, hogy ez a munka milyen mennyiségű iratanyag tényleges megsemmisítésével járt együtt. Egy 1961 nyarán kelt tervezet szerint a törölt anyagokat az ún. „holt anyag” nyilvántartásába³¹⁷ kellett helyezni, ami azt jelentette, hogy a törölt anyagokat – ellentétben az 1961 előtt a nyilvántartásból törölt személyek operatív, politikai szempontból „értéktelen” anyagainak többségével – nem zúzták be.³¹⁸ (

Bezúzták viszont a Péter Gábor- és a Szücs-ügy anyagainak egy részét. Az operatív nyilvántartás ismételt felülvizsgálatáról szóló egyik keltezés nélküli jelentés a „finomítás” során felvetődött elvi problémák között már említette, hogy a „konceptiós jellegű ügyek még nincsenek lerendezve”, s példaként a Péter Gábor- és Szücs-ügyet hozta fel.³¹⁹ (Az operatív nyilvántartás felülvizsgálatával, rendezésével foglalkozó valamennyi dokumentum a konceptiós ügyek között említi ezt a két ügyet, a közvélekedés azonban – bár mind Szücs Ernő, mind Péter Gábor ügyében bőven akadtak konceptiós elemek is – ezeket nem tekinti „klasszikus” konceptiós ügyeknek.)

Az operatív nyilvántartó osztály C. (a „finomítást” végző) alosztályának 1961. második félévi munkatervében szerepelt az ún. „zárt anyagok” rendezése sorában a Péter-, Szücs-ügy és egyéb konceptiós elemet tartalmazó, összesen 409 dosszié felülvizsgálata és a konceptiós iratok bezúzása. Ugyancsak rendezni és zúzásra előkészíteni javasolták Gács László ügyének 11, Stöckler Lajos ügyének 6, valamint kisebb ügyek mintegy 9 kötet kivevő anyagát és a hatkötetes „SZDP üzemi” dosszié „rendezését” a nyilvántartásból törölt személyek anyagainak kiemelése és bezúzása útján.³²⁰

³¹⁴ Uo.

³¹⁵ *Végrehajtási utasítás az operatív nyilvántartásban szereplő személyek anyagának a felülvizsgálat után történő további ellenőrzésére.* 1959. november 9. ÁBTL 1.11.10. 6. d.

³¹⁶ Uo.

³¹⁷ Az operatív irattár holt anyag nyilvántartási rendszerét 1961-ben hozták létre, s azoknak a személyeknek az anyagát helyezték el benne, akiket az operatív nyilvántartásból a nyilvántartás finomítása, rendezése során töröltek. A holt anyag nyilvántartási rendszer tartalmazott kisszámú, az 1958-as felülvizsgálat alkalmával törölt anyagot is. (ÁBTL 1.11.10. 32. d.)

³¹⁸ *Tervezet a nyilvántartás finomítására az operatív osztályokon és a II/11. osztályon.* 1961. július 19. ÁBTL 1.11.10. 6. d.

³¹⁹ *Finomító munka néhány elvi kérdése.* d. n. Uo.

³²⁰ *Az alosztály munkatere 1961. második félévére.* 1960. június 20. ÁBTL 1.11.10. 8. d.

Az Operatív Nyilvántartó Osztály 1961-es munkájáról készített összefoglaló jelentés szerint az osztály abban az évben valóban elvégezte a Péter Gábor-ügy és a Szücs-ügy anyagainak „rendezését”. A Péter-ügyben összesen 230 dosszié átnézése után 220 dosszié megsemmisítésére tettek javaslatot. A Szücs-ügyben 67 kötetnyi vizsgálati és 50 kötet „házkutatási” anyagot vizsgáltak meg, s tettek javaslatot „az anyagok teljes lerendezésére”, amelynek jóváhagyása esetén háromkötetnyi (!)anyag maradt volna meg. Ezenkívül foglalkoztak 64 különböző irattári számú, koncepciót tartalmazó dosszié rendezésével, ennek során 345 személyt ellenőriztek. Ebben az esetben a továbbra is szükséges iratok más dossziékba történő lefűzése után mind a 64 dossziét megsemmisítésre javasolták. Összességében az átnézett 411 dossziéból 398 megsemmisítését javasolták.³²¹ A javaslat elfogadásáról és a megsemmisítés végrehajtásáról az összefoglaló nem tesz említést, de a Történeti Levéltárban a fenti ügyekben fennmaradt dossziék száma arra enged következtetni, hogy a dossziékat valóban bezúzták.³²² Nem tudjuk ugyanakkor, hogy a munkatervben felsorolt többi ügyben keletkezett iratanyag felülvizsgálatára és az azokkal kapcsolatos koncepciók anyagok megsemmisítésére sor került-e, s ha igen, mikor és mennyi iratot zúztak be.

Az Operatív Nyilvántartó Osztály munkatársai a koncepciók perekre vonatkozó anyagok felkutatását illetően alapos munkát végeztek. Nem csupán a Belügyminisztérium irattárában található dokumentumokra terjedt ki a figyelmük, de begyűjtötték a koncepciók perekről készült filmeket és az ügyekkel kapcsolatba hozható nyilvános beszédekről készült hangfelvételeket is. A Belügyminisztérium munkatársainak 1960. december 10-én jutott tudomására, hogy a Honvédelmi Minisztérium Politikai Főcsoportfőnökség Film és Kulturális Anyagraktárában a koncepciók perek tárgyalásáról készült filmek vannak. A Pálffy György és társai tárgyalásáról készült, *Vesszenek az árulók* című filmen kívül a HM-től átvették a film részanyagainak másolatát, kivágásait tartalmazó 118 doboz filmszalagot is.³²³ Ahogy Marosán György Kádár Jánossal közölte, a Belügyminisztériumban létezett egy hasonló jellegű, a Rajk-perről készült film is. A filmek megsemmisítésére 1961. január 2-án Kádár János utasította az MSZMP KB Adminisztratív Osztályának vezetőjét, Kaszás Ferencet azzal, hogy a megsemmisítésre vonatkozó előterjesztéssel várják meg a szabadságát töltő Biszku Béla belügyminiszter és az adminisztratív területet felügyelő Marosán György visszatérését.³²⁴

A Belügyminisztérium a filmek előkerülése után különféle szerveknél (Munkásmozgalmi Intézet, Budapesti Filmstúdió, Filmtudományi Intézet filmarchívuma) kutatómunkát végzett a koncepciók perekkel kapcsolatban készült filmeket keresve. Ennek kapcsán felvették a kapcsolatot a Magyar Rádióval is, ahonnan 270 hanglemezt és egy magnószalagot kaptak. Ezeket, valamint a Rádiótól pótlólag megkapott 39 hanglemezt és egy magnószalagot (utóbbiak kizárólag a Rajk-ügyet ismertető gyűléseken elhangzott beszédeket tartalmazták) a Belügyminisztérium József Attila utcai épületének kazánházában 1961 márciusában elégették.³²⁵

A koncepciók perekkel összefüggő anyagok „rendezése” ezzel azonban még nem ért véget. A munkásmozgalmi személyek ellen indított koncepciók perek lezárásáról hozott 1962. augusztus 14–16-i MSZMP KB határozat nyomán a BM operatív nyilvántartó osztályán az irattározott dossziék közül kiemelték és ideiglenesen zárt anyaggá minősítettek olyan személyi, csoport-, vizsgálati és egyéb dossziékat, amelyekben a munkásmozgalmi személyek

³²¹ *Összefoglaló jelentés*. 1961. december 29. ÁBTL 1.11.10. 6. d.

³²² Egy Ács Ferenc által 1960. december 16-án készített utasítás részletesen szabályozta az iratanyagok zúzdába szállításának és zúzásának módját. E szerint a zúzásra a Csepeli Papírgyárban került sor az osztály munkatársainak felügyelete mellett. *Utasítás az iratanyagok zúzásával kapcsolatban*. ÁBTL 1.11.10. 2. d.

³²³ MOL M-KS 288. f. 30. cs. 1961/2. ő. e.

³²⁴ Uo.

³²⁵ Uo.

ellen indított koncepciók ügyekben szerepelt és rehabilitált személyekre vonatkozó koncepciók anyagot találtak.

A zárt anyagok irattárának működési rendjét megállapító, Ács Ferenc által készített 1963. augusztus 23-i utasítás szerint az irattárban voltak elhelyezve a koncepciók ügyek anyagaiból azok az operatív, vizsgálati, bírósági dossziék és egyéb anyagok, amelyek a párt engedélyével megmaradtak. Ezek a következők voltak:

- a) a „Rajk–Sólyom–SZDP–Kádár-ügy” felülvizsgálati dossziéi vagy perújítási bírósági anyagai;
- b) a koncepciók ügyekben internált rehabilitált személyek rehabilitálási anyagai;
- c) a koncepciók ügyek keretében eljárás alá vont, de attól függetlenül elítélt személyekre vonatkozó anyagok;
- d) a Péter- és a Szücs-ügyben elítélt, internált, vizsgálati fogságból szabadult személyek anyagai;
- e) Farkas Mihály és társai bírósági anyagai;
- f) a munkásmozgalmi személyek ellen elkövetett törvénysértésekért felelős vezetők, államvédelmi tisztek, bírók és ügyészek felelősségét bizonyító anyagok;
- g) a koncepciók ügyek felülvizsgálata során keletkezett összefoglalók, jelentések, kimutatások;
- h) a koncepciók ügyek anyagainak megsemmisítéséről készített jegyzőkönyvek.

A zárt irattárban őrizték „az 1956-os ellenforradalom vezetői, eszmei irányítói ügyében keletkezett”, valamint a Legfőbb Ügyész, a belügyminiszter és az igazságügy-miniszter 006/1959. sz. együttes utasítása alapján különleges kezelésre kijelölt anyagokat.³²⁶

Az ideiglenesen zárt anyagok rendezésére vonatkozó, 1963. szeptember 21-én kelt javaslat szerint akkor a zárt irattárban 495 kötet különböző típusú dossziét őriztek. Ezek „rendezését” úgy kívánták végrehajtani, hogy kijelölik és különválasztják a koncepciók tartalmazó részeket, és az összes olyan dossziét, illetve dossziékból kiemelt anyagot, amelyek koncepciók tartalmaznak vagy „operatív szempontból értéktelenek”, megsemmisítik.³²⁷

A zárt anyag „rendezéséről” szóló 1964. februári kimutatás során 1963. október 1-jétől 1964. február közepéig 209 dossziét „rendeztek”; közülük megsemmisítettek 13 kötet egyedi bírósági anyagot, háromkötetnyi, az „SZDP-ügyhöz” tartozó bírósági anyagot, 43 kötet objektumdossziét, nyolc kötet csoportdossziét.³²⁸ Két hónap leforgása alatt újabb 49 kötetnyi anyagot (két kötet csoportdossziét és 47 kötet személyi dossziét) semmisítettek meg.³²⁹

Az ún. ideiglenesen zárt anyagok „rendezése” a következő évben is folytatódott, a munkajelentés 1965. április 23-án készült el. Eszerint az ideiglenesen zárt 518 dosszié „rendezését” 1963. október 1-jén kezdték, és 1964. december 31-én fejezték be. A „rendezés” során összesen 254 dossziét semmisítettek meg (53 objektumdossziét, 141 személyi dossziét, 17 csoportdossziét, 26 vizsgálati dossziét, 16 bírósági dossziét és egy ún. „P”-dossziét).

Az objektumdossziék közül azok estek a „rendezés” áldozatául, amelyeket az SZDP különböző megyei, járási, városi, kerületi szervezeteire, az SZDP ifjúsági szervezetére, a különböző szakszervezetekben dolgozó SZDP-tagokra, illetve az SZDP ún. „rendőrfrakcióra” nyitottak. Az indoklás szerint: „Ezek a dossziék politikai, történelmi és operatív szempontból teljesen értéktelen hálózati, nyomozati jelentéseket, környezettanulmányokat, jellemzéseket tartalmaztak a fenti objektumokban dolgozó SZDP tagokra vonatkozóan. (Pl. az egyik dossziében koncepciók jelentés volt Kisházi Ödön és Gáspár Sándor elvtárssal

³²⁶ ÁBTL IX/29.

³²⁷ *Javaslat az ideiglenesen zárt anyagok rendezésére.* 1963. szeptember 21. ÁBTL IX/30.

³²⁸ *Kimutatás az ideiglenesen zárt anyagok rendezésének jelenlegi állapotáról.* 1964. február 12. Uo.

³²⁹ *Kimutatás az ideiglenesen zárt anyagok rendezésének jelenlegi állapotáról.* 1964. április 24. Uo. A megsemmisített személyi dossziék között volt többek között Péter János, Ortutay Gyula, Dinnyés Lajos anyaga is.

kapcsolatban..)”³³⁰ A csoportdossziék közül az „SZDP-ügyben elítélt, majd rehabilitált személyekre nyitottakat zúzták be, a személyi dossziék közül pedig azokat, amelyeket koncepciók ügyben elítélt, internált, majd rehabilitált személyekre, illetve a velük rokoni vagy baráti kapcsolatban álló, de őrizetbe nem vett személyekre nyitottak.”³³¹

A jelentés megállapítása szerint elvéve előfordulhatott még az operatív irattárban egy-egy olyan dosszié, amely koncepciók részeket is tartalmaz, azokat azonban „amikor felszínre kerülnek, azonnal lerendezzük”³³².

A dokumentum készítői további feladatul a zárt irattárban lévő koncepciók ügyek „gyors és pontos áttekinthetősége céljából” a következő feladatok végrehajtását tűzték ki célul: az anyagok ügyenkénti csoportosítása, rendszerezése, új számsorrendbe való sorolása és az ezzel kapcsolatos adminisztrációs feladatok elvégzése. E feladatok végrehajtása során a dossziékat még egyszer át kívánták nézni, hogy „véletlenül se maradjanak bennük koncepciót tartalmazó részek”.

Valószínűleg az MSZMP KB Titkárságának 1959. szeptember 8-i határozatával összefüggésben került sor 1960 folyamán olyan anyagok rendezésére, amelyeket nem a belügyi, illetve állambiztonsági szervek keletkeztettek, hanem 1951 és 1953 között különböző szervektől (Országos Levéltár, megyei bíróságok, Statisztikai Hivatal) abból a célból gyűjtöttek be, hogy a bennük szereplő, kompromittált személyek iratanyagait feldolgozzák, és az illetőket nyilvántartásba vegyék. Miután ezeket az anyagokat 1959 második felében módszeresen kiválogatták és feldolgozták, az „operatív értéket nem képviselő” anyagok visszaadását, illetve bezúzását javasolták. A megsemmisítésre javasolt dokumentumok, amelyek Ács Ferenc szerint „sem történelmi, sem operatív értékkel nem bírnak, mivel töredék vagy vegyes részanyagok, felhasználhatóság szempontjából értéktelen iratanyagok”, a következők voltak:

- „Belügyminisztérium érdektelen anyag”: 1948. évi közalkalmazottak igazolóbizottsági lapjai, törzslapok, kitelepítésre javasoltak névsora, különböző egyesületek felülvizsgálata, földosztó bizottságok mellé kirendelt nyomozók jelentései, mentesítési kérelmek, 1945. előtti belügyi alkalmazottak fizetési besorolása – mintegy 230 csomag.
- „Volt Katonai politikai osztály érdektelen anyaga”: „D” tisztek, hálózati személyek összefoglaló jelentései (másodpéldányok, részanyagok) – kb. 230 csomag.
- „ÁVH jellegű érdektelen anyag”: 1945 után keletkezett tiltott határátlépést elkövető és „disszidált” személyek kihallgatási jegyzőkönyveinek másolatai, társadalmi egyesületek felülvizsgálatáról és felosztatásáról szóló jelentések másolatai, gazdasági rendőrség jelentései, kerületi rendőrségi jelentések kávéházakról, üzemekekről, kollégiumokról, különböző hangulatjelentések, 1952-es körözések elrendelése, környezettanulmányok készítéséhez engedélykérek, távmondatok, utasítások másolatai, 1947–1948-ban külföldről hazatérő személyek (polgári menekültek, deportáltak) lapjai, 1947-es községenkénti kimutatás a német anyanyelvű személyekről, községi összeíró lapok 1947–1948-ból – kb. 200 csomag.

A zúzásra javasolt anyagok között voltak még az 1945 előtti jobboldali pártokra vonatkozó anyagok, a Joint segélyezési ügyeivel kapcsolatos iratok, valamint ún. „vegyes” anyagok is, amelyekben többek között 1945 után keletkezett sajtó-felülvizsgálati anyagok, pártok felosztatásával kapcsolatos feljegyzések, valamint deportáltak és külföldön járt személyek nyilvántartó lapjai is szerepeltek. Ács Ferenc összesen 1110 csomag anyag

³³⁰ *Jelentés az ideiglenesen zárolt anyagok rendezéséről.* 1965. április 23. Uo.

³³¹ A jelentéshez csatolt melléklet név szerint felsorolta, hogy kinek a személyi dossziéját semmisítették meg.

³³² A Károlyi Mihály eredetileg K-747 számú dossziéjából kiemelt, kilencoldalnyi „koncepciót tartalmazó anyagot” 1966. május 5-én zúzták be a BM József Attila utcai épületében. ÁBTL VII/4.

megsemmisítését javasolta.³³³ A zúzás engedélyezéséről és a megsemmisítés végrehajtásáról nincs tudomásunk.

Az MSZMP KB Titkárságának többször említett 1959. szeptember 8-i határozata a nyilvántartási anyag állandó és folyamatos „finomítását” írta elő. Az 1959. évi 6-os számú II. Főosztályvezetői Utasítás (amely a PB-határozat egyfajta „végrehajtási utasításaként” is felfogható) ennek megfelelően érvényben volt a hatvanas években is; a „finomító” (más kifejezéssel „pontosító”, illetve „csiszoló”) munka egyes kérdéseit azonban időről időre osztályvezetői utasítások szabályozták. Így például Ács Ferenc 1962. november 12-i utasítása az 1945 és 1953 között elítélt személyek törlésével kapcsolatos eljárást szabályozta az operatív nyilvántartó (akkor már III/2.)³³⁴ osztályon. Az utasítás 3. pontja kimondta: „Az elítéltek közül törlésre kerülő személyek anyagait a holt nyilvántartásban³³⁵ kell elhelyezni és meghatározott időközönként selejtíteni.”³³⁶ Azt azonban az utasítás nem részletezte, hogy a „meghatározott időközönként” kitélen mit kell érteni. A belügyminiszter-helyettes által 1963. október 28-án jóváhagyott Ügykezelési Szabályzat alapján az operatív nyilvántartásból törölt személyek anyagainak „holt anyag nyilvántartásba” helyezésére, kezelésére, selejtezésére vonatkozó 1967. június 1-jei (!) keltezésű végrehajtási utasítás ezzel kapcsolatban úgy rendelkezett, hogy az alap- és kutató nyilvántartásból törölt személyek anyagait ötévenként kell selejtezni, ettől eltérni csak külön osztályvezetői engedély alapján lehetett. A nyilvántartásból való törléssel egyidejűleg meg kellett viszont semmisíteni azoknak a személyeknek az anyagait, akik indokolatlanul, valótlán adatok alapján kerültek be az operatív nyilvántartásba, és ellenük rendőri eljárás nem volt, akik a törlés idején nyolcvanadik életévüket betöltötték, illetve akik meghaltak (kivéve a kivégzett vagy börtönben meghalt személyeket). Az ilyen személyek nyilvántartási kartonjait az anyag megsemmisítésére utaló „Z” jelzéssel ellátva meg kellett őrizni a törlés okának és idejének feltüntetésével.³³⁷

Az MSZMP Központi Bizottsága 1969 novemberi határozatában megfogalmazta az Osztály feladatait is: „Az elkövetkező időszakban komoly figyelmet kell fordítani a nyilvántartási, adattári, irattári rendszerek összehangolt megszervezésére, az itt elhelyezett adatok kezelésének, felhasználásának, selejtezésének rendjére.”³³⁸ Az osztály a saját hatáskörben végrehajtandó feladatok közé sorolta az operatív nyilvántartási kartonrendszer pontosítását és állandó „finomítását”, az operatív irattárban elhelyezett anyagok tárgy- és témakör szerinti feldolgozását, valamint az operatív nyilvántartásból törölt személyek „nyilvántartás tárgyát nem képező operatív, politikai, történelmi szempontból értéktelen (zúzendó) anyagainak” megsemmisítését. A dokumentum a végrehajtandó feladatok között jelölte meg a holt levéltári anyagok nyilvántartási rendszerére, az anyagok kezelésére és selejtezésének rendjére vonatkozó szabályzat pontosítását is.

A Belügyminisztérium Kollégiuma 1970. március 19-én tárgyalta meg a BM III. Főcsoportfőnökség nyilvántartási rendszerének ellenőrzéséről készült jelentést, és a

³³³ *Különböző szervektől összegyűjtött horthysta anyagok visszaadása, illetve zúzása.* 1960, január 29. ÁBTL 1.11.10. 13. d.

³³⁴ Az Operatív Nyilvántartó Osztály 1962-ben, a csoportfőnökségek megszervezésével összefüggésben kapta a korábbi II/11 helyett a III/2 számot.

³³⁵ Az ún. holt levéltári rendszer két részből állt: az operatív nyilvántartásból törölt személyek ún. holt karton nyilvántartási rendszeréből, amelyet a BM III/2. Osztályának B osztálya, illetve az operatív nyilvántartásból törölt személyek ellenséges tevékenységét bizonyító dokumentumok, kompromittáló anyagok levéltári rendszeréből, amelyet viszont a C osztály kezelt.

³³⁶ *Osztályvezetői utasítás az 1949-53. években elítélt személyek törlésével kapcsolatban.* 1962. november 12. ÁBTL 1.11.10. 1. d.

³³⁷ ÁBTL 1.11.10. 69. d.

³³⁸ *Javaslat az MSZMP KB 1969. novemberi határozata, az országos parancsnoki értekezlet és a III/2. Osztály értekezlete alapján végrehajtásra kerülő főbb feladatokra, intézkedésekre.* ÁBTL 1.11.10. 28. d.

nyilvántartási rendszer továbbfejlesztése érdekében elrendelte egyrészt az Operatív Nyilvántartási Szabályzat felülvizsgálatát, másrészt az ún. „Z” nyilvántartási anyagok „differenciált, folyamatos lezúzását”.³³⁹ Az utóbbi feladat végrehajtásáról a III/2. Osztály 1970. augusztus 21-én jelentett. Ezek szerint a jelentés elkészültéig 73500 nyilvántartásból törölt személy kartonját és a hozzá kapcsolódó anyagokat semmisítették meg. Ezen kívül bezúztak mintegy 200000 darab régi nyilvántartási kartont, miután azokról a személyi, terhelő és kompromittáló adatokat az akkor használatban lévő új mintájú nyilvántartási kartonokra átvezették. (Az 1970. szeptember 2-i jelentés ennél valamivel pontosabb adatokat tartalmazott. E dokumentum szerint az 1970. május 15. és augusztus 19. között elvégzett „rendezési” munka során 73810 kartont, 3619 dossziét és 17075 egyéb anyagot zúztak be.³⁴⁰)

1971. augusztus 31-én kelt Ács Ferenc végrehajtási utasítása az operatív nyilvántartásból törölt személyek nyilvántartási kartonjainak, anyagainak megsemmisítéséről, illetve egyes személyek anyagainak az ún. holt levéltári rendszerbe való helyezéséről és folyamatos selejtezéséről.³⁴¹

Az operatív nyilvántartás „finomítása” során az volt a gyakorlat, hogy törölték az alap-, illetve kutató nyilvántartásból azokat a személyeket, akiknek nyilvántartásba vételét annak idején indokoltak tartották, de akik esetében „kompromittáltságuk társadalmi veszélyessége csökkent”, vagy idős koruk, illetve időközbeni elhalálozásuk miatt a nyilvántartásban hagyásuk már nem volt szükséges. A törléssel egy időben kartonjaikat és anyagaikat vagy megsemmisítették, vagy az ún. holt levéltári rendszerben helyezték el.

Mivel Ács szerint sok hiba adódott abból, hogy korábban nem határozták meg pontosan, mely anyagokat kell a holt levéltári rendszerben elhelyezni, és melyeket szükséges megsemmisíteni, a végrehajtási utasítás kísérletet tett a megsemmisítendő anyagok kategóriáinak meghatározására. Ezek szerint az operatív nyilvántartásból történt törléssel egyidejűleg meg kellett semmisíteni az alábbi személyek anyagait:

- „a) Akik meghaltak (kivéve a bírósági, ügyészségi, rendőrhatalósági eljárás alá vont személyek nyilvántartási kartonjait, anyagait)
- b) Akik rendőrhatalósági eljárás alatt álltak, és 75. életévüket betöltötték (kivéve az internált személyek nyilvántartási kartonjait, anyagait)
- c) Akik kompromittáltságuk alapján nyilvántartási kategóriába tartoztak, a törlés idején 75. életévüket betöltötték, bírósági és rendőrhatalósági eljárás alatt nem álltak
- d) Akik munkás, paraszt és dolgozó osztályhelyzetű személyek, nyilvántartásuk indokolt volt, azonban eljárás alatt nem álltak, kompromittáltságuk, tevékenységük csekélyebb jelentőségű, társadalmi veszélyességük megszűnt, és ezért törölve lettek a kutató nyilvántartásból
- e) Akiket 1945–1948-as években háborús és népellenes büntett gyanúja alapján vagy csekélyebb jelentőségű ügyekben, azért mert a nyilaskeresztes és más fasiszta pártok, szervezetek tagjai, sorozott SS-katonák stb. voltak és rendőrhatalósági eljárás alá vontak, a keletkezett rendőri, nyílt nyomozati anyagokból azonban kitűnik, hogy őrizetbe véve vagy elítélve, internálva nem voltak, ellenük bizonyítékok hiányában megszüntették az eljárást.
- f) Akiket tiltott határátlépés előkészülete, kísérlete miatt kutató nyilvántartásba vettek és az elkövetés idején fiatalok voltak. A figyelmeztetés óta három év eltelt, ez idő alatt újabb terhelő, kompromittáló adat nem merült fel ellenük.
- g) Akik múltbeli tevékenységük alapján nyilvántartási kategóriába tartoztak, azonban a szocializmus építése során munkájukkal kiemelkedő érdemeket szereztek.

³³⁹ Uo. 10-70/2/1970.

³⁴⁰ ÁBTL. I. 11.10. 69. d.

³⁴¹ A dokumentumot lásd I.11.10. 74. d.

h) Akik az MSZMP Titkársága 1968. októberi határozata, az illetékes pártbizottságok döntése alapján kompromittáltságuk ellenére párttagok maradtak, és ezért a nyilvántartásból törlésre kerültek. (A személyek bírósági anyagait vissza kell küldeni az illetékes bíróságnak, rendőrhatalósági eljárás anyagait át kell adni a BM Titkárságnak.)

i) Akiknek anyagai operatív, politikai, történelmi értékkel nem bírnak.”

A dokumentum azt is részletesen szabályozta, milyen feladatokat kell elvégezni az anyagok megsemmisítésekor. Ennek alapján „Z” jelzésű bélyegzővel kellett ellátni az illető személyek nyilvántartási kartonját és dossziéját. Abban az esetben, ha a dossziében több személy szerepelt, és nem mindenkit töröltek, a dossziében található betűsoros névmutatóban a személy neve mellett fel kellett tüntetni a „Z” jelzést. Ekkor az illetők nyilvántartási kartonját anyag nélkül semmisítették meg.

A megsemmisítésre kerülő anyagokról listát kellett készíteni, amelyen feltüntették a megsemmisítésre kerülő kartonok és dossziék számát, annak a személynek a nevét, akire a dossziéit nyitották, a dosszié fedőnevét, tartalmát, a megsemmisítés jóváhagyását és a megsemmisítést végzők nevét. Ezt követően a nyilvántartási naplókban is át kellett vezetni a megsemmisítés tényét és időpontját.

A végrehajtási utasítás a holt levéltári rendszer anyagaiban évenként írta elő a selejtezést. Az 1971 és 1975 közötti időszakból rendelkezésünkre állnak a selejtezések végrehajtásáról szóló éves jelentések; ezek alapján több-kevesebb pontossággal megállapítható a bezúzott anyagok mennyisége.

Egy 1971. június 22-én kelt feljegyzés szerint a „H”(holt) irattári rendszerbe helyezett dossziék száma – miután 1970-ben 3619 dossziét selejteztek – 17165 volt.³⁴² A holt levéltári rendszerben 1971-ben végrehajtott selejtezésről készített jelentés szerint az év folyamán 6860 nyilvántartásból törölt személy kartonját és a hozzá kapcsolódó anyagokat semmisítették meg, a dokumentum azonban nem tüntette fel az utóbbi anyag mennyiségét.³⁴³ Valamivel pontosabb adatok állnak rendelkezésre az 1972-ben végzett selejtezésről. Az 1972. április 10-én kelt dokumentum szerint a selejtezés során 2967 nyilvántartási kartont és 1321 dossziét, illetve egyéb anyagot semmisítettek meg.³⁴⁴ Az 1973-as „rendezés” során a megsemmisített anyag mennyisége kisebb volt: mindössze 71 nyilvántartási karton és 1931 dosszié, illetve egyéb anyag került a zúzdába.³⁴⁵ A megsemmisítésre kerülő operatív anyag a következő évben tovább csökkent: 1974-ben 924 nyilvántartási karton és 171 dosszié lett az állambiztonsági szakzsargon szerint „csiszolás során törölve”,³⁴⁶ 1975-ben viszont 1265 nyilvántartási karton és 594 dosszié esett áldozatul a rendezésnek.³⁴⁷ A Nyilvántartó Központ 1. osztálya tájékoztató és adatrendező csoportjának 1974-ben végzett munkájáról szóló jelentés az új Operatív Nyilvántartási Szabályzat megjelenésének tudja be az 1974-es törlések számának csökkenését, mindazonáltal a törölt személyek megsemmisített nyilvántartási anyagát illetően az 1974-es éves jelentéstől lényegesen különböző adatokat közöl: 504 ún. élőszámos, borítólapos és 504 irattári dossziét selejteztek.³⁴⁸ 1971 és 1975 között a törlések legnagyobb részét az 1945-1948-ban rendőrhatalósági eljárás alá vont, azóta hetvenötödik, illetve nyolcvanadik életévüket betöltött nőket és férfiakat érintették, akik 1945 előtt jobboldali pártok, szervezetek tagjai voltak.

³⁴² ABTL 1. 11. 10. 69. d.

³⁴³ *Jelentés a holt levéltári rendszer 1971. évben végrehajtott selejtítéséről.* 1971. szeptember 21. ABTL 1.11.10. 69. d.

³⁴⁴ *Jelentés a holt levéltári rendszer 1972. évben végrehajtott selejtezéséről.* 1972. április 10. Uo.

³⁴⁵ *Jelentés az operatív irattár holt levéltári anyagainak 1973. évben végrehajtott selejtezéséről.* Uo.

³⁴⁶ *Jelentés az operatív irattár holt levéltári anyagainak 1974. évben végrehajtott selejtezéséről.* Uo.

³⁴⁷ *Jelentés az operatív irattár holt levéltári anyagainak 1975. évben végrehajtott selejtezéséről.* Uo.

³⁴⁸ *Tájékoztató jelentés a tájékoztató és adatrendező csoport 1974-ben végzett munkájáról.* ABTL 1.11.10. 74. d.

Míg az ügykezelési szabályzatok általában az iratselejtezés végrehajtásának „formai” oldalát szabták meg, a „tartalmi” részről, vagyis a nyilvántartásból törölhető kategóriákról az operatív nyilvántartási szabályzatok rendelkeztek. Az 1974-ben kiadott új operatív nyilvántartási szabályzat a nyilvántartásból törölt személyek anyagainak selejtezésére vonatkozóan nem szabott meg új feladatokat a nyilvántartást kezelők számára. Az új nyilvántartási szabályzat meghatározása szerint az irattározás után tíz évvel az „értéktelen” anyagokat tartalmazó dossziékat ki kellett válogatni, és selejtezésükre javaslatot kellett tenni. A selejtezés évenkénti végrehajtása a BM Operatív Nyilvántartó Központ 1. Osztályának feladata volt. A selejtezés során nem csupán a holt irattárban elhelyezett kartonok és anyagok selejtezését kellett elvégezni, de a szervek véleményének és állásfoglalásának kikérése után megsemmisíthették azokat az objektumdossziékat is, amelyek „kisebb jelentőségű objektumokra lettek nyitva, a megváltozott társadalmi, gazdasági viszonyok hatása következtében elhárításuk megszűnt, az objektumra vonatkozóan értékes adatokat, anyagokat nem tartalmaznak, azokból személyek nem lettek nyilvántartásba véve vagy minden személy törlésre került”.³⁴⁹

Sajnálatos módon az 1975 utáni időszakból már nem állnak rendelkezésünkre az iratmegsemmisítésekre vonatkozó éves összefoglaló anyagok. Hiányoznak a selejtezés végrehajtásáért felelős osztályok munkatervei és munkabeszámolói is. 1982-ből fennmaradt ugyan egy munkautasítás a „holt anyag”-irattár selejtezésére, amely meghatározza a selejtítendő iratok körét, azt azonban nem tudjuk, hogy végrehajtása során mennyi és milyen típusú anyag megsemmisítésére került sor.

A munkautasítás szerint elsősorban azoknak a személyeknek az anyagát lehetett megsemmisíteni, akik addigra már nem képeztek nyilvántartási kategóriát (nyilasok, Volksbund-tagok, sorozott SS-katonák, kulákok, szakszolgálatos katonatisztek), nyocvanadik, illetve hetvenötödik életévüket betöltötték, az operatív nyilvántartásból való törlésükre „pozitív magatartás miatt” került sor, és anyagaik megőrzéséhez nem fűződött operatív érdek, illetve a „holt anyag”-irattárban történő megőrzésre megállapított idő eltelt. Továbbra sem lehetett viszont selejtezni azoknak az anyagát,

- akik a Szovjetunióban mint elítéltek vagy hadifoglyok tartózkodtak, és 1950 után tértek haza;
- „ellenforradalmi” tevékenységet folytattak;
- külföldi képviseltek, hírszerző szervek beosztottaival, ügynökeivel álltak kapcsolatban;
- öt évet meghaladó szabadságvesztésre voltak ítélve;
- munkásmozgalmi, valamint üldözött személyek elleni atrocitásokban, vettek részt;
- a Horthy- és Szálasi-féle államapparátus, erőszakszerveztek, jobboldali, fasiszta pártok, szervezetek országos vezetői voltak.³⁵⁰

A selejtezhető és megsemmisíthető anyagokat illetően hasonló módon rendelkezett az 1987. február 12-i munkautasítás is.³⁵¹ Eszerint a V-dossziékat 1-től 164000-ig át kellett nézni, és selejtezésre kiemelni azokat, amelyekből személyeket a nyilvántartásból már töröltek. A felülvizsgálat során ellenőrizni kellett, hogy a dossziék tartalomjegyzékében, a betűsoros névmutatóba beírt személynevek mellett milyen nyilvántartásra utaló jelzések vannak, illetve meg kellett vizsgálni életkorukat és az egyes személyek halála körülményeire utaló adatokat. Ha nevek mellett „felülvizsgálva”, „kutató nyilvántartás” vagy „nyilvántartásba véve” jelzés szerepelt, illetve az adott személy az akkor hatályos operatív

³⁴⁹ A központi csoportfőnökségek, önálló osztályok és a megyei állambiztonsági szervek operatív nyilvántartói által elvégzett munka és a nyilvántartás helyzetének alakulása. Az operatív nyilvántartási szabályzat hatályba lépése után előtűnik álló feladatok. d. n. ÁBTL 1.11.10. 71. d.

³⁵⁰ Munkautasítás a „holt anyag” irattár selejtezésére. 1982. március 18. ÁBTL 1.11.10. 118. d.

³⁵¹ Munkautasítás a „V” dossziék irattár ellenőrzésére, összevonására. ÁBTL. 1.11.10. 118. d.

nyilvántartási szabályzat szerint nyilvántartási kategóriába tartozott, a dossziét vissza kellett sorolni a V(vizsgálati)-dossziék rendszerébe. Ugyanez volt a teendő, ha a dossziében szereplő személyeket kivégezték, vagy a börtönben meghaltak, illetve ha személy neve mellett „SZ” vagy „R” betű szerepelt. (Az előbbi azt jelentette, hogy az illető az élőben szerepel, utóbbi arra utalt, hogy az illető anyagát a közelmúltban rendezték.)

A V-dossziérendszerből ki kellett emelni rendezésre, selejtezésre azokat a dossziékat, amelyekben a személynevek mellett nem volt nyilvántartásukra utaló jelzés, illetve azokat, amelyeken „H”, „Z”, „Nyt. törölve”, illetve „Csiszolás során törölve” jelzés volt. Ugyanezt kellett tenni az 1905 előtt született személyek esetében, illetve életkortól függetlenül minden olyan személy esetében, akik akkor nem tartoztak nyilvántartási kategóriába.

A rendezésre kiemelt dossziékból azokét lehetett selejtezni, akik nem tartoztak nyilvántartási kategóriába (pl. kulák, szakszolgálatos katonatiszt), meghaladták a nyilvántartási korhatárt (meghaltak, illetve ha nyilvántartásból történt törlésükre pozitív tevékenység/magatartás miatt került sor, és kompromittáltságuk csekélyebb jelentőségű volt, anyaguk megőrzéséhez nem fűződött operatív érdek.

A tárgykörbe sorolt dossziék közül azok anyaga volt megsemmisíthető, akiké tiltott határátlépés kísérletére, előkészületére, izgatásra vonatkozó vagy csendőri, honvédségi igazolási anyagokat tartalmaztak. Más adattartalmú dosszié esetén a selejtezésről az illetékes vezető dönthetett. (A Volksbund, illetve SS-anyagokat külön kellett gyűjteni, és át kellett adni a tárgyköröző-kutató csoportnak feldolgozás céljából.)

A megsemmisítésre kerülő dossziékat számsorrendben kellett az erre a célra rendszeresített listára vezetni, és az előírásoknak megfelelően megsemmisítési jegyzőkönyvet kellett készíteni. A munkautasítás előírta, hogy a dossziékkal kapcsolatos változásokat („holt” nyilvántartásba helyezést, dossziék megsemmisítését) az irattári rendszereken át kellett vezetni, az irattári naplókban ily módon a dosszié sorsa elvben nyomon követhető.

Az egy évvel később kiadott munkautasítás viszont nem a selejtezhető, hanem a megőrzendő iratok körét és a megőrzés idejét szabályozta részletesebben. Az 1982-es munkautasításhoz hasonlóan továbbra is a „holt anyag” nyilvántartásában kellett tartani azoknak a személyeknek az anyagát, akik a Szovjetunióban elítéltként vagy hadifogolyként tartózkodtak; a nyilvántartásból történt törlésüket követően tíz évig azoknak az anyagát, akik összeesküvés, szervezkedés, merénylet, hazaárulás, kémkedés, állam- és szolgálati titoksértés, közérdekű üzem működésének megzavarása büntettet követtek el; akik különböző „ellenforradalmi” bizottságok, munkástanácsok, nemzetőrség szervező, vezetői voltak; illetve akikkel szemben a bizalmas nyomozást vagy a büntetőeljárást azért szüntették meg, mert az operatív úton szerzett bizonyítékokat nem lehetett felhasználni. Ha az utóbbi két kategória esetében a nyilvántartásból való törlésre azért került sor, mert elhaláloztak, anyagukat csak öt évig kellett a „holt anyag” nyilvántartásban megőrizni.³⁵²

A munkautasítás szigorúan tiltotta a „P”, „L”, „NY”-jelű anyagok, illetve a tárgykörbe sorolt dossziék megsemmisítését (kivéve az ún. háborús és népellenes bűncselekményt elkövetők anyagait). Ennek ellenére 1997-ben csupán a „P”-jelű dossziék, illetve azok megmaradt része került a Történelmi Hivatal kezelésébe, a többi dosszié sorsa ismeretlen.

Sillai Árpád a BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság titkárságvezetője 1989. április 17-i körlevelében rendelte el a BM III. Főcsoportfőnökség központi és területi szerveinél a működő, illetve bevezetés előtt álló manuális és számítógépes személyi nyilvántartások és adattárak felülvizsgálatát (osztály, illetve alosztályszintig) az alábbiak szerint:

– nyilvántartás, adattár típusa

³⁵² *Munkautasítás az operatív nyilvántartásból törölt személyek anyagának, valamint a „holt anyag” irattár rendezésére.* 1988. ÁBTL 1.11.10. 118. d.

- nyilvántartás, adattár vezetésének jogi alapja (belügyminiszteri, államtitkári, miniszterhelyettesi stb. rendelkezés)
- a nyilvántartás, adattár tartalmát
- a nyilvántartás, adattár felhasználásának célját, körét, módját

Az e szempontok szerint elvégzett vizsgálat eredményéről készített összefoglaló jelentést 1989. június 20-ig kellett volna megküldeni az Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság vezetőjének. (A vizsgálat eredményére vonatkozóan nincs információnk.)

1989. október 3-i parancsnoki értekezletre készített előterjesztés javasolta a felvételek felfüggesztését a SZOUD³⁵³ rendszerbe, illetve a Nemzetbiztonsági Szolgálat kompetenciájába nem tartozó anyagok törlését.

Az előterjesztők azt indítványozták, hogy az operatív és hálózati nyilvántartásból törölt személyek adatait a kapcsolódó operatív is igazgatásrendészeti manuális és gépi nyilvántartásból is töröljék, illetve a BM III/I, III/2, III/III és III/IV Csoportfőnökségének vezetői tekintsék át az adat- és irattáraikat, és az „illetékességi körnek nem megfelelő” adatokat töröljék, az anyagokat semmisítsék meg.

A dokumentum szerint az Operatív Nyilvántartó Osztály felhatalmazást kapott volna arra, hogy saját hatáskörben semmisítse meg:

- az szt-tisztek irattározott „Biztonsági” és „Levelező” dossziéit a kartonokkal együtt
- az 1956 előtt irattározott operatív dossziékat
- az 1956 után irattározott operatív dossziék közül az egyházi objektumok (vonalak), valamint a jogellenesen külföldön maradt, illetve amnesztiarendelettel vagy egyéni elbírálás alapján hazatért személyek dossziéit.

Egyidejűleg javasolták a 0010/1969; 005/1972, 0012/1972, 9/1982 és 3/1984. BM parancsok hatálytalanítását, illetve a III. Főcsoportfőnökség szervei Selejtezési ügykörjegyzékének módosítását.³⁵⁴

Horváth József csoportfőnök 1989. október 16-án az „operatív helyzet” változásából kiindulva javasolta az operatív nyilvántartás felülvizsgálatát és ezzel összefüggésben különböző anyagok megsemmisítését. A javaslat szerint „A felülvizsgálat során az új Btk. államelleni bűncselekményekkel foglalkozó passzusát és azokat az új feladatokat kell alapul venni, amelyek végrehajtása a Nemzetbiztonsági Szolgálat illetékességébe tartozik.”³⁵⁵ A javaslat 1989. november 30-i határidővel írta elő az operatív szerveknél lévő ügyek, december 31-ig az operatív irattári anyagok és határidő megjelölése nélkül az irattározott hálózati anyagok felülvizsgálatát. Az operatív szerveknél található különböző típusú ügyek esetében minden olyan anyag megsemmisítését indítványozták, amelyek az új követelményeknek nem feleltek meg; csak olyan ügyekben őrizhettek meg operatív értékkel bíró dokumentumokat, amelyeket az új Btk. is büntetni rendelt.

Az irattározott operatív dossziék felülvizsgálatánál is a fenti szempont érvényesült. A javaslat konkrétan is meghatározta azoknak az objektumdossziéknak a körét, amelyeket megsemmisíteni javasoltak, ezek az alábbiak voltak:

- oktatási intézmények;
- kulturális objektumok (vonalak);
- 1945 előtti és utáni jobboldali pártok, szervezetek tagjainak anyagát tartalmazó dossziék;
- 1956-os eseményekre vonatkozó anyagok, a rehabilitációs eljárások befejezése után.

³⁵³ Sziszyema Objegyinyonnogo Ucsota Dannüh o protyivnyike (az ellenség adatainak egyesített nyilvántartási rendszere).

³⁵⁴ ÁBTL 1.11.1 58. d.

³⁵⁵ ÁBTL ÁBMHT 163. d.

Azt még mindig homály fedi, hogy mennyi iratot semmisítettek meg Horváth József csoportfőnök javaslata alapján, amelyet Sillai Árpád végrehajtás végett 1989. december 18-án küldött meg a megyei állambiztonsági vezetőknek.

Horváth József az alkotmány és a Btk módosításával összefüggésben, valamint „a társadalom politikai állapotával együtt járó operatív helyzet változása” miatt az operatív nyilvántartást teljes felülvizsgálatát indítványozta. A javaslat szerint az operatív szerveknél lévő személyi, csoport- és körözési dossziékat le kellett zárni, és az anyagokat jegyzőkönyvileg meg kellett semmisíteni. Ugyancsak meg kellett szüntetni az előzetes ellenőrzéseket és az F(figyelő)-dossziékat, és mindkét esetben jegyzőkönyvileg meg kellett semmisíteni az anyagokat. Az R(rendkívüli esemény)-dossziék közül azokat javasolta megsemmisíteni, amelyekben az elkövető személyének felderítésére nem volt esély, illetve amelyeket a kisebb súlyú cselekményekre (falfirkálás, zászlótépés) nyitottak.

Az operatív dossziék esetében megvizsgálandónak tartották, hogy azok megfelelnek-e az állambiztonsági munka átalakítási folyamatának. Ha igen, fedőnévvel ellátva meg kellett őrizni őket, ha nem feleltek meg az új követelményeknek, akkor meg kellett szüntetni, jegyzőkönyvileg meg kellett semmisíteni és a jegyzőkönyvet az Operatív Nyilvántartó Osztálynak meg kellett küldeni.

Az irattározott dossziék közül megsemmisítésre javasolták az oktatási intézmények, a kulturális objektumok (vonalak), valamint az 1945 előtti és utáni jobboldali pártok, szervezetek anyagát tartalmazó dossziékat. A felsoroltakon kívül az anyagot leadó osztályok külön-külön dönthettek az általuk irattározott anyagok meghagyásáról.

A dokumentum tételesen felsorolta azokat a kategóriákat, amelyekbe tartozók nyilvántartásból való törlését javasolták. Az operatív nyilvántartásból történő törléseknél a törölt személyekről a törlési határozatot, az operatív kartont és a megsemmisítési jegyzőkönyvet az Operatív Nyilvántartó Osztálynak meg kellett küldeni, az anyagot viszont az adott szervnél kellett megsemmisíteni.

A javaslat felhívta az érintett megyei vezetők figyelmét arra, hogy az operatív anyagok selejtezésénél szigorúan figyelembe kell venni az 1969. évi 27. tvr-ben megfogalmazottakat: „... levéltári anyagnak minősülő iratokat nem lehet megsemmisíteni. Ilyen esetben azokat az Operatív Nyilvántartó Osztályon keresztül szabályozottan át kell adni az Országos Levéltárnak.”

Az iratok teljes körű megsemmisítésénél még egy korlátot szabtak: „minden olyan esetben, amikor reálisan lehet számolni állampolgári panaszokkal, beadványokkal, azok érdemi megválaszolása érdekében a szükséges alapiratok további megőrzését az objektum (vonat) dosszié II. részének mellékleteként biztosítani kell”.

A hálózati nyilvántartások esetében – a „meglévő párhuzamosságok” megszüntetésének szükségességével indokolva – az addig vezetett Hálózati naplók megsemmisítését indítványozták. Az alosztályvezetők feladatává tették, hogy azoknak a hálózati személyeknek a titkosításáról, akik „személyük, foglalkoztatási területük, hírszerző lehetőségük miatt fokozottabb védelmet igényelnek”, 1989. december 31-ig gondoskodjanak.

Az irattározott hálózati anyagokat az irattározó osztálynak az Operatív Nyilvántartó Osztállyal közösen kellett felülvizsgálnia. A felülvizsgálat előtt, 1989. december 20-ig minden szerv köteles volt a kizárt hálózati személyek adattárában szereplők 6-os kartonját az Operatív Nyilvántartó Osztálynak megküldeni. A felülvizsgálat után a megmaradt anyagokhoz tartozó 6-os kartont a küldő szerv visszakapta, a többit a selejtezésre kiválasztott anyagokkal együtt az Operatív Nyilvántartó Osztálynak kellett megsemmisítenie.

Az irattározott hálózati anyagok közös felülvizsgálatánál alapelvül azt javasolták, hogy a „meghiúsult beszerzés”, illetve a „beszerzésétől elálltunk” címen irattározott dossziékat és 6-os kartonokat semmisítsék meg.

A B(beszervezési)-dossziék esetén a szükséges felülvizsgálat után a meghaltak, az MSZMP-tagok, a funkcióban lévő, illetve funkcióba került (tanácsstag, képviselő, magasabb egyházi tisztségviselő) kizárt hálózati tagok dossziéit, valamint azokat javasolták megsemmisíteni, akiket beszerveztek ugyan, de érdemi munkát nem végeztek.

Az M(munka)-dossziékat a 0012/1972 BM parancs 34/d pontja figyelembevételével megsemmisítésre javasolták.³⁵⁶

Horváth József néhány nappal később kelt, 11-13/1468/1989. sz. javaslata Pallagi Ferenc miniszterhelyettes döntését kérte újabb anyagok megsemmisítéséhez. Horváth József azt indítványozta, hogy a III. Főcsoportfőnökség valamennyi csoportfőnökségének vezetői tekintsék át a helyi adat- és irattáraikat, azokat az állambiztonsági operatív nyilvántartás rendszerének felülvizsgálatára vonatkozó javaslat szempontjai szerint vizsgálják felül, az illetékességi körüknek és a hatályos jogi szabályozásnak nem megfelelő adatokat – az illetékes operatív osztályokkal egyeztetve – töröljék, az anyagokat semmisítsék meg. A csoportfőnök ezen kívül azt is kérte, hogy az Operatív Nyilvántartó Osztály kapjon felhatalmazást, hogy saját hatáskörben semmisítse meg egyrészt az szt-tisztek irattározott, ún. „biztonsági” és „leveleződossziéit” a kartonokkal együtt, másrészt az 1956 után irattározott operatív dossziék közül az egyházi objektumok, valamint a jogellenesen külföldön maradt, illetve amnesztiarendelet vagy egyéni elbírálás alapján hazatért személyek dossziéit. Ugyancsak javasolta a különböző belügyi parancsok és utasítások nyilvántartással, irat- és adattárolással, selejtezéssel kapcsolatos rendelkezéseinek és a Selejtezési Ügykörjegyzék módosításának elrendelését. A javaslatot Pallagi Ferenc november 18-án jóváhagyta.³⁵⁷ A megyei állambiztonsági vezetőknek 1989. december 21-én továbbított utasítás szerint a felülvizsgálat során kizárt hálózati személyek B- és M-dossziéit saját hatáskörben megsemmisíthették. Az egy nappal később, december 22-én kelt, a 11-13/1468/1989. sz. javaslathoz készült módosító kiegészítés értelmében az anyagok megsemmisítéséhez jegyzőkönyv sem kellett.³⁵⁸

A kampányszerű iratmegsemmisítés valószínűleg az ún. élősza mos, vagyis még nem irattározott operatív dossziékat érintette legnagyobb mértékben. Az ilyen módon megsemmisített állambiztonsági iratanyag mennyiségéről még óvatos becslések sincsenek.

³⁵⁶ A dokumentumot Markó György tette közé. Markó György: „Az iratok megsemmisítéséhez jegyzőkönyv nem kell”. Dokumentumok az állambiztonsági szervek 1989. évi megsemmisítéséről. *Kritika* 2000. 11. sz.

³⁵⁷ *Javaslat miniszterhelyettesi intézkedések kiadására*. ÁBTL 1.11.10. 118. d.

³⁵⁸ A dokumentumot lásd Markó György, i. m.

VII. Állambiztonsági reformtervek, a Dunagate és a politikai fordulat

Már 1988-tól születtek tervek az állambiztonsági szolgálat reformjára, természetesen nem a rendszerváltás, hanem az akkor érvényesnek tekintett *modellváltás* koncepciójának jegyében. A Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnökségének vezetői „első kézből” voltak birtokában a nemzetközi és a belpolitikai viszonyok változásaira utaló információknak. A reformtervekkel megfogalmazóik a megindult változásokhoz igyekeztek alkalmazkodni – persze a politikai vezetés által megszabott irányvonalat követve. Igyekeztek a radikalizálódó átalakulással szinkronban maradni, mégis elmaradtak a politikai változásoktól. Nem csupán az események felgyorsulása okozta, hogy az állambiztonsági szolgálat átalakítása elmaradt a politikai rendszerváltás követelményeitől, hanem a titkosszolgálati „önérdek” érvényesítésének igénye is. Igyekeztek a legjobb feltételek kialakulását elősegíteni ahhoz, hogy a „pártállami” állambiztonsági szolgálat a lehető legkisebb felfordulás mellett alakulhasson át legitim „szakmai” szervezetté, azon az alapon, hogy titkosszolgálati munkára az új körülmények között is elengedhetetlenül szüksége lesz az országnak.

A tárgyalásos átmenet idején, 1989-ben tehát kettős, ellentmondásos tendencia érvényesült. A titkosszolgálati vezetők a politikai vezetéstől kapott instrukciók nélkül is jól voltak informálva arról, hogy Magyarország – a válságkezelés kényszere és a Szovjetunióban érvényesülő koncepcióváltás nyomán – alapvető változások előtt áll, ennek megfelelően abban is biztosan lehettek, hogy munkájuk nem folyhat változatlanul, a régi alapokon. Mindemellett elsőrendű törekvésük volt, hogy a változásokhoz igazítva biztosítsák a szolgálatok működésének folyamatosságát, amire viszont legjobb esélyt a hatalmi viszonyok „stabilizálása”, a változások radikalizmusának fékezése nyújtotta. Nem csupán információkkal szolgáltak a „megrendelő” pártállami vezetőknek, hanem operatív eszközökkel, aktívan vettek részt a politikai folyamatok befolyásolásában, mindenekelőtt a megalakuló független szervezetekbe való beépülés révén. Olyan típusú „szerves” átmenet állt érdekében, amelyben a kialakuló pluralizmushoz „fazonigazított” MSZMP – állampárti jellegét levetkezve – az új alkotmányos keretek, a jogállamosított viszonyok között is döntő részt szerezhet a kormányzati hatalomban. Miközben a reformtervekkel javában készültek az állambiztonsági szolgálatok átalakítására, maga az állambiztonsági munka a régi ügymenetnek megfelelően zajlott, csupán a hangsúlyok változtak.

Az állambiztonsági reformtervek és a tárgyalásos átmenet

A nyilvánosság először az MSZMP 1988. májusi pártértekezlete után, a modellváltó reformok megjelenése kezdeti időszakában szerezhetett tudomást arról, hogy a Belügyminisztérium tevékenységének reformja is napirendre került. Horváth István miniszter a párt lapjának adott interjújában jelentette ki, hogy a megindult politikai változások nyomán az addigi „ellenségkép” ártértékelésére is szükség lesz: a törvényesség, az alkotmány betartása az a határ, amely meghatározza az ellenségesnek minősülő tevékenység küszöbét. Ez a kitétel azzal az új fejleménnyel együtt értendő és értékelendő, hogy a politikai intézményrendszer „jogállamosító” reformjának keretében a hatalom berkeiben megkezdődött az alkotmányozó munka az új alaptörvény megalkotása érdekében.³⁵⁹

A szolgálatok a reformfolyamat indításaként az átalakítás elveinek kidolgozását kezdték el. 1988 őszétől megindult az állambiztonsági munka törvényessége témakörének

³⁵⁹ Mi szorul reformra a Belügyminisztériumban? Interjú Horváth István belügyminiszterrel. *Népszabadság*, 1988. augusztus 6.

tudományos igényű kidolgozása, s ennek nyomán 1989 márciusában a Belügyminisztérium vezetése tudományos értekezlet hívott össze, hogy az állambiztonsági szolgálat új feladatkörének, szervezetének és a működését szabályozó jogszabályoknak az alapvonalait kialakítsák.³⁶⁰

Az első belügyi reformtervek idején a jogállami átalakulás fokozatos megvalósításáról gondolkodtak, még az egypártrendszerű „szocialista pluralizmus” koncepciója volt érvényben, nem számoltak azzal, hogy alig több mint fél év alatt *de facto* többpártrendszer bontakozik ki Magyarországon. 1989 februárjában, miután az MSZMP Központi Bizottsága határozatában elfogadta a többpártrendszert, a tervek között már felbukkantak a jogállami rendszerhez közelítő javaslatok.³⁶¹ Az állambiztonsági szolgálat *gyakorlati* tevékenységében azonban ilyesfajta elmozdulás alig jelent meg. 1989. február 6-án Pallagi Ferenc, akit nem sokkal később III/III-as csoportfőnökké neveztek ki,³⁶² a csoportfőnöki értekezleten még arra hívta fel a figyelmet, hogy „az utolsó parancs” van érvényben, vagyis a szolgálat feladata az új politikai helyzetben is változatlan: nem szemlélhetik tétlenül a legalitást szerző ellenséges csoportok tevékenységét, az „alternatív szervezetekben” szerzett operatív pozícióikat kihasználva – aktívan, az indokolatlan tétováságot leküzdve – befolyásolniuk kell a fejleményeket. Legfeljebb arra intette a parancsnokokat, hogy a titkosszolgálati eszközöket – a növekvő dekonspirációs veszélyre is tekintettel – differenciáltabban alkalmazzák.³⁶³ A politikai megrendelő kiléte nyilvánvaló volt, még ha a III/III. újdonsült vezetője 1989. május 9-án úgy nyilatkozhatott is egy rádióinterjúban, hogy a Belügyminisztérium közvetlen pártirányítása az MSZMP KB határozata nyomán megszűnt,³⁶⁴ s az állambiztonsági szervezetek az a funkciójuk, hogy az ország, a nemzet biztonságát szolgálják.³⁶⁵

Az állambiztonsági szolgálat tevékenységét meghatározó tágabb jogszabályi keretek valóban változóban voltak. Május végén közreadták az Igazságügyi Minisztérium javaslatát a Büntető Törvénykönyv módosítására, amely indoklásában kilátásba helyezte, hogy a készülő új alkotmányhoz igazodva átfogóan felülvizsgálják az államellenes bűncselekményeket, s olyan módon változtatják meg a paragrafusokat, hogy a törvény passzusai ne sértsék az emberi jogokat és a szabadságjogokat.³⁶⁶ A kormány elrendelte a Btk. ezen részének gyorsított felülvizsgálatát, hogy az érvényes alkotmányos kereteken túlhaladó folyamatok részesei ne legyenek fenyegetve tőle. Végül azonban, mivel az államellenes bűncselekmények kérdéseit felvették a kerekasztal-tárgyalások tárgykörei közé, a Btk. átfogó módosítását ki

³⁶⁰ *Jegyzőkönyv az 1989. március 1-én „Gondolatok a Belügyminisztérium helyéről, szerepéről a politikai intézményrendszer korszerűsítésének tükrében” címmel tartott tudományos ülésről.* ÁBTL 1.11.1. ÁBMHT 206. d. 54-24/1989. Az értekezlet jelentőségére a Dunagate botrány nyomán a Belügyminisztériumban felállított vizsgálóbizottság (az ún. Diczig-bizottság) 1990. január 16-án kelt jelentése is felhívta a figyelmet. Közli Révész Béla: A „Duna-gate” ügy jelentősége a rendszerváltás történelmében. Politológiai értelmezési lehetőségek. *Acta Universitas Szegediensis, Acta juridica et politica.* Tom. LXVIII. Fasc. 19. Szeged, 2006. 42–52. p.

³⁶¹ Lásd a Bevezetőt és 16. sz. jegyzetét Finszter Géza és Pajcsics József alezredek tervezetéről.

³⁶² Pallagi Ferenc vezérőrnagy 1989. május 1-jétől lett a III/III. Csoportfőnökség vezetője (egyúttal belügyminiszter-helyettes). Harangozó Szilvesztert váltotta ezen a poszton, akinek addig az első helyettese volt. Az állambiztonsági szolgálat vezetőinek életrajzát lásd Tabajdi Gábor–Ungváry Krisztián: *Az elhallgatott múlt. A pártállam és a belügy. A politikai rendőrség működése Magyarországon 1956–1990.* Budapest, Corvina – 1956-os Intézet, 2008. 109–143. p.

³⁶³ Vö. Varga László: *Világ besúgói, egyesüljete! Az állambiztonság átmentése.* Budapest, Polgart, 2006. 28–29.

³⁶⁴ Az MSZMP Központi Bizottsága 1989. május 8-i ülésén döntött a káderhatásköri lista megszüntetéséről. *A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának 1989. évi jegyzőkönyvei.* Szerk. S. Kostricz Anna, Lakos János, Némethné Vágyi Karola, Soós László, T. Varga György. Budapest, Magyar Országos Levéltár, 1993. 1. köt. 845–847. és 902.; M–KS 288. f. 4./ ö. e. Ezt megelőzően a Központi Bizottság 1988. december 15-én hozott határozatot attól, hogy a fegyveres erők a párt irányítása alól a kormány felügyelete alá kerülnek. MOL M-KS 288. f. 4.. ö. e.

³⁶⁵ A Kossuth Rádióban elhangzott interjú idézi Révész Béla i. m. 23. p.

³⁶⁶ Az Igazságügyi Minisztérium tervezete a Btk. módosítására. *Magyar Nemzet*, 1989. május 31.

kellett zárni azon törvényjavaslatok közül, amelyeket a kormány – megállapodás hiányában – a tárgyalások lezárulta előtt is az Országgyűlés elé terjeszthetett.

Az ez idő tájt az állambiztonsági szolgálat átalakításáról készülő reformtervek természetesen már számoltak a küszöbönálló változásokkal, és a politikai megfontolásokkal szemben a kifejezetten „szakmai” szempontokat igyekeztek előtérbe állítani. Olyan érveket hoztak fel, amelyek a titkosszolgálati módszerek és eszközök *rendszersemleges* jellegére utaltak, valamint a nemzetbiztonsági szempontok direkt pártpolitikától való elválasztására vonatkoztak.

A III/II. Csoportfőnökségen 1989. március végén készült reformterv, amely a *Politikai intézményrendszer korszerűsítésével kapcsolatos elképzelések, különös tekintettel az állambiztonsági szervekre* címet viselte, kifejezetten a jogállamiság megteremtésének perspektívájából igyekezett felvázolni egy új szerkezetű titkosszolgálati rendszert. Alkotmányban rögzített és egy új biztonságpolitikai törvényben szabályozott egységes *Nemzetbiztonsági Hivatal* létrehozását szorgalmazta, amelyben szoros együttműködésben tevékenykedik a hírszerző és a biztonsági szolgálat. Az elképzelés szerint az új Nemzetbiztonsági Hivatalnak három szolgálati ága lett volna. Az első a Hírszerző Szolgálat; a második a Biztonsági Szolgálat, amelyen belül kémelhárító és belső védelmi szolgálat, továbbá egy elemző-értékelő részleg működött volna, harmadik szervezeti egységként pedig a Szakszolgálatok felállítását tervezték, ezen belül operatív technikai szolgálat, valamint anyagi-, pénzügyi, technikai szolgálat működtetését.³⁶⁷

1989. április 17-én Sillai Árpád, a BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság vezetője körlevélben hívta fel a III. Főcsoportfőnökség központi és területi szerveinek illetékeseit, hogy kezdjék meg a manuális és számítógépes nyilvántartások és adattárak felülvizsgálatát, mivel a politikai intézményrendszer korszerűsítése érdekében előkészítés alatt álló törvények az állambiztonsági nyilvántartások és adatbázisok törvényességi felülvizsgálatát is szükségessé teszik.³⁶⁸

1989. június elején a Belügyminisztérium az állambiztonsági szolgálat reformjára készülve követelményként fogalmazta meg, hogy az állambiztonság eszközei, módszerei legyenek ellenőrizhetők, ugyanakkor azonban a változtatást, mivel ahhoz alkotmányerejű, ún. *sarkalatos törvény* elfogadására volt szükség, az új alkotmány elfogadását követő időszakra halasztották. A leendő jogszabályra vonatkozó egyeztetéseket a törvény előkészítéséért felelős Belügyminisztérium nem ütemezte be a tárgyalások menetébe,³⁶⁹ így az előkészületek a nyilvánosság és az ellenzék előtt egyaránt rejtve maradtak. 1989. május–júniusban az állambiztonsági szolgálat munkatársait elsősorban másfajta munkálatok kötötték le: intenzív operatív tevékenységet folytattak Nagy Imre és mártírtársai újratemetése kapcsán, részint az események befolyásolása, részint a biztonságos lebonyolítás érdekében.³⁷⁰ Mindemellert növekvő mértékű munkát adott nekik a független szervezetek megfigyelése és a titkosszolgálati eszközök használatával folytatott beavatkozás az ellenzék tevékenységébe. Kezdetől fogva operatív eszközökkel figyelték, lehallgatták az Ellenzéki Kerekasztal (EKA) üléseit, már az előkészítő tárgyalások, majd a háromoldalú egyeztető tárgyalások időszakában is jelentéseket készítettek róluk az MSZMP vezetői számára.

Az állambiztonsági szolgálat vezetői hosszabb átmeneti idővel számoltak a szervezeti és működésbeli átalakítás során. Ezt jelezték az 1989. június 2-ai országos állambiztonsági vezetői értekezleten is azzal kapcsolatban, hogy megindult az állambiztonsági munkát szabályozó parancsok, utasítások felülvizsgálata. Az átalakítás véghezviteléig a belső

³⁶⁷ A tervezetet Benkő Ferenc ezredes, csoportfőnök jegyezte. ÁBTL 1.11.5. 166. d. 40/11-1989.

³⁶⁸ ÁBTL 1.11.6. III/III. 8. d. 11-13/606/89. Bővebben lásd erről a jelentés irattározásról szóló, VI. fejezetét.

³⁶⁹ Révész Béla, i. m. 68–69. p.

³⁷⁰ Kenedi János: *Kis állambiztonsági olvasókönyv. Október 23.–március 15.–június 16. a Kádár-korszakban.* Budapest, Magvető, 1996. 2. köt.

szabályok „alkotó alkalmazását” szorgalmazták, megszüntetve az új helyzetben már nem aktuális feladatok ellátását, mint pl. a volt politikai elitéltek megfigyelése, a „kulturális elhárítás” vagy az „egyházi reakció” elleni fellépés.³⁷¹ A III/III. Csoportfőnökség 1989. június 5-i parancsnoki értekezletén Horváth József csoportfőnök az állambiztonsági fogalmak használatának megváltoztatására hívta fel a figyelmet. Mint mondta: „e téren is meg kell szüntetni a totalitárius jellegű, a pontatlan, a jogállamiság kereteibe nem illeszthető megközelítést és fogalmat. Így például az »ellenséges erők«, az »ifjúságvédelem«, »kulturális elhárítás« kifejezésekről át kell térni az »alkotmányellenes«, »törvényellenes«, esetleg »társadalomellenes«, »az ifjúságot szélsőséges politikai célok érdekében felhasználni akaró alkotmányellenes erők« megfogalmazásokra.” Arra is figyelmeztette beosztottait, hogy az elhárító munkában ne az alternatív szervezetekkel, hanem azok „törvényellenes tevékenységet folytató tagjaival” foglalkozzanak. Ugyanakkor fontos feladatnak minősítette, hogy ezekben a szervezetekben megfelelő operatív pozíciókat szerezve ne csupán információkat gyűjtsenek, hanem hassanak a tevékenységükre, elősegítve a többpártrendszerű demokráciába való békés átmenetet – természetesen olyan módon, hogy közben az átmenet sikeres „levezénylése” érdekében az MSZMP pozícióját is erősítsék. „4-5 év múlva sokkal tisztább lesz a helyzet – mondta –, de igazán alkalmasságból, hivatástudatból most méretik meg az állomány.”³⁷²

Az MSZMP KB Nemzetközi, Jogi és Közigazgatás-politikai Bizottsága 1989. június 9-i ülésén vitatta meg a belügyminiszter jelentését, amely az átalakuló nemzetközi és hazai politikai viszonyok értékelése alapján szólt az állambiztonsági szolgálat jövőjéről.³⁷³ A múlt örökségéről önkritikusan állapította meg: „a szövetségi rendszer egészében egy elavult, a forradalom győzelme után kialakult és konzervált, a szocializmus fennmaradásáért folytatott élet-halál harc reflexe, erre alapozott totális elhárítás elmélete kezdetben irányította, később befolyásolta a munkát, akkor is, amikor a konszolidált társadalom teljesen más viszonyokat produkált, illetve igényelt”. Egyúttal azt is konstataálta, hogy még nem dolgozták ki az új viszonyokhoz alkalmazkodó modellt, amelyben a korábban ellenségesként üldözöttek „egy részével” a politikai vezetés partneri viszonyra törekszik. A jelentés rámutatott, hogy az állambiztonsági szervek törvényerejű rendelet és nem nyilvános belső szabályok alapján működnek, ez is hozzájárul a körülöttük tapasztalható misztifikációhoz. „A nyílt törvények hiánya gátolja az állambiztonsági szervek rendeltetésének megértését, lehetőséget teremt sajátos értelmezésre, és nem szabályozza az állampolgárok és az intézményrendszer viszonyát.” Javasolta, hogy az állambiztonsági szolgálat működését az új alkotmány, illetve az ahhoz kapcsolódó sarkalatos törvény alapján szabályozzák – noha az addig elkészült jogszabály-tervezetek erre vonatkozóan nem tartalmaztak semmiféle konkrét elképzelést. Magyarázza ezt az elmaradást, hogy az állam- és közbiztonság védelméről szóló külön törvény megalkotását csak az új alkotmány elfogadása, majd azt követően a Btk. és a büntetőeljárás törvény módosítása után tervezték, jóllehet maga a javaslat állapította meg, hogy az új követelmények teljesítéséhez, a jellegében megváltozott működéshez már nem lesznek megfelelők az addigi törvényes keretek, nevezetesen az 1974. évi 17. tvr. és a Minisztertanács 39/1974. számú rendelete.

A BM javaslata mindenesetre egyértelművé tette, hogy az új viszonyok között is szükség lesz a hírszerzés, a kémelhárítás és a belső elhárítás titkosszolgálati eszközökkel végzett munkájára, amelynek során a „nemzeti érdekeket, célokat kell követni”. Az addig ellenségnek tekintett kategóriák helyébe az alkotmányos rend védelmét, a nemzet biztonságát

³⁷¹ Belügyminisztérium Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság. *Emlékeztető az 1989. június 2-i országos állambiztonsági vezetői értekezletről.* 45-20/12/89.

³⁷² BM III/II. Csoportfőnökség Titkársága, *Emlékeztető az 1989. június 5-i parancsnoki értekezletéről.* ÁBTL 1.11.1 ÁBMHT 58. d. 10-165/1989.

³⁷³ *Jelentés a bel- és állambiztonság kérdéseiről a jelenlegi belpolitikai helyzetben.* MOL M-KS 288. f. 62/5. ö. e. Idézi Révész Béla, i. m. 72–82. p.

sértő, veszélyeztető cselekmények, illetve az azokat hordozó személyek, csoportok felderítését helyezte. Ennek megfelelően a jövőbeli titkosszolgálat feladataként határozta meg olyan információk, értesülések, adatok gyűjtését, értékelését, amelyek az alkotmányos rend, a társadalom biztonsága ellen irányulnak; az intézményrendszer működését, tagjainak hivatalos tevékenységét akadályozzák vagy jogellenesen befolyásolják; idegen állam ellenséges speciális szolgálatainak tevékenységére utalnak. Feladatának tekintette továbbá az erőszak, terror-diverzió előkészületeire, annak alkalmazására utaló, vagy a magyar állami érdekeket sértő, veszélyeztető törekvések felderítését; a titokvédelmet, valamint a kiemelten fontos személyek védelmét. Az előterjesztés javaslatot tett az új titkosszolgálat szervezeti felépítésére is. Az addigi öt csoportfőnökség helyett a hírszerző, az elhárító és a belső biztonsági szolgálatok megszervezését indítványozta. Elvi jelentőségű volt az a javaslat, amely a belbiztonsági csoportfőnökségen belül működő, III/1. számú *Vizsgálati Osztály* megszüntetésével hamarosan a gyakorlatban is megvalósult. Ezzel kapcsolatban a jelentés rámutatott, hogy ha a jogállami normákat kívánják követni, akkor szervezetileg és a felügyelet oldaláról is el kell választani egymástól az operatív felderítést és a vizsgálatot.

Pallagi Ferenc egy június végi interjúbán maga is rámutatott, hogy az állambiztonsági módszereknek kizárólag az operatív, felderítési szakban lehet létjogosultságuk. A változások jeleként egyúttal kijelentette, hogy *nézetek, eszmék ellen többé nem harcolnak*, ugyanakkor hozzátette, hogy az „állambiztonsági felderítő, megelőző tevékenység a tisztességes célok érdekében nélkülözhetetlen”.³⁷⁴ 1989. július 3-án országos vezetői értekezletet tartottak a Belügyminisztériumban, amelyen Horváth István miniszter az állambiztonsági munka koncepcionális jellegű változását jelentette be. Mint mondta: garanciákat kívánnak teremteni arra, hogy az állambiztonsági szolgálat ne a másként gondolkodás, a hivatalostól eltérő nézetek ellen harcoljon, ne napi politikai igényeket szolgáljon, hanem a nemzet biztonságát sértő cselekmények felderítését végezze.³⁷⁵ Egyúttal meghatározta a szolgálat fő feladatait: az alkotmányos, törvényes rend ellen vétők elleni tevékenység, az alkotmányos hatalom és intézményrendszere, az ország gazdasági jellegű infrastruktúrája védelmének megszervezése, a büntető törvénykönyvben az állam elleni bűncselekmények közé felvett, abba ütköző törvényellenes erők elleni fellépés.³⁷⁶

Ugyanezen a napon, 1989. július 3-án ülésezett a Minisztertanács kabinetje, és fogadta el *A bel- és állambiztonság kérdéseiről a jelenlegi helyzetben* címen benyújtott belügyminisztériumi előterjesztést. A már megismert reformtervek elveihez képest nem volt benne újdonság, ismét csak azt hangsúlyozta, hogy az állambiztonsági szolgálat tevékenységének az alkotmányos rend védelmére, a törvények betartására kell irányulnia, ennek megfelelően az addigi ellenségképet fel kell váltani az alkotmányos rend védelmével, a nemzet biztonságát sértő, veszélyeztető cselekmények, az azokat hordozó személyek, csoportok felderítésével. A kabinet 1989. október 30-án határozta meg az új állambiztonság jogszabályok előkészítésének határidejét.³⁷⁷

Úgy tűnik, ez a július 3-a az állambiztonsági szolgálat történetében kitüntetett dátum, hiszen ekkor történt az is, hogy a BM Adatfeldolgozó és Tájékoztatási Csoportfőnökség javaslatot tett a belügyi államtitkárnak az állambiztonsági operatív nyilvántartás adatainak felülvizsgálatára, mivel az állambiztonsági szervek még mindig bizalmas nyomozást, illetve F(figyelő)-dossziét vezettek olyan személyekről is, akik az új pártok képviselőjében, immár az

³⁷⁴ Balla Péter interjúja Pallagi Ferencsel: „Nyilvános” titkosszolgálat? Aljas kémek, hős felderítők. *Magyar Nemzet*, 1989. június 26.

³⁷⁵ Új koncepció az állambiztonsági munkában. *Népszabadság*, 1989. július 4.

³⁷⁶ Vö. a „Diczig-bizottság” jelentésében foglaltakkal. Közli Révész Béla, i. m. 47. p.

³⁷⁷ Vö. a Bálint Tibor BM titkárságvezető által készített ütemtervet az állam- és közbiztonságról szóló törvény előkészítéséről, mellékelve az 1989. november 7-i miniszteri értekezlet emlékeztetőjéhez. 10-52/18/1989.

MSZMP legitim tárgyalópartnereként a közélet elismert szereplői voltak.³⁷⁸ Földesi Jenő államtitkár javaslatára Pallagi Ferenc főcsoportfőnök július 31-én adott ki utasítást ez ügyben Sillai Árpád titkárságvezető irányítása mellett bizottság felállítására, amely azonban még szeptember közepén is csak a munka előkészítéséről tudott beszámolni.³⁷⁹ Az addigi felmérés szerint a felülvizsgálat „pusztán az archívumban 18000 dossziét, illetve 70000 kizárt hálózati személy anyagát érinti”, ezért úgy vélte, albizottságok létrehozása mellett is csak 1990 júniusára tudják befejezni a munkát.³⁸⁰

A titkosszolgálati munka reformjának jegyében kezdték meg a BM-ben a belső szabályok szisztematikus revízióját. Még az 1989. május 5-i állambiztonsági miniszterhelyettesi (vezetői) értekezleten döntés született, hogy – első lépésben a hatályosság szempontjából – tekintsék át az állambiztonsági szervek tevékenységét szabályozó belügyi rendelkezéseket,³⁸¹ június 19-ére az Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárságon el is készült egy terjedelmes javaslat ezzel kapcsolatban, amelyet a főcsoportfőnök egyetértésével Sillai Árpád titkárságvezető másnap meg is küldött a III/III. vezetőjének, azt kérve, hogy július végéig adjon tájékoztatást a saját területét érintő rendelkezésekről. Mellékeltek egy jegyzéket is, amely 1962-től éves bontásban sorolta fel az állambiztonsági munkát érintő rendelkezéseket.³⁸²

A készülöben lévő állambiztonsági reformtervek nem kerültek a június közepén megnyitott Nemzeti Kerekasztal-tárgyalások napirendjére. „Az erőszakos megoldásokat kizáró jogi garanciák megteremtése” témakörű, I/6. számú szakbizottság szórványosan foglalkozott az állambiztonsági szolgálattal, az egyéb kérdések mellett azonban indokolatlanul kevés figyelem, idő és energia jutott rá. A szakbizottság az EKA június 30-i javaslatára felvette a tárgyalandó kérdések közé az állambiztonsági szolgálat elválasztását a közbiztonsági, bűnüldöző és igazgatásrendészeti feladatokat ellátó rendőrségtől. Az EKA azt javasolta, hogy a szolgálatokat közvetlenül a Minisztertanács alá rendeljék.³⁸³ A tárgyalásokon az MSZMP delegációja az állambiztonsági szolgálatok átszervezése helyett a szervezet működésének nyilvános jogi rendezését, az operatív eszközök alkalmazásának bírói ellenőrzését, az állambiztonsági szolgálatok parlamenti felügyeletét indítványozta. A jegyzőkönyv tanúsága szerint az MSZMP delegációjában helyet foglaló Holló András július 5-én a szakbizottság ülésén bejelentette: „Az EKA igényli az állambiztonsági szervezet működésére, érvényére vonatkozó adatokat, a rendőrség és a munkásőrség bevetettségére, hazai alkalmazhatóságára, az egyéni szabadságjogok korlátozására vonatkozóan tartalmazó [sic!] előírásokat. Az MSZMP szerint ezt nem lehet érdemben tárgyalni. A belső szabályzatoknak, a nyilvános jogszabályoknak való megfelelést akár egy parlamenti bizottság, akár a Legfőbb Ügyészség vizsgálja meg.”³⁸⁴

³⁷⁸ Vagyóczky Béla ezredes a BM Adatfeldolgozó és Tájékoztatási Csoportfőnökség vezetője 1989. július 3-i levele Földesi Jenő államtitkárnak. 65-171/1989.

³⁷⁹ Főző István őrnagy 1989. szeptember 13-i feljegyzése, BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság. 45-77/6/89.

³⁸⁰ Varga László, i. m. 123. p.

³⁸¹ „Az állambiztonsági munkát szabályozó minden érvényben lévő parancsot át kell tekintetni, és javaslatot tenni megszüntetésükre, módosításukra, ill. új szabályozás elkészítésére.” BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság, *Emlékeztető az 1989. május 5-én Miniszterhelyettes Elvtárs által tartott vezetői értekezletről*. ÁBTL 1.11.6. III/III. 12. d. 45-20/8/1989.

³⁸² *Javaslat a Belügyminisztérium állambiztonsági szerveinek tevékenységét szabályozó, illetve azt érintő belügyi rendelkezések felülvizsgálatára*; Sillai Árpád ezredes levele Horváth József vezérőrnagyhoz; valamint *Jegyzék a Belügyminisztérium állambiztonsági szerveinek tevékenységét szabályozó, illetve azt érintő hatályos belügyi rendelkezésekről*. Uo. 45-107/1989.

³⁸³ *A rendszerváltás forгатókönyve. Kerekasztal-tárgyalások 1989-ben. Dokumentumok*. 6. kötet. Szerk. Bozóki András, Elbert Márta, Kalmár Melinda, Révész Béla, Ripp Erzsébet, Ripp Zoltán. Budapest, Új Mandátum Kiadó, 2000. 556. p.

³⁸⁴ Uo. 567. p.

A szakbizottsági tárgyalásokon az állambiztonsági szolgálatok ügye ezután sokáig nem került terítékre. Szeptember 6-án merült fel ismét a kérdést, amikor Pallagi Ferenc miniszterhelyettes az állambiztonsági szolgálatok munkájáról tartott beszámolót a bizottságnak. Ennek során egyebek között kijelentette, hogy a szolgálatok a békés átmenet érdekében dolgoznak, a jogállami működést kívánják garantálni, a szolgálatok közvetlen pártirányítása megszűnt, csak az állami irányítás működik. (Mint említettük, közben a belső elhárítás intenzív felderítő munkát végzett, és jelentett a tárgyaló partnerként tekintett ellenzék tevékenységéről.) A miniszterhelyettes a jövőre nézve önálló állambiztonsági törvény megalkotását javasolta, amely „depolitizálja”, „pártatlanítja” a titkosszolgálati munkát, továbbá olyan szabályok kialakítását szorgalmazta, amelyek az állampolgári és emberi jogok tiszteletben tartását biztosítják. Röviden elismételte az állambiztonsági szolgálat átalakítására vonatkozó, korábban már ismertetett általános elveket.³⁸⁵

A téma további tárgyalásának nem lett eredménye. Szeptember 11-én a Nemzeti Kerekasztal középszintű politikai egyeztető bizottsága ülésén nem sikerült megállapodásra jutni, mert az MSZMP kitartott amellett, hogy az állambiztonsági munka a rendőrséghez tartozzon (ezzel tulajdonképpen megtévesztette az ellenzékét, hiszen a III. Főcsoportfőnökség nem tartozott a rendőrséghez, még ha tisztjei rendőri rendfokozatot viseltek is), míg az Ellenzéki Kerekasztal a kormánynak alárendelt külön szervezet (német mintára alkotmányvédelmi hivatal) létrehozását szorgalmazta, amelyet a parlament mellett az Alkotmánybíróság is kontrollált volna. Azt kérték, úgy szóljon a módosított alkotmány, hogy később mód legyen kivonni az állambiztonsági szervezetet a rendőrség kötelékéből. Az MSZMP álláspontját Somogyvári István tolmácsolta: „...véleményünk szerint az alkotmány szintjén nem lehet olyan módosítást végrehajtani, ami meghatározná a további jogalkotói és szervezési munkát. Ezért mi elvileg nem zárkozunk el ezen intézménynek az átalakítása elől, de az alkotmánybeli szabályozás kérdésében azt javaslom, hogy fogadja el mindkét tárgyaló fél a javaslatunkat, és ne kössük meg a további jogalkotó munkában a jelenlegi vagy a következő parlament kezét.” Az ellenzék nevében felszólaló Tölgyessy Péter elismerte, hogy az alkotmány szintjén végleges megoldást nem lehet kialakítani, ugyanakkor kifejtette: „A mi javaslatunk arra vonatkozott, hogy az alkotmány szövege vigye afelé el a jogalkotót, illetve a rendőrség ügyében döntő szerveket, hogy *a rendőrség intézményéből az államvédelmi rendőrség kerüljön ki*. Ennek többféle megoldása lehetséges. Elképzelhető olyan megoldás is, hogy a belügyminiszter felügyelete alatt maradjon továbbra is az államvédelmi rendőrség. Az volna a kérésünk az MSZMP felé, fontolja meg még egyszer, hogy egy olyan típusú alkotmányszöveg vonatkozzék a rendőrség szabályozására, amely ebbe az irányba vinné a további fejlődést.”³⁸⁶ A szeptember 15-i ülésen végül alkotmányerejű törvény megalkotásának a feladatát szabták meg. A konszenzusos szöveg így szólt: „A rendőrség alapvető feladata a közbiztonság, valamint a belső rend védelme. A rendőrséggel és az államvédelemmel összefüggő részletes szabályokat alkotmányerejű törvény határozza meg.”³⁸⁷ Miután a tárgyalásokon nem folytatták le a vitát a titkosszolgálat jövőjéről, nem is történt intézményes változás, így az állambiztonsági iratok sorsával sem foglalkoztak, legfeljebb a hatóságok által lefoglalt szamizdat példányok és sokszorosító berendezések gesztusértékű visszaadásának követelésével.

Ha a háromoldalu egyeztető tárgyalásokon nem is volt téma az állambiztonság kérdése, illetve csak szórványosan, mintegy mellékesen merült fel, a közéletet azért foglalkoztatta. Ennek megfelelően a szolgálatok munkatársait is nyugtalanította, hogy bűnbakká válhatnak az elnyomó politika megvalósítóiként. Maguk is úgy látták, hogy alkotmányvédők, legitim szolgálattá váló átalakulásuk legelején tartanak. Horváth József a

³⁸⁵ Uo. 663–665. p.

³⁸⁶ *A rendszerváltás forгатókönyve*, i. m. 4. kötet, 425–426. p.

³⁸⁷ Ez a szöveg került be az Alkotmányt módosító 1989. évi XXXI. törvénybe.

III/III-2. osztály 1989. június 22-i értekezletén érzékeltette is a nehézségeket: „Az elfogadott koncepció reális és világos feladatokat tartalmaz, azonban ebben a gyökeres változásokat hozó időszakban, amikor egész eddigi gondolkodásunkat is meg kell újítani, nem lehet elvárni, hogy egy olyan szervezet, amely eddig a politika közvetlen kiszolgálójaként működött, most egy nagyon gyors fordulatot vesz, és egyik napról a másikra az új elvek szerint működik. Az átalakuláshoz és annak néhány feltétele kialakításához is időre van szükség.”³⁸⁸

A nyomást érzékelve a belügyi vezetés – a korábbi évekhez képest merőben szokatlanul – a nyilvánosság elé lépett. 1989. augusztus végén Horváth József III/III-as csoportfőnök adott interjút, amelyben a belbiztonsági szolgálat múltjáról, jelenéről és jövőjéről tájékoztatta, illetve jórészt dezinformálta a közvéleményt.³⁸⁹ Horváth elmondta, milyen mechanizmus alapján működött a pártállami rendszerben a titkosszolgálat, rámutatott, hogy ebben eleve meghatározott volt, „milyen irányból fenyegeti veszély a társadalmat”. Ezután meglepő kijelentést tett, miszerint már 1970-ben létezett egy miniszteri parancs, amely megtiltotta, hogy nézetekkel, eszmékkel foglalkozzanak. Valójában az általa vezetett csoportfőnökség munkájának a zömét éppen ilyesfajta tevékenység tette ki, és ezt a fajta „nézetelhárító” munkát korántsem saját szabályaikkal ellentétben végezték. A csoportfőnök nyilatkozatának legsúlyosabban félrevezető kitételei az MSZMP és a titkosszolgálat aktuális kapcsolatára, illetve az állambiztonsági iratokra, nyilvántartásokra vonatkoztak. „A pártirányítás megszűnésével a szolgálat lényegében szervezet-semlegessé vált” – állította, majd hozzátette: „Korábban az MSZMP PB tagjainak adtunk helyzetértékeléseket, de ma már nem kérhetnek és nem is kapnak tőlünk ilyen tájékoztatást. Ez a jog kizárólag az állam mindenkori vezetőit illeti meg.” Nem csupán azon lépett túl nagyvonalúan, hogy az állam és az uralkodó párt felső vezetői között milyen volt az átfedés, de azt is igyekezett leplezni, hogy az MSZMP illetékes vezetői, illetve a Központi Bizottság Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának munkatársai továbbra is megkaptak és felhasználtak titkosszolgálati információkat politikai ellenfeleikről. A III/III. főnöke az általa vezetett szervezet pártsemlegességéről beszélt, noha kevéssel azelőtt, augusztus 15-én a belbiztonsági szolgálat rendkívüli országos értekezletének éppen az volt a legfőbb mondanivalója, hogy az új helyzetben a szolgálat különleges politikai aktivitására van szükség ahhoz, hogy az általuk kívánt „demokratikus, pluralista, szocialista, de legfőképpen magyar modell valósuljon meg”.³⁹⁰

Természetesen a csoportfőnöknek az az állítása sem állta meg a helyét, hogy az engedélyezési eljárás szigorúsága miatt csak kivételesen kerülhet sor operatív eszközök alkalmazására. Megtévesztő információi közül talán a legsúlyosabb az volt, amely az állambiztonsági iratokra, nyilvántartásokra vonatkozott. Kijelentette ugyanis, hogy nincsenek a birtokukban legitim szervezetek, egyesületek tagjaira vonatkozó információk, nincsenek aktáik, számítógépes adatbázisaik – ilyesfajta nyilvántartás hiányában tehát nincs is mit elővenniük.

Horváth vezérőrnagy nyilatkozatának a pusztá ténye is rendhagyó volt, de ennél is szokatlanabb volt, hogy az új idők jeleként nyilvános polémia alakulhatott ki állításairól. A Nemzetközi Emberi Jogi Társaság magyar szekciója nevében annak vezetője, Sneé Péter nyílt levélben mutatott rá a titkosszolgálat emberi jogokat sértő tevékenységére, és kérdőjelezte meg a csoportfőnök állításait. Egyebek között fölvetette a következő kérdéseket: mi történt azzal a hatalmas mennyiségű irattal, amely a titkosszolgálat munkája során keletkezett; ki rendelkezhet a különleges információs bázis fölött; vajon a megrendelő MSZMP is

³⁸⁸ Emlékeztető a III/III-2. osztály 1989. június 22-i osztályértekezletéről. ÁBTL 1.11.6. III/III. 12. d.

³⁸⁹ Balla Péter: Kít figyel a biztonsági szolgálat? *Magyar Nemzet*, 1989. augusztus 29.

³⁹⁰ Emlékeztető a Belső Biztonsági Szolgálat 1989. augusztus 15-ei értekezletéről. ÁBTL 1.11.6. III/III. 59. d.; valamint MOL XIX-B-1-X. f. 46. d.

rendelkezik-e a titkosszolgálatok által átadott adatokkal? Horváth állításának képtelenségére rámutatva azt is firtatta, hogy az állítólag nem is létező nyilvántartások nélkül miként kezelték a megszerzett adatokat. Felhívta a figyelmet arra is, hogy a titokban és törvénytelenül gyűjtött, bizalmas természetű információkról csakis a sértettek hivatottak dönteni, márpedig addig egyikük sem kapott értesítést. Kérdésbe burkoltan mutatott rá, hogy a titokban gyűjtött információkat tartalmazó iratok titkos megsemmisítése éppolyan törvénytelen, mint az előállításuk volt, hiszen az iratokban rejlő információ a nemzeti vagyon része. Tovább sorolta a kérdéseket: Miként folyt le az állítólagos megsemmisítés? Mekkora mennyiséget, hol, mikor, milyen technológiával pusztítottak el? Milyen független szerv ellenőrzi a végrehajtást és hogyan? Kinek, mikor adtak erről jelentést, hol hozzáférhető?³⁹¹

A nyílt levélre válaszolva Horváth tábornok kijelentette: „Szakmai alapkövetelmény, hogy titkosszolgálat nem adhatja ki információszolgáltatóit, működő titkos eszközrendszerét. Minden, az MSZMP vagy más állami szerv számára megküldött anyag a készítő szervhez került vissza, amely köteles volt azt megsemmisíteni az alapanyaggal együtt. Nem állítottam azt, hogy nem vezettünk nyilvántartást, hanem azt jeleztem, hogy sem a jelenlegi, sem a gomba módra szaporodó különböző politikai szervezetekről, sem tagjairól nem vezetünk dossziét, sem gépi nyilvántartást. 1972 óta a biztonsági szolgálat egyetlen esetben sem kezdeményezett politikai ügyben bírósági eljárást.” Majd hozzátette: „A BM folyamatosan adja át a törvényesen megőrizni köteles iratanyagot az arra illetékes levéltáraknak. A közelmúltban kezdte meg a munkáját egy tárcaközi bizottság, amely a történeti anyagok kezelésének jogszabályi előkészítésével foglalkozik.”³⁹²

Ez a megtévesztő, problémakerülő, illetve elodázó válasz jellegét tekintve éppen olyan volt, mint amilyen „megoldás” született a kerekasztalnál, éppen ezekben a napokban. Az ellenzék nem volt eléggé felkészült arra, hogy a titkosszolgálati problémára átfogó választ adjon, a hatalom képviselői pedig nem készültek még el az átalakítás tervével, a politikai helyzetben rejlő bizonytalanság miatt az állambiztonsági szolgálat jövőjét illetően sem tudtak dűlőre jutni. Befolyásolta ezt a különösen kényesen alakuló nemzetközi helyzet is, amelyben a szovjet tábor országainak titkosszolgálatával szoros szövetségesi kapcsolatot ápoló³⁹³ magyar állambiztonsági szervezet vezetői igyekeztek az átalakítást a térségben zajló változásokkal összhangban elvégezni.

Az 1989 nyarán megfogalmazott egyezménytervezetről, amely a Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnöksége és a szovjet Állambiztonsági Bizottság közötti 1973-as együttműködési egyezmény helyébe lépett volna,³⁹⁴ hamar kiderült, hogy nem felel meg a gyorsan változó viszonyoknak. Erről tanúskodnak a Főcsoportfőnökség különböző részlegeiről beérkezett vélemények. Egyértelműen negatív álláspontot közölt róla október elején (még az új alkotmány elfogadása előtt) a III/I-es Csoportfőnökség vezetője, Bogye János altábornagy. Kijelentette, hogy a tervezet egyáltalán nem felel meg a magyar érdekeknek, ráadásul eltekint a Magyarországon végbement és küszöbön álló további változásoktól. Arra is rámutatott, hogy „az állambiztonsági szervek strukturális átalakítás, koncepcióváltás előtt állnak, ez csak a jövő év végéig fog lezajlani, így nem vállalhatók fel olyan nemzetközi kötöttségek, amelyek objektíve nem teljesíthetőek.”³⁹⁵ A III/III. részleg

³⁹¹ Vélemények – ellenvélemények. *Magyar Nemzet*, 1989. szeptember 2.

³⁹² Nem vezetnek sem nyilvántartást, sem dossziét a különböző politikai szervezetekről. *Magyar Nemzet*, 1989. szeptember 14.

³⁹³ Pallagi Ferenc állambiztonsági miniszterhelyettes augusztus végén elkísérte NDK-beli útjára Horn Gyulát, és ez alkalommal a Stasi miniszterével, Erich Mielkével folytatott tárgyalást. Vö. Kenedi János, i. m. 134. p.

³⁹⁴ *Egyezménytervezet a Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnöksége és a Szovjetunió Minisztertanácsa Állambiztonsági Bizottsága közötti együttműködésről*, 1989. (Iktatószám: 45-74/35/89. – dátum és aláírás nélkül.) ÁBTL 1.11.1. 47. d. Közli: Krahulcsán Zsolt: KGB és III. Főcsoportfőnökség: egy kapcsolat vége... (?) *Betekintő*, 4. szám: <http://www.betekinto.hu/Default.aspx?AspxAutoDetectCookieSupport=1>

³⁹⁵ Uo.

csoportfőnöke azzal zárta ennél kevésbé kategorikusan kritikus véleményének kifejtését, hogy a „várható társadalmi-politikai változások, az állambiztonsági szolgálat helyzetének alakulása feltehetően olyan következményekkel jár, amely [sic!] nem teszi lehetővé az érvényes törvényektől való legkisebb eltávolodást sem, ezért a megállapodás szövegezésénél ennek maximális érvényesítését javasoljuk.”³⁹⁶

Az új alkotmányos rend és állambiztonsági szolgálat „exlex” állapota

Különösen kényes időszak volt az állambiztonsági tevékenység szempontjából a viharos átalakulás néhány hónapja 1989 utolsó harmadában, a kerekasztal-megállapodások, az új alkotmányos viszonyok megteremtése, a Magyar Köztársaság kikiáltása és a négyigenes népszavazási kampány időszakában, mely utóbbi a belpolitikai konfliktusok jellegét megváltoztató politikai küzdelmek nyitánya volt.

A Belügyminisztérium, ezen belül pedig a III. Főcsoportfőnökség tevékenységének három jellemző tényezője is volt a politikai átmenetnek ebben a periódusában – túl azon, hogy folytatódott a szolgálat átalakítását célzó tervezési, koncepcionális jogszabály-előkészítő munka. Az első, hogy politikai helyzetértékelések sora született, összefüggésben avval a helyezkedéssel is, amely révén a belügyi vezetők megpróbálták a szolgálatot „szerves átalakítással” minél kisebb zökkenőkkel átmenteni az új viszonyok közé. A szolgálat működésének második, az előbbivel szorosan összefüggő sajátossága volt, hogy az új alkotmányos rendben az annak megfelelő új törvényi szabályozás hiányában a korábbi évtizedek rutinjának megfelelően tevékenykedtek, mégpedig azzal a céllal, hogy operatív eszközökkel is megpróbálják számukra kedvezően befolyásolni a politikai változások alakulását, mindenekelőtt fékezzék a radikalizmusát. Ez utóbbi törekvésüket a politikai stabilitás megőrzésére, az átmenet békés jellegének fenntartására is hivatkozva indokolták. A harmadik jellemző vonás, hogy tervek születtek és intézkedések történtek az állambiztonsági munka belső szabályozásának, illetve gyakorlatának a módosítására, amelyek a nyilvántartások és az iratállomány sorsát is érintették.

Már 1989 nyarán összeállították a Belügyminisztériumban az ún. „Problematikát”, amelyre az állam- és közbiztonságról szóló törvényerejű rendelet állambiztonságot érintő szabályainak felülvizsgálatához volt szükség. A július végén kelt dokumentum megtárgyalását az 1989. szeptember 20-i, az országos állambiztonsági vezetői értekezlet napirendjére tűzték.³⁹⁷

A kerekasztal-tárgyalásokon ugyan nem került sor az állambiztonsági szolgálat jövőjének megtárgyalására, ettől függetlenül a III. Főcsoportfőnökségen nemcsak a törvény-előkészítésre szolgáló munka folyt, hanem a belső szabályozás megváltoztatásának tervezése is elkezdődött. A belbiztonsági csoportfőnökségen Jámbor Imre őrnagy vezetésével megalakított Parancs-felülvizsgálati Bizottság 1989. augusztus 25-én elkészült *Javaslat az állambiztonsági munkát szabályozó érvényes parancsok felülvizsgálatára* c. elaborátumával, amely áttekintette az érvényben lévő parancsokat, utasításokat, intézkedéseket, hogy megállapítsa, mennyire vannak összhangban a megváltozott körülményekkel, illetve mennyire tekintetők elavultnak a tervezett jogszabályi átalakítás tükrében. Nem meglepő módon arra jutottak, hogy a belbiztonsági munkát szabályozó parancsok rendszere áttekinthetetlen és túlszabályozó jellegű. Hosszan sorolták a megváltoztatandó parancsokat, majd javasolták, hogy a napirenden lévő szervezeti átalakításnak megfelelően dolgozzák ki a titkosszolgálat

³⁹⁶ Uo.

³⁹⁷ ÁBTL 1.11.6. III/III. 12. d. 45-73/1989.

Szolgálati Szabályzatát.³⁹⁸ A III/III. Csoportfőnökségen szeptemberre el is készült az előterjesztés a Magyar Népköztársaság Nemzetbiztonsági Szolgálatára Ideiglenes Szolgálati Szabályzatához. A 35 oldalas szabályzatot tehát *ideiglenes* jellegűnek szánták, amely az új parlament által elfogadandó nemzetbiztonsági törvény megalkotásáig lett volna érvényben.³⁹⁹ Ugyanekkor sorra jelentek meg a belügyminiszteri parancsok, és sorra készültek a további ideiglenes szabályzatok: az állambiztonsági szolgálat hálózati munkájára vonatkozó új ideiglenes szabályzat; parancs a konspirációs és biztonsági szabályzat kiadására; utasítás az szjt-állományra vonatkozó parancs elkészítésére; szabályzat a Nemzetbiztonsági Szolgálat szjt-állományának létesítésére és működtetésére.⁴⁰⁰ Ha csak az előkészületek dokumentumait olvassuk, nem is tűnik fel, hogy éppen ezeknek a tervezeteknek a készítése közben ment végbe a kerekasztal-tárgyalások eredményeként a sarkalatos törvények elfogadása. Mindenesetre a helyzetre jellemző, hogy miközben a tárgyalásokról kimaradt az állambiztonsági szolgálat átalakításának kérdésköre, az állambiztonsági szolgálatnál zajló reformmunkálatokban már a Magyar Köztársaság titkosszolgálatára vonatkozó tervezeteket állítottak elő. Az új alkotmány elfogadása után elkészült két – lényegében azonos szövegű – parancstervezet az ideiglenes operatív nyilvántartási szabályzat kiadásáról, mindkettőn Pallagi Ferenc neve szerepel, de az egyik a Magyar Köztársaság *Nemzetbiztonsági Szolgálatának*, a másikon a Magyar Köztársaság *Biztonsági Szolgálatának* vezetőjeként. Közös a kettőben, hogy még egyik sem létezett. Ettől függetlenül a léteben megelőlegezett Nemzetbiztonsági Szolgálat (illetve a Biztonsági Szolgálat) ideiglenes operatív nyilvántartási szabályzatának tervezetei gondos munkával elkészültek.⁴⁰¹

Éppen a kerekasztal-tárgyalások eredményeit rögzítő megállapodás aláírásának napján, 1989. szeptember 18-án született a Belügyminisztériumban a Finszter Géza és Pajcsics József alezredek által készített dokumentum, amely a *Javaslat a nemzetbiztonságának védelmére és a biztonsági szolgálat szervezetére* címet viselte. Ez már abból az elvből indult ki, hogy a jövőben megkívánt és az új demokratikus viszonyoknak teljes körűen megfelelő jogszabályokat hozzanak az állambiztonsági tevékenység ellátására. Az ebben foglalt elvek alighanem megfelelő tárgyalási alapot jelentettek volna a mérvadó ellenzéki szervezetek számára is a jogszabályalkotás előkészítéséhez, hiszen számot vetettek az emberi és szabadságjogok érvényesülésének garanciális problémáival, valamint a titkosszolgálat ellenőrizhetőségének megoldásával is.⁴⁰² A javaslatot október 20-i dátummal együtt kezelték a BM III. Főcsoportfőnökségen készült *Előterjesztés az állambiztonságáról szóló törvény szabályozási elveire* c. rövidebb dokumentummal, amely három lehetőséget is felvetett az új titkosszolgálat elnevezésére: a Magyar Köztársaság *Állambiztonsági, Nemzetbiztonsági* vagy egyszerűen *Biztonsági Szolgálat*a.⁴⁰³

A BM miniszteri értekezlete számára 1989 szeptemberében készült titkársági előterjesztés megkezdte a szembenézést azzal a kényes problémával, hogy a korábban ellenségként üldözött, ám immár legális, a jövőben pedig talán hatalomra is kerülő ellenzékiek igencsak negatív módon viszonyulnak az őket megfigyelő és üldöző állambiztonsági szolgálatokhoz, azon belül is a III/III-as Csoportfőnökséghez. Úgy értesültek, hogy az ellenzék a hírszerzést és a kémelhárítást csak ki akarja vonni a Belügyminisztérium kötelékéből, közvetlenül a kormány vagy parlamenti bizottsági irányítás alá helyezve, a belső elhárítást azonban mindenesztül fel akarják számolni, egyúttal eltávolítva a minisztériumból

³⁹⁸ ÁBTL 1.11.1. ÁBMHT 134. d. 11–26.

³⁹⁹ Uo. 29–68.

⁴⁰⁰ Uo. 71–140.

⁴⁰¹ Uo. 141–211.

⁴⁰² ÁBTL 1.11.6. III/III.- 12. d. 11-13/1354/1989. (A készítőnek neve azon a példányon van feltüntetve, amelyet 1990. február 8-án átadtak a Katonai Főügyészségnek. Megtalálható az ÖTM irattárában.)

⁴⁰³ ÁBTL 1.11.6. III/III.. 8. d. 10-52/18/1989.

azokat, akik az ellenzék üldözésében részt vettek.⁴⁰⁴ Ennek ismeretében különösképpen nem meglepő, hogy az érintettek olyan politikai viszonyok kialakulását igyekeztek elősegíteni, amelyben az állampárt romjain létrejött Magyar Szocialista Párt a szabad választások után létrejövő koalíciós kormány meghatározó ereje lehet. Októberben a Belügyminisztérium havi jelentése („A főbb politikai erők fejlődésének folyamatai, a belügyi munka tapasztalatai” tárgymegjelöléssel)⁴⁰⁵ jól érzékelteti a belpolitikai viszonyok összszarvadását, a harc élesedését, és kimutatja az ellenzék radikalizálódásának tendenciáját.

Az új alkotmányos rendhez igazodó Belső Biztonsági Szolgálat kialakítására vonatkozó 1989. októberi javaslat készítői világosan látták, hogy őket érintik legmélyebben a változások, ezért írták az átalakulást sürgető tervezetük indoklásában: „Az alkotmányos rend, a többpártrendszerű, koalíciós kormányzáson alapuló politikai felépítmény védelme, az infrastruktúra és az intézményrendszer stratégiai fontosságú területei működésének – a terrordiverzió és az állam elleni bűncselekmények kontrakarírozásával történő – biztosításához való hozzájárulás teremtheti meg a szervezet megfelelő társadalmi beágyazódását, politikai legitimációját.”⁴⁰⁶ Ugyanebben az időben III/II. Csoportfőnökségen is készültek a javaslatok a Kémelhárító Szolgálat korszerűsítésére, új szervezeti és munkastrukturájának kialakítására.⁴⁰⁷

A tervezetek sorra készültek, jogszabályok elfogadására viszont nem került sor. Bálint Tibor, a BM Titkárság vezetője 1989. október 30-án a Minisztertanács Hivatalához, Kiss Elemér elnökhelyettesnek küldött levelében azt kérte, hogy a *Jelentés az állam- és közbiztonság helyzetéről, az állambiztonsági és rendőri szervek államszervezetben elfoglalt helyéről* című anyagot végleg vegyék le a Minisztertanács üléseinek napirendjéről. Mint megjegyezte, az alkotmány 39. § (2) bekezdés alapján 1990. április 30-ig kell a kormánynak az Országgyűlés elé terjeszteni a törvényjavaslatot.⁴⁰⁸ A Minisztertanács Hivatala elnökének javaslata szerint a kormány 1990 februárjában tűzte volna napirendjére a belügyminiszter előterjesztésében az állambiztonsági szolgálatról szóló alkotmányerejű törvény javaslatát.⁴⁰⁹ 1989. november 7-én a BM miniszteri értekezlete megtárgyalta az állam- és közbiztonságról szóló törvény szabályozási elveit, s az erről készített emlékeztető kiemelte: a hatályos jogszabályok ellentétben állnak az új alkotmányban megfogalmazott elvekkel. Döntés született arról, hogy külön-külön alkotmányerejű törvények készüljenek az állambiztonságról és a rendőrségről, a benyújtásuk határidejét viszont nem módosították, maradt 1990. április vége.⁴¹⁰

1990 elején, miután kirobbant a botrány amiatt, hogy az ellenzéki politikusokat az új, jogállami alkotmányos rend törvénybe foglalása ellenére, a Magyar Köztársaság október 23-i

⁴⁰⁴ A Belügyminisztérium viszonya az ellenzéki pártokhoz és szervezetekhez. BM KI Államtitkári Iratok 2-537/1989. Vö. Révész Béla, i. m. 48. p.

⁴⁰⁵ BM 11-4156/1989.

⁴⁰⁶ Belügyminisztérium III/III. Csoportfőnökség, *Javaslat a Belső Biztonsági Szolgálat szervezeti korszerűsítésére*. 45-13/9/1989.

⁴⁰⁷ Belügyminisztérium III/II. Csoportfőnökség, *Javaslat a Kémelhárító Szolgálat szervezeti korszerűsítésére*, 1989. október 23. 40/13-2/32/1989.

⁴⁰⁸ 10-461/1989; 10-1152/1989. Az állam és közbiztonságról szóló törvény előkészítésének jóval korábbi, még 1989 nyarán készült ütemterve szerint október 30-a volt a jogszabály-tervezetek előkészítésének határideje, a felelős Horváth István belügyminiszter volt. Ugyanez az ütemterv előírta, hogy Kárpáti Ferenc honvédelmi miniszter szeptember 1-jéig adjon tájékoztatást a Minisztertanács Kabinetjének a katonai hírszerző és elhárító szervezet működésének továbbfejlesztésére vonatkozó tervekről. A Katonai Főügyészségnek 1990. február 8-án 17. sorszám alatt átadott irat, iktatószám nélkül. ÖTM irattára,

⁴⁰⁹ Minisztertanács Hivatala Elnöke, 01045/TÜK/1989. A BM titkárság 1989. november 27-én küldte el a Minisztertanács Hivatalához az 1990. I. félévi napirendi javaslatot, amelyet első menetben nem vettek figyelembe, de miután a BM illetékesei kifogást emeltek, végül elfogadták. Lásd a Bálint Tibor BM titkárságvezető által készített ütemtervet az állam- és közbiztonságról szóló törvény előkészítéséről. 10-52/18/1989.

⁴¹⁰ Belügyminisztérium Titkársága. *Emlékeztető az 1989. november 7-én tartott miniszteri értekezletről*. 10-52/18/1989.

kikiáltása után is titkosszolgálati eszközökkel figyelik, és róluk jelentéseket küldenek a kormány és az MSZP prominenseinek, a belbiztonsági szolgálat vezetői azzal mentegetőztek, hogy új szabályok híján a szokásjog, a „tehetetlenségi nyomaték” vitte tovább a szervezet működését. Valójában azonban nagyon is átgondolták a helyzetet, amikor instrukciókkal látták el a szolgálat vezető munkatársait.

1989. november 6-án Horváth József a III/III. Csoportfőnökség parancsnoki értekezletén felhívta munkatársai figyelmét, hogy *a rendszerváltás elkezdődött*, és nem mindegy, hogy a pártok – akár az átmenetben betöltött szerepe alapján is – miként fogják megítélni az állambiztonsági szolgálatot. Abból kiindulva, hogy az új hatalomnak a többpártrendszerben is szüksége lesz titkosszolgálati információkra, így szakemberekre is, úgy vélte: „a létrejövő koalíciós kormány nem jelenthet alapvető egzisztenciális problémát, bár vezetői szinten kisebb mozgás elképzelhető”. Arra számított, hogy a jövőbeni kormányzatot „az MDF–MSZP dominanciája fogja jellemezni”. Utalt egyúttal arra, hogy a Nemzeti Kerekasztal szervezeteivel együttműködve folyamatban van az állambiztonságról szóló törvény kidolgozása, amely majd jogállami keretek közé illeszti a szolgálat működését. A csoportfőnök a törvény elfogadásáig sem kívánta passzivitásra kárhóztatni beosztottait. Arra biztatta őket: segítsék elő, hogy az operatív helyzet a konszolidáció felé mozduljon, különös tekintettel arra, hogy „a politikai vezetés jelenleg sajnos nem tud kellő súlyú hatást gyakorolni a társadalmi folyamatokra”. Egyúttal kijelentette, hogy felül kell vizsgálni a folyamatban lévő ügyeket, a módosított Btk. szerint már nem tartható anyagokat *meg kell semmisíteni*. Jelezte, hogy utasítás is készül a selejtezés végrehajtására.⁴¹¹ Horváth vezérőrnagy 1990 januárjában, a Dunagate botrány kirobbanása után írott igazoló jelentésében vissza is utalt erre a parancsnoki értekezletre, jelezve: utasítást adott ki, hogy gyorsítsák fel „a jogállamiság keretei közötti működésre történő átállást”, továbbá arra is, hogy „a módosított Büntető Törvénykönyv alapján az iratok felülvizsgálata történjen meg. A korábbi törvények alapján elrendelt ellenőrzések anyagainak megsemmisítésére – az ügyviteli szabályzatnak megfelelően – a Miniszterhelyettes [sic!] úr felé javaslatot dolgoztam ki.”⁴¹²

Horváth vezérőrnagy valóban kidolgozott egy – első változatában 1989. november 1-jén kelt – javaslatot az iratállomány felülvizsgálatára. Ebben arra törekedett, hogy az új alkotmányos helyzethez igazodva elkülönítsék a közeljövőben létrehozandó Nemzetbiztonsági Szolgálat illetékességébe tartozó iratokat az év végéig megsemmisítendőnek ítélt többtől. Az akkor működtetett hálózat iratai közül csak a kompromittáló anyagokat javasolta eltüntetni, a beszerzési dossziék megsemmisítését csupán egyes kizárt vagy meghalt hálózati személyek esetében tartotta szükségesnek: „párttagok, a világi vagy egyházi funkciókban lévők esetében, végül pedig azoknál, akik érdemi tevékenységet nem folytattak, vagy már meg is haltak”.⁴¹³ Az archivált iratok közül megsemmisítésre javasolta az szjt-tisztek anyagait, az 1956 előtti operatív dossziékat és a „jogellenesen külföldön maradtak” dossziéit. A szocialista országok közös SZOUD-rendszerében⁴¹⁴ feldolgozott adatok megsemmisítését a nemzetközi megállapodás miatt nem lehetett elrendelni, ezért a tervezet csak a területi állambiztonsági szerveknél lévő adatok centralizálását indítványozta.⁴¹⁵

A javaslatot Pallagi állambiztonsági miniszterhelyettes először elfogadta, jogszabályi akadályok miatt azonban mégsem léphetett életbe. Az Adatfeldolgozó és Tájékoztatási

⁴¹¹ BM III/III. Csoportfőnökség, *Emlékeztető az 1989. november 6-i parancsnoki értekezletről*, 1989. november 9. ÁBTL 1.11.1 58. d.

⁴¹² ÁBTL 1.11.10. 112. d.

⁴¹³ Varga László, i. m. 124. p.

⁴¹⁴ SZOUD - Szisztyema Objegyinyonnogo Ucsota Dannüh o protyivnyike (az ellenség adatainak egyesített nyilvántartási rendszere).

⁴¹⁵ Uo. 125. p.

Csoportfőnökség jelezte, hogy még nem helyezték hatályon kívül az érintett iratokra vonatkozó parancsokat, utasításokat és intézkedéseket, a jogi alosztály pedig arra hívta fel a figyelmet, hogy a tervbe vett iratmegsemmisítés nem csupán a levéltári jogszabályokkal, hanem a szolgálat belső szabályzatával is ellentétes, tehát új parancsok kiadására is szükség volna.⁴¹⁶

A szolgálatoknál is tisztában voltak azzal, hogy a belső szabályokat mihamarabb meg kell változtatni. A hálózati munkát szabályozó 005/1972. sz. BM-parancs módosításának szükségességét már szeptemberben „a jogállamiság irányába kibontakozó reformfolyamat legsarkalatosabb elemének” minősítették.⁴¹⁷ November 18-án hagyta jóvá⁴¹⁸ Pallagi Ferenc Horváth Józsefnek, a III/III. főnökének a javaslatát, amely miniszterhelyettesi intézkedések kiadását szorgalmazta az operatív nyilvántartások újraszabályozására. Ebben egyebek között szerepelt arra vonatkozó javaslat is, hogy az Operatív Nyilvántartó Osztály saját hatáskörében semmisíthesse meg az sz-tisztek irattározott „Biztonsági” és „Levelező” dossziéit a kartonokkal együtt; az 1956 után irattározott anyagok közül az egyházi objektumdossziékat és a jogellenesen külföldön maradtak és a hazatértek dossziéit. Hatálytalanításra javasolt továbbá egy sor parancsot és utasítást, amelyek az irat- és adattárolással, nyilvántartással, selejtezéssel foglalkoztak, egyúttal szükségesnek ítélte a selejtezési ügkör módosítását, de kitért pl. a nemzetközi együttműködés keretében működtetett SZOUD-rendszerrel kapcsolatos intézkedések kérdésére is.⁴¹⁹

Az új alkotmányos rend megteremtése után az állambiztonsági szolgálatnál minden fáziskésés ellenére megkezdték az átállást az új törvényekhez való alkalmazkodásra. Túrós András belügyminiszter-helyettes állambiztonsági miniszterhelyettes kollégájának, Pallagi Ferencnek írott levelében pl. arra hívta fel a figyelmet, hogy a külföldre utazás jogszabályi feltételeinek megváltozása nyomán az EGPR (Egységes Gépi Prioráló Rendszer)-adattár „N” jelű, vonatkozó részének módosítása szükséges, ezért november 21-éig kérte szolgálat véleményét a számítógépes rendszerben tervezett módosításokról.⁴²⁰

1989. november 21-én Siófokon került sor a belbiztonsági szolgálat parancsnoki állománya és vezető beosztású munkatársai értekezletére. A „Diczig-bizottság” januári jelentése is kitért rá mint lényeges eseményre, ez alkalommal hangzott el: „az átalakulás közben, miközben elhagytuk a totalitásokat; objektumokat, osztályok elnevezését, aközben továbbra is *működtetni kell minden meglévő operatív pozíciókat* az elhárítási funkciónak megfelelően, hozzátéve, hogy ezeket a pozíciókat úgy kell megtartani, hogy azokat az alkotmányos rend védelmében, illetve a Btk-ba ütköző tevékenység időbeli felszínre hozásában használják fel”.⁴²¹ A parancsnoki összevonáson előterjesztett jelentés,⁴²² amelyet Szűrös Mátyás ideiglenes köztársasági elnök, Németh Miklós kormányfő és Pozsgay Imre államminiszter számára is köteleességszerűen eljuttattak, rámutat, hogy a kelet-európai térség robbanásszerű változásai világpolitikai jelentőségűek, és ezek még inkább kiemelik, hogy Magyarországon rendszerváltás zajlik, s a hatalmi harcnak, a leendő kormányzati rendszer kialakításának az új alkotmányos rend ad legális keretet. Aktuálisan a köztársaságielnök-választás kérdésköre, illetve a „négyigenes” népszavazási kampány nyomta rá a bélyegét a politikai helyzet minden lényeges momentumára, és ennek kapcsán, amint az a jelentésből is

⁴¹⁶ Uo.

⁴¹⁷ Belügyminisztérium Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság. *Emlékeztető az 1989. szeptember 12-i operatív vezetői értekezletről.* 45-13/7/1/1989.

⁴¹⁸ ÁBTL 1.11.10. 118. d.

⁴¹⁹ A javaslat 1989. október 16-i keltezésű. ÁBTL 1.11.10. 99. d. 11-13/1468/1989. Részletes ismertetését lásd a jelentés irattározásáról szóló, VI. fejezetében.

⁴²⁰ ÁBTL 1.11.6. III/III. 8. d. 272–276. (45-79/31/2/89.)

⁴²¹ Révész Béla, i. m.

⁴²² *Jelentés. A főbb politikai erők fejlődésének folyamatai, a belügyi munka tapasztalatai.* Közli Révész Béla, i. m. 85–89.

kitűnik, igen kényessé váltak a „koalíciós spekulációk” – nevezetesen az ellenzék domináns erejét képező MDF és a népszavazást kezdeményezők által utódpártként támadott MSZP majdani koalíciójának fontolgatása.

A népszavazás után alapvetően megváltozott politikai helyzetben, 1989. december 6-án tartott újabb parancsnoki értekezletet a III/III. Csoportfőnökség. Mindenekelőtt a bizonytalansággal jellemezte a helyzetet Horváth József csoportfőnök is, mint mondta: senki nem tudja, hogy a választások után mi várható, „nem tudjuk, melyik a barikád jobb- és baloldala, ki melyikhez tartozik, az azonos oldalon lévők mit akarnak”. Fő feladatnak a békés átalakulás biztosítását nevezte, szerinte ugyanis időközben az lett a kérdés, hogy elkerülhető-e egy általános gazdasági, politikai *összeomlás*. Úgy vélte, kiélezett, *szélsőségektől sem mentes választási harc* készül, amelyen a radikális irányzatok erőteljesen lépnek fel; a gazdasági helyzet javítására tett erőfeszítések eredménytelenek, a politikai harc elveszi az energiákat; erősödik a kommunistaellenesség, „gyakoribbak a fasiszta, antiszemita és egyéb antiszociális megnyilvánulások”; reális veszéllyé kezd válni egy általános *leszámolás*, amelynek hátterében legális pártok védőernyője alá húzódó személyek és csoportok állnak.⁴²³

A népszavazás utáni új helyzet, amelyben a korábban kalkulált koalíciós esélyek egyre inkább elenyészni látszottak (s velük együtt a szolgálat „túlélésének” esélyei is romlottak), jól érzékelhetően felgyorsították, módosították az addigi fejleményeket. A belbiztonsági szolgálat a számottevő ellenzéki szervezetek közül elsősorban az SZDSZ-t és a Fideszt tüntette ki figyelmével, ők álltak azoknak az immár merőben törvénytelenül készített és továbbított jelentéseknek is a középpontjában, amelyeket továbbra is megkaptak a kormány és a kormánypárt vezető politikusai. (Közülük senkinek nem jutott eszébe, hogy leállítsa a törvénytelen adatgyűjtést és jelentéskészítést.)

A kormány, illetve a belügyi vezetés decemberben döntő lépésekre szánta el magát a titkosszolgálatok átszervezését és iratainak sorsát illetően. Az új alkotmány úgy rendelkezett, hogy a rendőrséggel és az állambiztonnal összefüggő részletes szabályokat *alkotmányerejű törvény* határozza meg. A kormány ennek ellenére saját hatáskörében hozott határozatot az állambiztonsági szervezet átalakításáról.⁴²⁴

A Minisztertanács 1989. december 17-én tárgyalta a *BM szervezete és vezetése rendjének átalakításáról* szóló miniszteri előterjesztést.⁴²⁵ A kormány elfogadta a javaslatot, amely az addigi állambiztonsági szolgálat helyett *Nemzetbiztonsági Hivatal* létrehozását, valamint Országos Rendőr-főkapitányság felállítását indítványozta. A döntés mögött álló alapvető megfontolás az volt, hogy a közbiztonsági és az állambiztonsági feladatokat egyértelműen elkülönítsék, és az utóbbiakat leválasszák a Belügyminisztériumról. A határozat szerint az ilyen módon önálló szervezetté tett Nemzetbiztonsági Hivatal területi szerveit is el kellett választani a megyei rendőr-főkapitányságoktól, ezek kezdetben továbbra is megyei keretek között, később néhány megyét magában foglaló regionális szervezetekként működtek volna. A határozat szerint a *hatósági jogosítványokkal nem rendelkező* új nemzetbiztonsági szervek funkciója „az alkotmányos rend védelme, az állam szuverenitását, külső és belső biztonságát veszélyeztető törekvések megelőzése, felderítése és megakadályozása; a kormányzati döntésekhez szükséges titkos információk beszerzése; az államtitkok védelme; a kiemelten fontos munkakörben dolgozó személyek oltalmazása és az érintettek tudtával folytatott biztonsági ellenőrzés; valamint a hazánkba bevándorló, illetve a menekültstátusért folyamodó személyek biztonsági ellenőrzése”. A határozatról a nyilvánosságot értesítő belügyminiszter nyilatkozatában kijelentette: „Rendezni kell a nyílt és a titkos eszközök,

⁴²³ BM III/III. Csoportfőnökség, *Emlékeztető az 1989. december 6-i parancsnoki értekezletről*. ÁBTL 1.11.1 58. d. (45-73/3/61.); valamint *Emlékeztető az 1989. november 21. siófoki parancsnoki összevonás megnyitójáról*. Uo. 8. d. (Horváth József csoportfőnök előadásának részletes ismertetése.)

⁴²⁴ 3358/1989. sz. Mt.-határozat.

⁴²⁵ ÁBTL 1.11.6. III/III. 12. d. 10-1330/1989.

módszerek felhasználásának engedélyezésének, ellenőrzésének a fő kérdéseit is, és ki kell mondani, hogy a biztonsági szolgálat szerveinek a megelőző, felderítő tevékenysége a bűncselekmények alapos gyanújának a megállapításáig terjed.⁴²⁶ (El is készült időközben az ennek megfelelő belső jogszabálytervezet, amely *A Magyar Köztársaság Nemzetbiztonsági Szolgálatának információszerző munkájának és aktív operatív intézkedéseinek szabályzata* címet viselte.⁴²⁷) A kormányhatározat szerint a Nemzetbiztonsági Hivatal létrehozásának 1990. február 28-a volt a határideje, akkorra tervezték, hogy az új szervezetet a BM III. Főcsoportfőnökség helyébe állítják. A belügyminiszternek alárendelve, de önálló országos hatáskörű szervként kellett volna működnie. (Mint tudjuk, a határozat végrehajtására már nem kerülhetett sor, 1990. március 12-én a kormány vissza is vonta az időközben anakronisztikussá vált döntést.⁴²⁸)

Magából a kormányhatározatból nem következett semmi az addig felhalmozott irattározott és az „élő” állambiztonsági iratok, nyilvántartások, adattárak sorsára vonatkozóan. A III. Főcsoportfőnökségtől különálló szervezet, az Adatfeldolgozó és Tájékoztatási Csoportfőnökség őrizte az állambiztonsági szolgálatok irattározott anyagait és nyilvántartásait. Ennek élére december 1-jével állították Csikós Józsefet, nyilván azzal a céllal, hogy az iratokkal kapcsolatban küszöbönálló döntéseket zökkenőmentesen végrehajtsa.⁴²⁹

1989. december 8-án Horváth József csoportfőnök a III/III. megyei osztályvezetői számára tartott eligazítást és konzultációt abból a célból, hogy „a felgyorsuló események, a rohamosan változó valóság és a Belső Biztonsági szolgálat tevékenysége közötti szinkron” megteremtésük. A csoportfőnök felhívta a megyei vezetők figyelmét: „A Szolgálat korábbi, a totalitást magában hordozó stílusa már nem járható. A különböző ügyekben keletkezett, értékkel nem bíró, indokolatlanul hozzánk került, bürokráciát növelő iratokat tehát – kellő differenciálással, kapkodás nélkül – meg kell semmisíteni. Így a vonal, objektum, munka vagy ügydossziékban csak és kizárólag az alkotmányba vagy a Btk-ba ütköztethető cselekményekre vonatkozó, illetve az ezeket előrevetítő információkat szabad megőrizni, a többit meg kell semmisíteni. A »B« dossziében csak a beszerzési javaslat, az együttműködési nyilatkozat, a nyugták és – ha van – a kiképzési javaslat maradjanak. Az »F« dossziékat a megsemmisítéskor úgy kell kezelni, hogy az esetleg felmerülő rehabilitációs igényhez információkat tudjunk szolgáltatni.” Figyelemre méltó, hogy az értekezleten az egyik osztályvezető felvetette: „Ha mindent kitakarítunk, ki hiszi el nekünk, hogy az üres páncélnak dolgoztunk?”⁴³⁰

Pallagi Ferenc december 18-án kiadott, a december 8-án kelt javaslaton alapuló miniszterhelyettesi utasítása nem sokban különbözött attól a tervezettől, amelyet novemberben jogi kételyek nyomán tettek félre.⁴³¹ *Az állambiztonsági operatív nyilvántartás felülvizsgálatáról* szóló utasítás⁴³² indította el azt a folyamatot, amely hamarosan az iratmegsemmisítési botrányba torkollott.

⁴²⁶ *Népszabadság*, 1989. december 20.

⁴²⁷ ÁBTL 1.11.1. ÁBMHT 134. d. 218–237. p. A javaslat szolgálaton belüli értékelésében kritikai megjegyzések is elhangzottak a szabályzat-tervezetről, így pl. Bogye János vezérőrnagy, III/I-es csoportfőnök Horváth Józsefhez intézett, 1989. november 27-én kelt levelében elégtelennek tartotta változásokat, egyebek közt úgy vélte, hogy a tervezet „továbbra is az állambiztonsági munka totális koncepciójából indul ki”. Uo. 290–291. p.

⁴²⁸ 3073/1990. sz. Mt.-határozat.

⁴²⁹ Varga László, i. m. 131. p. (Csikós József egyébként a kerekasztal-tárgyalások során az MSZMP-delegáció tagja volt, két szakbizottságban is dolgozott, emellett a középszintű politikai egyeztető bizottság ülésén is részt vett, majd a tárgyalások után visszatért a BM-hez. Vö. *A rendszerváltás forгатókönyve*, i. m. 8. kötet, 215. p.)

⁴³⁰ *Emlékeztető az 1989. december 8-án a megyék belső biztonsági osztályvezetőivel tartott konzultációról és eligazításáról*. ÁBTL 1.11.6. III/III. 8. d.

⁴³¹ A javaslatnak a BM III/III. Csoportfőnökségen készült, Horváth József vezérőrnagy által aláírt első változata, amelyet Pallagi Ferenc miniszterhelyettes jóváhagyott, 1989. október 16-i keltezésű. ÁBTL 1.11.10. 118. d.

⁴³² Közli Révész Béla, i. m. 101–106. p. (BM ÁB Miniszterhelyettesi Titkárság NBH Központi Irattár 11–13/1468/1989.; továbbá BM KI Államtitkári iratok, 186. d. 11–13/1468/1989.) A BM III/III. Csoportfőnökségen

A december 18-i utasítás az állambiztonsági szerveknél folyamatban lévő *ügyek* esetében elrendelte a bizalmas nyomozások alá tartozó dossziék felülvizsgálatát, azoknak az ügyeknek a lezárását és anyagaik jegyzőkönyvezett megsemmisítését, amelyekben az ellenőrzött személy vagy cselekmény nem ütközött a módosított Btk. valamely állambiztonsági vonatkozású szakaszába. Meg kellett semmisíteni a megszüntetésre ítélt előzetes ellenőrzések anyagait, továbbá jegyzőkönyvezéssel az F(figyelő)-dossziékat (ha nem találtak a Btk.-ba ütköző bűncselekményt) és az R(rendkívüli esemény)-dossziék közül mindazon ügyeket, amelyekben nem volt várható az elkövető felderítése, illetve azokat, amelyeket „kis súlyú cselekményekre” nyitottak. Az ellenőrző dossziék közül is csak azokat lehetett meghagyni, amely ügyek folytatására javaslatot tettek.

Az operatív szerveknél lévő *objektumdossziék* közül jegyzőkönyvileg meg kellett semmisíteni (megküldve az Operatív Nyilvántartó Osztálynak) azokat, amelyek már nem feleltek meg az állambiztonsági szervek megváltozott feladatainak, a nem állambiztonsági jellegű ügyek esetében pedig az iratok átadását kezdeményezték. Az irattározott objektum dossziék közül megsemmisítésre javasolták az oktatási intézmények, kulturális objektumok (illetve „vonalak”), valamint a felszabadulás előtti jobboldali pártok, szervezetek tagjainak anyagait.

Az utasítás szerint az *operatív nyilvántartásban szereplő személyek* közül törölni kellett az 1945 előtti erőszakszervek tagjait, az állam elleni szervezkedés, összeesküvés miatt eljárás alá vont, illetve az 1989. évi XXXVI. törvényben az 1956-os népfelkeléssel összefüggésben elítéléssel érintett személyeket, a szerzetesrendek tagjait, a szamizdat-készítő, terjesztő tevékenység miatt nyilvántartásba vett személyeket, a megrovásban, rendőrhatalom elleni fellépésben részesített, korlátozó intézkedésekkel érintett személyeket; továbbá amennyiben a Btk. 29. §-a alapján már nem lehetett nyilvántartani őket, az izgatás, közösség megsértése büntette, illetve vétsége miatt eljárás alá vont és intézkedéssel érintett személyeket, a külföldre utazás szabályai megszegésével külföldön tartózkodó, illetve hazatért személyek és a tiltott határátlépés vagy annak kísérlete, embercsempészet elkövetőit.

Külön rendelkezett az utasítás a *hálózatok* iratairól. Megsemmisítésre ítélték a hálózati naplókat a nyilvántartások párhuzamosságának megszüntetésére. Elrendelték, hogy a beszerzésre jogosult vezetők vizsgálják felül a hálózati jelölteket, és csak azok anyagait tartásuk meg, akik megfelelnek az új követelményeknek. A foglalkoztatott hálózatok esetében annak vizsgálatát rendelte el a határozat, hogy kik igényelnek fokozottabb védelmet tevékenységük, hírszerzőségük miatt, az ő esetükben gondoskodni kellett a titkosításról. Ugyancsak ellenőrizni kellett a B(beszerzési)-dossziékat, kiválasztva és megsemmisítve belőlük mindazokat az iratokat, amelyek már lezárt, konkrét ügyekre utaltak (előzetes ellenőrzés, bizalmas nyomozás, operatív akció, kombináció, játszmas ügyek). Az M(munka)-dossziékat is felül kellett vizsgálni, hogy kivétel nélkül megsemmisítsék a megszüntetett operatív ellenőrzésekre és ügyekre vonatkozó, valamint az „operatív értékkel nem rendelkező” anyagokat. Az *irattározott* hálózati anyagok felülvizsgálatát az irattározó osztálynak kellett felülvizsgálnia, és még ezelőtt – december 20-ai határidővel – minden szerv köteles volt a kizárt hálózatok adattárában levő 6-os kartonját az operatív nyilvántartó osztálynak elküldeni. Az utasítás szerint a küldő szerv a megmaradó anyagokhoz tartozó 6-os kartonokat a vizsgálat után kaphatta vissza, a többit *az operatív nyilvántartónak kellett megsemmisítenie*.

Az utasítás hangsúlyozta, hogy *levéltári anyagoknak minősülő iratokat nem lehet megsemmisíteni*, ezeket az Operatív Nyilvántartó Osztályon keresztül át kellett volna adni a Magyar Országos Levéltárnak (MOL). Valójában az utasításnak e passzusát egyáltalán nem

Pallagi miniszterhelyettesnek novemberben készített *Javaslat az állambiztonsági operatív nyilvántartás rendszerének felülvizsgálatára* c. irat az utasítás fontos előkészítő anyaga volt. ÁBTL 1.11.10. 99. d. 11-13/1468/1989.

vették figyelembe, már csak azért sem, mert néhány nap múlva érkezett a kiegészítő rendelkezés a jegyzőkönyvezés nélküli megsemmisítésekről. Az utasítás egyébként sem hagyott sok időt a végrehajtásra: a felülvizsgálatok és a megsemmisítések elvégzésére kevés kivételtől eltekintve december 31-éig szabott meg határidőt.

A december 18-i miniszterhelyettesi utasítással kapcsolatban Varga László rámutatott: „jogilag súlyosbítja a helyzetet, hogy egyrészt miniszteri intézkedés, illetve felhatalmazás hiányában az utasítás a korabeli belső szabályozás szerint is törvénytelen volt, s erre korábban többen már felhívták a figyelmet. Másrészt a főleg archívumként működő Állambiztonsági Operatív Nyilvántartó Osztály nem tartozott a főcsoportfőnökség kötelekébe, s bár Horváth József vezérőrnagy főnökének javasolta, hogy a felülvizsgálati munka gyorsítás érdekében kérjen felhatalmazást [a] miniszter úrtól, »hogy az Operatív Nyilvántartó Osztály felé – államtitkári jogkörben – közvetlen utasításokat adhasson«, erre nem került sor. Ennek ellenére a Nyilvántartó Osztályon is tömegesen folyt az iratmegsemmisítés, s nyilvánvalóan nem Horváth vagy Pallagi utasítására.”⁴³³ Az utasítás mindenesetre leszögezte, hogy a „felülvizsgált és megszüntetett ügyekben az operatív osztályok kötelesek intézkedni a szakszolgálatok, társ csoportfőnökségek és a társszervek felé, hogy a náluk lévő anyagok megsemmisítésre, az adatok az adattárakból törlésre kerüljenek”.

Néhány nappal a miniszterhelyettesi utasítás után, december 21-én és 22-én az Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság Sillai Árpád ezredes, titkárságvezető aláírásával módosító kiegészítést adott ki, amelyet megküldtek valamennyi megyei rendőr-főkapitányság állambiztonsági helyettesének. Az első módosítás szerint: a kizárásra kerülő hálózati személyek B- és M-dossziéit saját hatáskörben kell megsemmisíteni, az irattározott hálózati anyagok megsemmisítését központilag végzik. Ennek értelmében a továbbiakban csak a foglalkoztatott hálózati személyeknek lehetett nyilvántartási anyaga.⁴³⁴ A december 22-i módosítás volt az, amely már az iratok *jegyzőkönyvezés nélküli selejtezéséről és megsemmisítéséről* szolt.⁴³⁵ December 27-én az utasítás szóbeli kiegészítése nyomán a már a meglévő megsemmisítési jegyzőkönyvek és az 1989. előtti iktatókönyvek megsemmisítését is megkezdték.⁴³⁶

A Dunagate-botrány és következményei

Az 1990 januárjában kirobbant, és nyomban „Dunagate” néven elhíresült botránynak két, egyaránt fontos eleme volt. Egyrészt kiderült, hogy az állambiztonsági szolgálat az új alkotmányos viszonyok között is folytatta – immár nyilvánvalóan törvénytelenül – az ellenzék megfigyelését és a rendszeres jelentések küldését, amelyekkel a kormányt, illetve az MSZP vezetőit tájékoztatták; másrészt lelepleződött a decemberben megkezdődött nagyarányú iratmegsemmisítési kampány.

Az ügy 1989 karácsonyán kezdődött,⁴³⁷ amikor Végvári József őrnagy azzal a kéréssel fordult Roszik Gábor ismert ellenzéki képviselőhöz, hogy hozza őt össze a *Fekete Doboz* független videófolyóirattal.⁴³⁸ Ezek után az állambiztonsági tiszt találkozott Lovas Zoltán újságíróval, akinek felajánlotta, hogy egy kamerával bejuttatja az állambiztonsági szolgálat épületébe, ezáltal leleplezhetik az ott zajló tömeges iratmegsemmisítést. Végvári

⁴³³ Varga László, i. m. 126. p. A BM Adatfeldolgozó és Tájékoztatói Csoportfőnökség Gál Zoltán államtitkár irányítása alá tartozott.

⁴³⁴ ÁBTL 1.11.10. 118. d. – 45-9/9-a/89.

⁴³⁵ Uo. 45-146/1989. Közreadta: Markó György, *Kritika*, 2000/11.

⁴³⁶ Varga László, i. m. 127. p.

⁴³⁷ A történet eseményeiről lásd Révész Béla, i. m. 32. skk. és Varga László, i. m. 154. skk. – A továbbiakban ezekre támaszkodunk.

⁴³⁸ A *Fekete Doboz* korábban felvételeket készített és mutatott be MSZMP-iratok megsemmisítéséről.

közreműködésével Lovas egy operatőr társaságában be is jutott a Néphadsereg (ma Falk Miksa) utcai székházba, ahol az őrnagy megsemmisítésre ítélt titkos iratokat mutatott neki. Miután az először megmutatott dokumentumok még nem utaltak nyilvánvaló törvényteleniségre, hiszen 1989. október 23-a előtti keltezésűek voltak, Végvári a páncélszekrényből hozott újabbakat. Ezt követően lementek a pincébe, ahol az állambiztonsági tiszt megmutatta a zsákokat, amelyekben a megsemmisített (ledarált) iratok maradványai voltak – mintegy háromtonnányi mennyiségben. Végvári szerint nem csupán ott, hanem a Belügyminisztériumban is napok óta folyt már az iratok intenzív megsemmisítése, és arra figyelmeztetett, hogy ha így megy tovább, mindent eltüntetnek. Lovas és társa mintegy két órát tölthettek az épületben, amikor Végvári jelezte, hogy távozniuk kell, mert gyanút kelthettek – a kamerát ott is hagyták, csak a filmet vitték magukkal. Lovasnak nem oktanul lett gyanús a feltálat történet, ezért Kőszeg Ferencnek számolt be róla, először neki mutatta meg a felvételt.

A botrány 1990. január 5-én a Fidesz és az SZDSZ közös sajtótájékoztatóján robbant ki. Közvetlenül a sajtótájékoztató előtt Kis János és Fodor Gábor felkeresték Németh Miklós miniszterelnököt, és átadtak neki egy 1990. január 4-én keltezett levelet, amelyben kifogásolták az állambiztonsági szolgálat törvénytörő tevékenységét, bejelentették, hogy feljelentést tesznek az ügyészségen Pallagi Ferenc miniszterhelyettes és Horváth József III/III-as csoportfőnök ellen. Egyúttal felszólították a miniszterelnököt, hogy a kormány határolódjon el a törvénytörő tevékenységtől, közölje, mely szervek kaptak tájékoztatást a titkosszolgálati eszközökkel gyűjtött információk alapján, haladéktalanul rendelje el a belbiztonsági szolgálat iratainak zárolását,⁴³⁹ késelem nélkül mentse fel Pallagi és Horváth tábormokokat, továbbá kezdeményezze a belügyminiszter lemondását is. Sürgették egyúttal az állambiztonsági szolgálat átszervezését, a belső elhárítás felszámolását, munkatársainak eltávolítását nem csupán a Belügyminisztérium állományából, hanem általában az államigazgatásból. A levélben követelték a politikai rendőrség múltbeli tevékenységének kivizsgálását, s hogy nyilvánosan adjanak számot az ellenzék üldözéséről, az ellenségesnek minősített személyek megfigyeléséről, zaklatásáról, az erőszakos fellépésekről és a kényszerintézkedésekről. Azt kívánták, hogy az átszervezés és a kivizsgálás idején kormánybiztosként olyan személy irányítsa az állambiztonsági szolgálatot, aki sosem tartozott a BM kötelékébe, és MSZMP-tag sem volt. Az SZDSZ és a Fidesz politikusai a sajtótájékoztatón a törvényteleniségek feltárása és a bizonyítékok felmutatása mellett lényegében az ebben a levélben foglalt követeléseket ismertették.

Az ügy súlyát mutatta, hogy Németh Miklós még aznap, január 5-én délutánra rendkívüli kormányülést hívott össze. Kormánya nevében elhatárolta magát az állambiztonsági szolgálat törvénytörő tevékenységétől, és felkérte a legfőbb ügyészt, hogy soron kívül folytasson le vizsgálatot. Január 8-án a Miniszterelnöki Titkárság nyilatkozatot adott ki, amely szerint a kormány elkötelezte magát a régi antidemokratikus módszerek felszámolása mellett. Emlékeztetett arra, hogy a Minisztertanács 1989. november 19-én 114/1989. számú rendeletével módosította a belügyminiszter feladat- és hatáskörét, továbbá hogy hónapokkal azelőtt bejelentették: törvényben fogják szabályozni az állambiztonsággal kapcsolatos kérdéseket. A nyilatkozat bejelentette, hogy hamarosan elkészül és az Országgyűlés elé terjeszhető lesz a törvénytervezet.

A Fidesz és az SZDSZ feljelentését Bócz Endre fővárosi főügyész továbbította Kámán József katonai főügyészhez, mivel az állambiztonsági szolgálat hivatásos alkalmazottai által elkövetett bűncselekmények ügyében ő volt illetékes. A katonai ügyész feljelentés-kiegészítést rendelt el, mielőtt megindította volna a nyomozást az ügyben, egyúttal kérdéseket

⁴³⁹ Az iratok „zárolása” mindazonáltal nehezen értelmezhető intézkedés, hiszen nem azonos a megsemmisítések leállításával, amit a III/III-nál már korábban elrendeltek, de valójában csak a katonai ügyészségi fellépés szüntette be, ráadásul a többi csoportfőnökségen nem is történt meg ugyanez.

intézett az ügyről a belügyminiszterhez.⁴⁴⁰ Az eljárás során a belügyminiszternek 15 napon belül kellett válaszolnia a felmerült kérdésekre. Az intézkedésekre mindamellet nem kellett sokat várni, egymást érték a döntések. A belügyminiszter január 8-án elrendelte, hogy zárolják mindazoknak az osztályoknak az iratanyagát, amelyeket törvénysértéssel vádoltak meg, majd január 12-én a belbiztonsági szolgálat teljes iratanyagának zárolásáról döntött.⁴⁴¹ Megtiltotta az operatív eszközök alkalmazását, és igazoló jelentés megtételére kötelezte a III/III. főnökét, Horváth József vezérőrnagyot. Egyúttal vizsgálóbizottságot állított fel Diczig István vezérőrnagy, a Vizsgálati Osztály vezetője irányításával, nekik kellett a tényfelderítő munkát elvégezniük, és az ügyészség által feltett kérdéseket megválaszolniuk. A Diczig-bizottság tagjai lettek: Szikinger István, a BM közigazgatási és kutatási programiroda vezetője, Kolláth György, a BM közjogi főosztálya vezetője, valamint Finszter Géza, a BM ORFK bűnügyi osztálya vezetője.

A Dunagate-botrány a belbiztonsági szolgálatot érintette, de a III. Főcsoportfőnökség többi részlege sem maradhatott közömbös a történetek iránt. A hírszerzéssel foglalkozó III/I. Csoportfőnökség vezetője 1990. január 8-án rendelte el, hogy február végéig hajtsák végre a csoportfőnökség nyilvántartási rendszerének felülvizsgálatát. A III/III-től eltérően itt addig nem folyt kampányszerű iratmegsemmisítés. A hírszerzésnél kezdődő iratmegsemmisítéseket a külföldön élő munkatársak, ügynökök védelmével, az ország számára kárt okozó, kompromittáló iratok nyilvánosságra kerülésének veszélyével, valamint az emberi jogok sérelmével indokolták.⁴⁴² Az 1990. január 8-i osztályvezetői értekezleten merült fel, hogy meg kell semmisíteni a nemzetközi együttműködési anyagokat és az érdemi információkat nem tartalmazó biztonsági dossziékat,⁴⁴³ majd a január 15-i értekezleten beszélték meg a megsemmisítések részletkérdéseit.⁴⁴⁴ Itt is engedélyezték ugyan a szabályos eljárástól eltérő iratmegsemmisítést, de a gyakorlatban ezt viszonylag csekély mértékben alkalmazták, így az akkori megsemmisítések a zavaros viszonyok ellenére is viszonylag jól nyomon követhetők.⁴⁴⁵

A belügyi vezetést és a szolgálatok munkatársait mélyen feldúlták a történetek, elsősorban Végvári őrnagy „árulása”, ami a titkosszolgálatok esetében különösen súlyosan esik latba. Január 8-án meg is jelent egy közlemény, amelyben a belső biztonsági szolgálat állományának tagjai visszautasították a vádak, miszerint öncélúan vagy bizonyos politikai erők megbízásából dolgoznának. Kijelentették, hogy tevékenységük kizárólag az érvényben lévő jogszabályi keretek között, kormányzati felhatalmazás alapján és felügyelet mellett folytatják, egyúttal elítélték és megvetésükről biztosították azt az egyelőre megnevezetlen személyt, aki súlyos bűncselekményt követett el állam- és szolgálati titok kiszivároztatásával.⁴⁴⁶ Maga a belügyminiszter sem maradt szótlan, nyilatkozatában igyekezett pártpolitikai síkra terelni a botrányt: „Az ügyben megszólalók egy jól megírt forgatókönyv szerint teszik meg lépéseiket. Alapos megfontolással választják ki céltábláikat.

⁴⁴⁰ Kámán József vezérőrnagy, katonai főügyész levele Horváth István belügyminiszterhez, 1990. január 5. ÁBTL 1.11.10. 112. d.

⁴⁴¹ BM 10-98/11/1990. Vö. Varga László, i. m. 168. p.

⁴⁴² Uo. 130. p.

⁴⁴³ Belügyminisztérium III/I. Törzs. Emlékeztető az 1990. január 8-án megtartott osztályvezetői értekezletről. ÁBTL 1.11.4. 12. d. 67-91-12/1990.

⁴⁴⁴ Belügyminisztérium III/I. Törzs. Emlékeztető az 1990. január 15-én megtartott osztályvezetői értekezletről. Uo.

⁴⁴⁵ Lásd erről részletesen az Információs Hivatalban végzett iratfelmérésről szóló részt a XI. fejezetben.

⁴⁴⁶ A belső biztonsági szolgálat személyi állományának nyilatkozata. *Népszabadság*, 1990. január 8. Ironikus, ám kemény választ adott a névtelen nyilatkozatra Solt Ottilia, egyike azoknak, akiket a belbiztonsági szolgálat hosszú időn át kiemelten kitüntetett a figyelmével. Solt Ottilia: Nyílt levél a belső biztonsági szolgálat személyi állományához. Uo. 1990. január 11.

A feljelentők is tudják, hogy a BM szervezetsemleges. Választások előtt akarnak csatát nyerni.⁴⁴⁷

Nyilvánosságra került – nem véletlenül éppen ekkor – az állambiztonság törvényi újraszabályozásának 1989–1990-es ütemterve, amelyből kiderülhetett, jó ideje folytak az előkészületek, hogy az alkotmányban megjelölt 1990. április 30-i határidőig benyújtható legyen a kétharmados támogatottságot igénylő törvény javaslata. Az ütemtervből kiolvasható, hogy a kormány 1990 februárjában kívánta napirendjére venni a törvényjavaslatot, kimaradt azonban belőle a kormány 1989. december 17-én már meghozott döntése, miszerint február 28-ig véglegesíteni kell az új nemzetbiztonsági szolgálat, valamint az Országos Rendőr-főkapitányság létrehozására vonatkozó törvényjavaslatot.⁴⁴⁸ Tájékoztatták a nyilvánosságot a készülő állambiztonsági törvény koncepciójáról is.⁴⁴⁹ Január 12-én a Minisztertanács kabinetje meghallgatta a belügyminiszter és a legfőbb ügyész tájékoztatóját a folyamatban lévő vizsgálatokról, majd *megtiltotta* a belső elhárítási csoportfőnökség működési területén a titkos eszközök és módszerek alkalmazását és felhasználását, és további rendelkezésig elrendelte az *összes irat zárolását*. A kabinet utasította a belügyminisztert, hogy a január 18-i minisztertanácsi ülésre készítsen előterjesztést az állambiztonsági tevékenység tartalmi, szervezeti változtatására, jogi szabályozására és a szükséges személyi változtatásokra.⁴⁵⁰

A közvélemény még nem értesülhetett róla, hogy ki is a botrány forrását szolgáltató állambiztonsági tiszt, amikor újabb, belülről származó leleplező információ került a nyilvánosság elé. Bajcsi István főhadnagy, a BRFK ifjúságvédelmi tisztje hívta fel ismeretlenül Kőszeg Ferencet azzal a kéréssel, hogy legyen jelen, amikor bizonyítékot ad át a katonai ügyészségnek az állambiztonsági szolgálat törvénytelen működéséről. Az állította, hogy elrendelték minden anyag megsemmisítését, amelyből meg lehetne tudni, mivel is foglalkozott az elmúlt években a belbiztonsági szolgálat. Végvárival ellentétben Bajcsi vigyázott rá, hogy szabályosan, a konspirációs szabályokat betartva adja át bizonyítékait a katonai ügyészségnek, amikor vallomást tett a BRFK III/III. osztályán zajló nagyarányú iratmegsemmisítésekről.⁴⁵¹ Végvári József január 19-én sajtótájékoztatón állt a nyilvánosság elé, egyúttal felhívta a figyelmet arra, hogy változatlanul folynak az iratmegsemmisítések. Ezt követően azonnal felfüggesztették állásából, és a Belügyminisztérium közleményben tudatta, hogy államtitoksértés miatt feljelentették a katonai ügyészségen. (1990. február végén Végvári őrnagyot vádemelés nélkül *ügyési megrovásban* részesítették államtitoksértés, illetve kötelességszegés miatt. Hasonlóan fegyelmi úton jártak el Pallagi Ferenc és Horváth József ügyében is, őket azért marasztalták el, mert nem szüntették be a belső biztonsági szolgálat törvényellenes működését. Később azonban mégis perbe fogták őket.)

Nem sok idő kellett a belügyminiszter által felállított ad hoc vizsgálóbizottságnak, hogy elkészítse jelentését.⁴⁵² A Diczig vezérőrnagy vezette bizottság 1990. január 16-án datált jelentése lényeges tényeket tárt fel és közölt, néhány megállapítása pedig későbbi vizsgálatok és az azok eredményei nyomán elterjedt legendák kiindulópontja lett. Szikinger István, a bizottság egyik tagja a vizsgálat lezárulását követően felháborodva nyilatkozta, hogy a szolgálat vezetői egyik munkatársukat megvádolták, és igazoló jelentést írtak vele, amiért adatokat szolgáltatott az iratmegsemmisítésekről, amelyek egyébként a botrány kirobbanása után is folytatódtak.⁴⁵³

⁴⁴⁷ Népszabadság, 1990. január 8.

⁴⁴⁸ *Magyar Nemzet*, 1990. január 9.

⁴⁴⁹ *Magyar Hírlap*, 1990. január 11. Idézi Révész Béla, i. m. 40–41. p.

⁴⁵⁰ Uo.

⁴⁵¹ *Népszabadság*, 1990. január 11., valamint Varga László, i. m. 160–161. p. Lásd még F. Havas Gábor interjút Bajcsi Istvánnal: *Beszélő*, 1990. február 10., 17. és 24.

⁴⁵² A jelentést közli Révész Béla, i. m. 42–51. p.

⁴⁵³ A Szikinger Istvánnal készült interjú: *Heti Világgazdaság*, 1990. január 27.

A bizottság jelentése mindenekelőtt kimutatta a törvénytelen adatgyűjtés és információtovábbítás tényeit, de egyúttal azt állapította meg, hogy a vizsgálat idején már nem voltak fellelhetők a csoportfőnökségen azok a dokumentumok, amelyek alapján meg tudták volna válaszolni a kérdést, hogy a szolgálat működése megfelelt-e a rendkívül sok érvényben lévő, ráadásul ellentmondásos parancsnak. Az ellenzékiek, mindenekelőtt a Fideszhez és az SZDSZ-hez tartozók titkosszolgálati megfigyelésével kapcsolatban a bizottság cáfolta az állambiztonsági vezetők állítását, miszerint ez a tevékenység a védelmüket szolgálta volna,⁴⁵⁴ ellenkezőleg, kimutatták, hogy a felderítés tevékenységük, kapcsolataik feltárását eredményezte.

A bizottság jelentésében kimutatta az állambiztonsági szolgálat reformjának, majd jogállami átalakításának lépéseiként értékelhető folyamat legfontosabb elemeit. Mintegy mentséggé megállapította: „Akadályozta az átalakítás teljes véghezvitelét az a politikai megállapodás is, melynek értelmében a sarkalatos törvények elfogadása – ide értve az állambiztonságról szóló alkotmányerejű törvényt is – nem képezheti feladatát a jelenlegi összetételű parlamentnek. Ezzel az állambiztonsági szolgálat tevékenységének törvényes alapokra helyezése kitolódott.” Ugyanakkor elmarasztalta a belügyi vezetést, amiért a belső szabályokat és a szolgálat működését nem igazította hozzá az új alkotmányos helyzethez, „nem intézkedett a *belső parancsok és utasítások azonnali módosítására*, vagy azok hatályon kívül helyezésére. A végrehajtást végzők ezért felemás helyzetbe kerültek – a régi reflexek tovább működtek.”

A jelentés az iratok sorsával kapcsolatban is lényeges megállapításokat tett: „A rendelkezésre bocsátott kimutatás szerint 1989. január 1-jén 105 személyi dossziét kezeltek a csoportfőnökségen, és ezekből 1989. december 21-én mindössze 3 dosszié maradt, a többi megsemmisítésre került. (Az év folyamán megsemmisítették az összes »csoport«, »F« és »rendkívüli esemény« dossziét. Az »objektum« dossziéknak is csak mintegy kétharmada található meg jelenleg.) Az érvényben lévő szabályozás szerint, amennyiben a feldolgozás nem állapított meg bűncselekményt, jegyzőkönyv felvétele mellett a keletkezett iratokat meg kell semmisíteni. *Ez a megsemmisítés az említett okra hivatkozással 1989 végén megkezdődött*, és december 22-e után utasításra, jegyzőkönyv felvétele nélkül folytatódott. Az utasítást az állambiztonsági miniszterhelyettesi titkárság adta ki aláírás nélkül.”⁴⁵⁵ A bizottság következtetésképpen megállapította, hogy már a „történelmi felelősség” kérdését veti fel a fennálló szabályokat és a „józan ész követelményeit is negligáló ügyirat-megsemmisítés”.

A Diczig-bizottság javaslatokat is megfogalmazott jelentésében: a Belügyminisztérium bocsásson a vizsgálatot folytató Katonai Ügyészség rendelkezésére az ügyel kapcsolatba hozható minden dokumentumot; vonják le a személyi konzekvenciákat; haladéktalanul tiltsák be a titkos operatív eszközök használatát, ha nem konkrét bűncselekmény felderítéséről van szó, és alkalmazását gyanú nem alapozza meg; helyezték hatályon kívül mindazon belső utasításokat, amelyek alkotmányellenesek, illetve az egypártrendszer védelmét biztosították; soron kívül intézkedjenek az *iratmegsemmisítések megszüntetéséről*, egyúttal állapítsák meg, a személyi felelősséget is tisztázva, hogy eddig milyen iratokat semmisítettek meg. A bizottság javasolta, hogy a meglévő iratokat *helyezzék el levéltárba, és ötven évre zárolják*. Sürgették egyúttal a nemzetbiztonsági szolgálat átszervezését.

A vizsgálat során a bizottság nem tudta megállapítani, milyen jellegű és mennyiségű iratot semmisítettek meg, ebben a szolgálat adatközlésére tudtak hagyatkozni. Megállapításainak és javaslatainak következményei viszont hamar megmutatkoztak. Január 20-án Németh Miklós bejelentette, hogy a belbiztonsági szervezetet megszüntetik, állományát a belügyi munka más területére irányítják át, a megszervezendő Nemzetbiztonsági Hivatal az

⁴⁵⁴ Ld. Horváth József vezérőrnagy igazoló jelentését: ÁBTL 1.11.10. 112. d.

⁴⁵⁵ Idézi Révész Béla, i. m. 43–44. p.

alkotmányvédelemmel, a kémelhárítással és a nemzetközi terrorizmus elleni harccal foglalkozik, míg a hírszerzésnek önálló szervezetben kell működnie. A megszűnt belbiztonsági részleg teendőinek ellátását a nemzetbiztonsági törvény hatályba lépéséig a III/II-es (kémelhárítási) Csoportfőnökségre bízták.

Pallagi Ferenc állambiztonsági miniszterhelyettes lemondott tisztségéről, majd őt követve Horváth István belügyminiszter az Országgyűlés január 23-i ülésnapján ugyancsak bejelentette lemondását. Beszédében a belügyi vezetés jóhiszeműségét próbálta igazolni, amikor felvázolta, milyen módon igyekeztek hozzáigazítani az állambiztonsági munkát a rendszerváltás körülményeihez, ismertette az 1989-ben formálódó új koncepciót, és kárhoztatta, hogy az új törvény nem került be a kerekasztalnál megtárgyalandó sarkalatos jogszabályok közé. Sajátos módon azt sugallta, mintha az ellenzéknek állt volna érdekében (választási céljait követve) a téma tárgyalásának elhalasztása, és ezzel exlex állapot teremtése.

A Minisztertanács 1990. január 21-én határozatot hozott *a nemzetbiztonsági feladatokat ellátó szervezeti keretek kialakításáról*. Ebben *tudomásul vette* a belügyminiszter és legfőbb ügyész jelentését az állambiztonsági szervek tevékenységének vizsgálatáról és a belügyminiszter intézkedéseit, a III/III. Csoportfőnökség által alkalmazott operatív titkosszolgálati eszközök és módszerek alkalmazásának betiltását, a szolgálat 1990. január 18-i hatállyal való megszüntetését. A nemzetbiztonsági törvény hatályba lépéséig a belbiztonsági szolgálat teendői közül a nemzetbiztonsági érdek szempontjából változatlanul szükséges hatáskörök gyakorlásával a kémelhárítási csoportfőnökséget bízta meg. Elrendelte a biztonsági szolgálat iratainak levéltárba helyezését szigorúan zárt anyagként, a jogszabályban meghatározott leghosszabb védeltségi idővel. A kormányhatározat szólt a belbiztonsági szolgálat személyi állományának elhelyezéséről is: döntő részüket a létszámhiány pótlására a rendőrség közbiztonsági, közlekedési, igazgatásrendészeti és bűnügyi állományába kívánták helyezni, a létszámfeletti állományra pedig az átszervezésre vonatkozó munkajogi szabályokat kellett alkalmazni. A kormány egyúttal első olvasatban, a további munka alapjául elfogadta a nemzetbiztonsági feladatok ellátásától szóló törvényjavaslatot, és intézkedett a további munkálatok elvégzéséről, az újabb változat kormány elé terjesztéséről március 31-i határidővel. Döntöttek arról is, hogy a katonai elhárítást végző belügyminisztériumi szervezetet a Honvédelmi Minisztérium irányítása alá kell helyezni.⁴⁵⁶

Az Országgyűlés 1990. január 25-én elfogadta az 1990. évi X. törvényt, amely átmenetileg szabályozta a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek engedélyezését, említést tett a miniszterelnök felügyelete alá helyezendő nemzetbiztonsági szolgálatokról, amelyek feladatát és működését külön törvényben kellett meghatározni, de annak hatályba lépéséig a kormány rendeletben szabályozhatta feladatkörét és szervezetét. A kormány a törvényi felhatalmazás birtokában 1990. február 2-án 3039/1990. számú határozatával – február 14-ei hatállyal – létrehozta az új titkosszolgálatokat, a Nemzetbiztonsági Hivatalt, az Információs Hivatalt, a Magyar Néphadsereg Katonai Biztonsági Hivatalát és a Katonai Felderítő Hivatalt – utóbbi kettőt a honvédelmi miniszter alá rendelve. Egyúttal megszűnt a Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnöksége. A megszüntetett III/III-as Csoportfőnökség megmaradt feladatait – mint az alkotmányellenes törekvések, a terror-, diverziós cselekmények elhárítása és hasonlók – a III/II-es (kémelhárító) Csoportfőnökség helyébe lépő Nemzetbiztonsági Hivatal kapta, megörökölve az irataival és nyilvántartásaival járó teendőket és felelősséget is. A kormány (január 21-i határozatát megismételve) elrendelte, hogy az állambiztonsági szolgálat iratait levéltárban helyezték el, mégpedig szigorúan zárt anyagként, a jogszabályokban meghatározott leghosszabb (hetvenéves) védeltségi idővel. Ennek végrehajtása azonban elmaradt.⁴⁵⁷

⁴⁵⁶ 3028/1990. Mt.-határozat.

⁴⁵⁷ Lásd ehhez *A jogi szabályozás változásai* c. fejezetben (II/1) írottakat.

Megszűnt az Állambiztonsági Nyilvántartó Osztály is, a katonai elhárítás működéséhez szükséges ügyviteli iratokat egy közös belügy- és honvédelmi miniszteri parancs értelmében 1990. április végéig kellett átadniuk a III/IV. helyébe lépő Katonai Biztonsági Hivatalnak.⁴⁵⁸ Mint jeleztük, az NBH-t illették meg a kémelhárítás működéséhez szükséges iratok mellett a volt III/III-as azon anyagai is, amelyek a megmaradt belbiztonsági feladatok ellátásához szükségesnek ítéltettek. A kontrollálatlan megsemmisítések után megmaradt iratok átvétele ugyancsak meglehetősen zavaros viszonyok között zajlott. Közben a katonai ügyészség is folytatta a megmaradt iratanyag lefoglalását.

Az Országgyűlés 1990. január 31-én maga is felállított egy bizottságot, amelynek egyrészt az volt a feladata, hogy a titkosszolgálati eszközök igazságügyi miniszteri engedélyezését ellenőrizze, másrészt hogy a belső biztonsági szolgálat tevékenységét kivizsgálja. A bizottságnak két ellenzéki képviselő, Debreczeni József és Tamás Gáspár Miklós is tagja lett, nyilván a jelentésben foglaltak hitelének érdekében. Február 28-án a bizottság elkészítette jelentését, amelyet az Országgyűlés március 13-án el is fogadott. Szövegét olvasva nem kétséges, készítőire hatással voltak a Diczig-bizottság jelentésében foglaltak. A jelentés zömét az operatív eszközökkel folytatott törvénytelen adatgyűjtés tényeinek feltárása adta, de az állambiztonsági iratok sorsára vonatkozóan is tett megállapításokat. A meghallgatásokról 636 oldalnyi jegyzőkönyv készült, ennek ellenére az iratokra vonatkozóan nem sikerült valóban érvényes ténymegállapításokat tenniük. „A bizottság ténymegállapító munkáját nagymértékben akadályozta, hogy a BM III/III. csoportfőnökség majdnem teljes iratanyagát gyorsított ütemben megsemmisítették, és hasonló módon jártak el a budapesti, valamint a megyei főkapitányságokon is” – szövelt a jelentés 5. pontjának bevezető mondata.⁴⁵⁹

A jelentés szerint tehát *csaknem a teljes* iratanyagot megsemmisítették 1989 decemberében és 1990. január elején. Érdemes egészében idézni a jelentésnek ezt a meglehetősen lakonikus részletét: „A belső szabályzatok lehetővé tették, illetve elő is írták a rendszeres, jegyzőkönyvezett iratmegsemmisítést. Ezt indokolta a szinte határtalan adatgyűjtési munka, amely eredményének nagy része vagy értéktelen információkat tartalmazott, vagy rövid időn belül elvesztette értékét. 1989 decemberében azonban indokolatlanul nagy arányú iratmegsemmisítés kezdődött a III/III. csoportfőnökségen. Kezdetben csak a valóban elavult iratokat selejtezték, majd azokat, amelyek megtartása az Alkotmány, illetve a Büntető Törvénykönyv változásai következtében törvénysértővé vált, december végére azonban már szinte válogatás nélkül történt az iratmegsemmisítés. A mintegy 1400 személyi anyagból, mire a Katonai Ügyészség a lefoglalásokat megkezdte, már csak négy »élő« dossziét találtak. Pallagi Ferenc volt miniszterhelyettes intézkedése nyomán 1989. december 22-től – félretéve az érvényes előírásokat – a megsemmisített anyagokról nem készítettek jegyzőkönyvet, sőt helyenként megsemmisítették a régi selejtezési jegyzőkönyveket is. Egyes vidéki rendőr-főkapitányságokon az ügyészi lefoglalásokra csak január 15-e körül került sor.”⁴⁶⁰

Mint látható, a jelentés egyetlen – nehezen értelmezhető – összehasonlító adatot tartalmaz: 1400 „személyi anyagból” négy élő dosszié maradt meg. Az egyéb típusú iratokról, dossziékról, manuális nyilvántartásokról és számítógépes adattárakról nem szól. Mindenesetre a közvélemény – beleértve a titkosszolgálati ügyekben tájékozatlan újdonsült politikusokat is – a gyors vizsgálatok eredményeként úgy tudta, hogy 1989–90 fordulóján néhány hét alatt zajlott nagyarányú selejtezések révén a III/III-as iratállományt csaknem egészében

⁴⁵⁸ Varga László, i. m. 128. p.

⁴⁵⁹ 655. számú bizottsági jelentés a BM belső biztonsági szolgálatának tevékenységéről; 142 29/1990 (III. 13.) országgyűlési határozat. A jelentés szövegét teljes egészében közli Tökés Rudolf: *Kialkudott forradalom*. Budapest, Kossuth Kiadó, 1996. 401–410. p.

⁴⁶⁰ Uo. 405. p.

megsemmisítették. Okkal merült fel a gyanú, hogy e vizsgálati eredményeknek csupán az volt a funkciójuk, hogy „illetéktelenek” ne nagyon firtassák tovább, hová lettek a hiányzó iratok.

A vizsgálatok során kísérelt sem történt arra, hogy felmérjék: a rendelkezésre álló iratmegsemmisítő kapacitás (zúzás és égetés) milyen mennyiségű irat eltüntetésére volt egyáltalán elégséges, kik, mikor és hol végezték ezt a munkát? A megismert dokumentumok arról tanúskodnak, hogy a december végén elkezdett kampányszerű iratmegsemmisítés január közepéig tartott. Mindenesetre az azóta végzett kutatások alapján született becslések önmagukban is cáfolják a „csaknem teljes” iratmegsemmisítésekről szóló egykori állításokat, nem is beszélve a későbbi iratátadásokban és a folytatódó selejtezésekben érintett anyagok mennyiségéről.⁴⁶¹ Jelen bizottsági jelentésünk egy másik fejezetéből kiderül, hogy az iratmegsemmisítések a lelepleződést, sőt az ügyészi vizsgálat elrendelését követően sem szűntek meg. Az iratok és nyilvántartások gyakori jegyzőkönyvezés nélküli mozgatása pedig – különösen 1990 első öt hónapjában – kaotikus helyzetet teremtett, utólag rekonstruálhatatlanná téve az eredeti állapotokat.⁴⁶²

A Dunagate-ügy kirobbanásának következményeként 1990. január 11-én Papi Szabolcs ezredes, a Katonai Főügyészség ügyésze nyomozást rendelt el „ismeretlen rendőrök” ellen a III/III. Csoportfőnökség szerveinél, akik indokolatlanul személyiség jogokat sértő intézkedéseket tettek, majd január közepén lefoglalta az ezeknél a szerveknél fellelhető iratokat, amelyek az illető osztály munkáját dokumentálhatták. A fennmaradt jegyzőkönyvek tanúsítják is az iratlefoglalásokat, ugyanakkor bizottságunk arra a következtetésre is jutott, hogy a hiányzó iratoknak csak egy részét semmisítették meg, más részét a III/III. helyi szervei önhatalmulag kivonták az ügyészségi lefoglalási eljárás alól.⁴⁶³

Az ügyészségi vizsgálat kezdetével és az iratlefoglalásokkal egy időben, január 15-én kelt a Belügyminisztérium Személyzeti Csoportfőnökségének a III. Főcsoportfőnökség szervezetének és állományának a Belügyminisztérium szervezetéből történő kiválásával kapcsolatos feladatok végrehajtására vonatkozó előterjesztése. Az ebben foglaltakat Ilcsik Sándor belügyminiszter-helyettes jóvá is hagyta. Ennek értelmében: „a BM Személyzeti Csoportfőnökség átadja a létrejövő új szerv részére az aktív személyi állomány anyagát (személyi anyag, törzskarton), és az új szerv 1990. január 1-től [sic!] jogutódként ellátja a munkáltatói feladatokat.”⁴⁶⁴

A megszüntetett Állambiztonsági Nyilvántartó Osztály 1990. április 30-i határidővel köteles volt a BM titkárság és a HM ügyviteli szervein keresztül a III/IV. utódként megalakult Katonai Biztonsági Hivatalnak átadni a folyamatos működéshez szükséges minősített ügyviteli iratokat. Ezzel egyidejűleg a Belügyminisztériumba vitték a III/III-as iratok egy részét, amelyek túléltek az iratmegsemmisítést.⁴⁶⁵ A gazdátlanul maradt III/III-as az iratok nagyobb részét a Nemzetbiztonsági Hivatal gyűjtötte be, mégpedig olyan alapon, hogy a volt III/II-es kémelhárítás funkciója mellett megkapta a megmaradt belbiztonsági feladatokat is. 1990. április 9-én a BM Adatfeldolgozó Hivatal Dokumentációs Osztálya készített 72 lapos jegyzőkönyvet a volt III/III. Csoportfőnökség nem selejtezett, szigorúan titkos anyagainak átvételéről.⁴⁶⁶ 1990. április 4. és május 15. között a Nemzetbiztonsági Hivatal elnökének utasítása alapján a „Felügyeleti és Belbiztonsági Iroda irányítása mellett átlag napi tíz fő operatív tiszt kiválogatta a BM Adatfeldolgozó Szolgálat Irattári Osztály

⁴⁶¹ Lásd ehhez Varga László, i. m. 156–157. p.

⁴⁶² Lásd a Nemzetbiztonsági Hivatalban végzett iratfelmérésről szóló jelentést. Már az 1995-ös belügyi iratfelmérést végző bizottság jelentése is azt állapította meg, hogy az akkori követhetetlen iratmozgások utólagos rekonstruálása nem lehetséges, az iratok jelentős részének egyszerűen nyoma veszett.

⁴⁶³ Lásd uo.

⁴⁶⁴ BM 12-134/1990.

⁴⁶⁵ Varga László, i. m. 128. p.

⁴⁶⁶ Sersli Sándor, az Adatfeldolgozó Hivatal Dokumentációs Osztályának vezetője 1992. március 6-án látta el a dokumentációt ezzel a tárgymegjelöléssel. (64-20/92.)

iratai közül az NBH jogelődeinél keletkezett iratokat”.⁴⁶⁷ 1990 májusából fennmaradt egy aláíratlan átadás-átvételi jegyzőkönyv, amely szerint a BM Irattári Osztály átadott az NBH-nak 6009 M-dossziét, 2832 B-dossziét, 7266 O-dossziét és 590 titkosított O-dossziét, összesen 16697 darabot.⁴⁶⁸ Egy kézzel írott, nem hivatalos feljegyzés is fennmaradt, amely arról tanúskodik, hogy ugyanekkor „a III/IV. Csoportfőnökségnek”, valójában persze a KBH-nak átadtak 1907 B- és 2794 M-dossziét.

Az állambiztonsági nyilvántartó kartonok sorsa különösen kalandos volt az átmenet hónapjaiban. 1990. február 9-én az Állambiztonsági Nyilvántartó Osztálytól 12493 db. 6-os (hálózati nyilvántartó) kartont, 2166 db. 6/c (hálózati kutató) kartont, 1154 db. F (figyelőztető) kartont, valamint 1405 adatlapot vittek el, amelyek azonban sosem kerültek a Nemzetbiztonsági Hivatalhoz.⁴⁶⁹ Egy április 26-án a BM Adatfeldolgozó és Tájékoztatási Csoportfőnökségén készült átadási jegyzék tanúsága szerint a BM „illetéktelenség” miatt átadott a Nemzetbiztonsági Hivatalnak az 1990. február 14-én megszüntetett Állambiztonsági Operatív Nyilvántartó Osztály által kezelt 44379 db. anyagot, kartonokat és adatlapokat, amelynek megoszlása a következő volt: 6, 6/a, 6/b, + figyelőztetések: 35.919 db.; 6/c karton: 4.422 db.; adatlap: 4.038 db. A jegyzőkönyv azzal a megjegyzéssel zárul, hogy ezen iratok kezelésénél és tárolásánál „vegyék figyelembe a Minisztertanács 3028/1990. sz. határozatát, mely szerint ezeket zárt anyagként, a vonatkozó jogszabályban meghatározott leghosszabb védettségi idővel levéltárban kell elhelyezni”.⁴⁷⁰ 1990. május 25. leltárba vettek 43983 db. BM-ben maradt hálózati kartont, amelyeket az új belügyminiszter, Horváth Balázs elzárattott.⁴⁷¹

Május 31-én adta ki a belügyminiszter azt az intézkedését,⁴⁷² amely szigorúan megtiltotta az 1968. január 1. és 1990. július 31. közötti időben keletkezett állományparancsokba, személyzeti iratokba való betekintést. Az iratok keletkezésétől számított harminc évre titkosított zárolt anyagokat a BM Személyzeti Csoportfőnökség Állományparancs Archívumában elkülönítetten kellett tárolni, míg az Adatfeldolgozó Csoportfőnökség Állambiztonsági Operatív Nyilvántartásában lévő lezárt (irattározott) anyagokat az Adatfeldolgozó Csoportfőnökségen kellett zároltan őrizni. Horváth Balázs egyúttal elrendelte a BM Külügyi Osztályon lévő állományparancs-kivonatokat, továbbá a határozatok jegyzőkönyvvvel történő megsemmisítését, a jegyzőkönyv elhelyezését a BM Személyzeti Csoportfőnökség Állományparancs Archívumában. A miniszter kizárólagosan magának tartotta fenn a zár alá vett iratokba való betekintés engedélyezésének jogát.⁴⁷³

1990. június 28-án készült a Nemzetbiztonsági Hivatal Nyilvántartó Irattári Iroda fejlécével az a jegyzőkönyv, amely a BM III/II. Csoportfőnökség szervei által kiállított nyilvántartó kartonok, adatlapok „átadását dokumentálta „az NBH-nak mint jogutódnak”. Eszerint az NBH összesen: 21988 db. kartont vett át: „2753 db. élő kartont (6, figyelő.); 1752 db. élő 6/a, figyelő; 2885 db. lakcím (6/b, 6/d kartont); 2494 db. 6/c statisztikai kartont, valamint 12104 db. kizárt hálózati kartont. Az átadott anyagokról tételes kimutatás készült 671 lapon. Az élő kartonokhoz tartozó 2347 db. adatlapot szám szerint vették át, itt tételes kimutatás nem készült. Az NBH-nak és a BM Dokumentációs Osztályának az iratok

⁴⁶⁷ A BM Dokumentációs Osztályvezetője és az NBH Iratkezelési és Nyilvántartó Osztály vezetőjének 1992. január 17-én közösen készített jelentése, amelyet 1995-ben bemutattak az Iratfelmérő Bizottságnak. Vö. Kenedi János, i. m. 25. p.

⁴⁶⁸ Uo.

⁴⁶⁹ Annak ellenére nem ismert a sorsuk, hogy 1992-ben Simon Sándor vezérőrnagy, az NBH főigazgatója vizsgálatot rendelt el az ügyben. Varga László, i. m. 171. p.

⁴⁷⁰ ÁBTL 1.11.10. 617. d.

⁴⁷¹ Varga László, i. m. 177. p.

⁴⁷² *Intézkedés a 3107/1990. MT. határozat alapján a speciális állományra vonatkozó személyzeti okmányok védelmére.* BM 1-0-354/1990.

⁴⁷³ A miniszteri utasítás megszegéséről lásd Varga László, i. m. 172. p.

átvételéről szóló későbbi, 1992 januárjában készült közös jelentése szerint a központi nyilvántartótól átvett iratokról 15 jegyzőkönyv készült, összesen 529 lap terjedelemben.⁴⁷⁴

Az ügynöknyilvántartások politikai felhasználásának esetei azt mutatják, hogy az iratok zárolása korántsem volt „légmentes”. Mindemellett Nagy Lajos, az NBH első főigazgatója 1992-ben még arról is tudni vélte, hogy 1990 első félévében nemcsak kiemelt katonákat az ügynöknyilvántartásokból, hanem „bosszúból” hamisakat is tettek közéjük.⁴⁷⁵ Az ehhez hasonló feltevések megerősítése vagy cáfolata elmaradt, nem járt a végére Országgyűlés Nemzetbiztonsági Bizottsága sem, amely 1991-ben tárgyalta az ügyről.⁴⁷⁶

A BM Adatfeldolgozó Hivatal Boross Péterhez 1992. októberében írt feljegyzéséből kiderül, hogy 1990. februárjában átadták az NBH-nak az Állambiztonsági Főcsoportfőnökség titkos segítőiről vezetett számítógépes nyilvántartás, az EGPR „H” adattára mágnesszalagra rögzített adatait. Az is tudható, hogy átadták a célszemélyek adatait tartalmazó „G” adattárat is.⁴⁷⁷ A hírszerzés örökölte meg 1990 elején a III/I. Csoportfőnökség „I” adatbázisát.⁴⁷⁸

A Dunagate-ügyet követően az állambiztonsági iratok helyzetének első komoly felmérésére májusban került sor, ennek eredményei jelennek meg a BM Irattári (később Dokumentációs) Osztály élére frissen kinevezett Sersli Sándor 1990. május 25-én kelt jelentésében.⁴⁷⁹ Érdekes ennek fontosabb adatait idézni:

1) A *személyi, csoport, körözési, rendkívüli esemény, objektum és ellenőrzési dossziék* közül az 1989. decemberi miniszterhelyettesi felhatalmazás alapján megsemmisítettek kb. 6500–7000 dossziét. Átadtak ezekből az NBH-nak 7266 db. 3 590 titkosított (összesen 7856 db.) dossziét; a KBH-nak 1760 db-ot; a BM Határőrség Felderítésének 430 db-ot; az NBH Bács–Kiskun megyei kirendeltségének 320 db-ot, Baranya megyei kirendeltségének pedig 340 db-ot. Ezeknek a szervezeteknek tehát összesen 10766 dossziét adtak át, az irattári osztályon maradt 10399 db. ebből 43 volt titkosított.

2) A *vizsgálati dossziék irattárában* lévő anyagokat felmérve 31 napló összesített adatai alapján azt találták, hogy összesen 58880 db. volt az irattárban, ebből 38467 az „élő”, 12.241 a „holt” anyag, 8172 pedig a „holt levéltári” anyag. A vizsgálati dossziék mellékleteként tárolták a népbírói anyagokat, amelyekből 1989-től kezdve 14580 db-ot már átadtak a keletkezési hely szerint illetékes bíróságnak, a még ott maradt 500 db átadását pedig előkészítették.

3) A *titkosított anyagok irattára*, amelyeknek anyagaiba csak magasabb vezetői engedéllyel lehetett betekinteni, összesen 62 db. dossziét őrzött.

4) A *zárt anyagok irattára* őrizte a „munkásmozgalmi személyek” elleni törvénysértő perek felülvizsgálati anyagait, a törvénysértésekért felelős személyekre vonatkozó anyagokat, „az 1956-os események vezetői, eszmei irányítói” ügyében keletkezett anyagokat. Itt 1158 dosszié, 75 album és gyűjtemény, 202 tanulmány és jelentés, 28 kazetta és 33 tekercs film meglétét mutatta ki a jelentés.

5) Az *F-dossziés személyek nyilvántartása* kapcsán a jelentés azt állapította meg, hogy az osztályon csupán ezen személyek katonarendszerét kezelték, a dossziék a szervezetknél voltak, ezeket irattározni nem lehetett. A jelentés kijelenti: „Valamennyi dosszié és karton az elmúlt évben megsemmisítésre került.”

⁴⁷⁴ BM 64-13/1992. Lásd erről a Nemzetbiztonsági Hivatalban végzett iratfelmérésről szóló fejezetet.

⁴⁷⁵ *Népszava*, 2002. augusztus 10.

⁴⁷⁶ *Országgyűlés Nemzetbiztonsági Bizottsága 3226. sz. jelentése*.

⁴⁷⁷ BM 40-11-9/7/1990.

⁴⁷⁸ Varga László, i. m. 172–173. p.

⁴⁷⁹ *Összefoglaló jelentés a volt Állambiztonsági Nyilvántartó Osztály anyagainak átfogó ellenőrzéséről*, 1990. május 25. BM 64-399-23/1990.

6) Az *P- és L-dossziék irattárában* a Horthy-korszakból származó anyagok voltak, az L-dossziékat még a felülvizsgálat előtt megsemmisítették, a P-dossziékból még 1719 db volt az irattárban.

7) Tárgy és témakör szerinti nyilvántartást vezettek a dossziék és más anyagok tartalmáról, de a jelentés szerint a kb. 50 ezer kartont tartalmazó, 9 tárgykört és 11 témakört felölelő nyilvántartást a felülvizsgálat alkalmával teljes egészében megsemmisítették.

A jelentés a hálózati személyek dossziéival kapcsolatban megállapította: 1989-ben kb. 110000 B-dosszié és 15182 db. M-dosszié volt irattározva. Ebből az NBH megkapott 2832 B- és 6009 M-dossziét; a KBH pedig 1907 B- és 2794 M-dossziét. Az Irattári Osztályon akkor 3422 B- és 6379 M-dossziét kezeltek. A B-dossziék hiányzó részéről azt állapította meg, hogy a decemberi miniszterhelyettesi utasításnak megfelelően jegyzőkönyvezés nélkül megsemmisítették, hasonlóan a mintegy négyezer db szt-tiszti dossziéhoz.

Sersli alezredes jelentésében maga is felhívta a figyelmet a vizsgálat nehézségeire, mindenekelőtt arra, hogy a változások nyomán követésére nem álltak rendelkezésére a kiinduló adatok, a számlálás a régi naplók és kartonok alapján történt, ezért a közölt adatok valamelyest eltérhetnek a valóságos helyzettől.

Összefoglaló adatok az Irattári Osztályon őrzött dossziékról:

Személyi, csoport-, körözési, rendkívüli esemény, objektumdossziék	10399
vizsgálati dosszié	58880
titkosított dosszié	62
zárt anyagok	1158
P-dosszié	1719
B-dosszié	4322
M-dosszié	6379
Összesen	82919

1990. április–május folyamán a katonai ügyészségi vizsgálat végeztével, miután megszüntették az iratok lefoglalását, a zárt anyagokat az NBH megyei kirendeltségein őrizték.⁴⁸⁰ Ezt követően Sersli Sándor a BM Adatfeldolgozó Hivatal Dokumentációs Osztálya vezetőjeként 1990 nyarán kezdte el begyűjteni az NBH megyei szerveinél maradt, korábban az ügyészség által zárt iratokat. Június 17-én készítette el javaslatát a III/III-as osztályok megyei rendőr-főkapitányságokon összegyűjtött anyagaival kapcsolatos intézkedésekre, miután megállapította, hogy a megszüntetett III/III. maradék anyagait a BM Adatfelvételi és Tájékoztatási Csoportfőnökség a 3028/1990. (III.14.) Mt. határozat szerint átvette, a 18/1990. sz. belügyminiszeri utasítás szerint a jogutód nélkül megszüntetett megyei rendőr-főkapitányságok állambiztonsági szerveinek anyagaival ez nem történt meg. Ezért azt javasolta, hogy ezeket haladéktalanul gyűjtsék össze, és helyezték el az Irattári Osztályon; az NBH területi kirendeltségein az anyagokat tételesen, jegyzőkönyvvel vegyék át, egyúttal nyilatkoztassák az adott szervezet, hogy más ilyen tárgykörű anyag nincs a birtokukban, illetve ha mégis előkerül, soron kívül megküldik az Irattári Osztálynak. Ugyancsak javasolta, hogy gyűjtsék össze a szolgálatoknál vezetett nyilvántartásokból a már törölt személyek és

⁴⁸⁰ A megyei rendőr-főkapitányságok állambiztonsági iratai között (ÁBTL 1.12.4.) megtalálhatók az ezekre vonatkozó jegyzőkönyvek.

ügyek anyagait – már amelyek megmaradtak a megsemmisítések után. Javasolta továbbá, hogy 2070-ig zárt anyagként őrizzék, majd azután helyezték el levéltárban a kormányhatározat alapján átvett anyagokat.⁴⁸¹

Miután Csikós József csoportfőnök jóváhagyta az előterjesztést, június 25-ére elkészült egy feszített feladatterv a megyei III/III-as anyagok begyűjtésére. A tényleges munka sokkal tovább tartott a tervezettnél, még az ősz folyamán is készültek jegyzőkönyvek a megyei kirendeltségeken az anyagok átvételéről.⁴⁸² Ezekben a napokban, június 12-én, 19-én, 27-én és július 3-án vette át jegyzőkönyvileg az NBH a katonai ügyészség által lefoglalt III/III-as iratok közül azokat az „élő” operatív iratokat, amelyek nemzetbiztonsági feladataik ellátáshoz szükségesnek ítéltettek.⁴⁸³

1990. június végén Györgyi Kálmán legfőbb ügyész utasította a Katonai Főügyészséget a Dunagate-ügy kapcsán elindított nyomozás befejezésére, a Budapesti Katonai Ügyészséget pedig vádemelésre Végvári József, illetve Horváth József és Pallagi Ferenc ügyében. Úgy vélte, a Dunagate csak bírósági ítélettel zárható le megnyugtatóan. Nem tartjuk feladatunknak a büntetőeljárás és a perek ismertetését. Azt azonban zárásként megállapíthatjuk, hogy az állambiztonsági *iratok* tekintetében a Dunagate ügy megnyugtató lezárása azóta sem sikerült.

⁴⁸¹ BM Adatfelvételi és Tájékoztatási Csoportfőnökség, Javaslat a megyei rendőr-főkapitányságokon összegyűjtött III/III-as osztályok anyagaival kapcsolatos intézkedésekre, 1990. június 17. 64-1022/1990.

⁴⁸² Zala megyében csak 1990. november 8-án került sor az átadás-átvételi jegyzőkönyv felvételére. ÁBTL 1.12.4. 30. d. Zala I.

⁴⁸³ ÁBTL 1.11.2. 28. d.

VIII. Nemzetközi kitekintés

Iratanyag

A titkosszolgálati iratok feldolgozásában a Varsói Szerződés utódállamai igen eltérő módokat választottak. Oroszország és a FÁK-államok zöme, valamint Szerbia egyáltalán nem tette kutathatóvá őket. Bulgáriában a titkosszolgálati iratok minősítésének felülvizsgálata és a megfelelő intézményes háttér kialakítása jelenleg is tart. Csehország, Észtország, Lengyelország, Lettország, Litvánia, Macedónia, Németország, Románia, Szlovákia és Magyarország egyaránt létrehozott intézményeket, amelyek feladata a kommunista múlt feldolgozása és az állambiztonsági iratok kutathatóvá tétele. Németország és a balti államok intézményeinek kivételével ezek nem rendelkeznek a fennmaradt és az országon belül maradt iratanyag teljességével, bizonyos, meghatározhatatlan mennyiséget az „utódszervek” mindegyik országban visszatartottak. Ebbe a kategóriába esett Bulgáriában, Csehországban, Lengyelországban, Romániában és Szlovákiában a teljes külföldi polgári és katonai hírszerzés, de más anyagok is. A balti államokban hírszerzési anyagok gyakorlatilag nem is kerültek levéltárba, mivel a távozó szovjet csapatok elvitték őket. Bulgáriában a helyzet ellentmondásos: bár több törvény is rendelkezett az iratok nyilvánosságra hozataláról, kezelésükre külön intézményt nem hoztak létre, a, a Belügyminisztérium gondoskodik a hozzáférés biztosításáról.

Különleges és egyedi eset a volt NDK, amely egyedülként szűnt meg jogutód nélkül. Németországban kezdtek először hozzá a múltfeltárás intézményesített kereteinek kialakításához. A „volt NDK állambiztonsági szolgálatainak szövetségi biztosa” (továbbiakban BStU) kezeli az összes titkosszolgálati iratot. Nemzetközi összehasonlításban ez a legnagyobb tétel, 112000 folyóméter (ebből 12000 folyóméter segédlet, összesen 39 millió karton), továbbá 46000 folyóméter filmre vett anyag és 15500 papírzsáknyi ledarált, de rekonstruálható irat. Nincsenek pontos információink az egyes szocialista országok magyar levéltárához hasonló 3828 folyóméternyi anyagáról (ez a fennmaradt állambiztonsági iratok 92%-át jelenti⁴⁸⁴). Szlovákia megközelítően 2000 folyóméternyi, Lengyelország 30328,⁴⁸⁵ Litvánia 20000,⁴⁸⁶ Románia 16000 folyóméternyi iratot adott át az illetékes levéltárnak. A BStU egyedülálló abban a tekintetben, hogy csak itt folytatják (sikeresen) a részben megsemmisített anyagok rekonstrukcióját. Magyarországon erre nemhogy kísérlet nem történt, hanem még a ledarált, de a katonai ügyészség által lefoglalt zsákok is nyomtalanul eltűntek. A (nyugat)német nemzetbiztonsági szerveknek nincs lehetőségük arra, hogy az BStU anyagai közül bármit is minősítsenek, ez a jog csak magát a BStU-t illeti meg, és csak abban az esetben él vele, ha az NSZK-ból szerzett és ott titkos minősítésű anyagokról, szövetséges hírszerzőszervekről, illetve a kémkedéssel, kémelhárítással, terrorizmussal kapcsolatos dokumentumokról van szó. Utóbbiakat azonban egyenként a belügyminisztériumnak kell minősítenie, és erre viszonylag ritkán került sor. A minősített

⁴⁸⁴ A százalékot némileg módosítja, hogy nem tartalmazza az NBH és az IH kezelésében lévő mágneslemezek, azaz a teljes hálózati és operatív nyilvántartás iratait (ez összességében több száz iratfolyómétert is jelenthet). A levéltárnak az IH által leadott mikrofilmek viszont olvasó hiányában nem kutathatók, de ennek ellenére a leadott anyagok között szerepelnek.

⁴⁸⁵ A lengyel anyag mennyiségének jelentős részét az 1944 utáni náci és kommunista bűncselekmények vizsgálati anyagai teszik ki, és csak egy részük tartozik az 1990 előtt keletkeztetett állambiztonsági iratok körébe.

⁴⁸⁶ Ennek 30%-a a KGB-től „örökölt” anyag, de ebben csupán néhány tucatnyi hálózati személyi irata szerepelt. A hivatásos állomány anyagait 1991-ben a KGB teljes egészében kimentette.

anyagok mennyisége 100 iratfolyóméter, de az eddigi kutatói praxisban ez nem jelentett komoly hátráltató tényezőt.

Hozzáférés

Az iratokhoz való hozzáférést elsősorban a volt állambiztonsági nyilvántartások használata könnyíti meg. Bár az állambiztonsági lobbí mindenütt megpróbálkozott a nyilvántartások hiteltelenítésével, az eddigi kutatási gyakorlat azt bizonyítja, hogy a fennmaradt állambiztonsági nyilvántartásokat a rendszerváltás után sehol sem lehetett manipulálni. Az NDK és Lengyelország nyilvántartásai csak részlegesen maradtak fenn, Csehországban és Szlovákiában viszont teljes egészében (Romániában és Bulgáriában a nyilvántartást nem adták át a levéltárnak, a balti államok pedig csak töredékes anyagokat tudtak átvenni).

Az iratok megismerése szempontjából Csehország, Macedónia és Szlovákia gyakorlata tekinthető a leginkább kutatóbarátnak. Az említett három országban a belső elhárítás, a kémelhárítás és a katonai elhárítás teljes anyagát átadták az illetékes levéltárnak, sőt Csehországban és Szlovákiában az említett kategóriákba tartozó hálózati személyek azonosítására szolgáló hálózati naplók szkennelt változatát is közzétették az interneten, úgy, hogy abban név szerinti keresés is lehetséges. Hasonlóan nyíltá tették Litvániában, Lettországban és Észtországban is a KGB-től megörökölt anyagokat, amelyek azonban a teljes iratanyagban csak egy viszonylag csekély részét jelentik.

A nyilvánosságra hozatalt ezekben az országokban törvények is előírták. A 2002-es cseh törvény például adatszolgáltatási kötelezettséget ír elő az érintett minisztériumok számára, nyilvántartásaikból információs rendszert kötelesek működtetni. A rendelkezésre álló segédleteket nyomtatott és elektronikus formában egyaránt közzé kell tenni, beleértve az egyes dossziékban szereplő személyek adatait is, kivéve a külföldiekét.

Lengyelországban a hírszerzés iratanyagát 2004-ig ugyan nagyrészt átadták a Nemzeti Emlékezet Intézete (IPN) részére, azonban az ott egyáltalán nem kutatható. Romániában 2005-ig összesen 100 irattétel hírszerzési anyagot adtak át, ami a teljes anyag elenyésző töredéke. Az NDK-s hírszerzési anyagok zömét a rendszerváltás során megsemmisítették, a fennmaradt anyag, valamint az USA-tól visszakapott mutatólapok és egyéb nyilvántartási eszközök viszont kutathatók.

A szigorú német és lengyel adatvédelmi előírásokat relativizálja és az iratok megismerése szempontjából fontos különbséget jelent, hogy az illetékes intézmények igen komoly kutatási osztályokat is működtetnek, amelyek tagjai anonimizálás nélkül tanulmányozhatják a dokumentumokat, a nyilvánosságra hozatal szempontjából viszont ugyanazok a szabályok vonatkoznak rájuk, mint a többi kutatóra.

A BStU kezeli a legszigorúbban a személyes adatokat. Míg a cseh, lengyel, román, szlovák gyakorlatban a titkosszolgálati iratokra általában a magyar levéltári törvényhez hasonló szabályozás van érvényben, tehát a harmadik személyre vonatkozó, illetve a szenzitív adatokat a kutatók számára megismerhetővé teszik, és csak a nyilvánosságra hozatalt tiltják, addig a BStU irataiban a harmadik személyekre, valamint az áldozatokra vonatkozó személyes adatokat (amennyiben az érintettek nem esnek a „közszerelő” fogalma alá) anonimizálják – azonban a törlés hosszából sok mindenre így is következtetni lehet. Nem anonimizálják viszont az érintett nevének kezdőbetűit. Figyelemre méltó, hogy az NDK által igen nagymértékben folytatott technológiai hírszerzés anyagai teljes mértékben kutathatók. Nincs tudomásunk arról, hogy ezek alapján bármilyen vállalat pereket indított volna Németország vagy egyes német vállalatok ellen.

Csehországban az iratanyag minősítésére a nemzetbiztonsági szervek tesznek javaslatot, és ezt a képviselőház ötfős különbizottsága hagyja jóvá. Hasonló civil kontroll működik Szlovákiában is.

Lusztráció

Átvilágítási feladatokat mind a BStU, mind a lengyel, litván, román, cseh és szlovák illetékes levéltárak ellátnak, ellentétben a magyar helyzettel, ahol egyébként sem a levéltár, hanem egy független testületet (átvilágítóbírák) bíztak meg ezzel a feladattal. Minden jel arra mutat, hogy a magyar megoldás volt a leginkább eredménytelen. A magyar átvilágítóbíráknak a vonatkozó törvény rendkívül szűk értelmezési lehetőségeket adott ítéleteik meghozatalában, annak során a levéltári anyagnak csak csekély részét vehették figyelembe, mérlegelési lehetőségük az érintettek tényleges hálózati tevékenységét illetően nem volt. A kritériumok, amelyek alapján elmarasztaló megállapításokat tehettek, a potenciálisan átvilágítandók kevesebb mint 0,1%-ánál álltak fenn, mivel a magyar jogszabály csak saját kézzel írt, illetve saját kezűleg aláírt hálózati jelentés (ami nem volt kötelezően előírva), vagy aláírással igazolt anyagi juttatás átvétele (ami viszonylag ritkán fordult elő), illetve aláírt beszerzési nyilatkozat esetében (amelyeket majdnem teljes körűen megsemmisítettek) tette lehetővé annak megállapítását, hogy az érintett hálózati személy, de a vizsgálandó iratok köréből eleve kivette a hírszerzés, kémelhárítás és a katonai elhárítás, illetve felderítés iratait. A nemzetközi gyakorlat ezzel teljesen ellentétes. Az említett levéltárak az iratanyag megvizsgálása után, mindent mérlegelve hoznak döntést arról, hogy valaki „hálózati személynek” minősíthető-e, vagy sem.

Az átvilágítási gyakorlat Németországban, Lengyelországban, Csehországban, Szlovákiában és a Baltikumban jóval szélesebb körű volt, és súlyosabb következményekkel is járt, mint Magyarországon. Előbbiekben ugyanis a teljes állambiztonsági apparátust vizsgálták, sőt azon túlmenően a pártfunkcionáriusok széles körét is, és semmilyen állami, illetve közfunkciót nem tölthet be, akit terheltek találtak (a kommunista pártot az 1993-ban elfogadott cseh törvény „bűnöző szervezetnek” nyilvánította). Minősített esetekben az érintettekkel szemben bírósági eljárást is indítottak (2007-ig Csehországban 29, Lengyelországban 30 elmarasztaló ítélet született, a megindított eljárások száma elérte az ezret, a legsúlyosabb börtönbüntetés pedig az öt évet). A balti államokban kötelező jelleggel nyilatkoztatják a közfunkciót betöltő és az erre jelölt személyeket arról, hogy kapcsolatban voltak-e a KGB-vel. Igenlő válasz esetében le kell mondaniuk, és ha valakiről bebizonyosodik, hogy valótlan állított, bírósági eljárást is indítanak vele szemben.

Csehországban „tudatos együttműködőként” a hálózaton kívüli kapcsolatokat is a terheltek közé sorolták. A 2002 óta nyilvánosságra hozott állambiztonsági nyilvántartásban szereplő személyek közül többen pert indítottak a nyilvánosságra hozó intézménnyel szemben, tagadva, hogy tényleges hálózati tevékenységet végeztek volna. Mintegy 750 esetben bíróság kötelezte a cseh nemzeti emlékezet intézetét arra, hogy az érintett nevét a nyilvánosságra hozott nyilvántartásból törölje, mivel tényleges hálózati tevékenysége nem volt kielégítően bizonyítható.

Csehországban és Szlovákiában 1991 után az állambiztonsági szervezet tagjai közül csak alosztályvezetői posztot el nem ért személyeket vettek át, a balti államokban és Németországban senkit sem. A kommunista rezsim törvénytelenességét jogszabályokkal is kimondatták, és megszüntették az 1948–1989 között elkövetett bűntettek elévülését. Lengyelországban 1998 óta az IPN felelős az állambiztonsági iratanyag őrzéséért, és ez a szerv látja el a lusztrációs feladatokat is.

A lusztráció Romániában is súlyosabb következményekkel jár az érintettekre nézve, mint nálunk. Néhány minősített kivételes kategóriát leszámítva a Securitate hivatalos

alkalmazottainak névsorát a rendeleti közlönyben nyilvánosságra hozzák, és a hírszerzés állományában 1999-től elvileg nem dolgozhatott Securitate-alkalmazott.

Speciális a helyzet Bulgáriában, ahol 2006 decemberében fogadtak el egy törvényt az állambiztonsági iratok felszabadításáról és a bolgár állampolgárságú érintettek adatainak nyilvánosságra hozásáról. Néhány hónap alatt a bolgár köztársasági elnök, három alkotmánybíró, hat EP-képviselő, a Legfelsőbb Bíróság 15 tagja és 139 parlamenti képviselő adatai kerültek nyilvánosságra. A bolgár jogszabály a szerencsésen megmaradt állambiztonsági nyilvántartások adataira támaszkodik, tehát a munka- és szervezési dossziék hiányában is bizonyítottnak veszi azok ügynökmúltját, akik a többretegű nyilvántartásban (cédula-nyilvántartás, számítógépes rendszer, regisztrációs számok, a dossziék mellett kiállított nyomtatványok) azonosíthatók.

Összefoglalás

A volt szocialista országokban az állambiztonsági iratok nyilvánosságra hozatalát minden esetben az állambiztonsági nyilvántartások vagy azok rekonstrukciója segíti elő. Csehország és Szlovákia a nyilvántartásokat (a hírszerzését leszámítva) teljes egészében nyilvánossá tette, Németországban a nyilvántartások (illetve azok rekonstrukciói) ugyan nem nyilvánosak, de teljes egészében kutathatók. A balti államokban csak a nyilvántartások rekonstrukciói léteznek, de azok teljesen nyilvánosak, Lengyelországban a levéltárban rekonstruált nyilvántartást mindenki szabadon kutathatja. A magyarországi irathozzáférés ebből a szempontból a leginkább elmaradottakhoz sorolható.

Az állambiztonsági iratok tartalmi értékelése terén hasonló aránytalanság állapítható meg. Csak Magyarországon született olyan törvényi megoldás, amely többségében irreális feltételekhez (beszervezési nyilatkozat aláírása, ami nem volt kötelező, vagy anyagi juttatás átvételének aláírt igazolása, ami igen ritkán fordult elő) köti az állambiztonsági együttműködés dokumentumainak nyilvánosságra hozatalát.

IX. A törvény szerinti titkosítás gyakorlata

A jogalkotó két-két szembenálló alkotmányos alapjog követelményeinek kívánt megfelelni a 2003. évi III. tv. megalkotásakor. Az egyik oldalon az érintettek információs önrendelkezési jogának garantálása, valamint a közérdekű adatok megismeréséhez fűződő alkotmányos alapjog, míg a másikon, ezek korlátjaként, a Magyar Köztársaság szuverenitásához és alkotmányos rendjének garantálásához fűződő alkotmányos érdek, továbbá a jogállam nemzetbiztonsági érdeke áll. Az utóbbi két – az emberi jogok védelmét biztosító – kategória kevésbé megfogható, mint az alkotmány 59. és 61. §-ából levezetett jogszabályok, s a törvény alkalmazásbeli hiányosságai már a preambulumban megmutatkoznak. A preambulumon túlmenően a jogalkalmazási hiányosságokat azonban egyedül és kizárólagosan a polgári és katonai titkosszolgálatok küszöbölhetik ki – még ha látszólag nem fűződik is hozzá érdekük. A szellemi kárpótlás és a tudományos megismerés elől elzárva tartott iratok visszatartása jogosságának bizonyítási terhe ezért ipso facto – de ipso iure is – rájuk hárul, mivel a magyar jogrendszerben nincs olyan alkotmányos intézmény, amely titokminősítési eljárásuk tapasztalati tényeiről megvizsgálható információkkal rendelkezhetnék, vagy ha mégis, a 2003. évi III. tv. sejteti ennek a bírói eljárás alapuló lehetőségét. Az uralkodó tény mégis az, hogy effajta kifogással még a törvény adta lehetőség szerint sem élt egyetlen ízben sem az illetékes Levéltár. (E fundamentális hiba megszüntetéséhez az V. fejezetben javaslattal szándékozunk élni, amely reményeink szerint elfogadható a hálózati személyeiket védelmezni köteles nemzetbiztonsági szolgálatok számára, és a köziratok megismerésének alkotmányos jogait sem csorbítja.)

Nemcsak a Magyar Köztársaság Alkotmányából levezetett jogszabályok között áll fenn az imént említett aránytalanság a titkosszolgálati érdekek javára és az emberi jogok kárára. Az aránytalanság kimutatható jogtechnikai, jogfilozófiai és politikai nézőpontból is.

*

Úgy volna helyénvaló, ha tartalmánál fogva a 2003. évi III. tv. az 1990-es évek első felében alkotott, a rendszerváltás *rendkívüli törvényei közé illeszkedne*. Ezen alkotmányos jelentőségű törvények zöme a pártállam után, a jogállami berendezkedés igényei szerint előnyt biztosított az emberi jogok nagy csoportjának, köztük a szólás- és vélemény szabadságnak, valamint a köziratok megismerésének, amit a kemény és a puha diktatúra tiltott, különösen akkor, ha a pártállam legfelső döntési mechanizmusaiba engedtek (volna) betekintést. A rendszerváltó törvények hajtották végre a fél évszázadon keresztül nem érvényesülő emberi jogok reparációját. Ezáltal előmozdították, hogy Magyarország betagothasson a demokratikus államok közösségébe. A 2003. évi III. törvény hivatalos indokolása szerint a III. Magyar Köztársaságot megelőző korszak titkosszolgálati iratai főszabályként nem tekinthetők államtitoknak, ugyanakkor – **szűk és pontosan meghatározott** körben – a jogállam **nemzetbiztonsági érdekei** indokolhatják a titokká minősítés fenntartását.

Az emberi jogok maradéktalan érvényesítésének és a nemzetbiztonsági érdek realizálásának e törvényen belüli párosítása relativizálja a rendszerváltás tényét. Annak ellenére, hogy az 1989. október 23-án kikiáltott III. Magyar Köztársaság elhagyta a szovjet érdekszférát, levált a Varsói Szerződés és a KGST rendszeréről, majd hamarosan kezdett betagozódni az EU és a NATO szövetségi rendszerébe, a közelmúlt köziratainak feltárása esetében azonban a jogfolytonosság fenntartására törekszik a Magyar Népköztársaság állambiztonsági szolgálatával. Legalábbis erre utal az 1990. február 14. előtti akták egy jó

részének, különösen a szovjet világrendszerbe tagolódott magyar reszortfeladatoknak máig tartó – és további hosszú évtizedekre tervezett – titkosítása. A 2003. évi III. törvény iratok visszatartását legitimáló 2. §-a és a 12.§ (5) bekezdése ilyenformán felülírja az információs kárpótlás és a tudományos megismerés alkotmányos jogát.

A hatályos törvény 2.§-ában említett kivételek ugyanis korántsem tekinthetők *szűkeknek*. Kiváltképp pontosan meghatározott körnek nem nevezhetők, annak ellenére, hogy a jogalkotásról szóló 1987. évi XI. tv. 18.§-ának (2) bekezdése szerint a jogszabályokat a magyar nyelv szabályainak megfelelően, világosan és közérthetően kell megszövegezni.

A **nemzetbiztonsági érdek** fogalmának meghatározásánál az 1995. évi Nbtv. 74.§-ának a) pontjára utal a törvény, mely szerint a nemzetbiztonsági érdek lehet valamilyen fenyegetés, támadás, veszélyhelyzet, bűncselekmény felderítése és elhárítása (1., 2., 4., 5. alpont), vagy vonatkozhat a kormányzati döntéseket segítő információk beszerzésére (3. pont). Fölöttébb nehéz konzisztensen megindokolni, hogy az 1990. február 14. előtti okmányok minősítéséhez miért szükséges az 1995. évi nemzetbiztonsági törvényre hivatkozni. Kérdéses, hogy lehet-e ma titkosítással védendő nemzetbiztonsági érdek az 1990. május 2. előtti Minisztertanács döntéseit segítő információ?

Az nemzetbiztonsági törvény e definíciója merőben talányos. Annak ugyanis, hogy ténylegesen megállapíthatók legyenek és megfelelő jogi formulát is nyerjenek a 2003. évi III. tv. 2.§-ában felsorolt egyes kivételek és a 12. § (5) bekezdése, okvetlenül szükséges a nemzetbiztonsági érdek mibenlétét kétséget kizáróan bizonyítani. Sőt annak megállapíthatósága is nélkülözhetetlen, hogy a nemzetbiztonsági érdek vajon *időn és téren kívüli, egyetemleges jogfilozófiai fogalom-e*, avagy ad hoc módon konkrét és aktuális veszedelem elhárításához kapcsolódó *politikai cselekedet*, amelynek realizálásához feltétlenül szükségesek a 2.§ alapján visszatartott iratok.

A bizonyításnak ez a módja azonban többféle akadályba ütközik. Az első akadály az, hogy a kormányzati döntéseket elősegítő információk megszerzése, értékelése az adott, négyéves parlamenti ciklusát kitöltő kormányzati szerv(ek) monopóliuma, ahogy a szükséges intézkedések elrendelése is. Bár a nemzetbiztonságot szavatoló parlamenti bizottságnak is van kontrolláló szerepe az információk monopóliumának megtörésére, az ismeretek hitelt érdemlő, tárgyilagos elemzésére – a döntés a mindenkori kormányé. Ez törvényes előjoga. Mint ahogy ma az is inkább hatalmi, mint alkotmányos kérdés, hogy a mindenkori kormány mit kezd az 1990. február 14. előtt, a diktatúra állambiztonsági szolgálatánál keletkezett adatokkal. Az mindenképpen kérdéses, hogy vajon a jelenlegi és jövőbeni biztonságpolitikai célok megvalósításához szükség van-e a polgári és katonai nemzetbiztonsági szolgálatok iratórzó helyein és az ÁBTL-ben minősített iratként visszatartott, 1990 előtti aktákra. Ennek bizonyítására a hatályos törvény 2. §-a alkalmatlan. A bizonyítás elmaradása viszont kikezdheti *a nemzetbiztonsági szolgálatokba vetett társadalmi bizalmat is*.

*

A 2003. évi III. tv. már címében is jelzi, hogy „az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról” kíván szólni. A jogosultak számára az állambiztonsági iratokban szereplő adatok minél teljesebb megismerése a törvényhozó egyértelmű szándéka kellett hogy legyen, ennek tudatában fogadták el a jogszabályt. Ezt korlátozza a törvény 2. és 12. §-a. (Nehezen képzelhető el, hogy az 1990. február 14. előtt keletkezett iratok titkosításának további fenntartása növelhetné az információs szabadságot.) Tekintve, hogy a vélemény- és információs szabadságot korlátozó törvényeket megszorítóan kell értelmezni, az iratok minősítésének háromévenkénti, rendszeres felülvizsgálata és az ÁBTL eljárása egyaránt a társadalmi nyilvánosság bővülését kell hogy szolgálja.

Ez a kívánalom azonban kimaradt a törvény szövegéből.

Ezért a normaszöveg mindenképp kiegészítendő azzal, hogy:

„Az iratok minősítésének felülvizsgálata (2.§, 12.§) és a Levéltár eljárása (3–5.§) során jelen törvényt úgy kell értelmezni, hogy annak eredménye a jogosultak számára az állambiztonsági iratokban szereplő adatok minél teljesebb megismerését tegye lehetővé.”

*

A hatályos törvényszöveg 2.§ (2) és (3) bekezdése felsorolja azon adatfajtákat, amelyek minősítése fenntartható. E megengedő megfogalmazás azonban nyitva hagyja a kérdést, hogy a minősítés fenntartásáról döntő, illetve e döntést jóváhagyó személy *mi alapján dönti el*, hogy adott esetben a feltételek valamelyikének megvalósulása esetén fenntartja a minősítést, míg más esetben nem.

Ha a 2.§ esetében a taxáció valóban szűk körű és egzakt lenne, a törvényhozónak a fenntartás kötelezősége mellett kellett volna állást foglalnia. *Ha ellenben nem az, akkor a gumiszabállyá váló norma e problémájának kiküszöbölésére nem a megengedő megfogalmazás a megoldás, hanem a norma kógenssé tétele.*

A szakszerű, egyértelmű megfogalmazás sok értelmezésbeli problémát kiküszöbölne, egyúttal csökkentené az iratok indokolatlan visszatartásával megvalósuló visszaélés lehetőségét. Másrészt erősítené azt a kétségkívül elismerendő szempontot, amely az adott esetben a valóban meglévő, hangsúlyos nemzetbiztonsági vagy még inkább „nemzeti” érdek védelmét szolgálja. Ezen túlmenően, a feltételek pontos definiálása a szolgálatoknak is segítséget nyújtana állításaik – elkerülhetetlen – bizonyítására.

A 2.§ (2) és (3) bekezdése nyolc pont esetében használja a „**nyilvánvalóan vagy kimutathatóan**” kitéltelt. Nem kíván magyarázatot, hogy e két fogalom nem egyenértékű, és nem is értelmezhető egyenértékűként a „vagy” kötőszó alkalmazása miatt. Ha valami nyilvánvaló, nem kell bizonyítani, míg a kimutathatóság mindenképp bizonyítást igényel. Másrészt kérdés, hogy ki állapítja meg valamiről, hogy nyilvánvaló, továbbá az is, hogy kinek a számára az. *A „nyilvánvaló” kifejezést ki kell hagyni a törvényből, mert fokozza a 2.§-t egyébként is jellemző bizonytalanságot, s még nyúlósabbá teszi a gumiszabályt.*

A Katonai Felderítő Hivatal (KFH), a Nemzetbiztonsági Hivatal (NBH), az Információs Hivatal (IH) és a Katonai Biztonsági Hivatal (KBH) összesen 925 iratot vett fel az ún. főigazgatói – bíróilag jóváhagyott – jegyzékére, a 2003. évi III. tv. 2. § (2) a)-e) és (3) a)-h) pontjaira hivatkozva. A Nemzetbiztonsági Szakszolgálat (NBSZ) főigazgatói különjegyzékén szereplő 626 irat esetében egységesen „kiemelkedően fontos nemzetbiztonsági érdekre”, a 12. § (5) bekezdésére hivatkoztak. A főigazgatói jegyzékeken tehát összesen 1551 irat – nem adat! – szerepel. Egy-egy sorszám takarhat egy vagy akár többkötetes dossziét. (Az egyes főigazgatói jegyzékeken felsorolt iratoknak a szolgálatok által közölt adatait – a minősítés indoka és érvényességi ideje szerinti táblázatba rendezve – a fejezet végén közöljük. A szolgálatoktól kapott jegyzékek a hivatalok társadalmi-jogi rendeltetéséhez és a szabályozás tárgyának súlyához képest megengedhetetlenül elnagyoltak, gyakran pontatlanok, követhetetlenek, az iratkezelés és nyilvántartás követelményeinek minimálisan sem felelnek meg. Erről az összetett problémáról egyetlen konkrét példát közlünk e fejezet végén, az IH-statisztika kimutatása kapcsán.)

2.§ (2) *Az e törvény hatálya alá tartozó iratokban található, a Ttv. melléklete szerinti államtitokkörüli jegyzékben meghatározott adatfajták közül annak az államtitokká minősített adatnak a minősítése tartható fenn, amely*

a) *olyan személyre vonatkozik, aki 1990. február 15. és 2002. május 26. közötti időszakban vagy annak egy részében a nemzetbiztonsági szolgálatok állományába tartozott, vagy azokkal titkosan együttműködött;*

A titokminősítést bíróilag jóváhagyott iratokban szerepelnek olyan, korábban a Magyar Népköztársaság szolgálatára esküt tett, majd a III. Magyar Köztársaság szolgálatára újra felesküdt operatív tisztek, hálózati személyek, és szt-tisztek adatai, akik – munkájuk

jellegénél fogva – hivatásszerűen alakították a közvéleményt 1990 előtt és után is. Ők tehát közszereplők, és az általuk keletkeztetett dokumentumok köziratok, azaz megismerhetők, vagy jogszerűen titkosíthatók.

A törvény 2.§-ának (2) a) pontja konkrét bizonyítási kötelezettsége nélkül nem tartható fenn. A tudományos kutatót, a szellemi kárpótlásért, ismeretszerzésért az ÁBTL-hez forduló civil állampolgárt megilleti az információ, hogy a rendszerváltás előtt az operatív tisztek és/vagy hálózati személyek hányan és milyen státusban végezték a közvéleményt hivatásszerűen formáló munkájukat az állambiztonsági szolgálatok valamelyikénél. Az 1990. február 14. előtt „leszereltek” adatai (legalábbis a nevük – ami ez esetben azonosító, és nem személyes adat –, rangfokozatuk, beosztásuk az egyes csoportfőnökségnél stb.) nyilvánosak.

Elfogadva ugyanakkor, hogy az 1990. febr. 14. után is szolgálatot teljesítők adatai – nemzetbiztonsági szempontból – titkosíthatók, a visszatartott iratok anonimizált, nyilvános mellékletében, egy adatlapon az egyes szolgálatoknak fel kellene tüntetniük az 1990 előtt állományba vett, de 1990 után is alkalmazott titkosszolgálati alkalmazottak szolgálati időhatárait.

A (2) bekezdés a) pontjából származó dilemma feloldására a nemzetközi jogból ismert *moratórium* alkalmazását javasoljuk, vagyis a hálózati személyekre vonatkozó adat titkosságát meghatározott időtartam elteltével fel kell oldani. *Magyar állampolgár esetében hároméves, külföldinél maximum ötéves moratóriumot tartunk indokoltnak*, a jelenlegi titokgazdák köteletségévé téve az éves beszámolókat arról, hogy hol tartanak a környezetük felvilágosításában. Ilyenformán támogatjuk a jelenlegi nemzetbiztonsági szolgálatokat abban a törvényi kötelezettségükben, hogy szolgálati érdekből védjék hálózati személyeiket, ám ezzel a (a 2.§-ban felsorolt) bizonyítási terhet is magukra kell vállalniuk. *A beszámoltatásokhoz pedig kétszintes bírói eljárás bevezetése szükséges*. Természetesen először ki kell deríteni, hogy az érintett személy él-e még, s ha igen, egyáltalán igényt tart-e erre a védelemre. A kivételeket feltételező esetekben pedig a (2) bekezdés más pontjai érvényesülhetnek.

Példaként álljon itt egy valódi eset, anonimizálva (IH 2/8): egy közel-keleti országbeli állami tisztviselőről – a III/I. „kiemelt kategóriájú ügynökről” – írja a tartótiszt 1978-as beszervezésekor: „X kijelentette, tudja, hogy kapcsolata Y elvtárral túlnő a szokásos szinten, és tisztaban van azzal a kockázattal is, ami egy ilyen kapcsolattal együttjár [sic!].” Operatív tisztje az ügynök jellemzéséhez még hozzáfűzte, hogy „alapvetően egyetért Magyarország külpolitikai koncepciójával, azokat helyesnek tartja, mert nem veszélyeztetik egyetlen arab állam érdekeit sem. (...) A társadalmi haladás ügye mellett tett hitet (...) megnyugtatta, hogy a mi »speciális szolgálatunk«, más módszerekkel dolgozik, mint a CIA.” Amúgy X ügynök saját országában a CIA és az FBI helyi feladatainak hivatalos koordinátora volt. A magyar szerveknek 1997-ig dolgozott, iratait az IH a 2. § (2) a) – vajon miért nem a (2) b)? – pontjára hivatkozva 2057-ig titkosította. A minősítés érvényességi ideje is külön magyarázatra szorulna. Az mindenestre az idézett szövegből is kiderül, hogy a lebukás lehetőségével mind az ügynök, mind III/I-es beszerzője tisztaban volt.

Az IH 113, az NBH 21, a KFH 19, a KBH pedig 30 (a négy szervezet összesen tehát 183) iratot – nem pedig adatot! – helyezett a 2. § (2) a) pontjára hivatkozva főigazgatói jegyzékre. (A Szakértői Bizottság munkamódszerére kényszerített totális anonimizálás miatt lehetetlen megmondani, hogy a KBH főigazgatói jegyzékére felvett 61 db. hálózati naplóban szereplő 25313 hálózati személy visszatartott irataira a 2.§ (2) a) pontja érvényes-e, avagy más, többféle bíróság jóváhagyott indok.)

b) olyan, az 1.§-ban meghatározott szerveknél végzett tevékenységre vonatkozik, amely miatt az érintettet külföldön kiutasítás, beutazási tilalom vagy büntetőeljárás fenyegetné;

E pont megtartását semmi nem indokolja. A *hálózati személyek* beszerzésükkor tisztában voltak azzal, hogy „lebukásuk” esetén felelősségre vonásra is számíthatnak. Megjegyzendő, hogy a 2.§ (2) b) pontját eddig is csak úgy lehetett volna alkalmazni, ha minden egyes minősítés nyilvános mellékletében a titokgazda nemzetbiztonsági szolgálat megjelöli a vonatkozó külföldi jogszabályokat, a történeti tényállást megfelelteti a magyar törvényi tényállásnak, vagyis megnevezi az érintett személy konkrét cselekményét, amiért megtorlás fenyegethetné.

Visszatérve a (2) a) pontnál ismertetett valódi esetre, az operatív tiszt idézett jelentéséből kiolvasható, hogy a lebukás lehetőségével mind az ügynök, mind III/I-es beszerzője tisztában volt. Ugyanakkor érthetetlennek tűnik, hogy a közel-keleti főtisztviselő esetében az iratok minősítésekor csak a (2) a) pontra hivatkoztak, és nem említették a (2) b)-t, pedig az érintettet lebukása esetén nagyobb valószínűséggel inkább a hazájában fenyegetné veszély, mint Magyarországon.

Az IH 61, a KFH 34, a KBH 10 (a három szervezet összesen 105) iratot – nem pedig adatot! – helyezett a 2. § (2) b) pontjára hivatkozva főigazgatói jegyzékre.

c) olyan személyre vonatkozik, akinek az 1.§-ban meghatározott szerveknél végzett tevékenysége miatt alaposan feltehető, hogy személyének felfedése esetén e tevékenysége miatt ellene vagy hozzátartozójával szemben az életet, a testi épséget, illetve a személyes szabadságot súlyosan sértő vagy veszélyeztető bűncselekményt követnek el;

E pont alkalmazhatatlan, ezért a törvényből ki kell hagyni. Nem lehet ugyanis megállapítani, hogy egy korábbi cselekmény miatt valakivel – vagy a hozzátartozójával – szemben, valaki – kicsoda? – ilyen jellegű bűncselekményt követne el. Az pedig különösen nem jelenthető ki, hogy ilyen cselekmény elkövetése alaposan feltehető lenne. E kategória bizonyítása – véleményünk szerint – az adott összefüggésben lehetetlen. Bizonyítás nélkül viszont e kivétel nem alkalmazható. Megjegyzendő, hogy a rendszerváltás után egyetlen korábbi párt- és/vagy állami vezető sérelmére sem követtek el nemhogy ilyen, de kisebb súlyú bűncselekményt sem. A törvény logikájából kiindulva ebből a tényből sokkal inkább az vezethető le, hogy „alaposan feltehető”, hogy a vezetők részére dolgozó beosztottak sérelmére sem fognak munkájuk miatt személy elleni bűncselekményeket elkövetni...

Másrészről indokolatlan a hozzátartozók védelmére vonatkozó kitétel, tekintve, hogy ilyen ígéretet a beszerzők sem tettek a beszervezettnek, az ún. „Titoktartási nyilatkozat” aláírásakor; még egyetlen B-dossziében se akadtunk nyomára hozzátartozók védelmére kiterjesztett viszontbiztosításnak.

Ehelyütt érdemes feltenni azt a kérdést, hogy a diktatúrában beszervezettek – irattitkosítással való – védelmét miért érzi magára nézve inkább kötelezőnek a jogállam törvényhozója, mint akár az iratfelszabadítást, a múltfeltárást, vagy az információs kárpótlást és a társadalmi önismerethez tartozó tudományos tényfeltárást?

A gondoskodás ellen szól ugyanis a már hivatkozott eltérő társadalmi berendezkedés, valamint az, hogy ezek az emberek a mai fogalmakkal mérve alkotmányellenes tevékenységet végeztek más személyek alkotmányos, sőt – a mai fogalmaktól függetlenül is – egyetemes emberi, valamint politikai jogait szándékosan megsértve. Védelmüket eredeti megbízóik sem garantálták.

Az IH főigazgatói listáján szereplő összesen 543 iratból mindössze kettő esetében (2/30, 3/278) hivatkoznak a (2) c) pontra a minősítés indokaként. Az első irat 1979-ben keletkezett, a minősítés érvényességi ideje 2069-ben, azaz a keletkezéstől számított kilencven év (!) múlva jár le. Tehát a titokgazda szerint az érintett és hozzátartozói életét és testi épségét legalább százéves koráig illeti meg a védelem. A másik irat 1987–89-ben keletkezett, a minősítés érvényességi ideje 2063-ban jár le. A védett személynek és hozzátartozóinak ebben az esetben „csak” hetvenhat év jár. Vajon mi lehet a különbség magyarázata?

d) olyan hálózati személy vagy operatív kapcsolat személyazonosságának felfedéséhez vezet, akinek megismerése nyilvánvalóan vagy kimutathatóan sértené a Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági érdekeit;

E pont csak akkor tartható meg, ha

– kimarad belőle a „nyilvánvalóan” kitétel – a fentebb már kifejtettek okán és

– a nemzetbiztonsági érdeket a szolgálat a nemzetbiztonsági törvény 74.§-ának megfelelő pontjával megjelöli és konkretizálja, egyúttal kimutatja, hogy az 1990. február 14. előtti adatok nyilvánosságra kerülése miatt sérti a Magyar Köztársaság, tehát a jelenlegi állami berendezkedés ezen érdekét.

Az IH 53, az NBH 37, a KFH 20, a KBH 2 (a négy szervezet összesen 112) iratot – nem pedig adatot! – helyezett a 2. § (2) d) pontjára hivatkozva főigazgatói jegyzékre.

Az IH főigazgatói jegyzékén található többek között egy magyar állampolgárságú, természettudományokkal foglalkozó hálózati személy munkadossziéja, melyből kiolvasható, hogy angliai munkahelyén, biológiai és kémiai szakterületen dolgozó kollégáiról adott jelentéseket. A dossziét 1959-ben nyitották meg, és 1968-ban lezárták. Az iratot a (2) d) pontra hivatkozva titkosították, minősítési ideje 2048-ban, azaz a keletkezéstől számítva nyolcvankilenc év múlva jár le, feltételezhetően évtizedekkel az érintett halála után. A titokgazdának indokolnia kellene, hogy a magyar tudós nevének és például a 1963-as angliai tapasztalatairól írott jelentéseinek megismerése a Magyar Köztársaság mai nemzetbiztonsági érdekeinek valóban konkrét sérelmét okozná.

A b-d) pontokkal összefüggésben egyébiránt felmerül az is, hogy ha egy iratnak csak egy kis részében található információ a fenti személyekről, akkor már eleve kötelező törvényi rendelkezésnek kellett volna kimondania, hogy ez esetben a minősítő csak az irat ezen részének minősítését tarthatja fenn. Hasonló szándék egyébként a törvény 12.§-ának (3) bekezdéséből – igaz, erőtlenül, de – kiolvasható, illetve erre utal az irat helyett az adat szó alkalmazása is a 2.§-ban.

e) az egyes fontos, valamint közbizalmi és közvélemény-formáló tisztségeket betöltő személyek ellenőrzését végző bírák eljárása során keletkezett, amennyiben az eljárás eredményeként annak alanya lemondott vagy felmentését kezdeményezte;

Az e) pont meghagyható, de meg kell vizsgálni, hogy megfelelően alkalmazták-e. Ez a pont ugyanis nem a benne névvel említett személyekkel kapcsolatos, a törvény hatálya alá tartozó, 1990. február 14. előtti adatok és iratok visszatartását teszi lehetővé a szolgálatok számára, hanem csak azon bírósági (!) adatokét, amelyek az „átvilágító” bírák eljárása során, 1994 után – tehát nem 1990. február 14. előtt! – keletkeztek. Nem tudni, mi volt a t 2. § alkotójának szándéka ezzel a ponttal, ha a törvény hivatalos indokolása is arról szól, hogy „... megőrzi minősítését az egyes fontos tisztségeket betöltő személyek ellenőrzése során keletkezett adat ..., hiszen a korábbi átvilágítási törvény alapján az érintett joggal bízott abban, hogy lemondása esetén a bírák határozata nem kerül nyilvánosságra”. Nagy valószínűséggel itt csupán egy moratóriumról van szó: az érintett személy haladékot kapott arra, hogy idővel nyilvánosságra hozza múltbeli tevékenységének részleteit. S erre mindaddig van is ideje, amíg egy kutató meg nem találja, s – az átvilágító bírókhoz hasonlóan – összegyűjti, majd az érintett helyett nyilvánosságra hozza a rá vonatkozó, 1990. február 14. előtt keletkezett iratokat. Hiszen amennyiben az e) pontra hivatkozással 1990. február 14. előtti iratot tartottak volna vissza, akkor a minősítés törvényellenes, s ezen dokumentumokat át kell adni a Levéltárnak. Ha ezt a szolgálatok maguktól nem teszik meg, a Levéltár köteles bírósághoz fordulni.

2.§ (3) Fenntartható továbbá az államtitok minősítése a Ttv. alapján az államtitokkörbe tartozó azon adat tekintetében, amely

a) az azt jogszerűen birtokló szerv törvényben meghatározott feladatai ellátásához rendszeresen és elengedhetetlenül szükséges;

Tekintve, hogy csupán adatról van szó, ez a pont megtartható – azzal a kiegészítéssel, hogy mind a négy feltételt bizonyítani kell: hogy a szerv jogszerűen birtokolja, hogy a törvényi feladatához kell, és hogy rendszeresen és elengedhetetlenül szüksége van rá.

A KFH főigazgatói jegyzékén található 91 iratból 62 esetben, a KBH főigazgatói jegyzékén található 94 iratból pedig 61 esetben – tehát nagyjából az összes felsorolt irat 2/3-ánál – hivatkozott a titokgazda a (3) a) pontra a minősítés indokaként. Ebből arra következtethetünk, hogy jelenleg – a 2003. évi III. tv. alapján – az indoklást és bizonyítást nem igénylő (3) a) pontra való hivatkozás a legkézenfekvőbb a legkülönbözőbb tartalmú iratok visszatartására. Erre utal az is, hogy a minősítés érvényességi ideje ennél a pontnál (is) eltérő, és gyakran szembetűnően magas. A KBH jegyzékén található pl. a keletkezési évtől számított 103 (3/40), 101 (3/26) és 95 évre (3/7) titkosított irat is. (A KFH bizottság elnöke számára átadott főigazgatói jegyzékén nem tüntették fel az iratok keletkezési évét.)

b) a titkos információgyűjtés olyan eszközeinek vagy módszereinek felfedéséhez vezet, amelynek megismerése nyilvánvalóan vagy kimutathatóan sértené a Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági érdekeit,

c) nyilvánosságra kerülése esetén nyilvánvalóan vagy kimutathatóan károsítaná a Magyar Köztársaság rejtjelrendszerét vagy rejtjeltevékenységét,

d) nyilvánosságra kerülése nyilvánvalóan vagy kimutathatóan sértené a Magyar Köztársaság nemzetközi kötelezettségvállalását,

e) nyilvánosságra kerülése nyilvánvalóan vagy kimutathatóan sértené a Magyar Köztársaság és más állam közötti viszonyt, vagy károsítaná a Magyar Köztársaság külpolitikai céljainak érvényesítését,

f) nyilvánosságra kerülése nyilvánvalóan vagy kimutathatóan sértené a Magyar Köztársaságnak az Alkotmány 6. § (3) bekezdésében foglalt, a határon kívül élő magyarokért viselt felelősségének érvényesítéséhez fűződő érdekeit,

g) nyilvánosságra kerülése nyilvánvalóan vagy kimutathatóan károsítaná a Magyar Köztársaság védelempolitikai céljainak megvalósulását, a Magyar Honvédség nemzetközi kapcsolatait vagy hadrafoghatóságát,

h) nyilvánosságra kerülése nyilvánvalóan vagy kimutathatóan sértené a Magyar Köztársaság nemzetgazdasági érdekeit.

A „nyilvánvalóan” kitégelt minden pontból el kell hagyni.

A „kimutathatóan” kitégelt bizonyítást igényel, ezért azon pontoknál, amelyek megmaradnak, a törvénytörvényeknek – akár egyenként, akár általánosságban – tartalmaznia kell, hogy a minősítő kétséget kizáróan bizonyítani köteles, hogy az adott védendő érdekek az adat nyilvánosságra kerülésével – a felülvizsgálat idején ismert állapotok szerint – sérülnének.

A (3) c) pontban megnevezett – kommunikációs – eszköz, illetve eszközrendszer taxatívan szerepel az 1995. évi LXV. tv. titokkörüli jegyzék 1. számú mellékletének 17. pontjában. Használatára törvényesen fel vannak hatalmazva a nemzetbiztonsági szolgálatok (is). Hogy a rejtjelezés, rejtjeltevékenység iratainak titkosítása a minősítési idő akár legfelsőbb határáig – jelenleg kilencven év – is eltarthat, az kizárólag a nemzetbiztonsági szolgálatok fejlesztésére vonatkozó költségvetés belügye és kockázata, hiszen akár modernizálják a rejtjelezést, akár az avított módszert használják továbbra is, a 2003. évi III. tv. nem ezeknek az adatoknak a megismerését tűzte ki céljául. Annál is inkább, mivel az eszközhasználatnak ez a módja nem sérti az alkotmány emberi jogokra vonatkozó, 59. és 61. §-ának garanciális elveit.

A (3) b) pont esetében már ugyanez a helyzet. Az eszköz és módszer szavak közötti „vagy” kötőszó túlon túl tágga és pontatlanná teszi a meghatározást. Míg az eszközre érvényes lehet, amit a c) ponttal kapcsolatban az imént állítottunk, addig a módszer esetében

ez már nincs így. Állambiztonsági módszer pl. egy „konténer” fizikai kiürítése, amelyben hírszerző és kémelhárító titkos információt cseréltek az operatív tervben meghatározott módon, vagy pl. egy dezinformáció célba juttatása, amelyet az állambiztonsági szakszótár „játszmás ügyként” tart számon. Ezen – a magyar és külföldi kém történetekből közismert – módszerek titkosítása az esetek döntő többségében értelmetlen. A szövegben említett nemzetbiztonsági érdekek kapcsolatban pedig a (2) bekezdés d) pontjánál írottakat szükséges irányadónak tekinteni.

A (3) bekezdés b) és c) pontja alapján vitán felül a nemzetbiztonsági szolgálatok kompetenciájába tartoznak az IH főigazgatói jegyzékén tömegesen nyilvántartott hamis „családfák”, amelyeket a külföldre telepített magyar hírszerzők önvédelemből használtak, valamint azok a fedőokmányok is, amelyek az NBSZ főigazgatói jegyzékén szintén nagy számmal szerepelnek. Az ezek iránti érdeklődést maga a jogalkotó keltette fel azzal, hogy nem tette egyértelművé, hogy ezek is eszközök, mint pl. a rejtjelezés.

Emberi jogot expliciten nem sértenek az operatív tisztek és hálózati személyek találkozási helyeként működő, a külföldi követségek szemmel tartására szolgáló objektumok, a „K” és „T” lakások, valamint a garázból, irodahelyiségből, hídvámházból stb. kialakított „megfigyelőpontok” sem, ha kizárólag úgy tekintünk rájuk, mint ingatlanokra, azaz, olyan, politikailag semleges eszközökre, amelyeket a titkosszolgálatok használnak. De nem azok. Az NBSZ főigazgatói jegyzékén feltüntetett iratok között igen nagy, a többi szolgálat külön jegyzékén kisebb számban találhatók „K” és „T” lakás tulajdonosainak B-dossziéiban található szervezési nyilatkozatok, valamint az ingatlanok üzemeltetési és fenntartási költségeiről szóló dokumentumok. A számlákat a lakáshasználat illegális természetéből adódóan a BM „Külső Osztálya” fizette a „belügyi” szolgáltatóknak. A lakásokat néha – „szociális” okokra hivatkozva – megkaphatták otthonnal nem rendelkező, de megbízható operatív tisztek, a költségek „lefaragása” után megmaradt pénzt gyakran utalták át például a BM KISZ-szervezetének „takarítás fejében”. A BM „Külső Osztályának” az ingatlanokkal kapcsolatos kifizetései tehát nem szűken eszközellátásként, hanem politikai szervezetek közötti szerteágazó korrupciós módszerként értelmezhetőek. A B-dossziékból is egyértelműen kiderül, hogy a „K” és „T” lakások nem olyan rendszersemleges eszközök, mint például a már említett rejtjelrendszer. A BRFK III/III. 4-b. alosztálya például 1986-ban döbönt rá, hogy nincs megfelelő „T” lakásuk ahhoz, hogy videofelvételeken rögzíthessék a demokratikus ellenzék egyre rendszeresebbé váló március 15-i és október 23-i tüntetéseit a Batthyány-örökmécsesnél. Egy munkásör szolgálati feladatának tekintette, hogy lakását ingyenesen az állambiztonsági szolgálat rendelkezésére bocsássa. Ez csak 1990-ben okozott galibát, amikor a „T” lakás szerződését felbontották. Mivel a puritán munkásör továbbra sem fogadott el egy fillért sem „hazafias” feladatának teljesítéséért cserébe, a szokatlan ügyről közel hetven oldalas jegyzőkönyv született.

Itt érdemes megemlíteni, hogy az IH főigazgatói jegyzékén szereplő 543 irat közül a leggyakrabban – 173 esetben – a (3) b) pontra hivatkozott a titokgazda a minősítés indokaként, míg a (3) c) pontra csupán egyszer.

A (3) d-h) pontok megfogalmazása és létjogosultsága erősen kérdéses. Még ha az egyes pontokon belüli összes konjunktív feltételt bizonyítani is tudná a titokgazda – ami kétséges –, akkor is probléma, hogy a nemzetgazdasági érdek, a külpolitikai cél, a védelempolitikai cél nem statikus. A szöveg alapján nem megállapítható, hogy ki, mely szerv és mikor hivatott azt meghatározni. Ennélfogva egyik sem olyan erős érdek vagy érv, hogy felülírná az állampolgárok információs önrendelkezési és a közérdekű adatok megismeréséhez való alkotmányos jogát, az azok érvényesítéséhez fűződő és jól behatárolható érdekeket.

Négy szolgálat főigazgatói jegyzékén viszonylag ritkán említik ezeket a pontokat a minősítés indokaként. Az NBH-ban azonban a felsorolt 197 irat közel felénél – 87 esetben – hivatkozik a titokgazda a (3) e) pontra. Pl. az egyik ilyen iratban (3/71), a mintegy 24 kötetes

„rendkívüli esemény” dosszié-sorozat egyik kötetében az olvasható, hogy a titkos megbízott 1989-ben dezinformációkat továbbított egy nyugat-európai kémszervezetnek az Európai Közösségbe való magyar integráció lehetőségeiről, a KGST szervezetének változtatási terveiről, az MSZMP taglétszámáról, a Tungsram részvényeladásairól a Magyar Hitelbank számára, Magyarország vatikáni terveiről stb. A dossziében megtalálhatók az állambiztonsági „legendák” és azok valóságos alapja is. Az iratot 2060-ig, azaz 71 évre titkosították. Vajon milyen külpolitikai érdeke fűződik a Magyar Köztársaságnak ahhoz, hogy ezt a – rendszerváltás értékelése szempontjából nélkülözhetetlen – dokumentumot csak egy következő nemzedék ismerhesse meg?

A (3) f) ponttal kapcsolatban megemlítendő még a külföldön élő magyarok közösségéért viselt felelősségének kérdése. Elképzelhető, mi több, kívánatos is lehet a *Magyar Köztársaságnak az Alkotmány 6.§ (3) bekezdésébe foglalt, a határon kívül élő magyarokért viselt felelősségének érvényesítéséhez fűződő érdekek* védelme, főleg ha az érdekvédelem a parlamenti által jóváhagyott külpolitikai célt szolgál. A 2003. évi III. tv. azonban csak magyar és külföldi állampolgárokat (egyéneket) ismer el az 1990 február 14-e előtt keletkezett adatok esetében. Bármilyen célszerű volna is Észak- és Dél-Amerikában magyar nemzeti kisebbségek közé rejtőzött hungarista szervezetek illegális tevékenységét felszámolni, akármilyen jó lenne is a szomszédos országokban élő magyar nemzeti kisebbséget a helyi többség atrocitásaitól megóvni, ezzel a törvénnyel csupán a nemzetközi jogsértések számát lehetséges szaporítani. (A főigazgatói jegyzékeken szereplő iratok egyikénél sem jelölték meg a (3) f) pontot a minősítés indokaként.)

*

Már utaltunk arra, hogy bizonyos, jól körülhatárolható feltételek megléte esetén a nemzetbiztonsági (nemzeti) érdekek érvényesülése felülírhatja az adatok megismeréséhez fűződő alapérdekeket.

Az adatok – és nem iratok! – visszatartásának valóban pontos és szűk körű – az érintettek információs önrendelkezési jogát, valamint a közérdekű adatok megismeréséhez fűződő alkotmányos alapjogot nem sértő – meghatározása mellett alapvető jogalkotói feladat a bizonyítás kérdésének törvényben rögzített rendezése.

Az iratátadást kizáró okok meglétét ugyanis bizonyítani kell, ezért tisztázandó, hogy ki legyen a bizonyító fél, ki előtt történjék a bizonyítás, az egyes okokra hivatkozásnál mi legyen a bizonyítás tárgya – különös tekintettel arra, hogy leginkább konjunktív feltételekről van szó – legyen-e jogorvoslati fórum, s mi vagy ki legyen az. Az is kérdéses, hogy ki és milyen ismeretek alapján indítja el a bizonyítási folyamatot.

Fontos továbbá annak törvény általi kimondása – feltételezve, hogy a jelenlegi törvény módosításával és nem teljesen új normaalkotással kívánja a törvényhozó megoldani a vizsgálat alapján felszínre került problémákat –, hogy a 12.§ (3) bekezdése alapján fenntartott minősítésű és feloldott titkosságú adatokat egyaránt tartalmazó iratokat a minősítő – a rendkívül indokolt eseteket kivéve – ne tarthassa vissza, vagyis ne térhessen ki a 12.§ (3) bekezdésének alkalmazása alól. E „rendkívül indokolt eset” fogalmát pedig akként kell meghatározni, hogy a teljes irat visszatartására csak akkor kerülhessen sor, ha a 2.§ szerinti okok alapján **fel nem oldható titkosságú adatok nélkül az irat értelmét veszítené.**

Régi alapelv, hogy a bizonyítási kötelezettség az állítót terheli. Ennélfogva nem vitatható el, hogy a minősítés fenntartását szorgalmazó szolgálat bizonyítsa, hogy

- az egyes iratok bizonyos adatai tekintetében a 2.§ valamely kritériuma fennáll,
- továbbá – ha az egész iratot vissza kívánja tartani – hogy az iratban található és a 2.§ valamely pontjának/pontjainak – általa bizonyítottan – megfelelő adatok nagy száma vagy gyakori előfordulása miatt ezen adatok nélkül az irat értelmezhetetlen, ezért nemcsak a kérdéses adat, de az egész irat visszatartandó.

A jelenlegi szabályozás szerint a bizonyítás fóruma a bírói jegyzéken szereplő iratok tekintetében automatikusan a Legfelsőbb Bíróság – ami a törvényi szabályozás fentiek szerinti pontosítása mellett elfogadható megoldás –, míg az egyéb iratok vonatkozásában a Levéltár döntheti el, hogy elfogadja a szolgálat álláspontját, vagy bírósághoz fordul annak érdekében, hogy a szolgálat ott bizonyítsa be a titkosítás fenntartásának jogosságát. Ez utóbbi megoldás hiányossága szembeötlő: egy személyen, a Levéltár vezetőjén múlik, kiderül-e, hogy a szolgálat által visszatartott irat titkosításának fenntartása jogszerű vagy jogszerűtlen volt-e, s így végső soron az is, hogy ezen iratok a nyilvánosság és az érintettek számára hozzáférhetővé, a kutatók számára pedig kutathatóvá válnak-e. Mindenképp szükséges ezért e téren a törvény módosítása.

Megoldás lehet egy szakértői testület bevonása a jegyzék elfogadásába, esetleg magába a bizonyításba, vagy ezen iratoknál is az automatikus bírósági út. Figyelemmel azonban a bizonyítás jellegére és a vizsgálódás tárgyának sajátosságaira, nem feltétlenül a bíróság a minősítés-igazolási eljárás legalkalmasabb fóruma. Abban az esetben viszont, ha a törvényalkotó a szakmai szempontoknak leginkább megfelelő megoldást választaná, vagyis azt, hogy egy bíróságon kívüli szakértői testület bírálja el a minősítés jogosságát, pontosan meg kell határozni e testület tagjainak kiválasztási szempontjait, kinevezésük feltételeit – „C” típusú vizsgálat stb. –, és biztosítani kell, hogy a tudomásukra jutott államtitkokat ne hozzák nyilvánosságra, azokkal ne élhessenek vissza.

Egy ilyen megoldás természetesen azt eredményezné, hogy az adatok államtitok-jellegéről történő döntés kikerülne a minősítő kezéből. Ez jogorvoslati lehetőség nélkül nem lenne helyénvaló, hiszen a másik oldal, a szolgálatok szakmai indokai bizonyos esetekben – a szakértői testület álláspontjával ellentétben – mégis erősebbek lehetnek, mint amennyire a testület azokat értékeli. Emiatt lehetőséget kell adni a szolgálatoknak arra, hogy bírósághoz fordulhassanak, a testület döntésének megváltoztatását kérve.

A bírói listán levő iratok tekintetében szükséges továbbá annak törvényi szabályozása, hogy a titoktörvény szerinti rendszeres felülvizsgálatkor az iratok ismét a bíróság elé kerüljenek. Ellenkező esetben ezen iratok – a Legfelsőbb Bíróság első döntését követően – teljesen kikerülnek a törvény hatálya alól annak ellenére, hogy titkosságuk a titoktörvény 10.§-a szerinti bármelyik felülvizsgálatkor megszűnhet, illetve az elmúlt években már megszűnhetett volna. Igaz ugyan, hogy a 2003. évi III. tv. 12.§-ának (9) bekezdése értelmében ilyen esetben az iratot 30 napon belül meg kell küldeni a Levéltárnak, de könnyű belátni, hogy ennek teljesítése a hatályos szabályozás szerint csak a szolgálaton múlik, mivel ezen iratok létezéséről a Levéltár nem tudhat – figyelemmel arra, hogy a 12.§ (5) bekezdésének utolsó mondata szerint a bírói jegyzéken szereplő iratokat a Levéltárnak átadandó iratjegyzéken nem kell feltüntetni. (Más kérdés, hogy lehetne, mert a törvény nem tiltja, csak nem teszi kötelezővé.)

A 12.§ (5) bekezdésének szövegezése egyéb okból is problémás: *A felülvizsgálati eljárás során a 2. § (2)-(3) bekezdésben meghatározott adatokat tartalmazó iratok közül a nemzetbiztonsági érdek védelme szempontjából kiemelkedően fontos iratokról a nemzetbiztonsági szolgálat főigazgatója külön jegyzéket állít össze, amelyet a Legfelsőbb Bíróság e feladatra kijelölt bírója - "C" típusú nemzetbiztonsági ellenőrzését követően - hagy jóvá.*

A bírói kontroll tehát csak azt jelenti, hogy a bíró a különjegyzéket jóváhagyja. Ez önmagában kevés, és jól láthatóan minden garanciát, sőt minden ésszerűséget nélkülöz. Ha a törvényhozó valóban komolyan gondolta a bírói kontrollt, akkor rögzítenie kellett volna a törvényben, hogy a jóváhagyás csak olyan, részletesen indokolt határozattal történhet, amelyből a titkosítás feltételeinek megléte minden egyes irat, illetve adat esetében konkrétan nevesítve megállapítható. Értelemszerűen az ilyen formában megfogalmazott bírói határozat titkosítása indokolt, de létét – ha titkosítva is – biztosítani kell. A jelenlegi szabályozásból

ugyanis az következik, hogy a szolgálat készít egy listát, amit megkap a bíró, aki vagy végigolvassa a felsorolt iratok teljességét, vagy nem, majd jóváhagyja, s ezután a lista visszakerül a szolgálathoz anélkül, hogy a bíró tevékenységéről bárki is képet kapna. E szabályozás mellett – különösen, hogy nincs fellebbviteli fórum – a bíró lelkiismeretére van bízva, hogy dolgozik-e az iratokkal vagy sem, s döntésének indoka is – szó szerint – csak az ő fejében található, mivel arról írásban nem kell számot adnia. További magyarázatot nem kíván, hogy ez a helyzet miért tarthatatlan, s miért szükséges – az indokolási kényszeren túl – a fellebbvitel lehetőségének előírása. Ugyanakkor kérdésként merül fel, hogy kinek biztosítson a jogalkotó fellebbezési lehetőséget. Azon adatoknál, amelyeket a bíró levetet a listáról, a szolgálatnak mindenképp lehetőséget kell adni arra, hogy jogorvoslati fórum előtt is bizonyíthassa álláspontja helyességét. A problémát sokkal inkább az ellentétes eset okozza. Valószínűleg fellebbezési lehetőséget kellene biztosítani az ÁBTL elnöke és alelnöke mellé felállítandó szakértői testületnek.

Összefoglalva: a törvény 2.§-ában felsorolt minősítési indokok egy részét nem tartjuk fenntarthatónak, de ameddig ez a szöveg hatályos, a törvény szelleméből következően a visszatartást javasoló szolgálatnak bizonyítani szükséges

minden pontnál:

- hogy az adat maga államtitoknak minősül a titoktörvény alapján,
 - s ha az egész iratot visszatartják, ennek fentebb kifejtett okát;
- az egyes pontoknál:
- valamennyi konjunktív feltétel meglétét,
 - vagylagos feltételeknél azok valamelyikét az alábbiak szerint:

2.§ (2) a):

– mettől-meddig volt állományban:

- 1. beszerv.:
- 2. beszerv.:
- Kizárás:

– a nemzetbiztonsági szolgálatok állományába tartozott vagy azokkal együttműködött (nyílt állományú tiszt vagy hálózati személy volt):

– magyar vagy külföldi állampolgár:

– ha az egész iratot visszatartják, annak indoka:

Anonimizálás esetén is felismerhető az érintett személy, ezért 3 év alatt felvilágosítják a volt hálózati személyt nevének nyilvánosságra hozataláról (ez alatt a 3 év alatt az egész irat visszatartható, utána a teljes irat átkerül az ÁBTL-be és ott megismerhető).

– az 1995. LXV. (titok)tv. mellékletének mely pontja szerint minősül államtitoknak az adat:

2.§ (2) b):

– melyik szervnél végzett tevékenységet:

– milyen tevékenységet végzett:

– mettől-meddig végezte ezt a tevékenységet:

– emiatt mely országban fenyegetné kiutasítás vagy beutazási tilalom vagy büntetőeljárás (a megfelelő rész aláhúzandó) – a külföldi jogszabály pontos helyének megjelölésével:

– mikor évül el külföldön a cselekmény büntethetősége, illetve a kiutasítással, illetve beutazási tilalommal való fenyegetése – a külföldi jogszabály pontos helyének megjelölésével:

– ha az egész iratot visszatartják, annak indoka:

Anonimizálás esetén is felismerhető az érintett személy, ezért az elévülési idő letelte előtt csak a teljes irat visszatartásával érhető el, hogy ne indítsanak vele szemben külföldön büntetőeljárást.

– az 1995. LXV. tv. mellékletének mely pontja szerint minősül államtitoknak az adat:

2.§ (2) c):

– melyik szervnél végzett tevékenységet:

– milyen tevékenységet végzett:

– mettől-meddig végezte ezt a tevékenységet:

– e miatt alaposan feltehető, hogy személyének felfedése esetén e tevékenysége miatt ellene ~~vagy hozzátartozójával szemben~~ az életet, a testi épséget, illetve a személyes szabadságot súlyosan sértő vagy veszélyeztető bűncselekményt követnek el

– ki követné el:

– mi a feltevés alapja:

– ha az egész iratot visszatartják, annak indoka:

– az 1995. LXV. tv. Mellékletének mely pontja szerint minősül államtitoknak az adat:

2.§ (2) d):

– a hálózati személy vagy operatív kapcsolat, akinek személyazonossága az iratból kiderülhet

– mely szervnél,

– milyen beosztásban tevékenykedett,

– milyen azonosítóval tartották nyilván

– az Nbtv. 74.§-a mely pontja szerinti nemzetbiztonsági érdeket sértene a személyazonossága felfedése:

– konkrétan miben nyilvánul meg az Nbtv-nek megfelelő érdek:

– hogyan sérülne ezen konkrét személy személyazonosságának felfedésével a fentiekben konkrétan meghatározott nemzetbiztonsági érdek:

– ha az egész iratot visszatartják, annak indoka:

– az 1995. LXV. tv. Mellékletének mely pontja szerint minősül államtitoknak az adat:

A **2.§ (2) e)** pontjáról fentebb részletesen írtunk.

2.§ (3)

Fenntartható továbbá az államtitok minősítése a Ttv. alapján az államtitokkörbe tartozó azon adat tekintetében (a Ttv. alapján államtitokkörbe tartozik az irat valamely adata – a Ttv. helyének pontos megjelölésével és az érintett adat konkrét nevesítésével), amely

2.§ (3) a):

az azt jogszerűen birtokló szerv törvényben meghatározott feladatai ellátásához rendszeresen és elengedhetetlenül szükséges;

Az adat minősítésének indoklásában minden egyes esetben szerepelnie kell, hogy

– mely szerv birtokolja;

– mi a birtoklás jogalapja (a törvényhely megjelölésével);

– mely törvényi feladatai ellátásához használja (a törvényhely megjelölésével és konkretizálva);

– rendszeresen használja-e (milyen konkrétumokhoz kapcsolódik a rendszeresség?);

– elengedhetetlenül szükséges-e, vagyis mással nem pótolható, e nélkül nem tudja ellátni a feladatait.

2.§ (3) b):

a titkos információgyűjtés olyan eszközének vagy módszerének felfedéséhez vezet, amelynek megismerése nyilvánvalóan vagy kimutathatóan sértené a Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági érdekeit;

Az adat minősítésének indoklásában minden egyes esetben szerepelnie kell, hogy

- mi ez az eszköz vagy módszer;
- az Nbtv. 74.§-ának mely pontja szerinti érdeket sértene;
- konkrétan mi ez az érdek;
- mikor áll fenn ez az érdek;
- konkrétan hogyan sértené.

2.§ (3) c):

nyilvánosságra kerülése esetén nyilvánvalóan vagy kimutathatóan károsítaná a Magyar Köztársaság rejtjelrendszerét vagy rejtjeltevékenységét;

Az adat minősítésének indoklásában minden egyes esetben szerepelnie kell, hogy

- mivel, miként károsítaná.

2.§ (3) d):

nyilvánosságra kerülése nyilvánvalóan vagy kimutathatóan sértené a Magyar Köztársaság nemzetközi kötelezettségvállalását;

Az adat minősítésének indoklásában minden egyes esetben szerepelnie kell, hogy

- konkrétan mi ez a kötelezettségvállalás;
- milyen időszak tekintetében áll fenn;
- az irat mely adatának nyilvánosságra kerülése sértené e kötelezettségvállalást;
- mivel, milyen módon sértené;
- a kötelezettségvállalás sérelme milyen fokú – arányban áll-e a nyilvánosságra hozatal elmaradásával bekövetkező más irányú érdeksérelemmel.

2.§ (3) e):

nyilvánosságra kerülése nyilvánvalóan vagy kimutathatóan sértené a Magyar Köztársaság és más állam közötti viszonyt, vagy károsítaná a Magyar Köztársaság külpolitikai céljainak érvényesítését;

Az adat minősítésének indoklásában minden egyes esetben szerepelnie kell, hogy

- mely államhoz fűződő viszonyt sértené;
- milyen módon sértené;
- ki kell mutatni azt is, hogy biztosan sértené (a törvény ugyanis nem azt mondja, hogy sérthetné);
vagy
- mely külpolitikai cél érvényesülését sértené (kérdés, hogy hol és ki határozza meg ezt a célt és meddig áll fenn, mert a cél megszűnte után, nem lehet hivatkozni rá);
- milyen módon sértené;
- ki kell mutatni azt is, hogy biztosan sértené (a törvény ugyanis nem azt mondja, hogy sérthetné).

2.§ (3) f):

nyilvánosságra kerülése nyilvánvalóan vagy kimutathatóan sértené a Magyar Köztársaságnak az Alkotmány 6. § (3) bekezdésében foglalt, a határon kívül élő magyarokért viselt felelősségének érvényesítéséhez fűződő érdekeit;

2.§ (3) g):

nyilvánosságra kerülése ~~nyilvánvalóan vagy~~ kimutathatóan károsítaná a Magyar Köztársaság védelempolitikai céljainak megvalósulását, a Magyar Honvédség nemzetközi kapcsolatait vagy hadrafoghatóságát;

Az adat minősítésének indoklásában minden egyes esetben szerepelnie kell, hogy
– milyen védelempolitikai célt károsítana (*melyek a védelempolitikai célok? hol vannak ezek lefektetve? ki határozhatja meg ezeket? milyen időszakra vonatkoznak? ha megszűnnek, megszűnik a hivatkozási alap is*);

– hogyan károsítaná;

– ki kell mutatni azt is, hogy biztosan károsítaná;

vagy

– a Magyar Honvédség mely konkrét nemzetközi kapcsolatát károsítaná;

– hogyan károsítaná;

– ki kell mutatni azt is, hogy biztosan károsítaná;

vagy

– hogyan károsítaná a hadrafoghatóságot;

– ki kell mutatni azt is, hogy biztosan károsítaná.

2.§ (3) h):

nyilvánosságra kerülése ~~nyilvánvalóan vagy~~ kimutathatóan sértené a Magyar Köztársaság nemzetgazdasági érdekeit.

Az adat minősítésének indoklásában minden egyes esetben szerepelnie kell, hogy
– milyen nemzetgazdasági érdeket sértene (*melyek a nemzetgazdasági érdekek? hol vannak ezek lefektetve? ki határozhatja meg ezeket? milyen időszakra vonatkoznak? ha megszűnnek, megszűnik a hivatkozási alap is*);

– hogyan sértené;

– ki kell mutatni azt is, hogy biztosan károsítaná.

Valamennyi pontnál: ha az egész iratot vissza kívánja tartani, annak bizonyítása, hogy az iratban található és a 2.§ valamely pontjának/pontjainak – általa bizonyítottan – megfelelő adatok nagy száma vagy gyakori előfordulása miatt ezen adatok nélkül az irat értelmezhetetlen, ezért nemcsak a kérdéses adat, de az egész irat visszatartandó.

Főigazgatói jegyzékek

Az Információs Hivatal főigazgatói jegyzéke

Az IH főigazgatói jegyzékén összesen 543 darab irat szerepel.

A darabszám nem állapítható meg pontosan, mivel az egyes iratok keletkezési éve, minősítésének indoka és a minősítés érvényességi ideje külön listán szerepel. A listák nehezen összevehetők, a sorszámok nem azonosak (lásd 1. szakasz). Több esetben előfordul, hogy az egyik listán az irat keletkezési éve fel van tüntetve, de a másik lista megfelelő sorszáma melletti rubrika üres, vagy a lejárati éve van feltüntetve, és a másik listán a keletkezési év rubrikája üres (lásd pl.: 1. szakasz 103, 117–125; 3. szakasz 42, 52, 102–104, 141–145, 208, 212, 213, 220, 222.) Ennek a számítási különbözetnek az a magyarázata, hogy a főigazgató

jegyzékre felvett 543 iratból 33-at nem hagyott jóvá a Legfelsőbb Bíróság kijelölt bírása. A különbség helyén egyetlen semmitmondó kifejezés található: „TÖRÖLVE”. Az nem derül ki az IH főigazgatói jegyzékéből, hogy a törlésre azért került-e sor, mert az irat esetében a bíró nem értett egyet a 2.§ egyetlen bekezdésével sem, vagy azért, mert az iratot visszatartatta az IH visszatartott minősített iratai között, vagy javasolta átadásukat az ÁBTL-nek a többi minősített irattal egyetemben. Minthogy a dilemma megoldásához az IH nem csatolta a *Magyar Közlöny* 2003. 32 számában, a 2317. oldalon kihirdetett, a 2003 évi III. tv. végrehajtási utasításához *kötelezően* csatolandó 3. számú melléklet adatlapját [kitöltendő: főnyilvántartókönyvi szám; iktatószám/dossziészám; tárgy; példányszám; lapszám; készítő szerv; (...) a különjegyzékbe történő felvétel indoka], a szakértői bizottságnak nem volt más választása, mint visszatérni a hagyományos levéltári fogalmakhoz. Azaz, az irat keletkeztetési és a lezárt irat minősítési eljárásának időtartamaihoz, ahogy ez alább olvasható.

A jegyzékre kerülés indokaként megjelölték a 2003. évi III. tv. 2. §

- (2) bek. a) pontját 113 esetben,
- (2) bek. b) pontját 61 esetben,
- (2) bek. c) pontját 2 esetben, (2/130, 3/278)
- (2) bek. d) pontját 53 esetben,
- (3) bek. a) pontját 66 esetben,
- (3) bek. b) pontját 173 esetben,
- (3) bek. c) pontját 1 esetben, (2/129)
- (3) bek. d) pontját 1 esetben, (1/2)
- (3) bek. e) pontját 48 esetben
- (3) bek. h) pontját 25 esetben.

A főigazgatói különjegyzéken szereplő iratok a keletkezési év és a minősítés érvényességi ideje (az évek száma) szerint (zárójelben a darabszám):

Keletkezési év	Minősítés érv. ideje (a keletkezés évétől számítva)	Megjegyzés (keletkezési évkör, min. indoka)
1950 (4)	80–130 év 98 év (1) 92 év (1) 87 év (1)	1950–54, 3/a 1/113 1950–2001, 2/d 2/52 1950–83, 2/d 1/35
1952 (3)	107 év (1) 97 év (1) 85 év (1)	1952–2003, 3/a 1/112 1952–57, 2/d 1/114
1953 (4)	95 év (1) 80 év (3)	1953(!), 3/b 1/64
1954 (1)	80 év (1)	
1955 (5)	103 év (1) 86 év (1) 80 év (3)	1955–97, 3/a 1/111
1956 (2)	80 év (2)	
1957 (3)	111 év (1) 98 év (1) 92 év (1)	1957–66, 2/d 1/100 1957–58, 2/d 1/54 1957–61, 2/d 1/115
1958 (2)	83 év (1) 78 év (1)	
1959 (4)	117 év (1)	1959–61, 3/b 1/73

	109 év (1) 96 év (1) 84 év (1)	1959–68, 2/d 1959–87, 2/a	1/56 1/48
1960 (4)	93 év (1) 80 év (1) 79 év (2)	1960–83, 2/a	1/57
1961 (8)	107 év (1) 86 év (1) 83 év (1) 79 év (3) 72 év (1) 69 év (1)	1961–68, 2/d	1/116
1962 (6)	119 év (1) 87 év (1) 79 év (2) 77 év (2)	1962–69, 3/a	1/101
1963 (2)	79 év (2)		
1964 (8)	113 év (1) 98 év (1) 94 év (1) 84 év (1) 79 év (3) 75 év (1)	1964–99, 3/a. 1964–2002, 2/d 1964–2002, 2/d	1/92 1/53 1/55
1965 (16)	89 év (1) 84 év (2) 83 év (2) 82 év (1) 81 év (1) 79 év (5) 78 év (1) 77 év (1) 76 év (1) 71 év (1)	1965–82, 3/e 1965–87, -82, 3/e 1965–92, 3/e	2/20 1/99, 110 1/89, 91 1/82
1966 (3)	81 év (1) 80 év (1) 79 év (1)	1966–75, 2/d 1966–74, 3/h 1966, 3/h	1/41 1/38 1/22
1967 (14)	89 év (1) 84 év (1) 83 év (1) 81 év (3) 80 év (1) 79 év (4) 75 év (1) 74 év (1) 62 év (1)		
1968 (10)	108 év (1) 80 év (2) 79 év (3) 78 év (1) 76 év (1)	1968 (?), 3/e	1/74

	71 év (1) 62 év (1)		
1969 (13)	100 év (1) 92 év (1) 86 év (1) 79 év (4) 78 év (2) 75 év (2) 72 év (1) 62 év (1)	1969–78, 2/d 1969–2001, 2/a	1/59 2/35
1970 (15)	87 év (2) 84 év (1) 81 év (1) 80 év (5) 79 év (4) 75 év (1) 72 év (1)		
1971 (14)	88 év (1) 85 év (1) 82 év (1) 80 év (4) 79 év (6) 78 év (1)	1971–93, 3/b	3/92
1972 (16)	90 év (1) 86 év (1) 85 év (1) 84 év (2) 83 év (1) 82 év (4) 81 év (1) 79 év (5)	1972–73, 3/b 1972–96, 3/b 1972–96, 3/b	2/171 2/78 2/74
1973 (12)	84 év (1) 82 év (1) 81 év (1) 79 év (8) 77 év (1)		
1974 (9)	88 év (1) 80 év (2) 79 év (5) 50 év (1)	1974, 3/b	2/172
1975 (24)	90 év (2) 87 év (1) 83 év (2) 82 év (2) 81 év (1) 80 év (5) 79 év (10) 74 év (1)	1975, 2/a; 3/c	2/125, 129
1976 (21)	103 év (1) 86 év (2)	1974–99, 2/a	2/6

	82 év (2) 80 év (4) 79 év (9) 78 év (1) 73 év (2)	
1977 (18)	96 év (1) 82 év (1) 81 év (1) 80 év (5) 79 év (5) 78 év (3) 74 év (1) 69 év (1)	1977–93, 2/a 2/7 Ld. 2/79, 85, 91.
1978 (28)	84 év (1) 80 év (1) 79 év (17) 78 év (2) 77 év (3) 76 év (1) 75 év (1) 73 év (2)	
1979 (22)	90 év (1) 80 év (1) 79 év (10) 78 év (1) 77 év (2) 76 év (2) 75 év (1) 73 év (1) 72 év (2) 50 év (1)	1979, 2/c 2/130
1980 (24)	79 év (22) 78 év (1) 57 év (1)	
1981 (8)	82 év (1) 79 év (7)	
1982 (16)	95 év (1) 80 év (2) 79 év (11) 78 év (2)	1982–89, 3/e 3/225
1983 (21)	90 év (1) 85 év (1) 79 év (17) 59 év (1) 50 év (1)	1983, 3/b 3/209
1984 (24)	80 év (5) 79 év (16) 77 év (1) 76 év (1) 49 év (1)	

1985 (24)	80 év (2) 79 év (21) 49 év (1)		
1986 (20)	90 év (1) 82 év (1) 80 év (1) 79 év (14) 78 év (1) 69 év (2)	1986–96, 3/b	3/192
1987 (46)	89 év (1) 88 év (1) 81 év (3) 80 év (2) 79 év (34) 69 év (1) 49 év (4)	1987–90, 3/b 1987–90, 3/b	3/226 3/227
1988 (31)	80 év (2) 79 év (28) 49 év (1)		
1989 (32)	80 év (2) 79 év (24) 78 év (1) 66 év (1) 50 év (1) 49 év (3)		
1990 (7)	79 év (4) 76 év (1) 70 év (1) 50 év (1)		

2. A Katonai Biztonsági Hivatal főigazgatói jegyzéke

A KBH főigazgatói jegyzékén összesen 94 darab irat szerepel.

A jegyzékre kerülés indokaként megjelölték a 2003. évi III. tv. 2. §

- (2) bek. a) pontját 30 esetben,
- (2) bek. b) pontját 10 esetben,
- (2) bek. d) pontját 2 esetben,
- (3) bek. a) pontját 61 esetben,
- (3) bek. e) pontját 1 esetben.

82 irat esetében egy-egy pontra; 11 irat (pl. 2/12-19) esetében két-két pontra /pl. (2) bek. a) és b)/; 1 irat esetében (1/2) pedig három pontra /(2) bek. b)-d) és (3) bek. b)/ hivatkoztak.

A főigazgatói jegyzéken szereplő iratok a keletkezési év és a minősítés érvényességi ideje (az évek száma) szerint (zárójelben a darabszám, 3 iratnál nincs feltüntetve a keletkezési év):

Keletkezési év	Minősítés érv. ideje (a keletkezési évtől számítva)	Megjegyzés (min. indoka)
1955 (2)	95 év (1) 81 év (1)	3/a 3/7
1956 (1)	79 év (1)	
1957 (9)	94 év (1) 93 év (4) 83 év (1) 80 év (2) 79 év (1)	3/a 3/51 3/a 3/43, 49, 50, 57
1958 (9)	92 év (6) 89 év (2) 82 év (1)	3/a 3/16, 32, 46, 47, 52, 55 3/a 3/10, 23
1959 (3)	103 év (1) 91 év (1) 88 év (1)	3/a 3/40 3/a 3/44 3/a 3/17
1960 (1)	102 év (1)	3/b és 3/e 1/11
1961 (1)	89 év (1)	3/a 3/45
1962 (2)	88 év (2)	2/a és 3/b, 3/a 1/1, 3/13
1963 (5)	85 év (1) 82 év (1) 81 év (1) 77 év (1) 73 év (1)	
1964 (3)	86 év (1) 81 év (2)	
1965 (3)	95 év (1) 85 év (1) 80 év (1)	3/a 3/61
1966 (1)	84 év (1)	
1967 (7)	88 év (1)	3/a 3/11

	87 év (1) 86 év (1) 83 év (1) 80 év (1) 79 év (1) 78 év (1)	3/a 3/a	3/31 3/38
1968 (2)	79 év (1) 72 év (1)		
1969 (16)	101 év (1) 96 év (1) 91 év (2) 81 év (8) 79 év (1) 76 év (2) 51 év (1)	3/a 2/b és 2/d 3/a	3/26 1/2 3/35
1970 (3)	80 év (2) 75 év (1)		
1971 (5)	79 év (1) 77 év (1) 74 év (3)		
1973 (6)	87 év (1) 77 év (4) 67 év (1)		
1974 (1)	76 év (1)		
1977 (2)	73 év (1) 69 év (1)		
1978 (3)	70 év (1) 68 év (1) 67 év (1)		
1979 (3)	71 év (1) 66 év (2)		
1981 (2)	69 év (2)		
1986 (1)	64 év (1)		

3. A Katonai Felderítő Hivatal főigazgatói jegyzéke

A KFH főigazgatói jegyzékén összesen 91 darab irat szerepel.

A jegyzékre kerülés indokaként a 2003. évi III. tv. 2. §-ában felsorolt pontok közül

- 8 irat esetében mindössze egy-egy pontra utaltak /pl. a 3 (bek) a) pontjára 6 alkalommal; a (3) bek. e) pontjára 1 és a (3) bek. b) pontjára 1 alkalommal,
- 60 irat esetében két-két pontra /pl. (2) bek. a) – (3) bek. b)/,
- 23 irat esetében pedig három pontra /(2) bek. b)-d.), (3) bek. b)/ hivatkoztak.

A jegyzékre kerülés indokaként megjelölték a 2003. évi III. tv. 2. §

- (2) bek. a) pontját 19 esetben,
- (2) bek. b) pontját 34 esetben,
- (2) bek. d) pontját 20 esetben,
- (3) bek. a) pontját 62 esetben,
- (3) bek. b) pontját 50 esetben,
- (3) bek. e) pontját 12 esetben.

Az átadott főigazgatói jegyzéken nem szerepel a felsorolt iratok keletkezési éve, csak a minősítés érvényességi ideje, azaz a lejárati éve (zárójelben a darabszám):

2076 (13)

2075 (31)

2049 (26)

2045 (1)

2019 (4)

2016 (12)

2006 (2) ???

[Az iratra a jogszabálynak megfelelően átvezették a 2005 évi felülvizsgálat eredményét, a főigazgatói jegyzékről azonban elmulasztották törölni a visszaminősítést.]

2005 (2) ???

[u. a]

4. A Nemzetbiztonsági Hivatal főigazgatói jegyzéke

Az NBH főigazgatói jegyzékén összesen 197 darab irat szerepel.

A jegyzékre kerülés indokaként megjelölték a 2003. évi III. tv. 2. §

- (2) bek. a) pontját 21 esetben,
- (2) bek. d) pontját 37 esetben,
- (3) bek. b) pontját 51 esetben,
- (3) bek. e) pontját 87 esetben,
- (3) bek. h) pontját 1 esetben.

A főigazgatói jegyzéken szereplő iratok a keletkezési év és a minősítés érvényességi ideje (az évek száma) szerint (zárójelben a darabszám, 3 iratnál nincs feltüntetve a keletkezési év):

Keletkezési év	Minősítés érv. ideje (a keletkezési évtől számítva)	Megjegyzés (keletkezési évkör, min. indoka)
1964 (1)	78 év (1)	
1965 (3)	92 év (2) 79 év (1)	1965, 1965–89, 3/b 2/58, 60
1966 (1)	80 év (1)	
1967 (1)	80 év (1)	
1968 (1)	80 év (1)	
1970 (1)	80 év (1)	
1971 (1)	80 év (1)	
1972 (2)	85 év (1) 80 év (1)	
1973 (5)	80 év (4) 77 év (1)	
1974 (1)	83 év (1)	
1975 (2)	88 év (1) 80 év (1)	1975–89, 2/a 3/105
1976 (10)	80 év (7) 79 év (2) 77 év (1)	
1977 (11)	82 év (1) 80 év (4) 79 év (2) 78 év (1) 76 év (3)	
1978 (8)	80 év (4) 75 év (3) 74 év (1)	
1979 (11)	80 év (4) 79 év (2) 78 év (3) 74 év (2)	
1980 (6)	80 év (3) 78 év (1) 76 év (1) 73 év (1)	

1981 (10)	80 év (4) 79 év (1) 76 év (1) 75 év (2) 72 év (2)	
1982 (14)	80 év (6) 78 év (3) 76 év (1) 75 év (2) 74 év (1) 71 év (1)	
1983 (11)	80 év (6) 77 év (1) 75 év (1) 74 év (2) 70 év (1)	
1984 (22)	80 év (10) 79 év (1) 78 év (1) 76 év (6) 74 év (1) 73 év (1) 69 év (2)	
1985 (11)	80 év (3) 79 év (2) 77 év (1) 75 év (3) 73 év (1) 68 év (1)	
1986 (14)	80 év (6) 79 év (3) 78 év (1) 76 év (1) 74 év (2) 67 év (1)	
1987 (26)	80 év (8) 79 év (7) 78 év (3) 77 év (1) 75 év (1) 73 év (3) 70 év (2) 66 év (1)	
1988 (7)	80 év (1) 79 év (1) 77 év (1) 76 év (3) 72 év (1)	
1989 (12)	80 év (3) 79 év (2)	

	76 év (1) 75 év (2) 71 év (4)	
1990 (2)	70 év (2)	

5. A Nemzetbiztonsági Szakszolgálat főigazgatói különjegyzéke

Az NBSZ főigazgatói külön jegyzékén összesen 626 darab irat szerepel. A jegyzékre kerülés indoka minden esetben „kiemelkedően fontos nemzetbiztonsági érdek” (2003. évi III. tv. 12. § (5) bekezdés).

A főigazgatói külön jegyzéken szereplő iratok a keletkezési év és a minősítés érvényességi ideje szerint (5 iratnál nincs feltüntetve a keletkezési év, zárójelben a darabszám):

Keletkezési év	Minősítés érv. ideje (a keletkezési évtől számítva)
1954 (2)	79 év (2)
1957 (3)	79 év (1) 78 év (2)
1959 (4)	76 év (4)
1960 (2)	79 év (1) 75 év (1)
1961 (25)	79 év (25)
1962 (29)	79 év (27) 73 év (2)
1963 (27)	79 év (22) 72 év (5)
1964 (16)	79 év (15) 71 év (1)
1965 (18)	79 év (14) 70 év (4)
1966 (16)	79 év (15) 69 év (1)
1967 (20)	79 év (17) 68 év (3)
1968 (20)	79 év (18) 67 év (2)
1969 (16)	79 év (15) 66 év (1)
1970 (25)	79 év (20) 65 év (5)
1971 (18)	79 év (17) 64 év (1)
1972 (19)	79 év (14) 78 év (1) 63 év (4)
1973 (19)	79 év (17) 62 év (2)
1974 (21)	79 év (16) 76 év (1) 61 év (4)
1975 (17)	79 év (15) 60 év (2)
1976 (18)	79 év (17)

	59 év (1)
1977 (21)	79 év (16) 58 év (5)
1978 (19)	79 év (16) 57 év (3)
1979 (13)	79 év (11) 71 év (1) 56 év (1)
1980 (24)	79 év (13) 55 év (9) 50 év (2)
1981 (19)	79 év (13) 69 év (3) 54 év (3)
1982 (15)	79 év (10) 57 év (1) 53 év (4)
1983 (17)	79 év (14) 52 év (3)
1984 (23)	79 év (16) 51 év (7)
1985 (24)	79 év (17) 50 év (7)
1986 (41)	79 év (13) 49 év (28)
1987 (24)	79 év (18) 48 év (6)
1988 (22)	79 év (14) 47 év (8)
1989 (15)	79 év (13) 46 év (2)
1990 (8)	79 év (8)

X. A nemzetbiztonsági érdek és az iratminősítés

A nemzetbiztonság, a nemzetbiztonsági érdek az államok szuverenitása és alkotmányos belső rendje szempontjából alapvető fontosságú kategória. Olyan államrezon, amelynek megvalósításában, érvényesítésében megkülönböztetett szerepet töltenek be a nemzetbiztonsági szolgálatok.

Nem véletlen, hogy több, az emberi jogokkal foglalkozó nemzetközi egyezmény is kitér rá. Az Európa Tanács 1950. november 4-én Rómában elfogadott egyezménye az emberi jogok és az alapvető szabadságok közös védelméről (1984-ig hét kiegészítő jegyzőkönyvet kapcsoltak hozzá), amelyhez Magyarország is csatlakozott (1993. évi XXXI. törvény), kimondta, hogy a magán- és családi élet, a lakás és levelezés tiszteletben tartását (8. cikk), a véleményalkotás szabadságát és az információk, eszmék megismerésének és közlésének szabadságát (10. cikk), a gyülekezési és az egyesülési jog szabadságát (11. cikk), a mozgás szabadságát és a lakhely szabad megválasztásának jogát (negyedik kiegészítő jegyzőkönyv 2. cikke) akkor korlátozhatják a hatóságok, ha a nemzetbiztonság, a közbiztonság érdeke, az ország gazdasági jóléte, zavargás, bűnözés megakadályozása s még néhány egyéb szempont szükségessé teszi. A felsorolásban minden cikknél a nemzetbiztonsági szempont áll az első helyen.

Hasonlóan foglalt állást az Egyesült Nemzetek Közgyűlésén 1966. december 16-án elfogadott Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya (ezt Magyarországon az Elnöki Tanács 1976. évi 8. törvényerejű rendelete hirdette ki). A mozgásszabadság, a tartózkodási hely szabad megválasztása (12. cikk), a külföldiek jogi fellépése kiutasításuk ellen (13. cikk), a szólásszabadság, „mindenfajta adat és gondolat határookra való tekintet nélküli – szóban, írásban, nyomtatásban, művészi formában vagy bármilyen más tetszés szerinti módon történő – keresésének, megismerésének és terjesztésének” szabadsága (19. cikk), a békés gyülekezési jog (21. cikk), az egyesülési jog (22. cikk) gyakorlása csak olyan korlátozásoknak vethető alá, amelyek „az állam biztonsága, a közbiztonság és a közrend, illetőleg a közegészségügy, közérkölc s vagy mások jogai és szabadságai védelme érdekében szükségesek”. Az emberi jogok korlátozását nemzetbiztonsági okokból a nemzetbiztonsági törvényben (1995. évi CXXV. t.) a magyar törvényhozás is lehetővé teszi.

Magyarország kötelezettségvállalásait biztonságpolitikai téren magasabb szintre emelte belépése az Észak-atlanti Szerződés Szervezetébe és az Európai Unióba. Az ország külső biztonsági helyzetében minőségi változás következett be. Ezt rögzítette a 94/1998. (XII. 29.) sz. országgyűlési határozat a Magyar Köztársaság biztonság- és védelempolitikájának alapelveiről. Az országgyűlés a NATO-csatlakozás kapcsán kimondta: „A Magyar Köztársaság a biztonságot átfogó módon értelmezi [kiemelés – S. L.], amely a hagyományos politikai és hatalmi tényezőknél túl magába foglalja a széles értelemben vett biztonság egyéb – gazdasági és pénzügyi, emberi jogi és kisebbségi, információs és technológiai, környezeti, valamint nemzetközi jogi – dimenzióit is.” Ez az értelmezés kiemelte, hogy a globális kihívások korában „lényegesen megnőtt és összetettebbé vált a kockázatok és veszélyforrások köre. [...] Növekvő kockázatot jelentenek az eltérő társadalmi fejlődésből fakadó, országok és csoportok közötti, átmeneti vagy tartós ellentétek, a gazdasági, pénzügyi és társadalmi válságok, az etnikai és vallási feszültségek, a terrorizmus, a szervezett bűnözés, az illegális kábítószer- és fegyverkereskedelem, a demográfiai feszültségek, a tömeges migráció és a nagyfokú környezeti ártalmak.”

A határozat leszögezte, hogy az ország nemzetbiztonsági céljait két pillérré építi: az euroatlanti integrációra, a nemzetközi együttműködésre, illetve a nemzeti önerőre.

Biztonságpolitikai céljait elsősorban a külpolitika, a gazdaságpolitika és a védelempolitika útján éri el. Alapvető követelményként fogalmazza meg, hogy „a magyar biztonságpolitikának és intézményrendszerének úgy kell működnie, hogy képes legyen időben felismerni, folyamatosan és megbízhatóan értékelni az ország biztonságát veszélyeztető tényezőket, ennek alapján időben meghozni a veszélyhelyzetek megelőzéséhez, illetve elhárításához szükséges döntéseket és végrehajtani az ezekből fakadó intézkedéseket”.

A magyar alkotmány is szól a „nemzetbiztonsági tevékenységről” és a „polgári nemzetbiztonsági szolgálatokról” (40/A. és 40/B. §), de rendeltetésüket nem definiálja. Pusztán azt írja elő, hogy a nemzetbiztonsági tevékenységgel összefüggő részletes törvényi szabályozáshoz kétharmados parlamenti többség szükséges. Azért is volt szükség kétharmados törvényre, mert a nemzetbiztonsági tevékenység – jelentősége és jellege miatt – az alkotmányban lefektetett alapjogok korlátozásával járhat.

A nemzetbiztonsági szolgálatok feladatkörét a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény (a továbbiakban Nbt.) kodifikálta. E törvény értelmező rendelkezései között meghatározta a nemzetbiztonsági érdek fogalmát. A 74. § definíciója szerint

„*nemzetbiztonsági érdek*: a Magyar Köztársaság szuverenitásának biztosítása és alkotmányos rendjének védelme, ennek keretén belül

- az ország függetlensége és területi épsége elleni támadó szándékú törekvések felderítése,
- az ország politikai, gazdasági, honvédelmi érdekeit sértő vagy veszélyeztető leplezett törekvések felfedése és elhárítása,
- a kormányzati döntésekhez szükséges, a külföldre vonatkozó, illetőleg külföldi eredetű információk megszerzése,
- az ország az alapvető emberi jogok gyakorlását biztosító alkotmányos rendjének, a többpárti rendszeren alapuló képviselői demokráciának és az alkotmányos intézmények működésének törvénytelen eszközökkel történő megváltoztatására vagy megzavarására irányuló leplezett törekvések felderítése és elhárítása,
- a terrorcselekmények, az illegális fegyver- és kábítószer-kereskedelem, valamint a nemzetközileg ellenőrzött termékek és technológiák illegális forgalmának felderítése és megakadályozása;”

A nemzetbiztonsági érdekek képviselője széles értelemben a teljes törvényhozó és végrehajtó hatalom feladata, de az államapparátuson belül kiemelt szerep hárul a nemzetbiztonsági szolgálatokra. A nemzetbiztonsági törvény (Nbt.) 3. §-a röviden így határozza meg hivatásukat: „A nemzetbiztonsági szolgálatok rendeltetése, hogy az e törvényben meghatározott feladatok elvégzésével, a nyílt és a titkos információgyűjtés eszközzel *elősegítsék a Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági érdekeinek érvényesítését* [kiemelés – S. L.], ezáltal közreműködjenek az ország szuverenitásának biztosításában és alkotmányos rendjének védelmében.” Ezt követően a 4. § 8 pontban sorolja fel az Információs Hivatal, az 5. § 12 pontban a Nemzetbiztonsági Hivatal, a 6. § 8 pontban a Katonai Felderítő Hivatal, a 7. § 12 pontban a Katonai Biztonsági Hivatal, a 8. § 5 pontban a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat fő feladatait. E számok jelzik, hogy a hagyományos politikai, gazdasági, tudományos polgári és katonai hírszerzés, valamint kémelhárítás, továbbá a globalizációval is összefüggésbe hozható új biztonságpolitikai kihívások szerteágazó feladatrendszerként foglalnak magukba.

Az Nbt. 29. §-a értelmében a kormány tagjai írásban, indoklással és annak jelzésével kérhetnek információkat a szolgálatoktól, hogy más forrásból nem tudják beszerezni őket. A szolgálatok és a különféle állami szervek együttműködési megállapodásban rögzíthetik, hogy kölcsönösen segítik egymást. Együttműködhetnek természetes személyekkel, jogi személyekkel, jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetekkel, továbbá nemzetközi

kötelezettségvállalás alapján külföldi titkosszolgálatokkal is (28. §). Fedésben munkaviszonyt létesíthetnek „a nemzetbiztonság szempontjából különleges fontosságú állami szervek és a tartós állami tulajdonban lévő gazdálkodó szervezetek, a központi energiaellátás és hírközlési rendszereket üzemeltető, a nemzetközileg ellenőrzött termékeket és technológiákat előállító és felhasználó, valamint a hadiipari kutatással foglalkozó üzemek és intézmények” munkatársaival. „A munkaviszony létesítésének nemzetbiztonsági jellege államtitok” (30. §).

Az Nbt. leszögezi, hogy „a titkos információgyűjtés során beszerzett adatok [...] továbbá a nemzetbiztonsági szolgálattal együttműködő természetes és jogi személyek, valamint a jogi személyiséggel nem rendelkező szervezetek kiléte, az információgyűjtés ténye és technikai részletei államtitoknak minősülnek.” (62. §) E paragrafus az 1990. február 14. után működő nemzetbiztonsági szolgálatok titkos információgyűjtéssel szerzett adataira és együttműködőire vonatkozik.

Az 1944. december 21. és 1990. február 14. között létező államvédelmi, állambiztonsági szolgálatok közérdekű iratainak – főszabályként – levéltárban a helyük. Ezt diktálja a politikai rendőrségi jellegű iratok esetében az érintettek információs kárpótlása és a tudományos kutatómunka igénye, a többi titkosszolgálati irat esetében a tudományos kutatás. Egyszerű lenne az összes rendszerváltás előtti vonatkozó irat levéltári elhelyezése, ha figyelmen kívül lehetne hagyni a titkosszolgálatok társadalmi rendszertől független jellegzetességeit, működésük zárt jellegét, a titkos információszerzés emberi és műszaki tényezőinek sajátos szerepét; azt a tényt, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok az állambiztonsági szolgálatok olyan iratait is őrzik, amelyek minősítésének fenntartását fontosnak ítélik mai tevékenységük zavartalansága szempontjából.

A rendszerváltás előtti állambiztonsági és a rendszerváltás utáni nemzetbiztonsági szolgálatok viszonyát a kontinuitás és a diszkontinuitás párhuzamosan jellemezte, s az idő múlásával a kontinuitás, a kapcsolat halványodik. A rendszerváltás előtti és utáni polgári és katonai titkosszolgálatok között alapvető különbség, hogy az állambiztonsági szervek diktatúrában, nem jogállami körülmények között tevékenykedtek. Az államérdeket leszűkített módon a rendszeridentitási érdekekkel, az állambiztonsági érdeket a rendszer fenntartásához fűződő biztonsági érdekekkel azonosították. Az állambiztonsági szervek a pártállam kiszolgálói voltak. A BM III. Főcsoportfőnöksége bizonyos mértékig a maga egészében, egyes részlegei pedig kifejezetten politikai rendőrségi elnyomó funkciókat láttak el. Az állampárt, a pártelit szűk csoportja irányította és felügyelte őket hatalma fenntartása érdekében. Feladataikat nyilvánosságra nem hozott párthatározatok, titkos utasítások szabták meg. Az állampolgárok nem részesültek érdembeli jogvédelemben, a szolgálatok az emberi jogokat széleskörűen csorbították, a magánszférába való behatolásukat alig korlátozták.

Bár a titkosszolgálatok vezetői állománya alapvetően nem változott meg, az érdemi változások már 1990-ben elkezdődtek: változtak a célországok, a célok, az 1990. évi X. törvény beépített néhány garanciális elemet a szolgálatok jogállami működtetésébe. Munkájukat alkotmányos alapra helyezték. Az alkotmány előírásainak értelmében nem fejthettek ki pártpolitikai aktivitást, hivatásos alkalmazottaik nem lehettek pártok tagjai. 1995 óta működésük minden lényeges elemét szabályozza az Nbt. A kormány irányítása és ellenőrzése alatt állnak, az országgyűlés Nemzetbiztonsági Bizottságának, illetve Honvédelmi Bizottságának széles körű ellenőrzési és beszámoltatási jogosítványai vannak velük szemben. A személyiségi jogokat korlátozó titkos információszerzési eszközök és módszerek alkalmazásához bírói, illetve igazságügy-miniszteri engedély szükséges. A mai nemzetbiztonsági szervezetek a jogállam legitim intézményei. A kormány bízza meg őket olyan konkrét feladatokkal, amelyeket csak a szolgálatok képesek elvégezni, s hozzájárulnak az államszervezet működőképességéhez, ami szintén alkotmányos alapérték.

Míthogy a jogállami keretek között működő nemzetbiztonsági szervezetek a nemzetbiztonsági érdekek érvényesítését szolgálják, tevékenységük akadályozása, nehézségek

támasztása munkájuk elé, sértené a nemzetbiztonsági érdekeket, s egyben a nemzeti érdekeket is, hiszen *a nemzeti érdek, a nemzetbiztonsági érdek, a nemzetbiztonsági szolgálatok érdekei összekapcsolódnak*. Ezt átlátva foglalt állást úgy a T/541. sz. törvényjavaslatot véleményező, Sólyom László vezette nyolctagú bizottság a 2002. augusztus 21-én kelt Észrevételekben, hogy: „A nem jogállami titkosszolgálat adatainak titokban tartását nemzetbiztonsági érdek alkotmányosan indokolhatja”, s hogy: „Az adatok megismerhetőségét, és főleg nyilvánosságra hozását a jogállam nemzetbiztonsági érdeke alkotmányosan korlátozhatja, lehetséges tehát kivételeket tenni.”

A T/541. sz. törvényjavaslat indoklása szerint a főszabály az, hogy az állambiztonsági iratok adatai nem tekinthetők államtitoknak, teljes körű megismerésüket azonban korlátozhatja az iratokban szereplők személyes adatainak védelme, a nemzetbiztonsági érdek, Magyarország nemzeti érdeke, nemzetközi kötelezettségvállalásainak érvényesítése, „a nemzetbiztonsági szolgálatok zavarmentes működési feltételeinek biztosítása”. Az indoklás hangsúlyozza, hogy az állambiztonsági adatok csak akkor maradhatnak államtitkok, ha „az adott titkosszolgálati tevékenység a jogállammal is összeegyeztethető volt”. Eszerint a klasszikus hírszerzéssel és kémelhárítással összefüggő adatok bizonyos esetekben minősítettek maradhattak, a politikai rendőrségi, az emberi jogokat politikai okból csorbító, besúgásból származó adatok semmiképpen sem. Az előbb említett állambiztonsági iratok adatai közvetlenül általában nem kapcsolódnak össze a mai nemzetbiztonsági érdekekkel, de figyelmen kívül nem hagyható közvetett összefüggés áll fenn közöttük. Voltak olyan műveleti lépések, aktív intézkedések, amelyeket ugyan nem a jogállami berendezkedés viszonyai között hajtottak végre, de nem álltak szemben a jogállam eszméjével. Voltak olyan korábbi titkosszolgálati információk, amelyek az ország érdekeit szolgálták. Voltak a titkosszolgálati szakmának olyan tapasztalatai, szokásai, gyakorlata, megoldási fogásai, módszerei, amelyek átöröklődtek az utódszervezetekre, a szervezeteknek olyan nyilvántartásai és hálózatai, amelyek birtokában nem a nullapontonról indult a munka a rendszerváltás után; nem kellett hosszú évekig várni a szakmai tudás megszerzésére. Az említettek között voltak olyan adatok, elemek, amelyek minősítésének fenntartása a nemzetbiztonsági szolgálatok működését szolgálta és szolgálja.

Az ilyen kivételek típusait az elfogadott jogszabály, a 2003. évi III. törvény 2. §-ában sorolja fel részletesen – a preambulumban és a 2. § néhány pontjában pontosan a nemzetbiztonsági érdekre hivatkozva. A 2. § pontjainak értelmezése, indokoltsága körül kezdettől fogva éles viták folytak.

A kivételek egyik csoportja a személyeket védi, a másik az „ügyeket”, a tevékenységet. Az nem képezheti vita tárgyát, hogy a rendszerváltás után a titkosszolgálatok hivatásos állományában tovább dolgozó munkatársak, valamint a szolgálatokkal továbbra is érdemben titkosan együttműködő személyek adatainak minősítése bizonyos ideig fenntartható. Ez hozzátartozik a szolgálatok hitelének megőrzéséhez. A szolgálatok mai érdekeltisége a kizárólag az 1990. február 14. előtt tevékenykedő hírszerzők és kémelhárítók védelmében viszont korlátozott. A magyar állampolgárokat Európában lényegében már nem fenyegeti veszély, az ázsiai vagy az észak-afrikai célországokban igen, de ez nagyon kevés embert érinthet. Más a helyzet a külföldi állampolgárok esetében: őket hazaárulással is vádolhatják, ezért személyes adataik minősítésének fenntartása életük végéig indokolt. Még az elévülést is büntetőeljárás keretében mondják ki, ami önmagában is meghurcolást jelent (s a közvetlen rokonokat is érinti). Külön is hangsúlyozandó a szomszédos országokban élő vagy onnan Magyarországra költözött, a rendszerváltás előtt a magyar állambiztonsági szolgálatokkal együttműködő magyarok védelme a megtorlással szemben. Ha az ország kiszolgáltatná őket, nem pusztán hálátlan lenne velük szemben – ami „csak” erkölcsi kategória –, de a nemzetbiztonsági szolgálatok elveszítenék a lehetséges külföldi együttműködők bizalmát, s a bizalomvesztés miatt sokkal kevesebb személyt lehetne a

jövőben beszervezni a külföldiek közül. Ez nyilvánvalóan károkat okozna a nemzetbiztonsági érdekek érvényesítésének – ami már a politikai szférába tartozik. Politikai, gazdasági, tudományos hírszerzésre Magyarországnak a jövőben is szüksége lesz, s a hivatásos állomány önmagában nem tudja kielégíteni az információs igényeket, illetve teljesen elhárítani a hivatlan külföldi „érdeklődőket”. A hírszerző és a kémelhárító szervek között nemzetközi versengés és küzdelem folyik, s elemi érdek a magyar szolgálatok helytállása.

Hasonló megfontolásokat indokolt mérlegelni az 1990. február 14. előtti hagyományos hírszerzést vagy kémelhárítást végző magyar állampolgárságú hálózati személyek és a fedésben dolgozó hivatásos állomány esetében. A titkosszolgálati szakma sajátos jellegét, a nemzetbiztonsági szolgálatok jelenlegi és jövőbeli érdekeit, s így a nemzetbiztonsági érdekeket is sértené, ha minden korlátozás nélkül, azonnal közzé lehetne tenni a neves, elismert közreműködők személyi adatait. Ebben az esetben ugyanis kitennék a szolgálatokat annak, hogy az ezekhez hasonló hivatású foglalkozású személyek, ellenérdekeltségük miatt, visszautasítsák az együttműködést. Leszűkülne a potenciálisan megnyerhetők köre, márpedig egy titkosszolgálat kvalifikált emberekből álló hálózat nélkül nem lehet sikeres. Még a hosszú időn át pihentetett, esetlegesen foglalkoztatandó alvőügynökök is értékesebb részei a hálózatnak, mint a felkészületlen hazardőrök, kalandorok. Megoldás lehet, hogy az állam öt évre moratóriumot biztosít, s ezalatt a közvéleményben a tömegkommunikáció, a kutatási eredmények közzététele révén elterjesztik azt a felfogást, hogy a hagyományos hírszerzés és kémelhárítás az ország javát szolgáló, nem megbélyegzendő, nem szégyellendő tevékenység (Angliában az emberek büszkéek rá!). Ez idő alatt a moratóriumról értesített érintetteknek módjukban állna környezetüket tájékoztatni 1990 előtti titkosszolgálati múltjukról.

A kivételek másik körét a minősítésüket megtartó nem személyi jellegű adatok képezik. Ez a kör kisebb tételszámú iratot ölel fel, mint a személyi okból minősítetteké, viszont tartalmi szempontból fajsúlyosabb. Kiterjed olyan objektumokra, amelyeknél a rendszerváltás nem jelent szakaszhatárt: a kormányzati szempontból fontos külföldön lévő magyar intézmények és létesítmények (főleg a követségek), a hazai központi államhatalmi, kormányzati intézmények és létesítmények (pl. Országház, minisztériumok), kiemelkedő energiatermelő és energiaellátó, a hírközlési rendszereket működtető létesítmények, hadiipari üzemek, katonai létesítmények, nemzetközileg ellenőrzött termékeket felhasználó és készítő üzemek stb.

Voltak a rendszerváltás előtt olyan célországok, amelyek ma is a hírszerzés fő területei, irányai. Voltak és vannak olyan célobjektumok, olyan csoportok (pl. terrorszervezetek), amelyek Magyarország ellen tevékenykedtek-tevékenykednek, illetve olyan titokhordozók, amelyek régen is, most is a magyar titkosszolgálatok érdeklődési körébe tartoznak. Ellenük a régi eszközrendszer, a régi információszerzési lehetőségek egyes elemei – ha módosult vagy megváltozott céllal is – továbbra is hasznosíthatók.

Változatlanul fontos Magyarország számára a gazdasági érdekérvényesítés. Az Európai Unión belül is komoly gazdasági és kereskedelmi érdekütközések vannak, a tőkebefektetésekért éles konkurenciaharc folyik. A külföldi gazdasági, pénzügyi körök szándékainak, terveinek megismerése magyar nemzetgazdasági érdek. Egy példa: hasznos információt szerezni arról, hogy a térségbeli országok mivel próbálják magukhoz csábítani a külföld beruházót, hogy a magyar fél ráigérhessen. Ehhez nem elég a modern technikát bevetni, humán hírforrásra is szükség van.

Hogy a Magyar Köztársaság nemzetközi kötelezettségvállalásaira, külpolitikai, nemzetgazdasági és honvédelmi érdekeire hivatkozva visszatartott 1990. február 14. előtti iratok minősítésének fenntartása mennyiben indokolt, nyilvánosságra hozásuk nem terheli-e az államközi kapcsolatokat, nem pusztán a titkosszolgálatok saját megítélésétől függ. A helyes döntéshez indokolt állásfoglalást kérni az érintett minisztériumoktól (Külügyminisztérium, Nemzeti Fejlesztési és Gazdasági Minisztérium, Honvédelmi

Minisztérium). A partner titkosszolgálatokkal – a jó viszony ápolása, az együttműködés erősítése érdekében – célszerű konzultációt folytatni arról, hogy a rájuk vonatkozó, országukat érintő 1990 előtti titkos információk, a magyar szolgálatok által beazonosított hivatásos munkatársaik és ügynökeik nevének nyilvánosságra hozatala nem sérti-e érdekeiket. Az nyilvánvaló, hogy a nyugati államokkal kötött érvényben levő titokvédelmi egyezmények betartandók.

Van azonosság a rendszerváltás előtt és után végzett rejtjelezési és rejtjelfejtési tevékenység között. Nem vitás, hogy ezek a titkosszolgálati tevékenység legbelső köreihez tartoznak. Vannak olyan hírszerzési és elhárítási eljárások, módszerek, amelyeket 1990 előtt és később is alkalmaztak, illetve alkalmaznak, s amelyek általánosságban, a tankönyvek szintjén ismertek, de a gyakorlatban lehetséges olyan alkalmazásuk, amelyet e szakmában nem szoktak nagydobra verni. Például egy nagykövetség épületének biztonságával összefüggésben: lehetnek a régiekkel azonosak a biztonsági zónák, a TÜK-iroda, az ügyeleti helyiség elhelyezkedése, lehet a régihez hasonló a védelmi rezsim. (Bizonyos munkamódszerek, biztosítási megoldások nemigen változtak: ellenőrzési útvonalak, figyelési pontok. Külső figyelésnél a gépkocsihasznalet hasonló a régihez. Az ilyen szokásokat, sablonokat tükröző iratok tanulmányozása alapján a külföldi hírszerzők és kémelhárítók könnyebben rájöhetnek a mai megoldásokra. Az sem tartozik rájuk, hogy a futárpostát hogyan lopták el, zárták le újra és csempészték vissza az állambiztonsági szervek stb.)

A kivételek felsorolt típusaiban és egyéb konkrét esetekben a minősítés működési szempontból való fenntartásának szükségességét magától értetődően a nemzetbiztonsági szolgálatoknak kell bizonyítaniuk.

S végül még egy idetartozó kérdésről: A nyilvántartás a titkosszolgálati munka egyik legfontosabb, folyamatosan használt eszköze. A modern szolgálatok megbénulnának nélküle. Ugyanakkor a levéltárnak, a kutatóknak is szükségük van rá. A megoldás az, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok a minősített adatokat nem tartalmazó 1990. február 14. előtti nyilvántartásokat eredetiben átadják az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának (ez részben megtörtént), és másolatot készítenek maguknak róla; az államtitkokat is tartalmazó nyilvántartások esetében pedig megtartják az eredetit, másolatot készítenek róla, letakarják a minősített adatokat, és úgy adják át a levéltárnak.

A fentiek azt támasztják alá, hogy az 1990. február 14. előtti állambiztonsági iratok még minősített hányadának (a fennmaradt állambiztonsági iratok 92%-a, 3828 iratfolyóméter az ÁBTL-be került, összesen 8%-a, 320 ifm van jelenleg az öt nemzetbiztonsági szolgálat őrizetében, s ezeknek jóval nagyobb a jelentőségük a történettudomány, mint az áldozatok információs kárpótlása szempontjából, nem jelentéktelen hányaduk pedig mindkét szempontból érdektelen munkaügyi-személyi, pénzügyi anyag) felelősségteljes felülvizsgálata az emberi jogi szempontok és a tudományos kutatási szempontok mellett a nemzetbiztonsági szempontok figyelembevételét követeli meg. Ahogy a 2003. évi III. törvény végrehajtását felügyelő bizottság fogalmazott összefoglaló jelentésében: szem előtt kell tartani „mind a közérdekű adatok megismeréséhez fűződő jogot, azaz a tudományos kutatás és a nyilvánosság érdekeit, mind a jelenlegi és jövőbeli nemzetbiztonsági érdekeket, mind pedig a politikai okokból megfigyelt, meghurcolt emberek információs kárpótlásának szempontját”. Kétségtelen, hogy a feladat megoldása nagyon bonyolult: a nemzetbiztonsági érdekek érvényesülése az alkotmányos viszonyok fenntartásában játszott szerepével egyfelől előmozdítja az emberi jogok érvényre juttatását, a tudományos kutatás szabadságát, másfelől konkrét esetekben korlátozhatja őket, ütközik velük. Az ütköző szempontok egyeztetése, az értelmes kompromisszumok keresése és megtalálása a járható út.

XI. Részjelentések

1. Szolgálatok

Jelentés az Információs Hivatalban őrzött, 1990. február 14. előtt keletkezett iratokról

Az Információs Hivatal elődei

1945–1949 között nem létezett önálló polgári hírszerző szervezet, a hírszerzés feladatait 1945 után döntően a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztálya látta el. Egyes ügyekben a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztályának II. alosztálya is eljárta. Az Államvédelmi Hatóságon belül 1948–1949-ben a B ügyosztály feladatai közé tartozott a határon túli hírszerzés. 1950-ben először az ÁVH I/5. (külső hírszerzés) Osztálya, majd a X/3. (hírszerző) Osztálya, 1951-től a VIII. (hírszerző) Főosztálya foglalkozott a polgári hírszerzéssel. A BM 1953-as átszervezését követően az ÁVH szorosabb betagolása után a II. Osztály, 1955-től a II. Főosztály vette át a hírszerzés feladatait. 1956. december 30-án, az 1956. évi 35. törvényerejű rendelet alapján alakult meg a BM II. (politikai nyomozó) Főosztálya, amelyen belül a hírszerzés feladatkörét a 3. osztály vette át (kilenc alosztállyal). 1962 augusztusában belügyminiszteri parancsal a II. Főosztály helyett létrehozták a III. Főcsoportfőnökséget, amely öt csoportfőnökségre tagozódott, ezen belül a rendszerváltásig a BM III/I. Csoportfőnöksége foglalkozott a hírszerzéssel. Az egyes szervezeti egységeket létrehozó rendelkezések nem ismeretesek. A csoportfőnökség kezdetben négy osztállyal és kb. háromszáz hivatásos alkalmazottal működött. A szervezeti felépítés folyamatosan változott, 1989-ben a hírszerzés 12 osztályra és három önálló alosztályra tagozódott, a hivatásos alkalmazottak száma kb. hatszáz fő volt.

Az elődszervek iratai, azok mennyisége és tárolásuk

Az Információs Hivatal (IH) iratai komoly történeti forrásértékkel rendelkeznek a Kádár-korszakbeli állambiztonsági szervek működését vizsgáló tudományos kutatómunka számára. A Rákosi-korszakra ez nem vonatkozik, a fennmaradt iratok elenyésző része keletkezett 1945 és 1956 között. Az Országgyűlés által 1990 januárjában elfogadott és február 14-én hatályba lépett 1990. évi X. törvény, valamint a 26/1990. (II. 14.) számú MT rendelet alapján a Belügyminisztérium szervezetén kívül 1990. március 1-jén felállított, átmenetileg a miniszterelnök felügyelete alá vont Információs Hivatal automatikusan „örökölte” a III/I. Csoportfőnökség személyi állományát és iratait. Szemben a BM többi, központi irattározást végző szervezeti egységével, a hírszerzés 1956-tól önálló iratkezelési gyakorlatot folytatott. Az iratokat – a személyzeti és pénzügyi iratok egy részének kivételével – a hírszerzés mindenkori központjában (1980-ig az V. kerületi Akadémia utcában, azóta az IH jelenlegi székhelyén, a II. kerület Budakeszi úton), és nem a BM Központi Irattárban tárolták.

Az iratokat részben irattárakban, részben maguknál az osztályoknál (1997 után Főosztályoknál) őrizték, illetve őrzik. A Műveleti Nyilvántartóban, vagyis a műveleti irattárban helyezték el a műveleti adatbázist: a Bt-(beszervezési), Mt-(munka), O-(objektum, objektumszervezési és levelezési), K-(kutató), R-(rendkívüli események) dossziékat, a más hazai intézményekkel való együttműködés iratgyűjtőit, a nyilvántartó kartonrendszert.

A Központi Titkos Ügykezelési (KTÜK) Irattár elsősorban a főnyilvántartási számmal ellátott dossziék irattára. Ide kerültek az ügyviteli, működési iratok, melyekről nem nyitottak műveleti dossziét. Itt kaptak irattári helyet a csoportfőnökség felső vezetőinek iratai, az osztályiratok (jelentések, munkaterv, értékelések, értekezletek anyagai, nemzetközi kapcsolatok iratai, főrezidentúrák éves beszámolóit). Az 1990-ben megszűnt részlegek nem

operatív irattári anyagait szintén itt tárolják. A személyzeti irattár a hosszabb ideig megtartandó iratait a KTÜK Irattárnak adta át megőrzésre. Általánosságban megállapítható, hogy a máshová nem sorolható vegyes iratok a KTÜK-be kerültek, de az irattár nem működött központi irattárként.

A Műveleti Nyilvántartó és a KTÜK Irattár anyagában való eligazodást egy sor segédlet mozdítja elő. A 2003. évi iratátadás előtt az IH összesen 1180 segédlettel (íktatókönyvvel és naplóval) rendelkezett. Ezek töredékét időközben átadták az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának (ÁBTL), de jelentőségük a megtartottakhoz képest elhanyagolható. A bizottsági felmérő munkát akadályozza, hogy nem minden segédlet maradt fenn (a hiányt csak megközelítőleg tudjuk számszerűsíteni), például a Főnyilvántartó Könyvek 1957-től részlegesen, s csak 1963-tól állnak teljes mértékben rendelkezésre. Az iratfelmérést nehezítette továbbá, hogy a nyilvántartási rendszerek a főigazgatói különlistán vannak, s csak az IH munkatársai segítségével köszönhetően, közvetett módon tudunk belőlük adatokhoz jutni.

Az IH-ban a tárgyalt két irattár mellett egyéb irattárak is működnek, ezek bizonyos szervezeti egységekhez kapcsolódnak, amelyek 1956 után jöttek létre, vagy kerültek az IH irányítása alá. Az Értékelő- és Tájékoztató (korábban Információs) Igazgatóság irattárában őrzik azokat a tájékoztató jelentéseket és adatlapokat, amelyeket a beérkezett „nyers” információk feldolgozásával készítettek, és első példányukat elküldték a kormánynak, más állami intézményeknek, a pártvezetésnek vagy a társszerveknek. A Rejtjelezési és Biztonságtechnikai Irattárban, valamint az 1976 óta létező Országos Rejtjelfelügyelet Irattárában található a rejtjelezéssel kapcsolatos iratok. A Személyzeti Irattárban vannak a hivatásos állomány személyi és munkaügyi iratai, az 1990. február előtti személyzeti dossziék, fogyatéki dossziék, az állományparancsok tasakjai. Ezek közül a fogyatéki anyag kis része és az állományparancsok 2003 után a BM Személyügyi Főosztályától kerültek az IH-ba. A Gazdálkodási Irattárban található a BM Külügyi Osztályának a hírszerzést érintő pénzügyi iratai is, pl. a K-lakásokkal kapcsolatos iratok, továbbá a hivatásos állomány fizetésével kapcsolatos tasakok az elszámolási és kifizetési bizonylatokkal.

Az IH csekély mértékben ugyan, de kezel olyan iratokat is, amelynek keletkeztetője nem a volt III/I. Csoportfőnökség. Ezek pontos mennyiségéről kimutatással nem rendelkezik. A jegyzékek és az iratok tanulmányozásával megállapítható, hogy az ilyen jellegű iratok kivétel nélkül a hírszerzés munkájával függnek össze, az IH tehát nem tárol illetékességi körébe nem tartozó iratokat.

Az 1990. február 15. előtt és után keletkezett iratokat egy helyen őrzik, nincsenek elkülönítve, gyakran iratszinten sem. Ugyanez vonatkozik a nyilvántartásokra is, kivéve a tudományos-műszaki információk nyilvántartását. Szétválasztásuk kutatási szempontból kívánatos volna, amennyiben nem jelentené szerves egységbe rendezett irategyüttesek megbontását.

A KTÜK Irattár anyagát mennyiségi szempontból vegyes jellege miatt is nehezebb áttekinteni, de ennél jóval nagyobb probléma, hogy nem lehet pontos képet alkotni az egyes osztályok irattározási és irattermelési gyakorlatáról. Az információs, a személyzeti és a gazdálkodási irattár anyagával nem foglalkoztunk közelebbről, a személyzeti és pénzügyi iratok jelentősége az információs kárpótlás és szabadság, valamint a tudományos kutatás szempontjából viszonylag csekély.

Irattípus	Legmagasabb kiadott szám	Ebből 1990. II. 14-ig irattározott	1990. II. 14. után irattározott 1990 előtti iratot tartalmazó	1990. II. 14. után irattározott, 1990 előtti iratot nem tartalmazó	Megsemmisített	2008-ig átadott	A Hivatalban maradt 1990. II. 14. előtti iratot tartalmazó
Bt (beszervezési)	3820	2959	526	335	1233	1123	1129
Mt (munka)	2468	1975	139	354	1043	727	344
K (kutató)	3613	3602	11	-	530 ⁴⁸⁷	2819	282
O-8, OD, OL (objektum) ⁴⁸⁸	1178	1178	?	?	331	488	359
„elő” Z	4200	A Bt- és Mt-dossziéknál nyilvántartva			1354	0	0
„elő” OD	?	Az O-dossziéknál nyilvántartva			227	0	0
Aktív intézkedés ⁴⁸⁹	?	532	?	?	532	2	0
KTÜK ⁴⁹⁰	?	?	-	-	?	3001	627
Táj. Ig.	?	?	-	-	?	4792	1725
Személyügy	?	?	-	-	?	891	1017
Pénzügyi	?	?	-	-	?	1003	1118
Rejtjel	?	?	-	-	?	239	465
Vegyes	?	?	-	-	?	165	571
Összesen						15250	7431

1. táblázat A hírszerzésnél készített főbb iratok 1950–1990 között. Az iratok helyzete 2008-ban, irattári tételenként⁴⁹¹

Az IH teljes iratanyagából a Történeti Hivatalnak 1998-ban 19, 1999-ben 17,2, 2000-ben 20,6, 2002-ben 13,3, összesen 70,2 ifm dokumentumot adott át. Más bontásban: egy 2003. április 8-án kelt, az állambiztonsági iratok felülvizsgálatáról szóló IH-jelentés szerint 1998–2000 között 1788 irattári tétel került át a levéltárba. Jelentős részük K-dosszié volt, az emigrációval kapcsolatos objektumdossziék, emigrációs személyek dossziéi, főleg az 1950-es, 1960-as évekből. 2002-ben az IH közel egymillió oldalnyi anyagot szállított a TH-ba, főleg a Tájékoztató Osztályra érkezett információs jelentések filmanyagát az 1957–1975 közti időszakból, valamint a Tájékoztató Osztályon 1975-ben készített ún. kimenő jelentéseket, továbbá rejtjelfejtési iratokat. Az iratok egy része azonban nem kutatható, mivel részben ma is minősített, és felszerelés hiányában sem az IH-ban, sem az ÁBTL-ben nem tudják a mikrofilmkazettákat olvasni. A 2003. évi III. törvény alapján 2003-ban 119,5 ifm, 2004-ben 54,24 ifm, 2005-ben 83,64 ifm, összesen 257,38 ifm iratot szállítottak át az ÁBTL-be. Ezt 2006-ban 4,8, 2008-ban 1,05 ifm követte. Összesen 332,71 ifm irat került át a levéltárba és kb. 100 ifm maradt az IH-ban. Eszerint az össz mennyiség több mint 76%-át adták át, ha

⁴⁸⁷ A későbbiek során 18 db K-dossziét megbontottak, felét leadták, felét visszatartották.

⁴⁸⁸ Az egyszerűség kedvéért ide soroltuk a T-dossziékat, valamint az R- és a Csoportdossziékat is. Ezekből egyébként egyetlenegy sem maradt az IH kezelésében.

⁴⁸⁹ Az AK-(aktív intézkedések) dossziék legmagasabb száma a vonatkozó napló hiányában nem állapítható meg. Minden jel arra mutat, hogy az iratanyag 99%-át megsemmisítették A hiány egy része az éves jelentésekből és más dokumentumokból részben pótolható.

⁴⁹⁰ A KTÜK és az egyéb nem műveleti iratok keletkezése és irattározása nem választható szét.

⁴⁹¹ A jelentésben közölt táblázatok minden esetben irattári tételekre vonatkoznak, ami nem azonos az anyagok kötetszámával. A műveleti iratok esetében előfordulhat, hogy egy irattári tétel akár tíznél is több kötetet jelent. Amennyiben ezek egy részét átadták az ÁBTL-nek, másik részét viszont megtartották vagy megsemmisítették, akkor az összeadásban ezek többletként jelentkeznek. Számításainkban nem volt mód az ilyen „többletszámok” kiszűrésére. Mivel a megsemmisített anyagok mennyiségét csak a legmagasabb kiadott számhoz képest, az átadott és a visszatartott anyagok levonásával tudtuk meghatározni, ezért statisztikáinkban az összes szétválasztás miatt keletkező „többletszám” is levonásra került. Ebből adódóan a táblázatok megsemmisített iratokra vonatkozó adatai a valóságban mintegy 5%-kal magasabbak is lehetnek.

viszont irattételben számolunk, akkor az átadott 15250 tétellel szemben 7431 (ebből 534 a főigazgatói különlistán) visszatartott tétel áll, azaz 67%-ot vittek át a levéltárba.

Az iratok mozgását az alábbi táblázatok szemléltetik:

Dossziétípus	2002-ig leadva	1970 előtt keletkezett		1970–1979		1980–1990		2006-2008 között leadva	Összes leadott	IH-ban maradt
		Leadva	IH	leadva	IH	leadva	IH			
Bt	77	546	712	209	222	172	335	119	1123	1129
Mt	44	560	102	91	137	27	111	5	727	344
K	460	1976	69	233	113	148	102	2	2819	282
O-8, OD, OL	60	218	50	97	45	112	265	1	488	359
KTÜK	37	622	69	670	109	1654	449	18	3001	627
Személyügy		506	112	216	346	163	559	6	868	1017
Egyéb									6201	3673
összesen	678	4565	1046	1540	1017	2364	1945	133	15250	7431

2. táblázat A hírszerzésnél különböző időszakokban keletkezett, átadott és visszatartott iratok 2008. június 30-án⁴⁹²

Dossziétípus	2003 előtt	2003–2005	2006	2007–2008	összesen
Bt (beszerzési)	77	927	105	14	1123
Mt (munka)	44	695	3	2	727
K (kutató)	460	2357	2		2819
O-8 (objektum)	60	427	1		488
KTÜK	37	2946	18		3001
Személyügyi		885	6		891
Tájékoztatási		4792			4792

3. táblázat Az iratok leadása évek szerint

Sok esetben az iratot vagy irategyüttest szétszedték – a 2003. évi III. tv. 12. § 3. pontjában előírt eljárást alkalmazva – egy része, minősítését elveszítve, a levéltárba került, másik része az IH-ban maradt. Az eljárásban az IH méltánylandó törekvése tükröződik, hogy az iratnak csak a minősített adatokat tartalmazó oldalait tartsa meg, és a munkájához nem szükséges, illetve azt nem veszélyeztető oldalakat adja át a levéltárnak. A konkordanciát biztosítandó, az átadott és a visszatartott iratrészen is megfelelő módon jelezték az okmány szétszedését, így a későbbiekben az összetartozó iratrészek egyesíthetők lesznek. Az így csonkított iratok értékelése kutatói oldalról rendkívül problematikus, a levéltárba került irategyüttesen belüli törlések ugyanis sokszor az egész irat értelmezését lehetetlenné teszik.

⁴⁹²A 2003. III. törvénnyel létrehozott iratátadást felügyelő bizottság összesen 22557 IH-tól átadott és az IH kezelésében maradt iratot állapított meg, míg az IH 2008. évi statisztikája szerint ez a szám 22098. A különbségek okára nincs magyarázatunk.

A hírszerzés műveleti iratainak (O-8, Mt-, Bt-, K-dossziék) minden irattári számát tételesen ellenőriztük. Az 1. számú táblázat a dossziékat nem kötet-, hanem irattári szám alapján tartalmazza (egy-egy irattári számokhoz több kötet is tartozhatott, amelyeket római alszámokkal is elláttak). A dossziék irattári számozásának értelmezését megnehezíti, hogy az irattározáskor kapott számok nem azonosak a nyitáskor adott számmal. 1990. február 14. után az első irattározott Bt-dosszié a 2959-es számot kapta, míg az ÁBTL-nek átadott legmagasabb számú Bt-dosszié a 3820-as (Mt-dosszié esetében ugyanez 1975, illetve 2296., O-dosszié esetében a 491. illetve 837.). Ez azért fordulhatott elő, mert a nyitás és az irattározás között esetenként több év is eltelhetett, máskor viszont csak néhány hét vagy hónap, így a folyamatosan kiadott irattári számok nem utalnak a keletkezés dátumára.

Az iratok nyitási száma sem ad módot a keletkezett mennyiség teljesen pontos megállapítására, mivel az egyes osztályok elkészített irataikat kampányszerűen jegyeztették be az irattári naplóba. Z-számból 1990. február 14-ig kb. 4200-at adtak ki, ez azt jelenti, hogy a társszervektől átvett hálózati személyeket nem számítva a hírszerzés 1950–1990 között kb. ennyi esetben próbálkozott hálózatbővítéssel. A Z- és a Bt-számok nagyságrendje közti különbség magyarázata az, hogy Z-dosszié mindenkiről készült, akkor is, ha a beszerzés folyamata abbamaradt. Ha társszervnek adták át, a Bt-dossziét is vele küldték, Mt-dossziéja viszont a hírszerzésnél maradt. Azokról a személyekről, akikkel nem egyértelműen rövid úton beszerzendő jelöltként, hanem csak esetleg továbbfejleszhető hírforrásként foglalkoztak, általában nem Z-, hanem K-számon nyitottak dossziét. A K-szám az egyetlen, amely irattározás után sem változott. Amennyiben egy K-dossziés személyt beszerveztek, dossziéját átminősítették, és anyagát Bt- és Mt-számokra bontva irattározták.

Az iratok irattározási száma azért sem jelent mindig időbeli besorolhatóságot, mert ritkán ugyan, de előfordult, hogy egy irattári Bt-, Mt-, O-számot kétszer is kiadtak úgy, hogy az eredeti bejegyzést a naplóban leragasztották, és felülírták. Ez az intézkedés kizárólag kényelmi szempontokat szolgálhatott, arra nem volt alkalmas, hogy irattározott anyagot nyom nélkül eltüntessen.

Az egyes szervezeti egységek által készített iratok mennyisége csak igen hozzávetőleges becslésekkel érzékeltethető. A hírszerzés egyes osztályai évente 5-10 ezer iratot „termeltek”, ezeket mint TÜK-, illetve KTÜK-iratokat tartották nyilván. A csoportfőnökség struktúrája folyamatosan változott, 1962-ben 4, 1967-ben 9, 1972-ben 14, 1987-ben 12 osztályból állt. Az egyes osztályok pontos iratforgalma nem állapítható meg, mivel iktatókönyvek csak hiányosan maradtak fenn. Az átlagos iratforgalmú III/I-2. osztály 1989-ben 2269 iratot készített és iktatott, 1155 futárusítást és 500 távirati utasítást küldött, az osztály által rezidentúrákon irányított hírszerző tisztektől 2407 távirati és 1990 futárjelentést kapott, valamint 1451 iratot fogadott más osztályoktól és társszervektől. Az osztály iratforgalma így az év folyamán 9772 volt. Általában azonban sok volt az átfedés, mivel az iratok több példányban készültek, az egyes jelentésekből pedig kivonatokat is továbbítottak. Az iratok többsége természetes körülmények között is selejtezésre került. Ugyanakkor megjegyezzük, hogy a 23/2002. (XI. 15.) sz. főigazgatói utasítással elrendelt irat-felülvizsgálat folyamán még mindig jelentős mennyiségű, a 2003. évi III. törvény hatálya alá kerülő „élő” iratot vizsgáltak felül az egyes főosztályokon. Ezeket a munka során még szükséges minősített iratok kivételével átadták az irattáraknak.

Figyelembe véve a hírszerzés szervezeti változásait, az 1957–1989 közötti iratforgalom eredeti mennyiségét durván 2-2,5 millióra tehetjük (átlag 10 osztállyal, osztályonként évi 5-10 ezer irattal számolva) jelentős átfedésekkel – mint említettük. Az iratforgalom rekonstruálására elsősorban a különböző iktatókönyvek alkalmasak, amelyekből összesen 271 db maradt fenn, de igen egyenetlen eloszlásban. Az egyes osztályok 1980-as évekből fennmaradt iktatókönyveit és selejtezési jegyzőkönyveit a következő táblázat tartalmazza, évek szerint:

Szervezeti egység	Iktatókönyv	Nyilvántartó füzet, nyilvántartókönyv	Futárkönyv, távirati könyv	Selejtezési jegyzőkönyv
III/I-A (pénzügy)	1984, 1986, 1988–1989		1986–1989	
III/I-B (belföldi rezidentúrák és megyék)				van
III/I-C (korábban törzs) helyi NKO, ügyelet, műveleti nyilvántartó, koordinációs iroda				van
III/I-1 (USA)	1985, 1988		1985, 1988, 1989	van
III/I-2 (támadólagos elhárítás)	1985, 1986, 1987, 1988			
III/I-3 (Nyugat-Európa)	1988, 1989		1983, 1987–1989	
III/I-4 (technikai)	1983, 1985–1989		1985, 1986, 1988	
III/I-5 (tudományos-műszaki)	1985–1989		1984–1989	
III/I-6 (információs)	1982–1989	1965, 1969–1971, 1973–1989	1983–1989	
III/I-7 (aktív intézkedések)			1984	
III/I-8 (operatív telepítési)	1987, 1988		1984	
III/I-9 (operatív dokumentáció)	1987–1989		1987	
III/I-10 (személyzeti)	1985, 1986, 1988		1987	
III/I-11 (Ázsia, Afrika)	1986, 1989		1983, 1985, 1987, 1988	
Műszaki tanfolyam	1983			

4. táblázat A III/I. Csoportfőnökség osztályainak segédletei (önálló alosztályok nélkül)

A táblázatból látható, hogy az iratforgalom rekonstruálása csak az 1980-as évek második felében, és akkor is csak részlegesen lehetséges. Teljes mértékben hiányoznak a III/I-7 osztály segédletei. A hiányzó mutatókat 1990 és 1992 között semmisítették meg.

Ki kell emelnünk azonban, hogy a rendelkezésre álló segédletek így is alkalmasak a hírszerzés működésének áttekintésére. A hiányzó osztályok ügyei ugyanis sok esetben más osztályoknál is megjelennek. Az információs osztály iktatókönyveiből az egyes hálózati személyek munkájának intenzitása pl. nyomon követhető, hiszen fontosabb jelentéseiket az osztály a forrás fedőnévnek megjelölésével iktatta.

Az iratanyag hiányai, a selejtezések

A rendszerváltás előtt egy alkalommal, 1962–1963-ban volt kampányszerű iratselejtezés a III/I. Csoportfőnökségen. Ennek két oka volt. Az egyik a BM-en belüli, már említett szervezeti átalakítás keretében létrehozott III/I. Csoportfőnökség 006. sz. Nyilvántartási Szabályzatának érvényesítése. A másik, hogy az MSZMP KB 1962 augusztusában határozatot hozott a munkásmozgalmi koncepciók perек felülvizsgálatának lezárásáról, s a határozat kapcsán a PB október 23-án úgy döntött, hogy meg kell semmisíteni a koncepciók iratokat és a munkásmozgalmi káderekre vonatkozó kompromittáló okmányokat. E határozatnak megfelelően járt el a BM is. A III/I. csoportfőnök 1962. november 12-én kelt 29. sz. utasítása elrendelte „a III/I. Operatív Nyilvántartó Csoport irattárában elhelyezett és az operatív alosztályokon lévő Bt- és Mt-dossziék, az objektum, személyi, csoport, kutató, rezidentúra, szervezési, levelezési dossziék és az azokból nyilvántartásba vett személyek felülvizsgálatát”,⁴⁹³ a koncepciók adatokat tartalmazó és az operatív szempontból már értéktelen iratok kiemelését és selejtezését. A végrehajtásra tizenegy hónapot írt elő, de az „eredményről” – selejtezési jegyzőkönyvek hiányában – nem tudunk számot adni.

⁴⁹³ Az eredeti, minősített dokumentum az IH irattárában található.

A rendszerváltás időszakában a hírszerzésnél 1990. január elejéig nem történt kampányszerű iratmegsemmisítés, kivéve a hírszerzésnél létesített és a pártirányítás felszámolása miatt megszüntetett BM 3. Pártbizottság anyagait, valamint bizonyos munkanaplókat, K-anyagokat és vegyes iratokat, amelyeket 1989. november 17-én megsemmisítettek (a megsemmisítési jegyzőkönyvet lásd Fnyt. 493/90). A dosszié típusú iratoknak korábban csak töredékét selejtezték ki, az irattár tehát a rendszerváltás kezdetén szinte sértetlen volt. Ez jelentős különbség a III/III. Csoportfőnökséghez, illetve a BM Irattárhoz képest, mivel ezeknél az iratok kampányszerű, a megváltozott politikai viszonyokból adódó selejtezése már 1989 őszén megkezdődött, és 1989. december végétől hatalmas méreteket öltött. 1989–1990 fordulóján kampányszerű megsemmisítésre a hírszerzésnél csak egy adat van: a III/I-1 osztály esetében 1990. január 4-én rendelték el az 1965–1989 közötti megsemmisítési jegyzőkönyvek megsemmisítését, és másnap végre is hajtották (hasonló adat a többi osztályra vonatkozóan nem került elő, igaz, megsemmisítési jegyzőkönyvek sem). A hírszerzésnél csoportfőnöki utasítást adtak ki az anyagok rendezéséről. A Dunagate-botrány kirobbanása érdekes módon nem lezárta, hanem elindította a hírszerzés iratainak megsemmisítését. Az 1990. január 8-i osztályvezetői értekezleten került fel először, hogy a „nemzetközi anyagokat” és az érdemi anyagokat nem tartalmazó biztonsági dossziékat⁴⁹⁴ semmisítsék meg. Az a megjegyzés is elhangzott, hogy ennek kapcsán „ne essünk a ló másik oldalára”. A január 15-i osztályvezetői értekezleten történt részletesebb eligazítás. Az említett csoportfőnöki, illetve miniszterhelyettesi intézkedést hatályon kívül helyezték, és az iratok sorsára nézve súlyos következményekkel járó 1990/2. sz. III/I. csoportfőnöki utasításban elrendelték, hogy az ügykezeléshez használt iktatókönyveket a nyilvántartott anyagok visszaérkezése után, illetve 1–5 éven belül meg kell semmisíteni. Az 1990 előtt irattározott anyagok esetében a megsemmisítést selejtezési jegyzőkönyv felvétele és az iktatókönyvben történő átvezetés nélkül engedélyezték, csak a még nem irattározott iratok esetében tartották szükségesnek jegyzőkönyv felvételét, amely az irat iktatási számát és lapszámát tartalmazta. A hírszerzés vezetője az utasítás kiadása utáni osztályvezetői értekezleten a következő szóbeli eligazítást adta: „A hírszerzést és az országot kompromittáló anyagokat, aktív intézkedési dossziékat, valamint azokat, melyek utólag rossz fényt vethetnének ránk, meg kell semmisíteni. Az olyan anyagokat, amelyekben teljesítményünk benne van, meg kell őrizni. A nemzetközi együttműködési anyagokat meg kell semmisíteni. Az általános terveket és a konkrét ügyekre nem utaló anyagokat meg kell tartani. Hálózati anyagok és ügyek vonatkozásában: a hazaiak esetében azokat [kell megsemmisíteni], akik megnevesítői magasabb pozíciókat értek el és kínos lenne rájuk nézve az együttműködés ténye, de a többi anyagot meg kell tartani, és a kapcsolattartást biztosítani kell.

A külföldiek kérdése komolyabb problémákat vet fel. Az ún. kínos ügyeket meg kell semmisíteni. Élő ügyekben az egyéni mérlegelés legyen a döntő, de az együttműködést továbbra is fenn kell tartani. Célszerűnek látszana az anyagok kritikus ritkítása vagy részletesebb összefoglalókkal biztosítani az ügyek folyamatát.”⁴⁹⁵

Ugyanezen az értekezleten az eligazítás után elhangzott, hogy „a közvélemény úgy tudja, hogy a selejtezés le lett állítva. A konspiráltságra szigorúan vigyázni kell. Ellenzi a papírgyári megsemmisítés gondolatát.” Az egyik százados „kizártnak tartja, hogy egy parlamenti csoport turkálhatna anyagainkba[n], a vezetőknek biztosítaniuk kell a kellő védelmet”. Az értekezlet lezárásaképp az azt vezető ezredes a következőket mondta: „a józan bölcsesség alapján kell dönteni az egyes ügyekben, ne legyen tömeges

⁴⁹⁴ A biztonsági dosszié a T állományú tisztek biztonsági helyzetével kapcsolatos anyagokat, fedőneveiket és fedőokmányaikra vonatkozó utalásokat stb. tartalmazta, megsemmisítésük nem történt meg.

⁴⁹⁵ Az irat másolata az IH-ban, eredeti példánya az ÁBTL-ben található. Irattári számát, mivel az anyag rendezés alatt van, nem tudjuk megadni.

megsemmisítés. M dossziék megsemmisíthetők, a tevékenységet alátámasztó információk a 6-os osztályon megtalálhatók. [...] Csak a ténylegesen kompromittáló anyagokat kell megsemmisíteni. [...] A teljes szabályosságra törekvés nem reális, tudomásul kell venni, hogy kézivezérléssel kell az anyagok rendezését biztosítani.”⁴⁹⁶

Minden jel arra mutat, hogy az említett csoportfőnöki felhatalmazással-szerencsére – nagyrészt nem éltek, mivel a selejtezésről 1990. január 12-től folyamatosan készültek selejtezési határozatok. Vizsgálatunk szerint a megsemmisített Bt- és Mt-dossziék kb. nyolc, illetve öt százalékáról nem készült selejtezési jegyzőkönyv, de megsemmisítésüket a hálózati naplóban minden esetben feltüntették. Figyelemre méltó, hogy 182 O-dossziének (az összes 15%-a) nincs nyoma a megsemmisítési jegyzőkönyvekben. Ezeket feltehetően jelentős részben jóval 1990 előtt semmisítették meg, a régi megsemmisítési jegyzőkönyvek pedig teljes mértékben hiányoznak.

Az iratmegsemmisítés elrendelése és lefolytatása figyelemre méltó, hiszen a folyamat csak a Dunagate-botrány és a III/III. iratmegsemmisítései után indul el! Ezek kuszaságára jellemző, hogy egy meggondolatlan tiszt a pótolhatatlan dokumentumnak számító hálózati napló egyik oldalát is kitepte – szerencsére csak néhány személy adatai mentek veszendőbe. A megsemmisített iratanyag pótolhatatlan információkat tartalmazott. A megsemmisítés, valamint az iratátadás tendenciózus volta óvatosságra kell hogy intse a kutatót a megmaradt és eddig kutathatóvá tett iratanyaggal kapcsolatban. Szerencsére a hálózati személyek neve, az egyes aktív intézkedések, valamint a külföldi titkosszolgálatokkal kötött megállapodások a jelenleg még minősített iratokból viszonylag jól rekonstruálhatók (lehetnek), amennyiben szabaddá válnak a kutatás számára, annak ellenére, hogy éppen ezen adatok eltüntetése volt a megsemmisítések fő célja. A hírszerzés történetének feltárását tehát a megsemmisítések sem lehetetlenítik el, csupán az egyes ügyekben eljáró személyek azonosítása okozhat esetenként gondot.

Az iratmegsemmisítés két helyszínen zajlott. Az iratok egy részét a hírszerzés központi objektumában található kazánházban, illetve zúzógépen semmisítették meg, másik részét egy közelebről meg nem határozható égetőműben.

Az iratmegsemmisítésről elvileg minden esetben határozatot, illetve jegyzőkönyvet kellett volna készíteni, amely tartalmazza a megsemmisítendő irat iktatási számát, a megsemmisítést jóváhagyó személy aláírását és a jóváhagyás dátumát is. Néhány esetben előfordult, hogy a megsemmisítési határozatot aláírták ugyan, de az irat mégis megmaradt. A Bt-, Mt-, és OD-dossziék esetében 931, 950, illetve 375 darab megsemmisítését a selejtezési határozat, 302, illetve 93 megsemmisítését a hálózati napló bejegyzése bizonyítja (az utóbbi számok minden bizonnyal az első két-három hét iratmegsemmisítését takarják). A megsemmisítési határozatok szerint a maradékot 1990 első háromnegyed évében zúzták be vagy égették el. Megsemmisítettek továbbá január és augusztus között 530 K-dossziét is, valamint az egyes osztályokon kiadott munkanaplókat és referáda-füzeteket. Nagymértékű megsemmisítésre került sor a III/I-B önálló alosztály iratai között is, például az Akadémia és a Press főrezidentúra terveit és beszámolóit selejtezték.

Az O-dossziék zömét január és március között semmisítették meg, de a folyamat egyes esetekben 1991 elejéig elhúzódott. Ugyanez állapítható meg az Mt- és Bt-dossziék esetében is. Kevesebb mint tucatnyi azoknak a dossziéknak a száma, amelyeket 1991 után semmisítettek meg. Az utolsó műveleti jellegű dosszié megsemmisítésének dátuma 1992. szeptember 10.

A nem műveleti jellegű iratok esetében a selejtezések menete nem állapítható meg, tekintettel arra, hogy az egyes osztályok külön-külön vezettek megsemmisítési

⁴⁹⁶ Uo.

jegyzőkönyveket (a III/I-7 osztály jegyzőkönyvei teljesen, a III/I-8 osztály jegyzőkönyvei részben hiányoznak, a megmaradtak általában az 1980-as évek elejétől tartalmazzak adatokat). A fennmaradtak általában nem tételes iratfelsorolások, hanem csak főnyilvántartási számmal rendelkező (többnyire osztályiratokat, levelezéseket gyűjtő) dossziék, valamint az egyes tisztek munkanaplóinak adatait tartalmazzák. A Fnyt. 658/94. számú dosszié határozatai szerint megsemmisítettek 1354 Z-dossziét, 532 AK-(aktív intézkedések) dossziét, 20 R-dossziét, egy K-dossziét és 14 operatív technikai iratot.

A Fnyt. 1152/91. számú megsemmisítési jegyzőkönyv, amely 1990. január 22.–2001. november 16. közötti selejtezéseket tartalmaz, számos komoly forrásértékkel rendelkező dokumentumról tesz említést, például 1990. június 30-án megsemmisítették az összes 1962–1990 között kiadott csoportfőnöki utasítás, körlevél, intézkedés többletpéldányait. Az IH közlése szerint egy sorozatot viszont átadtak a levéltárnak, a kiadott összesen 403 belső rendelkezésből 363 került az ÁBTL-be, 40 maradt az IH-ban. Augusztus 27-én a belügyminiszter, a belügyminiszter helyettese, a BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság, a BM Titkárság parancs, utasítás, intézkedés típusú dokumentumainak többletpéldányait, tehát a nem a III/I. Csoportfőnökségen keletkezett iratokat selejtezték ki. Ezek az iratok a Magyar Országos Levéltár (MOL) gyűjtőkörébe tartoztak volna. 1992. május 28-án kb. 250 főcsoportfőnök-helyettesi, csoportfőnöki és osztályvezetői rendelkezést semmisítettek meg. Az 1990. február 14. előtt keletkezett okmányok köréből az utolsó iratmegsemmisítésre 1993. június 17-én került sor, ekkor különböző körleveleket és intézkedéseket selejtezték ki.

Megsemmisítési jegyzőkönyv száma	Iratkészítő	Iratípus	Megsemmisítés ideje
281/86. III. kötet	Vegyes	15 OD-, 7 Z-, 2 K-dossziéból lapok, SZOUD ⁴⁹⁷ -lapok, 843 vegyes, fnyt-számon nyilvántartott irattári tétel	1990. február 15.–1991 január 22.
1087/75.	Műszaki tanfolyam anyagai	Vegyes iratok	1971–1990. június 27.
231/86.		Vegyes iratok	1981–1990. július
74/1990.	III/I-1. osztály	M-tervek, munkafüzetek, futár-iktatókönyvek	
888/99.	Volt III/I-B alosztály	Megsemmisítési jegyzőkönyvek, vegyes iratok, ügydossziék	1990. január 7.–1990. május 24.
1152/91.	Csoportfőnöki	Tárgymutatók, rendelkezések, körlevelek, csoportfőnöki utasítások	1990. január 22.–1994. április 6.
73/90.	III/I-1. osztály	Átadókönyvek, levelezési dossziék, vegyes iratok	
482/66.	III/I-1. osztály	Átadókönyvek, munkafüzetek, pénzügyi iratok, levelezési és vegyes dossziék	1984–1989. december 12.
494/90.	Vegyesen szinte valamennyi szervezeti egységtől	Tippdossziék, K-anyagok, átadó és referáda füzetek, a 3. sz. Pártbizottság anyagai	1989. március–1989. november 28.

5. táblázat Átnézett megsemmisítési jegyzőkönyvek

A 2/1992. sz. főigazgatói utasítás elrendelte, hogy az iratselejtezéssel olyan munkatársat kell megbízni, aki az iratok tudományos és történeti jelentőségével tisztában van. A belügyminiszter intézkedésének hatására a 2/1995. sz. főigazgatói utasítás az

⁴⁹⁷ A Varsói Szerződés központi operatív adatbázisa

iratkezelési szabályzat 81–82. pontjaiban szabályozott iratsejteztést 1995. április 5-én megtiltotta, majd a 6/1995. sz. főigazgatói utasítás május 15-én újra engedélyezte. 1995. november 29-én lépett életbe a 12/1995. sz. főigazgatói intézkedés, amely elrendelte az 1980 előtt keletkezett iratok minősítésének felülvizsgálatát. Ezt követte a 3/1997. főigazgatói intézkedés, amely az 1980 és 1990. február 14. között keletkezett iratok felülvizsgálatát rendelte el. Elsősorban a „belső ellenzék”, az „ellenséges emigráció”, a „magyar egyházi emigráció”, az „1956-os forradalommal kapcsolatos információ” kategóriáiban minősítette az iratokat „nem kezelhetőnek” és az IH feladataihoz „nem illeszthetőnek”. Igazán nagymértékű iratátadásra ekkor mégsem került sor, mivel az 1994. évi XXIII. és az 1995. évi CXXV. törvény lehetővé tette azon iratok visszatartását, amelyek „befolyásoló akciók eszközeiről és módszereiről” és/vagy „együttműködő természetes és jogi személyekről” tartalmaztak adatokat. Visszatartandónak minősített továbbá minden olyan iratot, amelynek „nyilvánosságra kerülése veszélyeztetné az ország vagy a hírszerzés nemzetközi kapcsolatait, hátrányosan befolyásolná jelenlegi hírszerző tevékenységét”, ami gyakorlatilag minden hírszerzési forrásra elmondható. Az 1998–2002 közötti években az iratátadás lényegében a politikai rendőrségi funkciókkal szorosan összefüggő iratok egy részére korlátozódott, a klasszikus hírszerzés irataira lényegében nem terjedt ki. 1998 és 2000 között 56,9 ím iratot adtak át a Történelmi Hivatalnak.

Az említett 3/1997. sz. főigazgatói utasítás rendelkezett a Művelési Nyilvántartóban tárolt kartonrendszer felülvizsgálatáról is. Elrendelte mindazon személyek kartonjainak kiemelését, akik

- 1917 előtt születtek, és további nyilvántartásuk a titkos információgyűjtés céljait már nem szolgálja;
- célszemélyként kerültek nyilvántartásba (életkortól függetlenül), de nem állapítható meg, hogy mi alapján, illetve amennyiben az 1995. évi CXXV. tv. 4. § alpontjai alá nem esnek;
- tanulmányozás alá vont és titkos kapcsolati körhöz tartozó külföldiek, ha a kapcsolat megszakításától számítva eltelt 25 év;
- titkos kapcsolati körhöz tartozó magyar személyek, ha a kapcsolat megszakításától számítva eltelt 40 év;
- a Történelmi Hivatalnak átadott irattári anyagokhoz kapcsolódtak.

Ezeket a kartonokat ezután a nyilvántartóban külön tárolták. Az utasítás elrendelte azon kartonok zárolását is, amelyek az 1990. március 1. előtt nyilvántartásba vett személyekre vonatkoztak, de törlésük az 1995. évi CXXV. törvényben megfogalmazott nemzetbiztonsági érdek szempontjából, illetve a törvény 74. § a) alpontja szerint nem indokolt. A zárolt kartonok továbbra is a Művelési Nyilvántartóban maradtak, és mind a mai napig ott vannak. Megjegyezzük, hogy a Művelési Nyilvántartó tárolja elektronikus formában az Egységes Gépi Priorálási Rendszerből (EGPR) származó, a BM III/I. Csoportfőnökség által nyilvántartott személyekre vonatkozó „I” adatállományt is, ezt azonban lejátszani megfelelő hardware hiányában nem képesek.

A selejteztések ellenére feltárható a hírszerzés tevékenysége, és lehetséges a hálózati kör rekonstruálása. Megmaradt ugyanis a hálózati napló, amely minden beszervezett személy adatait tartalmazza, és megvannak az Mt- és a Bt-naplók is, amelyekkel az egyes dossziék sorsa nyomon követhető. Rendelkezésre állnak még a Művelési Nyilvántartóban használt 5-ös kartonok is, kérdés azonban, hogy mennyit semmisítettek meg belőlük. Mivel az egyes kartonok megsemmisítéséről jegyzőkönyv nem minden esetben készült, ezért ez a szám nem állapítható meg. Szűrőpróbaszerűen elvégzett vizsgálatok szerint az ÁBTL-nek átadott dossziékhoz rendelhető 5-ös kartonok megvannak, a megsemmisített dossziékhoz tartozó kartonok viszont általában hiányoznak.

A jelenleg az IH-ban tárolt iratok minősítésének kérdése

Az Információs Hivatal minősítési gyakorlatát csupán szűrőpróbaszerűen vizsgáltuk meg. A KTÜK-iratokat leszámítva nem szereztünk átfogó képet az egyes irattípusokról. Azokat az iratokat, amelyeknek már a címe is sejtette, hogy a minősítés nagy valószínűséggel megalapozott, nem vizsgáltuk, ezzel szemben átnéztünk szinte minden egyházi vonatkozású iratot. Az ellenőrzés tehát elsősorban a problematikusnak tűnő iratokat érintette. Az iratok minősítésének határideje általában 2040–2060, esetenként 2012–2019. Ezzel kapcsolatban meg kell jegyeznünk, hogy az említett minősítési határidőket már önmagukban is túlzásnak tartjuk. Bőségesen elég volna a minősítések felső határát az 1990 előtti iratok esetében harminc évben megszabni (leszámítva a hírszerzés hivatásos alkalmazottaira és külföldi állampolgárságú hálózati személyekre vonatkozókat). A minősítések jogalapja az 1970 előtti iratok 60%-ánál a 2003. évi III. törvény 2. § (2) bekezdésének d) pontja (hálózati személy kapcsán a nemzetbiztonsági érdek védelme), 15%-ánál a (2) bekezdés a) pontja (1990 után együttműködő), 6%-ánál a (2) bekezdés b) pontja (külföldön korlátozások fenyegetik) és a (3) bekezdés c) pontja (rejtjelrendszer) volt, a többi hivatkozás aránya 5% alatt maradt. Ha viszont a teljes időszak adatait vizsgáljuk (a főigazgatói különlista adatai nélkül), akkor megváltoznak az arányok: a visszatartott iratok minősítésének jogalapja az irattételek 32%-ánál a (2) a) pont, 26%-ánál a (2) d), 11–11%-ánál a (3) a)-b), 7%-ánál a (3) e) pont.

	Minősítések alapja											Összesen
	(2) a	(2) b	(2) c	(2) d	(3) a	(3) b	(3) c	(3) d	(3) e	(3) f	(3) h	
B	147	267	1	781	2	33	0	4	3	2	3	1243
M	41	45	1	93	0	150	0	8	5	1	15	359
K	3	36	1	31	6	187	0	3	6	0	7	280
O	15	16	1	5	8	21	0	1	194	6	5	272
KTÜK	125	14	0	43	180	175	3	2	34	0	47	623
Személyügy	950	12	0	2	4	0	59	0	0	0	0	1027
Pénzügy	1029	3	0	0	84	1	0	0	0	0	0	1117
Információs jelentések	68	6	1	999	251	63	6	20	285	1	2	1702
Rejtjel	7	0	2	2	41	118	235	46	31	2	0	480
Vegyés	79	1	1	5	250	55	0	1	26	0	0	385
Összesen	2464	400	8	1961	826	803	303	85	584	12	79	7523

6. táblázat Az IH-ban tárolt minősített iratok a minősítés pontjai szerint, a 2006 évi állapotnak megfelelően (a főigazgatói különlista anyagai nélkül)

A 2003. évi III. törvény minősítésre alapot adó 2. §-ának pontjai önmagukban is problémákat vetnek fel, mivel alkalmazásuk több esetben ma már feleslegesnek tűnik. Példa erre a „nemzetközi kötelezettségvállalások” kérdése, amelyet a (3) bekezdés d) pontja nevesít. A rendszerváltás óta megszűnt országokkal és szervezetekkel kötött megállapodások elvesztették érvényességüket, tehát mai kötelezettségvállalást elvileg nem sérthetnek. Olyan esettel viszont találkozunk, amikor erre a pontra hivatkozva *jelenlegi* nemzetközi kötelezettségvállalás védelme lett volna megállapítható, azaz amikor jelenlegi szövetségeseink titkos kapcsolatait vagy rejtjelrendszere szerepelnek a dossziékban. Ilyen esetekben a minősítés felső határát a kapcsolat megszűnése utáni harminc évben volna célszerű

megszabni, mivel ennyi idő múltán az érintettek feltehetőleg nyugdíjba kerülnek, az adatok kutathatósága tehát érdeket már nem, vagy alig sért.

Indokoltnak tartjuk továbbá a minősítést azokban az esetekben, amelyekben a nyilvánosságra kerülés sértené Magyarország határon túli magyarokért viselt felelősségének érvényesítéséhez fűződő érdekeit – (3) bekezdés f) pont –, vagy amennyiben olyan hálózati személy adatainak felfedéséhez vezetne, aki nem magyar állampolgár: (2) bekezdés b)-c)- d) pont.

A külföldi állampolgárok esetében a minősítés fenntartásának nyomatékosító tényezője, hogy az illetőnek saját hazája sérelmére végzett kémtevékenysége ott hazaárulásnak minősíthető. A (2) bekezdés b) és c) pontja (kiutasítás, beutazási tilalom, büntetőeljárás, bántalmazás) olyan magyar állampolgárok számára biztosíthat védelmet, akik 1990. február 14. előtt mai célországokban végeztek hírszerzői munkát.

A (3) bekezdés a) pontra (az adat a birtokló szerv feladatainak ellátásához rendszeresen és elengedhetetlenül szükséges) hivatkozva véleményünk szerint csak akkor tarthatja meg iratait az IH, ha meggyőzően tudja bizonyítani, hogy szüksége lehet rájuk munkájában. Ilyenek pl. a nyilvántartókönyvek, a hálózati naplók, az iktatókönyvek, az élő adatokat is tartalmazó személyi iratok, adatlapok, mert ezekben vegyesen vannak a főigazgatói listán szereplő, valamint az 1990 utáni és előtti anyagok is, és nem választhatók külön. Javasoljuk, hogy az egyéb olyan iratokat, amelyek a történeti kutatás szempontjából fontosak, de csak ezen pont alapján minősítettek, az IH másolatban adja át a levéltárnak.

A (3) bekezdés b) pontjára (titkos információgyűjtés olyan eszközt vagy módszerét fed fel, amelynek megismerése nemzetbiztonsági érdeket sért) hivatkozva minősítettek pl. a KGB és a III/I közötti tervek és megállapodások egyes részletei, vagy olyan dokumentumok, amelyek 1987-ben az NSZK elleni hírszerzés elméleti koncepcióját (fedőnevek sem szerepelnek az iratban), vagy 1970-ben az Ausztriába történő beutazásokat szabályozták. A minősítés indoka ezekben az esetekben az volt, hogy nem célszerű nyilvánosságra hozni volt ellenfeleink és jelenlegi szövetségeseink előtt azt, hogy korábban ellenük milyen munkát folytatott a hírszerzés. Ezt nem tartjuk meggyőző indoklásnak. Az ilyen jellegű 1990 előtti ügyek nyilvánosságra kerülése a jelenlegi nemzetbiztonsági érdekeket aligha sértheti, hiszen közismert, hogy a Magyar Népköztársaság 1990 előtt az érintett országokkal szemben ellenérdekelt fél volt. Egyetlen példa lehetséges: amennyiben valaki a hírszerzés hálózati kapcsolata volt 1990 előtt, és már akkor is a jelenlegi gazdasági-politikai szövetségi rendszerbe történő belépésünk érdekében foglalkoztatták. Ilyen esettel azonban szűrőpróba jellegű vizsgálataink során nem találkoztunk.

Valószínűtlen, hogy létezne olyan „eszköz” vagy „módszer”, amelyet 30 évvel ezelőtt is alkalmaztak, és a témával foglalkozók előtt ma ne lenne ismert, illetve ne lenne annyira elavult, hogy alkalmazása ma már szóba sem jön. Az ilyen minősítések mögött többnyire hálózati vagy hivatásos hírszerző tiszt személyének védelme áll. Igen ritka az az eset, amikor az „eszköz, módszer” pl. egy jelenleg is potenciálisan bevethető külföldi figyelőhelyet vagy egyéb objektumot érint – ilyenről vizsgálataink alatt nem is találkoztunk. Értelmetlennek tartjuk a pont alkalmazását annak minősítésére, hogy 1972-ben a BM állományának hány százaléka dolgozott más minisztériumok fedett alkalmazottjaként – ebből a mai viszonyokra következtetni nem lehet.

Érthető az IH törekvése, hogy az 1990 előtt más szolgálatokkal szemben folytatott tevékenység dokumentumait homály fedje, mivel nem volna kívánatos, hogy ma az érintettek vizsgálatokat indítsanak. Véleményünk szerint ezek a minősítések – (2) bekezdés b) és d) pont – akkor tartandók fenn, ha az ügyekben szereplő személyek védelme ma is indokolt. Minden más esetben a minősítések feloldását javasoljuk.

A (3) bekezdés e) pontjára (sértené a Magyar Köztársaság és más államok közötti viszonyt) hivatkozva minősítettek az egyes országok elleni „aktív intézkedések”, azaz azok az

akciók, amelyek a Vatikán, a NATO-tagországok belső viszonyainak zavarását szolgálták, vagy azok a jelentések, amelyek utalásokat tartalmaznak a külföldi képviseltek által küldött és a hírszerzés által megfejtett táviratok mennyiségére (nem tartalmára). Tekintettel arra, hogy köztudott: Magyarország 1990 előtt a tőkés országokkal szemben ellenérdekelt volt, ennek nyilvánosságra kerülése mai viszonyt nem sérthet, különösen azért, mert ma Magyarország más szövetségi rendszerbe tartozik, mint akkor. Más esetekben erre hivatkozva minősítettek gazdasági hírszerzésre vonatkozó adatokat a hírszerzés 1968–1972. évi munkájából. Annak eseti tisztázására, hogy mi sérti az ország nemzetközi kötelezettségvállalásait, javasoljuk, hogy az IH konzultáljon a KÜM titokszakértőivel.

A minősítés alaposabb felülvizsgálatát tartjuk indokoltnak a (2) bekezdés a) pontjának (olyan személyre vonatkozik, aki 1990. február 14-e után a nemzetbiztonsági szolgálatok állományába vagy együttműködői közé tartozott) alkalmazásánál.

Sok esetben a minősítés olyan személyre vonatkozik, aki évtizedekkel 1990 előtt kezdte pályafutását, 1990 után mint vezető működött a nemzetbiztonsági szolgálatoknál, és ebben a funkcióban viszonylag ismert volt, viszont a minősített iratban csupán neve szerepel, de anélkül, hogy abban személyéhez bármilyen titkos információgyűjtési cselekmény köthető lenne (pl. vezetői értekezleten jelen van, hozzászól, intézkedést láttamoz vagy jóváhagy). Ezekben az esetekben a teljes irat minősítését csak akkor tartjuk indokoltnak, ha maga az irat egyébként is minősített lenne. Ilyen iratoknál a 2003. évi III. törvény 12. § (3) bekezdése szerint helyes eljárni: a nevek letakarásával készített másolatot át kell adni az ÁBTL-nek, az eredetét pedig a 2. § (2) bekezdés a) pontja szerinti minősítéssel lehet visszatartani. A 199. vezetői értekezlet anyagából 50 esetben tartottak vissza részleteket, általában azzal a megokolással, hogy ma is aktív és konkrét ügyekben érintett hírszerző tisztek neve szerepel benne.

Hálózati személyek esetén az iratok sokszor akkor is minősítettek, ha azokban csak a személy fedőneve szerepel, és kiléte a szöveggörnyezetből nem kikövetkeztethető. Szóbeli tájékoztatás szerint különösen gyakori ez a minősítés az ún. bírói listán szereplő hálózati személyek esetében. Fedőnevek minősítését önmagában csak akkor tartjuk indokoltnak, ha a személy a szöveggörnyezetből, illetve konkrétan megjelölhető iratok adatainak kombinációiból azonosítható, és az érintett a titkosszolgálatokkal 1990 után is együttműködött.

A (2) bekezdés a) pontjával kapcsolatban az az álláspontunk, hogy a törvény módosításakor el kell törölni belőle az „1990. február 15-e és 2002. május 26-a közötti időszakban” kifejezést. Csak azoknál a személyeknél tartható fenn a minősítés, akik 1990. február 14. után bizonyítható, tényleges nemzetbiztonsági tevékenységet végeztek.

A (2) bekezdés d) pontjával (hálózati személy személyazonosságának felfedése veszélyeztetné a Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági érdekeit) kapcsolatban megjegyezzük: igen gyakori, hogy az iratban ugyan szerepel fedőnév, de a kontextusból az illető személyazonosságának megállapítása csak akkor volna nagy valószínűséggel kikövetkeztethető, ha valaki az ügyben komoly kutatást indítana. Az IH érthető módon még azokat az eseteket is minősíti, amelyekben a hálózati személy felfedésének esélye minimális. Pl. amikor valaki egy kongresszus küldöttségének tagjaként egy dokumentumot átad a hírszerzésnek, akkor az olvasó az összes kongresszusi tagot gyanúsíthatja, és általában nincs lehetősége arra, hogy szűkítse a kört. A kongresszus többi tagja (ha még él) elvileg megkísérlehetné az azonosítást, de egyértelmű bizonyítékot az ilyen iratok nem adnak. Véleményünk szerint a hálózati személy védelmét passzívabban kellene értelmezni, és csak azokat az iratokat volna szabad a (2) bekezdés d) pontja alapján minősíteni, amelyekből a személy azonosítása már önmagában lehetséges, vagy az azonosítás egyértelműen behatárolható másik irattal (pl. nyilvános telefonkönyv, címjegyzék, egyéb levéltári irat).

Beszervezendő tippszemélyek iratai esetében véleményünk szerint azokat, akiknél tudatos hírszerzői tevékenység nem mutatható ki, át kell adni a levéltárnak, akiknél viszont ez bizonyított, a hálózati személyekre vonatkozó javaslataink szerint kell eljárni.

A (2) bekezdés d) pontját illetően Sipos Levente és Ungváry Krisztián véleménye nem egyezik. Sipos véleménye szerint külföldi állampolgárságú hálózati személyeknek nemcsak a Bt- és Mt-dossziéit jogos minősíteni, hanem minden egyéb irat olyan adatát, amely az érintettek fedőnevén túl bármilyen személyazonosítást megkönnyítő támpontot ad. Ungváry szerint csak abban az esetben jogos a minősítés, ha a személyazonosítást megkönnyítő adat az érintett személyének azonosítását ténylegesen lehetővé is teszi, ha csak általánosabb, vagy tágabb összefüggések feltárására ad lehetőséget, akkor nem.

Sipos szerint mérlegelendő, hogy a magyar állampolgárok kapjanak védeltséget haláluk után öt évig abból a megfontolásból, hogy a mai és a jövőbeni hasonló foglalkozású diplomaták, külkereskedők, tudósok, újságírók, tehát a számításba jöhető kör ne váljon bizalmatlanná, ne hájítsa el az együttműködést a jövőben. Azokat az iratokat, amelyekben személyük beazonosítható, letakarásokkal másolatban célszerű átadni a levéltárnak, hogy a kutatási érdekek csak kis mértékben csorbuljanak. Ungváry szerint minden ilyen iratot hiánytalanul át kell adni a levéltárnak.

A (3) bekezdés h) pont (sértené a Magyar Köztársaság nemzetgazdasági érdekeit): harminc évnél korábbi adatok ezen a területen teljesen elavultak, a szabadalmi idő lejárt, és a kérdéses esetek ma már nem perelhetők. Hozzá kell tennünk, hogy a kérdéses minősített iratok sokszor csak általánosságban említik meg valamilyen technológia megszerzését, de nem tárgyalják a megszerzés körülményeit és az abban közreműködők személyét, illetve a magyarországi hasznosítót sem. Ezekben az esetekben a minősítés véleményünk szerint indokolatlan. A harminc éven belüli iratok esetében tudomásul vesszük, hogy a Gazdasági Minisztérium 2003-ban arra az álláspontra helyezkedett, hogy a gazdasági hírszerzés iratai keletkezésük után harminc évig őrizték meg minősítésüket.

Végezetül nem mulaszthatjuk el annak megállapítását, hogy az Információs Hivatal megfelelő technikai feltételeket biztosított munkánkhoz. Munkatársai anonimizált formában minden esetben rendelkezésre bocsátották a kért iratokat, azokat a segédleteket, nyilvántartásokat, amelyek nincsenek a főigazgatói különlistán, az IH-ban az iratok minősítésével, levéltárba adásával kapcsolatosan készült jelentéseket, feljegyzéseket, statisztikákat. Kérdéseinkre készséges és érdemi válaszokat kaptunk, ami jelentős mértékben megkönnyítette munkánkat. Segítségükért köszönetünket fejezzük ki.

Melléklet: az áttekintett dokumentumok

Az információs jelentések és a KTÜK-iratok közül az 1945–1990 közötti időszakból 73 tételt néztünk át. Többségük esetében az irat nagy részét az IH már korábban leadta a levéltárnak, és csak egyes részleteit tartotta vissza, különösen vonatkozik ez a korabeli külföldi társszervekkel folytatott együttműködés irataira. Sajnos az átadott iratok viszonylag jelentős terjedelmük ellenére is csak korlátozottan használhatók, mivel a letakart részek ismerete nélkül interpretálásuk a kutatókat szinte megoldhatatlan feladat elé állítja. Az alábbiakban természetesen csak az át nem adott iratok kérdésével foglalkozunk.

Az 1970 előtti KTÜK-iratokból átvizsgáltunk nyolc tételt. Kettőt a (2) bekezdés d) (hálózati személy védelme), hármat a (3) bekezdés b) (eszköz-módszer védelme), kettőt a

(3) bekezdés h) pontja (nemzetgazdasági érdek védelme) alapján minősítettek. A minősítést hat esetben nem tartjuk megalapozottnak.

A (2) bekezdés d) pont alapján minősített két irat esetében (jelentés a legfontosabb ügynökökről, 1961) fedőnévvel szerepelnek a hálózati személyek, és szerepel születési évük, valamint lakhelyük (nem teljes lakcímmel), továbbá foglalkoztatási vonaluk is. Ebből személyazonosságuk nem állapítható meg bizonyosan, de három támpont adott. Vélelmezhető az is, hogy az érintettek közül többen meghaltak és teljesen valószínűtlen, hogy a már 1961-ben foglalkoztatott hálózati személyek bármelyike dolgozott volna a hírszerzésnek 1990 után. A minősítés csak akkor indokolt, ha az érintettek külföldi állampolgárok, akiknek személyazonossága kideríthető, és még életben vannak.

A (3) bekezdés b) pont alapján minősített három iratban nem érthető, hogy milyen eszközt, módszert kívántak minősíteni, ugyanis mindhárom irat alosztályvezetői értekezletekről szól, ahol az operatív tisztek beszámolnak tevékenységükről. Ennek során olyan motívum nem merül fel, amely ne volna közismert. Ezzel szemben a kutatás számára az irat rendkívül értékes, a hírszerzés akkori tevékenysége, valamint ellenségképe kiválóan megismerhető belőle.

A (3) bekezdés h) pont alapján minősített iratok 1959–1960-ban keletkeztek. Az első csak általánosságban tartalmaz titokban megszerzett technológiákra adatot, a másodikban ezek ugyan pontosan meg vannak nevezve, de mindegyik olyan jellegű, hogy már évtizedek óta nincs gyártásban, szabadalmi idejük régen lejárt.

Az 1970 előtti műveleti iratokból megvizsgáltunk 13 tételt. Ezek közül

Dossziétípus	minősítés oka	jogszabály
Bt-49	Külföldi	(2) d
Bt-100	Az IH szerint már átadható	(2) d
Bt-136	Külföldi	(2) d
Bt-283	Cocom-listás gazdasági ügyek	(2) d
Bt-427	KÜM dolgozó	(2) b
Bt-447	Külföldi	(2) d
Bt-556	Külkereskedő titkárnő	(2) d
Bt-664	Külkereskedő	(2) d
Bt-1218	Az IH szerint már átadható	(2) d
Bt-1501/2	A dosszié Mt-része már a levéltárban, de a Bt-ben szerepel olyan személy, aki ma az IH látókörében van	(2) d
Bt-1720/1-4	Eredetileg magyar állampolgár, 1948 után külföldi, Mt-dossziéi már átkerültek, 1977-ig dolgozott	(2) d
O-8-364/1-3	Technológiai ügyek	(3) h
O-8-092/68/B	Francia hírszerzés Magyarország ellen, adatok 1960–1961	(2) d

A műveleti dossziék minősítésénél vitathatónak tartjuk azt a gyakorlatot, amely csupán azért minősít titkosnak negyven-ötven évvel ezelőtti dossziékat, mert azok főszereplője a KÜM vagy egyéb minisztérium dolgozója, illetve külkereskedő volt. Esetleges lelepleződésük belföldön ennyi idő után számukra káros következménnyel nem járna. Nem tartjuk helyesnek azt sem, hogy ötven évvel ezelőtti hírszerzési és elhárítási adatokat minősítsenek, mivel ezek alapján a francia hírszerzés ma már nem fog eljárást folytatni senki ellen sem, ki- és beutazási tilalom az EU-csatlakozás óta senkit sem fenyeget.

Az 1969–1979 közötti iratokból átvizsgáltunk 14 tételt:

1. Hírszerző akciók koordinálása Ausztriában, minősítve a (3) bekezdés b) pont alapján,

2. tudományos-műszaki hírszerzés által megszerzett információk 1969-ben, minősítve (3) bekezdés h) pontja alapján,
3. aktív intézkedések a NATO országok ellen 1970-ben,
4. jelentés a III/I. csoportfőnökség 1970. évi tevékenységéről a tudományos-műszaki hírszerzés vonalán, minősítve (3) bekezdés h) pontja alapján,
5. aktív intézkedések 1974-ben, minősítve a (3) bekezdés e)]pont alapján,
6. aktív intézkedések 1973–1974-ben, minősítve (3) bekezdés h) pont alapján,,
7. beszámoló a III/I. Csoportfőnökség 1976. évi technológiai hírszerzési munkájáról, minősítve a (3) bekezdés h) pont alapján,
8. szovjet–magyar együttműködés 1977–1978-ban az USA ellen, minősítve a (3) bekezdés b) pont alapján,
9. az MSZMP KB Közigazgatási és Adminisztratív Osztály tervezete a Titkárságnak a PB 1967. október 24-i határozata végrehajtásáról 1972-ben, minősítve a (3) bekezdés b) pont alapján,
10. hírszerző státusok a NATO országokban lévő külképviselleteken 1973-ban, minősítve a (3) bekezdés b) pont alapján,
11. hírszerzési státusok és az Magyar Néphadsereg Vezérkara 2 (hírszerző) csoportfőnöksége, minősítve a (3) bekezdés b) pont alapján,
12. jelentés a hírszerzés ötévi munkájáról, minősítve a (3) bekezdés e) pontja alapján,
13. beszerzések módszereinek vizsgálata 1970-ben, minősítve a(2) bekezdés a) pont alapján,
14. jegyzőkönyv a III/I. csoportfőnökség értekezletéről 1969-ben, minősítve a (3) bekezdés b) pont alapján.

Az 1979 után keletkezett iratokból átvizsgáltunk 31 tételt:

1. Együttműködés az NSZK, a NATO és a Vatikán vonalán baráti társszervekkel. A minősítés indoka (2) d) pont (hálózati személy védelme). Az 1988. októberi iratban csak egy személy fedőneve mellett szerepel munkahelyének megnevezése, pontos pozíciója nélkül. Azonosítást előmozdító adat két helyen van az iratban, továbbá szerepelnek benne hivatásos állományú személyek, akiket azonban a (2) bekezdés a) pontja alapján lehetett volna minősíteni. Minősítését Sipos Levente a hálózati személyek védelme miatt indokoltan tartja, Ungváry Krisztián nem, mivel úgy véli, az adatok a biztos azonosításhoz nem elegendők.

2. Az 1978. december és 1979 decembere között beszerzett ügynökök fedőnevének felsorolását tartalmazó irat minősítése – (3) bekezdés b) pont – indokolatlan, tekintettel arra, hogy nincs utalás semmilyen eszközre, illetve módszerre. A minősítés alapja legfeljebb a (2) bekezdés a) pontja lehetne, mert a beszerzők név szerint fel vannak sorolva.

3–4. A BM III/I-1. osztály 1986. évi munkáját tárgyaló iratokban hálózati személyek fedőnévvel és a megszerzett adatok mennyiségével szerepelnek, valamint nagy vonalakban az érintettek foglalkoztatási területére is van adat. Eszközre, illetve módszerre azonban csak egy-két esetben van utalás, de nem olyan jellegű, hogy a visszatartást indokolná. Mivel az iratban sok külföldi hírszerző ügynökről van szó, a minősítés alapja a (3) bekezdés b) pontja helyett a (2) bekezdés d) pontja lehetne.

5. A III/I-11. osztály 1986. évi munkáját tárgyaló irat minősítésének indoklása (2) bekezdés b) pont. Az iratban hálózati személyek csak fedőnévvel szerepelnek. Egy részüknél személyi azonosításra alkalmas adat is szerepel, nemzetiség, életkor és foglalkozás. Az iratban található táblázat tartalmazza a jórészt ma is célterületnek számító térségben, országonként a hírszerző tisztek, az ügynökök, titkos munkatársak, társadalmi

megbízottak fedőnevét. Ungváry szerint a minősítés nem indokolt, mivel a személyek azonosítása az adatokból nem lehetséges, Sipos szerint viszont igen, mivel az azonosításhoz ezek jelentős támpontokat adnak.

6. A III/I-3. osztály 1986. évi munkáját tárgyaló irat minősítése a (2) bekezdés b) pontja alapján történt. Egyetlen esetben lehet személyazonosítást könnyítő adatot találni, az 5. oldal 2. bekezdése szerint B bejutott X-be, de a bejutás időpontja és az intézmény funkciója nincs megadva. A minősítést ezért nem tartjuk indokoltnak.

7. A III/I-12. osztály 1986-ban végzett munkájáról szóló jelentés minősítése a (3) bekezdés e) pont alapján történt (nyilvánosságra kerülése sérti a Magyar Köztársaság és más országok közötti viszonyt). Az iratból az derül ki, hogy a magyar rejtjelfejtés mely országok táviratait fejtette meg. Az irat információt adhat arra, hogy ez mennyiben volt sikeres. Az érintett országok nem vennék jó néven, ha minősített anyagaik nyilvánossá válnának, ezért javasoljuk, hogy a minősítést a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően az irat keletkezésétől számított maximálisan harminc évig tartsák fenn.

8. A III/I-B önálló alosztály 1986. évi munkájáról szóló jelentést a (2) bekezdés a) pontja alapján minősítették (olyan személy, aki 1990. II. 14. után is együttműködött). Amennyiben itt hírszerző tisztéről van szó (megállapítani az anonimizálás miatt nem tudtuk), akkor a minősítés megalapozott. Az iratban felsorolt hálózati személyek nem azonosíthatók.

9. Megbeszélés a Szovjetunió Állambiztonsági delegációjával 1982-ben a közös ügyekről. Minősítését a (3) bekezdés b) pontja alapján nem tartjuk indokoltnak.

10. Feljegyzés a szovjet társszervvel való kapcsolatáról 1982-ben. Minősítése (3) bekezdés b) pont. Az iratból a CIA alkalmazott adatai azonosíthatók, a minősítés indokolása viszont téves, ebben az esetben a (2) bekezdés d) pontját kell alkalmazni.

11. Operatív együttműködés a szovjet társszervvel 1982-ben. Minősítését – (3) bekezdés b) pont – nem látjuk indokoltnak.

12. Együttműködés a szovjet aktív intézkedési szolgálattal 1982-ben. Minősítését – (3) bekezdés b) pont – nem látjuk indokoltnak.

13. Együttműködés a baráti társszervekkel 1988-ban. A minősítés a (2) bekezdés d) pontja alapján indokoltnak tűnik.

14. Feljegyzés az 1988. októberi berlini magyar–szovjet egyeztetésről. Minősítését a (2) bekezdés d) pontja alapján annyiban látjuk indokoltnak, hogy az egyik oldalán külföldi állampolgár mint azonosítható hálózati személy szerepel. Az irat többi részét átadni javasoljuk.

15. Az NSZK elleni hírszerzés koncepciója 1988-ban. A (3) bekezdés b) alapján történt minősítést nem látjuk indokoltnak.

16. A Vatikán és más világegyházak elleni munka helyzete és feladatai. Minősítését – (2) bekezdés d) pont – nem látjuk indokoltnak.

17. Vezetői értekezlet 1988. november 28. Minősítése (2) bekezdés a) pont alapján történt, indokoltnak tűnik.

18. Vezetői értekezlet 1988. december 5. Minősítése (2) a). Különösen fontos anyag, ezért a nevek letakarásával készített másolat átadását indítványozzuk.

19. Együttműködés baráti társszervekkel 1988. Minősítése (2) d), nem látjuk indokoltnak.

20. Statisztikai kimutatás az 1988. évi akciókról. Minősítése (2) a), indokoltnak tűnik.

21. A III/I. Csoportfőnökség 1983. évi külföldi akciói. Minősítése (2) a), indokoltnak tűnik.

22. Biztonságtechnikai munkák 1988. Minősítése (2) a), indokoltnak tűnik.

23. Az USA elleni hírszerzés helyzete 1988. Minősítése (3) b), nem látjuk indokoltnak.

24. Értékelő jelentés a III/I-11. osztály munkájáról és feladatairól 1984. Minősítése (3) b), nem látjuk indokoltnak.

25. Az NSZK elleni politikai hírszerzés koncepciója 1987-ben. Minősítését a (3) bekezdés b) pontja alapján Ungváry nem látja indokoltnak, Sipos igen, az 5. tételnél jelzett ok miatt.

26. Fontosabb ügynökök 1984–1986. évi költségkihatásai. Minősítése (3) b), nem látjuk indokoltnak.

27. A Tiedge-ügy hatása az operatív helyzetre. Csak fedőnevek szerepelnek benne, akik viszont részben bírói listán vannak, minősítését a (2) b) alapján ez indokolta.

28. A KGB és a III/I. együttműködésének 1983–1985 közötti perspektivikus terve. Tekintettel arra, hogy a KGB megszűnt, minősítését – (3) b) – nem látjuk indokoltnak.

29. A KGB és a III/I. együttműködésének 1986–1990 közötti perspektivikus terve. Minősítését – (3) b) – nem látjuk indokoltnak.

30. Műszaki tudományos hírszerzés 1986–1989 közti statisztikai adatai. Minősítése a (3) b) alapján történt, a (3) h) pont alapján látnánk indokoltnak.

31. A Kubai ÁB szerv és a III/I-11. osztály együttműködése. Minősítése (2) d). Minősített fedőnév szerepel benne.

Átnéztünk továbbá 13 darab 1975–1977 között keletkezett információs dossziét. Minősítésüket egyetlen esetben sem tartjuk indokoltnak. Az anyagokból csak fedőnevek szerepelnek ki, de egyikük sem azonosítható.

Jelentés a Magyar Köztársaság Nemzetbiztonsági Hivatalában található 1990. február 14. előtt keletkezett iratokról

Az NBH – saját adottságainak megfelelően – kitöltötte a bizottság által a munka kezdetén megfogalmazott kérdőívet, ezt – kérésre – több alkalommal (szóban vagy/és írásban) kiegészítette. Jelentésünkben röviden ismertetjük az elődszerveket, majd az említett, NBH által rendelkezésünkre bocsátott adatokat, ezt követően a bizottság iratfeltárását. Végezetül két részre bontva részletes tájékoztatást adunk a 2003. évi III. törvény alapján az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának (ÁBTL) átadott, illetve át nem adott, azaz változatlanul az NBH birtokában lévő iratokról.

A jelentés nem terjed ki az ún. főigazgatói jegyzékben szereplő iratokra.

1. Az NBH elődszervei

1945 után – a korábbi gyakorlatnak megfelelően – az elhárítás feladatait a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztálya, majd a HM Katonapolitikai Főcsoportfőnöksége látta el, 1948 végéig. Ezt követően, 1950 februárjáig a szervezet a HM Katonai Elhárító Főcsoportfőnökségeként működött. Közben az 1946 végén felállított Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya (ÁVO) II. alosztályához tartozott a külső polgári elhárítás. A szervezet 1948-ban a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága (ÁVH) néven átalakult, az ÁVH-n belül a „B” ügyosztály feladatai közé tartozott a bel- és külföldi elhárítás. A katonai

elhárítás önálló szervezeti működését az Államvédelmi Hatóság 1949. decemberi felállítása megszüntette. Ekkortól az ÁVH I. Főosztálya feladata volt a belső reakció elhárítása és a kémelhárítás egyaránt – míg a II. Főosztály hatáskörébe a katonai elhárítás tartozott. 1953-ban, újabb szervezeti átalakulás következtében, az államvédelem szervei a Belügyminisztérium keretein belül működtek. 1956 őszéig az I. osztály látta el a kémelhárítással járó feladatokat. 1956 decemberében az 1956. évi 35. törvényerejű rendelet alapján a BM II/2. osztály feladata lett a kémelhárítás. 1962 augusztusában belügyminiszteri paranccsal létrehozták a III. Főcsoportfőnökséget, ezen belül 1990. márciusig a BM III/II. Kémelhárító Csoportfőnökség foglalkozott a külső elhárítással.

A kémelhárítás abban különbözött a többi (utóddal rendelkező) szolgálattól, hogy valamennyi megyei és a budapesti rendőr-főkapitányságon volt saját területi szerve, osztálya. A III/II. Csoportfőnökség a III/III. Csoportfőnökség 1990. januári összeomlását (megszüntetését) követően a megyei III/II-es szerveket területi igazgatóságok alá vonta össze.

2. Az NBH adatszolgáltatása

A bizottság munkája kezdetén valamennyi szolgálatnak, így az NBH-nak is egységes kérdőívet állított össze, majd szóban, esetleg írásban további kérdéseket tett fel. Az ezekre adott válaszokat és a kitöltött kérdőívet nevezzük adatszolgáltatásnak.

Az NBH a nemzetbiztonsági feladatok átmeneti szabályozásáról szóló 26/1990. (II. 14.) Mt. rendeletre vezeti vissza 1990. március 1-jei létrejöttét. Elődszerve a III/II. Csoportfőnökség. Alakulásakor a Szakszolgálati és Technikai Igazgatóság révén az NBH megörökölte a III/V. Csoportfőnökség, illetve a Főcsoportfőnökség egyes önálló osztályainak feladatait is. Az igazgatóság 1995-ben, a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat (NBSZ) létrejöttével vált ki az NBH szervezetéből. A rendelkezésre álló információk szerint az igazgatóság az iratképzés és őrzés terén önállóan járt el.

Az NBH jelenleg elkülönítve őrzi a működési és operatív iratokat, egy épületen belül, két irattárban. Az 1990. február 14. előtt keletkezett iratok nyilvántartására kizárólag a 2003. évi III. tv. alapján összeállított három jegyzék szolgál. A jegyzékek alapján pontosan megállapítható az egyes iratok (akták, dossziék) iratképzője és évköre. Nem különíthetők el azonban – a többi szolgálattal ellentétben – az egyes iratfajták. Így a hiányos adatszolgáltatás miatt nem tudjuk az egyes dossziék, operatív és hálózati kartonok számát megadni. Összességében:

Az iratképző szerv	Terjedelme lapszámban
Belügyminisztérium	31627
BM Adatfeldolgozó és Információs Csoportfőnöksége	843
BM ÁB Operatív Nyilvántartó Osztálya	790
BM II. Csoportfőnökség	1373
BM III. Csoportfőnökség	10664
BM III/I. Csoportfőnökség	673
BM III/II. Csoportfőnökség	388289
BM III/III. Csoportfőnökség	286
BM III/IV. Csoportfőnökség	32955
BM III/V. Csoportfőnökség	814
BM Igazgatásrendészeti Osztály (ORFK)	126
BM Külügyi Osztály	0
BM Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya	309
BM Belbiztonsági Osztály	394

BM Személyzeti Főosztály	89947
RTF Állambiztonsági Tanszéke	157
MNVK-2	45
Külügyminisztérium	118
Összesen	559410

1. tábla Az NBH őrizetében lévő anyagok 2007. december 31-én

A szolgálat őriz továbbá

- a. 14647 hálózati kartont (az ÁB Operatív Nyilvántartó Osztálytól);
- b. 573 SZT nyilvántartási kartont (a BM Személyzeti Főosztályától);
- c. 1044 operatív kartont (az ÁB Operatív Nyilvántartó Osztálytól);
- d. 22534 KKA (Központi Kémelhárítási Adattár) adatlapot (a BM III/II. Csoportfőnökségtől);
- e. 18 mágnesszalagot (BM ATCSF GAO).

A mágnesszalagokról

A mágnesszalagon tárolt adattárak betűjele	Tartalma	Sorsa
„G”	Állambiztonsági szervek operatív nyilvántartása (a célszemélyek adatait tartalmazó adatbázis)	A szolgáltatás az ÁBNYO kezdeményezésére beszüntetve (110-13-2/1990.); A III/IV. kezdeményezésére a katonai elhárítás és „határfigyelőztetett személyek” törlése (BRFK KEO illetékes) (61-97-1/1990.); mágnesszalagon átadás III/II-nek, saját rendszerből pedig törlés (40-11-9/7/1990.) Az adattárhoz két tekerecs tartozik: egy „Törzs” és egy „Gyűjtő” feliratú. Ma az NBH-ban van mágnesszalagon három példányban: egy alapanyag és két biztonsági másolat. Minősítése fenntartva: 2060. december 31-ig.
„H”	Állambiztonsági hálózati nyilvántartás	A szolgáltatás az ÁBNYO kezdeményezésére beszüntetve (110-13-2-1990.); A III/IV. kezdeményezésére a katonai elhárítás és „határfigyelőztetett személyek” törlése (BRFK KEO illetékes) (61-97-1/1990.); mágnesszalagon átadás III/II-nek, saját rendszerből pedig törlés (40-11-9/7/1990.). ⁴⁹⁸ Ma az NBH-ban van mágnesszalagon három példányban: egy alapanyag és két biztonsági másolat. Minősítés fenntartva: 2060. december 31-ig.
„J”	Előzetes nyomozások adattára.	A III/II. kezdeményezésére a saját rendszerből teljes törlése (40/11-9/7/1990.); mágnesszalagon átadva az NBH-nak. Ma az NBH-ban mágnesszalagon 3 példányban: egy alapanyag és két biztonsági másolat. Minősítése fenntartva: 2060. december 31-ig.
„K”	KKA – Központi Kémelhárítási Adattár, de gépen keresztül nem lehetett lehívni	Az ÁBNYO saját rendszerből törlés (40/11-9/7/1990.) Átadva a III/II-nek. Ma az NBH-ban mágnesszalagon van három példányban: egy alapanyag és két biztonsági másolat. Minősítése fenntartva: 2060. december 31-ig.
„U”	Bizalmas nyomozások adattára, nem volt része az EGPR-nek.	Átadva a III/II-nek. Ma az NBH-ban mágnesszalagon van három példányban: egy alapanyag és két biztonsági másolat. Minősítése fenntartva: 2060. december 31-ig.

1990 előtti irattározás

⁴⁹⁸ „Dr. Csikós József egy 1992. októberében Boross Péterhez írt levelében említi, hogy a Nemzetbiztonsági Hivatal szakemberei [...] a „H” gépi adatbázis [...] segítségével megpróbálták összeállítani az [...] ügynöklistát.” Ezen „körülbelül 56000 személy” szerepelt. Az 1995-ös iratfeltáró bizottság jelentése.

Irattár kizárólag a BM-ben működött, sem a III/II., sem a területi szervek nem rendelkeztek irattárral.

1990 utáni irattározás

1990–91-ben leválogatták az egykori Állambiztonsági Operatív Nyilvántartó Osztály által őrzött nem III/III-as iratokat, ezeket a „Trezor” elkülönített részében helyezték el. Egy részüket illetékesség hiányában visszaadták a BM Dokumentációs Osztálynak. Az NBH kezelésében lévő, „Trezorban” őrzött iratokkal 1995-ig egyáltalán nem foglalkoztak, majd az 1990-es évek végén egy részüket ömlesztett állapotban – zsákokban – adták át a Történeti Hivatalnak. 2002-ig öt alkalommal történt átadás. A megmaradt anyagot a Hivatal központi épületében 2002–2003-ban kialakított irattárban helyezték el.

Iratátvételek

- a. Az NBH 1990–1991-ben az operatív nyilvántartótól 11 jegyzőkönyvvel (1219 p.) átvett operatív, statisztikai és hálózati kartonokat, illetve B-, M- és O-dossziékat;
- b. 1990-ben a BM Személyzeti Főosztálytól 1 jegyzőkönyvvel (33 p.) átvett „SZT” fogyatéki iratokat;
- c. 1990-ben az ORFK-tól 1 jegyzőkönyvvel (2 p.) működési vegyes iratokat;
- d. 1992-ben a BM Igazgatási Főosztályától 1 jegyzőkönyvvel (6 p.) működési vegyes iratokat;
- e. 1999-ben a BM-től 1 jegyzőkönyvvel (46 p.) általános működési iratokat;
- f. 2001-ben a BM-től 1 jegyzőkönyvvel (108 p.) SZT- és K-lakásokkal kapcsolatos, külügyi osztályi iratokat.

Iratátadások más szolgálatoknak, szervezeteknek

- a. 1991-ben visszaadtak az Operatív Nyilvántartó Osztály utódjának, a BM Irattári Osztálynak 9 jegyzőkönyvvel (317 p.) hálózati kartonokat, B-, M- és O-dossziékat;
- b. 1992-ben 1 jegyzőkönyvvel (3 p.) nem jogelőd szervtől származó iratokat küldtek vissza a BM Igazgatási Főosztálynak;
- c. 1992-ben 1 jegyzőkönyvvel (43 p.) nem jogelőd szervtől származó iratokat küldtek vissza a BM Adatfeldolgozó Hivatalnak;
- d. 1997-ben 4 jegyzőkönyvvel (95 p.) a Nemzetbiztonsági Szakszolgálatnak adtak át iratokat SZT-, B- és O-kartonokat.

Iratátadások levéltáraknak

- a. 1998-ban a TH-nak 3 jegyzőkönyvvel (21 p.) O-dossziék;
- b. 1998-ban a MOL-nak 1 jegyzőkönyvvel (143 p.) működési iratok;
- c. 2000-ben a TH-nak 1 jegyzőkönyvvel (13 p.) O- és B-dossziék;
- d. 2002-ben a TH-nak 1 jegyzőkönyvvel (19 p.) M-dossziék;
- e. 2003–2007 között 36 jegyzőkönyvvel (1536 p.) az ÁBTL-nek a 2003. évi III. tv. alapján.

Az NBH-nál a vonatkozó iratokban az NBSZ kivételével (lásd az NBSZ-ről szóló jelentésben) a vonatkozó iratokban selejtezés nem volt.

Adatszolgáltatás más szervezeteknek

- a. az átvilágításhoz (III/III.) nem szolgáltatott adatokat;
- b. a „Mécs-bizottság” számára 13 főről (ez nem az „érintettek” száma) szolgáltatott adatokat;
- c. más adatszolgáltatásra nem került sor.

Külön irattározás

A bizottság korábban a sajtóból értesült az ún. „főigazgatói irattárról”, ennek jellegéről és tartalmáról nem kaptunk egyértelmű tájékoztatást.

Az „irattételek”⁴⁹⁹ számának összesítése:

2003 és 2007 között átadtak az ÁBTL-nek 24587 irattételt.

Ebből 1970 előtt keletkezett: 10312 irattétel;

1970–1979 között keletkezett: 5364 irattétel;

1980–1990. február 14. között keletkezett 8911 irattétel.

A 2007. december 31-én az NBH-ban lévő visszatartott iratok száma: 6757 irattétel.

Ebből 1970 előtt keletkezett: 838 irattétel;

1970–1979 között keletkezett: 2210 irattétel;

1980–1990. február 14. között keletkezett 3709 irattétel.

Ezen belül különféle irattípusokat találhatók, például:

- a. 14647 hálózati karton (az Operatív Nyilvántartató Osztálytól);
- b. 573 SZT nyilvántartási karton (a BM Személyzeti Főosztályától);
- c. 1044 operatív karton (az Operatív Nyilvántartó Osztálytól);
- d. 22534 KKA-adatlap (a BM III/II. Csoportfőnökségtől);
- e. 6 db füzet, határidő napló, tabló (a BM III/II. Csoportfőnökségtől);
- f. 1 doboz tartalomjegyzék (a BM III/II. Csoportfőnökségtől);
- g. 18 mágnesszalag (BM ATCSF GAO).

Minősített iratok

Az NBH a 2003. évi III. törvény 12 pontjával élt az iratok visszatartásánál (esetenként több törvényhelyre hivatkozva). Konkrétan:

A minősítés fenntartásának indoka	Tételek száma ⁵⁰⁰
2.§. (2) bekezdés a) pont	3042
2.§. (2)) bekezdés b) pont	65
2.§. (2)) bekezdés c) pont	19
2.§. (2)) bekezdés d) pont	1237
2.§. (2)) bekezdés e) pont	8
2.§. (3)) bekezdés a) pont	2335
2.§. (3)) bekezdés b) pont	2195
2.§. (3)) bekezdés d) pont	2
2.§. (3)) bekezdés e) pont	50
2.§. (3)) bekezdés f) pont	35

3. A bizottság iratfeltárása

⁴⁹⁹ A szolgálatok, így az NBH által is használt mértékegység, a tétel az irattározásban kötött fogalom, mást jelent. Ezért használjuk az „irattétel” fogalmát.

⁵⁰⁰ Tekintettel arra az említett tényre, hogy az iratok egy részénél több törvényhely szolgált a minősítés alapjául, a tételeket nem összesítjük.

Az NBH a bizottság rendelkezésére bocsátotta az ÁBTL-nek a 2003. évi III. törvény alapján átadott, valamint a visszatartott iratok jegyzékeit. A bizottságnak mind a levéltárban, mind a szolgálatnál lehetősége volt arra, hogy az anonimizált iratokba betekintsen. Erre az előbbiben ellenőrző jelleggel, míg az utóbbinál módszeres feldolgozás során került sor.

A bizottság – az 1995-ös BM Iratfeltáró Bizottsághoz hasonlóan – feladatának tekintette, hogy felderítse az 1989–90-es nagyarányú iratmegsemmisítési kampányban áldozatul esett iratok a körét, illetve feltárja az ezt túlélő iratok mozgását. Ezekkel a kérdésekkel az összesített jelentés más fejezetei részletesebben foglalkoznak, de itt, az NBH kapcsán is kitérünk rájuk. Azzal NBH esetében az alapfeladat (átadott és át nem adott iratok felmérése) mellett ez a célkitűzés némileg háttérbe szorult, vagyis a teljes tisztázás mind a Történeti Levéltárban, mind az NBH-ban őrzött iratok esetében további kutatásokat igényel.

Iratmegsemmisítések

A bizottság által megismert iratok alapján joggal feltételezhető, hogy a III/II. Csoportfőnökség 1988 végén már tisztában volt azzal, hogy a „külső ellenség” elhárításának addigi módszerei szinte teljes mértékben alkalmatlanná váltak, elavultak.⁵⁰¹ Ez már a „világútlelél” bevezetésével is egyértelművé vált, de vele párhuzamosan a beutazások is olyan mértékben bővültek, hogy lehetetlenné volt a korábbi, a „nem baráti országokból” érkezők totális megfigyelése. Ugyanakkor az iratokból arra lehetett következtetni, hogy a mindvégig „főellenségnek” tekintett CIA-vel ekkor már kialakult egyfajta (konkrét ügyekre vonatkozó) együttműködés is, miközben maga az alapállás (a legveszélyesebb „ellenség”) nem változott.

A feladatok részleges módosulása elvben együtt járt a vonatkozó (célszerűtlenné vált) iratok megsemmisítésével. Nem találtunk arra bizonyítékot, hogy a törvénytelen – jogsértő – 1989. decemberi iratmegsemmisítési utasításoknak a III/II. eleget tett volna. Ezzel szemben tényként állapíthatjuk meg, hogy a Dunagate-botrány 1990. január 5-i kirobbanása után a III/II-nél is megindult, és jelenlegi ismereteink szerint mintegy tíz napig tartott az iratok tömeges megsemmisítése. Ennek részletes feltárása további kutatásokat igényelne.

Ismereteink szerint 1990. január közepe után a III/II. Csoportfőnökség, majd a Nemzetbiztonsági Hivatal égisze alatt további iratmegsemmisítésekre nem került sor. Eltekintve az NBH Szakszolgálati és Technikai Igazgatóságától, amely 1995-ig gyakorlatilag szinte valamennyi (elődszervi) működési iratát megsemmisítette.⁵⁰² A bizottság megbízatása viszont nem terjedt az NBH vonatkozó ügyviteli szabályzatának (SZMSZ) vizsgálatára. Ennek hiányában – egyéb források alapján – feltételezzük, hogy az igazgatóság önállóan járt el.

Iratmozgások

A bizottság az NBH esetében kiemelten törekedett arra, hogy az 1989 utáni iratmozgások (átvételek, átadások) valamennyi forrását feltárja és összevesse egymással. Ez azért vált szükségessé, mert már az 1995-ös iratfeltárás során is egyértelműen kiderült, a III/II. csoportfőnökség, majd megalakulása után az NBH fejtette ki e téren a legnagyobb aktivitást.

Azt az eredeti elképzelést viszont, hogy a bizottság valamennyi fellelhető jegyzék ismeretében elkészítse a vonatkozó iratok teljes leltárát, nem sikerült megvalósítani. Egyrészt, mert 1990. május közepe előtt több esetben ilyen átadás-átvételekre *jegyzőkönyv nélkül* került sor, másrészt kimutathatóan olyan *szervek iratai* is a III/II. (majd az NBH) birtokába kerültek, amelyeket egyáltalán nem dokumentáltak, vagyis nem készültek átadás-átvételi jegyzőkönyvek. Végül pedig egyes esetekben a rendelkezésre álló jegyzékek alkalmatlanok

⁵⁰¹ Találtunk rá utalást (magát a vonatkozó iratot nem), hogy a csoportfőnökség erre már két évvel korábban felhívta a figyelmet.

⁵⁰² Lásd erről részletesen az NBSZ-ről szóló jelentést.

konkrét iratok beazonosítására. A továbbiakban tehát kísérletet tesszünk arra, hogy a bizottság számára ismertté vált iratmozgásokat rekonstruáljuk.

A BM 1990. február 27-i jelentése⁵⁰³ számolt be arról, hogy addigra a III/II. csoportfőnök „elvitette a csoportfőnökség által foglalkoztatott és kizárt hálózati személyek kartonjait”. A 42-0081/1992. nyilvántartási számú *Jelentés*, a belügyminiszter és a polgári titkosszolgálatokat felügyelő miniszter között létrejött *Megállapodásban* foglalt feladatok végrehajtásáról szóló 1992. január 22-i dokumentum szerint, amely a Dokumentációs Osztály és az NBH közötti iratátadás-átvételéről⁵⁰⁴ számol be, a III/II. munkatársa 1990. február 9-én 15813 kartont vett át az Állambiztonsági Operatív Nyilvántartó Osztálytól.

Mint utóbb kiderült, ezek a kartonok nem kerültek az NBH-hoz, magyaráz nyomtalanul eltűntek. Vagyis, ha hinni lehet az említett BM-jelentésnek (márpedig feltehetően lehet), akkor az Állambiztonsági Operatív Nyilvántartóból a III/II. Csoportfőnökség hálózata 1990. február 9-én „dekspirálódott”.

Ezt a tényt már az 1995-ös Iratfeltáró Bizottság is konstataálta, mondván, a vonatkozó jegyzőkönyv a „TÜK szabályok figyelmen kívül hagyásával készült”, és 12493 darab 6-os, 2166 darab 6/c, 1154 darab F-karton, valamint 1405 adatlap elviteléről szólt. Eltekintve az esetleges átfedésektől, a konkrét szám valóban jelentősen meghaladta a teljes főcsoportfőnökség 1989-es hálózati állományát, vagyis hihető, valószínűsíthető, hogy az elvitt kartonok nemcsak a III/II. által foglalkoztatott, hanem a már kizárt hálózatra is kiterjedtek.

Az NBH (mostani) tájékoztatása szerint az inkriminált „átvételről” jegyzőkönyv nem készült, hanem kizárólag egy egypéldányos „átirat”, amely „a BM Adatfeldolgozó Hivatalánál került elhelyezésre”.

1992-ben az NBH főigazgatója vizsgálatot rendelt el a komoly zsarolási potenciált jelentő hálózati kartonok eltűnése ügyében,⁵⁰⁵ de ez (a most kapott tájékoztatás szerint) az érintett munkatárs halála miatt eredménytelenül zárult.

Ismereteink szerint nem ez volt az egyetlen eset ebben az időszakban, amikor állambiztonsági iratok kerültek törvénysértő módon „magántulajdonba”, de ez a ritkán dokumentálhatók közé tartozik, amelynek következménye máig beláthatatlan. *A bizottság megítélése szerint az a tény, hogy mindmáig nem került sor ennek és a hasonló eseteknek a független (ügyészi) vizsgálatára, súlyos teherként jelent a demokratikus jogállam számára.*⁵⁰⁶

Az említett 1990. februári BM-jelentés keletkezésének idején – éppen annak tanúsága szerint – már javában ténykedtek az (akkori nevén) Iratári Osztályon⁵⁰⁷ a III/II. Csoportfőnökség koordinálásra kijelölt munkatársai. Velük „szóbeli megállapodás történt az »U-J« adattárak statisztikai kiadványainak átadására, amelyre az elhelyezési feltételek megteremtését követően kerül sor”. Az 1995-ös Iratfeltáró Bizottság jelentése szerint ez végül meg is történt, az NBH mostani közlése szerint viszont az említett statisztikai kiadványok – ellentétben a vonatkozó adattárakkal – nem kerültek a birtokukba, ugyanakkor az ÁBTL-ben sincsenek.

Hangsúlyoznunk kell, hogy sem az Állambiztonsági Operatív Nyilvántartó Osztály, sem annak megszűnte után az Iratári Osztály nem volt része a III. Főcsoportfőnökségnek, így az abban december végén, január elején zajló iratmegsemmisítéseket sem rendelhette el a főcsoportfőnök. Ez államtitkári, értelemszerűen és/vagy miniszteri hatáskörbe tartozott.

⁵⁰³ BM 64-1016/90., ill. 65-58/90.

⁵⁰⁴ BM 64-13/1992.

⁵⁰⁵ BM 64-16/1992.

⁵⁰⁶ Az Országgyűlés az inkriminált eset után két alkalommal tette bizottsági vizsgálat tárgyává az állambiztonsági iratok helyzetét. Egyik vizsgálat sem tudott iratok „eltűnéséről”. A 2003. évi III. törvény viszont már moratóriumot hirdetett ilyen iratok visszaszolgáltatására, de ezzel – ismereteink szerint – senki sem élt.

⁵⁰⁷ Vagyis az 1990. február 14-én megszüntetett Állambiztonsági Operatív Nyilvántartó Osztályon.

Ugyanez vonatkozik többek között a III/II. „koordinálásra kijelölt munkatársaira”, nem beszélve a február 9-én eltulajdonított hálózati kartonokról.

Nem sokkal az említett BM-jelentés megfogalmazása után viszont az abban említett „elhelyezési feltételek” megoldódtak, az Irattári Osztály ugyanis átadta a BM Trezornak a korábban a B-dossziék tárolására szolgáló (elkülöníthető) részét.

Szintén az első vonatkozó jelentés számolt be a III/II. Csoportfőnökség (és szervei) által „az állambiztonsági szolgálat központi számítógépes rendszereinkben kezelt nyilvántartásaival, adattáiraival, illetve az azokat érintő feldolgozásokkal kapcsolatos igényekről”. Eszerint a csoportfőnökség 40/11-9/7/1990. számon kérte az Egységes Gépi Prioráló Rendszer (EGPR)⁵⁰⁸ „G”, „H” és „K” jelű adattárainak átadását mágnesszalagon és teljes törlését a rendszerből. Javasolták ugyanakkor az „U” és „J” adattárak, valamint a gépjárműves figyelőrendszer átadás nélküli törlését.

Kérték továbbá „a számítógépes határforgalmi rendszerből a KKA⁵⁰⁹ géptermi értesítő rendszer adatainak listázását, azt követően megszüntetését, valamint az egyéb határforgalmi rendszerből a III/II. és a III/III. [!] Csoportfőnökség által betáplált adatok listálását”.⁵¹⁰

A III/II-1-B alosztály (1-3-9-2/1990. számon) kérte a „FANTOM” fn. rendszer megszüntetését, valamint a „JUDÁS” fn. rendszer adattállományának „csökkentett adattartalommal történő átadását”.⁵¹¹

Az 1995-ös bizottság (nem megalapozatlanul) arra a következtetésre jutott, hogy az igényeknek az Adatfeldolgozó és Tájékoztatási Csoportfőnökség (AFTCS) eleget is tett, hiszen minden más esetben így történt. Amint azt a szerv adatszolgáltatása során láttuk, az NBH-ban jelenleg a G, H, J, K és U jelű adattárak mágnesszalagjai vannak 3-3 példányban, minősítésüket a 2003. évi III. törvény 2.§ (3) bekezdés a) pontja alapján 2060. december 31-éig tartották fenn. Az adattárak megfelelő (egykorú) számítógépes háttér hiányában nem aktiválhatók, papíralapon pedig nem állnak az NBH rendelkezésére. Az említett statisztikai kiadványok mellett az NBH-ban azonban nincs nyoma a „JUDÁS” fn. rendszernek sem.

A bizottság megítélése szerint az említett mágnesszalagok (legalábbis többségük) őrzésére az NBH-nak nincs törvényi felhatalmazása. Ezen nem változtat az a tény, hogy a szalagokat az NBH műszaki okokból nem is tudja aktiválni. Feltételezésünk szerint erre (messze nem aránytalan költségek mellett) lenne mód, és a Történeti Levéltárnak történő átadást követően *célszerű is lenne elvégezni*, már csak azért is, mert az idő múlásával erre egyre kisebb az esély. A mágnesszalagok további sorsáról kizárólag a rajtuk tárolt adatok ismeretében lehet dönteni. Megengedhetetlen viszont, hogy a mai helyzetnek megfelelően eleve (tartalmuktól függetlenül) elzárva maradjanak a történettudomány és a nyilvánosság előtt. Különösen azért, mert az iratmegsemmisítések okozta hiányok részleges pótlása csak ezekkel az adattárakkal lehetséges.

A „használatlan” mágnesszalagok visszatartása önmagában is bizonyítja, hogy az NBH nem kizárólag a számára ügyviteli szempontból nélkülözhetetlen iratokra tartott igényt.

1990. április 4. és május 15. között (az 1995-ös bizottság megfogalmazásában) „a már létrejött Nemzetbiztonsági Hivatal főigazgatójának utasítására a Felügyeleti és Belbiztonsági Osztály irányítása mellett – átlag napi – 10 operatív tiszt kiválogatta az ÁBNYO anyagai közül »a Nemzetbiztonsági Hivatal jogelődjénél keletkeztetett anyagokat«”.

⁵⁰⁸ Az EGPR adattáira lásd A nyilvántartás története és rendszere c. fejezetet.

⁵⁰⁹ Központi Kémelhárítási Adattár.

⁵¹⁰ A jelentés szerint „az adatkérőt tájékoztattuk, hogy a számítógépes határforgalmi rendszer figyelős adattáiraiból – a KKA értesítő rendszer kivételével – nem állapítható meg az elhelyező szerv, erre csak a BM ORFK KEO-nál van lehetőség”.

⁵¹¹ Feltételezések szerint a „Fantom” az eredmény nélküli prioritásokat tartalmazta, annak érdekében, hogy a különböző állambiztonsági szervek által valamilyen oknál fogva látókörbe került, de be nem szervezett személyekkel tippkutatásként foglalkozni lehessen. Minden személy, akit legalább egyszer prioritáltak, belekerült. A „Júdás” rendszer pedig az „árulókat” tartalmazta.

A 2007-es bizottság felmérése alapján egyértelmű, hogy a gazdátlanul maradt III/III-as iratok nagyobb részét a Nemzetbiztonsági Hivatal gyűjtötte be, mégpedig azon alapon, hogy a volt III/II-es kémelhárítási funkciója mellett megkapta a megmaradt belbiztonsági feladatokat is. Erről az 1990. január 21-i 3028/1990. MT határozat rendelkezett, amelyből megtudjuk, hogy a „kormány leszögezte, hogy tudomásul veszi:

- b) a „belső biztonsági szolgálat (III/III. csoportfőnökség által alkalmazott operatív, titkos szolgálati eszközök és módszerek alkalmazásának megtiltását, majd a szolgálat 1990. január 18-i hatállyal történő megszüntetését;
- c) a megszüntetésre került szolgálat teendői közül, a nemzetbiztonsági feladatokról szóló törvény hatályba lépéséig a nemzetbiztonsági érdek érvényesítése szempontjából változatlanul szükséges hatáskörök gyakorlásával a kémelhárítási csoportfőnökség megbízását (alkotmányellenes törekvések, terror-, diverziós cselekmények, a különböző fontos állami tisztségeket ellátó személyeket veszélyeztető magatartások felderítése és elhárítása)”.

A bizottság azonban nem talált arra adatokat, hogy ki és mikor hatalmazta fel az NBH akkori főigazgatóját az iratokat begyűjtő intézkedések elrendelésére. Annak sem találtuk nyomát, hogy mi történt 1990. február 9. és április 4. között, holott – amint azt már említettük – „a III/II. Csoportfőnökség koordinálásra kijelölt munkatársai” már február óta tevékenykedtek az állambiztonsági központi irattárban. Feltehetően április 4-ére került sor a Trezor említett részének kiürítésére, addig pedig (helyhiány miatt) a vonatkozó kartonokat válogatták le.

Tény, hogy az Irattári Osztály élére 1990. május 1-én kinevezett dr. Sersli Sándor május 25-én kelt leltárszerű „Összefoglaló jelentése”⁵¹² szerint addigra az NBH 7266 + 590 titkosított O-, 2832 B- és 6909 M-dossziét vett át. Megjegyzendő, hogy dr. Sersli ekkor még nem tudott a februárban elvitt hálózati kartonokról, ahogy a koordinálásra kijelölt munkatársak tevékenységének részleteiről sem. Mindenesetre tény, hogy ezekről és esetleg hasonló átadásokról nem készült jegyzőkönyv, a felek megállapodása szerint az ún. naplókönyvekben dokumentálták őket.

Az említett 1992. januári NBH-jelentés szerint a központi nyilvántartótól átvett iratokról 15 jegyzőkönyv készült, összesen 529 lap terjedelemben. Ezzel szemben az NBH már 1990. június 28-án átvett „közös kiválogatás után” 2753 darab 6-os, 1752 darab 6/a, 2885 darab 6/b és d, 2494 darab 6/c kartont, valamint 12104 darab, az együttműködésből már kizárt hálózati személy kartonját. Ennek jegyzéke önmagában 671 lapot tett ki.⁵¹³

Az 1995-ös bizottság jelentésében említést tett a belügyminiszter és a polgári titkosszolgálatokat felügyelő miniszter közötti 1991. március 21-i megállapodásról, amely „az ÁBNYO irattári anyagainak” rendezéséről szólt, és megjegyezte, hogy a megállapodás szövegét nem ismerhette meg. Ezzel ellentétben a mostani bizottság elnöke és erre kijelölt tagja betekintést nyert a témakört érintő következő mindmáig minősített, azaz titkos dokumentumokba:

- A belügyminiszter és a polgári titkosszolgálatokat felügyelő miniszter megállapodása a Belügyminisztérium és a Nemzetbiztonsági Hivatal között a volt Állambiztonsági Főcsoportfőnökség operatív irattári anyagainak rendezéséről, elhelyezéséről;
- Ütemterv a megállapodás végrehajtására;
- Javaslat a korábbi kategóriák átvételére a BM Adatfeldolgozó Szolgálat Irattári Osztály kartonrendszeréből;
- Jelentés a belügyminiszter és a polgári titkosszolgálatokat felügyelő miniszter között létrejött Megállapodásban foglalt feladatok végrehajtásáról.

⁵¹² BM 64-399-23/1990.

⁵¹³ A vonatkozó jegyzékek ismeretének hiányában (esetleges teljes megsemmisítésük esetén) megállapíthatatlan, hogy az 1990. február 9-i leválogatást követően milyen hálózati kartonok maradhettek még az operatív nyilvántartóban.

Tekintettel arra, hogy az említett miniszteri megállapodás (megmagyarázhatatlan módon) mindmáig „szigorúan titkos”, tartalmát nem ismertethetjük. A lényege, hogy az NBH átveszi a BM-től a III/II. Csoportfőnökség által keletkeztetett iratokat. Ez főként nem a minősítése okán érdemel figyelmet, hanem mert a vonatkozó iratok átvétele addigra – ha nem is teljes körűen – már gyakorlatilag megtörtént.

A bizottság kijelölt tagja összesen 19 db jegyzőkönyvet tekintett meg, ebből 13 db átvételről és 6 db visszaadásról szól. A Hivatal továbbá közülük 5 db jegyzőkönyv másodpéldányával is rendelkezik, ebből 4 db átvételről, 1 db pedig visszaadásról szól. A 19 jegyzőkönyv terjedelme 1526 lap. Nem sikerült tehát megállapítani, hogy melyik az a 15 jegyzőkönyv, amely összesen a fenti terjedelmet teszi ki.

Ugyanakkor – más forrásból – a bizottság rendelkezésére áll egy 1992. januári 2-i (az ÁBTL-ben őrzött) átadási jegyzőkönyv is, amely tartalmazza (többek között) az O-16353 számú dossziét. Az NBH tájékoztatása szerint ezt a „felülvizsgálatot”⁵¹⁴ követően 1998. június 26-án a 234/195/1998. iktatószámú jegyzőkönyv mellékletében a 20. tételszám alatt átadtuk az akkori Történeti Levéltárnak”. Ez teljes mértékben megfelel a tényeknek.

Nem az átadás, hanem az 1992-es átvétel volt eleve problematikus, nemcsak a két miniszter említett megállapodásának mondott ellent, hanem azoknak a belső szabályozásoknak is, amelyek éppen az átvétellel párhuzamosan születtek az NBH-nál. A konkrét ügy egy vidéki városban lezajlott „zászlótépésről” szól, ennek megfelelően teljes mértékben a helyi III/III. osztály vizsgálta, soha semmi köze nem volt a kémelhárításhoz, a róla szóló irat mégis az NBH-ba került.

Az 1995-ös Iratfeltáró Bizottság jelentésében konstataálta, hogy „nem ismeri az átadás-átvétel elveit, szempontjait. A részinformációkból arra következtetünk, hogy az a »jogutód« szemléletre épült, azaz a kémelhárítás, katonai elhárítás stb. vitte magával az új hivatalokba is az 1989 előtt keletkezett iratokat, függetlenül attól, hogy azok tartalma a »belső« reakció elhárítására vonatkozott-e vagy sem, feltétlenül szükséges-e azoknak a feladatoknak a végrehajtásához, amelyek ellátását a szolgálatok a jelenleg hatályos [rájuk vonatkozó] törvény szerint végzik.” Ezt a gyakorlatot az akkori bizottság alkotmányellenesnek minősítette.

Ma – még mindig hiányos, de bőségesebb részinformációk alapján – a bizottság úgy látja, hogy az NBH a keletkeztetőtől függetlenül kiemelten kezelte a rendkívüli események dossziéit, amelyeket az „O” jelű irattári gyűjtőn belül tárolnak, és amely ezenkívül személyi, csoport-, objektum-, vonal-, körözési, tájékoztatási dossziékat tartalmaz.⁵¹⁵

Ugyanakkor a rendelkezésünkre álló – még mindig hiányos – iratok, jegyzőkönyvek azt mutatják, hogy a kezdeti időszakban – 1990–1991-ben – az NBH nem pusztán a III/II. (továbbá a III/V. és egyes állambiztonsági önálló osztályok stb.) „jogutódjának” tekintette magát, hanem módszeresen begyűjtötte valamennyi „gazdátlan” iratot.

Ha nem is hiánytalanul, de a bizottság rendelkezésére áll számos olyan jegyzőkönyv, amelyből kiderül, hogy a katonai ügyészség a Dunagate-botrány kirobbanása után, 1990 januárjában milyen iratokat foglalt le az egyes III/III-as állambiztonsági szerveknél. Az iratok száma – leginkább annak függvényében, hogy a katonai ügyészek az egyes szervekhez mikor jutottak el – rohamosan csökkent.

Tény, hogy a hiányzó iratok egy jelentős részét addigra a „szervek” megsemmisítették.⁵¹⁶ Nagyobb részüket viszont a III/II. helyi szervei (nyilván nem egészen

⁵¹⁴ Az említett felülvizsgálatra később térünk ki.

⁵¹⁵ Ismereteink szerint a III/II. Csoportfőnökség a „rendkívüli eseményt” másként értelmezte, mint a III/III., vagyis (feltehetően) „játszmákat” is idesorolt.

⁵¹⁶ Az 1989 decemberében megkezdett törvénytelen iratmegsemmisítéseknek általában a katonai ügyészség 1990. januárban beindult vizsgálata vetett véget, ez viszont következetesen a III/III. csoportfőnökségre korlátozódott. A többi szolgálatnál – több esetben dokumentálhatóan – a Dunagate-botrány kirobbanása nem véget vetett a törvénytelen iratmegsemmisítéseknek hanem éppen igazi kezdetét jelentette.

spontán módon) – a katonai ügyészség elől – egyszerűen magukhoz vonták, vagyis kivonták az igazságszolgáltatás alól. Ezt a tényt egyértelműen bizonyítani tudjuk, ha összevetjük az ügyészség által lefoglalt iratok jegyzékét az NBH által a TH-nak, majd az ÁBTL-nek átadott iratokéval.

Az 1995-ös bizottság nem ismerhette azt a „jegyzőkönyvet” sem, amely szerint az NBH 1992. május 25-én „kilencládányi” iratot vett át a BM Központi Irattáratól.⁵¹⁷

Nem ismerhette az 1995-ös bizottság, és mi sem tudhattuk meg – minősített iratokról lévén szó –, hogy az NBH 1990-ben más BM-szervektől milyen módszerekkel és milyen iratokat „rekvirált”. Az egyik ilyen szervnél, a hivatali vezető távollétében (1990. április 6-án) egyszerűen kipakolták az operatív irattárat (3532 dossziét, a nyilvántartásukra szolgáló hetven iktatókönyvet és két átadókönyvet). Másfél hónappal később – 1990. május 24-én – az NBH aláírásra megküldte az átadás-átvételi jegyzőkönyvet, amit az illetékes vezető megtagadott, majd 1990. július 25-én minderről tájékoztatta a belügyminisztert. Intézkedés nem történt. (Az NBH közlése szerint az iratok szerepelnek a bizottság részére is átadott jegyzékeken.)

A III/II-es, illetve NBH-s begyűjtések után a két miniszter 1991. márciusi megállapodása egyfajta rendet teremtett. Mint említettük, az 1995-ös bizottság alkotmányellenesnek minősítette az iratátadások általa megismert gyakorlatát. Ezt a megállapítást a jelen bizottság is teljes mértékben megalapozottnak ítéli, ahogy azt a (1995-ös) javaslatot is, hogy indokolt lett volna újabb ügyészségi vizsgálat elrendelése. Mai ismereteink szerint az iratbegyűjtés egyes esetekben bűncselekményt valósított meg, beleértve azt is, hogy (helyenként) a III/II. területi szervei (bizonyíthatóan) jelentős mennyiségű III/III-as iratot rejtettek el a katonai ügyészség elől. Megítélésünk szerint ez nagymértékben hozzájárult ahhoz, hogy a Dunagate igazságügyi vizsgálata alapvetően kudarccal végződött.

Kompetencia hiányában a jelen bizottság nem nyilatkozhat az akkori szereplők jogi felelősségéről, de egyértelmű, hogy politikai felelősség nem pusztán a III/II. utolsó és az NBH első vezetőit terhelte, hanem – nem kisebb mértékben – a BM vezetőit is. A Duna-gate-botrány kiváltó oka az volt, hogy az állambiztonsági szolgálat a módosított jogszabályokkal (magával az alkotmánnyal) mit sem törődve, változatlanul megfigyelés (esetenként akár „bizalmas nyomozás” alatt) tartotta a demokratikus pártokat és azok vezetőit, tagjait. Hasonlóan – bűncselekményt megvalósítva – került sor az állambiztonsági iratok tömeges megsemmisítésére.

A bizottság rendelkezésére álló iratok, adatok alapján megállapítható, hogy tevékenységük a leleplezést, majd az ügyészi vizsgálat elrendelését követően sem hagyott alább. Ebben a folyamatban semmiféle változást nem jelentett a bizottság számára is kötelezően előírt 1990. február 14-i „határnap”, azaz a III. Főcsoportfőnökség megszüntetése. Gyakorlatilag 1989. december közepétől 1990. május közepéig egyfajta exlex állapot állt be, amikor a múlt minden részese „tette, amit nem szégyellt”, nem törődve sem alkotmánnyal, sem törvényekkel.

A bizottság rendelkezésére álló iratok, adatok szerint az érintettek egy része a demokratikusan választott kormány megalakulása után megpróbálta a visszaélésekre felhívni a figyelmet (Horváth Balázs belügyminiszterét), de ezek a jelzések eredménytelenek maradtak. Az új, demokratikusan megválasztott hatalom képviselői 1991 közepéig a tétlen szemlélő szerepét játszották.

A két illetékes miniszter megállapodását követően – ha nem is (pontosan) a későbbi jelentésnek megfelelően – már valóban készültek iratátadási (átvételi) jegyzőkönyvek. Sőt 1991. május 23-án az NBH a BM Adatfeldolgozó Szolgálat Irattári Osztálynak 124 oldalas jegyzőkönyvvel visszaadott H-kartonokat, majd 1991. december 28–30. között 1577 darab B-, 1592 darab M-, 2106 darab O-dossziét, illetve 970 darab 6-os kartont.

⁵¹⁷ BM Igazgatási Főosztály 10-40/31/1992. A bizottság kérésére az irat minősítését az IRM törölte.

Az iratok oda-vissza vándorlása végkép lehetetlenné teszi az iratmozgások utólagos regisztrálását. A BM Dokumentációs Osztályhoz visszajuttatott iratok viszont 1997-ben valóban a Történeti Hivatal állományába kerültek.

Belső szabályozások

1991. november 21-én az NBH 34/1991. főigazgatói utasítása december 2-i határidővel elrendelte a területi kirendeltségek helyi nyilvántartásainak felülvizsgálatát, amely után a területi szerveknél csak a „jogelőd” (III/II. és III/V.) által keletkeztetett iratok maradhattak, minden más kötelesek voltak december 6-áig a Főigazgatói Iroda Irattári és Nyilvántartási Osztályának megküldeni.

1992. január 14-én az 1/1992. sz. főigazgatói utasítás 1992. január 23-i határidővel kiterjesztette a fenti rendelkezést (*a Szakszolgálati és Technikai Igazgatóság kivételével*) az NBH központi szerveire. Eszerint a más állambiztonsági szervek által keletkeztetett iratokat – szervenként rendezve – szintén meg kellett küldeniük az irattári osztálynak.

Az utasítás ugyanakkor felhatalmazta az érintett részlegeket, hogy a BM más (azaz nem állambiztonsági) szerveitől származó iratokat (jegyzőkönyvvel) kiselejtezzék. Ez megfelelt a korabeli jogszabályoknak, még akkor is, ha a keletkeztetőnél (BM) ezek egy része nyilvánvalóan áldozatul esett az 1989–90 fordulóján lezajlott iratmegsemmisítéseknek, és ezek hiányát a most kiselejtezett iratok részben pótolhatták volna.

A felülvizsgálat eredményeként 1992. április 15-én (1+42 oldalas jegyzőkönyvvel) 35 „csomag” iratot adtak át a BM Dokumentációs Osztálynak. Ezek gyakorlatilag felbontatlanul kerültek át 1997-ben a Történeti Hivatalhoz.⁵¹⁸ A két utasítás további következményeiről (beleértve a selejtezéseket) nincs információ.

Az 1996-os Etv. végrehajtása érdekében 1997. április 26-án az NBH főigazgatója 4/1997. sz. intézkedésével⁵¹⁹ átfogóan rendezni kívánta az 1990. február 28. előtti iratok további sorsát. Az intézkedés kiterjedt

- a) az „archív anyagok” irattárában kezelt dossziéokra;
- b) a kirendeltségi és igazgatósági irattárakban kezelt iratokra és dossziéokra;
- c) a központi irattár általános (ügyviteli) irattári rendben kezelt iratanyagokra.

A főigazgató a vonatkozó iratok felülvizsgálatára Irat-felülvizsgáló Bizottságot hozott létre a Titokvédelmi Felügyelő (a főigazgató általános és adminisztratív helyettese) vezetésével.

A bizottság, illetve az egyes részlegeknél alakult albizottságok selejtezés tilalma mellett összeállították a vonatkozó iratok jegyzékét, és őrzési helyenként javaslatot készítettek.

Az intézkedés az Etv. 25/H § (4.) bekezdése alapján megtarthatónak minősített a jogelőd állományára, a szolgálatokkal együttműködő természetes és jogi személyekre, a szolgálatok objektumaira, nemzetközi kapcsolataira vonatkozó „minden olyan konkrét iratot, amelyek titokvédelmi minősítése s a szolgálatoknál történő kezelése a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvényben meghatározott feladatok ellátása érdekében továbbra is indokolt”.

Ugyanakkor az intézkedés pontosan meghatározta, hogy milyen esetekben áll fenn az indokoltság. Akkor, ha az irat „a szolgálatoknak jelenlegi műveleti tevékenységére utal és jogosulatlan megismerése az abban résztvevő személyeket vagy a jelenlegi műveleti tevékenységet veszélyezteti, az ország vagy a nemzetbiztonsági szolgálatok nemzetbiztonsági kapcsolatait negatív irányban befolyásolja”.

Az intézkedés az Etv. 25/A § (1.) bekezdés a)-b) pontjai szerint „nem szükségesnek”, illetve „nem kezelhetőnek” nyilvánította azokat az iratokat, amelyeknél „jogszabályban

⁵¹⁸ Lásd a vonatkozó átadás-átvételi jegyzőkönyv 6. sz. mellékletét.

⁵¹⁹ Az intézkedést – dicséretes módon – eleve nem minősítették.

meghatározott feladatkör hiányzik, illetve a feladatkörben meghatározott cél eléréséhez nyilvánvalóan sürgősen szükségesek vagy alkalmatlanok”.

Tekintettel arra, hogy a bizottság ezt az intézkedést 2008. június második felében ismerhette meg, már nem volt lehetősége arra, hogy a jegyzékeket tanulmányozza, esetleg összevesse a 2003. évi. III. tv. alapján készített jegyzékekkel.

Nyomatékosan hangsúlyoznunk kell ugyanakkor, hogy az 1997-es NBH-főigazgatói intézkedés pontosabb fogalmakkal operált, mint a 2003-as törvény paragrafusai. A minőségi különbség leginkább abban rejlett, hogy eleve az általános szabályból, vagyis az NBH tevékenységét meghatározó 1995. évi CXXV., a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló törvényből indult ki, és azzal teljes összhangban határozta meg az átadandó, illetve megtartható iratok körét. Ezzel szemben a 2003. évi törvény ennek a követelménynek nem felel meg.

Az 1997. évi intézkedés legfőbb fogyatékosága viszont az volt, hogy nem határozta meg a végrehajtás határidejét. Nyilvánvaló, hogy ennek alapján adtak át iratokat a Történeti Hivatalnak,⁵²⁰ illetve 1998-ban a Magyar Országos Levéltárnak, amely természetesen végül továbbadta ezeket az arra illetékes levéltárnak.

Az NBH tájékoztatása szerint az említett intézkedést folyamatosan hajtották végre, és 2003 elejére további iratokat készítettek elő átadásra, de erre a 2003. évi III. törvény hatályba lépése miatt már nem kerülhetett sor. Az átadások során az iratok jelentős részének minősítését törölték. A 2003. évi III. törvény hatályba lépését követően pedig a korábban átadott iratok minősítésének törléséről intézkedtek.

Természetesen a bizottságnak csak kivételes esetekben nyílt lehetősége rá, hogy a végrehajtást ellenőrizze. Így a korábban jogosulatlan átvételként megnevezett zászlótépcséről szóló III/III-as dossziét 1998. május 19-én az NBH-ban valóban felülvizsgálták,⁵²¹ de a minősítés lejárt, azaz 2027. december 31-e előtt nem javasolták átadását a Történeti Hivatalnak. Az eredeti (keltezetlen) minősítés tehát ötven évre szolgált, s ezt a 2002. január 3-i újabb felülvizsgálat megerősítette. Átadására végül a 2003. évi III. törvény alapján került sor.

Az NBH 1998 és 2002 között összesen 963 irattételt adott át a Történeti Levéltárnak. Ez összesen 34 iratfolyómétert, másként számolva 248836 oldalnyi iratot tett ki. Összehasonlításképpen a 2003. évi III. törvény alapján 24587 tételnyi irat került be a Levéltárba, vagyis 365 iratfolyóméter 1800287 oldalon.⁵²²

A bizottságnak az az álláspontja, hogy az NBH főigazgatója által megnevezett határnap (1990. február 28.) szakmailag indokolhatóbb, szemben a törvényben meghatározott február 14-ével. Itt kell utalnunk arra a tényre is, hogy a február 14-ét határnapként megfogalmazó törvény nemcsak a főigazgatói intézkedéssel nincs összhangban, de ellentmond a Levéltári törvényben megfogalmazott (alkotmányosan egyedül elfogadható) 1990. május 2-i határnapnak is.⁵²³

Megítélésünk szerint a törvény megfogalmazása során még alternatívaként sem merült fel az NBH által addig követett jogállami célkitűzés. A valódi feladat az NBH főigazgatója által meghatározott (esetleg pontosítandó) iratok átadásának felgyorsítása, számonkérése lett volna. A törvény a – bármilyen fogyatékos – gyakorlattal szemben felesleges munkák elvégzésére kényszerítette a szolgálatot. A 2003. évi III. évi törvény ellentmondásossága

⁵²⁰ Az átadásokat az ÁBTL-ről szóló fejezetben ismertetjük.

⁵²¹ Amint említettük, a felülvizsgálat nem a minősítésre, hanem az esetleges átadásra vonatkozott.

⁵²² Az NBH 2008. júliusi adatközlése. Az ÁBTL adatai alapján 2007. december 31-ig 334,16 iratfolyóméter iratot kaptak az NBH-tól a 2003. évi III. törvény hatálybalépésétől. A különbség adódhat abból, hogy az NBH már 2008-ban is adott át iratokat az ÁBTL-nek.

⁵²³ Témánk szempontjából az egyik leg súlyosabb megállapítás, hogy a szolgálatok, de tágabban maga a belügyminisztérium figyelmen kívül hagyta az alkotmány 1989. október 23-án hatályba lépett módosításait. Az alkotmányos rend létrehozását a Levéltári törvény – nagyon helyesen – az első demokratikusan megválasztott kormány hivatalba lépéséhez kötötte.

mérhetetlen kárt okoz azzal, hogy közel két évtizeddel a rendszerváltás után a titkosszolgálatok energiáit (akár pénzügyi forrásaikat) még mindig az állambiztonsági múlt fel- vagy inkább ledolgozása köti le.

Reményeink szerint sikerült érzékeltetni, hogy az iratmegsemmisítések mellett milyen határozott pusztítást jelentett az iratok ide-oda mozgatása, eredeti rendjüknek totális felborítása. Az NBH esetében kiemelten elmondható, hogy a 2003. évi III. törvény merőben önkényes szempontjai következtében az iratok eredeti rendje már feltehetően sohasem állítható helyre. Az iratokat átvevő ÁBTL-re hárul az a hálátlan feladat, hogy mesterségesen próbálja a rendet rekonstruálni. Vagyis a törvény az NBH-val átrendezte az iratokat, és most az ÁBTL kísérelheti meg a visszarendezést. Megítélésünk szerint erre nemcsak a Levéltár, de a szolgálat is felhívhatta volna a törvényhozó figyelmét. Feltételezésünk szerint viszont lehetősége sem nyílt rá. Azaz *a törvényhozó negligálta a minimális szakmai (irattárosi, levéltárosi) szempontokat is.*

Végezetül emlékeztetnünk kell arra a már említett tényre, hogy a III/II. Főcsoportfőnökség volt az egyetlen (a felszámolt III/III. mellett), amely valamennyi megyében (beleértve a fővárost is) rendelkezett területi szervvel. A területi szerveknél viszont – kivétel nélkül – létezett helyi nyilvántartó, amely nem tett különbséget a (központi) csoportfőnökségek között. Az NBH mostani tájékoztatása szerint a Hivatal „megalakulását követően megszüntette a helyi III/II. operatív nyilvántartókat, a kartonok a központi nyilvántartó kezelésébe kerültek”. Ezeket a 2003. évi III. törvény alapján jegyzékelték, azonban ezek a listák nem alkalmasak az iratok sorsának rekonstruálására.

„Jogi” anomáliák

Mind a 2003. évi III. törvény, mind a jelen bizottságot létrehozó kormányrendelet, mind az utóbbi végrehajtása a bizottság számára felszínre hozott jogilag (akár alkotmányosan) nem tisztázott kérdéseket. Ezek esetenként csak érintőlegesen befolyásolták működésünket, nem is kizárólag az NBH-ban zajlott iratfeltáráshoz köthető, de a szolgálat sajátos – ismertett – „öröksége” következtében itt és most megkerülhetetlenek. Konkrétan

- a. az iratok anonimizálásáról,
- b. az iratok minősítéséről (tükröződő iratok),
- c. a kiemelten titkos (főigazgatói jegyzéken) szereplő iratokról van szó.

Ad a. Bízást elmondható, hogy az anonimizálás az NBH számára okozta a legnagyobb nehézséget, annak ellenére, hogy a bizottság kijelölt tagjai eleve törekedtek arra, hogy kimondottan személyzeti jelegű iratokat csak a minimálisan szükséges mértékben ismerjenek meg. Így az anonimizálás elsősorban a célszemélyekre és a szolgálat munkatársaira vonatkozott, ennek megfelelően alapvetően értelmetlen volt.

Az iratok „anonimizálása” tehát nem a bizottság, hanem a szolgálat munkáját tette szinte az elviselhetetlenségig nehezzé, végső soron azonban a bizottság feltáró munkájának is komoly akadályává vált. Hangsúlyoznunk kell tehát, hogy ennek semmi köze az adatvédelemhez.

A hivatkozási alap, hogy személyes adatok kezelésére csak törvény adhat felhatalmazást. Ezzel szemben egyértelmű tény, hogy a bizottság – megbízatásának megfelelően – egyetlen ilyen adatot sem kezelt. A politikai szándék bizonyítására két tényezőt említünk meg.

A belügyminiszter által 1995-ben megbízott iratfeltáró bizottság sem rendelkezett a most hiányolt „törvényi felhatalmazással”. A belügyminiszteri rendelkezés viszont kevésbé volt képmutató, mert nem a személyes adatok védelmére hivatkozva korlátozta a bizottság jogosítványait, hanem tiltotta az „ügynökök” azonosítását lehetővé tevő iratok, nyilvántartások megismerését.

A bizottságot, még inkább a belügyminisztert, Kuncze Gábort természetesen akkor is érték (méltatlan) politikai támadások, de ezek még véletlenül sem arra vonatkoztak, hogy a bizottság személyes adatokat kezelne. Sokkal inkább azzal gyanúsították, hogy netán politikai ellenfeleinek állambiztonsági („ügynök”) múltját szeretné feltárni. Csakhogy éppen ezt (bármely erre irányuló kísérletet) zárta ki a bizottságot életre hívó intézkedés. Ilyen szempontból a jogi környezet azóta sem változott.

Nem nehéz felismerni, hogy a mostani bizottság kinevezését követően is megfogalmazódtak ilyen és hasonló félelmek. Nevezetesen, hogy a bizottság listát vagy listákat állít össze az „ügynökökről”, természetesen a másik politikai oldal érintettjeiről. Ezt a bizottság még érdemi megalakulása előtt határozottan cáfolta, de a kormányrendelet nem merte vállalni, hogy ezt számára egyértelmű tilalomként megfogalmazza.

Erre gondolva született egyfajta képtelen politikai közmegegyezés, hogy mivel a 2003-as bizottsággal ellentétben a mostani működését nem törvény, hanem kormányrendelet szabályozta, így személyes adatok „kezelésére” sem lehet jogosult.

Az adatvédelmi biztos (felkérésre) megkereste a bizottság kinevezett elnökét, nyilatkozattételre szólítva őt fel, kíván-e a bizottság személyes adatokat kezelni. A nemleges választ követően le is szögezte, a bizottság tevékenysége nem vet fel (a személyes adatok védelme szempontjából) kételyeket.

Csakhogy a szolgálatok és a bizottság között már kezdetben létrejött feszültség leginkább abban a kérdésben kulminált, hogy van-e felhatalmazásunk levéltárosi (iratfeltárói) feladatok ellátására. A bizottság tagjai számára ez egy percig sem volt kétséges, de ebből az is következett, hogy személyes adatokat is kizárólag ilyen minőségünkben ismerhetünk meg, azaz nem kezelhetünk.

A Levéltári törvény nem hatalmazza fel a levéltárosokat személyes adatok kezelésére, holott (szigorúan véve), amikor átveszik az egyes iratórzők iratait, személyes adatokat is átvesznek, rendezik őket, jegyzékeket, segédleteket készítenek hozzájuk, de nem kezelik őket.

Az „anonimizálás” bizottságra alkalmazott értelmezése szerint egyetlen levéltár sem vehet át személyes adatot tartalmazó iratot, mert a törvény nem hatalmazza fel őket ezek kezelésére. Mint említettük, a levéltári rendezés, jegyzékelés stb. nem adatkezelés, ahogy a bizottság munkája sem volt az.

Az ÁBTL vezetőinek javaslatára az Országgyűlés Nemzetbiztonsági Bizottsága arra az álláspontra helyezkedett, hogy a kormány által kinevezett szakértői bizottság „szerv”, és mint ilyen, nem ismerheti meg a Nemzetbiztonsági Bizottság hozzájárulása nélkül az ÁBTL-ben őrzött személyes adatokat. Ez az érvelés elvben megfelel a 2003. évi III. törvény előírásainak, amely – szándéka szerint – a működő szolgálatokat kívánta gátolni abban, hogy korlát nélkül visszanyúljanak az elődeik által keletkeztetett személyes adatokhoz.

Nem vitás, hogy a törvény pontatlan megfogalmazása miatt ez a kitétel – képtelen módon – akár a civil kontrollt megvalósítani hivatott bizottságra is alkalmazható volt.

Csakhogy ezt az elvet ezután a kormány, a szolgálatok is alkalmazták, holott, ha a bizottság „szerv”, akkor semmi sem korlátozhatja abban, hogy a vonatkozó adatokat a kormány szerveknél megismerhesse. (Ebből a szempontból lényegtelen az a képtelen vita, hogy a betekintés a személyes adatokba (a nevekbe) adatkezelésnek minősül-e vagy sem.)

Ad b. Az NBH által őrzött iratok jelentős részénél a bizottság azzal a ténnyel szembesült, hogy az általuk minősített iratok másodlatai (de akár eredeti példányai), leginkább az ÁBTL által a BM-től átvett (tükröződő iratok) szabadon kutathatók. Ugyanez vonatkozik az azonos jellegű iratokra.

Így például az iratátadásokról fennmaradt jegyzőkönyveket a Történelmi Hivatal nem minősített iratként vette át, és ennek megfelelően nem is titkos iratként kezeli, vagyis

kutathatók. Ugyanakkor az NBH-ban máig megőrizték a minősítésüket,⁵²⁴ sőt arra hivatkozva, hogy ezek 1990. február 14-e után keletkezett iratok, (korrekt) vitát követően csak az erre a feladatra kijelölt bizottsági tagnak engedélyezték a betekintést. Ráadásul a bizottság – a számára előírt anonimizálás miatt – arra sem tehetett kísérletet, hogy korábban (más minőségben) megismert, adott esetben nem is minősített konkrét iratok sorsát („útvonalát”) rekonstruálhassa.

Ad c. Megítélésünk szerint alkotmányellenes a 2003. évi III. törvénynek az az előírása, amely a vonatkozó törvényekkel ellentétben létrehozta a minősített iratok újabb kategóriáját, a „főigazgatói” („bírói”) jegyzékben szereplő iratokét.

Arról van szó, hogy ezekre az iratokra (jegyzékekre) nem vonatkozik az általános szabály, ezt a többi minősített (visszatartott) iratok jegyzékével ellentétben sem az ÁBTL főigazgatója nem ismerhette meg (így a bírói megtámadás lehetőségéből is kizárták), de az iratok átadását felülvizsgáló (a 2003. évi III. törvény által megbízott) bizottság tagjai sem.

A jelen bizottság viszont működése (megalapításának) előfeltételének tekintette, hogy a törvényes előírásoknak megfelelően egyetlen vonatkozó irat se maradjon előle elzárva. A kormányrendelet pontatlan megfogalmazását a szolgálatok (így az NBH is) kezdetben úgy értelmezte, hogy a bizottság elnöke betekinthesse a vonatkozó jegyzékekbe, míg a bizottság a „jegyzékekben” foglalt iratok betekintését vindikálta magának, azaz a rendelet értelmében elnökének.

Ez a megszorítás még nagyobb súlyú volt, mint az iratok (teljesen értelmetlen) anonimizálása. Egyrészt a bizottság (mint ilyen) átruházta (nem volt választási lehetősége) az iratok nevezett körében hatáskörét elnökére, másrészt (és ez a súlyosabb) rá hárultak olyan feladatok, amelyek ellátására bármely másik tag is alkalmas lehetett volna, és amelyek egyben akadályozták elnöki feladatainak ellátásában.

A kormányrendeletnek megfelelően ebből az NBH sem „engedett”, de – az említett korrekt együttműködés jegyében – végül elállt attól, hogy egyes, a bizottság illetékességi körébe tartozó (1990. február 14-e után keletkezett) iratok megismerését is kizárólag az elnök számára tegye lehetővé.

Ugyanakkor azt is konstatálnunk kell, hogy az NBH-ban az 1996-ban minősített iratok sorsát az irat-felülvizsgálat szempontjából nem tudtuk követni, mert gyakorlatuk egyedülálló: az összes többi szervétől eltér, ebből adódóan az ellenőrzést lehetetlenné teszi. Az iratokon nincs rajta a minősítés pontos dátuma. Ez azért fontos, mert ehhez képest kell elvégezni a háromévenkénti felülvizsgálatot. Az NBH-nál kezelt iratokon – néhány látottól eltekintve – nincs rajta az ismételt felülvizsgálat pecsétje sem, az iratokhoz tartozó ún. ismételt felülvizsgálati lapot nem bocsátották a kikért iratokkal együtt rendelkezésünkre, holott a kormányrendelet szerint ennek ellenőrzése feladatunk lett volna. A többi szervnél a minősítést magán az iraton, vagy ha betelt az érintett oldal, az irathoz csatolt újabb oldalon, az irattal együtt kezelték, és minden esetben a bizottság rendelkezésére bocsátották.

A megismert tények alapján az a bizottság határozott véleménye, hogy az iratok 1990-es jogtalan eltulajdonítása következtében az 1996-os (és valamennyi azóta meghozott) törvény, amely az Alkotmánybíróság határozatának megfelelően szabályozta az átvilágítást és az állambiztonsági szolgálatok iratainak nyilvánosságát, alapvetően (nagy részét) szemfényvesztés volt, miután a szolgálatok egy része, az NBH-val az élen, már korábban kivonta iratai nagy részét a törvény hatálya alól.

Többször jeleztük, hogy ez a gyakorlat a mai szolgálatok, kiemelten az NBH számára, kontraproduktív, nem segíti, hanem egyértelműen akadályozza feladatainak ellátásában. Az NBH esetében ki is mutatható ennek a felismerése, előbb 1991–1992 fordulóján, majd 1997-ben. Az NBH mindkét esetben – alapvetően külső kényszer nélkül – megvált jogtalanul

⁵²⁴ Itt kell azt is megjegyeznünk, hogy ez nem egyedi jelenség, hanem számtalan esetben tapasztaltuk, a „tükröződő iratoknál” a minősítés nem egyezik.

birtokolt iratainak egy-egy részétől. Kimutattuk viszont azt is, hogy e belső intézkedések végrehajtása következetlen volt, így az NBH mind a mai napig rendelkezik olyan iratokkal, amelyek birtoklására már ezek a belső rendelkezések sem hatalmazzák fel.

A bizottság által *elengedhetetlennek vélt* átfogó jogi rendezés hiányában is egyértelmű, reparálni kell a korábbi jogsértő gyakorlatot, azaz az NBH-nak automatikusan át kell adnia minden olyan iratot, amely 1990. február 14-én nem volt a III/II. Csoportfőnökség és területi szervei birtokában.

Az ÁBTL-nek átadott iratok

A bizottság megkapta az ÁBTL-nek a 2003. III. tv. alapján *átadott iratok jegyzékeit* (36 db). A továbbiakban leltárszerűen ezeket ismertetjük, előrebocsátva, hogy a jegyzékek egyes tételeinek megnevezése alapján csak hozzávetőlegesen, vagy még úgy sem lehet azok témájukra következtetni. Másrészt itt is hangsúlyoznunk kell, hogy az átadásra az említett törvény előírásainak megfelelően került sor, ami egyáltalán nem állt összhangban az addigi őrzési renddel, ugyanakkor az anyag az ÁBTL számára is teljesen rendezetlenként jelent meg. Más szóval: az NBH készítette jegyzékek alapján az iratok nem kutathatók.

Az átadott iratokról megállapítható, hogy azok egy részét nem a III/II. keletkeztette, sőt 1990 előtt semmi köze nem volt hozzájuk. Számos irat tanúskodik arról, hogy – amint azt korábban már részletesen ismertettük – ezek jogszabályi felhatalmazás nélkül kerültek az NBH birtokába.

A legismertebb kiszivárogtatásoknál megállapítható vagy legalábbis alaposan feltételezhető, hogy az adatok – bár azok rendelkezésükre álltak – nem az NBH-ból kerültek (törvénytelenül) ki. Ugyanakkor a szolgálat törekedett arra, hogy a vonatkozó iratokat ezt követően, a 2003. évi III. törvényre hivatkozva, esetenként akár soron kívül átadja az ÁBTL-nek.

Éppen az átadott iratok alapján megalapozottnak tűnik az NBH nyilatkozata, hogy megalapítását követően a vonatkozó iratokban – egyes más szolgálatokkal ellentétben – semmiféle iratmegsemmisítést nem hajtott végre.

Az átadott iratok a törvény rendelkezéseinek megfelelően rendkívül vegyesek, azok rendezése az átvevő ÁBTL számára még hosszú időre komoly feladatot jelent, ugyanakkor nagy részük jelentős történelmi forrásértékkel bír, feldolgozásukra azonban csak a rendezést követően van esély.

A 2003. évi III. törvény alapján megbízott bizottság javaslatára az NBH felülvizsgálta az át nem adott iratokat, vagyis további két jegyzékkel (jelentéktelen mennyiségű) iratot adott át. Természetesen ezek jegyzékeit is ismertetjük. Hasonlóan járunk el a „hibajegyzékekkel”, amelyek valóban technikai pontatlanságok korrigálására szolgáltak.

Visszatartott iratok

A feltárás során a bizottság meggyőződött arról, hogy az NBH által őrzött (visszatartott) iratok jelentős része nélkülözhetetlen az 1945–1990 közötti történelem megismeréséhez. Ezek messze túlmutatnak a kémelhárításon vagy a III/II. Csoportfőnökség egyéb feladatain, a diktatórikus rendszer általános elnyomó jellegének alapvető bizonyítékai. A jelentés más helyen részletesen foglalkozik a kádári rendszer egyik sajátosságával, nevezetesen azzal, hogy a diktatúra miként szűrte meg állambiztonsági eszközökkel a nomenklaturát, sőt a párttagság egészét. Ennek számos irata az ÁBTL-ben (természetesen) kutatható, mások viszont ma már csak az NBH-ban lelhetőek fel.

Ennek szemléltetésére a jegyzékben kiemeltük az Állambiztonsági Operatív Nyilvántartó Osztály által keletkeztetett jelentéseket és kimutatásokat. Az osztály konkrét ügyekkel – jellegéből adódóan – nem foglalkozott, hanem azok összességéről készített rendszeresen statisztikai kimutatásokat. Ezeknél az iratoknál nem az a probléma, hogy milyen

módon kerültek a III/II. birtokába, hanem hogy az eredeti iratok jelenleg már nagyrészt az ÁBTL-ben vannak, azaz az esetek többségében ún. tükröződő iratokról van szó. Minősítésük további fenntartása azért korlátozza a történettudományt, mert az állambiztonsági iratok meglehetősen hányatott sorsából eredően számtalan irat nem lelhető fel az eredeti iratképzőnél.

A teljesség igénye nélkül jelezzük, hogy az említett (negyed-, féléves vagy éves) jelentések közül melyek vannak (többek között) az ÁBTL birtokában:

1977. I. félév

1977. évi

1978. I. félév

1985. I. félév

1985. évi

1986. I. félév

1986. évi

Az iratok az ÁBTL-ben nem minősítettek, és mivel személyes adatot sem tartalmaznak, gyakorlatilag minden korlátozás nélkül kutathatók.⁵²⁵ Önmagában ez a jelenség alapvetően kérdőjelezi meg az iratok minősítésének eddigi gyakorlatát.

Ha ezeket (és számos hasonló iratot) az NBH főigazgatójának korábban ismertetett 4/1997. sz. intézkedésével kellene összevetni, a bizottság szerint egyértelmű, hogy a szolgálat ezeket az iratokat nem kezelheti, és így nem is őrizheti. A bizottság számos esetben (ezt a jegyzékben több, de nem minden konkrét helyen jelöltük is) a 2003. évi III. törvény alapján sem látja indokoltnak a minősítési gyakorlatot, de mivel annak előírásai eltérően is értelmezhetők, ezért nem állíthatja, hogy az NBH gyakorlata jogsértő lenne.

Semmiféle bizottság nem kérheti számon a jogalkalmazón a jogalkotó fogvatékosságait.

Mindez azonban nemcsak a III/II. Csoportfőnökségnél keletkezett iratokra érvényes, hanem az NBH-elődszervei iratainak jelentős részére is. A bizottságot pozitív meglepetésként érte, hogy az NBH (a többi szolgálathoz hasonlóan) a korábbi „kommunikációval” ellentétben nem tekinti magát a III/II. jogutódának, hanem mindössze utódszervének. Ez lényeges különbség, aminek az iratok birtoklása, minősítése során is érvényt kellene szerezni.

Semmi racionális (nemzetbiztonsági stb.) érdeket nem véd, ha például az elődszervek éves jelentésait, munkaterveit stb. (tartalmuktól függetlenül) eleve titkosítják. Pontosabban a minősítés lényege változatlanul az ezekben az esetekben sokszor nemzetközi szintű diktatúra természetének elfedése. Alapvetően arról van szó, hogy a III/II. Csoportfőnökség szoros megfigyelés alatt tartotta minden „nem baráti” ország (pl. Finnország) magyarországi képviselőit, beleértve Magyarországra látogató állampolgáraikat.

A bizottság megítélése szerint az NBH-ban őrzött iratok túlnyomó többsége egyáltalán nem szolgálja a nemzetbiztonság érdekeinek védelmét, éppen ellenkezőleg: súlyos teherterhelés egy demokráciában működő szolgálat számára. Az NBH iratai esetében ez azt jelenti, hogy a jelenlegi gyakorlathoz képest sokkal kevesebb irat titkossága tartható fenn, ugyanakkor vissza kellene térni ahhoz a gyakorlathoz is, amely tiltja a szolgálat számára az akár indokoltan titkosított, de nem kezelhető iratok (adatok) őrzését.

A vonatkozó törvények, jogszabályok értelmetlenül hosszú (több emberöltőnyi) titkosítási időhatárt tesznek lehetővé. Megítélésünk szerint (a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően) a titkosítás időtartama általában nem lehet 25-30 évnél hosszabb. Az 1990 előtti iratoknál már közelítünk ehhez az időhatárhoz, de a jogalkotó nem feledkezhet meg arról sem, hogy a diktatúrát a nyilvánosság teljes kizárása jellemezte, ennek kijátszása akkor

⁵²⁵ Alapvetően ilyen és hasonlóan nyílt iratok alapján készült a jelentésnek a nyilvántartás történetével foglalkozó fejezete, amelynek összeállításakor figyelmen kívül kellett hagynunk az NBH-ban megismert azonos jellegű minősített iratokat.

„hütlenségnek”, azaz „kémkedésnek” minősült, tehát a demokratikus jogállam csak indokolt és bizonyított esetekben zárhatja el ezeket az információkat a mai nyilvánosság elől.

Az NBH – rendkívüli, kivételes esetektől eltekintve⁵²⁶ – nem élt azzal a lehetőséggel, hogy ne iratokat, hanem adatokat titkosítson. Ha megtenné, az derülne ki, hogy valamennyi általunk vizsgált iratát nyugodt lelkiismerettel átadhatná az erre kijelölt levéltárnak. Ez – amint azt már jeleztük – nem hátráltatná, hanem kimondottan elősegítené mai feladatainak ellátását.

A továbbiakban ismertetjük az ÁBTL-nek átadott iratok jegyzékeit. Ez kiegészítjük a 2003. III. törvény alapján létrehozott bizottság javaslatára („felülvizsgált”) átadott iratok jegyzékeivel, illetve a (teljesség érdekében) az NBH által az ÁBTL-nek utólag megküldött hibajegyzékeivel.

Ezt követően térünk ki a visszatartott iratokra, azokra tehát, amelyek változatlanul az NBH birtokában maradtak.⁵²⁷

4. Az ÁBTL-nek átadott iratok

1. az 1970 előtt keletkezett iratok jegyzékei (8 db)

a. 333/775/2003.

880 irattétel (1953–1969)

A legkorábbi (1 db) iratot még az ÁVH keletkeztette, de a forradalom előtti iratok száma is alig haladja meg a tucatot. A kutatás számára viszont hasznosak lehetnek egyes vidéki rendőr-főkapitányságok (Szabolcs, Veszprém) naplói. A hiányosságokkal együtt az 1957 és 1969 közötti idősakra viszonylag bőségesen állnak rendelkezésre az elhárítás konkrét ügyei. Ugyanakkor a jegyzék tanúsága szerint – bár még nagyobb hiányokkal – jelentős számban kerültek át az állambiztonsági szolgálat működésével kapcsolatos iratok. Ebbe még a forradalom történetével foglalkozó iratok is beletartoznak (1376. tétel: Tanulmány a Thököly úti ellenforradalmi csoport ügyében⁵²⁸).

(333/776/2003. Nem kaptuk meg.)

b. 333/796/2003.

363 irattétel (1957–1969)

1-100. társszolgálatok (III/IV., III/V.) iratai,
101. III/II.
102-113. BM II. főosztály,
114. területi szerv („Államellenes izgatás büntettének nyomozása”),
115. III/II.
116-119. területi szervek megsemmisítési jegyzőkönyvei,
120-217. III/II. személyi anyagok,
218-319. lakásdossziék,
320-329. területi szervek személyi dossziéi,

⁵²⁶ Kizárólag általa már nem őrzött iratok esetében.

⁵²⁷ Itt kell jelezniük, hogy a feltárás folyamán különös jelentőséget tulajdonítottunk a „naplóknak”, amelyek a történelmi kutatás elengedhetetlen forrásai, az ebben foglalt dossziékat természetesen nem vizsgáltuk, pusztán azt a tényt próbáltuk rekonstruálni, hogy az egyes dossziékat miként (milyen számmal, milyen időpontban stb.) rögzítették bennük.

⁵²⁸ A sokszorosított anyag az egyik megyei főkapitányság szakkönyvtárából került az NBH birtokába, de a vonatkozó vizsgálati dosszié is tartalmazta, természetesen minősítés nélkül.

330-363. vegyes (objektum, nemzetközi kapcsolatok, B-ellátmány, konkrét „ügyek”, stb.).

c. 332/14-15/2004.

65 irattétel (1952–1989) Külügyi osztály szjt-tisztekre vonatkozó iratai.

d. 334/3786/2003.

2829 irattétel (1951–1988)

1-84. személyi, objektum-, csoport-, körözési dossziék,

85-86. napló, emlékkönyv,

dossziék, 87-2236. személyi, objektum-, csoport-, körözési, ellenőrző, tájékoztató

2237-2801. nyilvántartási anyagok,

2802-2829. objektum-, ellenőrző, nyilvántartási dossziék.

e. 334/3787/2003.

3247 irattétel (1957–1989) M-dossziék.

f. 334/3790/2003.

95 irattétel (1956–1989)

1. objektumdosszié,

2-4. III/II utasítások,

5-19. objektumdossziék,

20-38. vegyes,

39-60. parancsok, ügyrendek,

61-77. véleményezések,

78-80. nyilvántartás, irattározás,

81-83. BM parancs, MSZMP KB-határozatok,

84. javaslat,

85-87. ügyrend, utasítások,

88-89. MSZMP PB, BM Kollégium határozat,

90. Javaslat iratanyag megsemmisítésére,

91. „SZT” nyilvántartási kartonok (116 db)

92. hálózati kartonok (5158db)

93-94. operatív kartonok (3319db)

95. adatlapok (610db)

g. 334/3866/2003.

2748 irattétel (1953–1979) B-, M-, SZT-, személyi, objektum-, csoportdossziék.

h. 333/104/2004. ismételt felülvizsgált

85 irattétel (1946–1990)

1-82. B-, M-, nyilvántartási, biztonsági, objektum-, személyi dossziék,

83. szjt-tisztek nyilvántartási kartonjai (64db)

84. hálózati kartonok (4db)

85. operatív kartonok (2db).

2. az 1970-1979 között keletkezett iratok jegyzékei (7db)

a. 332/14-12/2004. (részben 1970 előtti)

665 irattétel (1951–)

Vegyes, rendezetlen anyag (MNVK /Magyar Néphadsereg Vezérkara/ nyugati országok hírszerzéseiről, tájékoztatók, segédletek nyugati hírszerzésről, kémügyek, őrizetbe vettek, 1945 előtti adatok, Spiegel-cikksorozat, szt- tisztek, munkatervek, munkajelentések, ellenőrzések),
318-315., 318-354., 395-448. megsemmisítési, iratátadási jegyzőkönyvek,
367-899. iratkezelési szabályzatok, irattári tervek,
449-457, 465, 468. iktatólapok,
458-464, 466-467, 469-500. csoportfőnöki utasítások, intézkedések
(iktatókartonokkal),
501-506. KKA törlések,
507-533. központi és egyéb tájékoztatók, oktatási anyagok,
534-538. szakdolgozatok,
539-544. „felszámolt államellenes bűnügyek”,
545-665. tananyagok, ismertető, (560. hálózati nyilvántartás III/2. 1967.)

b. 332/14-13/2004.

1192 irattétel

1-76, 1187-1190. a III/II. Csoportfőnökségen túlmutató iratok (BM, III. Főcsoportfőnökség),
77-254. III/II. Csoportfőnökség, beszámolók, munkatervek, jelentések, tájékoztatók,
255-284. III/II. Csoportfőnökség 1–7. osztályainak iratai,
285-413. III/II-8. osztály iratai,
414-694. III/II-9. osztály iratai,
695. III/II-10. osztály irata,
696. III/II-11. osztály irata,
697-1027. területi szervek iratai,
1028-1041. tájékoztatók, adatszolgáltatások,
1042-1075., 1186. BM NKO (Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya) iratok,
1076-1116. III/II-8-A alosztály iratai,
1117. III/II-8-D alosztály irata,
1118-1159. területi szervek iratai,
1161-1164., 1182-1185., 1191-1192. SZOUD (Sziszyema Objegyinyonnogo Ucsota Dannuh o protyivnyike: az ellenség adatainak egyesített nyilvántartási rendszere).

c. 332-14-11/2004.

247 irattétel.

1-150. iktató-, segéd-, pénztár-, menetlevél nyilvántartó könyvek, iktatólapok,
B-ellátmány kezelők,
151-212. III/I. tájékoztatók,
213-216. III/V. iratok,
217-247. iktatólapok.

d. 334/5398/2004.

2 irattétel

1. hálózati (6-os) karton,
2. hálózati (gépi) nyilvántartási adatok.

e. 333/79/2004.

1239 irattétel

M-dossziék.

f. 334/80/2004.

181 irattétel

B- és nyilvántartási dossziék.

g. 333/81/2004. (részben 1970 előtti)

418 irattétel 1948-1980.

vegyes ügyviteli iratok (köztük „Otto Winkelmann személyéről készített irat”, 1970).

h. 333/82/2004.

1420 irattétel 1970–1989.

Objektum-, személyi, csoport-, tájékoztató dossziék.

3. Az 1980 után keletkezett iratok jegyzékei (21db)

a. 332/14-53/2004.

73 irattétel 1980–1990.

szt-tisztek, hálózat dosszié (30. D-8 Dr. Boros Imre),

b. 332/14-54/2004.

187 irattétel 1980–1990.

szt-tisztekkel, állománnyal kapcsolatos pénzügyi, munkajogi iratok,

c. 332/14-55/2004.

1239 irattétel 1952–1990.

1-206. iktató- és segédkönyvek, telefonkönyvek,

207. megállapodás MHSZ-szel,

208. megsemmisítési jegyzőkönyv,

209-220. iktató- és segédkönyvek, iktatólapok,

221-229. jegyzőkönyvek irattározásról,

230-232. átadás-átvételi jegyzőkönyvek,

233-245. iktató- és segédkönyvek, telefonkönyvek,

246-276. konkrét ügyek, ügyviteli iratok,

277-444. megsemmisítési jegyzőkönyvek,

445-585. konkrét ügyek, ügyviteli iratok,

586-772. megsemmisítési jegyzőkönyvek,

773-791. konkrét ügyek, ügyviteli iratok,

792-800. megsemmisítési jegyzőkönyvek,

801-871. ügyviteli iratok, kiadványok, szakdolgozatok, szótárak,

872-876. átadás-átvételi jegyzőkönyvek,

877. iktatólapok,

878-926. ügyviteli iratok, iktatólapok,

927. megsemmisítési jegyzőkönyv,

928-931. átadás-átvételi jegyzőkönyvek,

932-933. selejtezési jegyzőkönyvek,

934-987. konkrét ügyek, ügyviteli iratok,
988-993. BRFK (Budapesti Rendőr-főkapitányság) irattári tervek,
994-1014. konkrét ügyek, ügyviteli iratok,
1015. megsemmisítési jegyzőkönyv,
1016-1030. konkrét ügyek, ügyviteli iratok,
1031. átadási jegyzőkönyv,
1032. nyilvántartó kartonok,
1033-1037. tárgymutató könyvek, iktatókönyv,
1038-1097. RTF ÁB (Rendőrtiszti Főiskola, Állambiztonsági) tanszék iratai,
átadókönyvei, selejtezési jegyzőkönyvei.,
1098-1099. átadókönyvek,
1100-1143. RTF ÁB tanszék iratai, módszertani anyagok
1144-1155. ügyviteli iratok,
1156-1208. RTF ÁB tanszék iratai,
1209-1212. ügyviteli iratok,
1213-1239. RTF ÁB tanszék iratai.

d. 332/14-3/2005.

854 irattétel 1978–1990.

Ügyviteli iratok

1-43 BM és központi szerveinek iratai,
44-46. HŐR (Határórség) Felderítő Osztály iratai,
47-94. BM központi szerveinek iratai,
95-103. BM Állambiztonsági Szakbizottság iratai,
104-123. III. Főcsoportfőnökség iratai,
124-265. ÁB Miniszterhelyettesi Titkárság iratai,
266. III. Főcsoportfőnökség. Személyzeti Osztály irata,
267. III/3. osztály irata,
268-678. III/1. osztály iratai.
679-748. ÁB Miniszterhelyettesi Titkárság Jogi Alosztály iratai,
749-796. Operatív Nyilvántartó Osztály iratai,
797-854. III/III. csoportfőnökség iratai.

e. 332/14-4/2005.

456 irattétel 1971-1990.

Ügyviteli iratok

1-21. BM és központi szerveinek iratai,
22-25. HŐR,
26-28. III. Főcsoportfőnökség iratai,
29-37. ÁB Miniszterhelyettesi Titkársági iratai,
38-41. III. Főcsoportfőnökség. Személyzeti Osztály, Operatív Koordináló
Ellenőrző Osztály iratai,
42-90. III/1. osztály iratai,
91. ÁB Miniszterhelyettesi Titkárság Jogi Alosztály irata,
92-456. III/II. Csoportfőnökség, osztályai és alosztályai,
ezen belül megsemmisítési jegyzőkönyvek
208-225.
228-246.
249-288.
290-293.

295-299.
307-319.
323-325.
327.
329-332.
374.

449. gépi priorálás megszűnése.

f. 332/14-5/2005.

651 irattétel 1981–1990.

BRFK ÁB, ÉTO-III/A (Értékelő és Tájékoztató Osztály), III/II.
Csoportfőnökség megsemmisítési és átadás-átvételi jegyzőkönyvek,

g. 332/14-6/2005.

200 irattétel 1978-1990.

BRFK ÁB konkrét ügyek és ügyviteli iratok,

h. 332/14-7/2005.

251 irattétel 1981-1990.

BRFK III/II. konkrét ügyek és ügyviteli iratok,

i. 332/14-8/2005.

285 irattétel 1982-1990.

BRFK ÁB ÉTO-III/A ügyviteli iratai,

j. 332/14-9/2005.

62 irattétel 1985-1989.

III/II-7 konkrét ügyek és ügyviteli iratok,

k. 332/14-10/2005.

153 irattétel 1981-1990.

megyei RFK-k ÁB szerveinek ügyviteli iratai,
ezen belül átadás-átvételi, megsemmisítési jegyzőkönyvek

10-18.

94-95.

127-143.

149-153.

l. 332/14-11/2005.

161 irattétel 1978–1989.

Rendezetlen ügyviteli iratok és konkrét ügyek,

m. 332/14-13/2005

2065 irattétel 1980–1989.

Rendezetlen ügyviteli iratok és konkrét ügyek,
664, 769-771, 773, 776-782, 784-788, 792-794, 796, 798-800, 803-819, 821-
826, 829-830, 833-834, 837-861, 865-888, 890-891, 893, 895-897, 900, 902-
906, 910, 912, 914-916, 920, 922-924, 926-927, 930-931, 933, 941-942, 944-
945, 949, 952, 955-959, 961, 965, 967, 969-973, 976-979, 981, 1007-1008,
1016-1019, 1021, 1033-1042, 1044, 1046-1047, 1064-1065, 1068, 1073-1074,

1076-1079, 1082, 1096, 1099, 1118, 1122, 1125, 1128-1135, 1139-1140, 1147-1149, 1157, 1235, 1237-1238, 1241-1242, 1163-1168, 1171-1172, 1175-1577, 1180, 1185, 1193, 1199-1200, 1203, 1207-1209, 1211-1218, 1221-1222, 1246, 1248, 1250, 1254-1255, 1257, 1259-1261, 1263, 1265-1268, 1270, 1278, 1283, 1287, 1290-1295, 1297-1318, 1330-1331, 1333-1334, 1337, 1890, 1904, 1909-1911, 1935, 1945, 1994-1995, 2018-2029. megsemmisítési jegyzőkönyvek, 1920-1933 SZOUD,

n. 333/114-2044/2005.

896 irattétel (1980-1992)

1-87. objektumdossziék. (I-97 – I-505)

88-896. személyi, csoport-, objektum-, rendkívüli esemény, körözési dossziék (O-17683 – O-19888)

o. 333/114-2045/2005.

299 irattétel (1975–1990)

1. B-dosszié (B-133845),

2-80. M-dossziék (M-38392 –M-42273),

81-124. nyilvántartási, biztonsági dossziék (SZT-404 – SZT-1346)

83. D-209 28 p.

125-245. sz-tisztek bérügyi, személyzeti iratai,

246-248. „jegyzőkönyvek”,

249-253. iktatólapok,

254- 264. ügyviteli iratok,

265-285. állományparancsok,

286-299. személyzeti, munkaügyi iratok.

p. 333/114-2046/2005.

1026 irattétel (1975–1990)

Vegyes ügyviteli iratok, konkrét ügyek.

q. 334/114-2048/2005. ismételten felülvizsgált iratok.

48 irattétel (1970-1990)

1-4. „B” dossziék (B-67, 471, 539, 621),

5-34. nyilvántartási, biztonsági dossziék (SZT 188-1312),

35. objektum, dosszié (I-193),

36-44. tájékoztató, objektum, személyi dossziék (O-15472 – O-19594),

45. konkrét ügy,

46. 32 „SZT” nyilvántartási karton,

47. 3 hálózati (6-os) karton,

48. 3 operatív karton.

r. 333-114-2049/2005.

2 irattétel (1980-1989)

1. M-dosszié (M-42141)

2. 1 hálózati (6-os) karton.

5. A visszatartott iratok

1. Az 1970 előtt keletkezett iratok jegyzékei (7db)⁵²⁹

a. 333/777/2003.

8 irattétel (1961–1969) III/II. Csoportfőnökség munkatervei, éves jelentései.⁵³⁰

Minősítés jogalapja: 2. § (3) b.

Minősítés időhatára 2047–2058.

Mind megnéztük.

A minősítés nem indokolt.

b. 333/795/2003.

151 irattétel (1956–1990)

1-3. MNVK 2. tevékenysége (1962) (Hatásköri belvillongás III/II-vel)

Minősítés jogalapja: 2. § (2) a.

Minősítés időhatára: 2041.

Megnéztük, a minősítés nem indokolt.

4-151. sz-tisztek (Külügyi Oszt.) iratai.

Minősítés jogalapja: 2. § (2) d.

Minősítés időhatára: 2029–2052.

Megjegyzés: 14, 18, 21, 23, 29, 30, 47, 53, 55, 61, 64, 67, 75, 85, 96, 97, 104, 124, 129, 141, 149. visszaminősítés után 2007-ben átadták az ÁBTL-nek. (333/37/2007.)

Megnéztük: 4-6, 11-14., 18, 21, 25, 28., 30, 36-37, 41, 64, 79, 86-87, 102, 112, 125, 147, 150-151.

Megjegyzés:

12. „111. főoperatív tiszt”, D 57, D 44. Mi (természetesen) nem láttuk a nevét és lakcímét, ellentétben az OTP-vel, amely a felvett hitelről szóló értesítést (amelyben ezek az adatok szerepelnek) BM V. Néphadsereg u. 9.-be küldte meg.

79. nem III/II. 1990. március 1-től Miniszterhelyettesi Titkárságról ment nyugdíjba.

c. 334/3434/2003.

174 irattétel (1957–1990) személyi, tájékoztató A-, I-, B-, M-, O-dossziék.

Minősítés jogalapja: 2. § (2) a., 2 § (3) b.

Minősítés időhatára: 2028–2050.

Megjegyzés: 97., 100., 101., 102., 163., 164., 173., 174. visszaminősítés után 2007-ben átadták az ÁBTL-nek. (333/37/2007.)

Megnéztük: Tartalomjegyzékét és egyes iratait.

1. A követségre többször visszatérő amerikai diplomata

I. köt. 1992. február 9. 9 p. *megsemmisítve.*

II. köt. 1992. február 12.: „10 oldal hiányzik”.

I. köt. 188–189. p. Határozat 1984. bizalmas nyomozás lezárása (hazatért).

II. köt. 140–142. p. Információs jelentés 1989. augusztus 24.

(meghosszabbítása, 1986-ban tért vissza Bp.-re)

⁵²⁹ Ez azt jelenti, hogy az 1970 előtti anyagból összesen 15 jegyzék volt eredetileg, ebből az ÁBTL-nek átadtak 8-at, az NBH-ban maradt 7 jegyzék.

⁵³⁰ Ebből 6 irat rajta van a 334/4718/2003. sz. ismételt felülvizsgált iratok jegyzékén. Ott a sorszám: 19-24, maradt a minősítésük.

24. Beszerzés rezidensnek 1957-ben a határőrségnél, a dossziét vezetik 1988-ig.
- 26-27. Kérdőív hálózati személyről, beszerzés 1963-ban, foglalkoztatási terv 1983-ból. 1993-ban zárták ki.
47. Tmb-ről: minősítése 1963-ból, környezettanulmánya 1976-ból, jutalmazásai.
50. 6. HŐR-kerület elhárító részlege.
44-91. p. 1991. február 22. utáni.
98. B-81361 Borsodi postás (telefon) 1955–1958.
1984. június 11-én javaslat „titkos együttműködés felújítására”, döntés 005. sz. parancs XI. 42.b. alapján nem (pártbizottsági tag).
Minősítés alapja tehát az 50 évvel ezelőtt megszűnt együttműködés!!!
- 104-105. 13-T-43. A tájékoztató dossziét 1971. március 19-én nyitják, de 1969. január 30-tól jelentések az ügyben. A szovjet tanácsadó 1971. januári kérésére „operatív ellenőrzés alá vonták” egy nyugati nagyvállalat igazgatóját (a cég óriási volumenben szállít csöveket szovjet gázvezetékekhez), felesége magyar, rendszeresen járnak együtt Magyarországra. A kérés „az összes kompromittáló adatra” vonatkozik. Később felmerül esetleges beszerzése.
A bevetett „eszközök” között szerepel a házaspár esküvői tanúja (D-180 szt- tiszt), a feleség közeli rokona, az Intercontinental szálloda 3/e eszköz alkalmazására alkalmas szobája, az MNVK.2 (mint a partnercég Metalimpex „tartója”), stb. Vájkálnak (kicsit) a magánéletében, végül az 1971. március 19-én megnyitott tájékoztatói dossziét 1973. augusztus 25-én minden következmény nélkül le is zárják.
A célszemélyt együttműködésre akarták rávenni, sikertelen kísérlet.
Minősítés időhatára: 2049. december 31.
Minősítés jogalapja: 2 § (3) bekezdés b) pont.
107. III/II-5-C alosztály által 1965. június 25-én nyitott eseménydosszié.
1965-ben egy K-ellenőrzés során kiemelt levél kapcsán gyanúba keveredik egy katolikus pap, megfigyelik, lehallgatják, házkutatást tartanak, a leveleit ellenőrzik.
108. Az előző ügy folytatása. Eredménytelen „kémügy”. Az 1965-ben nyitott eseménydosszié lezárása 1978-ban. A katolikus pap, megfigyelését 1978-ban a következő indokkal szüntették meg: „a még »szívesként» számba vehetők nagy száma – a további kutatómunka – az operatív erők aránytalanul nagy lekötését követelné meg anélkül, hogy biztos eredménye, a tettes személyének a felderítése, cselekményének perrendszerű bizonyításra és büntetőjogi felelősségre vonásra vezetne.”
Minősítés nem indokolt.
111. Vonalas objektum dosszié: angol hírszerzés ügynökgyanús, valamint ilyen kapcsolatokkal rendelkező személyek vonalas objektum dossziéja.
Benne 22 dokumentum, keletkeztetőjük a III/III-as vagy a III/IV-es; megrendelést adtak a III/II-nek, tehát a címzett a III/II.
113. „Angol-ellenes” vonal. 1945–1949 közötti anyag van benne, bár a dosszié hivatalosan 1963–1974 közötti anyagokat tartalmaz – Szovjet Katonai Törvényszék ítélete 1947-ből: V-129026/3. Minősítve: 2029-ig. (105-106. oldalon.) Többkötetes, van benne olyan dokumentum, amelynek keletkeztetője a III/III. vagy a BM Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya.
Minősítés nem indokolt.

- Minősítés joglapja: 2. § (3) bekezdés b) pont.
139. III/II-B osztály Objektumdosszié.
Nyitás: 1965. X. 13.
Lezárva: 1970. V. 11.
1. A francia hírszerző és elhárító szervekről. Az első irat dátuma: 1953. február 16. Összefoglaló jelentés a francia hírszerző szervek Magyarország-ellenes tevékenységéről 1946-tól.
Ügynökeinek forrása: Magyar Bajtársi Szövetség, Innsbruck és a Hungarista Mozgalom.
 2. A francia titkosszolgálat szervei Nyugat-Németország területén, 1957. szeptember 11.
 3. A Nyugat-Németország területén működő nyugati hírszerző szervekről.
 4. Kisgazda Politikai Akadémia létesítése Párizsban.
 5. Tananyag a francia hírszerző szervekről.
- Megjegyzés: A 104-105. 107-108, 111. iratok szerepelnek a 334/4718/2003. felülvizsgálati jegyzéken mint a 13-14., 15-16. és 17. tétel iratai.

d. 334/3788/2003.

227 irattétel („1970 előtti”) személyügyi anyaggyűjtők + mellékleteik.

Minősítés jogalapja 2. § (3) bekezdés a) pont.

Minősítés időhatára: 2041–2079.

Megjegyzés: 46., 95., 124., 186. visszaminősítés után 2007-ben átadták az ÁBTL-nek. (333/37/2007.)

e. 334/3867/2003.

215 irattétel (1957–1991) „B”, „M”, nyilvántartási, objektum és személyi dossziék.

Minősítés jogalapja: 2. § (2) a., (2) c., (2) d., (3) b., (3) e.

Minősítés időhatára: 2025–2049.

Felülvizsgálatot követően adtak át belőle az ÁBTL-nek.

Megnéztük:

159. 15399/1 kémügy előzményei.

185. Előzetes személyi dossziéja (Baranya m. III/II.)

28-E/SZ-2505) 1972. október – 1974. július vidéki főrabbi teljes megfigyelése minden eredmény nélkül, személyesen a belügyminiszter instruálta (titkosította, K-ellenőrzést és 3/a-t rendelt el), határidőt 1973. októberben 5 hónappal meghosszabbították.

[Rabbi, vagyis zsidó, ráadásul vallásos, ergo cionista, tehát izraeli kém, vagyis III/II.]

206. III/II-10-C alosztály. Kultúrkapcsolatok Intézetének objektumdossziéja.

Jelentések benne 1953-tól 1974 áprilisáig – például az osztrák–magyar tankönyvrevízió tárgyalásairól 1966-ból.

207. III/II-10-C alosztály. A Kultúrkapcsolatok Intézetének (KKI) objektumdossziéja.

Nyitás: 1979. március 29. A zárás időpontja nincs rajta, de van rajta archív szám. Az utolsó dokumentum dátuma: 1980. október 7.

Minden évben jelentés a titkos ügykezelés ellenőrzéséről.

1977-ben a III/II-10-C alosztály vette át a KKI Maros utcai vendégházát a III/III-2. osztálytól. Itt szállásolják el a nem szocialista országokból érkezett ösztöndíjasokat.

1977. február 22-i jelentés szerint a KKI-ben 2 szt-tiszt, 9 hálózati személy, 20 hivatásos és társadalmi kapcsolat működött.

f. 334/3868/2003.

39 irattétel (1950–2002)

1-19. Objektum dossziék, ebből 1-11.: Romániából menekült magyar ajkú személyek meghallgatási jegyzőkönyvei.

20-22. Gépi adatfeldolgozás.

23-33. BRFK, Hajdú m., III/II. naplók.

34. SZT nyilvántartási kartonok 79db.

35. Hálózati kartonok 37db.

36. Operatív kartonok 19db.

37-39. KKA adatlapok 232db.

Minősítés jogalapja: 2. § (3) bekezdés a)-b) pont.

Minősítés időhatára: 2030–2049 (kartonok: 2030)

Megnéztük:

1. 1957. január 24-én nyitották az első OD-t (14-10-501).

12. Objektumdosszié megnyitása 1982. január 5. X – 302-es fedőszámon a Budapesti román nagykövetségről; benne dokumentumok 1968-tól; az utolsó dokumentum: 1983. április 14-i.

13. Határozat objektumdosszié nyitására. Bp. 1982. január 5. III/II-10. alosztály

X-302-es fedőszámon nyitott dosszié. Benne az anyagok 1969. december 31-től:

- megfigyelték a Duna-Bizottság román tagjait; a csehszlovákiai bevonulást elítélték, éltették az önálló román külpolitikát;
- megfigyelték a román nagykövetség diplomatáit és alkalmazottait;
- lehallgatták a román katonai attasé lakását, a román és a jugoszláv nagykövetségek beszélgetéseit;
- hibás Dacia személygépkocsik érkezése Magyarországra 1983. december: 60 darab.
- Az utolsó dokumentum dátuma: 1986 vége.

15. „Hitelezők”. MNB-ről. 1962. február 13. és 1973. október 29. közötti jelentések. Van benne a BM II/6-D osztályának címzett.

16. Irakról objektumdosszié. 1962–1992. A BM III/II-4-B alosztály iratai. Minősítés jogalapja: 2. § (3) bekezdés b) pont. Időhatára: 2047.

17. Objektum-, vonaldosszié. BM III/II. Csoporthőnökség, 1960–1992. Minősítve: 2040.

1992. május 7-én nyitják objektumdossziéként; az objektum: a Szíriai Arab Köztársaság Budapesti Nagykövetsége. Benne az anyagok 1961. októbertől.

19. Pest megyei és Tolna megyei Rendőrkapitányság Igazgatásrendészeti Osztály anyagai. Nem az NBH az irat termelője, s nem is róla szól.

Egy személyre vonatkozó dokumentumok 1966 és 1984 közötti időszakból. Van benne jugoszláviai határátlépési kísérlet 1966-ból, amiért börtönbüntetésre ítélték. Információs jelentés: káderezik, hogy kaphat-e fegyverviselési engedélyt 1976-ban; a testvérével folytatott levelezése, aki 1956-ban elhagyta az országot arról, mi a nehezebb: elmenni vagy maradni, és helytállni; több

- helyen fővadász, ehhez kapcsolódó hatalmi villongások: ki lőtt fácánt tilalmi időben? Helyi hatalmi harcok.
20. „Titán” fedőnevű fejlesztési terv. 1968.
Minősítése nem indokolt.
21. A kémelhárítás KKA jelzőrendszerében adattárolt személyek adatainak tárolásáról. Tervezet.
Minősítése nem indokolt.
23. (kivonatosan, anonimizált mintát) BRFK napló személyi dossziékról, magában foglalja a BRFK összes állambiztonsági személyi dossziéját.
24. (kivonatosan, anonimizált mintát) BRFK napló csoportdossziékról (l.f.).
25. BRFK-napló objektumdossziékról (nem kellett anonimizálni, a teljeset megkaptuk) 1-573. sorszámmal:
73. 1957. március 25. (14-10-571), számozás folyamatos;
- 74-92. 1957. március 29. – április 17. vegyesen, összevissza (OD-427, de van közte 10-10- és 10-11- is);⁵³¹
- 93- Teljesen vegyes (vállalatok, intézmények, politikai ügyek, hazatért disszidensek, horthysta besúgók, cserkészek, ellenforradalmi csoportok);
1958- már egységesen OD.
350. Köztársaság téri ellenforradalmárok OD-1887 1959. május 3.
1966. március 1. megszüntetik, beolvad az 1958. április 10-én nyitott OD-1492-be (Budapesti ellenforradalmárok), végül O-16797 számon irattárolják.
406. OD-1985 Esztergomi Egyházmegye, Budapesten működő reakciós papok.
1989. december 27. megszüntetve.
573. 1987. július 20. MMG.
Megsemmisítés zömmel 1990. január 5–11. (Rendőrhatalmi felügyelet, Expressz Utazási Iroda).
A hiányt valaki már felmérte („0” nem derül ki, mi lett a dossziéval).
419. OD-2240 Budapesti galerik (4 köt.) 1961. január 24.
26. Napló körözési dossziékról
27. Hajdú megyei objektumdossziék naplója
1. 1957. május 5.
126. 1976.
Átdolgozták (új naplósámokkal)
1. 1950.
42. 1990. január 3. Szélsőséges politikai tevékenységet kifejtők (nincs megszüntetve). Dossziék megszüntetése szerepel, selejtezés már nem (ritkán) Pl. Reformárus egyházban folyó ellenséges tevékenység 1989. december 28.)
1982-ben „X-300/D” O-18896-ként irattárolva, „X-301” fenti 2. kötete.
28. BRFK körözési dossziék naplója (nem láttuk).
29. III/II. Csoportfőnökség, OD-napló
11. Angol követség
nyitás: 1950. június 6.
1987. március 5. 18. kötet megnyitása,

⁵³¹ A dossziékat kezdetben „szervkóddal” (a nyitó szerv kódszámával) jelölték, később a dosszié típusának megfelelő betűjellel, pl. OD az objektumdossziék esetében.

megszüntetésnek nincs nyoma.

12. Francia Intézet

nyitás: 1950. június 6. (1. kötet 1956-ban megsemmisült)
1958-ban újat adtak ki.

1988. február 22. 7. köt. Az előzményeket megtudhatjuk a
333/114-247/2005-ös jegyzéken lévő BM Adatfeldolgozó és
Tájékoztatási Csoportfőnökség ÁB Operatív Nyilvántartó
Osztály Dokumentációs Alosztály anyagából.

1990: megszüntetés (40-15/1247/90.)

13. Francia követség, 12 kötet.

14. USA követség, 1-14. kötet irattározva O-7695

15. kötet 1981– végét nem látni.

18. Jugoszláv politikai emigránsok

„X-203” 1953. április 11–1987. július 9.

1-21. köt. O-6021;

22. köt. (1983. április 11-én nyitották) O-19301;

1-10. 1957–1964- 13-10.021 – 13-10.320

11-78. 1950–1954. folyamatos számozás (hiányokkal) 13-10-331 –
13-11.725 (1955 nincs).

79-438. 1956. március 23. – 1989. november 23. folyamatos számozás
(hiányokkal) OD-267-

Egy részüket a III/III. nyitotta.

Vállalatok, idegenforgalmi cégek (kivéve IBUSZ), szállodák (kivéve pl.
Intercontinental) átadták 1985-ben BRFK-nak (tehát ott is
megjelenik a naplóban).

Ekkor III/II. Csoportfőnökségen belül is átszervezés (Pl. külker.
vállalatokat III/II-7-A-tól III/II-8-a veszi át, IBUSZ-t és
Intercontinentalt III/II-8-B-től III/II-10-C.)

Nyugati követségek figyelését 1990 elején szüntették meg.

Magyar követségek dossziéit 1990 márciusában átadták az
Információs Hivatalnak.

30. napló rendkívüli eseményekről.

31. III/II. Csoportfőnökség, napló csoportdossziékról.

32. III/II. Csoportfőnökség, napló személyi dossziékról 1. kötet.

33. III/II. Csoportfőnökség, napló személyi dossziékról 2. kötet.

i. 334/4718/2003. ismételten felülvizsgált

24 irattétel (1951–1990)

1-18. „B”, tájékoztató, objektum dossziék.

19-24. munkatervek, beszámolók 1963-1969.

Minősítés jogalapja: 2. § (2) bekezdés a), (3) bekezdés b) pont.

Minősítés időhatára: 2031-2058 (munkatervek: 2042-2058).

Megjegyzés 11., 18. ÁBTL-nek átadva.

Ezekből más jegyzékről láttuk:

13-14. 16. a 334/3434/2003. jegyzékről és a 19–24-ig a 333/777/2003.
jegyzékről, az utóbbiak működési iratok.

2. Az 1970–1980 között keletkezett iratok jegyzékei

a. 333/83/2004.

343 irattétel (1970–1992)
személyi, B-, M-dossziék, tanulmányozási anyag.
Minősítés jogalapja: 2. § (2) a.
Minősítés időhatára: 2050–2059.

b. 333/84/2004.
364 irattétel (1958–1995)
biztonsági és nyilvántartási dossziék.
Minősítés jogalapja: 2. § (2) bekezdés a)-d), (3) bekezdés b) pont.
Minősítés időhatára: 2037–2059.

c. 333/85/2004.
266 irattétel (1964–2003)
1-265. Objektum-, személyi, csoport-, tájékoztató, körözési, rendkívüli
esemény
dossziék.

bevezetett

266. „operatív játszmákban megismert módszerek, eszközök kapcsán
intézkedések során keletkezett feldolgozások”.
Minősítés jogalapja: 2. § (2) bekezdés a)-b)-d), (3) bekezdés a)-b)-e) pont.
Minősítés időhatára: 2043–2059.

Megnéztük:

21. III/II. Szolnok Megyei Rendőr-főkapitányság objektumdossziéja. Nyitás:
1978. augusztus 15. Miniszteri parancs alapján a szolnoki Tisza Menti
Vegyiműveket népgazdasági jelentősége miatt a kiemelt objektumok közé
sorolták. Széleskörű kereskedelem, főleg NSZK kapcsolatok.

70. Objektumdosszié: Kulturális Intézet; Jelentések az olasz kulturális
intézetéről. Csak nyitó- és zárólapok. Nyitás: 1977. február, zárás: 2002.
január.

80. Vizsgálati dosszié – Volt rendőr-alezredes („hazaáruló”) körözési
dossziéja. Figyelés egy volt BM III/5. osztály objektumában huzamosabb
ideig alosztályvezető férfira – K-ellenőrzés. 1967-ben fegyelmivel
leváltották, a disszidensek levelezésének értékelését végezte. 1970. július
9-én Jugoszláviába, onnan illegálisan Olaszországba távozott, ott politikai
menedéket kért; 1972-ben olasz útlevéllel Magyarországra utazott, volt
barátjánál szállt meg, aki tmb. volt, jelentette, lefogták, átadták a III/1-
nek. 20 évre ítélték hazaárulás vádjával; felesége 1970-ben elvált tőle, és
maradt BM dolgozó.

81. Tájékoztató dosszié. Határozat tájékoztató dosszié nyitására: 1970. március
21. A III/II-1-B alosztály 1969 óta előzetes ellenőrzés alatt tartja XY-t,
aki volt magyar állampolgár, az SS-ben szolgált, hadifogságban volt
Belgiumban, onnan az NSZK-ba került, ott telepedett le, ahol a sváb
kitelepített szülei éltek. 1966-tól rendszeresen Magyarországra látogat.
Szeretnék beszervezni, cél: beépíteni a német hírszerzésbe. Mivel az
NSZK-ban „magyarkodó” – magyaros borpincét rendezett be a család –
először rá kell venni, hogy ezen a magyarkodáson változtasson, mert ha
ilyen marad, nem a hírszerzés, hanem az elhárítás fog rá felfigyelni. 1973-
ban lemondanak a beszervezéséről: „meggyőződünk arról hogy egy
kisstílusú, alacsony általános műveltségű, kis koncepciójú szélhámos...”

82. Személyi dosszié. Egy határőr hadnagy államtitoksértés gyanújába keveredik, megfigyelés alá kerül; operatív munkájában megsérti a konspirációs szabályokat. Fellebbvitellel 1 év 3 hónap szabadságvesztés, lefokozás. III/IV-es a dosszié nyitója.
92. Csoportdosszié. Hírszerző gyanús német állampolgár, kereskedelmi tárgyalásokat folytat országszerte, elektrotechnikai eszközökkel kereskedik. 1973–1974. Érdekes, hogy a 94. sorszámú dosszié ugyanezzel foglalkozik, azt nyitották korábban, és a későbbit irattározták korábban. Taktika: ha nem tudják beszervezni, akkor kémkedés büntette miatt büntetőeljárást kezdeményeznek ellene; végül őrizetbe veszik, bár az eljárás során kémkedés büntetést nem sikerült bebizonyítani.
94. Ua. 1972.
177. Rendkívüli események dossziéja. Nyitják: 1979. II. 13. A budapesti francia nagykövetségen működő hírszerző rezidentúra vezetőjét „feldolgozás alatt” tartják.
266. BM dokumentum: „A Központi Hírszerző Ügynökséggel folytatott operatív játszmák alapján megismert módszerek, eszközök, kapcsán bevezetett szűrő-kutató intézkedések a következő operatív feldolgozás alatt álló ügyeket eredményezték.” Bp., 1977.
Ez gyakorlatilag K-ellenőrzés alapján elfogott levelek fénymásolatai, bennük családi és személyes információk. Levéltárban lenne a helye. 2057-ig minősítve a 2. § (3) bekezdés b) pont alapján.

d. 333/86/2004.

309 irattétel (1971–2002)

- 1-68. Vonaldossziék,
69-74. Nemzetközi együttműködés (nemzetközi terrorizmus).
75-163. Ügyviteli iratok.
164. Vonaldosszié *csak V. kötet!*
165-167. Ügyviteli iratok.
168-172. Vonaldosszié.
173-185. Ügyviteli iratok.
186-263. Csoportdossziék, kiemelési anyagok.
264-265. Ügyviteli iratok.
266-272. Csehszlovák, NDK fotóalbumok.
273. Fotóalbum (fegyverzetről).
274-283. Partnerszolgálati információk.
284. Hanganyag.
285. Partnerszolgálati információk.
286-299. Nemzetközi terrorizmus.
300-302. III/II. Csoportfőnökség, személyi dossziék naplói (1971–1989).
303. 250 SZT nyilvántartási karton.
304. 394 hálózati (6-os) karton.
305. 104 operatív karton.
306-308. 4091 KNA adatlap (U-13, U-15, U-61).
309. 136 hálózati adatlap.
Minősítés jogalapja: 2. § (2) bekezdés a)-c), (3) bekezdés a)-b)-e) pont.
Minősítés időhatára: 2050–2059.

Megnéztük:

29. 13-OD-4825/I. nemzetközi terrorizmus

- vegyes, elvértve belföldi is van benne, leginkább Carlos,
1978. október 6-án III/II-8-C alosztály nyitja,
a kötetben előzmények 1978. május 9-től.
68. 13-OD-4825/XL. – ebben 4 kötet van: 68/1–68/4
elvből zárókötet (1987. november 3-ig).
75-98. *Minősítése nem indokolt.*
143-146. fővárosi közüzemek védelmi terve,
147. Az egyikre O-dosszié nyitása.
151. Tmb-jelölt beszerzése.
163. Paks védelmi terve.
164. Sochnut bécsi irodája.
51-137. pp-t nem kaptuk meg („1990. február 14. utáni”).
168, 173-174, 177-180, 185. Békés m.: Romániával szembeni elhárítás.
227. 13-CS-863 Carloséktól kiemelt anyagok,
ebből adódóan:
186-233., 235-238., 240-263., 266-269., 271-274., 286-290., 292-299.
azonos téma.
239. Jelentés Carlosék lakására történt áb. behatolásról.
264-265. „Az ÁB szervek feladatai”, valójában a társszervek 1979. áprilisi
prágai tanácskozásának (nemzetközi terrorizmus) anyagai.
275. „partnerszolgálati információ”, Carlos.
289. Legfőbb Ügyészség (k. n.) vizsgálata: Carlos,
291. „Miniszterhelyettesi értekezletre készített anyagok”, azaz nemzetközi
terrorizmus.
300-309. Anonimizálva 1-1 oldal, ill. karton.

e. 333/88/2004.

215 irattétel (1970–1979)

Személyügyi anyaggyűjtők.

Minősítés jogalapja: 2. § (3) bekezdés a) pont.

Minősítés időhatára: 2050–2059.

f. 333/89/2004.

459 irattétel (1970–1979)

Fogyatékos, személyügyi gyűjtők.

Minősítés jogalapja: 2. § (3) bekezdés a) pont.

Minősítés időhatára: 2041–2055.

g. 332/14-14/2004.

264 tétel; vegyes iratok: SZT tiszték iratai.

Minősítés időhatára: 80 év.

A minősítés jogalapja: 2. § (2) bekezdés a) pont.

3. Az 1980 után keletkezett iratok jegyzékei (2db)

a. 332/14-52/2004.

262 irattétel (1980–1990)

1-235. szt-tiszték iratai (*csak irattári számok*), Külügyi Osztály

236-262. K-lakások Külügyi Osztály iratai.

Minősítés jogalapja: 2. § (2) bekezdés a)-d), (3) bekezdés b) pont.

Minősítés időhatára: 2052–2069.

b. 332/14-14/2005.

940 irattétel (1980–1990)

Ügyviteli iratok.

Minősítés jogalapja: 2. § (3) bekezdés a)-b)-e), (2) bekezdés a)-d) pont.

Minősítés időhatára: 2018–2069.

Megnéztük:

1. III/II. Csoportfőnökség, 1980. évi munkaterv (2059-ig, nem indokolt).
2. III/II-9. osztály (Elemző-értékelő) 1980. I. n. é. beszámoló.
3. III/II. Csoportfőnökség, 12. sz. Központi tájékoztató (1980) (2069-ig, nem indokolt).
4. III/II. Csoportfőnökség, parancsnoki értekezlet (1980) maga az anyag nincs (2059-ig, nem indokolt).
5. III/II. Csoportfőnökség, 1980. II. n.é. beszámoló (2059-ig, nem indokolt).
6. III/II. Csoportfőnökség, 1980. III. n.é. beszámoló (2059-ig, nem indokolt).
7. III/II. Csoportfőnökség, 13. sz. Központi tájékoztató (1980) (2059-ig, nem indokolt).
8. III/II. Csoportfőnökség, 1980. munkaterv mellékletei (2059-ig, nem indokolt).
9. III/II. Csoportfőnökség, játszmák (2059-ig, nem indokolt).
10. III/II. Csoportfőnökség, 1980. munkatervi feladatai (2059-ig, nem indokolt).
11. III/II-1. osztály, elhárítási területei és lehetőségei (USA és latin-amerikai követségek).
12. III/II-2. osztály elhárítási területei és lehetőségei (NSZK, Ausztria követségei).
13. III/II-3. osztály elhárítási területei és lehetőségei (Nagy-Britannia, Írország, Kanada, Olaszország, Belgium, Hollandia, Görögország, Portugália, Törökország, Norvégia, Svájc, Dánia, Svédország, Finnország, Spanyolország követségei).
14. III/II-4. elhárítási területei és lehetőségei (Japán, Egyiptom, India, Indonézia, Irak, Irán, Szíria, Líbia, PFSZ, Algéria, Kína, Albánia, KNDK követségei).
17. Dezinformációs jelentés 1980.
20. Dezinformációs jelentés 1980.
- 34-36. Konkrét elhárítási információ (szovjet katonai objektumok).
- 37-40. III/II-8-A alosztály 1980-as jelentései.
41. III/II-8-A alosztály 1980-as munkaterve.
46. III/II-3. osztály.
47. III/II-9. osztály.
48. III/II-10. osztály.
49. III/II-7. osztály.
50. III/II-6. osztály.
51. III/II-9. osztály.
- 46–51-ig a tárgy: Kémtevékenység, államtitoksértés gyanúja, nyomozások helyzete 1980. I. félév.
52. A megyei rendőr-főkapitányságok és a BRFK III/II. osztályainak tevékenysége, 1980. I. félév.

53. A megyei rendőr-főkapitányságok és a BRFK III/II. osztályainak tevékenysége, 1980. III. negyedév.
54. A központi osztályok fő tevékenységének helyzete, 1980. I. félév.
55. III/II-2. osztály bizalmas nyomozási tevékenysége – a feldolgozás alatt álló diplomaták nélkül.
56. A központi osztályok bizalmas nyomozások helyzete, 1980. június 30.
57. Káderutánpótlási terv, Szolnok Megyei Rendőr-főkapitányság Állambiztonsági szerve.
57. BRFK Állambiztonsági Szerv 1980. évi munkaterve.
58. BRFK Állambiztonsági Szerv 1981. évi munkaterve.
60. BRFK III/II-C alosztály 1980. I. negyedévi munkaterve.
61. Beszámoló jelentés a BRFK III/II. osztály 1980. I. negyedévi munkájáról.
62. Beszámoló jelentés a BRFK III/II-C alosztály 1980. II. negyedévi munkájáról.
63. Beszámoló jelentés a BRFK III/II. osztály 1980. II. negyedévi munkájáról.
64. Beszámoló jelentés a BRFK III/II-C alosztály 1980. III. negyedévi munkájáról.
65. Beszámoló jelentés a BRFK III/II. osztály 1980. III. negyedévi munkájáról.
66. Beszámoló jelentés a BRFK III/II-A alosztály 1980. évi munkájáról.
67. Beszámoló jelentés a BRFK III/II-C alosztály 1980. évi operatív munkájáról.
68. Beszámoló jelentés a BRFK III/II. osztály 1980. évi munkájáról.
113. BM Adatfeldolgozó és Tájékoztatási Csoportfőnökség, ÁB Operatív Nyilvántartó Osztály, Bírói ítélet beszerzését kéri területi szervtől. 1988.
136. Állambiztonsági miniszterhelyettes utasítására kéri a hálózati nyilvántartás-felülvizsgálat január 22-ére, az operatívét február 5-re. 1990. január 5.
- Fejér megyei RFK válasza (1990. január 10.):
- 1 bizalmas nyomozást lezárnak, 1 marad,
- 43 F-dossziét törölnek (ez az összes),
- operatív nyilvántartásban 3650 fő (alapnyilvántartásban 659, kutatóban 2991 fő), marad 1 fő alapnyilvántartásban.
- A helyi III/III. osztály 35 hálózati személyt, 4 K- és T-lakást tart meg.
137. III/II. Csoportfőnökség helyzete 1988. szeptember.
138. KNDK Államvédelmi Minisztérium delegációjának látogatása 1987. december.
140. III. Főcsoportfőnökség 1989-es munkaterve.
142. III/II. Csoportfőnökség 1980-as összefoglaló jelentése.
143. III/II. Csoportfőnökség 1981 munkaterve + mellékletei.
144. III/II. Csoportfőnökség 1981-es munkaterve, konkrét ügyek.
145. III/II. Csoportfőnökség irányítása alá tartozó szervek 1981. I. negyedévi tevékenységéről. Hírszerző (elhárító) és propaganda szervektől kiinduló és egyéb kémelhárítás hatáskörébe tartozó ellenséges vagy más törvénybe ütköző tevékenység főbb tapasztalatai.
146. III/II. Csoportfőnökség 14. sz. központi tájékoztató. 1981.
- I. Az ellenséges titkosszolgálatok MNK elleni tevékenységének alakulása,

- II. A kémelhárító munka 1981. évre tervezett napirenden lévő fő feladatai,
a végrehajtás I. negyedévi tapasztalatai
147. Összefoglaló jelentés a III/II. Csoportfőnökség 1981. II. negyedévi munkájáról.
148. III/II. Csoportfőnökség 15. központi tájékoztató, 1981. szeptember, Jók a mellékletek! Realizált kémügyek tapasztalatairól.
149. Összefoglaló jelentés a III/II. Csoportfőnökség 1981. III. negyedévi munkájáról
150. A BM III/II. Csoportfőnökség központi osztályainak 1981. évi munkatervi feladatai (osztályonként) negyedévi bontásban és határidő megjelölése nélkül.
151. A BM III/II. Csoportfőnökség ügyei, játszmái, játszmaindítási kísérletek, ellenőrzés alá vont határon túli ellenséges objektumok (Nemzeti vonalanként, csoportfőnökségi és osztálymunkatervek alapján), 1981.
- (A fedőelnevezések a dokumentum utolsó oldalain feloldva.)
152. Összefoglaló jelentés a III/II. Csoportfőnökség, 1981.
153. III/II. Csoportfőnökség, munkaterv, 1982. 1979-ben kétoldalú együttműködési szerződés szovjet kémelhárítási szervekkel. Melléklet.
154. A III/II. Csoportfőnökség, munkatervi feladatai (osztályonként negyedévi bontásban és a határidő megjelölése nélkül, 1982.
155. A BM III/II. Csoportfőnökség ügyei, játszmái, játszmaindítási kísérletek, ellenőrzés alá vont határon túli ellenséges objektumok (Nemzeti vonalanként, csoportfőnökségi és osztálymunkatervek alapján), 1982.
156. A III/II. Csoportfőnökség vezetői tevékenységet érintő egyéb feladatok. 1982. január.
157. III/II. Csoportfőnökség. Az illegális ügynöki tevékenység egyes mozzanatainak felismerhetőségi jegyei a kémelhárítási felderítő szűrő-kutató munkában, 1982. április.
(Mindenféle eszköz és módszer.)
158. Összefoglaló jelentés a III/II. Csoportfőnökség és az irányítása alá tartozó szervek 1982. I. félévi tevékenységéről.
159. III/II. Csoportfőnökség 16. számú központi tájékoztató, 1982. augusztus.
160. Jelentés, Bp., 1982. november 18. Az ORFK bűnügyi helyettese által küldött anyagok felterjesztése; lezárt, ügyésznek átadott bűnügrről, ügyvédek bűncselekménygyanús magatartásáról. Nem kémkedés, nem elhárítás, nincs itt helye, minősítése nem indokolt.
161. Összefoglaló jelentés a III/II. Csoportfőnökség és az irányítása alá tartozó szervek 1982. évi tevékenységéről.
162. A III/II. Csoportfőnökség 1983. évi munkatervi feladatai (osztályonként negyedévi bontásban és a határidő megjelölése nélkül.
163. A III/II. Csoportfőnökség munkaterv, 1983.
164. Összefoglaló jelentés a III/II. Csoportfőnökség és az irányítása alá tartozó szervek 1983. I. félévi tevékenységéről.
165. III/II. Csoportfőnökség, 17. sz. központi tájékoztató. Bp., 1983. október (a végén vezetői személyi változások).
166. A III/II. Csoportfőnökség munkaterv 1984. (Kiket kell beszervezni, visszafordítani, milyen játszmákra kell számítani.)

170. A III/II. Csoportfőnökség Országos értekezlet. Szerkesztett anyag. 1984. április 6. Csoportfőnök-helyettesi tájékoztató. A katonai objektumok külső operatív védelmével, biztosításával kapcsolatos anyag. A III/IV. is részt vesz rajta.
174. A III/II. Csoportfőnökség jelentése. 1984. június. A kémelhárítási helyzet alakulása, az ellenséges titkosszolgálati tevékenység főbb tapasztalatai.
182. III/II. Csoportfőnökség, 19. sz. központi tájékoztató. 1985. május. Az operatív helyzet főbb jellemzői, az ellenséges titkosszolgálati tevékenysége. A 23. oldaltól benne az egész csoportfőnökség felépítése: osztályvezetők és helyetteseik.
189. A III/II. Csoportfőnökség, Az 1985. február 22-én megtartott, az 1984. évi munkát értékelő, az 1985. évi feladatokat meghatározó parancsnoki értekezlet szerkesztett anyaga. Referátum, a vita összegzése, parancsnoki döntés.
194. A III/II. Csoportfőnökség központi parancsnoki értekezlet, 1986. március 17. Az 1985. évi munka értékelése, az 1986. év feladatai.
201. A III/II. Csoportfőnökség, munkaterv, 1988.
202. A III/II. Csoportfőnökség, 22. sz. tájékoztatás, 1988. május 6. A kémelhárítási operatív helyzet aktuális kérdéseiről.
206. A III/II. Csoportfőnökség központi osztályai által folytatott bizalmas nyomozások és játszmák, 1988. június 30.
207. A III/II. Csoportfőnökség, 23. sz. tájékoztató. A Kémelhárítás operatív helyzete aktuális kérdéseiről. 1988. november 23. Benne érdekes anyag a brit titkosszolgálatok felépítéséről.
209. Összefoglaló jelentés a III/II. Csoportfőnökség 1989. évi tevékenységéről. 1989. VII. 22.
 „A bipoláris világrend” kifejezés használata; nőtt a kisebb országok szerepe, bővül a mozgásterük;
 „Az ideológiai alapon szerveződött szövetségi rendszer kohéziója megszűnt”.
 Magyarország és Izrael: teljes körű diplomáciai kapcsolatok felvétele, az izraeli hírszerző szolgálat legális lehetőségeihez jutott Magyarországon...
 A szakmai munkát illetően azonban ugyanaz a jelentés stílusa és tartalma, mint a korábbi években.
210. A III/II. Csoportfőnökség 1989. évi munkaterve. 1989. január 20.
226. Összefoglaló jelentés a III/II. Csoportfőnökség 1988. évi tevékenységéről. 1989. eleje.
227. A III/II. Csoportfőnökség 3. sz. értekezlete, 1981. szeptember 1.
 A III/II. Csoportfőnökség személyi állományának nyelvi továbbképzése, illetve ellenőrző időszakos nyelvvizsgáztatása: az állományt utasítják nyelvtanfolyam elvégzésére és alapvizsga letételére.
228. A III/II. Csoportfőnökség 1. sz. intézkedés az állomány nyelvi továbbképzésével kapcsolatban, 1982. február 1.
229. A III/II. Csoportfőnökség 4. sz. intézkedése az állomány nyelvi továbbképzésével, nyelvvizsgájával kapcsolatban, 1983.
230. A III/II. Csoportfőnökség 1. sz. intézkedése: az állománynak azt a részét, amely 5 évnél korábbi nyelvvizsgával rendelkezik, időszakos és ellenőrző nyelvvizsga letételére utasítja. 1983. szeptember 1.
231. A III/II. Csoportfőnökség 2. sz. intézkedése, 1984. február 1.

332. A III/II. Csoportfőnökség 4. sz. intézkedése, 1984. augusztus 14. az 1985-ben esedékes nyelvvizsgákról.
233. A III/II. Csoportfőnökség 3. sz. intézkedése, 1985. augusztus 31.
234. A III/II. Csoportfőnökség 3. sz. intézkedése, 1986. szeptember 3.
235. A III/II. Csoportfőnökség 1. sz. intézkedése, 1987. szeptember 1.
236. A III/II. Csoportfőnökség 4. sz. intézkedése, 1988. szeptember 1.
238. A III/II. Csoportfőnökség Vezetőjének 3. sz. körlevele, 1986. augusztus.
Tárgy: A határon túli célobjektumokba történő telepítési operatív munka szabályozása.
240. Jelentés a III/IV–7-D alosztály (Sopron) felügyeleti (komplex) ellenőrzéséről.
Készítette a III/IV–4-B alosztály, 1984.
Az 1978 és 1983 közötti munka ellenőrzése. Egy-egy tiszt elhárítási területének komplex ellenőrzése is.
241. III/I. és III/II. Csoportfőnökség Dr. Vincze Lukácsnak, a BRFK vezetőjének: az 1983. június 8-án tartott miniszterhelyettesi értekezlet határozatának közlése: minden állambiztonsági szerv kötelessége az ellenséges speciális szolgálatok elleni harc, azok alközpontjaiba történő beépülés. Felelős: III/I.
Feladat: a célobjektumok feldolgozása, dezinformáció készítése.
244. III/II-1-B alosztály. Ötféle fn. ügyben a CIA-nak továbbított információk összegzése 13 oldalon. 1983. július 14. Készült: a III/II-9. osztály vezetője számára.
245. III/II-1. osztály. Hogyan hajtották végre az éves munkatervet.
Középpontban az USA budapesti nagykövetsége. 1986. december 29.
246. III/II-1. osztály. Munkaterv, 1987. január 2.
Fő cél: a CIA hírszerzőinek és ügynökeinek felderítése.
248. III/II-1. osztály. Munkaterv, 1987. december 14.
Fő cél: az USA budapesti nagykövetsége fedése alatt működő CIA rezidentúra hírszerzőinek és ügynökeinek felderítése, leleplezése.
249. III/II-1. osztály. Összefoglaló jelentés, 1987. december 31.
„Az USA hírszerző szervek hazánk elleni tevékenysége tovább erősödött.”
251. III/II-1. osztály. Összefoglaló jelentés, 1988. december 31.
Új körülmények: „Ugrásszerű fejlődés tapasztalható Magyarország és az USA, valamint a nyugat-európai országok viszonylatában gazdasági, kereskedelmi, pénzügyi, kulturális kapcsolatok együttműködés területén... Megnövekedett társadalmi feszültségek, belső – nem kellően értett és magyarázott – folyamatok, gazdasági helyzetünk problémái, és az egyéni anyagi egzisztenciális gondok elmélyülése miatt számolnunk kell az ajánlkozók számának megnövekedésével...” – megnőtt a külföldi utazások lehetősége. „A fenti körülmények kedvezőtlenül befolyásolják hálózatépítő- és tartó tevékenységünket.”
252. III/II-1. osztály. Munkaterv, 1989. január 3.
Cél: az USA budapesti nagykövetsége fedése alatt működő CIA rezidentúra és munkája.
253. Javaslat, 1989. július 27. Tárgy: október 23. állambiztonsági biztosításának részterve. Október 23. megünneplésének előkészítéséről információ gyűjtése tmb.-ken keresztül, akik USA diplomatákkal tartanak kapcsolatot.

255. III/II-1. osztály. Összefoglaló jelentés, 1989. december 6.
 „Az 1989-es év jelentős változásokat hozott hazánk kül- és belpolitikai helyzetében. Gazdasági helyzetünk ellensúlyozására felvett hitelek következtében tovább erősödött hazánk gazdasági függősége a fejlett tőkés országoktól. Ez törvényszerűen együtt jár azzal a követeléssel, hogy belpolitikánkat is az említett országok politikai törekvéseinek megfelelően alakítsuk...”
 A munkát befolyásolja: a tömegkommunikáció „belügy-lejárato” tevékenysége, az új útlevel-törvény, a legmodernebb technika elterjedése, és hogy nincs eszköz ennek felderítésére.
256. III/II-1. osztály. Munkaterv, 1989. december 22.
 Cél (fő irány) továbbra is: az USA budapesti nagykövetsége fedése alatt működő CIA rezidentúra és munkája, és a bécsi USA nagykövetség hírszerző tisztjei tevékenységének tanulmányozása, beszerző munkájának dokumentálása.
257. III/II-2-A alosztály összeállítása. Dezinformációs jelentések és azok készítése a BND (NSZK hírszerzés) felé. Összeállítás a III/II-9. osztály vezetője részére. Benne az eredeti dokumentum másolata. Magyarország IMF-hez történő csatlakozásáról
 Az első dátuma: 1981.
 A 28. tétel dátuma: 1983. IV. 19.
288. III/II-2. osztály. 1987. évi munkaterv, 1986. december 12.
291. III/II-2. osztály. Összefoglaló jelentés az osztály 1986. évi munkájáról. 1986. december 17.
294. III/II-2. osztály. 1988. évi munkaterv, 1987. december 14.
295. III/II-2. osztály. Összefoglaló jelentés az osztály 1987. évi munkájáról. 1987. december 14.
307. III/II-2. osztály. Összefoglaló jelentés az osztály 1988. évi munkájáról. 1988. december 19.
308. III/II-2. osztály. 1989. évi munkaterv, 1989. január 5.
317. III/II-2. osztály. Összefoglaló jelentés az osztály 1989. évi munkájáról. 1989. december 5.
318. III/II-2. osztály. 1990. évi munkaterv, 1989. december 13.
EZEK MIND 80 ÉVRE MINŐSÍTVE.
321. III/II-3-b alosztály. Javaslat Információ kiszolgáltatására. Játszmás ügyek információit továbbítják rádió-adóvevő készüléken. 1981. április 15.
323. III/II-3-B alosztály. A brit fegyveres erők kiadványáról. 1982. július 20.
Kiegészítő a szovjet katonai rövidítések értelmező szótárához című kiadvány másolata, 1981. Orosz–angol nyelvű.
328. III/II-3. osztály. Tájékoztató jelentés. 1983. január 12. A NATO-hoz tartozó hírszerző szerv magyarországi ügynökének katonai objektumok felderítésével kapcsolatban adott feladatokat.
331. III/II-3-B alosztály. Jelentés, 1983. május 11. Elkészítették a szovjet haditechnikai eszközök NATO-ban használatos elnevezéseinek összefoglalóját.
335. III/II-3. osztály. Levél a lengyel delegáció fogadásáról, 1985.
336. III/II-3. osztály. Jelentés, 1985. május. Lengyel AB delegáció Budapesten.
340. III/II-3. osztály. Jelentés az osztály 1986. évi munkájáról. 1986. december 23.

341. III/II-3. osztály. Munkaterv, 1987. január. 2.
342. III/II-3. osztály. Munkaterv, 1988. 1987. december 14.
343. III/II-3. osztály. Összefoglaló jelentés az osztály 1987. évi munkájáról. 1987. december 28.
344. III/II-3. osztály. Munkaterv, 1989. 1989. január 5.
346. III/II-3. osztály. Összefoglaló jelentés az osztály 1988. évi munkájáról. 1988. december.
347. III/II-3-B alosztály. Levél szűrő-kutató munkáról a külföldre kihelyezett személyek kapcsán.
348. III/II-3. osztály. Jelentés a lengyel szervekkel történt konzultációról. 1989. május.
350. III/II-3. osztály. Összefoglaló jelentés az osztály 1989. évi munkájáról. 1989. december.
351. III/II-3. osztály. Az osztály 1990. évi munkaterve. 1989. december.
352. III/II-4. osztály. Jelentés a csoportfőnökséghez tartozó K- és T-lakások operatív helyzetéről. 1988.
359. III/II-4. osztály és a III/II-10. osztály közös jelentése az NDK ÁBM képviselőivel történt tárgyalásokról. 1988. október 25., Berlin. Téma: terrorelhárítás–terror.
501. III/II-5. osztály és III/II-9. osztály. Jelentés a titkosszolgálati ellenséges felderítés céljáról határon túli célobjektumokba történt telepítések tapasztalatairól. Nincs dátum, kb. 1985-ös anyag.
585. III/II-5. osztály. Összefoglaló jelentés az osztály 1989. évi munkájáról. 1989. december.
586. III/II-5. osztály. Az osztály munkaterve az 1990. évre. 1989. december 27.
620. III/II-8-A alosztály. Bizalmas nyomozás ismeretlen ügynök azonosítására. 1983. január 2.
635. III/II-8-A alosztály. Jelentés az IMF-ről, 1988. június 20.
636. III/II-8-B alosztály. Összefoglaló jelentés a Világbankról, 1988. július 19.
648. III/II-9. osztály. Feljegyzés. Együttműködés a baráti állambiztonsági szervekkel. 1983. február.
656. III/II-9. osztály. A rendőr-főkapitányságok III/II. osztályain folyó bizalmas nyomozások, 1981–1983. 1984. november 28.
662. III/II-9-A osztály. Jelentés a 65/2. sz. NOIJ-ba (Napi Operatív Információs Jelentés) foglaltak ellenőrzéséről, 1985. május 14.
672. III/II-9. osztály. Jelentés az 1989. évi munkáról, 1989. december.
673. III/II-9. osztály. Az osztály 1990. évi munkaterve. 1990. január.
681. III/II-10. osztály. Összefoglaló jelentés az osztály 1989. évi munkájáról. 1989. december 8.
682. III/II-10. osztály. Az osztály 1990. évi munkaterve. 1989. december 2.
684. III/II-11. osztály. Jelentés a csoportfőnökséghez tartozó K- és T-lakások operatív helyzetéről. 67 K- és 51 T-lakásról van szó. 1985. június 19.
700. III/II-12-B alosztály. Értékelő jelentés a KNDK ÁB Minisztériuma által küldött anyagokról. 1989. február 9. Dél-koreai vonatkozása van.
705. III/II-12. osztály. Összefoglaló jelentés az osztály 1989. évi munkájáról. 1989. december 7.
706. III/II-12. osztály. Az osztály 1990. évi munkaterve. 1989. december 28.
707. III/II-13. osztály. Az osztály 1990. évi munkaterve. 1989. december 29.

708. III/II-13. osztály. Összefoglaló jelentés az osztály 1989. évi munkájáról. 1989. december.
773. Jelentés a BRFK III/II-1-A alosztály T- és K-lakás állományáról. 1985. március 22. 3 db K- és 6 db T-lakással rendelkeznek.
783. III/II-1. osztály. Kimutatás a BRFK III/II-1. Népgazdaság-védelmi Osztály hatáskörébe utalt objektumokról, operatív erőkről és eszközökről.
799. III/II-1-A Felderítő alosztály. Feljegyzés a népgazdaság területén „M” (mozgósítás) esetén kinevezésre kerülő biztonsági igazgató-helyettesekről, 1986. július 11.
821. III/II-1-A Felderítő alosztály. Feljegyzés a BM III/I. Csoportfőnökséggel történő 1987. évi együttműködésről. 1987. március 26.
822. III/II-1-A Felderítő alosztály. Feljegyzés a BM III/I. Csoportfőnökséggel történő 1986. évi együttműködésről. 1986. április.
848. III/II-1-A Felderítő alosztály. Jelentés az alosztály K- és T-lakáshelyzetének és kihasználtságuk alakulásáról, 1988. november 16. 1988-ban: 4 K-lakás, 9 T-lakás állt rendelkezésükre.
867. Budapesti Rendőr-főkapitányság III/II-2-A alosztály. Jelentés az osztály 1989. évi munkájáról. 1989. december 1.
Összesen:
– 11 titkos kutatás;
– 623 „e rendszabály” alkalmazásának biztosítása a társszerveknek (1988-ban 131 volt);
– hálózati bázis: 105 fő – ebből 76 fő szállodai vonalon.
870. Budapesti Rendőr-főkapitányság III/II-1. osztály. Jelentés az osztály 1989. évi operatív munkájáról. 1989. december 8.
872. Budapesti Rendőr-főkapitányság III/II-2. osztály. Munkaterv 1990. január 1. – 1990. december 31. 1989. december.
873. Budapesti Rendőr-főkapitányság III/II-1. Népgazdaság-védelmi Osztály. Munkaterv az 1990. évre, 1989. december.
911. BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság, 1988. május 23. „Mellékelten megküldöm a BM III. Főcsoportfőnökség SZT állománya szervezésének és működésnek, tevékenységének egységes szabályozására készített miniszteri parancs tervezetét, valamint a vonatkozó előterjesztést.”
914. Budapesti Rendőr-főkapitányság Állambiztonsági szerve a Budapesti Rendőr-főkapitányság állambiztonsági helyettesének 2/1984. sz. intézkedése „az állambiztonsági szerv otthonülő operatív ügyeleti szolgálat ellátásáról”, 1985. április 29.
915. BM III/II. Csoportfőnökség. Rezidensi értekezlet referátuma, 1988. június 21–24. A kémelhárító munka 1986/87. évi tapasztalatai, az ellenséges hírszerző szervek hazánk elleni tevékenysége, módszerei, eszközei és taktikája.
916. BM III/II. Csoportfőnökség. Az USA titkosszolgálati szervek MNK elleni tevékenységének tapasztalatai, az állambiztonsági elhárító munka helyzete és tapasztalatai. Előterjesztés miniszteri értekezletre. 1986. március 28.
– benne vegytinta, gammaszámcsoporthoz mint eszköz.
918. BM Állambiztonsági Főcsoportfőnökség Ideiglenes Szervezési Munkacsoport. Tanulmány a Magyar Köztársaság Nemzetbiztonsági Hivatala létrehozásáról, a jelenlegi szervezet és munkaszervezés

korszerűsítéséről. 1990. január 10.

- a kormányzati intézményrendszerrel teljesen különüljön el;
- közvetlen pártbefolyástól mentes legyen;
- nem fegyveres testület;
- hatósági jogköre nincs;
- nyílt és titkos állománya;
- két feladata: hírszerzés és elhárítás.

Van benne egy másik javaslat is *Javaslat a Nemzetbiztonsági szolgálatok szervezeti struktúrája és működési felügyeleti rendszere – elvi vázlat* címmel, dátum nélküli de, későbbi lehet, mert kapja: Göncz, Antall, Irattár. Fő gondolatai: javasolja, hogy a katonák kivételével, egységes titkosszolgálati szervet hozzanak létre a Magyar Köztársaság Nemzetbiztonsági Szolgálatára elnevezéssel.

– „Megállapításunk szerint a még jelenleg a BM állományában lévő NB szolgálatoknál összefonottság tapasztalható. A kordedvezménnyel nyugdíjazott, leszerelt, az állománytól megvált, illetve a BM szervezetébe került volt biztonsági alkalmazottak továbbra is bejárnak a hivatalba, a kollégák rosszul értelmezett bajtársiasságból, „elvtársiasságból” ápolják velük a kapcsolatot, azaz viszik-hozzák a híreket, az NB információkat.”

– „Konkrét tudomásunk van például arról, hogy a szolgálattól megvált Pallagi Ferenc máig jelentéseket küld a szovjet nagykövetségre. Az állomány tagjai között felüti a fejét a korrupció, az anyagi haszonszerzés.”

– „Feltétlenül indokoltnak és szükségesnek tartjuk az NB szolgálatok hatáskör ellenőrzési és felügyeleti rendszerének mielőbbi megteremtését, az állomány fokozatos, tervszerű, szükség szerinti kicserélését.”

Javaslatot tesz arra, hogy ezt 2 év alatt le kell folytatni.

– Benne egy részletes szervezeti ábra, hogyan képzelel el az új szervezet rendszerét.

919. BM III/II. Csoportfőnök. Összefoglaló jelentés a III/II. Csoportfőnökség 1989. évi tevékenységéről. 1989. december.

923. F. E. Dzerzsinszkij SZU ÁB Főiskola Nemzetközi referensi szak, XY ezredesnek – III/II. Csoportfőnökség jelentése a kinti képzésről, egy r. főhadnagy jelentése a képzésről; mindkettőben kritika a szakmai képzésről. Nincs ok a minősítésre.

c. 333/114-2038/2005.

577 irattétel (1980–1990)

Többnyire megyei anyagok.

1-372. B-dossziék (B-3 – B-666)

373-374. Tanulmányozási anyagok (JEL-84 – JEL-85)

375-577. M-dossziék (M-36379 – M-42280)

Minősítés jogalapja: 2. § (2) bekezdés a)-c)-d) pont.

Minősítés időhatára: 2039–2069.

d. 333/114-2039/2005.

641 irattétel (1981–1991)

Megyei anyagok.

Személyi dossziék (A-2 – A-5736)
Minősítés jogalapja: 2. § (2) bekezdés a) pont.
Minősítés időhatára: 2055–2070.

e. 333/114-2040/2005.

389 irattétel (1980–1990)

1-335. nyilvántartási és biztonsági dossziék, (SZT-409 – SZT-1940)

335-389. fizetési, ruházati, stb. jegyzékek

Minősítés jogalapja: 2. § (2) bekezdés a)-d) pont.

Minősítés időhatára: 2060–2070.

f. 333/114-2041/2005.

487 irattétel (1971–2000)

1-40. bizalmas nyomozások (BI-4 – BI-88)

41-57. előzetes nyomozások (EI-1 – EI-155)

58-336. objektum-, személy-ellenőrzési dossziék (I-1 – I-713)

337-487. személyi, csoport-, objektum-, rendkívüli esemény dossziék
(O-17771 – O-19882)

Minősítés jogalapja: 2. § (3) bekezdés a)-b)-c) pont.

Minősítés időhatára: 2047–2070. Egységesen 80 év

Megnéztük:

315. OD-208. sz. vonaldosszié melléklete

1988. május 9. és 1989. május közötti anyagok.

Minősítés jogalapja: 2. § (3) bekezdés b) pont.

Minősítés időhatára: 2068.

Cél: a fővárosi skinhead-csoportok felderítése. Fajgyűlölet, idegenellenesség megjelenése. 120 fő került a látókörbe. Átlag 19 éves fiatalok. Az anyagok termelői: BRFK Ifjúságvédelmi Osztály, Bűnügyi Alosztály, kerületi rendőrkapitányságok anyagai.

g. 333/114-2042/2005.

724 irattétel (1980–1989)

1-266. személyügyi anyaggyűjtők (1-2732)

267-724. fogyatékos személyügyi anyaggyűjtők (1-1605)

Minősítés jogalapja: 2. § (3) bekezdés a) pont.

Minősítés időhatára:

Ad 1-266. 2079–2084. !!!

Ad 267-724. 2041–2055

h. 333/114-2047/2005.

1895 irattétel (1982–1996)

vegyes ügyviteli iratok

1702. 244 nyilvántartási karton (SZT),

1703. 2589 6-os karton,

1704. 921 operatív karton,

1705. 5784 KNA adatlap (U-13),

1706. 10837 KNA adatlap (U-15),

1707. 1590 KNA adatlap (U-61),

1708-1714. kódkönyvek,

1715-1721. iktató és segédkönyvek,
1750-1794. jutalmazással kapcsolatos iratok,
1796-1877. állományparancsok,
1878-1895. (GYUJ)
Minősítés jogalapja: 2. § (3) bekezdés a)-b)-e)-f), (2) bekezdés a)-d) pont.
Minősítés időhatára: 2063–2070.
1699-1700. (adatlapok)
1878-1895. (GYUJ).

Megnéztük:

- 1–3: KKA segédlet, kézikönyv, 1980–1990. A kémelhárítás számítógépes, adattári (információs) rendszerének főbb ismérvei, működési elvei, fejlesztése; parancsnoki, tisztii tudnivalók.
Minősítés jogalapja: (3) bekezdés b) pont. Minősítése nem indokolt.
6. Tmb. anyagának titkosítása 1986-ban.
7. Tmb. 1983. június 29. N. N. fn. K-lakáson lebonyolított találkozója.
8. Tesco ösztöndíjas szír állampolgár ösztöndíjának meghosszabbítása operatív érdekből. 1989. november 20. + líbiai anyagok, a líbiai Népi Iroda megfigyelése; jordán állampolgár megfigyelése; palesztin diákok megfigyelése 1988–1990 között; Jelentés a Japán Vörös hadseregről, amelynek célja megzavarnia a dél-koreai miniszterelnök magyarországi látogatását – 1985.
- 687–939. Ömlesztve kaptuk, nincs külön-külön az iraton feltüntetve a száma.
Benne:
– Jelentés az Elektromos Művek, a BKV és a Metró nyugati cégekkel tartott kapcsolatairól;
– Intézkedési terv a BKV Gyorsvasút vonalán történt rongálások ügyében, nem politikai, környékbeli fiatalok primitív rongálása;
– Az USA hírszerzés birtokába kerültek a 2-es metró eredeti tervdokumentációi;
– 1990. január 4. behatolási kísérlet a metró zárt alagútszerkezetébe a Kossuth és a Deák téri állomások között;
– a román titkosszolgálat érdeklődése Magyarország iránt a határ menti olajkitermeléssel kapcsolatban;
– Összefoglaló jelentések a Békés Megyei Rendőr-főkapitányság III/II. osztályától a romániai helyzetről 1980–1989; 1988–1989: a Romániából érkező, politikai menedékjogot kérő személyek operatív ellenőrzése.
1012. Borsod Megyei Rendőr-főkapitányság III/II. osztály. Feljegyzés, 1990. január 19.
1031. Borsod Megyei Rendőr-főkapitányság III/II. osztály. Román állampolgárságú és nemzetiségű személy, aki a Miskolcon él és dolgozik, a román titkosszolgálat tagja. 1990. január 16-án végleg visszatelepült Romániába.
1130. A III/IV. osztálytól két irat. TMB ellenőrzése. 1989. 2. fele.
1222. Somogy Megyei Rendőr-főkapitányság III/II. osztály. Összefoglaló jelentés, 1989. július 3. Idegenforgalmi, terrorista vonal a Balaton vonzáskörzetében.
1281. Tolna Megyei Rendőr-főkapitányság III/II. osztály. Összefoglaló jelentés, 1986. szeptember 22. A III/II. osztály Paksi Alosztályán

- lefolytatott komplex ellenőrzés tapasztalatairól az 1981–1986. augusztus 11. közötti időszakról.
1374. Zala Megyei Rendőr-főkapitányság III/II. osztály. Összefoglaló jelentés X–200-as vonalról, 1982. I. félév. 1982. július 19.
- 1384., 1387., 1388., 1389., 1391., 1402., 1433., 1442., 1443., 1452., 1468.
Zala Megyei Rendőr-főkapitányság III/II. osztály. Összefoglaló jelentések az X–200-as és X 300-as munka tapasztalatairól. 1984–1990.
1471. Zala Megyei Rendőr-főkapitányság III/II. osztály. Az X-300-as vonal 1991. évi munkaterve. 1990. december 27.
1472. Zala Megyei Rendőr-főkapitányság III/II. osztály. Állambiztonsági terv. Összefoglaló jelentés, 1985. december 9. Tárgy: terror- és diverzióelhárítás. Nagyvállalatok, vízszolgáltatás, áramszolgáltatás, Kőolajipari Vállalat biztonsága a megyében.
1476. Zala Megyei Rendőr-főkapitányság III/II–10–A alosztály. Terrorcselekményre utaló névtelen bejelentés, 1986. május 28.
1477. Zala Megyei Rendőr-főkapitányság III/II–10–A alosztály. Összefoglaló jelentés, 1986. december 4. Tárgy: terror és diverzió elhárítás.
1479. Zala Megyei Rendőr-főkapitányság III/II–10–A alosztály. Összefoglaló jelentés, 19867. Tárgy: terror és diverzió elhárítás.
1480. Zala Megyei Rendőr-főkapitányság III/II–10–A alosztály. Jelentés a megye áram- és vízszolgáltatását végző vállalatok biztonsági helyzetének felméréséről, 1987. április 3.
1481. Zala Megyei Rendőr-főkapitányság III/II–10–A alosztály. Jelentés a megye kommunális szolgáltatását végző vállalatok biztonsági helyzetének felméréséről, 1988. március 25.
1482. Zala Megyei Rendőr-főkapitányság III/II–10–A alosztály. Jelentés szakközépiskolában történt bombariadóról. 1989. február 23.
1484. Zala Megyei Rendőr-főkapitányság III/II–10–A alosztály. Jelentés az MSZMP székház, a városi tanács, a megyei tanács, a Munkásőrség épülete felrobbantásának szándékáról. 1989. április 29.
1485. Zala Megyei Rendőr-főkapitányság III/II–10–A alosztály. Jelentés a Zalai Kőolajipari Vállalat elleni terrorfenyegetésről. 1989. május 22.
1492. III/II–12–C alosztály. Határozat X fedőnevű, bizalmas nyomozás lezárására. 1989. november 17.
1494. III/II-9-B alosztály. Határozat X fedőnevű objektumdosszié megsemmisítéséről. 1989. december 18.
1495. III/II–1–A alosztály. Határozat bizalmas nyomozás megszüntetésére és rendkívüli eseménydosszié megsemmisítésére. 1990. január 2.
1496. III/II–12–C alosztály. Bizalmas nyomozás lezárása, az anyagok megsemmisítése. 1990. január 3.
- 1497–1519. III/II. *iratmegsemmisítései* 1990. január 4. és január 15. között. Indoklás: mind, ami operatív értékkel nem bír. Pl. január 8-án megsemmisítik a Magyar Beruházási Bank objektumdossziéját (1507); a Francia Intézet objektumdossziéjának I–VI. kötetét – 1510.; A francia nagykövetség X-XI. kötetét – 1506.!
- Megszüntetnek egy sor bizalmas nyomozást.
- 1520–1535. 1990. január 16., 17., 18., 23., 26., 30., 31. *megsemmisítenek* egy sor körözési dossziét (III/II–3-A alosztály iratai), „bűncselekmény bizonyításának hiánya miatt”, indokkal, de sajnos közülük soknak a másolata olvashatatlan.

Ugyanekkor ellenőrzési dossziék megszüntetése (szír, iraki); F-dossziék megsemmisítése.

1536. Veszprém megyei Rendőr-főkapitányság Állambiztonsági Szerve. Melléklet az 1988. évi összesített hálózati statisztikai adatokról. 1988. december 29. (*Minden ki van húzva az iraton!*)
1632. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály*, Jelentés a III. Főcsoportfőnökség szervei által 1979-ben bizalmas nyomozás alá vont, F-dosszié alapján ellenőrzött, politikai bűncselekmények elkövetése miatt eljárás alá vont és büntetésüket töltő személyek, az operatív nyilvántartásban szereplők, valamint a hálózat számáról.
1633. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály*, Jelentés az 1980. I. félévben végzett munkáról.
1634. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály*, Jelentés az 1980. II. felében végzett munkáról.
1635. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály*, Jelentés az 1980. III. felében végzett munkáról.
1636. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály*, Jelentés a III. Főcsoportfőnökség szervei által 1980. I. negyedévben bizalmas nyomozás alá vont, politikai bűncselekmények elkövetése miatt eljárás alá vont és büntetésüket töltő személyek, az operatív nyilvántartásban szereplők, valamint a hálózat számáról. 1980. I. negyedév.
1637. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály*, Jelentés az 1980-ban végzett munkáról.
1638. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály*, Jelentés a III. Főcsoportfőnökség szervei által 1980-ban bizalmas nyomozás alá vont, politikai bűncselekmények elkövetése miatt eljárás alá vont és büntetésüket töltő személyek, az operatív nyilvántartásban szereplők, valamint a hálózat számáról.
1640. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály*, Jelentés az 1981. I. felében végzett munkáról.
1641. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály*, Jelentés az 1981. II. felében végzett munkáról.
1642. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály*, Jelentés az 1980. III. felében végzett munkáról.
1643. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály*, Jelentés a bizalmas nyomozás alá vont, politikai bűncselekmények elkövetése miatt eljárás alá vont és büntetésüket töltő személyek, az operatív nyilvántartásban szereplők, valamint a hálózat számáról. 1981. I. félév.
1644. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály*, Jelentés a bizalmas nyomozás alá vont, a különnyilvántartásban szereplő, a társadalomra veszélyes elemek ellenőrzésének tapasztalatairól. 1981. október 29. Pl. 1974-ben 3089 F-dosszié; 1980. december 31-én 2709. Ebből aktív ellenség: 618; potenciális veszéllyel bír: 2097.
– Az ÁB Operatív Nyilvántartó Osztály feladata: a III/II. Csoportfőnökség Központi és megyei osztályai számára a különnyilvántartási rendszer biztosítása, tökéletesítése.

1645. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály*, Jelentés a III. Főcsoportfőnökség szervei által 1981. II. félévben nyomozás alá vont, F-dosszié alapján ellenőrzött, politikai bűncselekmények elkövetése miatt eljárás alá vont és büntetésüket töltő személyek, az operatív nyilvántartásban szereplők, valamint a hálózat számáról.
1646. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség 1982. január. Az EGPR rendszer továbbfejlesztésével megbízott közös rendszerfejlesztési munkacsoport, Feladatterv-tervezés, munkapéldány.
Említés a "301"-es fedőnevű rendszer továbbfejlesztéséről.
A H adattár szervezési célkitűzéseinek előkészítése.
1647. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség Az EGPR rendszer továbbfejlesztésére kijelölt munkacsoport jelentése a részletes helyzefelmérésről, 1980.

A adattár: 570000 személy adatával, bíróságok által jogerősen elítéltek, előzetes letartóztatottak, vám- és deviza-szabálysértések miatt büntetettek, rendőrhatalósági felügyelet alá vontak, kitiltottak, körözés hatálya alatt állók.

B adattár: „Modus-operandi” nyilvántartás. 50000 adat.
Az adattárba történő felvételt a 01/1967. sz. BM államtitkári parancs szabályozza. A parancsban szabályozzák

- a 2-es adatlap fejlesztésének eseteit;
- a bűnelkövetők személyi azonosító adatait és modus számát;
- a manuális nyilvántartás belső azonosító adatait azokról, akiknek bűnismétlő magatartásával számolni kell.

C adattár: veszélyes bűnözők adattára. Nincs benne, hogy hány személy adatát kezelik. 29/1978. sz. BM Parancs, A veszélyes bűnözők ellenőrzésének szabályozásáról.
manuális és gépi.

D adattár: Bűnügyi előzetes adattár. 36 000 személy adata.

F adattár: Bűnügyi hálózati nyilvántartás. 01/1975. sz. BM államtitkári parancs alapján.

- a nyilvántartás tárolja a tanulmányozás alatt álló, a meghiúsult beszervezések jelöltjeit, a foglalkoztatott és a kizárt személyre vonatkozóan a személyazonosító adatokat, a kapcsolattartó szerv megnevezését, a nyilvántartásba vétel okát, a foglalkoztatott hálózat, a használatban lévő és megszüntetett K- és T-lakások címét.
- Van központi és területi nyilvántartás.

N adattár: korszerűsítése. Üzembe állítása: 1979. december 1-jén.

Összesen

20001 személy adata.

- tartalmazza az útlevelelrendszert operatív szervek által figyelőztetett személyek adatait;

- a Pénzüntézet Központ és az útlevelelrendészet által figyelőztetett személyek adatait;
- figyelőztetési kategóriák megváltoztatása;
- figyelőztetett személyek útlevelelnek gyorsabb ügyintézése.

R adattár: Idegenrendészeti Operatív Adattár. A 01/1967. BM utasítás 28. szakasza előírja, hogy a nem szocialista országok állampolgárainak be-, ki- és átutazásáról adattárat kell vezetni.

- Az ORFK Idegenrendészeti Csoportfőnökség 02. sz. utasítása szabályozza a Külföldiek Ellenőrző Osztály irattári rendjét.
- A tiltó névjegyzékbe felvétel a 04/73. sz. BM utasítás alapján.
- később felveszik bele a jogellenesen külföldön maradó magyar állampolgárokat is.

1648. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség Az EGPR rendszer továbbfejlesztésére kijelölt munkacsoport jelentése az állambiztonsági adattárak részletes helyzetfelméréséről, 1980.

- Az operatív nyilvántartó és adatrendező csoportok munkáját a 002/1974. sz. BM rendelet szabályozza. Az adatfeldolgozási folyamatot munkautasítások, kódolási és rögzítési utasítások szabályozzák.
- Állambiztonsági témában a jelentés alrendszeriként a következő adattárak szerepelnek:
 - G, H, I, L, K, M;
 - A G-nyilvántartás a következő személyeket tartalmazza:
 - Akiket a BM állami, társadalmi rendje ellen követett ellenséges politikai tevékenységük, magatartásuk miatt ellenőrzés, bizalmas nyomozás alatt tartottak vagy tartanak;
 - Konspiráltak körözöttek;
 - Vizsgálati eljárás alá vontak;
 - Akiket a bíróság politikai bűncselekmények miatt elítélt;
 - Akikre vonatkozóan a BM állambiztonsági szervek a felszabadulás előtti ellenséges fasiszta, antidemokratikus magatartásuk, tevékenységük, állásuk, tisztségviselésük miatt kompromittáló vagy terhelő adatokkal rendelkeznek, és ellenőrzésük, figyelésük állambiztonsági érdekből szükséges;
 - Akik a társadalomra veszélyes ellenséges személyek;
 - A BTK és a BE vonatkozó rendelkezései alapján figyelmeztetettek, kioktatottakat, ill. a büntetőeljárásról kívül alkalmazott rendőrhatalósági figyelmeztetésben részesítettek;
 - Különleges alakulatnál leszerelt katonákat útlevelelfigyelőztetés céljából.
- Javaslat a G adattár és a 301-es adattár összevonására;
- H nyilvántartás: kb. 150 000 tétel,
 - az évente történő változások mennyisége 15000–20000 tétel.
- I adattár: A III/I. Csoportfőnökség Adattára. A gépi adattár és a nyilvántartó anyaga bizonyos mértékig eltér a megszokottól. A nyilvántartás rendszerét a 0010/1969. sz. BM Parancs szabályozza.
 - 26 192 tétel.

K adattár: A III/II. Csoportfőnökség Adattárában tárolt, meghatározott személyekre vonatkozó adatok.

- o 7800 személy adata.

L adattár: A Katonai Elhárítás speciális adattára. A 04/1966. sz. BM–HM közös utasítás rendelkezései alapján működtetik.

- a III/IV. Csoportfőnökség Adattárában tárolt meghatározott személyekre vonatkozó adatok.
- K ellenőrzési M adattár: a III/3-as osztály adattárában tárolt, meghatározott személyekre vonatkozó adatok.
 - o adat 281000 személyre.
- A gépi nyilvántartásban tárolt adatok a következők:
 - o A személyre vonatkozó terhelő adatokat tartalmazó dossziék száma, típusai;
 - o A dossziét kezelő szerv megnevezése;
 - o Ha alapnyilvántartásban szerepel a személy adata, akkor a dossziében lévő terhelő adatok rövid kivonata;
 - o Ha kutató-nyilvántartásban szerepel, akkor az arra utaló adat;
 - o Ha bizalmas nyomozás alatt áll, akkor az arra utaló megjelölés, a bizalmas nyomozást elrendelő szerv megnevezése;
 - o Ha figyelőztetés alatt áll, akkor a figyelőztetés típusát jelző szám, az elrendelés dátuma.
- A manuális nyilvántartási rendszer 150000 kartont tartalmaz. Az adattár akkori tételszáma: 220000 tétel.

1649. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség 1979. június 30. A BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség intézkedése a számítógépes rendszerfejlesztés előkészítés szakaszában végrehajtandó feladatokra.
Készült 730 példányban.

1650. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály*, Jelentés az osztálytörzs 1981-ben végzett munkájáról.

1650. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály*, Kimutatás az operatív nyilvántartásban szereplő személyek 1981. évi alakulásáról. Összesen: 172770

Ebből az alapnyilvántartásban: 51800

A kutató-nyilvántartásban: 120970

Nyilvántartásból törölve: 5176 fő.

Kategóriák szerint is részletezve.

1652. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály*, Adatrendező Csoport, Jelentés az 1981-ben végzett feladatok végrehajtásáról.

„Folyamatosan végezzük a »301«-es adattárba kerülő adatok felvételezésével kapcsolatos feladatokat, amelyek során mintegy 11677 kódnyomtatványt állítottunk ki és adtuk át a GAO-nak.”

- lista arról, hogy a munka során milyen hibákat követtek el, pl. adatokat elírtak.

1653. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály*, Jelentés az osztálytörzs 1982. I. negyedévben végzett munkájáról.

„A GAO-tól naponta érkező cseretáska elhelyezését a Titkárságról a TÜK-be helyeztük át az anyag biztonságos kezelése céljából...”

Előfordult, hogy »301«-es anyag nem került kivételre a táskából, ami részünkről kért anyag volt.”

1654. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály*, Jelentés az osztálytörzs 1982. II. negyedévben végzett munkájáról.
1655. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály*, Jelentés az osztálytörzs 1982. III. negyedévben végzett munkájáról.
1656. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály*, Jelentés az osztálytörzs 1982. IV. negyedévben végzett munkájáról.
1657. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály*, Feljegyzés dátum nélkül.
Adatok: – 1980-ban 91771 priorálás történt.
– A 301-es adattárba 1980-ban 14805, 1981-ben 11677 személy adatát vitték be;
– dossziékat nyitottak: 1980-ban: 1649-et, 1981-ben 2097-et.
1658. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály*, Beszámoló az Operatív Nyilvántartó Csoport 1981-ben végzett munkájáról tartott értekezleten.
1661. BM III. Főcsoportfőnökség Operatív Koordináló, Ellenőrző és Titkársági osztálya, Javaslat az Interpol tagságból adódó állambiztonsági feladatokra, a Magyar nemzeti központi irodával való együttműködés elveire. Bp., 1982.
1662. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség, 1982. július 22. Levél és intézkedési terv a gépi priorálási rendszer továbbfejlesztéséről.
1663. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály*, Jelentés a III. Főcsoportfőnökség szervei által 1982 első felében bizalmas nyomozás alá vont személyekről és a hálózat számáról.
1664. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály*, Jelentés a III. Főcsoportfőnökség szervei által 1982-ben bizalmas nyomozás alá vont személyekről és a hálózat számáról.
1665. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály*, Jelentés az osztálytörzs 1982-ben végzett munkájáról.
1666. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály*, Kimutatás az operatív nyilvántartásban szereplő személyek 1982. évi alakulásáról.
Összesen: 172026
Ebből az alapnyilvántartásban: 48439
A kutató-nyilvántartásban: 123587
1667. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály*, Beszámoló a SZOUD adatlapra feldolgozást végző részleg 1982. évi munkájáról. „1982-ben tovább folytattuk a »G« jelű nyilvántartás »301«-es adattárából kizárt személyek SZOUD adatlapra történő feldolgozását”.
1668. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség *Nyilvántartó Csoport*, Jelentés az Operatív Nyilvántartó Csoport 1982-ben végzett munkájáról.
1669. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség Adatkezelő Csoport, Jelentés az 1982. évi feladatok végrehajtásáról.
„Elvégeztük az MSZMP KB PTO által átadott 31005 indexkarton ellenőrzését a nyilvántartásban. 34 fő terhelő, kompromittáló adatáról

készítettünk összefoglalót, amelyet a dokumentumokkal együtt átadtunk a KEB-nek.”

„Folyamatosan végeztük a »301«-es adattárba kerülő adatok felvételeztetésével kapcsolatos feladatokat, melyek során 12120 kódnyomtatványt állítottunk ki és adtuk át a GAO-nak.”

1670. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség *ÁB Operatív Nyilvántartó Osztály*, Jelentés az osztálytörzs 1983. I. negyedévben végzett munkájáról.
1671. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség *ÁB Operatív Nyilvántartó Osztály*, Jelentés az osztálytörzs 1983. II. negyedévben végzett munkájáról.
1672. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség *ÁB Operatív Nyilvántartó Osztály*, Jelentés az osztálytörzs 1983. III. negyedévben végzett munkájáról.
(Nagyon sok kitüntetést kaptak!)
1673. Főkapitányi értekezlet miniszteri referátuma, 1983. november 25.
37 példányban!
1674. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség *ÁB Operatív Nyilvántartó Osztály*, Beszámoló a SZOUD adatlapra feldolgozást végző részleg 1983. évi munkájáról.
„1983-ban folytattuk a »G« jelű nyilvántartás »301«-es adattárából lekért személyek SZOUD Adatlapra történő feldolgozását.”
1675. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség Adatkezelő csoport, Jelentés az 1983. évi feladatok végrehajtásáról.
- 28658 MSZMP KB által átadott indexkarton ellenőrzése;
 - 37 főre terhelő adatok;
 - „Elvégeztük a »301«-es adattár »egyéb politikai bűncselekményekért elítéltek« kategóriájának felülvizsgálatát.”
 - 644 fő kompromittáltságát kódolták;
 - 20 fő már nem szerepel a G jelű nyilvántartásban, de a 301-es adattárból nem törölték őket.
 - „A kompromittáltság elbírálásához 197 darab irattári dossziét néztünk át.”
1676. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség *Nyilvántartó Csoport*, Jelentés az Operatív Nyilvántartó Csoport 1983-ban végzett munkájáról.
1677. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség *ÁB Operatív Nyilvántartó Osztály*, Kimutatás az operatív nyilvántartásban szereplő személyek 1983. évi alakulásáról.
Összesen: 172295
Ebből az alapnyilvántartásban: 47668
A kutató-nyilvántartásban: 124677
1678. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség *ÁB Operatív Nyilvántartó Osztály*, Kimutatás az operatív nyilvántartásban szereplő állampolgárok adatairól.
Középpontban a cionista kapcsolatok, 1984.
1679. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség *Nyilvántartó Csoport*, Jelentés az Operatív Nyilvántartó Csoport 1984-ban végzett munkájáról.
1680. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség *ÁB Operatív Nyilvántartó Osztály*, Adatrendező Csoport, Jelentés az 1984-ben végzett feladatok végrehajtásáról.
„Jelentést készítettünk Miniszter elvtárs részére a nyilvántartásban szereplő párttagok anyagainak az MSZMP KB részére történő átadásáról, és a nyilvántartásból történő törlés okairól.”

1681. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály*, Beszámoló a SZOUD adatlapra feldolgozást végző részleg 1984. évi munkájáról.
1682. A Somogy Megyei Rendőr-főkapitányság Állambiztonsági szerve, Állambiztonsági vezető értekezlet, Kaposvár, 1985. október 23. Erről jelentés. Tárgy: a megyei kapitányság állambiztonsági szerve operatív nyilvántartása.
1683. BM Adatfeldolgozó és Tájékoztatási Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály* Dokumentációs Alosztály, Munkaterv, 1987. január 1. – december 31.
- „Megküldjük tanulmányozásra az igazságügyi szerveknek a népbírószági iratokat. Végleg átadjuk a periratokat, amelyeknek őrzéséhez állambiztonsági érdek nem fűződik.”
 - Átadják megőrzésre a selejtezési dossziékból kiemelt
 - Honvédségi igazolási anyagokat, minősítési lapokat a HM Irattárának;
 - Internálási anyagokat, csendőrségi igazolási anyagokat a BM Titkárság irattárának.
 - Elkészítenek 4000 negatív mikrofilm-lapot, ezekről 4000 pozitív és ugyanannyi diázó lapot másolnak. „A filmlapokat a mikrofilm-nyilvántartási rendszerben elhelyezzük.”
1684. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály* Dokumentációs Alosztály, Jelentés az 1986-ban végzett munkáról.
- A nyilvántartásban szereplő párttagok anyagait átadták a belügyminiszternek azzal, hogy továbbítsa az MSZMP KEB részére.
 - A HM-BM 04/1966. sz. utasítás értelmében útlevelekorlátozás alá eső 27220 személy EGPR-be való felvitelére.
1685. A Budapesti Rendőr-főkapitányság vezetőjének helyettese levélben kéri Harangozó Szilveszter miniszterhelyettest, hogy egy rendőr őrnagy kapjon engedélyt 12 kémkedési ügybe történő betekintéshez. 1945–1985 közötti ügyek.
1686. BM Adatfeldolgozó és Tájékoztatási Csoportfőnökség ÁB *Operatív Nyilvántartó Osztály*, az ÁB Operatív Nyilvántartó Osztály információs és nyilvántartási rendszerének helyzetfelmérése, javaslat a fejlesztés koncepciójára. 1987.
- 301-es statisztikai és kutató adattár: az alap és kutató-nyilvántartásban szereplőkről;
 - S adattár: az irattározott dossziék, anyagok tárgy- és témakör szerinti tartalmi adatairól;
 - „A statisztikai adattár alapvetően a »301«-es adattár adataira épül, amely a központi számítógépen is létrehozásra került. Amíg a »G« betűjelű adattár prioritási célokat szolgál, addig a »301«-es adattár alapvető feladata a statisztikai, valamint a különböző szempontok szerinti keresési-kutatási feldolgozások végrehajtásához adatok biztosítása.”
 - „A két gépi, illetve manuálisan is üzemelő adattár adatainak jelentős része párhuzamosan kerül bevitelre, tárolásra (pl. teljes személyi adatok, szervkód, stb.)”
 - „A »G« és a »301«-es adattár összefuttatása lehetővé tenné a központi adattárból való közvetlen lekérdezést.”

1687. BM Adatfeldolgozó és Tájékoztatási Csoportfőnökség *ÁB Operatív Nyilvántartó Osztály*, Jelentés az osztály 1987-ben végzett munkájáról.

1688. BM Adatfeldolgozó és Tájékoztatási Csoportfőnökség *ÁB Operatív Nyilvántartó Osztály*, Célkitűzések az állambiztonsági operatív és hálózati nyilvántartás mikroszámítógépes adatbázisának kialakítására, valamint irattári rendszerének profiltisztítására. 1988.

– a 301-es statisztikai és kutató adattár a központi számítógépen. „Az alap- és kutató-nyilvántartásban szereplők személyi és kompromittáló adatait tartalmazza. Alapvető feladata a statisztikai, valamint a különböző szempontok szerinti keresési-kutatási feldolgozásokhoz adatok biztosítása. Az adatok jelentős része megegyezik a »G« jelű adattáréval. A két adattár összevonását a BM SZAK ez évben biztosítja.”

Az irattárak típusai:

- operatív (személyi, csoport körözési, rendkívüli esemény, objektum-, vonaldossziék irattára: 15685 db;
- vizsgálati dossziék irattára: 57776 db;
- „titkosított” dossziék irattára: 498 db;
- a horthysta időkből származó P és L jelű dossziék irattára: 2766 db;
- „holt anyagok irattára”: nyilvántartásból törölt személyekre vonatkozó anyagokat tartalmaz, meghatározott ideig történő őrzésüket politikai vagy operatív érdek indokolja: 26101;
- nyilas, Volksbund eredeti belépési nyilatkozatok, pénztárkönyvek: 59000 db;
- „zárt” anyagok irattára: 1817db

A dossziékat betekintésre kiadják.

Átadásra javasolják:

- A különböző levéltáraknak (MOL, BFL, HL):
 - A népbírósi eljárásokat – 12000;
 - BM Népügyész Kirendeltség iratait – 20000;
 - A katonatiszti és tiszthelyettesi állomány igazolási anyagait, a Ludovika Akadémia Évkönyveit – 17000;
 - Nyilas, Volksbund belépési nyilatkozatokat – 59000.Az 1970-es évek közepétől a „volt elemek” ellenőrzését az ÁB szolgálatok megszüntették, azóta ilyet nem kezdeményeztek.
- A PTI-nek:
 - A koncepciók ügyek felülvizsgálati anyagait – 1227;
 - „zárt kezelésre” kijelölt „ellenforradalmi ügyek” anyagait – 590;
 - szintén zártként: a törvénysértő eljárások anyagait, a törvénysértésekért felelős személyekre vonatkozó anyagokat – szám nélkül.

Javasolják hatályon kívül helyezni a 3/1984. sz. BM parancsban kiadott állambiztonsági szervek operatív nyilvántartási szabályzatának következő pontjait:

- A 7/B kutató-nyilvántartás kategóriái közül:
„e./ A Horthy-Szálasi-rendszer törvényhozó szerveinek tagjait, azokat, akik a kormányban, a közigazgatásban vezető állást töltöttek be. Az erőszakszervezetek parancsnokait, vezetőit, hivatalos állományú beosztottait.”

f./A II. világháború alatt létrehozott fasiszta különítmények és fegyveres szervek magyar állampolgárságú vezetőit, tisztjeit.
69. A tárgy- és témakör nyilvántartásban kimutatott adatszoportokból:

a,) »Háborús és népellenes bűncselekmények.«

b,) »Horthysta-Szállasi államapparátus, továbbá erőszakszervezeteinek, intézményeinek szervezeti felépítése, hatásköre, működése, vezetőinek és egyes beosztottainak ellenséges tevékenysége«.”

– Módosítani javasolják a 69/e pontot, amely a tárgy- és témakör-nyilvántartásból törlésre javasolja az 1945 előtti priuszokat. A javasolt szöveg így hangzik: „Felszabadulás utáni jobboldali pártok, egyesületek, szervezetek országos, megyei, járási és helyi szerveinek működése, vezetőinek és tagjainak ellenséges tevékenysége”. Az átadás idejének 1989. január 1. és 1993. december 31. közötti időszakot jelölték meg.

1689. BM Adatfeldolgozó és Tájékoztató Csoportfőnökség *ÁB Operatív Nyilvántartó Osztály*, Szervezési célkitűzés és végrehajtási ütemterv az Operatív Nyilvántartás statisztikai, valamint a hálózati nyilvántartás statisztikai és kereső-kutató rendszeréhez. 1988.
1690. BM Adatfeldolgozó és Tájékoztató Csoportfőnökség *ÁB Operatív Nyilvántartó Osztály*, a hálózati kutató és statisztikai rendszer technikai leírása. 1988.
1691. BM Adatfeldolgozó és Tájékoztató Csoportfőnökség *ÁB Operatív Nyilvántartó Osztály*, Jelentés az osztály 1988-ban végzett munkájáról. Jelentést készítettek: az 1947 után keletkezett nagyobb politikai, államellenes ügyekről; a hálózat 1980–1986. július közötti alakulásáról.
1692. BM Adatfeldolgozó és Tájékoztató Csoportfőnökség *ÁB Operatív Nyilvántartó Osztály*, 1989. Rendszerterv a hálózati nyilvántartás mikroszámítógépes feldolgozásához.
A nyilvántartás jogszabályi alapja: 0012/1972. BM sz. Parancs – a BM állambiztonsági szervek hálózati nyilvántartási szabályzata (a számítógépes rendszer bevezetése maga után vonja a fenti szabályzat 40. és 41. pontjának hatályon kívül helyezését).
A nyilvántartást manuálisan is működtetik. Ebből a dokumentumból megtudhatjuk, milyen adatokat tartottak nyilván a hálózatról készült adattárban.
1694. BM Adatfeldolgozó és Tájékoztató Csoportfőnökség *ÁB Operatív Nyilvántartó Osztály*, 1989. Jelentés a BM III. Főcsoportfőnökség szervei által 1989 első felében bizalmas nyomozás alá vont, a társadalmi rendre veszélyesként ellenőrzött; államelleni és egyes kiemelt hatáskörbe utalt bűncselekmények elkövetése miatt eljárás alá vont személyek, operatív nyilvántartásban szereplők és a hálózat számáról.
1696. 9/1984. sz. BM Parancs a Központi Kémelhárítási Adattár és a Helyi Kémelhárítási Adattárak Rendszerének, Működésének Szabályzata kiadásáról, 1984. április 9.
1697. Előterjesztés az előző parancs kiadására. 1984.
1698. A parancs nyomtatott formában. 1984.
1715. Átadókönyv. Nyitás: 1989. II. 07. Zárás: 1990. III. 12. Kihúzott nevek.

1716. A fedőlap rossz, olvashatatlan másolat, valószínűleg ugyanaz, mint az előző kötet. 1989.
1717. Iktatókönyv. 1988. I. 04. – 1989. XII. 03.
1718. Iktatókönyv. Lezárva: 1990. I. 2.
1719. Iktatókönyv.
1720. Átadókönyv. 1988. I. 01. – 1988. VI. 22.
1721. Átadókönyv. 1988. VII. 22. – 1989. V. 27.

Hibajegyzékek

1. 1970 előtti iratokhoz (2 db)
334/4509/2003.
334/3786/2003. jegyzékhez 12 tétel.
1 kettős bejegyzés;
1 téves bejegyzés;
1 sorszám téves;
9 O-szám módosítva.
334/3787/2003. jegyzékhez 2 tétel.
feltüntetett M-dosszié helyett másik került átadásra.
334/379/2003. jegyzékhez 3 tétel.
minősítésük 2. § (3) bekezdés b) pont alapján fenntartva.
334/3866/2003. jegyzékhez 8 tétel.
1 lapszám módosítva;
2 minősítésük 2. § (2) bekezdés d) pont alapján fenntartva;
3 minősítésük 2. § (3) bekezdés b) pont alapján fenntartva;
2 O-szám módosítva.
- 334/4525/2003. 10 tétel.
5 minősítés fenntartva;
1 minősítés indoka megváltoztatva;
2 másik jegyzékben szerepelt;
2 másik jegyzékben tévesen szerepelt.

Budapest, 2008. szeptember 1.

Különvélemény Palasik Mária és Varga László *Jelentés a Magyar Köztársaság Nemzetbiztonsági Hivatalában található 1990. február 14. előtt keletkezett iratokról* című írásához

A 2008. augusztus 12-i szakértői bizottsági vita alapján és az NBH pontosító észrevételeinek érvényesítése után a jelentés előnyére változott, egyes túlzó megfogalmazások kimaradtak belőle, de olyan koncepcionális, felfogásbeli eltérések, ütközőpontok, általunk helytelennek gondolt megállapítások maradtak benne, amelyek az előre jelzett különvélemény megfogalmazására és a jelentéshez csatolására készítetnek bennünket.

1. A szerzők nem fogadták el azt a javaslatot, hogy történeti módon közelítve a tematikához röviden foglalják össze az NBH megalakításának történetét, feladatkörét, s ezzel összekapcsolva tárgyalják az irattár létrehozását, az iratmozgatást. Abból kellett volna kiindulniuk, hogy az NBH elődszerve, a III/II. Csoportfőnökség nem rendelkezett külön irattárral, mint a polgári és a katonai hírszerzés, valamint a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat elődszerve, a III/V. Csoportfőnökség. Irattár, nyilvántartás nélkül egy titkosszolgálat működésképtelen, ezért érthető, hogy a Belügyminisztériumtól elszakadó kémelhárítás erőfeszítéseket tett elődszerve BM-ben őrzött iratainak birtokbavételére. Érthető, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok közül éppen az NBH fejtette ki e téren a legnagyobb aktivitást. Figyelembe veendő az a tény is, hogy a Minisztertanács 3028/1990. sz. határozata a kémelhárítási csoportfőnökségre testálta az 1990. január 18-án megszüntetett III/III. Csoportfőnökség feladatai közül „a nemzetbiztonsági érdekek érvényesítése szempontjából változatlanul szükséges hatáskörök” gyakorlását, s ezzel indokolta a III/II. Csoportfőnökség, majd a Nemzetbiztonsági Hivatal az idevágó iratok megszerzésére irányuló törekvését.

Miután a bizottsági vitában felhívtuk a szerzők figyelmét e kormányhatározatra, idéztek belőle, de arra a túlzó megállapításra jutottak, hogy „a gazdátlanul maradt III/III-as iratok nagyobb részét a Nemzetbiztonsági Hivatal gyűjtötte be”. (243. o.) Figyelmen kívül hagyták, hogy az említett 3028-as kormányhatározatban arról is szó volt, hogy a belbiztonsági szolgálat, a III/III. iratai „szigorúan zárt anyagként, a jogszabályokban meghatározott leghosszabb védettségi idővel” levéltárban helyezendők el. Valójában a nagyméretű iratpusztítást túlélő III/III-as iratok többsége a Belügyminisztérium irattárában maradt és képezte azután az 1997-ben megalakuló Történeti Hivatal törzsanyagát.

Az iratok jelentős részét szabályos iratátadási-iratátvételi jegyzőkönyvezéssel, jegyzékek kíséretében szállították át a BM-ből az NBH-ba. Az iratok, kartonok másik jelentős részének átvétele jegyzőkönyv nélkül, naplókönyvekbe való bejegyzéssel került az NBH-ba. Volt egy olyan rejtélyes eset, hogy a kémelhárítás munkatársa nagy mennyiségű kartont vett át, de azok nem jutottak el a kémelhárításhoz (241. o.). Sőt kivételesen, teljesen szabálytalan „rekvirálásra” is akadt példa.

A szerzők azt a következtetést vonják le, hogy az iratátadási gyakorlat alkotmányellenes volt. Ez az értékelés túl sommás, a visszasságokat kiterjeszti az egész gyakorlatra, eltekint a szabályos, jegyzőkönyvezéssel történt iratátadások figyelembevételétől; eltekint az 1990 első felévért jellemző zűrzavaros titkosszolgálati állapotoktól; attól is, hogy az NBH egy sor iratot visszaszolgáltatót a BM-nek, amikor kiderült róluk, hogy nem tartoznak illetékességi körükbe. A szerzők azt írják, hogy nem találtak adatokat arra, hogy az NBH főigazgatóját ki hatalmazta fel az iratokat begyűjtő intézkedések elrendelésére. Ettől még lehetett felhatalmazása rá, egyeztetetett felettesével, a BM vezetőivel is.

Mindez nem jelenti azt, hogy a BM-nek való iratvisszaadások után már nem maradtak olyan iratok, beleértve a kartonokat, akár papír formájukban, akár mágnesszalagon az NBH-ban, amelyeket nem kezelhetett volna. Az azonban irreális és indokolatlan követelés, hogy „az NBH-nak automatikusan át kell adnia minden olyan iratot, amely 1990. február 14-én nem

volt a III/II. Csoportfőnökség és területi szervei birtokában.” (251. o.). Irreális, mert nem lehet pontosan elhatárolni, hogy mely iratok voltak 1990. február 14-én a III/II. Csoportfőnökség birtokában, hiszen korábban nem is volt önálló irattára, s a szervezés alatt álló új kémelhárítás február folyamán kezdte meg az iratok átvételét. Indokolatlan egyrészt, mert a III/III. Csoportfőnökségtől megörökölt új feladatoknak iratvonzata is volt, másrészt, mert jogosan kerültek hozzá adathordozók az Állambiztonsági Operatív Nyilvántartó Osztálytól (neve 1990. február 14. után, az új belügyminisztériumi struktúrában Irattári Osztály), amely szervezetileg kívül állt az egész III. Főcsoportfőnökségen, a BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökséghez tartozott.

2. A szerzők azért, hogy mint jó megoldást szembeállíthassák a kárhozottatott 2003. évi III. törvénnyel, túlértékelik az NBH főigazgatójának 1997. április 26-i 4/1997. sz. intézkedését, amely átfogóan kívánta rendezni az államvédelmi és állambiztonsági iratok ügyét. A főigazgató nem tett mást, mint az NBH-ra konkretizálta, alkalmazta az 1996. évi LXVII. törvény 25/A. § (1) bekezdés a) és b) pontjában, és a 25/H. § (1), (2) és (4) bekezdésében meghatározott előírásokat a Történeti Hivatalnak való iratátadásról. Ugyanennek a kötelességének tett eleget az Információs Hivatal főigazgatója 3/1997. (VI. 09.) sz. intézkedésében. Az NBH főigazgatói intézkedésében olvasható „részletezés” a visszatartandó iratokról, amelyet pontos meghatározásnak tekintenek a szerzők, valójában sokkal kevésbé részletes, mint a 2003. évi III. törvény 2. §-ának felsorolása. A főigazgató által az 1996. évi LXVII. törvényből átvett fogalmak: „nem szükséges”, „nem kezelhető”, nem pontosabbak, legalább annyira elasztikusak, mint azok a pontok, amelyek a minősítés fenntartására adtak lehetőséget a 2003-as törvényben. Az pedig nem okoz minőségi különbséget az 1996-os törvény és a főigazgatói intézkedés, illetve a 2003-as törvény között, hogy előbbiek a nemzetbiztonsági törvényben meghatározott feladatok ellátására utalnak egészen röviden, utóbbi pedig a Magyar Köztársaság érdekeire és a nemzetbiztonsági érdekekre.

Ha már a különbségeket vizsgáljuk, akkor azok a 2003. évi III. törvény javára szólnak – minden pontatlansága, hiányossága, hibája ellenére. Előrelépést hozott az 1996. évi LXVII. törvény az addigi helyzethez képest, előrelépés volt a 2001. évi XLVII. törvény és még inkább a 2003-as törvény. Ha a levéltárnak átadott iratmennyiséget tekintjük: az 1996-os törvényben megszabott 2000. február 28-i határidőig az NBH 34 ifm, az IH 56,9 ifm iratanyagot adott át, a 2001-es törvény alapján az IH további 13,3 ifm-t. A 2003-as törvény végrehajtása nyomán az NBH-ból 365 ifm, az IH-ból 257,4 ifm minősítését elvesztett irat került az ÁBTL-be. A 2003 elején még a nemzetbiztonsági szolgálatoknál levő iratok 75,4%-a levéltárba jutott. E számsor önmagáért beszél. Nagyjából megvalósult a törvény főszabálya: az államvédelmi, állambiztonsági iratok – igaz, túl sok kivétellel – elveszítették minősítésüket. Minőségi különbség a korábbiakhoz képest az áldozatok, a megfigyelték információs kárpótlása szempontjából, hogy immár megismerhetik a velük kapcsolatba hozható hálózati személyekről, operatív kapcsolatokról, hivatásos alkalmazottakról az azonosításukhoz szükséges adatokat.

A 4/1997. sz. főigazgatói intézkedés hosszas dicsérete után indokolatlan viszont a szerzők ama kritikai megjegyzése róla, hogy fő fogyatékosága az, hogy nem határozta meg a végrehajtás határidejét. Azt ugyanis már az 1996. évi LXVII. törvény 25/H. §-ának (1) és (2) bekezdése tartalmazta, hogy a törvény hatálya alá eső iratok közül az 1980 előttiakat a Történeti Hivatal működésének megkezdése (1997. július 15.) után 60 napon belül, az 1980 és 1990 között keletkezett iratokat 2000. február 28-ig kell átadni a Történeti Hivatalnak.

A két szerző szerint a 2003-as törvény nem követett jogállami célkitűzést. Ez az állítás szemben áll mind a törvény szellemével, mind betűjével. A törvény beleilleszkedik a rendszerváltó törvénykezésbe, annak egyik utolsó, megkésett jogszabálya. Nincs igazuk a jelentés íróinak, amikor azt állítják, hogy e törvény „felesleges munkák elvégzésére kényszerítette a szolgálatot”, hogy „mérhetetlen kárt okoz azzal, hogy közel két évtizeddel a

rendszerátalakítás után a titkosszolgálatok energiáit még mindig az állambiztonsági múlt fel- vagy inkább ledolgozása köti le”. (247–248. o.) Az iratok felülvizsgálata, minősítésük megszüntetése – napjainkra meglehetősen előrehaladt – folyamat, a háromévenkénti felülvizsgálatra amúgy is kötelezi a szolgálatokat az államtitokról és a szolgálati titokról szóló 1995. évi LXV. törvény. Nem hisszük, hogy sajnálni kell a nemzetbiztonsági szolgálatokat azért, mert a szakértői bizottság megterhelte őket munkával az elmúlt egy évben. Vitatom azt az állítást, hogy „Az NBH esetében kiemelten elmondható, hogy a 2003. évi III. törvény merőben önkényes szempontjai következtében az iratok eredeti rendje már feltehetően sohasem állítható helyre.” (248. o.) Nem pusztán arra gondolok, hogy a törvénynek a minősítés fenntartását kivételesen lehetővé tevő szempontjai nem önkényesek, volt bennük ráció és logika (más kérdés, hogy túl széles lehetőséget biztosítottak az iratok visszatartásának, és ez korrigálandó), hanem főleg arra a beállításra, mintha az NBH-ban az iratok rendben sorakoztak volna, s a törvény ezt felborította az átrendezéssel. A valóság az, hogy az 1990-ben az NBH-hoz került iratokban már nem volt rend, mivel az eredeti irattári rend az NBH-ba szállításkor megszűnt. A szerzők maguk írják, hogy a BM épületében, az ún. trezorban őrzött irataival 1995-ig egyáltalán nem foglalkozott az NBH (saját épületében még nem voltak megfelelő iratraktárak), s az 1990-es évek végén ezek egy részét „ömlesztett állapotban – zsákokban” adták át a Történelmi Hivatalnak. (238. o.) Jelenlegi iratraktárait 2002–2003-ban rendezték be. Ha nem is az eredeti, de valamiféle irattári rendet éppen a 2003. évi III. törvény végrehajtásának keretében alakítottak ki. Ekkor vált áttekinthetővé, jegyzékbe véve az NBH-ban őrzött 1990. február 14. előtti iratanyag, amit a mágnesszalagokon rögzített adatok sürgős kinyomtatása, papíralapú változata tehetne teljesebbé.

3. A szerzők azt írják, hogy az NBH főigazgatójának intézkedésében meghatározott határnap, 1990. február 28-a szakmailag indokoltabb, mint a 2003. évi III. törvényben megjelölt 1990. február 14. Ezzel nem értünk egyet. A Minisztertanács 1990. január 21-én tudomásul vette, hogy a belügyminiszter január 18-i hatállyal megszüntette a III/III. Csoportfőnökséget. Kimondta, hogy a katonai elhárítást (III/IV. Csoportfőnökség) a Belügyminisztérium helyett a Honvédelmi Minisztérium irányítása alá kell helyezni; s módosításokkal elfogadta a titkosszolgálatok átmeneti szabályozásáról szóló törvénytervezetet. Kihirdetése napján, 1990. február 14-én hatályba lépett az 1990. évi X. törvény a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek engedélyezésének átmeneti szabályozásáról. E törvény már átfestette a cégért: nemzetbiztonsági szolgálatoknak nevezi az addigi állambiztonsági szolgálatokat. Kiemelte a Belügyminisztérium keretei közül és átmenetileg a kormányfő felügyelete alá helyezte őket, megszüntette a hivatásos és a polgári állománynak a rendőrséggel fennálló szolgálati, illetve munkaviszonyát. Ezzel megszűnt a Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnöksége. Lényegében lezárult egy korszak a magyar titkosszolgálatok történetében.

Ugyancsak 1990. február 14-én lépett hatályba a 26/1990. (II. 14.) MT rendelet a nemzetbiztonsági feladatok ellátásának átmeneti szabályozásáról. Ez a nagyon fontos rendelet kimondta – már az új elnevezéseket használva –, hogy a Nemzetbiztonsági Hivatal és az Információs Hivatal országos hatáskörű, önálló költségvetési szervként működik. A katonai biztonsági szolgálat és a katonai felderítés a Magyar Honvédség része, annak szervezeti keretében és költségvetési rendjében működik. A rendelet körvonalazta a négy titkosszolgálat feladatait, meghatározta a főigazgatók jogkörét és a hivatásos állomány jogállását. A rendelet melléklete tartalmazta a hivatásos állomány esküjének szövegét (az eskü letétele az alkalmaztatás feltétele volt).

A döntő fordulat tehát február 14-éhez köthető, az átszervezés, az új szervezetek felállítása egész februárban folyamatban volt. Február 28. semmiféle szempontból sem határnap. A két polgári nemzetbiztonsági szolgálat hivatalosan 1990. március 1-jén kezdte

meg működését, az új katonai biztonsági szolgálat február elején (a katonai felderítésnél lényegében nem történtek szervezeti változtatások).

Azzal sem értünk egyet, hogy a szerzők szerint a február 14-i határnap ellentmond az „alkotmányosan egyedül elfogadható” 1990. május 2-i határnapnak, amely a levéltárakról szóló 1995. évi LXV. törvényben szerepel. A levéltári törvény 22. és 23. §-a valóban különbséget tesz az 1990. május 2. előtti és utáni iratok kutatása között, de a titkosszolgálatok történetében nem szakaszhatár, nem cezura ez a nap. Egyébként 1990. május 2-án az új országgyűlés ült össze első ízben (a levéltári törvény emiatt tekintette a rendszerváltás határnapjának), és nem az új kormány lépett hivatalba, ahogy a szerzők írják a 523. jegyzetben. Az Antall-kormány május 23-án kezdte meg működését.

4. A szerzők „*Jogi*” *anomáliák* címmel az NBH-ban végzett iratfeltáráson túlterjeszkedő, a bizottság teljes működését érintő kérdéseket is tárgyalnak. Közülük az anonimizálásról írottakkal tartjuk szükségesnek foglalkozni. Politikai szándékot látnak benne, és „képtelen politikai közmegegyezésnek” nevezik, hogy mivel a szakértői bizottság működését nem törvényi, hanem kormányrendeleti felhatalmazás biztosította, ezért a bizottság tagjai nem tekinthettek bele a személyes adatokba. A kérdés három mozzanatával foglalkozunk.

Az egyik az, hogy az 1995-ös Iratfelmérő Bizottság is csak anonimizáltan kaphatta meg az iratokat. A szerzők azonban pontatlanul ismertetik a belügyminiszter 5/1995. sz. utasításának idevágó passzusát, azt írva, hogy Kuncze Gábor nem a személyes adatok védelmére hivatkozva anonimizáltatta az iratokat és a nyilvántartásokat, hanem azért, hogy a bizottság tagjai ne azonosíthassák be az „ügynököket”. Ténylegesen a belügyminiszteri utasítás a hivatásos állományra vonatkozó iratok anonimizálására is vonatkozott, éspedig azért, hogy az ő személyes adataik se legyenek megismerhetők, azaz a személyes adatok védelmében: „A megszüntetett BM III/III. Csoportfőnökség hálózati személyeire vonatkozó adattárakat (kartonok) és dossziékat, valamint a BM III. Főcsoportfőnökség hivatásos állományú tagjaira vonatkozó iratokat a betekintők számára úgy kell rendelkezésre bocsátani, hogy az azokban szereplők személyes adatai ne legyenek megismerhetők.” Az Iratfeltáró Bizottság működési rendjében ezt tudomásul vette, sőt kimondta, hogy „ezt az elvet a tükröződő iratok esetében is érvényesnek tekinti.” Mivége hát ez a következetlenség, ez az ellentétes álláspont az akkori bizottság és a mostani bizottság ugyanazon tagjának álláspontjában?

A másik mozzanat az, hogy a jelentésírók nem tekintik adatkezelésnek a személyes adatok megismerését azzal az indoklással, hogy a bizottság tagjai levéltározási, iratfeltárási munkát végeztek, márpedig szerintük a levéltárosok nem kezelik az adatokat, amikor az iratokkal foglalkoznak, mert a levéltári törvény nem hatalmazza fel őket személyes adatok kezelésére. Csakhogy ez az érvelés több sebből vérzik. Az egyik probléma az, hogy a bizottság tagjai nemcsak levéltárosi, hanem történészi munkát is végeztek, tevékenységüknek jogi és politikai aspektusai is voltak.

A másik téves jogértelmezésen alapszik. A levéltári törvény ugyan külön valóban nem hatalmazza fel a levéltárosokat a személyes adatok kezelésére, de e törvény nem az adatkezeléssel, hanem az iratkezeléssel foglalkozik. „A személyes adat, valamint a személyes adatok kezelésével összefüggő fogalmak értelmezésére a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvény ... rendelkezései az irányadók” – olvasható a levéltári törvény 3. §-ának (p) bekezdésében. Nos, az adatvédelmi törvény 2. §-ának értelmező rendelkezései szélesen a következőképpen határozzák meg a személyes adatok és a közérdekű adatok adatkezelését: „az alkalmazott eljárástól függetlenül az adatokon végzett bármely művelet vagy a műveletek összessége, így például gyűjtése, felvétele, rögzítése, rendszerezése, tárolása, megváltoztatása, felhasználása, továbbítása, nyilvánosságra hozatala, összehangolása vagy összekapcsolása, zárolása, törlése és megsemmisítése, valamint az adatok további felhasználásának megakadályozása.

Adatkezelésnek számít a fénykép-, hang- vagy képfelvétel készítése, valamint a személy azonosítására alkalmas fizikai jellemzők (pl. ujj- vagy tenyérynymat, DNS-minta, íriszkép) rögzítése is”. A 26. § szerint a kutatók a kutatás megkezdése előtt kötelesek bejelenteni az adatvédelmi biztosnak a személyes adatok kezelését és megjelölni az adatok tárolásának helyét. A 30. § (i) bekezdése szerint nem kell bejelenteni az adatvédelmi nyilvántartásba, ha a személyes adat „az adatkezelőtől *levéltári kezelésbe* [kiemelés – S. L. – U. K.] került át”. Ebből egyértelműen kitűnik, hogy a levéltáros igenis kezeli a személyes adatokat. A bizottság tagjai azért nem kezeltek személyes adatokat, mert törvényi felhatalmazás híján nem kaphatták meg őket.

Végül a jelentés készítőinek az az érve sem állja meg a helyét, hogy ha a bizottság a kormány által kinevezett „szerv”, „akkor semmi sem korlátozhatja abban, hogy a vonatkozó adatokat a kormány szerveknél megismerhesse”. A titokvédelmi törvény 12. § (1) bekezdése alapján „Ha állami szerv a feladatának végrehajtásához más közreműködését veszi igénybe, és ehhez a közreműködőnek a minősített adatba való betekintése szükséges, ehhez a minősítő ad engedélyt”. A betekintés tehát nem automatikus jogosultság. Ezt a 13. §-ban jelzett törvényi felhatalmazás biztosíthatta volna, amit viszont az adatvédelmi törvény 3. §-a mondott ki. Ezért foglalt állást úgy korlátozó jelleggel az adatvédelmi biztos 2007. október 25-én, hogy a szakértői bizottság olyan minősített adatokat jogosult megismerni, amelyek megismerésére egy közfeladatot ellátó állami szerv kormányrendelet alapján felhatalmazható. Ebbe nem foglaltatott bele a minősített személyes adatok megismerése.

A visszatartott iratok irattípusonként

Ungváry Krisztián táblázata az NBH-tól a bizottságnak kikölcsönzött jegyzékmásolatok alapján

Vegyes	2942
B-dosszié	568
M-dosszié	218
T-dosszié	687
Hivatásos állomány személyi dossziéja	1862
szt-tisztek dossziéi	1162
E-dosszié	16
O-dossziék	
Csoportdosszié	147
Figyelődosszié	2
Körözési dosszié	7
OD (objektum)-dosszié	668
Rendkívüli esemény dosszié	19
Személyi dosszié	294

Jelentés a Magyar Köztársaság Katonai Biztonsági Hivatalában található 1990. február 14. előtt keletkezett iratokról

Szervtörténet, elődszervezetek

A Katonai Biztonsági Hivatalt az 1990. évi X., a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek engedélyezésének átmeneti szabályozásáról szóló törvény alapján hozott alábbi jogszabályokkal állították fel:

- a 26/1990. (II. 14.) sz. MT rendelet, a 3039/1990. és a 3148/1990. MT határozatok utódlásról, feladatokról;
- a 4/1990. HM-BM közös utasítás átadásáról, szervezeti elhelyezkedésről;
- a K-606/26/1996. számú okmány mellékletét képező miniszteri Alapító Okirat.

Az elnevezése 1990 és 1995 között Magyar Honvédség Katonai Biztonsági Hivatal volt, 1995-től Magyar Köztársaság Katonai Biztonsági Hivatala.

A KBH elődszerveinek szervezete és elnevezése 1945-től számos változáson ment keresztül.

1945. március 12.–1947. február 14.: a Honvédelmi Minisztérium Katonapolitikai Osztálya;
1947. február 15.–1948. december 31.: HM Katonapolitikai Főcsoportfőnökség;
1949. január 1.–1950. február 1.: HM Katonai Elhárító Főcsoportfőnökség;
1950. február 2.–1953. július 21.: Államvédelmi Hatóság (II.) Elhárító Osztálya;
1953. július 22.–1956. október 28.: Belügyminisztérium III. Főosztálya;
1956. november 8.–december 21.: Katonai Elhárító törzs;
1956. december 22. –1957. közepe: HM II. Főosztálya (az átszervezés időpontja és jogszabálya nem ismert);
1957. második féléve–1962. augusztus 14.: BM II. Főosztály 1. osztálya;
1962. augusztus 15.–1990. február 14.: BM (III.) Állambiztonsági Főcsoportfőnökség Katonai Elhárító Csoportfőnöksége (III/IV.).

Beszállítások, leadások

1990 első felében a BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség jelentős mennyiségű anyagot adott át a KBH-nak (részletezését lásd az 1. és a 4. táblázatban). A KBH azonban ezen kívül is rendelkezett minden irattípusból bizonyos – pontosan nem rekonstruálható⁵³² – mennyiséggel, többek között a III/IV. Csoportfőnökség ún. „élő” anyagaival, azaz a katonai elhárítás által aktuálisan foglalkoztatott személyek irataival.

Az átadás minden jel szerint elvileg a III/IV. csoportfőnökség 1957–1990 közötti hálózati és ügyviteli anyagának zömét érintette, de a később az ÁBTL-nek átadott iratanyagból egyértelműen megállapítható, hogy a BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség, illetve az NBH kezelésében további III/IV-es anyagok maradtak. Az átadott 6-os kartonok

⁵³² Az 1989. június 30-i statisztika szerint a III/IV. Csoportfőnökség hálózata 608 titkos munkatársat (tmt.), 434 rezidenst, 1199 titkos megbízottat (tmb.) foglalt magában, és 27 „K” lakással, 239 „T” lakással, valamint 2706 operatív társadalmi kapcsolattal rendelkezett (utóbbiak nem tartoztak a hálózathoz). A III/IV. Csoportfőnökség tehát élő anyagként kb. 2241 személyről őrizhetett „B” (beszervezési) és „M” (munka) dossziét. Ezt a számot azonban csökkentették az 1989 második félévében történt 20-30%-nál feltételezhetően nem nagyobb mértékű kizárások.

esetében a mennyiségből feltételezhetjük, hogy ezekből maradt náluk a legkevesebb III/IV-es anyag. Nem adták át az elektronikusan rögzített Központi Kémelhárítási Adattárat (KKA) és az ehhez tartozó KKA Értesítő és Ellenőrző Rendszert – ezek az NBH kezelésében maradtak.

Az 1990. februári két átadási jegyzék (64-1009/1990.) szerint a BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség Állambiztonsági Operatív Nyilvántartó Osztályáról az alábbi iratokat adták át – a jegyzék szerint a BM III/IV. Csoportfőnökségnek:

Operatív Nyilvántartás

Operatív karton	17
Statisztikai karton	12
1-es karton (OD)	2 x 331
9-es karton	6
Operatív dosszié	778

Hálózati nyilvántartás

6-os karton – élő+figyelő	1814
6-os karton – kizárt	18 207
6/a karton	152
6/b karton – lakcím	791
6/c karton – élő	1811
adatlap – élő	1769
6/c karton + adatlap – kizárt	2037
SZT karton	1
B-dosszié	1907
M-dosszié	2794

1. táblázat Az 1990. februári átadási jegyzék szerint a BM által a KBH elődszervének átadott iratok jegyzéke

Az ekkor a KBH-ba került anyagokból az 1990. április 23-i átadás-átvételi jegyzőkönyv (61-203/1990.) szerint 10 dossziét (13 kötetet) a KBH visszaadott a BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség Állambiztonsági Operatív Nyilvántartó Osztályának, mert nem tartozott illetékességi körükbe. Egy 1990. április 24-i (iktatószám nélküli) átadás-átvételi jegyzőkönyv szerint pedig a KBH a BM Határőrség Biztonsági Szolgálatának adott át egy csoport, 10 objektum, 19 rendkívüli esemény, valamint 82 személyi, illetve körözési dossziét – utóbbi tétel összesen 92 kötetből áll. Az egyes átadási és megsemmisítési jegyzőkönyvek eltérnek abban, hogy az egyes dossziék köteteit külön sorokban, tehát több tételben, vagy csak egy tételben szerepeltetik (van olyan OD-anyag, amely 10 kötetből áll, de esetenként ez csak egy tétel). Az alábbiakban minden adat kötetszámra vonatkozik, ennek megfelelően a jegyzékeket is átszámoltuk.

Az 1990. május 2-án kelt átadás-átvételi jegyzőkönyv (64-4001/14/90. sz.) szerint újabb iratokat kapott a KBH a BM-től: „243 személy operatív kartonját a mai napon átadtuk.” Adott esetben ez ugyanennyi 6-os, 6/a, 6/b., 6/c és 6/d kartont is jelenthetett, tehát a kartonok száma a személyek számának akár ötszöröse is lehetett.

A BM Adatfeldolgozó és Tájékoztatási Csoportfőnökség Irattári Osztályon Sersli Sándor által Horváth Balázs belügyminiszternek készített, 1990. május 25-i összefoglaló jelentés (64-399-23/1990) szerint a KBH-nak (a korábbi hónapokban) átadtak 1760 OD-dossziét. Erről a KBH-ban nem találtunk átadási-átvételi jegyzőkönyvet, és nem leltük fel magukat az iratokat sem.⁵³³

⁵³³ Erre a jelentésre Kajári Erzsébet hívta fel Ungváry Krisztián figyelmét.

A BM Irattárban sem találtunk ezzel kapcsolatos átadás-átvételi jegyzőkönyvet.

A KBH-ból a Történeti Hivatalnak átadott iratok

1997. december 4. és 2002. június 13. között három alkalommal került sor iratátadásra. Az átadott anyagok 1413 irattételből álltak:

- 1997. december 4.: 11 dosszié (két M[unka]-, három Sz[emélyi]-, három B[eszervezési]- és három K[örözési]dosszié). Mivel az egyik M-dosszié hét kötetből áll, ekkor összesen 17 kötetet adtak át (Nytsz.: 116/00491/97/op.);
- 2000. február 15.: 398 darab minősített O[peratív]-dosszié, (Nytsz.: Fnyt. 259/009.) és 298 (dossziéból származó) szálas irat – vannak köztük minősítettek is (Nytsz. Fnyt. 259/009.);
- 2002. április 22. és 2002. június 13. között összesen 706 irattételt adtak át, köztük két K-dossziét.

M	2
B	3
Sz	3
K	5
O	398
Egyedi irat	1002
Összesen	1413

2. sz. táblázat a KBH által 2002. június 13-ig átadott iratok irattételek szerint

A KBH által az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának a 2003. évi III. törvény alapján átadott iratok

- az 1945–1969 közötti időszakból: 459 dokumentum; a KBH-ban maradt 264 minősített dosszié;
- az 1970 és 1979 közötti időszakból: 958 dokumentum; a KBH-ban maradt 473 minősített dokumentum;
- az 1980–1990. február 14. közötti időszakból: 2082 dokumentum; a KBH-ban maradt 2109 minősített dokumentum.

	1980–1990		1970–1979		1970 előtt		Összesen	
	Megszűnt a minősítés	KBH-ban maradt	Megszűnt a minősítés	KBH-ban maradt	Megszűnt a minősítés	KBH-ban maradt	Megszűnt a minősítés	KBH-ban maradt
B	58	1070	15	271	24	175	97	1516
M	-	-	-	-	8	-	8	-
T	-	-	1	-	-	-	1	-
Sz	9	18	10	-	-	-	19	18
Cs	-	4	-	-	-	-	-	4
K	5	12	-	-	-	-	5	12
K-lakás	-	-	-	7	-	18	-	25
R	18	24	12	-	-	-	30	24
OD	-	5	37	34	18	-	55	39
O	-	8	-	20	44	-	44	28
A-karton	439	416	341	72	-	-	780	488
6-os karton	1	-	-	-	-	-	1	-
Vegyes irat	1552	552	542	69	365	71	1806	692
Összes	2082	2109	958	473	459	264	3499	2846

(A vegyes iratokból 3 tételt átadtak az NBH-nak.)

3. táblázat A 2003. évi III. törvény alapján az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának átadott és a KBH-ban maradt iratok

A KBH kezelésében a következő iratmennyiség, illetve iratmozgások rekonstruálhatók:

A	B	C	D	E	F	G		
Irat típusa	KBH-hoz beszállított 1990 februárjában, ill. májusában	Darabszáma KBH-nál 2007. december 31-én	Leadva az ÁBTL-nek 2007. december 31-ig	Hivatalosan megsemmisítve	Összesen (C+D+E)	Hiány/többlet (F-B)		
B-dosszié	1907	1516	100	2052	3668	+2152		
M-dosszié	2794	-	8	2809	2817	+23		
Operatív karton	260	Lásd alább	-		0	-260		
1-es karton	662	-	-		0	-662		
6-os karton	20 021	-	1	20079	20080	+59		
6/a	152	-	-	249	249	+97		
6/b	791	-	-	1447	1447	+656		
6/c	3868	-	-	7848	7848	+3980		
6/d	?	-	-	0	0	?		
9-es karton	6	-	-	0	0	-6		
A-karton	?	488	780	17275	18543	?		
Adatlap	1769	-	-	-	-	-1769		
O-dossziék	OD-dosszié	(a) 1760 ⁵³⁴ más adatok szerint (b) 778 (-135) ⁵³⁵	42	55	6	103	?	(a) -1052 (b) +65
	Személyi-dosszié		18	22	8	48	?	
	Csoport-dosszié		4	-	0	4	?	
	Rendkívüli események dosszié		24	30	5	59	?	
	Körözési dosszié		12	10	0	22	?	
	Objektum		28	442	9	479	?	
K-lakás dossziéi	?	25	-	0	6	?		
T	?	-	1	-	-	?		
Vegyes iratok ⁵³⁶	?	692	2104	5441	8237	?		

4. táblázat A KBH kezelésében tartott, illetve az általa átadott anyagok 1990–2007 között – kísérlet a rekonstrukcióra (az adatok a bírói listán szereplő dokumentumokat is tartalmazzák)

A táblázat adatai magyarázatot igényelnek. A többlet arra a megállapíthatatlan mennyiségű dokumentumra utal, amellyel a KBH megalakulásakor mint „élő anyaggal” rendelkezett. Hozzá kell tennünk, a táblázat többlet-adatai csak az utóbbi anyag minimális mértékét jelzik, az ennek sokszorosa is lehetett. A hiányként jelentkező mennyiség a hiányzó megsemmisítési jegyzőkönyvek minimális tartalmára utal. Mivel nem tudhatjuk a megalakulásakor létező „élő” anyag mennyiségét és a megsemmisítési jegyzőkönyvek is hiányosak, megállapíthatatlan, hogy a KBH 1990 és 2003 között mennyi dokumentumot semmisített meg. Az azonban biztos, hogy csak M-dossziéből ezres nagyságrendű élő anyagnak kellett a Csoportfőnökségen lennie, ezek azonban a megsemmisítési

⁵³⁴ Lásd BM Adatfeldolgozó és Tájékoztatói Csoportfőnökség Irattári Osztály, összefoglaló jelentés 64-399-23/1990., 1990. május 25., 7. o.

⁵³⁵ Az O-dossziék vegyesen SZ, CS, K, R, OD és ellenőrzési dossziékat jelentenek, de az egyes kategóriák számáról nincs adat. BM Adatfeldolgozó Csoportfőnökség Irattári Osztály, 64-399-23/1990, 1990. május 25. Sersli Sándor összefoglaló jelentése. Ebből a számból 10 dosszié (13 kötet) visszakerült az Adatfeldolgozó Csoportfőnökségre, 112 dossziét (122 kötetet) pedig a KBH a Határőrség Biztonsági Szolgálatának továbbított.

⁵³⁶ A „vegyes” iratok részben OD-dosszié jellegűek (de nem dossziéként iktatottak), részben gyűjtemények és tájékoztatók, kisebb részben szervezeti és működési iratok. Utóbbi esetben az egyes tételek oldalszáma rendkívül csekély.

jegyzőkönyvben nem bukkannak fel. Ennek oka elsősorban az lehet, hogy az operatív szempontból értéktelen M-dossziék selejtezési jegyzőkönyvét az érintett B-dossziéjába fűzték be és csak a B-dossziét irattározták. Különösen fájó, hogy 1990 után a „vegyes” kategóriába tartozó anyagokból több mint kétszer annyi semmisült meg, mint amennyi a Levéltár kezelésébe került.

Hiányok

Igazolt megsemmisítések

A KBH elődszervének irattározási rendje, a keletkeztetett iratok mennyisége főnyilvántartó könyv hiányában nem állapítható meg. A III/IV. Csoportfőnökség főnyilvántartó könyvének létezéséről, illetve hollétéről a KBH beosztottai nem tudtak felvilágosítást adni. A KBH által használt központi főnyilvántartó könyvet 1990. július 1-én nyitották, és összesen 16 megsemmisítési jegyzőkönyv kiadását, továbbá egy 1990. február 14. előtt nyitott megsemmisítési jegyzőkönyv megsemmisítését dokumentálták benne.

A megsemmisítési jegyzőkönyvek alapvetően két sorozatba csoportosíthatók. Az első, 13 darabból álló sorozat kiadására 1990 és 1992 között került sor. Ezeket 1995-ig használták, jelentős részükben csupán 1990 után keletkezett anyagok megsemmisítését dokumentálták. A Fnyt. 21/6 számú jegyzőkönyv azonban teljes egészében hiányzik, így arról, hogy ez mit tartalmazott, nincs adatunk. A 21/9. számú jegyzőkönyv 976 tételnyi, szervezettel és működéssel kapcsolatos anyag megsemmisítését tartalmazza, 1993. március 10-i dátummal.

A második sorozat (összesen nyolc) megsemmisítési jegyzőkönyvét 2001. április 2. és 2002. április 16. között nyitották. Ebben alapvetően az operatív nyilvántartás megsemmisítését dokumentálták, de emellett igen jelentős számú M- és B-dossziét is megsemmisítettek.⁵³⁷ (Összesítve a különböző irattípusokat 55 579 tétel megsemmisítését dokumentálták, de ezek között voltak 1990. február 14. után keletkezett iratok is, szám szerint 1323 tétel.) Ezen túlmenően ugyanabban az időszakban a KBH 334 tétel megsemmisítésének engedélyezését kérte a Történeti Hivaltól. Bikki István 2002. május 28-án 120 tétel esetében ezt nem engedélyezte, a maradékot minden bizonnyal megsemmisítették, ezt azonban külön jegyzőkönyvben nem dokumentálták. Nem állapítható meg, hogy a kérdéses iratanyag megsemmisítésének engedélyezése milyen logika alapján történt, mivel a megsemmisítésre javasolt iratok jelentős része komoly történeti jelentőséggel bír (pl. Jelentés a katonai elhárítás ügynökségéről 1957–1966, Jelentés az MN-ben szolgáló teológus hallgatókról, Átirat az ideológiai harc kapcsán, Jelentés a III/IV-2. osztály 1977 évi munkájáról, ellenőrzési tervek, kiemelt bizalmas ügyek 1989 stb.). Ezek az iratok a levéltárban ma sem lelhetők fel.

Az iratmegsemmisítések súlyos, részben helyrehozhatatlan károkat okoztak. A TH komoly szakmai hibát követett el, amikor te megsemmisítéseket részben legalizálta, ez az ügy felveti a levéltár felelősségét.

A TH engedélye nélküli megsemmisítések esetében a KBH a az 1994. évi XXIII. törvény 25/F §. (2) c) alpontját vette alapul, amely szerint azon iratokat, amelyek 1996. július 31-én a nemzetbiztonsági szolgálatok törvényben meghatározott feladatai ellátása céljából szükségesek, illetve kezelhetők, és nem a volt III/III csoportfőnökség, illetve jogelődjei által keletkeztettek, a Történeti Hivatalba kerülésük előtt is selejtezhetők. A Történeti Hivatal azonban 2001. július 18-tól működött a szolgálatok szaklevéltáraként, és elvileg illetékes volt

⁵³⁷ A dátumozás ellentmondásos: a legutolsó, VIII. kötet nyitása 2002. április 16., az utolsó oldalán a található lezárás viszont korábbi, 2002. február 6.

minden selejtezési ügyben. A TH erre 2002 folyamán, ámde az operatív adattár részleges megsemmisítését követően figyelmeztette a KBH-t, és ezután a selejtezési gyakorlat megváltozott. Megsemmisítésre ezt követően egy alkalommal került sor, ennek során a folyamatot engedélyeztették a levéltárral, viszont külön megsemmisítési jegyzőkönyvet nem készítettek. Csupán a levéltárnak küldött jegyzékkel dokumentálták az anyagok selejtezését, erről azonban a selejtezés megtörténtét bizonyító aláírások hiányoznak (elvileg háromfős bizottság kell a megsemmisítések szabályszerű lefolytatásához).

Az operatív nyilvántartás rendezése 1994-ben kezdődött meg: ennek során az „élő” hálózati személyként nyilvántartottakról új dokumentumokat állítottak ki a „holt”, azaz kizárt hálózati anyagokat pedig különválogatták, végül a különválogatott anyag egy részét egyedi felülvizsgálat alapján megsemmisítették. Ezek az adatok azonban az NBH-nál őrzött „H” adattár segítségével rekonstruálhatók, mivel a megsemmisített iratok irattári számát a jegyzőkönyvek tartalmazzák, és abból a hálózati személyek azonosíthatók. További azonosítást jelent a KBH által őrzött 61 kötetnyi hálózati napló, amelyből a teljes III/IV. hálózat rekonstruálható.

Az operatív irattárban a korábban H számmal nyilvántartott B- (beszerzési) dossziékat 1-gyel kezdődően újrászámolták.

A KBH-nál 1990 és 2002 között két szakaszban, 1990–1995 között és 2002-ben történtek iratmegsemmisítések. A megmaradt jegyzőkönyvek pontosan és részletesen tartalmazzák az egyes tételek irattári számát.

Selejtítési és megsemmisítési jegyzőkönyvek				
Régi főnyilvántartási számú	Lezárás dátuma	Nyitás dátuma	Új főnyilvántartási számú	Tartalma (csak az 1990 előtti anyagokat jelöltük)
Nem volt	1993. IV. 22.	1990. XI. 1.	21/1.	4 db. fnyt.könyv ⁵³⁸ (!), segédlet (!), 109 db irat
Nem volt	1993. XII. 31.	1991. IV. 8.	21/2.	-
Nem volt	1993. I. 4.	1991. IV. 11.	21/3.	-
Nem volt	1997. I. 15.	1990. IV. 30.	21/4.	-
Nem volt	1993. IV. 22.	1991. V. 24.	21/5.	2 db irat, 100 oldal (a jegyzőkönyv összesen 104 tételt tartalmaz, de ezek kétharmada csak egy oldal, keletkezési évkörük csak 21 esetben állapítható meg)
Nem volt	?	?	21/6.	A jegyzőkönyv hiányzik!!! Tartalma nem állapítható meg
Nem volt	2006. II. 14.	1991. IX. 26.	21/7.	-
Nem volt	1994. II. 25.	1991. XII. 10.	21/8.	-
Nem volt	1993. III. 10.	1992. I. 16.	21/9.	976 tétel 1990 előtti szervezettel és működéssel kapcsolatos anyag, 1993. március 10-én megsemmisítve
Nem volt	?	?	21/10.	KBH belbiztonsági osztály jegyzőkönyve, tartalmát nem vizsgáltuk
Nem volt	1993. I. 13.	1992. II. 10.	21/11.	1216 tétel, 1993. február 16-án megsemmisítve
Nem volt	1995. II. 7.	1992. X. 26.	21/12.	399 tétel 1990 előtti anyag, részben több száz oldalas Fnyt. számú dossziék, 1995. március 24-én megsemmisítve.
Nem volt	1995. II. 7.	1992. II. 10.	21/50	Operatív nyilvántartás, 6704 tétel.

⁵³⁸ A 217. sz. tételben 281-I-XII, XVII., 580/I, 1372, 1009.

Nem volt	n. a.	2001. V. 17.	21/52	Operatív nyilvántartás, 5618. tétel.
Nem volt	n. a.	2001. V. 23.	21/54	Operatív nyilvántartás, 6579 tétel.
Nem volt	n. a.	2001. V. 23.	21/53	Operatív nyilvántartás, 8734 tétel.
Nem volt	n. a.	2001. V. 30.	21/56	Operatív nyilvántartás, 6268 tétel.
Nem volt	n. a.	2001. V. 30.	21/55	Operatív nyilvántartás, 8066 tétel.
Nem volt	n. a.	2001. VII. 10.	21/58	Operatív nyilvántartás, 8205 tétel.
Nem volt	n. a.	2002. IV. 16.	21/61	Operatív nyilvántartás, 5405 tétel.
4560. sz.	n. a.		69.	100 oldal, „BM-es anyagok” 1991. augusztus 8-án nyíltá vizsaminósítve az MNPK 29/1990 intézkedése alapján. A 21/18 sz. jegyzőkönyv 23. tétele szerint 1994. március 10-én megsemmisítették a jegyzőkönyvet is.
6441. sz			?	Tartalma és terjedelme ismeretlen

5. táblázat A KBH-nál található megsemmisítési és selejtezési jegyzőkönyvek

A KBH-nál folytatott iratmegsemmisítés pontos mértéke a hiányzó jegyzőkönyvek miatt nem állapítható meg. A hiányzó 4560 Fnyt. számú, százlapos Főnyilvántartási Könyv szerint csak annyit tudni, hogy annak 1990. november 1-jén adtak új iktatási számot, „BM-es anyagok” megsemmisítését dokumentálták benne, és 1994. március 10-én magát a jegyzőkönyvet is megsemmisítették. Hatályos szabályok szerint megsemmisítési jegyzőkönyvet csak tíz évvel keletkezése után szabad megsemmisíteni – a KBH a kötet datálását nem átiktatásától számolta, a megsemmisítés miatt azonban a keletkeztetés eredeti dátuma nem ellenőrizhető. A kiadott megsemmisítési jegyzőkönyveket egyébként általában egy-két éven belül megtöltik, a hatalmas iratforgalom mellett nem életszerű, hogy egy 1979-ben nyitott megsemmisítési jegyzőkönyvet 1991-ig folyamatosan használtak volna – az átiktatásnak viszont csak akkor volt értelme, ha a jegyzőkönyv továbbra is használatban volt. Ezért csak következtethetünk arra, hogy ezt a jegyzőkönyvet (illetve fel nem használt oldalait) 1990 után még egyszer használatba vették, az immár feleslegesnek bizonyult „BM-es anyagok” megsemmisítésére. Utóbbi jelző egyébként arra utal, hogy a jegyzőkönyvbe bejegyzések a rendszerváltás után kerülhettek, hiszen ennek a megkülönböztetésnek korábban nem sok értelme lett volna, mivel a III/IV. csoportfőnökség a BM-hez tartozott. A Fny. 21/58. sz. megsemmisítési jegyzőkönyv adatai szerint a 6441. sz. selejtezési jegyzőkönyvet is megsemmisítették. Ennek tartalmáról semmilyen információ nincs.

M-dosszié	2809
B-dosszié	2052
R-dosszié	5
SZ-dosszié	8
O-dosszié	9
OD-dosszié	6
A-karton	17 275
6-os karton	20 079
6/a karton	249
6/b karton	1447
6/c karton	7848
Egyéb	7
1990. II. 14. után keletkezett irat	3785
Összesen	55 579

6. táblázat Az operatív nyilvántartás rendezésekor megsemmisített anyagok darabszámra a 21/51-61. sz. megsemmisítési jegyzőkönyvek szerint.

Igazolatlanul megsemmisített, eltűnt iratok

A KBH elődszervénél, a III/IV. Csoportfőnökségen ismeretlen mennyiségű „élő” iratot tároltak. Minden egyes önálló szervezeti egységnek (zászlóaljtól felfelé) létezett OD-dossziéja. Elvileg több száz ilyen dossziénak kellene lennie. Ezekből csak minimális mennyiség található a KBH-nál. Az iratleadásokban ugyan több ilyen típusú OD-dosszié lelhető fel, de az eredetileg létezők nagy része hiányzik. Teljes mértékben hiányoznak a hadsereg hivatásos állományáról felfektetett „papkák”, azaz a személyi ellenőrzés adatait tartalmazó gyűjtők. Számuk több tízezer kellene hogy legyen. Feltűnő hiány mutatkozik az előfelvételsekre, a hadseregbe besorozott vallásos sorkötelesekre, papokra, egyházi gimnáziumok tanulóira vonatkozó anyagokban. Iktatókönyvek hiányában nem állapítható meg, hogy a III/IV. csoportfőnökség mennyi iratot termelt a működése alatt, és mennyit őrzött volna meg normális körülmények között, de becsléseket azért lehet végezni. Az említett dokumentumokat érintő iratmegsemmisítések még a KBH megalakulása előtt, a III/IV. csoportfőnökség működése alatt történtek, részben 1989-1990 fordulóján, részben ezt megelőzően.

Komoly hiány állapítható meg az egyes szervezeti egységek munkaterveit, éves jelentéseit, értekezleteinek anyagait illetően. Egy részük ugyan a levéltárba került, de minden jel arra mutat, hogy az iratanyag rendkívül töredékes, csupán a csoportfőnöki szintű, összefoglaló igénnyel írt vezetési okmányok maradtak meg teljes egészében.

A KBH-nál tartott anyag forrásértéke, titkosságának megalapozottsága

Tekintettel arra, hogy a vonatkozó kormányrendelet bizottságunk részére a betekintést csak anonimizált formában engedélyezte, az egyes dokumentumok ellenőrzését csupán szűrőpróbaszerűen tudtuk elvégezni. Az anonimizálás a KBH részéről komoly anyagi és szellemi ráfordítást kívánt, a legnagyobb gondot a folyamat lassúsága okozta. Itt kell megjegyeznünk, hogy a KBH munkatársai rendkívül készségesen álltak rendelkezésünkre.

Minden lehető tájékoztatást megadtak, és munkánkhoz optimális feltételeket biztosítottak. Segítségükért köszönetünket fejezzük ki.

Összesen 10 db különféle O-dosszié ellenőrzését végeztük el. A B-dossziék és A-kartonok ellenőrzésétől teljes egészében eltekintettünk, mivel itt a 2003. évi III. törvény egyértelműen fogalmaz, és a KBH – teljesen jogszerűen – nem mérlegelés alapján, hanem azért minősítette ilyen jellegű iratait, mert az együttműködő 1990. február 14. után is folytatta tevékenységét.

Az iratok minősítésük alapján három nagyobb csoportra oszthatók. Az elsőbe tartoznak azok, amelyekben olyan személy azonosítására alkalmas adatok szerepelnek, „aki 1990. február 15-e és 2002. május 26-a közötti időszakban vagy annak egy részében a nemzetbiztonsági szolgálatok állományába tartozott, vagy azokkal titkosan együttműködött” [(2) a)]. Más kérdés, hogy több esetben tévesen alkalmazták ezt a minősítést: a következőkben ismertetett dokumentumok közül az 1., 6., 11., 12., 13., 18., 34., 37., 58. esetében nem volt érthető a (2) bekezdés a) pontjának alkalmazása, mivel hálózati személyt az anyag alapján azonosítani nem tudtunk. Azokat az eseteket, amelyekben az iratból csupán az érintett fedőneve derül ki, de személyének azonosítására vagy az érintett kör jelentős és egyértelmű szűkítésére vonatkozó egyéb adat nincs, nem tartjuk minősítendőnek, hiszen a fedőnév funkciója kellő garancia az érintett személy azonosságának védelméhez. A 37. sz. dokumentum esetében egy német nyelvű anyagról van szó, szerző nélkül, a minősítés alkalmazása indokolatlannak tűnik.

A második csoportba az érintettre vonatkozó egyéb megokolások alapján sorolhatók iratok:

A (2) bekezdés b) pontjának („olyan ... tevékenységre vonatkozik, amely miatt az érintettet külföldön kiutasítás, beutazási tilalom vagy büntetőeljárás fenyegetné”) alkalmazására több példát is találtunk.

A (2) bekezdés c) pontja alapján („feltehető, hogy személyének felfedése esetén e tevékenysége miatt ellene vagy hozzátartozójával szemben az életet, a testi épséget, illetve a személyes szabadságot súlyosan sértő vagy veszélyeztető bűncselekményt követnek el”) történt minősítés alkalmazására példát nem találtunk.

A (2) bekezdés d) pontja („megismerése nyilvánvalóan vagy kimutathatóan sértené a Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági érdekeit”) alapján történt minősítés értelmezhetetlen, mivel ez csak akkor valósulhatna meg, ha az illető 1990. II. 14. után is együttműködött, de ebben az esetben a (2) bekezdés a) pontját kellene alkalmazni. Egyébként pedig elfogadhatatlan, hogy az 1990 előtti rendszerrel való együttműködés tényéből a mai berendezkedés érdekeinek sérelmére lehessen következtetni. Egyetlen kivételt a külföldi állampolgárok jelenthetnek. Az ő anyagaik kezelésére külön szabályokat kellene érvényesíteni (lásd az Információs Hivatalról szóló jelentés vonatkozó részét is).

A (2) bekezdés e) pontjának („egyes fontos, valamint közbizalmi és közvéleményformáló tisztségeket betöltő személyek ellenőrzését végző bírák eljárása során keletkezett, amennyiben az eljárás eredményeként annak alanya lemondott vagy felmentését kezdeményezte”) alkalmazására példát nem találtunk, de ez a pont egyébként sem képezhetné önmagában minősítés alapját, mivel csak ezért a KBH nem tarthatna magánál anyagokat.

A harmadik csoportot azok az iratok képezik, melyeknek őrzését az őrző szerv érdekei indokolják. Ilyen indok alkalmazását az általunk átvizsgált iratanyag csak a legkritkább esetben támasztotta alá.

A (3) bekezdés a) pontjának (az információ „a szerv törvényben meghatározott feladatai ellátásához rendszeresen és elengedhetetlenül szükséges”) alkalmazása a megvizsgált dokumentumok alapján igencsak megkérdőjelezhető. Egyrészt azért, mert 1990 óta a magyar katonai elhárítás feladatai megváltoztak, a régi információk jelenleg aligha hasznosíthatók. Másrészt pedig minden kérdéses dokumentum adatait rögzíti a jelenlegi

operatív adattár is, azok tehát akkor is a KBH kezelésében maradnak, ha a rögzítés alapjául szolgáló iratokat átadják. Az iratokban való betekintést egyébként a 2003. évi III. törvény továbbra is lehetővé teszi a KBH számára (jellemző módon a nemzetbiztonsági szervek ezzel a jogukkal alig élnek, mivel az 1990 előtti iratokra jelenlegi működésükhöz csak a legeslegritkább esetben van szükségük). De mint említettük, a betekintésre egyáltalán nincs is szükség, mivel ha olyan személy kerül a KBH látókörébe, aki 1990 előtt a III/IV. Csoportfőnökség volt adattárában is szerepelt, a rá vonatkozó, illetve vele kapcsolatba hozható információkat a KBH jelenlegi operatív adattára elkülönítetten ma is tartalmazza.

A (3) bekezdés b) pontjának („a titkos információgyűjtés olyan eszközeinek vagy módszerének felfedéséhez vezet, amelynek megismerése nyilvánvalóan vagy kimutathatóan sértené a Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági érdekeit”) alkalmazását minden esetben indokolatlannak tartjuk, tekintettel arra, hogy az eltelt idő, valamint az ellenséges titkosszolgálatok tudása értelmetlenné teszi. Hozzá kell tennünk, az iratokban bemutatott eszközöket és módszereket a jelenleg már nyílt állambiztonsági tankönyvek és gyakorlati tanulmányok minden érdeklődő előtt ismertté teszik.

A (3) bekezdés c) pontjának („nyilvánosságra kerülése esetén nyilvánvalóan vagy kimutathatóan károsítaná a Magyar Köztársaság rejtjelrendszerét vagy rejtjeltevékenységét”) alkalmazására példát nem találtunk.

A (3) bekezdés d) pontjának („nyilvánosságra kerülése nyilvánvalóan vagy kimutathatóan sértené a Magyar Köztársaság nemzetközi kötelezettségvállalását”) alkalmazása több esetben felmerült. Azokban az esetekben, amelyekben az anyagok jelenlegi szövetségeseink hivatásos hírszerzőinek vagy elhárítóinak személyi adatait tartalmazzák, a minősítés indokolt. Erre az anyagokban több példa van.

A (3) bekezdés e) pontja („nyilvánosságra kerülése nyilvánvalóan vagy kimutathatóan sértené a Magyar Köztársaság és más állam közötti viszonyt, vagy károsítaná a Magyar Köztársaság külpolitikai céljainak érvényesítését”) ugyanezekre az esetekre vonatkozatható. Más esetekben az erre való hivatkozást nem tartjuk indokoltnak.

A (3) bekezdés f) pontjának („nyilvánosságra kerülése nyilvánvalóan vagy kimutathatóan sértené a Magyar Köztársaságnak az Alkotmány 6. § (3) bekezdésében foglalt, a határon kívül élő magyarokért viselt felelősségének érvényesítéséhez fűződő érdekeit”) alkalmazására példát nem találtunk. Mivel itt a minősítés oka egyértelmű, vitatni nem tartanánk célszerűnek.

A (3) bekezdés g) pontjának („nyilvánosságra kerülése nyilvánvalóan vagy kimutathatóan károsítaná a Magyar Köztársaság védelempolitikai céljainak megvalósulását, a Magyar Honvédség nemzetközi kapcsolatait vagy hadrafoghatóságát”) alkalmazását gyakorlati okokból indokolatlannak tartjuk, mivel a kérdéses időszak óta a védelempolitika, a technikai eszközök teljesen megváltoztak. Alkalmazására egyébként nem is találtunk példát.

A (3) bekezdés h) pontjának („nyilvánosságra kerülése nyilvánvalóan vagy kimutathatóan sértené a Magyar Köztársaság nemzetgazdasági érdekeit”) alkalmazására példát nem találtunk, ilyen a KBH-nál értelemszerűen nem merül fel, mivel ez az indok a technológiai hírszerzés kapcsán alkalmazható.

A megvizsgált tíz O-dosszié különféle típusokba tartozott:

Neve	Tartalma	Titkosítás jogcíme (2003. III. tv. 2§)	Indokoltsága
„Saigon”1-2-3-4	A vietnami magyar fegyverszüneti delegáció biztosítása 1975 előtt	2d	Nem tartjuk indokoltnak
„Páter” 1-2	Fellazítási vallásos propaganda terjesztése, köztörvényes bűncselekmények, 1986–1988	2a	Nem tartjuk indokoltnak
„Ranger”	Államtitoksértés, automata írógép manipulálása, 1987	3a. és b.	Nem tartjuk indokoltnak
„Operatőr”	Államtitoksértés, repülőgépek fotózása reptéren	3a és b.	Nem tartjuk indokoltnak
„Opportunista” 1-2	Felajánlkozás kémkedésre a Szabad Európa Rádión keresztül 1986–1987	3a. és b.	Nem tartjuk indokoltnak

7. táblázat A megvizsgált O-dossziék.

Részletezve:

A „Saigon” dossziékban szereplő magyar hálózati személyek megismerése nem sértheti a Magyar Köztársaság külpolitikai érdekeit. A dossziékban szerepelnek külföldi (elsősorban USA-beli) titkosszolgálati alkalmazottak is, azonban személyi adataik az USA-ban ma már nem minősítettek, hiszen a vietnami CIA-rezidentúra alkalmazottainak névsora még az interneten is fellelhető. Ráadásul az események több mint 35 évvel ezelőtt történtek, tehát joggal feltételezhető, hogy senki sem szolgál már ugyanabban a beosztásban, sőt az is igen valószínű, hogy az ügy résztvevői mind nyugdíjasok. Így a titkosításra valós okot nem látunk.

A „Páter” dosszié egy igen érdekes, politikailag motivált vizsgálattal indul (szövetséges katonafeleség vallásos szövegeket terjeszt Nyugat-Európából az érintett szövetséges országba, feltételezett kémkedésre felajánlkozás is nyugati szervnek), majd különféle köztörvényes bűncselekmények is felbukkannak, amelyek alapján az ügyet jogi erejűvé teszik, és a résztvevőket elítélik. A titkosítás semmiképp sem indokolt, mivel az ügyben szereplő hálózati személyt („Filozófus”) 1990. február 14. előtt a hálózatból kizárták, anyaga egyébként az ÁBTL-ben részben meg is található.

Az ügynek minősítés szempontjából egyetlen elgondolkodtató pontja az egyik érintett akkori szövetséges ország állambiztonsági szervéhez való feltételezett kötődése (amelyet az érintett ország akkor titkolt a magyar fél előtt). Ez ugyan ma lehetne a minősítés alapja, hiszen nem zárható ki, hogy az érintett ma is Magyarországon él. Ezen az alapon a KBH elvileg esetenként szükségesnek tarthatja a dosszié tanulmányozását, azonban semmiképp sem a (3) bekezdés a) pontjának szellemében, azaz „elengedhetetlenül és rendszeresen” – magyarul a KBH érdekei akkor is teljesülnek, ha a dosszié a levéltárba kerül, betekintésre ugyanis itt is van mód. A dosszié másrészt rendkívül tanulságos adatokat tartalmaz a kései Kádár-rendszer elnyomó apparátusának működésére vonatkozóan, tehát elzárása a kutatástól komoly veszteséget okoz. A minősítést ebből adódóan nem tartjuk szükségesnek.

A „Ranger” dosszié egy eredménytelen nyomozás anyagait rejt. A vizsgálat során nem alkalmaztak olyan módszert, amely ne volna ismert a titkosszolgálatokat könyvtárban tanulmányozók előtt. Tekintettel arra, hogy a kérdéses technika már több mint egy évtizede nincs használatban, valamint arra, hogy a dossziéra semmiképp sincs „rendszeresen” szükség, a minősítés indokolatlan.

Az „Operatőr” egy hobbitevékenységből indul: célszemélye katonai eszközöket fotózott. A vizsgálat során felmerült, hogy az illető kémtevékenységet folytat. Bár a gyanú

megalapozott, a bizonyítás mégsem volt lehetséges. Tekintettel arra, hogy a vizsgálat során nem alkalmaztak olyan eszközt, amely ne lenne ma közismert, illetve arra, hogy a kérdéses technika ma már nincs használatban, továbbá az érintett ma már nem a HM dolgozója, a minősítést indokolatlannak tartjuk.

Az „Opportunistá” egy klasszikus politikai eljárást takar. Érintettje, egy HM-ösztöndíjas, rendszerellenes beállítottságú hallgató a SZER-nek írt levélben „felajánkozás” jellegű kijelentéseket tett, ami alapján kémkedéssel gyanúsították. Az ügyben felvonultatták a katonai elhárítás másként gondolkodókkal szemben használt eszközeit és módszereit. Ez ma már nem képezheti minősítés alapját, annál is kevésbé, mivel a bevetett eszközök és módszerek (lehallgatások, házkutatás) semmi újat nem jelentenek.

A nem műveleti iratokból összesen 70 tételt néztünk át. Összességében az esetek 10%-ában tűnt a minősítés egyértelműen megalapozottnak. Általánosságban elmondható, hogy a minősítés megítélését rendkívül megnehezíti, hogy sok esetben társszervek kérésére történt, azért, mert az iratban szereplő személyek közül valaki a társszerv nyilvántartásában valamilyen minőségben szerepelt. Egy esetben volt csak módunk a minősítés ellenőrzésére: az IH által minősíteni kért irat esetében az indok az volt, hogy a K-223 számon irattározott személy volt, aki a KBH dokumentumában is szerepelt. Az IH időközben a K-223 dossziét a levéltárnak átadta, de erről a KBH-t nem értesítette, a minősítés ebből fakadóan indokolatlan. Mivel a titkosszolgálatok 2003 óta tömegesen adtak le iratokat, vélelmezhető hogy a minősítések azóta elavultak, annál is inkább, mivel az első minősítések 1996. június 31-ig történtek, azóta viszont egy minősítést kérő szerv sem ellenőrizte, hogy a KBH-nál őrzött anyagok továbbra is védendőek-e.

Ebből adódóan szükségesnek látjuk, hogy a KFH, az IH és az NBH ismételtlen megkapja az érintett személyek adatait a minősítések felülvizsgálata érdekében.

Az alábbi dokumentumok jelentős részének nyilvánosságra hozatala fontos közérdek. Az iratokban jelentős mennyiségű olyan adat van, amely az információs kárpótlás kategóriájába is tartozik, különösen azért, mert a vizsgált ügyek túlnyomó többségében a kémkedést bizonyítani nem tudták, de ezzel kapcsolatban politikai (antimarxista, cionista, vallásos stb.) nézeteket jelöltek meg, olyan nézeteket tehát, amelyekért elvileg senki sem lett volna üldözhető. A dokumentumok emellett betekintést nyújtanak az 1970–1980-as évek katonai elhárításának munkamódszerébe, a kor BM-es mechanizmusaiba, tehát fontos adalékokkal szolgálhatnak a múlt megismeréséhez.

Melléklet: Az áttekintett dokumentumok (a 40. sz. tételtől zárójelben közöljük az irat jegyzékszámát is)

1. Előzetes ellenőrzés anyaga egy külföldi áruházi lopás kapcsán. Az eset után az elkövetőt esetleg beszervezte a külföldi hírszerzés, de erre semmilyen pozitív adat nincs. Minősítés indoka: (2) bekezdés a)-b) pont „1990 után együttműködő hálózati személy”. Az ügyben eljárók személyi azonosítására alkalmas adatot azonban az irat nem tartalmaz, a minősítést nem tartjuk indokoltnak. Formálisan megalapozott lehet viszont a minősítés, ha az áruház lopás alapján szervezték be, de ebben az esetben is bizonyítani kellene, hogy az irat erre bármilyen támpontot ad – ilyet viszont nem találtunk.
2. Külföldi nagykövetség jegyzéke: hozzájárulás katonai attasé kinevezéséhez. Minősítés indoka (3) bekezdés a) pont. Mivel az irat csupán egy rendkívül szűkszavú életrajzot tartalmaz (akkreditálásnál ennél többet is nyilvánosságra hoznak), a minősítés nem tűnik indokoltnak, különösen azért nem, mert az érintett ország katonai attaséja jelenleg nem lehet a kémelhárítás tárgya.

3. Sportbemutató, X találkozik egy szomszédos semleges ország követségének munkatársával. Minősítés alapja (3) bekezdés b) pont. A minősítést az információ vérszegénysége miatt nem tartjuk indokoltnak. Lásd előző pontot is.
4. Egy NATO ország katonai attaséja utódjának nyilvános életrajza. Minősítés alapja (3) bekezdés b) pont, nem tartjuk indokoltnak, lásd 2. pont.
5. Információs jelentés külföldi hírszerzőgyanús kapcsolatról (disszidált személy). Családját operatív úton ellenőrzik. A minősítés (3) bekezdés a) pont, nem tűnik indokoltnak.
6. Személygépkocsi elakadt K. és Sz. között, a sofőr katonai objektum mellett fényképezett. A minősítés alapja (2) bekezdés a)-b), nem tűnik indokoltnak.
7. Nyugati személygépkocsi a rendszerváltás előtti években egy laktanya mellett parkolt. Az érintett az „I” adattárban szerepel. Minősítés (3) bekezdés e) pont, az IH kérésére..
8. Ua. A gépkocsiba állítólag beszállt egy katona, aki a laktanyát illegálisan hagyta el. Az „I” adattár szerint korábban hírszerző kiképzést kapott egy NATO országban
9. Ua.
10. Ua.
11. Személyes felderítés, külföldi állampolgár gépkocsiból gyakorlatozó alegységet figyel. KFH kérésére (2) bekezdés a)-b) pont alapján minősítve. Az anyagban azonban hálózati személy nem szerepel, így a minősítés nem tűnik indokoltnak.
12. Személyes felderítés: gépkocsi megáll D és H. között, a vezető vizezés közben a Duna-86 gyakorlatot figyelte, elakadásjelző lámpái villogtak. A KFH kérésére (2) bekezdés a) és b) pont alapján minősített. Az anyagban azonban nem neveznek meg hálózati személyt, a minősítés nem tűnik indokoltnak.
13. NSZK egyetemisták „Futár” fedőnéven folytatott előzetes ellenőrzése. Az egyetem volt szociológia- és nevelőtanára, aki egyetemistáinak magyarországi turisztikai programokat szervez, de az előzetes tervektől eltérően csoportja 5-6 fős egységekre bomlik, ellenőrzésük ezért rendkívül nehéz. Noteszét lefotózták, benne, laktanyák mellett lakó kémgyanús személyek neve. Minősítés alapja (2) bekezdés a)-b) pont, hálózati személyt azonban az anyag nem nevez meg. A minősítés nem tűnik indokoltnak, semmilyen támpont kémtevékenységre nincs.
14. Honvéd jogellenes külföldi tartózkodása. IH kérésére minősítve, mivel az érintett 1990. február 14. után együttműködött. A minősítés elvileg megalapozott – bár az irat semmilyen támpontot sem ad arra, hogy az érintett az IH kapcsolata volt, csak az IH minősítése bizonyíték erre.
15. Disszidálás. Katonatiszt felesége korábban állambiztonsági szervnél gépíró. A minősítést az IH kérte, indoka (3) bekezdés e) pont, „MK és más országok közti viszony károsodik”. A minősítés teljesen megalapozatlannak tűnik.
16. Ua.
17. 1981-ben X szomszédos országba disszidált. Vélhetően ennek folyamán katonai titkokat árult el. Minősítés indoka az IH kérésére (3) bekezdés e) pont,
18. X tilos helyen állt meg, és tájképeket akart készíteni. KFH kérésére a minősítés (2) bekezdés a)-b), kérdéses és tisztázandó volna, hogy a KFH jogelődje miért foglalkoztatott olyan hálózati személyt, akire a katonai elhárítás kémgyanúval dolgozott. Mivel az iratból az érintett beszerzettségére illetve lelepleződésére következtetni nem lehet, ezért a minősítést nem tartjuk indokoltnak.
19. NATO szervezeti egységtől visszaszerzett haditechnikára és annak alkalmazására vonatkozó adatok kiértékelése. Néphadseregen belüli forrásuk minden bizonnyal nincs. 1984. I. 15-én „Zala” fedőnéven csapda-akciót szerveznek (nincs részletezve). Minősítés indoka (3) bekezdés a)-b). A minősítés nem tűnik indokoltnak. Az információ nyilvánosságra kerülésének legsúlyosabb következménye az lehetne, hogy

az érintett NATO szervezeti egységben nyomozás indulna a forrás után. Amennyiben a forrás 1990 után is dolgozó vagy külföldi hálózati személy, akkor a minősítést a (2) a) pont alapján kellett volna megtenni. Amennyiben azonban az adatokat más úton (pl. operatív technikával) szerezték meg, akkor a vizsgálat csupán azt tárhatná fel, hogy 25 évvel ez előtt egy NATO objektumba a magyar állambiztonság be tudott hatolni. Ez önmagában még nem képezheti minősítés tárgyát

20. Fedőneves fegyverexport fejlődő országokba 1983. Ez feltűnik a nyugati diplomáciai képviselőknek, mivel nagy mozgás van a reptér környékén. Ferihegyen komputeren tárolják a szállítási adatokat, és a feladott csomagok súlyát, méretét, valamint a MALÉV fuvarlevél adatait egy londoni nemzetközi szervezet is megkapja. A fedőneves szállításokat ezért katonai reptérről, a MALÉV kikerülésével kellene indítani. Minősítés indoka (3) bekezdés e) pont. Személynevek, konkrét fegyverek mennyisége és minősége az anyagban nem szerepel, tehát csak a „más államok közötti viszony” sérülése a minősítés alapja, ami nem tűnik indokoltnak, hiszen a fegyverexport ténye eddig is ismert volt.
21. „V” jelentése „Hallgató” előzetes ellenőrzéséről. Hálózati személy ez alapján azonban nem azonosítható. Minősítés indoka (2) bekezdés a) és (3) bekezdés a) pont., utóbbi pont nem tűnik indokoltnak.
22. „T” egy F-dossziés nyugat-európai állampolgárral konyakozik. Ennek alapján ő elvileg azonosíthatná. Minősítés indoka (2) bekezdés a) és (3) bekezdés a) pont. Az első pont vonatkozásában a beazonosítás miatt megalapozottnak tűnik.
23. Hálózati személy neve nincs megadva, nyugat-európai állampolgárról jelent, aki magyarokkal barátkozik a kocsmában, Gorbacsovot maffiózónak nevezi, és a helyiekkel focimeccset akar szervezni. Minősítés indoka (2) bekezdés a) és (3) bekezdés a) pont. A minősítés első pontja megalapozott, a 3a (az információ rendszeresen és elengedhetetlenül szükséges) azonban nem.
24. Ua.
25. Ua.
26. „K”, aki az előzőek hírforrásával azonos, jelent arról, hogy a nyugat-európai állampolgár egy felszolgálóval beszélget, valamint arról, hogy az ugyanott italozó két szovjet tisztnek két üveg sört küldött, amelyet azok viszonztak. A minősítés a (2) a) pont alapján megalapozott.
27. Semleges ország katonai attaséját feltartóztatták, mert tiltott helyen fényképezett. A minősítés az NBH kérésére (3) bekezdés a) pont, nem tűnik indokoltnak.
28. Ua. (3) bekezdés b) pont, nem tűnik indokoltnak.
29. Ua. (3) bekezdés b) pont, nem tűnik indokoltnak.
30. Ua. Az is kiderül, hogy az attasé korábban az olasz attaséval hasonló fotókat cserélt. A minősítés nem tűnik indokoltnak.
31. Ua., dehonesztáló megjegyzéseket tett az Anna völgyben létesült vendégházra, a kövér tábornokokra, másutt is agresszív felderítő tevékenységet folytat. A minősítés nem tűnik indokoltnak.
32. X. honvéd disszidált, korábban súlyos és a szolgálattal nehezen összeegyeztethető súlyos egészségkárosodása volt. Vizsgálják, milyen katonai titkokat ismerhetett. A minősítés az IH kérésére (3) bekezdés e) pont., nem tűnik indokoltnak, kivéve azt az esetet ha az illetőt az IH telepítette Nyugatra, és ott a rendszerváltás után is dolgozott, ebben az esetben viszont rossz a minősítés alapja.
33. M-i reptér mellett NATO ország attaséjának kocsija parkolt három utassal. A minősítés az NBH kérésére (3) bekezdés b) pont, nem tűnik indokoltnak.
34. NATO állampolgár ellenőrzés alatt áll, kémkedéssel gyanúsítják. T. megjelent a parkolóban, és a szerelőműhely egy tagjával érintkezésbe került, akivel egy 40 wattos

- erősítőt kíván megjavítani. A minősítés a KFH kérésére (2) bekezdés a)-b) pont. Ez alapján indokolt lehet.
35. Karakterisztika ellenséges speciális szolgálat feltételezett tagjáról. A minősítés NBH kérése alapján (3) bekezdés b) pont, nem tűnik indokoltnak.
 36. Ellenséges személy (ugyanaz, mint az IH K-223 dossziében, amely a levéltárban van már) 1956–1961 között disszidált, és Schweinfurtban az amerikaiak besúgójaként működött. Legálisan beutazott Magyarországra, de itthon hazudott. 1983-tól Ausztriában vállalt munkát. A minősítés nem tűnik indokoltnak.
 37. Osztrák katonai hírszerzés és elhárítás szervezeti változásai. Minősítése a KFH kérésére (2) bekezdés a)-b) pont alapján történt, indokolt, de téves, valójában a (3) bekezdés e) pont adhatna rá lehetőséget, mivel baráti országok hírszerző szerveinek adatai ésszerű határidőn belül nem képezhetik kutatás tárgyát).
 38. 1986-ban külföldre szökött honvéd orvossal ismerőse kapcsolatot tart, de ezt eltitkolta. Feldolgozási terv. Benne azonosítható hálózati személy nem szerepel. A minősítés (3) bekezdés a) pont, nem tűnik indokoltnak.
 39. N. nevű személy munkahelyén, A. egészségügyi intézetben külföldivel (X.) került kapcsolatba. Barátság alakult ki köztük, és a külföldi meghívta N-t és élettársát. N hálózati személy, és jelent arról, hogy X miről kérdezi, többek közt általánosságban a néphadsereg színvonaláról is. A minősítés nem tűnik indokoltnak.
 40. (1746) Pszichológiai (Star)-vizsgálatot kérnek egy HM-alkalmazott, titkos megbízott őszinteségének ellenőrzésére, akinek Izraelben élő rokonai valószínűleg hadiüzemben dolgoznak, illetve a hadsereg hivatásos alkalmazottai. Felmerült, hogy a tmb. kiutazó feleségét kint megkörnyékezték, de ő izraeli útjáról csalódottan jött haza, kapcsolatát kinti rokonaival megszakította. A tmb. őszintesége beigazolódott. A minősítés (3) bekezdés a) pont, nem tűnik indokoltnak.
 41. (1745) Kémkedésre utaló magatartás. Előbbi tmb. feleségének ellenőrzése. Izraeli útról beszámoltatják. Élményeit ugyanúgy adta elő. Zavarta a kinti nacionalizmus. Mindezt 3/e rendszabállyal (telefonlehallgatás) és K-ellenőrzéssel [különleges: telefonlehallgatás, küldeményellenőrzés stb.] is megerősítik. Érdekes a III/IV értékelése az izraeli rokonról, akinek „fanatikus zsidó nacionalizmusa és anyagiassága” megerősödött. A minősítés (3) bekezdés a) pont, nem tűnik indokoltnak.
 42. (1743) Magyarországra látogató könyvkiadó zsidó temetőket fotóz, héber nyelvű feljegyzéseket készít. Négy fényképezőgépe van. Vallásos ideológia alapján kémtevékenységet sejtnek, bizonyíték nincs. A minősítés (3) bekezdés a) pont, nem tűnik indokoltnak.
 43. (1742) Ua. csomagjait átvizsgálták, kiderül, hogy a célszemély testvérei az izraeli hadseregben dolgoznak. A minősítés (3) bekezdés a) pont, nem tűnik indokoltnak.
 44. (1741) „170 cm magas, 75 kg súlyú, vöröses tömött bajuszos, rövid vöröses göndör hajú kék szemű zsidó kinézetű férfi” kémgyanús tevékenysége. Magyarországi kapcsolata lerajzolta honvédségi lakásuk alaprajzát. A kapcsolatot a III/IV. beszervezte Az izraeli rokon fanatikus oroszellenes. A minősítés (3) bekezdés a) pont, nem tűnik indokoltnak.
 45. (1855) X kapcsolatban áll Y követség rezidensével. Erről a DHDSCS (Déli Hadseregcsoport) Különleges Osztálya tájékoztatást ad. Magyarországi látogatását ellenőrzik. 3/e rendszabály és K-ellenőrzés. Ellenséges tevékenységet nem fejtenek ki, a minősítés (3) bekezdés a) pont, nem tűnik indokoltnak.
 46. (1768) X-200 (jugoszláv hírszerzés) a szolgálat látókörébe kerül egy alakulat egyik rezidense. K ellenőrzés, 3/e rendszabály alkalmazása nem adott terhelő adatot.

- Feltehetően csak tanulmányozzák. A minősítés (3) bekezdés a) pont, nem tűnik indokoltnak.
47. (1847) A határt Pinkafőnél átlépő magyar sportoló csapatot osztrák csendőrtiszt fogadja, magánügyekről beszélgetnek. Az osztrák csendőrt hírszerzéssel gyanúsítják, bizonyíték nincs, A minősítés (3) bekezdés a) pont, nem tűnik indokoltnak.
 48. (1634, 1986–1988) X határőrtiszt és felesége egy idegen állampolgárságú nővel és annak barátjával vacsorázik, majd a nőt később vendégül látják a lakásukon. Egy év múlva ő látja vendégül a magyar házaspárt a lakásán. Az érintettek feltételezhetően a szomszédos ország rendőrségének beosztottai, a magyarok nyelvtudás hiánya miatt kommunikálni nem tudnak velük. A katonatisztre terhelő adat nincs. Azt állapítják meg róla, hogy ellenséges politikai magatartású. Mivel a találkozást nem jelentette, nevelő jellegű beszélgetést folytatnak vele, és elkezdik beszerzésének előkészítését is. Később az ügyet azzal zárták le, hogy X „személyiségében, politikai arculatában meglévő negatívumok miatt op. célú felhasználásra alkalmatlan.” Azt viszont nem tudták bizonyítani, hogy az érintettek tanulmányozó tevékenységet folytattak. Végül a tisztet leszerelték, tartalékos állományba helyezték. Átadták a BM III/I. és III/II. csoportfőnökség osztályainak. A minősítés (3) bekezdés e) pont), nem tűnik indokoltnak.
 49. (1856-1858) Kémkedésre utaló magatartás. Gyanú a szovjetek részéről: egy magyar katonatiszt a DHDSCS csapataira, szervezeteire, objektumaira vonatkozó, a beosztásához nem szükséges adatokat gyűjt. rendszerváltás előtti anyag. Az ellenőrzést megszüntették, mert a gyanú nem igazolódott be. A minősítés (3) bekezdés a) pont, nem tűnik indokoltnak.
 50. (1850, 1982-1994.) Szomszédos országból áttelepült katonai kötődéssel rendelkezők névjegyzéke. Háromoldali személyes anyag. A minősítés (3) bekezdés a) pont, nem tűnik indokoltnak.
 51. (1851, 1989–1996) Szomszédos ország rendőrségének módszerei és feltételezett hálózati névsora. A minősítés (3) bekezdés a) pont, indokolható, mivel nem állapítható meg, hogy az érintettek közül kinek az anyagát tették időközben nyílttá és kiét nem, illetve azért, mivel az áttelepülők ellenőrzése kapcsán a KBH-nak az anyagra szüksége van.
 52. (1852, 1989–1996) Összefoglaló szomszédos viszonylatban felderített határon túli informátorokról, ügynökökről. A minősítés (3) bekezdés a) pont, indokolható, lásd az előző pontot.
 53. 1-89-5421, 1989. május Bizalmas nyomozás terve, „Imposztor” fedőnéven. Kémkedés gyanúja. A III/I. Csoportfőnökségtől kapott adatok ellenőrzése. Vélelmezik, hogy egy hadtest területén, elsősorban a törzsben, az Osztrák Katonai Hírszerző Hivatal ügynöki pozícióval rendelkezik, de ez nem bizonyított. A minősítés (3) bekezdés a) pont, nem tűnik indokoltnak, tekintettel arra, hogy a 20 évvel ezelőtti adatokat azóta az operatív adattárban is szerepeltetik, másrészt pedig arra, hogy a célország jelenleg Magyarországgal szoros baráti viszonyban van.
 54. (1801) 1984-ben Magyarországra áttelepült állampolgárt egyik munkatársa be akarta szervezni, amit ő visszautasított. A minősítés (3) bekezdés a) pont, nem tűnik indokoltnak, az irat adattartalma más adattárakban is szerepel és a KBH működését az átadás nem veszélyeztetné.
 55. (2065, 1988) Előzetes ellenőrzés értékelése. Kémkedésre utaló magatartás. Gyanú: egy magyar katonatiszt a magyarországi szovjet csapatokra, azok szervezeteire, objektumaira vonatkozó, a beosztásához nem szükséges adatokat gyűjt. Ráadásul a káros szenvedélyeként a számítógép használata van feltüntetve. A gyanú nem

- igazolódik, megszüntetik az ellenőrzést.. A minősítés (3) bekezdés a) pont, nem tűnik indokoltnak.
56. (1990, 1987–1988) Bizalmas nyomozás értékelése. Tiszti titoksértés gyanúja, a beosztásához nem szükséges információk gyűjtése különleges harci technológiákról. K-ellenőrzés: Pozsonyban élő barátjának repülőgépekről készült rajzokat és fényképeket kíván továbbítani. Meggondolatlanságból elkövetett államtitoksértés. A minősítés (3) bekezdés a) pont, nem tűnik indokoltnak.
 57. (1953) Bizalmas nyomozás terve 1988-ban. Államtitoksértés. X a táskáját, amelyben T okmányok voltak, ismeretlen helyen felejtette. Vizsgálják, hogy igaz-e az állítás, vagy ellenséges hírszerző szervnek adta el az anyagot. Eredmény nincs ebben a dossziében. A minősítés (3) bekezdés a) pont, nem tűnik indokoltnak.
 58. (1949) Előzetes ellenőrzés értékelése. Államtitoksértés. Államtitkokat tartalmazó iratok kerültek a hulladékok közé, amelyeket iskoláknak, óvodáknak adtak át, rajzpapírként. Két lapon negyven adat, de a megfejtéséhez kódkönyv szükséges. 1988. A hálózati személynek még a fedőneve sem derül ki. A minősítés (2) bekezdés a) pont, ezért nem tűnik indokoltnak.
 59. (1631) Napi operatív információs jelentés. A szolnoki alakulat állományából valakit be akarnak mutatni az osztrák követség titkárának 1989-ben. A minősítés (3) bekezdés b) pont, nem tűnik indokoltnak, kizárt hogy lenne ennek kapcsán olyan „eszköz, módszer”, amelynek lelepleződése ma államtitkot sérthetne.
 60. (1736, 1988) Bizalmas nyomozás terve. Kémkedésre utaló magatartás. X („Neológ”) 1-2 évente külföldre utazik. A magyarországi szovjet haderő, szervezeteire, objektumaira vonatkozóan adatokat gyűjt. Ellenőrzés folyik: a bűnösség nem bírálható el.. Az anyagban hálózati személyek csak fedőnévvel szerepelnek, nem azonosíthatók. A minősítés (3) bekezdés a) pont, nem tűnik indokoltnak.
 61. (1737) Közbenső értékelés bizalmas nyomozásban. Kémkedésre utaló magatartás. Az előző anyag folytatása. X tisztiorvos felesége szovjet állampolgár. Gyakori utazások a Szovjetunióba. Izraelben is járt. A katonatiszt kijelentette: kint maradna Izraelben, de még nem döntött. Az ellenőrzést fenntartották, de deviza-bűncselekményen túl 1989-ig más nem igazolódott be. A minősítés (3) bekezdés a) pont, nem tűnik indokoltnak.
 62. (1739, 1989. szeptember) Határozat bizalmas nyomozás befejezésére. Az előző anyag folytatása. Befejezett, a gyanú nem igazolható. Kémkedést nem folytat sem az érintett, sem a felesége. A minősítés (3) bekezdés a) pont, nem tűnik indokoltnak.
 63. (1896, 1988) Az USA Magyarország elleni kémkedésének objektumai és célszemélyei. Hálózat azonosítása ebből nem lehetséges, az egész feltételezéseken alapul. A minősítés (3) bekezdés a) pont, nem tűnik indokoltnak. A KBH álláspontja szerint a célszemélyek között adott esetben ma is védendő személyek vannak, ezért minősítették a dokumentumot. Ennek figyelembe vétele esetén sem tűnik a minősítés indokoltnak, mivel a célszemélyek védelmét a (2) bekezdés a) pont alapján kellett volna megoldani.
 64. (2045) Bizalmas nyomozás terve „Kullogó”. Kémkedés gyanúja. X beosztásához nem szükséges adatok iránt érdeklődik. Marxizmustól idegen nézetek, kettős életvitel. A tevékenység mögött nincs bűncselekmény, az érintett szeret jól informált lenni. 1989. A minősítés (3) bekezdés a) pont, nem tűnik indokoltnak. Az érintettről felvett adatok az operatív adattárban is megtalálhatóak, az anyag viszont jó példa a pártállami kémelhárítás célszemélyeire és ezért levéltárba kerülése tudományos érdek.
 65. (2039, 1987) Államtitok hanyag kezelése „Sokszorosító”. X az egy seregest új szervezésének vázlatát lerajzolta azzal az indokkal, hogy személyügyi munkájához van szükség rá. A minősítés (3) bekezdés a) pont, nem tűnik indokoltnak.

66. (1756, 1989) Határozat bizalmas nyomozás befejezésére. N kémkedésre utaló magatartása. X-200-as (jugoszláv) speciális szolgálata megkísérelte N-t titkos együttműködésbe bevonni, de ezt rábizonyítani nem tudták. A minősítés (3) bekezdés a) pont, nem tűnik indokoltnak.
67. (418.) Német nyelvű anyag. A készítő neve nem állapítható meg. Minősítése (3) bekezdés b) pont, a forrás védelme miatt indokolt lehet, de ebben az esetben is érdemes a minősítést legfeljebb a keletkezéstől számított 30 éven belül feloldani.
68. (428.) „Camillo.” Jelentés a sportlövő csapat tartózkodásáról szomszédos országban, ahol a szomszédos hadsereg sportlövő csapatával mérkőzött. Az évszámot mindenhol kihúzták. A minősítés (3) bekezdés b) pont, nem tűnik indokoltnak, titkos eszköz és módszer nem szerepel benne.
69. (420.) „Vilma.” Tájékoztató a jogellenesen külföldön tartózkodó magyar állampolgárok között végzett tevékenységről. Benne: miről gyűjtenek adatokat hírszerzők a disszidens magyaroktól; a menekülttáborról és az ott működő NATO hírszerző szervek tevékenységéről; a szomszédos hírszerző szervekről; magyar állampolgárok más helyeken történt elhelyezéséről; a továbbjutás menetéről; a menekülteket segítő segélyszervezetekről és emigránsszervezetekről. Csatolva dokumentumok: Tájékoztató a menekültek jogairól; a tábor házirendjéről; különféle ki- és bevándorlással kapcsolatos nyilatkozatok. Minősítése (3) bekezdés b) pont, indokolt lehet, tekintettel jelenlegi szövetségeseink adataira, de ebben az esetben is a (3) bekezdés d) pont alapján kellene minősíteni.
70. (450.,1979) szomszédos hírszerző és elhárító-szolgálatról írt tanulmány,. Minősítése (3) bekezdés e) pont, indokolt lehet, tekintettel nemzetközi kapcsolatainkra és az érintett országgal fenntartott viszonyunkra.

Jelentés a Nemzetbiztonsági Szakszolgálatnál folytatott iratfeltárásról

1. Az NBSZ adatszolgáltatása

A Nemzetbiztonsági Szakszolgálat jellegében különbözik a többi szolgálattól: „megrendelésre” dolgozik, más hatóságok feladatának ellátásához szükséges operatív-technikai jellegű tevékenységet folytat. Ennek megfelelően iratállománya és iratkezelése is eltér a többi szolgálatokétól.

A Nemzetbiztonsági Szakszolgálat elődszervének tekinti a BM II. Főosztályát, illetve a későbbi szervezeti rendnek megfelelően a BM III. Főcsoportfőnökségének V. csoportfőnökségét és 2–6. önálló osztályait. 1990. március 1-jét követően az NBH Operatív Technikai Igazgatósága volt, a nemzetbiztonsági szolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvény hatályba lépésétől – 1996. március 1-étől – működik önálló szolgálatként.

A szakszolgálatnál az iratokat négy épületben, azon belül 11 raktárban őrzik, nem különítették el az 1990. február 14. előtt lezárt iratokat, vagyis valamennyi raktárban vannak ilyenek. Nyilvántartásukra kizárólag a 2003. évi III. tv. alapján készült négy jegyzék szolgál.

Ezek tételes feldolgozása révén pontosan megállapítható az egyes iratok (akták, dossziék) iratképzője és évköre. Összességében

- a. 9429 irat (akta, dosszié) keletkeztetője a BM III. Főcsoportfőnöksége (illetve elődszervei) és ennek területi szervei, évkörük 1957–1990 (a területi szervek esetében 1960–1990), tartalmukat tekintve ezek K-, T-lakások, objektum-dossziék, hálózati személyek iratai. Ezek közül:
- b. 59 lap keletkeztetője a Határőrség Felderítő Osztálya (1962–1968), tartalmuk szerint fedőokmány-igénylések.
- c. 10 lap keletkeztetője a BM Külügyi Osztálya (1962–1963), szintén fedőokmány-igénylések.
- d. 1488 lap keletkeztetője a Magyar Néphadsereg Vezérkara 2. Csoportfőnöksége (1961–1990), szintén fedőokmány igénylések.
- e. Kb. 3 ifm. keletkeztetője a BM személyzeti főosztálya (1955–1990), ezek személyzeti anyagok, kinevezési, átsorolási parancsok, kapcsolódó pénzügyi iratok. (Lásd ehhez az Önkormányzati és Településfejlesztési Minisztériumban végzett iratfeltárásról szóló jelentés 1. pontjában foglaltakat, az állományparancsgyűjtemény szétbontásáról.)

A szolgálat „az ÁSZTL hatálya alá tartozó (irat)nyilvántartásokkal nem rendelkezik”.

A vonatkozó őrzött iratokról szóló jegyzék 319 lapon 9429 „tételt” tartalmaz, ami ezek szerint nem foglalja magában a b–e. pontban felsorolt iratokat (!). Külön jegyzék áll rendelkezésre a BM-től átvett személyzeti anyagokról és parancsokról (1955–1990), illetve létezik 31 db 1990. február 14. utáni (a vonatkozó iratokat érintő) selejtezés jegyzőkönyve (469 lap). Végezetül a szolgálat jegyzékkel rendelkezik a Történeti Hivatalnak 1999-ben átadott iratokról, nevezetesen 55 „Adria” 1980 előtti adathordozóról és 19 „Adria” KT (környezettanulmányozási) és figyelési anyagról.

A fenti adatokat 2007. november 21-én dr. Hetesy Zsolt főigazgató 144/A-68-43/2007. ügyszerint mellékleteként bocsátotta a bizottság rendelkezésére.

2. A bizottság iratfeltárása

A bizottság kérte és hitelesített másolatban megkapta a szolgálat által megnevezett valamennyi iratjegyzéket, továbbá a 2003. évi 3. tv. alapján az ÁBTL-nek átadott iratok jegyzékeit (3 db). Az iratok nyilvántartására ma már kizárólag ezek a jegyzékek szolgálnak, egyéb jegyzékek (pl. az 1995-ben átvett iratokról) nem is állnak rendelkezésre, a korabeli segédletek pedig rendkívül hiányosak, és nem is használhatók.

A jegyzékek alapján az iratok három csoportba sorolhatók:

- ügyviteli iratok,
- műszaki (tudományos) iratok, szakértői vélemények,
- személyzeti jellegű iratok.

Megjegyzés: Mivel a besorolást nem az iratok, hanem a jegyzékek alapján végeztük, és ez a szolgálat jellegéből adódóan nem egyezik a szokásos kategóriákkal (hálózati, operatív stb.), a konkrét számok tájékoztató jellegűek.

A bizottság az iratok feltárása során azok már leírt sajátosságaiból indult ki, azaz betekintettünk *valamennyi* ügyviteli jelegű iratba, a szolgálat munkatársa egyenként ismertette a műszaki stb. jelegű iratokat (amelyek közül a bizottság tagjai az ismertetés alapján választották ki a megismerni kívántakat), és végül a személyzeti jelegű iratok közül – az anonimizálás nehézségeire tekintettel – véletlenszerűen kiválasztottunk 12 egymást követő, kivétel nélkül postai alkalmazottakra (szt-tisztekre) vonatkozó iratot Ezek

A) A 2003. évi III. törvény alapján az ÁBTL-nek átadott iratok jegyzékei

- a. 1969. december 31. előtt keletkezett iratok (1264 „tétel”)
 - 1–14. ügyviteli irat,
 - 15–222 műszaki iratok,
 - 223–259 „Koordinációs Központ” iratai,
 - 260–1264 személyzeti iratok.
- b. 1970. jan. 1.–1979. dec. 31. között keletkezett iratok (2278 „tétel”)
 - 1–647 műszaki iratok,
 - 648–650 iktatókönyvek,
 - 651–2278 személyzeti iratok.
- c. 1980. jan. 1. és 1990. febr. 14. között keletkezett iratok (2364 „tétel”)
 - 1–1145 személyzeti iratok,
 - 1146–1245 ügyviteli iratok,
 - 1246–1417 műszaki iratok.
 - 1248–1538 ügyviteli iratok,
 - 1539–1565 műszaki iratok,
 - 1566–1718 ügyviteli iratok,
 - 1719–2010 műszaki iratok,
 - 2011–2013 megsemmisítési jegyzőkönyvek (320 p.),
 - 2014–2091 ügyviteli iratok,
 - 2092–2145 műszaki iratok,
 - 2146–2200 ügyviteli iratok,
 - 2201–2231 műszaki iratok,
 - 2232–2237 ügyviteli iratok,
 - 2238–2275 műszaki iratok,
 - 2276–2287 ügyviteli iratok,
 - 2288–2321 személyzeti iratok,
 - 2322–2364 ügyviteli iratok.

B) Visszatartott (minősített) iratok

- a. 1969. december 31. előtt keletkezett iratok, jegyzékszám: 144/A-63-15-11/2003. (249 „tétel”)
 - 1–3. ügyviteli iratok

Minősítés indoka: 2. § (3) bekezdés, 3 b)-d) pont.
Minősítés ideje 2018–2020.

Megnéztük:

 1. Együttműködés a KGB-vel 1964.
Minősítés indoka: 2. §. (3) bekezdés d) pont, *véleményünk szerint nem indokolt*
 2. Együttműködés a Stasi-val 1964.
Minősítés indoka: 2. §. (3) bekezdés d) pont, *véleményünk szerint nem indokolt*
 3. III/6. osztály (figyelés) 1968. évi munkajelentése.
Minősítés indoka: 2. §. (3) bekezdés b) pont, *véleményünk szerint nem indokolt*

4–6 (élő) objektumdosszié
Minősítés indoka: 2. § (3) bekezdés b) pont.
Minősítés ideje 2012.

7–25. műszaki iratok
Minősítés indoka: 2. § (3) bekezdés b) pont
Minősítés ideje 2029–2048.

Megnéztük: kompetenciahiány,

26–189. személyi anyaggyűjtők
Minősítés indoka: 2. § (2) bekezdés a) pont.
Minősítés ideje 2009–2019.

190–226. Szt-tiszti anyagok
Minősítés indoka: 2. § (2) bekezdés a)-c) pont
Minősítés ideje 2035.

227–229. hálózati személyek anyagai
Minősítés indoka: 2. § (2) bekezdés a) pont
Minősítés ideje 2035.

230–249. K-lakások anyagai
Minősítés indoka: 2. § (3) bekezdés a) pont
Minősítés ideje 2035.

Megjegyzések:

A 226. tételt az iratátadást felügyelő bizottság javaslatára átadták az ÁBTL-nek. A 24., 197–198., 212., 245–246. és 248. tételeket 2007-ben adták át az ÁBTL-nek.

b. 1970–1979. dec. 31. között keletkezett iratok 144/A-63-15-21/2003. (959 „tétel”)

1–60. műszaki iratok
Minősítés indoka: 2. § 3. b.
Minősítés ideje 2050–2057.

Megnéztük: kompetenciahiány.

61. objektum dosszié (élő K-lakás)
Minősítés indoka: 2. § (3) bekezdés b) pont
Minősítés ideje 2050.

Megnéztük

62. *üres szám*

63–146. Szt-tiszti anyagok
Minősítés indoka: 2. § (2) bekezdés a)-c) pont
Minősítés ideje 2035.

147–156. hálózati személyek anyagai
Minősítés indoka: 2. § (2) bekezdés a) pont
Minősítés ideje 2035.

157–186. K-lakások anyagai
Minősítés indoka: 2. § (3) bekezdés b) pont (K-lakás mint módszer!)
Minősítés ideje 2035.

187. *üres szám*

188–218. ügyviteli iratok
Minősítés indoka: 2. § (3) bekezdés b)-d) pont
Minősítés ideje 2010–2030.

Megnéztük az összeset:

188. BM Műszaki Fejlesztési és Operatív-Technikai Csoportfőnökség
1973. decemberi szófiai megbeszélés:

együtműködés értékelése,
együtműködési terv kidolgozása,
együtműködés szervezeti kérdései.

Minősítés indoka: 2. §. (3) bekezdés d) pont, *véleményünk szerint nem indokolt*

189. Bolgár–magyar műszaki tanácskozás
Budapest, 1975. október 20–25.
Minősítés indoka: 2. § (3) bekezdés d) pont, *véleményünk szerint nem indokolt*
190. Azonos jellegű találkozó Budapesten 1975. október.
Minősítés indoka: 2.§. (3) bekezdés d) pont, *véleményünk szerint nem indokolt*
191. Azonos jellegű találkozó, 1978–79. évi terv egyeztetése
Szófia, 1977. dec. 21–25.
Minősítés indoka: 2.§. (3) bekezdés d) pont, *véleményünk szerint nem indokolt*
192. Azonos jellegű találkozó Budapesten 1979. október–november.
Minősítés indoka: 2.§. (3) bekezdés d) pont, *véleményünk szerint nem indokolt*
193. Magyar–csehszlovák technikai együtműködés 1975–76. évre
Minősítés indoka: 2.§. (3) bekezdés d) pont, *véleményünk szerint nem indokolt*
194. Azonos jellegű találkozó, Budapest 1977. december.
Minősítés indoka: 2.§. (3) bekezdés d) pont pont, *véleményünk szerint nem indokolt*
195. Szovjetunió Állambiztonsági Bizottság és MNK BM
operatív-technikai szolgálatok megbeszélése – feljegyzés, 1970.
Minősítés indoka: 2.§. (3) bekezdés d) pont, *véleményünk szerint nem indokolt*
196. Azonos jellegű találkozó a szovjet társszervvel, Moszkva 1973. április.
Minősítés indoka: 2.§. (3) bekezdés d) pont, *véleményünk szerint nem indokolt*
197. Azonos jellegű szovjet–magyar találkozó
A Szovjetunió és Magyar Népköztársaság operatív-technikai
szolgálatok vezetői megbeszélése – jegyzőkönyv, az 1970–1972.
együtműködési terv teljesítése és 1973–1974. évekre együtműködési
terv előkészítése
Minősítés indoka: 2.§. (3) bekezdés d) pont, *véleményünk szerint nem indokolt*
198. Azonos jellegű találkozó a szovjet társszervvel Moszkva 1977. december.

Minősítés indoka: 2.§. (3) bekezdés d) pont, *véleményünk szerint nem indokolt*

199. Azonos jellegű találkozó a szovjet társszervvel
MNK BM és a Szovjetunió Állambiztonsági Bizottság technikai csoportfőnökségek közötti vezetői megbeszélés jegyzőkönyve, 1980–1981. évi együttműködésről. (Budapest, 1979. jún. 25–29.)
Minősítés indoka: 2.§. (3) bekezdés d) pont, *véleményünk szerint nem indokolt*

200. Azonos jellegű találkozóban NDK társszervvel Budapest 1971. szeptember.
Minősítés indoka: 2.§. (3) bekezdés d) pont, *véleményünk szerint nem indokolt*

201. MNK–NDK operatív-technikai csoportfőnökségek vezetőinek tanácskozása. Jegyzőkönyv, Budapest, 1975. október 13–17.
Minősítés indoka: 2.§. (3) bekezdés d) pont, *véleményünk szerint nem indokolt*

202. Azonos jellegű találkozó az NDK társszervével Budapest 1975. október.
Minősítés indoka: 2.§. (3) bekezdés d) pont, *véleményünk szerint nem indokolt*

203. Azonos jellegű találkozó az NDK társszervével, Berlin, 1977. okt. 31–nov. 3.
Minősítés indoka: 2.§. (3) bekezdés d) pont, *véleményünk szerint nem indokolt*

204. Azonos jellegű találkozó az NDK társszervével Budapest 1979. november.
Minősítés indoka: 2.§. (3) bekezdés d) pont, *véleményünk szerint nem indokolt*

205. Lengyel–magyar operatív-technikai együttműködési megállapodás 1972/73. évre – 1971. XI. 23.
Minősítés indoka: 2.§. (3) bekezdés d) pont *véleményünk szerint nem indokolt*

206. Magyar–lengyel operatív-technikai szolgálatok találkozó, 1975. december.
Minősítés indoka: 2.§. (3) bekezdés d) pont, *véleményünk szerint nem indokolt*

207. Azonos jellegű találkozó a lengyel társszervvel, 1977. március.
jegyzőkönyv az 1978/79. évi együttműködésről.
Minősítés indoka: 2.§. (3) bekezdés d) pont, *véleményünk szerint nem indokolt*

208. Azonos jellegű találkozó a lengyel társszervvel 1979. december.

Minősítés indoka: 2.§. (3) bekezdés d) pont, *véleményünk szerint nem indokolt*

209. „Csillag” rendszerrel kapcsolatos technikai anyagok, szovjet együttműködés 1977–1978.

210. Ugyanaz 1979–1980.

211. Carlos operatív figyelése során elkövetett hibák, dekonspiráció 1979. aug.
Minősítése véleményünk szerint nem indokolt

212. BM III/6. Osztály 1969. évi összefoglaló jelentése

Kapitalista országok hírszerzés-gyanús állampolgárainak figyelése, diplomaták, kereskedelmi kirendeltségek munkatársai mozgásának figyelése; katonai beosztású diplomaták mozgásai katonai objektumok közelében stb. – megfigyelések statisztikája, gyanúsak és ellenséges tevékenységek megállapítása, kémkedés gyanúja stb. Nagykövetségek látogatottsága; nyugati elhárítási tevékenységgel összefüggő tevékenységek összefoglaló jelentése.

Minősítés alapja: 2 § (3) bekezdés b) pont, *véleményünk szerint nem indokolt*

213. BM III/6. Osztály 1970. évi összefoglaló jelentése

Hasonló tartalommal mint előbb.

Minősítés alapja: 2 § (3) bekezdés b) pont, *véleményünk szerint nem indokolt*

214. BM III/2. Osztály 1971. évi összefoglaló jelentése

Minősítés alapja: 2 § (3) bekezdés b) pont, *véleményünk szerint nem indokolt*

215. III/2. osztály 1972-es jelentése (figyelési statisztika)

Minősítés indoka: 2.§. (3) bekezdés b) pont, *véleményünk szerint nem indokolt*

216. Ugyanaz 1973.

Minősítés indoka: 2.§. (3) bekezdés b) pont, *véleményünk szerint nem indokolt*

217. Ugyanaz 1974.

Minősítés indoka: 2.§. (3) bekezdés b) pont, *véleményünk szerint nem indokolt*

218. Ugyanaz, 1975. január 1.—1979. jún. 30.

Minősítés indoka: 2.§. (3) bekezdés b) pont, *véleményünk szerint nem indokolt*

219. *üres szám*

220–676. személyi anyaggyűjtők

Minősítés indoka: 2. § (2) bekezdés a) pont.

Minősítés ideje 2019–2028.

677–3463. állományparancsok

Minősítés indoka: 2. § (2) bekezdés a) pont

Minősítés ideje 2051–2058.

- c. 1980–1990. február 14. közötti iratok, jegyzékszám: 144/A-38-3/2005. (1931 „tétel”)
- 1–1025. állományparancsok
Minősítés indoka: 2. § (2) bekezdés a) pont
Minősítés ideje 2059–2068.
- 1026–1028 gyűjtők !!!!
Minősítés indoka: 2. § (2) bekezdés a) pont
Minősítés ideje 2062–2063.
- 1029–1052. ügyviteli iratok
Minősítés indoka: 2. § (3) bekezdés d) pont.
Minősítés ideje 2040.
Megnéztük: együttműködési megállapodások.
1053. ügyviteli irat
Minősítés indoka: 2. § (3) bekezdés d) pont
Minősítés ideje 2008.
Megnéztük: III. Főcsoportfőnökség fejlesztési terve.
- 1054–1060. helyszínrajzok
Minősítés indoka: 2. § (3) bekezdés b) pont
Minősítés ideje 2046.
- 1061–1062. szakdolgozatok
Minősítés indoka: 2. § (3) bekezdés b) pont
Minősítés ideje 2020.
- 1063–1541. személyi anyaggyűjtők
Minősítés indoka: 2. § (2) bekezdés a) pont.
Minősítés ideje 2029–2038.
- 1542–1624. műszaki iratok
Minősítés indoka: 2. § (3) bekezdés b) pont
Minősítés ideje 2010–2069.
Megnéztük: minősítés csak részben jogos (nem indokolt: 1542–1547. elavult híradástechnika, 1544. 1983-as útlevel kitöltési utasítás)
- 1625–1627. résztanulmány, intézkedési terv, éves operatív igény
Minősítés indoka: 2. § (3) bekezdés b) pont
Minősítés ideje 2035.
Megnéztük: *minősítés csak részben jogos* (nem indokolt: 1625. a „figyelés története”, 1526. Bush elnök 1989-es látogatása),
- 1628–1658. iktató és segédkönyvek
Minősítés indoka: 2. § (3) bekezdés b) pont Minősítés ideje 2035–2069.
Megnéztük: *minősítés nem indokolt*, eleve célszerű átadni levéltárnak,
- 1659–1660. (élő) objektumdossierok
Minősítés indoka: 2. § (3) bekezdés b) pont Minősítés ideje 2009–2023.
- 1661–1663. összefoglaló jelentések
Minősítés indoka: 2. § (3) bekezdés b) pont
Minősítés ideje 2033–2038.
Megnéztük: III/2. osztály jelentései 1980–1989.
Minősítés nem indokolt, hasonló iratok tömegével vannak a levéltárban,
- 1664–1853. Szt-tiszti anyagok
Minősítés indoka: 2. § 2. a., c.
Minősítés ideje 2035.

- Megnéztük*: 1664–1675. postás sz-tisztek, jogviszonyuk 1990-ben megszűnt (négyüké tavasszal, nyolcuké július 31-én), a *minősítés nem indokolt*,
1854–1913. hálózati személyek anyagai
Minősítés indoka: 2. § 2. a.
Minősítés ideje 2035.
1914–1917. T-, K-lakások, F- és T-hely iratai
Minősítés indoka: 2. § 3. b.
Minősítés ideje 2035.
1918–1930. ügyviteli iratok
Minősítés indoka: 2. § 2. a.
Minősítés ideje 2020.
1931. BM Belbiztonsági Osztály jelentése
Minősítés indoka: nincs
Minősítés ideje 2024.

A jelenleg őrzött iratok túlnyomó többsége a saját állományra, az sz-tisztekre és a hálózatra kiterjedő, személyzeti jellegű anyag.. Ezek áttekintését nem tekintettük feladatunknak, mindössze 12 aktába tekintettünk be, a c. jegyzék 1664–1675. száma alatt megnevezett iratokba. Ezek a személyek valamennyien postások – és postásként sz-tisztek – voltak, tehát a levél- és csomagellenőrzésben vettek részt. „Jogviszonyuk” 1990. március 31.–1990. július 31. között szűnt meg. Szóbeli közlés szerint Horváth Balázs belügyminiszter az összes szolgálat sz-tisztjét „menesztette”. A megtekintett iratok ezt a közlést teljes mértékben alátámasztották, a 12 főből hétnek 1990. július 31-ével szűnt meg a „jogviszonya”, s az erre vonatkozó iratokat kivétel nélkül az akkori belügyminiszter jegyezte.

Az iratanyag másik nagyobb csoportja a szolgálat (elődszervek) jellegéből adódóan műszaki leírásokat tartalmaz. Ezeket tartalomjegyzékszerűen tekintettük át, szakmai megítélésük kívül esik a kompetenciánkon, de egyes esetekben még így is megállapíthattuk, hogy (pl. a híradástechnika terén) egyértelműen elavult eszközökről van szó. Elképzelhetetlen, hogy bármi aktualitása lehetne, bármilyen ellenséges szándékkal felhasználható lenne a nyugati határsávban tervezett mikrohullámú távközlésnek, a korabeli telefonközpontoknak, vagy akár az 1983-as útlevél-kitöltési utasításának.

A bizottság ugyanakkor úgy ítéli meg, hogy a műszaki jellegű iratok többsége emberjogi és történelmi szempontból érdektelen, feltehetően a szolgálatok számára (legalábbis túlnyomó részben) elavultak. Titkosításuk fenntartása azokban az esetekben indokolt, ha fennáll annak a lehetősége, hogy a (szervezett) bűnözésben „hasznosíthatják” őket.

Az iratok rendkívül szűk csoportját alkotják az elődszervek működéséhez kapcsolódó akták. Ügyviteli értékük ma már egyáltalán nincs, történelmi szempontból viszont annál jelentősebbek, minősítésük fenntartása (általában mondvacsinált ürüggyekkel) egyáltalán nem indokolt. Így a vonatkozó törvény 2. § (3) bekezdése d) pontja alapján („nyilvánosságra kerülése nyilvánvalóan vagy kimutathatóan sértené a Magyar Köztársaság nemzetközi kötelezettség vállalását”) titkosított akták ma már nem létező államalakulatok szolgálataival való együttműködés iratai (akár a hatvanas évekből!). Hasonlóan indokoltatlan a III/2. osztály éves jelentéseinek a titkosítása, a „figyelés” történetéről irt szakmunka, vagy a Bush elnök 1989-es látogatásával kapcsolatos akta.

A szolgálat egyáltalán nem élt azzal a lehetőséggel, hogy ne egész aktákat, hanem a valóban titkos adatokat minősítse.

C) Selejtezett iratok

A bizottság kérésére a szolgálat visszaminősítette és rendelkezésre bocsátotta az 1990 óta végrehajtott selejtezések jegyzőkönyveit. (A visszaminősítések időpontját az alábbi jegyzékben külön kimutatjuk.) Ezek az iratok nyilvánvalóan egy „gyűjtő” részeit képzik, megállapítható, hogy több jegyzéket a bizottság tagjai nem láttak, így nevezetesen:

I-19/702-11/97.,
I-19/702-12/97.,
I-19/702-15/97.,
I-19/702-17-24/97.,
I-19/702-26-30/97. számúak.

Ezekről azt az információt kaptuk, hogy kizárólag 1990. február 14. után keletkezett NBH-, illetve NBSZ-iratok.

Az NBSZ által rendelkezésre bocsátott megsemmisítési jegyzőkönyvek:

- a. I-26-702-1/2006. 1990. február 19.
BM parancsok 1964–1987. (32 irat)
Minősítése 2007. dec. 3. törölve.
- b. I-26-702-1/2005. 1990. június 4. égetés
Államtitkári parancsok, utasítások 1966–1990. (kb. 300 irat)
Minősítése 2007. dec. 3. törölve.
- c. I-26-702-1/2005. 1990. június 4. égetés
Államtitkári parancsok, utasítások, BMH parancsok, BM utasítások 1968–1989. (kb. 180 irat)
Minősítése 2007. dec. 3. törölve.
- d. I-3-151-2/2005. 1990. augusztus 15.
„M” iratok, *N. N. kémtevékenységének dokumentumai 1976–1990.* (212 irat)
Minősítése 2007. dec. 3. törölve.
- e. I-16-702-2/2006. 1990. augusztus 27.
Saját ügyviteli iratok 1980-1989. (33 irat)
Minősítése 2007. nov. 30. törölve
- f. I-16-702-2/2007. 1990. augusztus 27.
Saját ügyviteli iratok 1980–1989. (31 irat)
Minősítése 2007. nov. 30. törölve
- g. I-26-702-1/2005. 1990. október 8. égetés
BM körlevelek, szabályzatok, tájékoztatók 1973–1990. (kb. 500 irat)
Minősítése 2007. dec. 3. törölve

Megjegyzés: 1990-es iratmegsemmisítések

A selejtezések jogszabályt nem sértettek, de formailag nem feleltek meg a szabályoknak, amennyiben nincs feltüntetve az iratokon, hogy a selejtezést végrehajtó személyek (esetenként két-három fő) selejtezési bizottságként működtek.

Jelzésértékű, hogy miközben a törvénytelen iratmegsemmisítések botránya foglalkoztatta a közvéleményt, a III/V, majd az NBH Szakszolgálati és Technikai Igazgatósága iratokat selejtezett – igaz, iratmegsemmisítési tilalom csupán a III/III. csoportfőnökség irataira volt elrendelve 1990. február 14-e után.

Tartalmilag viszont egy-két kivételtől eltekintve a selejtezés szakszerű volt, vagyis „normális” körülmények között valóban selejtezhető iratokat semmisítettek meg.

Valamennyi jegyzőkönyvet „Szigorúan titkos” minősítéssel láttak el, az a) alattit „selejtezésig”, a többinél (helyesen) eleve jelezték, hogy „nem selejtezhető” (utólag az a) alattinál is felülbírálták a téves besorolást). A minősítést a Ttv.-nek megfelelően (bár nem következetesen) többször (utoljára 2006. júniusában) felülvizsgálták, és 2011-ig fenntartották.

- h. I-19/702-1/97. 1991. június 3.
„DTÜK”-ben tárolt ügyviteli iratok 1971–1985. (2569 irat)
Minősítése 2007. nov. 28. törölve.
- i. I-19/702-2/97. 1991. június 4.
„DTÜK”-ben tárolt ügyviteli iratok 1986. (629 irat)
Minősítése 2007. nov. 28. törölve.
- j. I-19/702-4/97. 1991. június 26.
„DTÜK”-ben tárolt ügyviteli iratok 1988. (706 irat)
Minősítése 2007. nov. 30. törölve.
- k. I-19/702-5/97. 1991. július 4.
„DTÜK”-ben tárolt ügyviteli iratok 1977–1985. (878 irat)
Minősítése 2007. nov. 28. törölve.
- l. I-19/702-6/97. 1991. július 25.
„DTÜK”-ben tárolt ügyviteli iratok 1971–1985. (2569 irat)
Minősítése 2007. nov. 30. törölve.
- m. I-19/702-8/97. 1991. szeptember 12.
„DTÜK”-ben tárolt utasítások, parancsok 1956–1989. (1252+? irat)
Minősítése 2007. nov. 28. törölve.
- n. I-19/702-9/97. 1992. október 21.
„DTÜK”-ben tárolt ügyviteli iratok 1986–1990. (293 irat)
Minősítése 2007. nov. 30. törölve.
- o. I-19/702-10/97. 1992. október 28.
„DTÜK”-ben tárolt ügyviteli iratok és iktatókönyvek 1986–1990.
(20 dosszié /iratgyűjtő/, 30 iktatókönyv)
Minősítése 2007. nov. 30. törölve.
- p. I-19/702-13/97. 1993. szeptember 6.
„DTÜK”-ben tárolt ügyviteli iratok és iktatókönyvek 1986–1987.
(9 dosszié, 12 iktató és segédkönyv)
Minősítése 2007. nov. 28. törölve.
- q. I-19/702-14/97. 1993. szeptember 17.
„DTÜK”-ben tárolt ügyviteli iratok és iktatókönyvek 1984–1988.
(2 irat, 33 dosszié, 4 iktató és segédkönyv)
Minősítése 2007. nov. 30. törölve.
- r. I-19/702-16/97. 1993. október 19.
„DTÜK”-ben tárolt ügyviteli iratok és iktatókönyvek 1986–1987.
(2 irat, 39 dosszié, 2 iktató és segédkönyv)
Minősítése 2007. nov. 28. törölve.

Megjegyzés: 1991–1993. közötti iratmegsemmisítések

Az NBH Szakszolgálati és Operatív-Technikai Igazgatósága módszeresen megsemmisítette elődszerve szinte összes 1956–1990 közötti ügyviteli iratát, beleértve az általános selejtezési tilalom alá eső iktatókönyveket is. Ezzel törvénytértést követtek el!

A jegyzőkönyveket változatlanul „Szigorúan titkos” minősítéssel látták el, a fenti jegyzőkönyvekkel és a Ttv.-vel ellentétben a bizottság kéréséig a minősítést egyetlen alkalommal sem vizsgálták felül.

- s. I-19/702-25/97. 1994. február 21.
ügyviteli iratok 1987–1992.
(10 irattári tétel)
Minősítése törölve.
- t. I-19/702-31/97. 1995. január 17.
ügyviteli iratok 1987–1989.
(5 irattári tétel)
Minősítése törölve.
- u. I-19/702-106/97. 1997. szeptember 17.
Beléptetéssel, stb. kapcsolatos iratok 1972–1990.
(9 tétel)
Minősítése törölve 2007. nov. 27.
- v. I-19/702-118/97. 1997. október 7.
telefonkönyvek 1983.
(3 db)
Minősítése törölve 2007. dec. 3.
- w. I-1/702-9/99. 1998. február 20.
Humánpolitikai Főoszt. adattárából iratok 1980–1989.
(10 adattári tétel)
Minősítése törölve 2007. dec. 3.
- x. I-1/702-77/99. 1998. február 9.
Közgazdasági Főoszt. adattárából iratok 1984–1986.
Számviteli bizonylatok
Minősítése törölve 2007. dec. 3.
- y. I-1/702-78/99. 1998. február 9.
Közgazdasági Főoszt. adattárából iratok 1984–1990.
Számviteli bizonylatok, gazdálkodás iratai
Minősítése törölve 2007. dec. 3.
- z. I-1/702-779/99. 1998. február 9.
Közgazdasági Főoszt. adattárából iratok 1984–1987.
Számviteli bizonylatok, készletnyilvántartások
Minősítése törölve 2007. dec. 3.
- aa. I-1/702-779/99. 1998. február 9.
Közgazdasági Főosztály adattárából iratok 1984–1987.
Számviteli bizonylatok, készletnyilvántartások
Minősítése törölve 2007. dec. 3.

Megjegyzés: 1994–1998. közötti iratmegsemmisítések

Az előző időszakhoz képest a selejtezési jegyzőkönyvek már legalább hivatkoztak belső szabályozásra (NBH 1992-es Iratkezelési Szabályzata stb.), és a mindenkori selejtezéseket az NBH levéltári szakértője (dr. Szántó Ferenc) „jóváhagyta”. Az 1995. július 1-jével hatályba lépett Levéltári törvény kormányzati szervek esetében a selejtezések engedélyezésénél kizárólagosan a MOL illetékességét ismerte el. A MOL selejtezési jogkörét a levéltár és a Polgári Nemzetbiztonsági Szolgálatok között létrejött együttműködési megállapodás szerint egy 1992. február 27-én a Művelődési Miniszter és a TNM megállapodása alapján az NBH-nál kinevezett levéltáros látta el 1998.

március 13-ig. Minősített iratok selejtezését a fenti időponttól törvény tiltotta. A jegyzékekből nem állapítható meg, hogy egyáltalán sor került-e az ezután megsemmisített iratok visszaminősítésére.

Az 1995. július 1-jét követő iratmegsemmisítések tehát egyértelműen törvénytörtek voltak.

- bb. I-1/702/2-2/01. 1999. február 19. égetés
Közgazdasági Főosztály adattárából iratok 1984–1992.
Pénzügyi, költségvetés, B-ellátmánnyal kapcsolatos iratok
Minősítése törölve 2007. dec. 3.
- cc. I-3/702-7-3/03. 2001. február 27.
221. Főosztály iratárában lévő iratok 1986–1990.
Előadói munkakönyvek, ügyeleti naplók, stb.
Minősítése törölve 2007. dec. 3.

Megjegyzés: A vonatkozó törvényen túl, tudomásunk szerint 1998-ban az NBSZ elismerte a MOL illetékességét (szerződésben vállalt kötelezettséget). Ennek ellenére hiányzik a selejtezések levéltári jóváhagyása.

- dd. I-1/702-2-6/04. 2002. február 28. égetés
Analitikus pénzügyi és anyag-technikai nyilvántartások 1988–1990.
162 „lap karton”, 4,7 ifm. irat.
Minősítése törölve 2007. dec. 3.

Javaslat: a kormány kérje fel a MOL főigazgatóját, az NBSZ (illetve jogelődje) 1990. február 14. utáni iratkezelési (stb.) szabályzatainak, selejtezési jegyzőkönyveinek vizsgálatára. Kérjen tájékoztatást arról, hogy ezek a bizottságnak átadott jegyzékeken kívül érintettek-e 1990. február 14. előtt keletkezett iratokat.

D) Iratátvétel

- a. k. n. (a bizottságnak átadott átadás-átvételi jkv. szerint) NBH-tól átvett iratok 78 zárt boríték (Szt-tisztek anyagai?)
- b. k. n. (a bizottságnak átadott átadás-átvételi jkv. szerint) NBH-tól átvett iratok „volt »SZT« állomány anyagai”,
521 dosszié, 1083 karton, 7 adatlap, 1 boríték.
- c. 13-193/2001. 2001. június 21.
BM Külügyi Oszt. iratai (személyi dossziék, ellenőrzési anyagok)
1967–1990.
„29 zárt doboz”, 3,48 ifm, 676 tétel.
Az iratok egy részét átadták az ÁBLT-nek.

Jelenlegi ismereteink szerint az NBSZ automatikusan megörökölte a III/V. Csoportfőnökség iratait, ezek nem is „mozogtak”, tehát 1990-ben is a III/V. objektumaiban voltak. A BM Operatív Nyilvántartásának széthordásában a szolgálat nem vett részt, a rá vonatkozó iratokat az NBH csak a szétválás után adta át. Ennek jegyzéke tudomásunk szerint az NBSZ-nél nem áll rendelkezésre.

Összefoglalva: az NBSZ – leginkább az 1990. és 1995. között lezajlott iratmegsemmisítések következtében – rendkívül elenyésző mennyiségű 1990. február 14-e előtt keletkezett irattal rendelkezik. A bizottságnak nem feladata (mint ahogy más esetben sem) a büntetőjogi felelősség kérdésének tisztázása, azt azonban egyértelműen megállapítja, hogy a selejtezések jelentős része nemcsak szabálytalanul, hanem törvénysértően is zajlott. Gyakorlatilag az 1989 decemberében megkezdett iratmegsemmisítések kiterjesztését jelentette jogállami körülmények között.

Ennek következtében a bizottságnak esélye sem volt arra, hogy felmérhesse az 1990. február 14-e előtti iratok sorsát. Az általunk megvizsgált iratok túlnyomó többségét a 2003. évi III. törvény nem egyértelmű passzusainak kiterjesztő értelmezésével, véleményünk szerint nehezen indokolható módon tartották vissza minősített iratként.

Ahogy jeleztük, érthetetlen, miként lehet nem létező államalakulatok nem létező titkosszolgálatával történt együttműködés iratai esetében a törvény 2. § (3) bekezdés d) pontjára hivatkozni. Ez ugyanis indokoltan veti fel azt a kérdést, hogy milyen nemzetközi kötelezettségvállalása lehet a Magyar Köztársaságnak (2003-ban!) a Stasival szemben.

Hasonlóan indokolatlan olyan iratok minősítése is, mint amilyen a „figyelés” történetéről szóló feldolgozás, vagy az 1983-as útlevél kitöltési utasítása. A korszak tanúi és a történészek nem lepődnek meg azon, hogy ez utóbbi a maga idejében titkos volt, holott semmi mást nem tartalmazott, minthogy az egyes rovatokba mit kellett beírni. Arról nem is beszélve, hogy a hivatkozott útlevelet már réges-rég kivonták a forgalomból.

A Carlos követését elemző irat azt részletezi, hogy az NBSZ elődszerveinek munkatársai a figyeléskor milyen sorozatos, elemi hibákat követtek el, s az irat tartalma alapján úgy tűnik, valójában csakis maga a szakmai kudarc a titok. Ehhez a titkosításhoz aligha fűződhet érdeke a Magyar Köztársaságnak és (szerencsés esetben) nemzetbiztonsági szakszolgálatának.

A megvizsgált személyzeti jellegű iratok azt bizonyítják, hogy a 2003. évi III. törvénynek a továbbszolgálókról szóló passzusa a valósághoz képest eufemizmus. Az iratokból egyértelműen kiderül, hogy Horváth Balázs belügyminiszter elbocsátotta az egész sz-tiszti állományt, de ezt nem tehetette meg 1990. február 14. előtt, már csak azért sem, mert a Magyar Köztársaság első demokratikusan megválasztott kormánya 1990. május 2-án lépett hivatalba.

Vagyis a „továbbszolgálat” mítosza arra is alkalmas, hogy összemossa a különbséget diktatúra és demokrácia között, a konkrét esetben: államvédelem és nemzetbiztonság között.

A bizottság erre kijelölt tagjai kizárólag postai alkalmazottak irataiba tekintettek be. Nem vitás, hogy tevékenységük nem sorolható a szokásos „ügynök” kategóriába. Az a tény azonban, hogy az „ügynöközés” a mindenkori napi politika eszközüvé vált, nem lehet indok az iratok minősítésének fenntartásához. A történészi-levéltárosi szakma és a „politika” közös felelőssége, hogy a közvélemény képes legyen ezt a „jelenséget” a valóságnak megfelelően látni és értelmezni.

Az NBSZ által őrzött vonatkozó műszaki jellegű iratok tartalmának megítélésében a bizottság nem kompetens, nyilvánvalóan vannak közöttük mára elavultak is, ugyanakkor ezeket célszerű a bűnözés akadályozása érdekében továbbra is titokban tartani. Megfelelő jogi formát kell találni tehát arra, hogy *kivételként* az ilyen iratok ne váljanak nyilvánossá.

Jelentés a Katonai Felderítő Hivatalban levő 1990. február 14. előtti iratokról

Az elődszervek szervezeti fejlődése és feladatköre

A magyar katonai felderítés és elhárítás 1950-ig szervezetileg nem határolódott el teljesen egymástól. A trianoni békeszerződés ratifikálása után a Hadügyminisztérium VI. Főcsoportjának (Vezérkar) 2. Osztálya, az ún. Nyilvántartó Iroda irányította a hírszerzést és a kémelhárítást. Miután 1938-ban a bledi nemzetközi konferencia kimondta az országok fegyverkezési egyenjogúságát, a Vezérkar ismét nyíltan működhetett. A HM VI-2. Osztálya a VKF 2. Osztálya elnevezést kapta, ezen belül a hírszerzést a Központi Offenzív Alosztály, a Nyilvántartó Alosztály (értékelő részleg), az Attasécsoport és az X-csoport (lehallgatás és rejtjelfejtés) végezte. A Defenzív Alosztály az elhárítás feladatait és politikai rendőrségi funkciókat látott el, üldözte az antifasiszta ellenállókat. Ez a struktúra állt fenn a Horthy-korszak végéig.

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány honvédelmi minisztere 20269 (Eln. IV.) 1945. sz. átiratában 1945. március 12-én kérte a Szövetséges Ellenőrző Bizottság jóváhagyását: „a Honvédelmi Minisztérium keretében a katonapolitikai defenzív és offenzív hírszerző osztályt felállíthassam”. Az osztály célja: „a honvédség keretein belül a fasiszta, reakciós tevékenység elleni küzdelem, az ellenséges hírszerzés aktív megakadályozása és a hírszerzés offenzív végrehajtása az ellenség által még megszállott területeken”. A SZEB által engedélyezett szervezet csak formálisan tartozott a HM alárendeltségébe, valójában az MKP központi apparátusa irányította. A kormány fővárosba költözése után először az V. ker. Alkotmány utca 5–7., majd a Nádor utca 9. sz. alatt kapott helyet, 1947 nyarán a Zalka Máté Laktanyába került (XI. Bartók Béla út 24–26.). Létszáma 1946-ban elérte a 360 főt (200 katona, 160 civil.)

A Katonapolitikai Osztály elhárító, hírszerző, határügyi és X-alosztályra (gazdasági hivatal, igazoló csoport, jóléti csoport, őrcsoport stb.) tagolódott. Valójában olyanok voltak a körülmények – Magyarország vesztes fél a világháborúban, csekély erejű honvédséggel rendelkező, szuverenitását nagymértékben elvesztett, katonailag megszállt állam –, hogy a Katonapolitikai Osztály külföldi hírszerzést nem végezhetett. Ezzel is összefüggött, hogy a szervezeten belül a kémelhárításnak sokkal nagyobb súlya volt, mint a felderítésnek. Félelmetes hírnevet szerzett azzal, hogy tevékenysége a volt horthysta hadsereg személyi állományának felülvizsgálására összpontosult, közreműködött a volt tisztek igazoló eljárásához szükséges adatok és tények összegyűjtésében, részt vett a háborús bűnösök felkutatásában, szoros ellenőrzés alatt tartotta a volt tiszteket és a velük kapcsolatot tartó polgári személyeket, s az új „demokratikus” hadseregen belül ellátta a katonai elhárítás feladatait. 1947-ben szerepet játszott az ún. köztársaság-ellenes összeesküvés felgöngyölítésében.

A szervezeti változtatások keretében a honvédelmi miniszter 4000. (Eln. 1947. sz.) rendeletére 1947. február 14-től a Katonapolitikai Osztály katonapolitikai csoportfőnökséggé alakult át. Hét osztálya közül az V. volt a Hírszerző Osztály. 1949. február 1-jén az elnevezés Katonai Elhárító Főcsoportfőnökségre változott öt csoportfőnökséggel és több önálló osztállyal. A IV. Hírszerző Csoportfőnökség és a III. Rádiófelderítő Csoportfőnökség foglalkozott hírszerzéssel. Feladata a nyugati fegyveres erők állományának, fegyverzetének, csoportosításának és szándékainak felderítése volt. 1950. február 1-jén jelentős szervezeti változások történtek. Az új elnevezés: HM IV. Főcsoportfőnöksége. Az átszervezés

egybeesett a Magyar Néphadsereg nagyarányú fejlesztésének kezdeteivel. A szervezetből kivált az I. Elhárító Csoportfőnökség, és beolvadt a BM Állambiztonsági Hatóságába.

Az addigi fő profil elvesztése után a fő feladattá a katonai hadászati-hadműveleti hírszerzés vált. A főcsoportfőnökségen 1950-ig csak elhárító kiképzés folyt, 1950 és 1953 között intenzív hírszerző szakképzést szerveztek és megkezdték a külföldi rezidentúrák felállítását, átszervezték és kibővítették a rádiófelderítést. 1953-ban átszervezték az egész katonai felderítő szolgálatot. A honvédelmi miniszter alárendeltségéből a vezérkari főnök közvetlen irányítása alá került. Neve 1953. december 1-jétől: Magyar Néphadsereg Vezérkar 2. Csoportfőnöksége (MNVK-2). Az ez idő tájt kialakított struktúra nem változott meg az 1956-os forradalom után, és kisebb változtatásoktól eltekintve 1990-ig fennállott. Az 1950-es évek végétől az együttműködés a Varsói Szerződés tagállamainak hírszerzéseivel kezdett szervezetté válni. Vállalt kötelezettségei alapján fokozta a katonapolitikai, hadászati, hadműveleti, harcászati és a rádióelektronikai felderítést, erősítette katonadiplomáciai tevékenységét (az 1970-es évek végén 25 magyar katonai attasé hivatal működött).

Az MNVK. 2 Csoportfőnökségének (más néven Felderítő Csoportfőnökségének) nem voltak politikai rendőrségi értelemben vett állambiztonsági feladatai. A katonai hírszerző tevékenység szabályozásáról szóló 6001/1975. sz. MT határozat szerint: „A Magyar Népköztársaság állambiztonságának összehangolt rendszerében a Honvédelmi Minisztérium Vezérkarának Felderítő Csoportfőnöksége katonai hírszerző feladatokat teljesít.” Konkrét feladatai:

- „titkos katonai, katonapolitikai értesülések, adatok, dokumentációk szerzése a szembenálló ellenséges hatalmak és szövetségek katonai erejéről, szándékáról, valamint hadműveleti, harcászati és fejlesztési terveiről”,
- „a Magyar Néphadsereg szervezeti és technikai fejlesztését, kiképzését, valamint hadműveleti alkalmazását elősegítő adatok megszerzése”
- „az érintett szervekkel egyeztetve és velük szoros összhangban, katonai jelentőségű anyagok, eszközök, valamint ipari (hadiipari) termékek előállításai, gyártási leírásainak, mintapéldányainak megszerzése”.⁵³⁹

A katonai hírszerzés esetében az állambiztonsági feladatok tehát a szó szoros értelmében az állam katonai biztonságának megóvását jelentették, de tevékenysége természetesen beleilleszkedett az állampárti berendezkedésbe. Működéséről a honvédelmi miniszter nemcsak a kormányt, hanem a pártvezetést is köteles volt rendszeresen tájékoztatni. Együttműködött a BM állambiztonsági szerveivel (valamint a Varsói Szerződés katonai felderítő szolgálataival), egyeztetések voltak közöttük.

Az együttműködést a 002/1964. sz. honvédelmi és belügyminiszteri közös parancs szabályozta, a BM III. Főcsoportfőnökség egyes részlegei és az MNVK Felderítő Csoportfőnökség közötti együttműködést belügyminiszter-helyettesi, illetve vezérkari főnöki utasítások részletezték. Az együttműködés – amelyet több részleg esetében összekötők mozdítottak elő – kiterjedt az információcserére, beleértve a priorálást és a környezettanulmányozást, hálózati személyek, technikai eszközök átadására. Például a rádióelhárítást a BM alapvetően az MNVK-2 által kifejlesztett eszközökkel végezte. (Ugyanakkor a hivatásos állományból nem voltak áthelyezések a BM állambiztonsági szerveihez és fordítva sem – más szakképzést adott az MNVK-2 tiszti szakiskolája, mint a BM rendőrtiszti főiskolája.) Az egyeztetések keretében a párhuzamosságok és az operatív érdekek ütközésének kiküszöbölésére törekedtek. Az együttműködést áttekintő 1973. május 3-i MN vezérkari főnöki és BM III. főcsoportfőnöki közös jelentésben szorosabb együttműködést az MNVK.2 és a III/I., valamint III/V. között állapítottak meg. A III/III. csoportfőnökséggel fennálló kapcsolatokat zavaró körülmények terhelték, a III/IV-gyel, a

⁵³⁹ ÁBTL 61-a-210/77 45-133-1/75.

katonai elhárítással pedig ténylegesen nem állt fenn kapcsolat. A jelentés többek között indítványozta, hogy a BM III/I. és az MNVK-2 vezetője kössön évenként megállapodást a külképviseleti (főleg diplomáciai és újságírói) státusok hazai és külföldi bázison történő elosztásáról.⁵⁴⁰ A 6001/1975. sz. MT határozat és az 1/1975. sz. miniszterelnök-helyettesi utasítás 1975. június 2-án megerősítette az együttműködést, és hangsúlyozta, hogy „kötelesek átadni a másik szerv tevékenységével összefüggő adatokat.”⁵⁴¹

Az iktatási, nyilvántartási rendszer

Az MNVK Felderítő Csoportfőnökségen párhuzamosan folyt katonainak és állambiztonságinak minősülő tevékenység. Az ügyviteli rendszerben két, szervezetenként is elkülönített, operatív és katonai ügyviteli iroda kezelte az iratokat. Az állambiztonsági tevékenységgel kapcsolatos iratok nyilvántartási rendszerét a rendszerváltást megelőző időszakban az 1976. február 1-jén kiadott MNVK 006. számú parancs szabályozta. A humán forrásból származó „nyers” információk és a rádiófelderítő részlegetől származó információk az Operatív Szolgálattól az Operatív Nyilvántartón keresztül jutottak el a tájékoztató részleghez. A különböző forrásokból érkező adatokat a tájékoztató szolgálat értékelő és feldolgozó munkáját követően jelentések, tájékoztatók formájában juttatták el a katonai felső vezetésnek, a párt- és állami vezetés „illetékeseinek” a katonai nyilvántartó (ma Nemzeti Ügyvitel, vagy Ügyviteli Osztály) nyilvántartási rendszerén keresztül. A Nemzeti Ügyvitel a történeti értékű, a folyó munkában már nem kezelt iratokat (tájékoztató jelentések, ügyviteli iratok) a HM Központi Irattárának adta át megőrzésre (2002-ig).

A ténylegesen állambiztonsági tevékenységet végző Operatív Szolgálat öt osztályra tagolódott:

A-1: Operatív Munkacsoport: az Operatív Szolgálat parancsnokának törzse és adminisztrációja (*Operatív Nyilvántartó*, Kapcsolattartó Alosztály, Utazási ügyintézés, Operatív levelezés);

A-2: Operatív Technikai Támogató Osztály (4 alosztállyal);

A-3: A legális pozícióból folytatott hírszerzés osztálya (3 alosztállyal);

A-4: Illegális (ügynöki) hírszerző osztály (3 alosztállyal – közülük 1986-ban kivált a 3. alosztály és 6. osztály lett Hadműveleti Osztály néven);

A-5: Operatív Személyi Támogató Osztály (4 alosztállyal: illegális, legális tippkutató, környezettanulmányozó, sajtó).

Az Operatív Szolgálat által készített állambiztonsági vonatkozású iratok, a kívülről, főleg a BM III. Főcsoportfőnökségéről érkezett iratok, a levelezés kezelését az Operatív Nyilvántartó (ma Műveleti Nyilvántartó) végezte. Feladata az állambiztonsági vonatkozású iratok nyilvántartása, a személyi (hálózati) adatbázis működtetése és az ezekkel kapcsolatos ügyviteli teendők ellátása volt. A szakmai munka segítségével – az MNVK 2. Csoportfőnökség 1975. szeptember 26-án kelt operatív nyilvántartási szabályzata szerint – kiemelt feladata volt „nyilvántartást vezetni a Csoportfőnökség külföldi és belföldi hálózatáról (élő, kizárt, pihentetett, leszakadt, áruló ügynök, megnyert munkatárs, levélcímetulajdonos, »K« és »T« lakás), az utánpótlást biztosító – tanulmányozás alatt álló – személyekről, külföldi társadalmi kapcsolatokról, valamint élő és irattári anyaggyűjtőkben szereplő mindazon személyekről, akik a hírszerzés nyilvántartási kategóriájába tartoznak”.⁵⁴² (A hivatásos állomány hazai vonatkozású katonai személyi anyagával – kivéve a fedőbeosztású tisztek külföldi szolgálatának idejét – a Személyügyi Osztály foglalkozott.)

⁵⁴⁰ ÁBTL 1.111. ÁBMHT 151.

⁵⁴¹ ÁBTL 61-a-210/77 45-133-1/75; 45-133-2/75.

⁵⁴² A 2003. évi III. törvény alapján a második szakaszban a levéltárnak átadott dokumentum ÁBTL (II/Á/6820.)

Az itt működtetett nyilvántartási rendszer, az irattározás bizonyos mértékig eltért a Belügyminisztériumban alkalmazott megoldásoktól. Az iratok útjának nyomon követése a szervezeten belül a gyűjtőrendszer miatt bonyolultabb, ezért indokolt részletesebben bemutatni.

Az Operatív Nyilvántartó szak-alapnyilvántartásainak és iratkezelési segédleteinek nyilvántartására a Főnyilvántartó könyv szolgál. Az első Főnyilvántartó könyvet (1951–1957) mikrofilmen, teljes terjedelmében, a másodikat (1958–1963) és a harmadikat (1963–1972) másolatban, a még minősített adatok letakarásával adták át az ÁBTL-nek. A negyediket 1977. január 1-jén nyitották, és ma is használatban van. 1972–1977 között szélyukkártyás rendszerben folyt a nyilvántartás, amelynek szélyukkártyái nem maradtak fenn, de összes adatukat átvezették az 1977-es Főnyilvántartó könyvbe.

Az 1977-es *Főnyilvántartó könyvből* eredeztetett nyilvántartások három egységre tagozódtak: szak-alapnyilvántartások, iratkezelési segédletek és ügyviteli nyilvántartások.

A *szak-alapnyilvántartások* közé tartozott:

- az intézkedések nyilvántartása (az Operatív Szolgálatot érintő intézkedések, parancsok, éves feladattervek);
- a könyvleltárak (saját készítésű tananyagok, szakdolgozatok, más szervektől kapott, a továbbképzéseknél használt kötetek);
- a filmnyilvántartás (mikrofilmek);
- a pénztárkönyv nyilvántartás (a speciális pénzügyek iratai);
- a fedőneves gyűjtők nyilvántartása (munkaanyaggyűjtők /MA/, az M-dossziéknak felelnek meg);
- a személyneves gyűjtők nyilvántartása (a hálózati személyek és a tippszemélyek valódi nevéen nyitott – betűs – gyűjtői a B-dossziéknak felelnek meg);
- a tisztiszemélyi gyűjtők nyilvántartása (a hivatásos állomány külszolgálati tevékenységének időszakára nyitott – TS – gyűjtők);
- az objektum (lakás) gyűjtők nyilvántartása (LA-gyűjtők: a „K” és „T” lakások gyűjtői).

1976-ban választották ketté a korábban egységesen kezelt személyneves és fedőneves iratokat. A betűrendnek megfelelően a személy feldolgozásával összefüggő, a személy eredeti nevével készített iratok a személyneves (betűs) gyűjtőkbe, a szakmai feladatokkal kapcsolatos, fedőnéven készített anyagok a fedőneves (munkaanyag) gyűjtőkbe kerültek. Az iratokon, illetve a nyilvántartások eredeti szám rovatában megtalálhatók a régi Főnyilvántartó-könyvekből származó nyilvántartási számok.

Az *iratkezelési segédletek* – az ügyviteli munka érdekében – az iratok „forgalmazásának”, nyomon követésének rögzítését biztosították.

Közéjük tartozott:

- a betekintő könyv (a hivatásos állomány betekintési, minősítési joggal rendelkező tagjainak névjegyzéke);
 - az ügyviteli személyikarton-nyilvántartás (ezek a kartonok az iratok hollétének rögzítésére szolgáltak);
 - a belső leírás és munkafüzet-nyilvántartás (a munkával kapcsolatos jegyzetfüzetek regisztrálása);
 - a futár kézbesítőkönyv és kísérő (a belső és külső iratok továbbításának rögzítése).
- Főnyilvántartó könyvi számot kaptak az *ügyviteli nyilvántartások* is:
- a minősített és nyílt iktatókönyvek (ide iktatták az Operatív Szolgálat tevékenysége során keletkezett és az oda érkezett iratokat, az azonos tárgyú iratok éves gyűjtőiveit – ún. iktatókönyvi gyűjtő);

- átjárónaplók (a fel nem bontható, saját kezű felbontásra stb. jelzéssel érkezett iratok regisztrálására szolgált);
- ügyviteli gyűjtők (levelezésre, az osztályok valamely szempont alapján összetartozó anyagainak nyilvántartására, pl. beszámolók, feladattervek.);
- a belső leltárok;
- a megsemmisítési jegyzőkönyvek.

Az operatív munka lezárását követően irattárba kerültek a személyneves (betűs), munkaanyag (MA)-, tiszti személyi (TS), K- és T-lakás (LA) gyűjtők. Az egyéb működési és ügyviteli jellegű iratokat főnyilvántartó-könyvi vagy iktatókönyvi gyűjtőkben, illetve azon szálas iratokat, amelyek nem kötődtek egyetlen gyűjtőhöz sem, de a megőrzésük fontos volt, az ún. éves irattárban (éves irattári belső leltárban) irattározták. Azok a gyűjtők, illetve szálas iratok, amelyekről az iratkezelő operatív munkatárs úgy ítélte meg, hogy megőrzésük a korábbiakban meghatározott határidőn túl nem szükséges, ún. határéves megsemmisítési jegyzőkönyvbe kerültek. Az iratokon fel kellett tüntetni a határévet, amely az őrzési időt és a megsemmisítés évét meghatározta. A nyilvántartó ennek megfelelően vezette megsemmisítési jegyzőkönyvbe, és a határidő lejártáig őrizte az iratokat, majd az éves rovacns után megsemmisítette. Az éves irattárba sorolt iratok – ellentétes rendelkezés hiányában – 5-10 év múltán átkerülhettek a megsemmisítési jegyzőkönyvbe. (Nem világos, hogy milyen kritériumok alapján döntöttek erről.) „Gyűjtözött” iratoknál az iratkezelő egyéb intézkedésének hiányában a kötelező őrzési idő az irattározástól számított öt év volt. A betűs, MA-, TS-, LA-gyűjtőket, valamint az éves irattárban levő dokumentumokat határozatlan ideig irattározták.

Az Operatív Szolgálatot vezető csoportfőnök-helyettes 4/1977. sz. intézkedése alapján 1977 és 1990 között lehetőség volt a felgyülemlett nagy mennyiségű iratanyag mikrofilmezésére, majd az eredeti iratok megsemmisítésére. A mikrofilmezésre érdemes, értékes iratok kiválogatását és más iratok selejtezését egy bizottság végezte. A nyilvántartások (iktatókönyvek), MA-gyűjtők csak mikrofilmezés után, a betűs anyagok közül a tippszemélyek iratai mikrofilmezés nélkül is megsemmisíthetők voltak, az egyéb gyűjtőket és az éves irattárba került iratokat is mikrofilmezték (s az eredetit megsemmisítették), irattározáskor az iratkezelő az anyagra rávezethette mikrofilmezési igényét. A mikrofilmezés 1990-ben technikai okok miatt megszűnt.

Az 1995. évi LXV. törvény hatálybalépése után a határéves megsemmisítési jegyzőkönyvekben regisztrált iratokat átválogatták. Az irattári értékű anyagokat levéltári ellenjegyzésre váró, a tárgy megjelölésével kibővített jegyzőkönyvbe (tárgyas, irattári jegyzőkönyv) vezették át. Esetükben a felügyelő levéltár kijelölésének hiányában nem történt meg a levéltári ellenjegyzés, így megsemmisítésük a határév letelte után is elmaradt. Érdemes lenne friss szemmel újra áttekinteni őket, lehetnek közöttük megőrzésre érdemesek. A határéves megsemmisítési jegyzőkönyvön maradt, történeti forrásértéket nem képviselő, ún. „azonnalos” jelzésű (kapott, illetve többes példányok) iratokat viszont a TÚSZ 524. pontja alapján megsemmisítették. Az persze szubjektív megítéléshez vezethet, bizonytalanságot okozhat, hogy nincsenek egzakt módon meghatározva (talán lehetetlen is) a maradandó értékű iratok kritériumai.

	Jegyzőkönyvek száma	Tétel (db)	
1970 előtt megsem.	3	2.259	
1970-1980 között megsem.	22	14.589	
1980-1990 között megsem.	31	22.767	
1990-2008 között megsem.*	52	36.170	
	Ebből 1990 előtt nyitott és 1990 után megsemmisített	28	19.838
	Ebből 1990 után nyitott és megsemmisített	22	16.222
	Ebből 1990 után nyitott és meg nem semmisített	2	110
III. tv. alapján feldolgozásra került**	23	6005	
Összesen	131	81.790	

1. sz. táblázat Összesítés a megsemmisítési jegyzőkönyvekről

* A jegyzőkönyvekben található 36170 tétel között 1990. február 14. után keletkezett iratok is vannak.

** A feldolgozott tételeket nem semmisítették meg.

Az Operatív Nyilvántartó segédletei között található kartonrendszer a hálózati nyilvántartás adatbázisa. Minden olyan személy, akivel az Operatív Szolgálat valamilyen formában foglalkozott (tippszemély, megnyert, ügynök, kapcsolat, lakásgazda, fedőbeosztású hírszerző tiszt a külföldi szolgálat idején) megtalálható volt ebben a kartonrendszerben. A kartonrendszer adatait az 1980-as években számítógépre helyezték, megkönnyítve ezzel a priorálást. Az MNVK 006/1976-os parancsa elrendelte, hogy a szolgálat 2 db 6-os kartont készítsen, egyet a BM Nyilvántartó 1. Osztálynak, egyet saját használatra. A szolgálatnál már meglévő személyi figyelőkartonok azonban feleslegessé tették a második 6-os kartonlegyártását, így az el sem készült. A tippgyűjtők megsemmisítési jegyzőkönyvre kerülése után a személyi figyelőkartont is visszavonták, és a gyűjtővel együtt megsemmisítették.

Az iratok útja pontosan nyomon követhető a Művelési (Operatív) Nyilvántartó nyilvántartásaiban. Minden kimenő és beérkező iratot nyilvántartásba vettek, és a kezelési bejegyzések rovatban feltüntették az irat későbbi helyét: a gyűjtőt, a belső leltárt vagy a megsemmisítési jegyzőkönyv számát stb.

A nyilvántartási rendszer alapján ennek ellenére nem lehet meghatározni az iratok mennyiségét. Egy főnyilvántartó könyvi gyűjtőszámra éveken át érkezettek és keletkeztettek iratokat, a gyűjtőkbe nagyon eltérő mennyiségű irat kerülhetett, a kivezetések miatt az iratok mozgásának nyomon követése hosszadalmas; a határéves megsemmisítési jegyzőkönyvekben jelzett iratok egy része még létezik, holott a nyilvántartások kivezetésében már selejtezettként szerepel; a mikrofilmezés sem könnyíti meg a mennyiségi felmérést. Bonyolítja a helyzetet, hogy vannak olyan gyűjtők, amelyeket 1990. február 14 előtt nyitottak, és később zárták le, vagy még mindig használatban vannak. Ezeket a gyűjtőket – levéltári, kutatási szempontból helyesen – nem szedték szét az iratok keletkezési időpontja szerint a 2003. évi III. törvény életbelépése után sem, együtt maradtak az összetartozó iratok, így viszont ismeretlen mennyiségű 1990. február 14. előtt keletkezett iratot nem vizsgáltak felül a törvény szempontjai alapján.

A nyilvántartó kötelezettsége az iratok elsődleges kivezetése, de az 1990-es évek törvényi változásai miatt az iratok megtalálásának gyorsítása érdekében egyes esetekben a másodlagos, harmadlagos kivezetések is megtalálhatók a nyilvántartásokban. (Pl. a

Főnyilvántartó könyvben jelezve van a mikrofilmezés, az eredeti irat megsemmisítése, illetve a 2003. évi III. törvény felülvizsgálatának eredménye, száma egyazon gyűjtőnél: Fnyt. 1222. = FN-3522 = 10/054/1548 = II/V-6541; vagy amikor az irat megsemmisítési jegyzőkönyvön volt, de nem semmisítették meg, hanem a 2003. évi III. törvény alapján felülvizsgálták: Fnyt. 1221. = 10/0124/1555 = III/V-183).

A nyilvántartási rendszer megváltoztatására nem került sor, máig folyamatosan működik, pusztán az elnevezés változott Operatív Nyilvántartóról Műveleti Nyilvántartóra. A rendszerváltás időszakában és utána sem történt rendkívüli iratmegsemmisítés.

Az iratok megoszlása, az iratátadások

A rendszerváltás időszakában a BM III. Főcsoportfőnökség megszűnése után a Belügyminisztériumból nem érkeztek állambiztonsági iratok a katonai felderítéshez – és az Operatív, illetve Műveleti Nyilvántartó sem küldött sehova 1990. február 14. előtti iratokat az 1990-es években. Az iratanyag kompakt maradt. Az MNVK 2. Csoportfőnökség jogutódjának (1990. február 14-től Honvéd Vezérkar Katonai Felderítő Hivatala, 1995. december 19-től Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatala) főigazgatója az államtitokról és a szolgálati titokról szóló 1995. évi LXV. törvény hatályba lépése után utasítást adott az 1990. február 14. előtt irattározott rendszerváltás előtti iratok minősítésének felülvizsgálatára, a törvény 28. §-ának megfelelően. Az iratokat a 2003. évi III. törvény alapján szétválogatták, és azóta elkülönítve kezelik a Műveleti Nyilvántartóban, az ún. tartós irattárban. A szétválasztás a kartonrendszerben és az elektronikus adatrendszerben nem történt meg.

A Szakértői Bizottság kérésére a Műveleti Nyilvántartó a rendelkezésére álló nyilvántartásai és adatbázisa alapján az alábbi táblázatot készítette az 1990. február 14. előtt keletkezett néhány irattípus mennyiségéről, sorsukról és őrzésükről (tételszinten).

	Főnyilvántartó- könyv	Fedőneves nyt. k.	Objektum nyt. k.	Tiszti személyi nyt. k.	Személyneves nyt. k.
Keletkezett	2474	1711	99	326	9767
Megsemmisítve	1456	181	6	1	1859
Átadva a 2003. III. tv. alapján	82	23	7	87	2221
Visszatartva a 2003. III. tv. alján	321	669	30	98	2834
Irattárban	388	483	51	137	1951
Aktív	133	24	5	3	902
Átiktatva a Nemzeti ügyvitelre	94	–	–	–	–

2. sz. táblázat Adatok az 1990. február 14. előtt keletkezett iratokról

A táblázatban a főnyilvántartási számok részben gyűjtőket, részben nyilvántartásokat, iratkezelési segédleteket takarnak. A Főnyilvántartó könyv 1456 megsemmisített tétele között túlnyomó részben iratkezelési segédletek (leírónapló, pénztárkönyv, sokszorosító napló,

kézbekötőkönyv stb.) szerepelnek. Az 1859 megsemmisítettként feltüntetett személyneves tételnek csak egy része semmisült meg ténylegesen, a többit átadták más titkosszolgálatnak, vagy a Művelési Nyilvántartó nyilvántartási rendszerén belül máshova vezették át. Az „irattárban” jelzésű tételeken belül az iratok részben 1990. február 14. előttiak, részben utániak, de már lezárultak. Az „aktív” jelzésű tételek az élő anyagok. E táblázat nem tükrözi, hogy mennyi irat tartozott egy-egy tételhez, nincsenek benne adatok az ügyviteli, osztályiratokról, a kívülről érkezett iratokról, de így is nagyon hasznos összesítő számokat tartalmaz az iratfelmérés szempontjából.

Ha a „megtermelt” iratmennyiség nem becsülhető is fel – különösen azért, mert selejtezés esetén a gyűjtővel együtt a gyűjtőívet is megsemmisítették, márpedig csak azon szerepelt, hogy hány irat volt a gyűjtőben, és az egyes iratok milyen terjedelműek voltak (a megsemmisítési jegyzőkönyvekben ezekre az adatokra már nincs utalás) –, a 2003–2005-ben szétválasztott anyag statisztikailag jól elemezhető.

A szétválasztott és elkülönítetten kezelt anyag össz mennyisége 39021 irattétel, 1160210 lap, 85,2 ifm volt (a filmen fennmaradt iratok kockáit is papírlapra átszámítva). Ebből néhány tételt 2000-ben átadtak a Történelmi Hivatalnak: harminc vegyes iratnak tekinthető okmányt 274 lap terjedelemben és ugyanebben az évben további hat iratot 120 lapon.

A 2003. évi III. törvény végrehajtása során a KFH az iratok jelentős részét (40,2 ifm-t) átadta az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárának. Irattételben számolva 26614, a tételek 68%-a került a levéltárba. Irattételben egy-egy gyűjtőt kell érteni a benne levő összes irattal, egy-egy iktatókönyvet vagy más segédletet, illetve egy-egy vegyes, szálas iratot. Ha az átadott iratanyag lapszám szerinti arányát nézzük, egészen más eredményre jutunk: az átadott 345838 lap az összlapszámnak csak a 30%-át teszi ki. Ennek a nagy eltérésnek főleg az a magyarázata, hogy a nagy lapszámú gyűjtők közül viszonylag keveset szállítottak át: az 5055 személyi gyűjtőből 2221-et, a 692 munkaanyag-gyűjtőből mindössze 23-at, a 900 egyéb gyűjtőből 176-ot, a gyakran csak egy-két oldalas vegyes iratanyagból viszont sokat: 31515-ből 23696 tételt.

A 2003–2005 közötti három iratátadási szakasz szerinti bontásban az 1970 előtti iratok közül 8966 tételnek (8,7 ifm, 65676 lap) eltörölték a minősítését. Az átadott iratok jegyzékét elemezve megállapítható, hogy ebből 142 személyi gyűjtő (hálózati személyi és tisztai személyi), három munkaanyaggyűjtő, 94 nyilvántartás, 76 segédlet és 8651 vegyes irat. Saját készítésű volt 5668, kívülről érkezett 3298, elsősorban a BM állambiztonsági részlegeitől (1962-ig zömmel a BM II/1. és II/3. osztályától, 1962 után a BM III. Főcsoportfőnökség III/I. és III/II. Csoportfőnökségtől). A vegyes iratok címszó alá nagyon sokféle iratot sorolunk, főleg ügyviteli, osztályiratokat. A teljesség igénye nélkül felsorolva: jelentés, feladat- és munkaterv, kiképzési terv, javaslat, tájékoztató, helyzetértékelés, összefoglaló, feljegyzés, megjegyzés, jegyzet, átirat, levél, jegyzőkönyv, intézkedés, intézkedés kérése, engedélyezés, véleményezés, szabályzat, munkaköri leírás, betekintés, használati utasítás, műszaki leírás, szolgálati idő igazolása, szolgálati jegy, tanulmány, az Operatív Szemle számai. Mikrofilmen maradt fenn az iratok nagy többsége, 6403 tétel, határidős megsemmisítési jegyzőkönyvön szerepelt 71 tétel, eredeti nyilvántartási számon, tehát eredetiben 2492.

Az 1970–1979 közötti évekből az ÁBTL-nek átadott 10578 tétel közül 872 személyi gyűjtő, nyolc munkaanyaggyűjtő, 106 egyéb gyűjtő, 19 nyilvántartás, 9573 tétel vegyes irat volt; más bontásban 7684 tétel az MNVK.2-n készült, 2894 külső szervtől származott. Nyilvántartási száma szerint 5582 filmszámon, 2289 megsemmisítési számon, 2707 eredeti nyilvántartási számon került az átadási jegyzékre. A harmadik szakasz éveiből (1980–1990) kevesebb, összesen 7070 tételt minősített vissza a KFH: 1207 személyi gyűjtő, 12 MA-gyűjtő, 70 egyéb gyűjtő, 28 nyilvántartás, 281 segédlet, 5472 vegyes irat; 6226 tételt készítettek a

KFH-ban, 844-et külső szervek. Filmszáma volt 684, megsemmisítési száma 3513 (!) és eredeti nyilvántartási száma 2873 tételnek.

Az előbbieket táblázatba foglalva:

Átadott anyagok				
Tárgya szerint	1945–1969	1970–1979	1980–1990	Összesen
Személyi gyűjtők	142	872	1207	2221
Munkaanyag gyűjtők	3	8	12	23
Egyéb gyűjtők	0	106	70	176
Nyilvántartások	94	19	28	141
Segédletek	76	0	281	357
Vegyes iratok	8651	9573	5472	23696
Összesen	8966	10578	7070	26614
Készítő szerint				
Saját készítésű	5668	7684	6226	19578
Kapott	3298	2894	844	7036
Nyt. száma szerint				
Film számon	6403	5582	684	12669
Megsem. számon	71	2289	3513	5873
Eredeti nyilv. számon	2492	2707	2873	8072

3. sz. táblázat Az ÁBTL-nek átadott iratanyag

A Művelési Nyilvántartó rendszeresen foglalkozik a külön kezelt 1990. február 14. előtti iratokkal, betartva a háromévenkénti felülvizsgálati kötelezettséget. 2006-ban 0,2 ifm iratot adtak át az ÁBTL-nek.

A 2003 és 2005 közötti iratfelülvizsgálat folyamán 12 316 tétel minősítését tartották fenn. A fenti bontásban itt a számok a következők: a személyi gyűjtők közül 1970 előtti 489, 1970–1979 közötti 781, 1980–1990 közötti 1564, összesen 2834 maradt (az összes személyi gyűjtő 56%-a), a munkaanyaggyűjtőkből a három szakaszból 289, 239, 141, összesen 669 (96,6%!), az egyéb gyűjtőkből 1970–1979 közötti 547, 1980–1990-es 177, összesen 724 (80%), a nyilvántartásokból 45 1970 előtti, 23 1970–1979 közötti, összesen 68 (32,5%), a segédletekből 2, 3, 197, összesen 202 (36%), a vegyes iratokból 1689, 2855, 3275 tétel, összesen 7819 (25%). Túlnyomó részük saját készítésű: 10 349, a kívülről kapott 1922-vel szemben. Filmnyilvántartási számon az egyes szakaszokban 2285, 2082, 32, összesen 4729, megsemmisítési jegyzőkönyvi számon 144, 1096, 3756, összesen 4996, eredeti nyilvántartási számon 85, 1270, 1236, összesen 2591 tétel minősítését tartották fenn.

A nyilvántartási szám szerinti megoszlásból – mint az átadott iratok esetében is – jól látszik annak jelentősége, hogy a határidős megsemmisítési jegyzőkönyvekre vett 1990. február 14. előtti iratokat nem semmisítették meg 1995 után. 1990 és 1995 között még a korábbi iratselejtezési gyakorlat folytatódott, semmisítették meg határéves megsemmisítési jegyzőkönyvekben szereplő iratokat is, ha eltelt a határév, de soron kívüli iratmegsemmisítésre nem került sor.

Az előbbieket táblázatba foglalva:

Visszatartott iratok				
Tárgya szerint	1945–1969	1970–1979	1980–1990	Összesen
Személyi gyűjtők	489	781	1564	2834
Munkaanyag gyűjtők	289	239	141	669
Egyéb gyűjtők	0	547	177	724
Nyilvántartások	45	23	0	68
Segédletek	2	3	197	202
Vegyes iratok	1689	2855	3275	7819
Összesen	2514	4448	5354	12316
Készítő szerint				
Saját készítésű	2037	3636	4721	10394
Kapott	477	812	633	1922
Nyt. száma szerint				
Film számon	2285	2082	362	4729
Megsem. számon	144	1096	3756	4996
Eredeti nyilv. számon	85	1270	1236	2591

3. sz. táblázat A visszatartott, minősített iratok

Itt rögzítjük, hogy a főigazgatói különjegyzékre az első időszakból 20 tétel (1308 lap), a másodikból 41 (1391 lap), a harmadikból 30 (688 lap), összesen 91 tétel (3387 lap) került.

A jelenleg a KFH-ban tárolt iratokról

A Katonai Felderítő Hivatal minősítési gyakorlatát az iratok nagyon kis hányadán tanulmányoztuk. Tekintve, hogy a 190/2007. évi kormányrendelet csak anonimizált formában engedélyezte a Szakértői Bizottság tagjai számára a betekintést az iratokba, a hálózati személyek és a hivatásos tisztek személyi iratait teljesen kihagytuk a vizsgálódásból. Ugyanúgy jártunk el a fedőneves munkaanyagokkal. A Főnyilvántartó könyvből 71 gyűjtőt, tételt választottunk ki (néhányik több ezer oldalt tesz ki), megkísérelve érdemi, tartalmilag értékes, a minősítés szempontjából nehezebben megítélhető, problematikus dokumentumokat mérlegre tenni. Az a tapasztalatunk, hogy a minősítés határidejét túl magasan szabták meg, sokszor a maximális nyolcvan évben. Az 1990 előtti iratok esetében elegendő volna a minősítések felső határát általánosságban keletkezésüktől számítva harminc évben meghatározni, kivéve az 1990. február 14. után továbbszolgáló hivatásos állományt, a fedőbeosztású tiszteket és a külföldi állampolgárságú ügynököket, valamint az olyan ügyeket, amelyeknek máig tartó hatásuk van, s nyilvánosságra hozásuk akadályozná a KFH zavartalan működését.

A minősítésüket megőrző iratok jegyzékén a visszatartás jogalapját statisztikailag vizsgálva az állapítható meg, hogy az 1970 előtti iratok 40%-a a 2003. III. törvény 2. § 2. bekezdés a) pontja alapján (a személy 1990. február 14. után is az állományba tartozott, vagy titkosan együttműködött a szolgálattal) tartotta meg minősítését, 22%-a a 2. § (2) d) pontja alapján (az illető személyazonosságának felfedése sértené az ország nemzetbiztonsági érdekeit), 4,5% a 2/b pont alapján (az illetőt külföldön hátrány érné), 4% a 2. § 3. bekezdésének e) pontja alapján (a külpolitikai érdekeket sértené), 3,3%-a (3) bekezdés b) pont alapján (a titkos információgyűjtés eszközei, módszerei). Feltűnő, hogy a honvédséget érintő 3/g pontra csupán 1,5%-nál hivatkoztak. (Sőt a második és a harmadik szakasznál e pontra csak kétszer hivatkoztak a minősítők!) A nem említett pontok jelentéktelen számban szolgáltak jogalapul. Az összes tétel egyötödénél (21%) több jogalapot megjelöltek, s az egyik majdnem mindig a (2) bekezdés a) pontja volt.

Az 1970–1979 közötti iratoknál a leggyakoribb a (2) a) pontra való hivatkozás: 47%, a (2) bekezdés a) pontjával kombinált egyéb hivatkozás: 36%. A (2) b) pontra 7% jut, a (2) bekezdés d) pontjára 3%, a (3) b)-re 0,9%, a (3) bekezdés a)-b) kombinációjára 4%. A többi pont alig néhány esetben bizonyult jogalapnak. Még nagyobb mértékben ez a tendencia az 1980–1990-es iratoknál. 3857 tételnél, az összes tétel 72%-ánál a (2) bekezdés a) pont a jogalap, más jogcímmel kombinálva 1324 esetben fordul elő, 25%. A „második helyezett” (3) b) pont 41 hivatkozásával 0,8%-ot ért el. Összességében az állapítható meg, hogy az iratok abszolút többségénél a (2) bekezdés a) pontja a minősítés jogalapja, s még a (2) b) és d)-re is jóval több hivatkozás jut, mint a (3) bekezdésben felsorolt pontokra, amelyek elenyésző számban fordulnak elő.

A minősítő munka apró következetlenségének tűnik, hogy a (2) bekezdés d) pontjára való hivatkozás sokkal gyakoribb az együttműködésüket 1970 előtt megkezdő hálózati személyeknél és operatív kapcsolatoknál, mint az időben közelebb eső „érzékenyebb”, 1970–1990 közötti két évtizedben: 554 fő, szemben a 38, illetve 15 fővel. Találtunk olyan iratokat is, amelyeknél nyilvánvalóan túlzott óvatosság volt a minősítés fenntartása (pl. tippkutatás az 1951-es VIT-en részt vett keletnémet fiatalok körében, K- és T-lakások adatai az 1950–1960-as években).

A (2) bekezdés a) pont döntő aránya azt jelenti, hogy ha a KFH nagyobb mennyiségben kíván a kutatás rendelkezésére bocsátani még minősített iratokat, akkor ezt úgy tudja megtenni, ha rugalmasan értelmezi ezt a pontot, és feloldja a minősítést olyan esetekben, amikor a hivatásos munkatárs vagy a megnyert hálózati személy 1990. február 14. után már nem végzett érdembeli munkát, és még 1990-ben megszűnt a kapcsolata a KFH-val. Amennyiben kifejezetten a kutatás érdekeit tartjuk szem előtt, az is megoldás lehet, ha az említett iratok megőrzik ugyan minősítésüket, de szakmai támogató nyilatkozattal rendelkező, nemzetbiztonsági kockázatot nem hordozó kutatók számára a Katonai Felderítő Hivatal – törvényi felhatalmazás alapján – kutatási lehetőséget, kutatószobát biztosít.

Az általunk áttekintett iratok vizsgálatából az a következtetés vonható le, hogy az 1950-es évek iratai (ezekből nagyon kevés van a Műveleti Nyilvántartóban) szinte mind elveszíthetik minősítésüket, az 1960-as évek iratainál, kevés kivétellel, majdnem ugyanez a helyzet. Időben közeledve tartalmi szempontból természetesen nő az iratok érzékenysége, de még az 1970-es évek átnézett iratainak jelentős része is átkerülhetne a levéltárba. Ezek az iratok, például az éves összefoglaló jelentések, éves munkatervék nagyon becses történeti források, érdemben hozzájárulhatnak a kor teljesebb megismeréséhez.

A jelentés elkészítését nagymértékben megkönnyítette a KFH munkatársainak segítőkészsége, amelyért köszönetünket fejezzük ki.

2. Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

A Történeti Hivatal (TH) létrehozására az 1995-ös iratfeltáró bizottság javaslatára került sor – amint ezt tevékenységének ismertetése során említettük. A bizottság követendő mintának az akkor már széles nemzetközi tekintéllyel rendelkező német „Gauck-hivatalt” tekintette.⁵⁴³

A TH azonban a felállításáról rendelkező törvénynek köszönhetően egészen más pályára kényszerült. A német jogalkotás és a konkrét gyakorlat az emberjogi (információs kárptótlási) elvekből és lusztrációs feladatokból indult ki, az 1996-os hazai törvény azonban, követve az 1994-es Etv. által kijelölt utat, az (eleve kudarcos) átvilágítást tekintette a legfőbb feladatnak. Szinte általános politikai konszenzus határozta meg a TH tágabb környezetét is, amely az állambiztonsági érdekek maximális figyelembevételével próbálta szűkíteni mind az érintettek, mind a széles társadalom (történettudomány) megismerési jogait.

Hangsúlyoznunk kell egyben, hogy itt és a következőkben a kialakult gyakorlattal ellentétben éles különbséget tesszünk a diktatúra állambiztonsági és a demokrácia nemzetbiztonsági érdekei között. Az előbbi működésének lényege ugyanis az alkotmányos alapjogok permanens megsértése.

A törvény eleve – és indokolatlanul – leszűkült a belső ellenség elhárításával foglalkozó III/III. Csoportfőnökség tevékenységére, amelynek iratait egyébként 1989–1990 fordulóján a szolgálatok, sőt maga a BM is nagyrészt megsemmisítette, pontosabban: csak nagyon töredékesen került az anyag a BM-ből a TH birtokába. Az állambiztonsági szempontok abban is érvényesültek, hogy elsődleges és helyenként deklarált cél változatlanul a hálózat védelme maradt, ami viszont nagymértékben eltorzította mind a történettudomány kutatási lehetőségeit, mind a társadalom szembenézését saját múltjával.

Az 1989–1990-es iratmegsemmisítések és az azt követő indokolatlan iratbegyűjtések következtében az állambiztonsági szolgálat addig így-úgy, de használható nyilvántartási rendszere összeomlott. Mindezt súlyosbította, hogy a korábbi állambiztonsági konspiráció folytatásaként a külső (hivatalos és civil) érdeklődők számára a megtizedelt iratokat őrző BM szervezeti egysége, a Dokumentációs Osztály, rejtve maradt. A hivatalos szervek felé a központi irattár, a civilek számára viszont a történeti irattár szolgált konspirációs Patyomkin-faluként.

Eleinte még a jogszolgáltató szervek is azzal szembesültek, hogy a BM iratokat tart vissza, a kilencvenes évek elejétől pedig az érintettek és a kutatók ütköztek hasonló falakba. Az utóbbiak kutatási lehetőségeit lényegesen beszűkítették azzal, hogy csak „névre” kutathattak, még akkor is, ha tudományos kérdéseik megválaszolására, érdeklődésük kielégítésére számos más irat is alkalmas lett volna. A kutató (az érintett) a levéltárakban bevett szokásokkal ellentétben nem konzultálhatott az iratokat kezelő munkatársakkal, ki volt szolgáltatva az iratokkal nem rendelkező, így mindössze a postás szerepét betöltő történeti irattárnak, vagyis csak rendkívül hiányosan informálódhatott a rendelkezésre álló iratokról.⁵⁴⁴

Így az információs kárptótlás legfőbb eszközévé a NOIJ (napi operatív információs jelentések) állambiztonsági miniszterhelyettesi titkárságon őrzött névmutatója vált, esetenként kiegészítve az iratfeltáró bizottság által fellelt dossziékkal.⁵⁴⁵

⁵⁴³ A belügyminiszter meg is hívta Joachim Gauckot Budapestre, így a bizottság tagjai vele is konzultálhattak.

⁵⁴⁴ A történeti kutatások a BM-ben már az 1994-es törvény elfogadása előtt – attól teljesen függetlenül – megindulhattak. 1995-ig, amikor a kutatási szabályzat elkészült, a kutatók nem ismerhették meg a kutatásokra vonatkozó belső szabályozásokat.

⁵⁴⁵ Ebben megkülönböztetett jelentősége volt a Krassó Györgyről vezetett „Lidi” fn. dossziéknak. A Krassóról fennmaradt iratok – mivel ő a demokratikus ellenzék vezető személyisége volt – annak egészét érintették.

Ezt a gyakorlatot kezdetben – kényszerűen – a megalakuló TH is átvette, de ezen belül maximálisan élt anonimizálási „lehetőségeivel”, így a kiadott iratok sok esetben értelmezhetetlenek voltak. Ezen a képtelen helyzeten a TH jogász elnökhelyettesének kinevezése változtatott, aki egyrészt szakított a „minél kevesebb kiadott információ, annál kevesebb gond” alapálláson, másrészt hosszú küzdelem árán elérte a korlátként értelmezhető – és a hivatal gyakorlatában eredetileg így is alkalmazott – jogszabályi helyek megváltoztatását.⁵⁴⁶

Mindezzel együtt azonban a kialakult gyakorlat szerint az „ügynökök” totális titkosításának jegyében a „tettesek” változatlanul maximális védelemben részesültek, miközben viszonylag széles kör számára megismerhetővé váltak a megfigyeltek legszemélyesebb adatai is.

Az 1996-os Etv. elfogadásáig a BM volt a vonatkozó törvény-előkészítés (végrehajtás, stb.) „gazdája”, a TH létrehozása után viszont ezt a feladatot – kormányokat és parlamenti ciklusokat átívelően – a polgári titkosszolgálatokat felügyelő tárca nélküli miniszter (államtitkár) vette át. Ezzel a mindenkori kormányzatok ismét hidat vertek az állam és a nemzet biztonsága között.⁵⁴⁷ A Történelmi Hivatal (majd az ÁBTL) munkájának megítélésében – ennek megfelelően – kiemelkedő szerep jutott és jut az Országgyűlés Nemzetbiztonsági Bizottságának.

A német „minta” gyenge pontja, hogy az állambiztonsági iratokat kiemeli az egységes levéltári rendszerből, olyan iratokat von magához, amelyek egyébként (leginkább) a szövetséges levéltár illetékességébe tartoznának. A német szabályozásnál éppen ez a szakmai kérdés váltotta ki (és váltja ki mind a mai napig) a leghevesebb kritikákat.⁵⁴⁸ Magyarországon viszont a levéltárosi szakma vita nélkül vette tudomásul az önmagában „testidegen” levéltári intézmény létrehozását. Feszültséget leginkább az okozott, hogy a TH munkatársait köztisztviselői státusba sorolták. Nem alaptalanul, hiszen miközben a TH elnöke egyenesen államtitkári besorolást nyert, addig a Magyar Országos Levéltár (MOL) főigazgatója (jó esetben a levéltárosi szakma vezető egyénisége) „mezei” közalkalmazott volt.

Más országokban (például Lengyelországban) viszont a hasonló intézmény sokkal szélesebb jogosítványokat kapott, ennek megfelelően szinte korlátlanul magukhoz emelhetek akár levéltárakban őrzött iratokat is.

Miközben tehát maga az alapötlet, vagyis elkülönülő állambiztonsági levéltár létrehozása, nem ütközött nagyobb szakmai ellenállásba, a konkrét gyakorlatot már komolyabb vita övezte. Ennek megértéséhez ismertetnünk kell néhány levéltári alapszabályt.

A magyar levéltári rendszer a (szinte) általános európai gyakorlatnak megfelelően a proveniencia elvét követi, azaz az iratképzés eredeti rendjének megfelelően őrzi és rendezi az iratokat. Ez határozza meg az iratok keletkeztetésétől az iratok tárolásán, akár selejtezésén át, a levéltári elhelyezéséig az egész „rendszert”.

Alapegysége a „fond”, minden egyes kormányzati, közigazgatási szerv, vállalat, egyesület stb. önálló levéltári fondot alkot. A méretek érzékeltetésére: Budapest Főváros Levéltára (BFL) kereken 3700 fondot őriz.

A Politikai Rendészeti Osztály (1945-ös állapot) a 3700 fond egyikének (BRFK) részét képezi, amikortól viszont ezt az osztályt (ÁVO) a BM alá rendelték, már a MOL

⁵⁴⁶ 1950-től az ÁVH által kezdeményezett büntetőperekben a vádlottak az iratoknak kizárólag a rájuk vonatkozó részét ismerhették meg. Az Etv. – valóban rossz – megfogalmazására hivatkozva a TH „felélesztette” ezt a törvénytelen gyakorlatot.

⁵⁴⁷ Ez a szabályozás – mellesleg – már azért is önkényes, mert a jelenleg létező öt titkosszolgálat közül kettő nem is tartozik a tárca nélküli miniszter (államtitkár) felügyelete alá.

⁵⁴⁸ Ezt a megoldást viszont messzemenően alátámasztotta, hogy a Stasi önálló minisztériumként (a magyar állambiztonsággal ellentétben) az összes érintkező területet (pl. büntetés-végrehajtás) integrálta.

belügyminisztériumi fondjának része. Önálló fonddá attól a határidőtől válik, amikor az ÁVH (1950-ben) országos hatóság lett.

1953-tól viszont, amikor az ÁVH (nevét megőrizve, majd 1956-ban megváltoztatva) beolvadt a BM-be, az irategyüttes megint elveszíti fondjellegét. Az 1990 márciusában megalakuló szolgálatok értelemszerűen (külön-külön) megint önálló fondokat alkotnak.

Mindebből következik, hogy szigorú szakmai szabályok szerint a vonatkozó iratok egy (nagyobb) részének a Magyar Országos Levéltárban, más részüknek a BFL-ben, de a területi elvnek megfelelően a megyei (járási) szervek iratainak a megyei levéltárakban lenne a helye.

Ez holmi (levéltárosi) szakmai okvetetlenkedésnek tűnhet, de csak akkor, ha nem veszünk tudomást arról, hogy nem pusztán a hazai, hanem az egész modern világ levéltári rendszerei ezeken az elveken alapulnak. Azzal is tisztábban kellene (illene) lennünk, hogy a modern bürokrácia működőképességének egyik előfeltétele a Magyarországon (is) a polgárosodással (napjainkban a jogállammal) együtt kialakult – szigorú szakmai elveken nyugvó – levéltári hálózat.

Megjegyzendő, hogy – amint arra már utaltunk – a német MfS (Ministerium für Staatssicherheit, közkeletű nevén: a Stasi) a magyar állambiztonsági szolgálattal ellentétben, fennállásának nagy részében (1953–1990) önálló minisztérium volt, azaz iratanyaga valóban fondot alkot. Kiemelését az egységes levéltári rendszerből emberjogi szempontok indokolták, azaz a vonatkozó törvény a levéltári törvényhez képest eltérő lehetőséget biztosított mind az érintettek, mind a kutatók (egy része),⁵⁴⁹ mind a közvélemény (sajtó stb.) számára.

Ugyanakkor a német hivatalnak kiemelt feladata van (az ilyen formában Magyarországon ismeretlen) politikai képzésben, tevékenységének meghatározó részét éppen ez teszi ki.⁵⁵⁰ Vagyis a Gauck-hivatal megalakulása óta tudatosan, permanensen alakítja a közvéleményt, a társadalomnak a múlttól alkotott képét.

A lengyel társintézmény hasonló feladatokat lát el, miközben komoly államigazgatási szerepet is betölt. Tevékenysége ugyanakkor egyaránt kiterjed a német megszállás és a kommunista diktatúra éveire.

Magyarországon ez egyáltalán nem ilyen evidencia. Az 1994-es törvény semmiféle ilyen célt nem fogalmazott meg, az 1996-os (majd az azt követő) törvények pedig a lehető legszűkebben próbáltak ennek a feladatnak megfelelni. A törvény(ek) végrehajtójaként viszont (egyáltalán nem megalapozatlanul) a TH került az emberjogi kritikák keresztútjébe.

Vagyis Magyarországon (Németországgal ellentétben) a TH működésével kapcsolatos vita nem szakmai kérdésekről alakult ki, hanem az emberjogi szempontok szinte teljes mellőzése miatt. Amíg Németországban a „hivatal” az érintettek jogait próbálta, próbálja maximálisan érvényesíteni, addig magyar „pandanja” (legalábbis kezdetben) ezt korlátozó bürokratikus intézménynek tűnt.

Magyar sajtóosságának tekinthető továbbá, hogy az ÁVH és utódai által gyakorolt iratbegyűjtések (majd részleges visszaszolgáltatások) következtében különösen a jogszolgáltató szervek iratai végzetesen elszakadtak egymástól, ami összeegyeztethetetlen a jogállamiság kritériumaival. (Adott levéltárban csak hiányosan vannak meg a politikai periratok, nem minden esetben egyértelmű, hogy az igazságszolgáltatás milyen módon zárta le az ügyet.) Amint korábban ismertettük, az 1995-ös iratfeltáró bizottság – a TH megalakulásától függetlenül – javasolta ennek a kérdésnek a rendezését, azaz a periratok átadását az illetékes közlevéltáraknak. A TH – az említett periratokat is tartalmazó – V(vizsgálati)-dossziék öt sorozatát vette át 1997-ben. Közülük az egyik az illetékes

⁵⁴⁹ A törvény a mai felfogás szerint önkényesen különböztette meg („privilegizálta”) a belső kutatókat, ami a közelmúltban magát a hivatalt is veszélybe sodorta. Egyesek ezért felszámolását (a Bundesarchivba való beolvasztását) javasolták, végül, politikai konszenzussal, a kutatói jogosítványokat kiterjesztették.

⁵⁵⁰ Ennek hazai vonatkozású momentuma volt az évtizeddel ezelőtti kiállítás a budai Várpalotában.

levéltáraknak átadásra előkészített népbírói ügyeket tartalmazta. Átadás helyett viszont ezeket besorolták a többi V-dossziéhoz.

Az ellentmondásokat a törvényhozó 2000-ben úgy próbálta áthidalni, hogy szervezetileg is megteremtette a kapcsolatot a működő szolgálatokkal az állam- és nemzetbiztonsági szolgálatok,⁵⁵¹ szaklevéltárává alakítva át a Történelmi Hivatalt.

Már a 2003-as törvény legelső (az emberjogi szempontokból kiinduló) tervezete is fel kívánta számolni a TH-t, helyette (ez esetben ténylegesen jogutódként) az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárának létesítését javasolta. Ezt a változtatást a további törvénytervezetek is megtartották, miközben megszüntették a váltás valamennyi, az intézmény emberjogi és levéltári jellegét erősíteni kívánó valós okát. Ennek egyik – nem pusztán szimbolikus – vonásaként a Levéltárat kivonták volna a polgári szolgálatokat felügyelő tárca nélküli miniszter bármiféle illetékessége alól, és a (levéltárügy egészéhez hasonlóan) a kulturális tárca felügyelete alá helyezték volna.⁵⁵² Az elfogadott törvény viszont az intézmény alapvető változatlansága mellett az új intézmény felállításával pusztán a TH nevét változtatta meg, élén a korábbi elnökkel szemben most már főigazgató áll, a felügyeletet pedig az országgyűlés elnökére ruházta.⁵⁵³ Érdemi változtatásnak tekinthetjük viszont, hogy a 2003. évi III. tv. visszahelyezte az ÁBTL-t a TH eredeti jogállásába, tehát a továbbiakban már nem a működő titkosszolgálatok szaklevéltáraként fungál.

A fentiek tükrében alapvető kérdés, hogy van-e (lehet-e) létjogosultsága a Történelmi Hivatalnak, mai nevén az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárának (ÁBTL).⁵⁵⁴

Németországban az MfS (a katonai felderítéstől eltekintve) lefedte a teljes államvédelmi tevékenységet, Magyarországon 1953-tól, de különösen 1962-től ez sokkal decentralizáltabb formában folyt. Ezt azt jelenti, hogy a 2003. évi III. törvényben nevesített szervek nagy része formálisan független volt az állambiztonsági szolgálattól, miközben maga is látott el állambiztonsági feladatokat. Olyannyira, hogy az ÁBTL iratai szempontjából meghatározó Állambiztonsági Operatív Nyilvántartó Osztály sem volt a III. Főcsoportfőnökség, vagyis az állambiztonsági szolgálat része az utolsó évtizedekben.

Ugyanakkor a főcsoportfőnökség – amint erről a jelentés több részében is említést teszünk – ha elkülönülten is, de betagozódott a BM szervezetébe, vagyis annak más részlegeit is alapjaiban érintette az állambiztonsági tevékenység, az erre vonatkozó iratok. Az államvédelmi és állambiztonsági munka irányítását ugyanakkor 1945-től 1989-ig mindvégig a párt vezető testületei és osztályai végezték. Ezek az iratok (BM, MDP, MSZMP) viszont természetesen a MOL-ban vannak.⁵⁵⁵

Alkotmányossági aggályokat is felvethet egyben az a tény, hogy a MOL-ra (és a többi közlevéltárra) a megismerés szempontjából más szabályok vonatkoznak, mint az ÁBTL-re. Még a 2003. évi III. törvényre is érvényes – bár a korábbi jogszabályokhoz képest kevésbé –, hogy a kutatók lehetőségeit szűkebbre szabja, mint a Levéltári törvény által meghatározott általános szabályok. Maguk a szolgálatok (NBH) is másként viszonyulnak az iratokhoz, azok őrzési helyének függvényében. Az ÁBTL-nél elvégezték a minősített iratok felülvizsgálatát a

⁵⁵¹ Az 1995-ös iratfeltáró bizottság – utalások szintjén – eleve elutasította a szolgálatok által akkor még hirdetett „jogutód” szemléletet. A szakértői bizottság pedig meglegedettséggel konstataálta, a mai szolgálatok már csak utódszerveknek tekintik magukat.

⁵⁵² A levéltáros szakma saját kompetenciájában részben spontán, részben tudatos formában igyekszik az ÁBTL-t a levéltári hálózatba integrálni.

⁵⁵³ Létezett olyan elképzelés is, amely ezt a jogkört kiterjesztette volna az ÁBTL irányítására is.

⁵⁵⁴ A levéltár nevének rövidítése nem egyértelmű, logikusnak tűnik az ÁSZTL, amit pl. a szolgálatok is használnak, de maga az „érintett”, az ÁBLT rövidítést részesítette előnyben, amit így – ezt a „vitát” eldöntve – hivatkozásukban a kutatók is alkalmazzák.

⁵⁵⁵ A kutatók egy (akár) jelentős részében mindmáig nem tudatosult ez a tény, sokan közülük leszűkítik a kutatást az ÁBTL-re.

2003. évi III. törvénynek megfelelően, a MOL-ban őrzött iratok esetében azonban erre nem került sor. Vagyis még tükröződő (azaz azonos) iratoknál is eltérő lehet a minősítés.

Így pl. a MOL-ban meglehetősen szép számmal vannak olyan állambiztonsági jellegű titkos iratok, amelyek minősítése a 2003. évi III. törvény alapján nem tartható fenn. Magyarán nem az irat, hanem annak őrzési helye határozza meg a megismerhetőséget.

A hatályos törvény az ÁBTL főigazgatója számára elvben lehetővé teszi, hogy a Fővárosi Bíróság erre kijelölt bírójánál az iratok minősítését megtámadja. Jogilag egészen egyedülálló módon azonban nem lehet jelen, amikor a minősítő a titkosítást indokolja. Amint ez már a törvény elfogadását követő vitákban is elhangzott, ennél – azonos tartalmú kereset benyújtása esetén – bármely állampolgárnak sokkal szélesebb jogosítványai vannak, beleértve a fellebbezés jogát is, aminek lehetőségétől a törvény az ÁBTL-t eleve megfosztja.

Elfogadhatatlan, hogy az adott törvény – különböző ürügyekkel – felülírja az általános törvényi szabályozásokat. Mindez az ÁBTL esetében viszont teljesen teoretikus jellegű kérdés, hiszen a főigazgató egyetlenegy esetben sem élt ezzel a nagyon is beszűkített jogosítványával. Nem is tehetette meg, a minősített iratok jegyzékei ehhez ugyanis semmiféle támpontot (információt) nem tartalmaznak. Indokolatlan az is, hogy a Levéltár az iratok egy részénél (a bírói jegyzékeken szereplőknél) semmiféle jogosítvánnyal nem rendelkezik, ezeket a törvény teljes mértékben kivonta az illetékessége alól.

Ezek a tények (és az említett magyar történelmi sajátosságok) amellet szólnak, hogy az ÁBTL-t be kellene olvasztani a MOL-ba, ahol (úgy-ahogy) helyreállítható lenne az iratok eredeti rendje. Megítélésünk szerint ez valóban alapkérdés, amelynek eldöntése (egyébként bármennyire indokolt) nem történhet kizárólag levéltári szakmai kritériumok alapján.

Iratátvételek

A Történeti Hivatal 1997-es megalakulásakor 2421,80 ifm iratanyagot vett át a BM Dokumentációs Osztályától. Megalakulásakor a TH még 3234 ifm-re becsülte ezt a mennyiséget, amit végül – a jelenlegi épületbe költözés utáni – 1999-es állományrevízió pontosított.⁵⁵⁶ Az iratanyag nagy részét az egykori Állambiztonsági Operatív Nyilvántartó Osztály iratai tették ki, ehhez járultak egyes volt állambiztonsági szervektől a BM Dokumentációs Osztály által korábban begyűjtött szórványiratok.

A Dokumentációs Osztály megszüntetését követően – nem azonnal – a TH több menetben átvette annak iratait is:

1999. július 8.	5,52 ifm
1999. október 17.	1,68 ifm
2000. február 28.	1,56 ifm
2000. április 26.	3,28 ifm ⁵⁵⁷

Formálisan (részben) a fenti iratok nem estek a vonatkozó törvény hatálya alá, a kialakult gyakorlat alapján viszont az átadás nagyon is indokolt volt.⁵⁵⁸ Különösen azért, mert az osztály iratai (gyakorlatilag a TH előzmény-iratai) annak megszűnését követően szinte

⁵⁵⁶ A lényeges különbség abból adódott, hogy a korábbi törvénytelen iratmegsemmisítések miatt a TH számos esetben teljesen vagy félig üres levéltári dobozokat örökölt, illetve 1999-re biztosította az iratok szakszerű tárolását.

⁵⁵⁷ A Dokumentációs Osztály irataiban történt kutatásokra, a kutatókra vonatkozó iratokat az IRM 2008. május 14-én adta át a levéltárnak.

⁵⁵⁸ Így pl. esetenként a Dokumentációs Osztály ügyviteli irataihoz csatoltak korábbi (vonatkozó) állambiztonsági iratokat.

gazdátlaná váltak, azokban akár szakszerűtlen „leválogatások” is történtek.⁵⁵⁹ Ugyanakkor előállt az a sajátos helyzet, hogy a TH átvette a saját létrejöttékor felvett átadási-átvételi jegyzőkönyvek BM-es példányát is, mivel azok a Dokumentációs Osztály birtokában voltak.⁵⁶⁰

A megalakulást követően már egyes szolgálatok is adtak át 1997-ben iratokat a TH-nak, az Információs Hivatal (IH) 0,03 ifm-t és a Katonai Biztonsági Hivatal (KBH) 0,40 ifm-t, 1998-ban megint az IH (23,68 ifm-t) és most már a Nemzetbiztonsága Hivatal (NBH) is, 2,20 ifm-t, 1999-ben pedig a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat (NBSZ) 5,92 ifm-t. Ugyanebben az évben a BM is adott át 65,81 ifm-nyi iratot, 2000-ben pedig 220,58 ifm-t, a már említetteken kívül:

1999. augusztus 26.	NKO	50,28 ifm
2000. február 23.	Központi Irattár	1,56 ifm
2000. február 23.	III/1. osztály	0,96 ifm
2000. február 28.	NKO	4,56 ifm
2000. március 9.	NKO	8,16 ifm
2000. március 9.	Központi Irattár	14,52 ifm
2000. március 21.	NKO	3,28 ifm

2000-ben valamennyi szolgálat szállított be kisebb volumenben iratokat, sőt még a Köztársasági Őrezred is (0,40 ifm).

2001-ben a BM három menetben adott át újabb iratokat (NKO 50,04 ifm), illetve ekkor először az Átvilágító Bizottságok is (4,40 ifm). 2002-ben a legnagyobb tételt a Központi Kárrendezési Iroda átadott internálási iratai tették ki (156,64 ifm), amelyek eredetileg a BM Központi Irattárában voltak.

2002 második felében egyes szolgálatok is adtak át újabb iratokat, az IH 13,13, a KBH 1,10, az NBH 16,20 ifm terjedelemben. Ugyanakkor a KBH sajátos módon visszavett a TH-tól 60 hálózati naplót.

Az év legmeglepőbb beszállítója a Magyar Országos Levéltár volt, amely 4,80 ifm – az NBH-tól 1998-ban kapott – iratot adott át, egyébként, de nem melleleg, egyáltalán nem csak az NBH elődszervezeteinek iratait.

2003-ban már egyértelműen a III. tv. hatására megugrott a (most már) ÁBTL-nek átadott iratok mennyisége (kereken 400 ifm), amelynek több mint negyede (119,25 ifm) az IH-tól származott. Még a Határország (HŐR) Felderítő Főosztálytól is kerültek be szórványiratok (0,02 ifm), ami pusztán azért méltó említésre, mert ezeket a Dokumentációs Osztály miniszteri parancssal elvben már 1990-ben begyűjtötte.

A vonatkozó törvény értelmében 2003-ban az 1970 előtti visszaminősített iratokat kellett átadni. Tudva azt, hogy az iratok fennmaradása az idő múlásával hatványozottan csökkent, meglepő, de tény, a következő két évben átadott mennyiség (1970–1990 közötti iratok) alig haladta meg ezt. Holott ekkor már (megint) megjelentek az irátadáók között az Átvilágító Bizottságok (22,56 ifm), vagy az ORFK (19,45 ifm), holott ennek vonatkozó iratait is 1990-ben a BM elvben már egyszer begyűjtötte. A Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálat is átadott 2005-ben 2,64 ifm-nyi iratot. Nem is beszélve az Országgyűlés Hivataláról (0,60 ifm),⁵⁶¹ vagy a Központi Kárrendezési Irodáról (1,08 ifm). A következő két évben (2006–2007) az átadások látványosan csökkentek, összesen 11,32 ifm-t tettek ki.

⁵⁵⁹ Tudomásunk szerint az ezért felelős munkatársat eltávolították a minisztériumból. Elmondás szerint, az akták egy részéből az érdemi iratokat (beleértve az előadói íveket) „kiszedte”, és csak a megkeresést és az arra adott választ hagyta meg.

⁵⁶⁰ Ennek megfelelően ezek ma nincsenek a BM jogutódjának birtokában.

⁵⁶¹ Az Országgyűlés Hivatala viszont mind a mai napig nem adta át a 2003-as törvény által létrehozott, irátadást felügyelő bizottság iratait.

2007-re, azaz tíz év alatt az ÁBTL által őrzött iratok mennyisége 2422,23 ifm-ről 3851-re nőtt. (Ez több mint 50 százalékos növekedés). Ebből 2836,70 ifm a BM-ből került át, 356,33 az NBH-tól, 318,76 az IH-tól, 40,68 a Katonai Felderítő Hivatal (KFH-tól),⁵⁶² 30,24 a KBH-tól és 34,53 az NBSZ-től.⁵⁶³

2008-ban (május 15-ig) a levéltár 0,96 ifm iratot vett át az NBSZ-től,⁵⁶⁴ másolatban háromlapnyi „Vári” fn. tmb-re vonatkozó iratot, illetve két 6/c kartont az NBH-tól, továbbá 11,04 ifm iratot az IRM-től.

A 2003-as törvény alapján történő iratátadásokat a 43/2003. (III.31.) Korm. rendelet szabályozta. Nincs tudomásunk arról, hogy ennek megfogalmazásában a Levéltár bármiféle szerephez jutott volna, de az általános levéltári szabályozások sem érvényesültek.⁵⁶⁵ Nyilván ezzel magyarázható, hogy Levéltárnak az átvételeknél semmilyen jogosítványai nincsenek, semmiféle szakmai normát nem határozhat meg. Az ÁBTL összefoglaló jelentése szerint „a kormányrendelet, mint speciális szabály figyelmen kívül hagyta a levéltári szabályokat, sőt még utalást sem tett arra, hogy azok betartására is figyelemmel kell lenni az átadáskor”. Ennek megfelelően 2003-ban még arra is volt példa, hogy iratokat kötegelve, papírszakokban adtak át.⁵⁶⁶

A kormányrendelet értelmében a Levéltárnak az iratokat a szolgálatok által készített jegyzékek alapján kellett átvennie, még akkor is, ha – a működési iratok túlnyomó többségében – a „tételek” megnevezése teljesen értelmezhetetlen volt (pl. „jegyzőkönyv 15 old.”).⁵⁶⁷ A rendelet még a minimálisan megkövetelendő „dobozjegyzékek” készítését sem írta elő, ilyeneket kizárólag az IH készítette. Számos esetben előfordult, hogy az egyes korábban irattározott (és az irattári számon nyilvántartott) iratokat „élő számmal” adták át. „A tételes iratátvétel során – hangzik az ÁBTL említett jelentése – megállapítható volt, hogy az átadott iratok sorrendje teljesen esetleges, semmilyen logikai rendet nem lehetett felfedezni bennük.”

Az NBH esetében külön gondot okozott, hogy az általa eszközölt 1990 körüli iratbegyűjtések következtében különböző iratképzők (fondok) iratait összekeverve adták át. Így a 2005. január 18-i beszállítás az elődszerv (III/II.) mellett kiterjedt a III/IV., az operatív nyilvántartó, a Külügyi Osztály, az ORFK Útlevel Osztálya, a BRFK és a megyei rendőrfőkapitányságok⁵⁶⁸ állambiztonsági szerveinek irataira. A 2003. évi III. törvény alapján átvett iratok az ÁBTL felmérése szerint összesen tíz (!) különböző fondba tartoznak.

Az önkényesen kialakított „tétel” számos további problémát okozhatott és okozott is. Így a jegyzékeken feltüntetett iktatószám nem a „tételre”, hanem annak – általában – első (esetenként utolsó) iratára vonatkozott. Hasonlóan megtevesztő volt a példányszám is,⁵⁶⁹ ez ugyanis a „tételen” belüli darabszámot kívánta jelölni.

Amint azt a szakértői bizottság a visszatartott iratoknál is konstataulta, a minősítés nem az iratok szintjén zajlott, így azokon fel sincs tüntetve. Az ÁBTL ennek visszájával szembesült, az átvett iratokról hiányzik a minősítések törlése.⁵⁷⁰

⁵⁶² A KFH ügyviteli iratait változatlanul a (HTLM) katonai irattárnak adta át.

⁵⁶³ Az NBSZ elődszerveinek ügyviteli iratait 1995-ig – törvénytelenül – zömében megsemmisítette.

⁵⁶⁴ Feltehetően a jelen bizottság által már addigra feltárt iratok közül.

⁵⁶⁵ A köziratok levéltári átadását az Ltv. 12. §-a, részleteiben a 10/2002. (IV.13.) NKÖM rendelet szabályozza.

Ezek viszont – eléggé el nem ítéhető módon – nem érvényesek a vonatkozó iratokra.

⁵⁶⁶ Később ezt a problémát úgy sikerült megoldani, hogy a Levéltár saját dobozait bocsátotta a szolgálatok rendelkezésére.

⁵⁶⁷ A jelentés szerint „a jegyzékek túlnyomó többségénél az irat tartalmára utaló tárgymeghatározások olyan szűkszavúak és információszegények, hogy valójában az irat tartalmának megismeréséhez egyáltalán nem adnak segítséget”.

⁵⁶⁸ Ezek részben, de csak részben elődszervek.

⁵⁶⁹ Az iratokat a jegyzékekben szereplő adatokkal ellentétben következetesen egyetlen példányban adták át.

⁵⁷⁰ Az ÁBTL 2005. április 30-i feljegyzése.

A Levéltárnak úgy kell(ene) az eredeti rendet rekonstruálnia, hogy az ehhez nem állnak rendelkezésére a nélkülözhetetlen iratkezelési szabályzatok, irattári tervek, amelyek átadására sem a törvény, sem a kormányrendelet nem kötelezte a szolgáltatókat. Alapvetően egyfajta joghézagról van szó, hiszen a polgári szolgáltatók esetében⁵⁷¹ a MOL látja el az iratkezelés ellenőrzését, de ez értelemszerűen csak az 1990 után keletkezett iratokra és szabályzatokra vonatkozik, az 1990 előtti iratoknál viszont az ÁBTL-nek semmi ilyen jogosítványa, feladata nincs. Az iratátadást felügyelő 2003-as bizottság – természetesen – nem tekintette feladatának, hogy bármilyen módon számon kérje a minimális levéltár-szakmai követelményeket.

Az ÁBTL megítélése szerint, az átadásoknál a mennyiségi szemlélet dominált, így számtalan esetben maradandó értéket nem képviselő iratokat vettek át, és „nem kapott elegendő figyelmet a komolyabb forrásértéket képviselő dokumentumok (parancsok, munkatervek, beszámolók, jelentések, ellenőrzések dokumentumai, belső szabályzatok) következetes feltérképezése, majd megfelelő szakmai érdekvédelemmel [nem sikerült] elérni, hogy ezek levéltári kezelésbe kerüljenek”. A szakértői bizottság a visszatartott iratok részleges tanulmányozása alapján messzemenően igazolhatja a Levéltár feltételezését.

Iratátadások

Más helyen (is) behatóan foglalkoztunk azzal a jelenséggel, hogy (különösen) az ÁVH módszeresen begyűjtött egyes szervektől, még levéltáraktól is olyan történelmi értékű vagy jogbiztosító iratokat, amelyek őrzését náluk igazából semmi sem indokolta. Ezek túlnyomó többségét az állambiztonsági központi nyilvántartóban az idők során megsemmisítették, egy részüket levéltárnak adták át, de töredéküket még a TH is „megörökölte”.⁵⁷² Ez utóbbiak többségének átadását egyébként már az Állambiztonsági Operatív Nyilvántartó Osztály is tervezte 1988-ban, de erre akkor nem került sor.

Szakmailag súlyos kérdés, hogy az ÁBTL megbonthatatlan egységként értelmezi-e az átvett iratokat, és megtartja őket, vagy felszámolva a korábbi törvénytelenégeket, átadja az egykor elbitorolt iratokat az illetékes levéltáraknak.

Ilyen iratokat az ÁBTL 2004-ben, illetve 2006-ban adott át a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltárnak 0,02 ifm, a Győr-Moson-Sopron Megyei Levéltárnak 0,04 ifm, a Vas Megyei Levéltárnak 0,05 ifm, a Csongrád Megyei Levéltárnak 0,36 ifm, a Hadtörténeti Levéltárnak 28,75 ifm és Budapest Főváros Levéltárának (BFL) 1,68 ifm iratot.

Megítélésünk szerint az ÁBTL helyesen döntött. Ezek az iratok a levéltár birtokában zömmel „holt” anyagok, mind a levéltári rend, mind a kutathatóság szempontjából valóban az említett általános közlevéltárakban van a helyük.

Ugyanakkor a TH, majd az ÁBTL elzárkózott attól, hogy további iratokat is átadjon, melyeknek ottani őrzése legalábbis vitatható. Két irategyüttesről van szó, nevezetesen a BM Központi Irattárától átvett internálási anyagokról és az Állambiztonsági Operatív Nyilvántartó Osztály, majd a BM Dokumentációs Osztálya által szakszerűtlenül leválasztott – már említett – periratokról, zömmel népbírói töredékiratokról.

Az előbbi esetben a vita tárgyát az képezi, hogy az internálási iratok az ORFK-n és a BRFK-n keletkeztek, méghozzá alapvetően nem a vonatkozó törvény által meghatározott államvédelmi, állambiztonsági szerveknél.

A politikai periratoknál – amint erről már volt szó – súlyosabb a helyzet annyiban, hogy a mai (rendezetlen) gyakorlat következtében egyes konkrét perek iratainak egy része az

⁵⁷¹ A két katonai szolgáltatónál semmiféle levéltári kontroll nem létezik!

⁵⁷² Lásd erről részletesen *A nyilvántartás története és rendszere* c. fejezetet.

illetékes általános közlevéltárban, más része viszont az ÁBTL-ban található. Ez alapjaiban sérti a jogbiztonságot. Az esetleges későbbi vonatkozó eljárásokat (kegyelmi eljárás, perújrafelvétel stb.) beleértve a periratokat szigorúan együtt kell kezelni és őrizni.

Mind az érintettek, mind a kutatók számára gyakran előáll így az a helyzet, hogy nincs, nem is lehet tudomásuk arról, hogy az általuk megismert iratok csak töredékesek, a hiányzókat más levéltárban találhatnák meg. Ráadásul – mint már említettük – a közlevéltárakban és az ÁBTL-ben a megismerés szabályai sem azonosak.

Napjainkban vált közismertté, hogy a Nagy Imre-per anyagait zömmel a MOL őrzi, de maradtak az ÁBTL-ben is meghatározó részek. Így a „főper” hanganyaga az előbbi, a „mellékperé” pedig az utóbbi birtokában van. Ugyanakkor – megítélésünk szerint – a két intézmény ebben a konkrét esetben megtalálta a megoldást, amikor közösen a teljes anyagot digitalizálta.

Valamennyi érintett intézmény munkatársai említették ezt a (többi esetben) még megoldatlan problémát, már korábban felmerült (kijelölendő) száz per hasonló feldolgozása, de megrekedt az ötlet szintjén, illetve egyértelmű, hogy egy ilyen (nagyon is dicsérendő) vállalkozáshoz hiányoznak a szükséges pénzügyi források.

Mindezt részletesen megfontolva, jogszerű megoldásnak azt tekinthető, ha az ÁBTL befejezné a BM-ben megkezdett munkát, és átadná az illetékes általános közlevéltáraknak a még birtokában lévő periratrészeket. Részmegoldásként elfogadhatónak tartja a közös digitalizálás ötletét, a rendkívül nagy költségek a szélesebb körű hasznosulás révén megtérülhetnének.

Tekintettel a probléma súlyára javasoljuk, hogy a megoldás érdekében a három leginkább érintett közgyűjtemény (ÁBTL, MOL, BFL) vezetői közösen keressenek mindenki számára megnyugtató megoldást, és ebbe – a költségkihatások miatt – fenntartóik is kapcsolódjanak be. A jelenlegi törvényi szabályozás ezt egyébként nem zárja ki, sőt kimondottan lehetővé teszi.

Az iratok minősítése

Az 1995-ös iratfeltárási bizottság munkájáról szólva már kitértünk arra a kérdésre, hogy a BM illetékes osztályvezetőjének megítélése szerint a III/III. Csoportfőnökség iratai a köztársaság kikiáltásával már automatikusan elvesztették titoktartalmukat, és ezt a szakvéleményt Boross Péter is magáévá tette, majd éppen ennek nyomán – vitatható módon – a hálózati nyilvántartást újra titkosította.

Annak ellenére, hogy a hálózati nyilvántartás (kartonok és dossziék) a vonatkozó iratok csak egy töredékét képezik, a közvéleményt a titkosításon belül leginkább az a kérdés foglalkoztatta, hogy meg lehet-e nevezni az állambiztonsági szolgálattal együttműködőket. A pró és kontra érvek szélsőségesen megoszlottak, a korlátlan titkosítást az Alkotmánybíróság már 1994-ben alkotmányellenesnek nyilvánította, de a gyakorlat az ezredfordulóig, ténylegesen a 2003. évi III. törvény elfogadásáig nem változott.

A megismerés szintjén (érintettek, kutatók) a korlátozás elvben ma már kizárólag azokra vonatkozik, akik az ügynökbírák felszólítására lemondtak átvilágítás tárgyává tett beosztásukról, tisztségükről, illetve azokra, akik 1990. február 14-e után is (esetleg újra) végeztek hálózati munkát a szolgálatok számára. Az utóbbi megítélése nem az ÁBTL-ről szóló jelentés feladata, az előbbivel kapcsolatban viszont itt kell hangot adni kételyeinknek.

Nem tekintjük meghatározó kritériumnak, hogy a közvélemény (vagy annak egy része) egy adott tényt negatívumként (vagy esetleg pozitívumként) ítél-e meg.⁵⁷³

Ugyanakkor a kialakult helyzetért, a közvélekedés ilyen alakulásáért kimondottan a törvényhozó a felelős, amikor az együttműködést (az átvilágítást) kizárólag formai feltételekhez kötötte. A közvélemény a jogalkotó nyomán képtelen differenciálni, holott az együttműködők egy része a formális beleegyezés ellenére megtagadta az érdemi információszolgáltatást. Ennek feltárására viszont még mindig leginkább – bármilyen hiányosak is – az ÁBTL által őrzött iratok a legalkalmasabbak.

Hangsúlyoznunk kell egyben, hogy ismereteink szerint a TH-ból (ÁBTL-ből) egyetlen esetben sem került ki jogellenesen a hálózatra vonatkozó adat.

A szélesebb közvélemény kizárólag „közszerelő” esetében ismerheti meg, hogy korábban tagjai voltak-e a hálózatnak. Ez a szabályozás mind elvileg, mind gyakorlati kivitelezésében alapjaiban elhibázott. Elvileg azért, mert – törvényi háttér hiányában – még a jogalkalmazók körében sincs semmiféle konszenzus abban, hogy ki tekinthető közszerelőnek, sőt még abban sincs egyetértés, hogy a közszerelő fogalma leszűkíthető-e a politikai élet részeseire. Ráadásul a törvény ezt egyfajta önmeghatározás kérdésévé tette, azaz maga az érintett dönthet arról, hogy közszerelőnek tekinti-e magát.⁵⁷⁴

A helyzetet súlyosbítja, hogy vitatott esetekben a törvény a Levéltárat kötelezi arra, forduljon bírósághoz, és bizonyítsa, hogy a delikvens közszerelő, holott ez eleve meghaladja a Levéltár kompetenciáját. Tudomásul kellene venni a törvényalkotónak is vennie, hogy a Levéltár nem átvilágító szerv, ilyen esetekben feladata kizárólag csak az adatszolgáltatás lehet.

Mint említettük, a tudományos kutatók privilegizálása (ez esetünkben leginkább az ÁBTL-t érinti) például – más körülmények között – Németországban is vitakérdés volt. A vonatkozó törvények (leginkább az Atv. vonatkozó passzusa), még erősebben az Alkotmánybíróság határozatai, maradéktalanul érvényesítik az alkotmány tudomány szabadságát szavatoló kitételeit.

A problémát az okozza, hogy nincsenek (nem is lehetnek) tudományosan definiálható kritériumok a tudományos kutató meghatározására. A klasszikus, valóban demokratikus eljárás szerint például a holland levéltáros leveszi köpenyét, a szolgálati kijáraton kimegy az épületből, majd a kutatók (stb.) számára fenntartott főbejáraton visszatér, bemutatkozik, és most már kutatóként kikéri azokat az iratokat, amelyeknek akár ő maga a referense.

A Gauck-hivatalban viszont – mint láttuk – a belső kutatót eredetileg előjogok illették meg, ő volt az, aki a legkisebb korlátozások mellett ismerhette meg az iratokat. Mint említettük, ez a törvényes gyakorlat kis híján a hivatal felszámolásához vezetett.

Németországban a párt- és Stasi-iratokat kivonták a levéltári törvény időbeli korlátozásai (Sperrfrist) alól. Az előbbieket beolvadtak a Szövetségi Levéltárba, de – egyfajta konszenzus jegyében – kuratóriumot bíztak meg a kezelésükkel kapcsolatos döntések meghozatalára. Nálunk formailag eltérő módon államosították a pártiratokat, majd a levéltári törvény – látszólag német mintára – kuratóriumot állított fel az időbeli korlátozás nélküli (egészen pontosan 15 éves korlátot mellőző) kutatás szabályozásához, amelynek illetékessége a „kutató” elbírálására terjedt ki.

⁵⁷³ A történettudomány (legalábbis annak főiránya) pl. negatívan ítéli meg az MSZMP politikai bizottsági tagságot, mégsem jut senkinek eszébe, hogy titkosítsa az MSZMP vezető testületeinek névsorát. A különbség viszont éppen abban rejlik, hogy a hálózat titokban, „fedéssel” végezte munkáját, ami önmagában, eleve indokolja demokráciában ennek a ténynek a nyilvánosságát. Vagyis a jelenlegi joggyakorlat – ugyan csökkenő arányban – további rétegekkel fedi le a diktatúra titkait.

⁵⁷⁴ A jelentés jelen része megfogalmazóinak egyike a törvény elfogadását követően mint holmi abszurdumot említette tanulmányában, akár miniszterelnök is kijelentheti magáról, hogy nem közszerelő. Bármilyen képtelennek is tűnt ez, azóta akadt miniszter, aki az „eljárás” során tagadta közszerelő mivoltát.

Joggal nem határozott meg a levéltári törvény formai kritériumokat (például tudományos minősítést), hanem arra illetékes (meghatározott kritériumoknak megfelelő) intézmény támogató nyilatkozatához kötötte a kutatás engedélyezését. Ehhez az aspiránsnak mellékelnie kellett például a kutatási tervét. Nyilván a támogató intézmények maguk is disztिंगváltak, különbséget tettek elismert kutatók és outsiders között. A pártiratok esetében ez a gyakorlat – ismereteink szerint – egyetlen esetben sem jelentett problémát.

A 2003. évi III. tv. a kuratórium illetékességét és a pártiratokra alkalmazott szabályokat kiterjesztette az ÁBLT által őrzött (állambiztonsági) iratokra. A kutatói minősítés ezután már gyakrabban váltott ki vitát, különösen, ha a kutató nevesebb „ügynök(ke)” leplezett le a nyilvánosság előtt. A konkrét esetekben azonban egyetlenegyszer sem lehetett kimutatni, hogy a kuratórium a hozzájárás megadásánál gondatlanul járt volna el. Kivétel nélkül érvényesült továbbá az a – helyes – szabály, hogy a kutatók elbírálásában az ÁBTL nem vesz részt.⁵⁷⁵ Vitákat egyébként – természetesen – soha sem a kutatás, hanem az eredmények publikálása keltett, ehhez viszont sem a kuratóriumnak, sem a Levéltárnak nincs és nem is lehet köze.

Megítélésünk szerint az „anomáliák” ez esetben is az eltorzult lusztrációs szemléletre vezethetők vissza, amelynek révén az aktorok (beleértve a közvéleményt) a megnevezést szankcióként értelmezik. Ennek megfelelően lényegesen kisebb vitát váltott ki az a (korábbi) gyakorlat, amelynek során a kutatók gyakorlatilag korlátozás nélkül juthattak hozzá és publikálhatták megfigyeltek személyes, akár kimondottan szenzitív adatait. Ezt a fatális gyakorlatot a 2003. évi III. törvény lényegében eredményesen felszámolta.

Németországban – amint arra már több ízben utaltunk – alapvetően fordított a helyzet, védelmet a megfigyeltek élveznek, a magánszemélyek teljes körűt,⁵⁷⁶ míg a „jelenkor személyiségei” nagyobb nyilvánosságot kénytelenek elszenvedni, de még ez sem terjed ki a magánéletükre. A Stasi hivatásos és nem hivatalos munkatársai viszont kizárólag ez utóbbi védelmet élvezik, tehát magánéletük, intimszférájuk, egészségi adataik védettek, tevékenységük (hivatalos, vagy nem hivatalos) viszont a legszélesebb nyilvánosság számára is megismerhető, vagyis ez a szabály az együttműködés adataira (tényeire) vonatkozik.

Amíg a vonatkozó magyar jogszabályok markáns különbséget próbáltak tenni a megismerés és a nyilvánosságra hozás között, addig a német „logika” éppen fordított. Nem a nyilvánosságot korlátozzák, hanem annak próbálnak gátat vetni, hogy a kutató (bárki) éppen a nyilvánosság kizárásával egyfajta zsarolási adatbankot hozhasson létre. A szlovákok viszont – ennek kivédésére – a naplót tették fel az Internetre.

Határozott véleményünk szerint a diktatúra állambiztonsági szolgálataival való bárminemű együttműködés ténye közérdekű adat. Alkotmányellenes az a kialakult gyakorlat, hogy a tudománytól idegen testületek (például bíróságok) döntenek el, hogy tudományosan megalapozott-e egy megállapítás, vagy sem. Ezzel nem vonjuk kétségbe a jogszolgáltatás illetékességét, amely konkrét esetben elmaraszthatja a kutatót, ha ez gondatlanul vagy kellő körültekintés nélkül (a rendelkezésre álló iratok nem ismeretében vagy figyelmen kívül hagyásával) járt el. Ezzel szemben a mai bírói gyakorlat, amely szerint jogilag az együttműködés eleve nem bizonyítható, alapvetően sérti a tudomány szabadságát, vagyis az alkotmányos rendet.

Ezen belül teljesen abszurd, hogy nem a törvényhozóra, nem is a kutatóra, hanem – mint említettük – egy levéltárra, esetünkben az ÁBTL-re hárul annak bizonyítása, hogy az adott személy közszereplő, holott megfelelő törvényi szabályozás esetében ennek elbírálására maga is alkalmas lenne.

⁵⁷⁵ Az ÁBTL kimutatása szerint fennállásuk, azaz 1998 óta mindössze három kutatási kérelmet utasítottak el, 2005-ben kettőt, 2006-ban pedig egyet. Ez azonban nem tartalmazza azoknak a kérelmeknek a számát, amelyeket kiegészítve újra beadtak, és így már el is fogadtak.

⁵⁷⁶ A róluk szóló iratokban kutatni csak a hozzájárulásukkal lehet.

Eleve helytelen, ha a törvényhozó mulasztásainak, pontatlanságainak feloldását az igazságszolgáltatásra hárítja. Miközben maga a törvény – most már – biztosítja a kutatás lehetőségét, és az Alkotmánybíróság döntése alapján a végrehajtó hatalom nem dönt tudományos kérdésekben, így a kutató státus elbírálásában sem (lásd kuratórium), addig az igazságszolgáltatás magának vindikálja azt a jogot, hogy tudományos kérdésekben ítéletet hirdessen. Mindez alapjaiban korlátozza a tudomány alkotmányban lefektetett szabadságát.

A súlyos problémák és konfliktusok nagyon pontosan jelzik, hogy az ÁBTL feladatainak ellátása során milyen rendkívül kényes terepben mozog, feltétlenül eredménynek kell tekinteni, hogy a törvény hatályba lépése óta nem keveredett „botrányokba”, bár ehhez hozzájárult, hogy működését e téren eleinte (ma már egyre kevésbé) némi „túlbiztosítás” is jellemezte.

Foglalkoztunk – ha messze nem is teljes mélységében – az ÁBTL-ben őrzött minősített iratok kérdésével is. A bizottság tagjaira vonatkozó kormányrendelet (részletesen szabályozott módon) kimondja, hogy a minősített iratokat is megismerhetik, de maga a rendelet nem terjed ki az ÁBTL-re, így itt nem is kezdeményeztük, hogy betekinthessünk a Levéltár által őrzött minősített iratokba. Mindössze annak megállapítására szorítkozunk, hogy például az NBH 2008. május 6-án 25 irat (adat) minősítését tartotta fenn, ez még egy százaléka sincs a korábbinak. A változás ezen a téren tehát látványos.

A 2003. évi törvény alapján átadott, illetve a már a TH birtokában lévő visszaminősített iratok túlnyomó többsége arról tanúskodik, hogy korábbi titkosításukhoz valódi érdek egyáltalán nem fűződött. Maga (a meglehetősen) sokféle kezelési eljárás is elég sajátos volt. Így a KBH 2002. június 19-én 436/10. sz. leadási jegyzékkel 10 lezárt csomagot adott át a TH-nak, „megőrzendő »L« év végéig” megjegyzéssel. Ez egyáltalán nem lehetett egyedi eset, ugyanis egy 2003. július 9-én felvett jegyzőkönyv szerint a 436/5. sz. jegyzékben szereplő csomagot a felülvizsgálat érdekében felbontották, majd nyilván újra le is zárták, mert egy megjegyzés szerint 2004. január 20-án újra felbontották. Egyébként ilyen lezárt csomagok kapcsán lehetett olyan „híreket” hallani, hogy az ÁBTL meg sem kezdte az átvett iratok feldolgozását.

Nem kevésbé sajátos az NBH eljárása, például az általa átadott O-20028 dosszié esetében. Itt az átadásra úgy került sor, hogy a szolgálat 1999 decemberében az irat egyik bekezdését 2017 végéig titkosította. Maga az eljárás ugyan – nem a teljes irat, hanem az adott adat minősítése – kimondottan dicséretes, de a minősítési pecsétet magában a szövegben helyezték el, így annak egy része gyakorlatilag olvashatatlanná vált. Feltehetően arról van szó, hogy a III/II. hány külföldi állampolgárt foglalkoztatott arab vonalon. A 2003-as törvény alapján 2004 novemberében az (egyébként sem indokolt) minősítést ugyan törölte, de az irat megcsonkítását már nem korrigálhatta.

Az esetek nagy részében – az 1990 előtti elveknek megfelelően – a „módszerek védelmére” hivatkozva a szolgálatok az operatív eszközök alkalmazásának a tényét önmagában is titkosították. Ilyen lehetett maga a hálózat szó, annak esetleg a száma, a K- vagy más ellenőrzés. Tapasztalataink szerint ez az elfogadhatatlan gyakorlat a 2003-as törvény alapján sem szűnt meg teljes mértékben.

A rendelkezésére álló idő alatt nem vizsgálhattuk a Dokumentációs Osztálytól átvett iratok minősítésének kérdését. A konkrét iratfeltárás során viszont többször szembesültünk azzal, hogy egyes – a jelen bizottság munkájához nélkülözhetetlen – iratokat az ÁBTL (megítélésünk szerint helyesen) nem kezel titkosként, míg azok másodpéldányait az NBH változatlanul minősítettnek tekinti. Tény, hogy az iratátadást megelőzően – még 1998 tavaszán – a BM Titokvédelmi Osztályának vezetője – részlegesen – megvizsgálta az adott iratok minősítését, és jegyzéket készített azokról az iratokról, amelyek visszaminősítése nem tartozott a BM illetékességébe. Ezen a jegyzéken az inkriminált iratok nem szerepeltek. Nincs

viszont információnk arról, hogy az 1999-től átadott – akár a jegyzékben felsorolt – iratok minősítését fenntartották-e.

Levéltári feldolgozó munka

A TH (ÁBTL) számára az egyik legfontosabb (de nem látványos) feladatot az jelentette, hogy levéltári szempontból rendezze az átvett állambiztonsági iratokat. Mint említettük, ez (szakmailag) azért rendkívül problematikus, mert a levéltár törzsanyaga (eltekintve az 1950–1953 közötti évek anyagától) egy másik levéltár (MOL) által őrzött fond részét képezi. Minden további, a törvény alapján általa őrzött irat még egyértelműbben már nem is fond, hanem állag, amelynek főanyaga (fondja) más levéltárakban van (MOL, BFL, megyei levéltárak).

Megítélésünk szerint a TH fennállásának egyik legsúlyosabb, de szakmailag helyes döntését hozta meg, amikor nem rúgta fel az általános levéltári szabályokat, hanem rugalmasan alkalmazta az átvett iratokra. Ennek megfelelően öt „szekciót” alakítottak ki, és ezekbe sorolták az egyes „fondokat és állagokat”.

Az így kialakított 1. szekció foglalja magában a központi (államvédelmi és állambiztonsági) szervek iratait, tükrözve a nagyobb szervezeti átalakításokat, továbbá más szervek (például rendőr-főkapitányságok) állambiztonsági iratait.

A 2. szekció a „szervezeti egységekhez nem kapcsolódó állambiztonsági iratokat tartalmazza, így a volt „Zárt irattár” anyagait, büntetés-végrehajtási iratokat, a Varsói Szerződés központi operatív adatbázisával (SZOUD) kapcsolatos anyagokat, a személyes szabadságot korlátozó intézkedések iratait, a különböző belügyi információs jelentéseket és végül a személyzeti, munkaügyi és pénzügyi iratokat.

A 3. szekció tartalmazza a nyilvántartásokat, vagyis a központi nyilvántartó és a III/I. Csoportfőnökség által kezelt dossziékat.

A 4. szekció az ún. gyűjteményeket tartalmazza, beleértve az állambiztonsági háttéranyagokat, oktatófilmeket és hanganyagokat, tematikus gyűjteményeket, különböző (ellenséges) szervezetek, személyek tagnyilvántartását, iratait stb.

Az 5. szekció az 1990 után, gyakorlatilag az átvilágító bírák tevékenysége során keletkezett iratokat foglalja magában.

Mint említettük, a konkrét besorolás helyenként – kényszerűen – önkényes, bizonyára lehetne rajta „finomítani”, esetenként módosítani, de ennek nem tulajdonítunk jelentőséget. A kialakított rendszer megfelelően rugalmas, így nem hátráltatja, hanem elősegíti a levéltári feldolgozó munkát.

Az iratok rendezése

Az ÁBTL számára a legnagyobb kihívást az átvett iratok szakszerű rendezése jelenti, és ez még hosszú ideig így lesz. Ez az, amiről a közvélemény, az érintettek és akár még a kutatók is a legkevesebbet (gyakorlatilag semmit sem) tudnak, mindössze akkor szembesülnek vele, ha a levéltár képtelen „megtalálni” a kért iratokat.

A TH az iratok rendezésénél is az általános levéltári elvekből indult ki, akár a fondok kialakításánál. *Alapszinten* rendezettnek tekintjük azt az állapotot, amikor az iratokat fondok és állagok szerint tartják. Ez „normális” levéltárban (Magyarországon nem mindig, de azért általában) az iratátvételekkel automatikusan megvalósul. Az ÁBTL esetében viszont már a fondok szerinti rendezés is rendkívül komoly feladatokat jelent.

Amint említettük, és máshol részletesen ismertettük is, már maga az ÁVH tömegével gyűjtött be olyan iratokat, és olvasztotta be a sajátjába, amelyek más fondoknak a részei. A

TH számára tehát ez azt jelentette, hogy ezeket az iratokat már alapszinten is rendeznie kellett, még hozzá akár darabonként.

Hasonló volt a helyzet a szolgálatok, különösen az NBH által átadott (de akár a még átadandó) iratok esetében is. Ennek az az oka, hogy – ahogy ezt az NBH-ról szóló jelentésben részletesen ismertettük – még 1990-ben (sőt azt követően) is került sor a korábbira nagyon emlékeztető iratbegyűjtésekre, amelyeknek során a III/II. Csoportfőnökség, majd az NBH nem pusztán saját „kint lévő” iratait (illetve az elődszervét) gyűjtötte be, hanem más állambiztonsági szervekét is, sőt akár a BM (nem a III. Főcsoportfőnöksége által keletkeztetett) iratait. Ezeket a jelentés megfelelő része ismerteti, itt csak a jelenségre, illetve a szakmai következményekre hívjuk fel a figyelmet.

A Történeti Hivatalt létrehozó 1996-os törvény annyiban mondott ellent a levéltári „józan észnek”, hogy megpróbálta az egyik csoportfőnökséget leválasztani a minden szempontból szerves egységet alkotó főcsoportfőnökségről, beleértve tehát levéltárit is. Az ezen túllépő 2001-es törvény viszont (levéltári szempontból is) teljesen feleslegesen megterhelte a TH-t a mai szolgálatok iratainak az átvételével is – nemzetbiztonsági szaklevéltárrá alakítva. Ez ugyanakkor csak elvi lehetőség, feladat maradt, mert a mindezt módosító 2003-as törvény hatályba lépéséig egyetlen ilyen irat átadására sem került sor.

Ez a ma is hatályos törvény végül szintén teljesen negligálta az ÁBTL munkáját meghatározó levéltári szempontokat. A kronologikusan elkülönített három szakaszban lefolytatott átadás ugyanis még azokat az összetartozó iratokat is elszakította egymástól, amelyek a szolgálatoknál még együtt voltak. (Értelemszerűen ez a tény a szolgálatok számára is – helyenként lényegesen – megnehezítette az iratok átadását, hiszen azokat nem a kronológia szerint őrizték.)

Ezzel (is) összefügg, hogy az ÁBTL az esetek nagy részében nem fondok szerint, hanem teljesen más rendezést kívánó gyűjteményekként vehette át az iratokat. Ráadásul így van a nyilvántartás jellegű iratoknál is, mint az egyes (különböző típusú) dossziék, amelyeket az ÁBTL (megint szakmailag helyesen) eredeti irattári számuk szerint tárol. Csakhogy miután ezek is számos alkalommal és számos szervtől kerültek a levéltár birtokába, így kényszerűen külön „sorozatok” keletkeztek, ami viszont eleve lehetetlenné tette az eredeti, legtöbb esetben eleve hiányos segédletek (kartonok, naplók) használatát. Ez gyakorlatilag az összes dossziéfajtára érvényes, de volt olyan eset, hogy az eredetileg már iratározott dossziék (vagyis egyetlen „sorozat”) helyett az ÁBTL-ben 11 jött létre. Magyarán: amíg az eredeti állapot szerint minden egyes iratározott dossziének megvolt a pontos helye, most már a vonatkozó konkrét dossziét 11 helyen kellett keresni.

Az iratok változó – de a levéltári rendet következetesen negligáló – átadása a szervesen összetartozó iratok mesterséges szétválasztásával jár. Így pl. az IH Kéthly Anna négy dossziéját három részben adta át, a „leválogatást” helyenként az egyes oldalak szétvágásával oldották meg, esetenként utólag már besorolhatatlan papírfecnik maradtak. Ugyanakkor arra is akadt példa, hogy a szolgálatok „forrásvédelemre” hivatkozva az eredeti iraton (!) törléseket alkalmaztak.

„Normális esetben” a levéltárak azt az irattári rendszert őrzik meg, amelyet a fondképző kialakított. Szerencsésebb (fejlettebb bürokráciával rendelkező) országokkal ellentétben a közlevéltárak is gyakran arra kényszerülnek, hogy ezen a szinten helyreállítsák a már az iratározás során megbomlott rendszert. Ezt nevezik az iratok *középszintű* rendezésének, ekkor az iratokat tételek szerint (tehát a fondokon belüli legkisebb egységig bezáróan) rendezik.⁵⁷⁷ Alapfeltétele, hogy az iratok már fond- és állagszinten is rendezettek

⁵⁷⁷ Itt csak megjegyezzük, hogy a 2003-as törvény végrehajtása során a bevett iratározási szabályokkal ellentétben „tételnek” nevezték az egyes átadott (és visszatartott) irategyűjtéseket, mondván, ezek terjedelme egytől több ezer pagináig terjedhetett.

legyenek. Mindennek hiányában a középszintű rendezés –a hozzáférés alapvető feltétele – már rendezési tervek készítését és nagyon aprólékos levéltári feldolgozást igényel.

A levéltárak csak kivételes esetekben vállalkoznak arra, hogy az általuk őrzött iratok (kis töredékét) *darabszinten* rendezzék. Leginkább az érintettek, de esetenként a kutatók hatékony kiszolgálása érdekében ez az ÁBTL esetében sokkal több esetben szükséges, mint más levéltárakban.

A 2007. november 1-i állapot: az ÁBTL (szerintünk hiteles) kimutatása alapján az általa őrzött 3807,04 ifm iratanyagnak 3,4 százaléka rendezetlen, 9,2 százalékanak rendezése folyamatban volt, és 12,6 százaléka tette ki az említett (számítógépes nyilvántartással már kereshető) többletsorozatokat.

Alapszinten rendezett az iratok 7,4 százaléka, de ezen belül 5,6 százalékhoz nincs további (a keresést, a kutatást előmozdító) segédlet. Darabszintű (ennek megfelelő jegyzékkel is ellátott) rendezettségű az iratok 3,4 százaléka.

A „maradék”, vagyis az iratok mintegy kétharmada középszinten rendezett, de több mint felének még nincs raktári jegyzéke, ugyanakkor a számítógépes rendszer révén ezek is megtalálhatók. Az állandó „tatarozás”, azaz az iratok folyamatos és kényszerű átrendezése sok esetben illuzórikussá teszi a kutatók hivatkozásait, mivel a levéltári jelzetek gyorsan elavulnak. A változásokat a Levéltár nem minden esetben tudja konkordanciajegyzékekkel követni.

Az ÁBTL Levéltári Főosztályának 2007-ben 66 munkatársa volt, ez más levéltárakkal összehasonlítva az őrzött iratanyaghoz képest rendkívül magas szám, csakhogy a fent részletesen ismertetett feladatokat az Iratfeldolgozó Osztály látja el, ahol tavaly az osztályvezetővel együtt mindössze hét munkatárs dolgozott.

Nem tekintettük feladatunknak, hogy bármilyen formában is beavatkozunk az ÁBTL-re is kiterjedő levéltári szakfelügyelet tevékenységébe, vagy bármilyen formában minősítsük a többi osztály munkáját. Mindössze azt szögezzük le, hogy a feladathoz képest a levéltári feladatokat ellátó részleg rendkívül kis létszámmal dolgozik, és ez még akkor is tény, ha a Levéltári Főosztály többi osztálya látja el az itt nem említett, más közlevéltárakban levéltárosok által elvégzendő feladatokat.

1998-ban (beleértve az 1997-es töredékévet is) a TH-hoz 193 kutatási kérelmet nyújtottak be. Ez a szám (ha nem is töretlenül) folyamatosan emelkedett, 2003-ra 367 kérelemre, holott az utóbbi évben az átalakítás miatt a kutatószolgálat április és október között nem is működött. A „csúcspontot” a maga 522 kérelmével a 2005-ös év jelentette, a szám aztán a következő két évben 440-440 kérelemmel „stabilizálódott”. A Levéltár számára azonban az elvégzendő munkát nem a kérelmek, hanem a „kutatási esetek” határozzák meg. Számuk a kezdeti 763-ról 2007-re 2933-ra emelkedett.⁵⁷⁸

A kutatási kérelmek folyamatosan bővülő számához képest kimondottan „hektikusan” alakult az állampolgári kérelmek száma. 1997-ben – *négy hónap alatt* – 1658-an kívánták a róluk szóló iratokat megismerni, a keresés 149 esetben járt eredménnyel. Ezt a számot (eltekintve a 2000-es 1720 főt) 2001-ig egyetlen *teljes évben* sem múlták felül a beadott kérelmek.

2002-ben viszont a korábbiakhoz képest „elképesztő” ugrás volt tapasztalható (3040 beadott kérelem), a kérelmek száma a következő évi jelentős visszaesést követően 2004-ben újra 2900-re emelkedett, majd 2005-ben érte el a csúcspontját (3464 kérelem), 2006-ban 1958-ra, 2007-ben pedig 1462-re csökkent. A „találati arány” a kezdeti mélypontról, a következő években (2005-ig) 500 és 800 között ingadozott, 2006-ban viszont már megközelítette az 1000 esetet (43%). Leginkább az iratok állapotával magyarázható, hogy a

⁵⁷⁸ A kiadott másolatok száma a kezdeti 33613 lapról 2007-re több mint duplájára, azaz 75610-re emelkedett. Az állampolgári kérelmekre kiadott másolatok száma ezzel egy időben 4727-ről 43031-re, közel tízszeresére nőtt, bár itt a 2007-es mennyiség messze elmarad a 2002-estől (71916 p.).

Levéltár a kezdetektől mind a mai napig jelentős mennyiségű restanciát halmozott fel, ami az utóbbi években gyakorlatilag megduplázta a beadott kérelmeket.

Figyelembe véve az egykor megfigyelték számát (nem beszélve a nyilvántartottakéről), meglepőnek tűnik a rendkívül csekély állampolgári érdeklődés. Ez nagyrészt arra vezethető vissza, hogy a mindenkori szabályozás sohasem volt igazán áldozatbarát, a diktatúra éveiben kialakított büntudatot a törvények alig-alig próbálták enyhíteni, az igazságtétel elmaradt, vagy jobb esetben is csak csökevényesen valósult meg. A kezdeti – eleve minimális – érdeklődést maga a TH is „lelohasztotta”, amikor azt érzékeltette, hogy a megkeresések többsége „indokolatlan”.

A TH „ügyfeleiben” nem tudatosította eléggé, hogy az iratmegsemmisítések és a hiányos iratátadások, a nyilvántartások mesterséges szétverése következtében csak minimális a „találati esély”, az információk kárptárlásnak ez a legfőbb akadálya. Fennállása során a Történeti Hivatal éppen ezen a téren követte el a legnagyobb hibákat. A 2006-ra dicséretes mértékben emelkedő „találati arány” is elleplezi azt a tényt, hogy még ezek esetében sem állnak rendelkezésre az alapiratok. Ugyanakkor viszont jelzi, hogy az ÁBTL munkatársai szívós munkával, (másodlagos források módszeres feldolgozásával) növelték „eredményességüket”. Ez messze meghaladja a „normális” levéltárak feladatait.

Az ÁBTL kimutatásai szerint saját vagy részben saját kiadványaként megalakulása óta tíz (egy esetben többkötetes) könyvet adott ki. Ezen belül 1999-ben *Trezor* címen évkönyvet indított, amelynek napjainkig három kötete jelent meg. A szakmai csúcspontot nyilvánvalóan a *Belügyminisztérium Kollégiumának ülései 1953–1956* című többkötetes forrásközlés jelenti, amely részben terjesztési gondok, nagyobb részt a hiányzó marketing miatt még a korszakkal foglalkozó kutatók körében sem vált eléggé ismertté.

Ez összességében azt jelenti, hogy a kutatói részleg munkája szinte alig hasznosul az intézmény kiadványaiban. Viszont egyetlen olyan kiadvány sem jelent meg, amely (más hasonló tudományos intézménnyel ellentétben) az általa őrzött iratok alapján a diktatúra jellegének közvéleményformáló megismertetését szolgálná.

A Szakértői Bizottság erre kijelölt tagjai az iratfeltárást követően megvitatták az ÁBTL együttműködésre kijelölt vezető munkatársaival a korábban jelzett alapkérdést, vagyis, hogy mennyiben indokolt a speciális levéltár szerepét betöltő Levéltár fenntartása. Az ÁBTL munkatársai természetesen az intézmény további fenntartása mellett érveltek.

Hangsúlyozták, az általuk őrzött anyag természete, az állampolgári megkeresések, egy-egy „ügy” akár két-három hónapos előkészítése, a megismerés Levéltári törvényhez képest eltérő szabályai, vagy akár a személyes adatok zárolhatóságának lehetősége önmagában is indokolja a létjogosultságukat. Ugyanakkor a kutatói kérelmek – bár természetesen elmaradnak a MOL-ban regisztráltak számától – az őrzött iratanyaghoz képest nagyobb arányt képviselnek, mint bármely közlevéltárban, a „normális” levéltárakhoz képest az ügyfeles (esetükben állampolgári) megkeresések – miközben maguk is kutatói előkészítést igényelnek – még a fent említettekkel együtt sem szokványos levéltárosi feladatok. A Levéltár számára komoly teher és súlyos felelősség a kért iratok anonimizálása, a szenzitív személyes adatok törlése, ettől azonban nem tekinthet el.

Az adatvédelem törvényben előírt szabályai így lényegesen eltérnek a hagyományos levéltárakétól, jelentős többletfeladatot jelentenek. Az intézményt ért bírálatok (türelmetlenség stb.) ugyan indokoltak, de a Levéltár nem „dugdos” senki elől iratokat, a „találati” arány a már említett okok miatt alacsony. Az Egységes Operatív Nyilvántartás megörökölt kartonjai jóval több személyre terjednek ki, mint ahányról adatokkal rendelkeznek, de ez fordítva is igaz, a kartonok hiánya nem jelenti azt, hogy az adott állampolgárokról nincsenek a Levéltár birtokában adatok.

A meglévő segédletek nem, vagy legfeljebb nagyon korlátozottan használhatók, a kutatás stb. szempontjából meghatározó dossziék esetében pedig a hagyományos segédletek

(raktárjegyzékek) sem jelentenek segítséget. Súlyos hiányt okoznak az 1989–90 fordulóján megsemmisített tárgy- és témakör szerinti kartonok, amelyeket – modernizált formában – folyamatosan rekonstruálnak, jelenleg 170 ezer információt dolgoztak fel, a végeredmény várakozásaik szerint felülmúlja a ma már nem létező eredetét.

Az ÁBTL által őrzött iratok nagy részének alapvetően más a forrásértéke, mint a hagyományos levéltári iratoké, sokkal több a hamis adat. Ez a tény nem csak a kutatóktól követel fokozottabb forráskritikát, hanem kiszolgálásukat is megnehezíti, ami még fokozottabban érvényes az állampolgári megkeresésekre.

A Levéltár esetében nem alkalmazható – vagy csak áttételesen – a Levéltári törvényben meghatározott „maradandó érték” fogalma. A vonatkozó törvény ugyanakkor (helyesen) tiltja a szolgálatok számára az adott iratokban a selejtezéseket, ez más levéltárakhoz képest ismét többletmunkát jelent az ÁBTL számára.

A Levéltár működésében egyre nagyobb szerepet kap az informatika. A szabadon hozzáférhető adatok mind nagyobb köre jelenik meg az interneten, ennél bővebb változat áll jelszóval és helyben a kutatók rendelkezésére. A levéltári munka is egyre inkább az elektronikus feldolgozás felé tolódik el.⁵⁷⁹

A teljesség igénye nélkül ismertetett eltérő feltételek a megkülönböztetést a finanszírozásban is indokolják, ami a szakmán belül már így is feszültséget okoz, ez (összevonás esetén) egy intézményen belül egyenesen elviselhetetlen lenne.

Összességében minden szakmai indok ellenére – a fentieket nagyrészt elfogadva – még nem látjuk indokoltnak az ÁBTL beolvasztását a Magyar Országos Levéltárba, fontosnak tartanánk viszont, ha a fenntartó markánsabb követelményeket fogalmazna meg az intézménnyel szemben. Erre a jelenlegi struktúra (országgyűlés mint felügyeleti szerv) nem alkalmas.

Az ÁBTL felügyeletét célszerű átadni:

- a) az állampolgári jogok országgyűlési biztosának, vagy
- b) a kulturális miniszternek.

Megítélésünk szerint viszont az sem lenne helyes, ha ezzel az Országgyűlés teljesen kivonulna az ÁBTL kontrolljából. Az ellenőrzés azonban nem lehet a Nemzetbiztonsági Bizottság feladata, hanem kizárólag a Kulturális Bizottságé és az Emberi Jogi, Kisebbségi, Civil- és Vallásügyi Bizottságé.

Az ÁBTL-nek meg kell kapnia mindazokat a jogosítványokat, amelyekkel az általános közlevéltárak rendelkeznek.

Célszerűnek tartanánk, ha a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően az ÁBTL feladatainak meghatározásában társadalmi bizottság lehetne a kezdeményező, amelyben érintettek (egykor megfigyeltek, üldözöttek), történészek és levéltárosok kapnának helyet.

Felül kell vizsgálni a Levéltár létszámát. Az iratátadások konszolidálása (megfelelő törvényi rendezése) mellett egyértelműen erősíteni kell a levéltári feldolgozó munkát. Elengedhetetlen, hogy ez határidők kijelölésével, tervszerűen történjen, meghatározó kell hogy legyen az állampolgári és kutatói igény, az iratok maradandó értéke. Az ehhez szükséges pénzügyi források mellett meg kell határozni a szükséges szakképzett levéltáros munkatársak minimális létszámát, a feldolgozás pontos módszertanát, a minőség biztosítását. Az ÁBTL-re pedig az a feladat vár, megteremtse ehhez a nélkülözhetetlen társadalmi és szakmai bizalmat. A kutatómunkát és a saját kiadványokat viszont célirányosabban szükséges megtervezni, a szervtörténetre koncentrálni. A Levéltár kiemelt feladata gyűjtőkörének megfelelően a közvélemény folyamatos tájékoztatása közérthető kiadványokkal, akár oktatási segédletekkel, diáklátogatásokkal stb.

⁵⁷⁹ Ily módon a már említett „tárgykörözés” mellett 191484 személyt „rendeltek hozzá” az operatív nyilvántartáshoz. Ez a szám a 2003. évi 3. törvény alapján átvett kartonokkal még bővül.

A többi érintett levéltárral együttműködve el kell készítenie a virtuális állambiztonsági fondjegyzéket, amely a kutatókat és a közvéleményt egyaránt tájékoztatná arról, hogy az adott levéltárakban milyen állagok, tételek találhatóak. Ez kiemelten érvényes a jelenleg szétszakított periratokra. Mint említettük, célszerű lenne, ha ennek tervezésébe és finanszírozásába az érintett levéltárak fenntartói is bekapcsolódnának.

Felül kell vizsgálni a hatályos törvénynek azt a kitételét, amely nem teszi lehetővé, hogy az ÁBTL minősített iratokat vegyen át. Át kell adni – titoktartalmuktól függetlenül – minden olyan iratot, amelynek nincs ügyviteli értéke.

Megítélésünk szerint a felsorolt feladatok, korrekciók az ÁBTL további önálló létének előfeltételei. Célként viszont – akár határidő megnevezése nélkül is – megfogalmazható, hogy idővel beolvadjon a MOL-ba.

3. Egyéb szervek, levéltárak

Jelentés a Legfőbb Ügyészségen és a Katonai Bíróságon végzett iratfeltárásról

A Legfőbb Ügyészség (LfÜ) és a Katonai Bíróság számos állambiztonsági vonatkozású iratot fogadott, illetve készített: az összes jogi szakaszba került állambiztonságilag motivált eljárás ezeken a fórumokon ment keresztül. A nyomozások törvényességének ellenőrzése, a vádemelés és vádképviselet mellett a fellebbezett eljárásokon kívül az összes határsértéssel kapcsolatos ügy első fokon az LfÜ Állam Elleni Ügyek Osztályának hatáskörébe tartozott. Ide tartoztak továbbá a következő ügyek: levéllefoglalás, előzetes letartóztatás engedélyezése, az engedély meghosszabbítása, kapcsolattartás a külföldi ügyészségekkel állambiztonsági, valamint háborús és népellenes eljárásokban.

A Legfőbb Ügyészség Állam Elleni Ügyek Osztálya 1990. V. 31-én megszűnt, feladatkörét a 10/1990. LfÜ. Utasítás alapján a Büntető Ügyek Felülvizsgálati Osztálya vette át.

A jogutód szerv az 1990 előtti vizsgálati iratokat leadta a Magyar Országos Levéltárnak (MOL), amely ezeket a XX-10-k jelzet alatt tartja nyilván. Jelenleg a Legfőbb Ügyészségen csupán két, 1990. február 14. előtt keletkezett irattípust őriznek: az 1998–1990 közötti KTÜK-anyagot, valamint az úgynevezett Carlos-ügy kapcsán keletkezett, jogsegélyegyezmény keretében átadott iratok másolatait. A KTÜK-anyagokat 2008 végéig teljes egészében átadják az illetékes levéltárnak, a Carlos-ügy anyagai pedig kivétel nélkül a Nemzetbiztonsági Hivatal (NBH) által készített, államtitoktartalmukat elvesztett másolatok, amelyek eredetije az NBH irattárában megtalálható.

A MOL XX-10-k fondjában található a Pesti Központi Kerületi Bíróság állambiztonsági ügyekben hozott ítéletei, a BM vizsgálati osztály átiratai, szovjet ügyészségek megkeresései, levéllefoglalásokkal kapcsolatos határozatok.

A Katonai Bíróság hatáskörébe tartoztak a fegyveres testületek tagjai által elkövetett bűncselekmények, így a kémkedés, hazaárulás, közösség megsértése, államtitoksértés, összeesküvés, izgatás is. A Katonai Bíróság 1970 előtt keletkezett iratait leadta a Hadtörténelmi Levéltárnak. Az 1970 után keletkezett iratokból átnéztük az összes olyan tételt, amelynek címéből feltételezhető, hogy az eljárás politikailag motivált, illetve túlmélt a pusztán anyagi (vesztegetés, sikkasztás, stb.) vagy egyéb köztörvényes (nemi erőszak, rablás, stb.) bűncselekményen. Ez összesen 29 tételt jelentett. A vádak kémkedés, államtitoksértés, közösség megsértése, izgatás, szolgálatmegtagadás.

Az iratok átnézésében segítségünkre volt dr. Horváth Zsolt, a Fővárosi Bíróság titokvédelmi felügyelője.

Az átnézett iratok még a legszűkebb értelmezés esetén sem tartalmazzak államtitkot. Egyetlen, Horváth Zsolt által említett és általunk át nem nézett irat tartalmazhat védendő adatokat, amennyiben abban a MÍG-23 vadászgép bizonyos technikai adatai is szerepelnek. Ebben az esetben is feltételezhető azonban, hogy a már 1990-ben is korszerűtlen géptípus ma már Európában sehol sincs hadrendben.

A kérdéses iratok jelentős része fontos adalékokat tartalmaz a Kádár-rendszer jogpolitikájához. H. Zoltán kémkedésért első fokon életfogytiglani, másodfokon 15 év börtönbüntetést kapott, holott az ítélet is megállapította: „nem bizonyított hogy [tevékenysége] kárt okozott volna”. Több esetben disszidálásból önként hazatérőket ítélték el teljesen jelentéktelen adatok kiszolgáltatásáért kettő-hat év börtönre. Az izgatásos ügyek jelentős része horogkereszt-rajzolásokat, valamint ittas állapotban elkövetett rendszerellenes kirohanásokat takar.

Javasoljuk az összes Katonai Bíróság hatáskörében 1990 II. 14. előtt keletkezett irat átadását a Hadtörténelmi Levéltárnak. A Legfőbb Ügyészség TÜK-iratai az év végéig maguktól is a MOL-ba kerülnek, a Carlos-ügy dokumentumait szintén oda volna célszerű leadni, azzal a megszorítással, hogy a bírósági eljárásokban szereplő tanúk személyi azonosító adatait kezeljék zártan.

Jelentés a Magyar Országos Levéltárban végzett iratfeltárásról

A MOL-ban található, az 1990 előtti állambiztonsági szolgálatok államvédelmi, állambiztonsági működésével kapcsolatos, illetve az ahhoz közvetve kapcsolódó minősített iratok:

A) A pártiratok

Az utódszolgálatok által minősített, MOL-ban őrzött pártiratokról két lista van, amelyek a *Felülvizsgálati iratjegyzék az MSZMP szervek, testületek, iratainak nemzetbiztonsági szolgálatok felülvizsgálati illetékességébe tartozó köréből* címet viselik.

Az egyik 227 tételből áll, és dr. Hellebrandt László, az IH titoknok a jegyezte 1998. október 26-án. A jegyzék szerint többségében a BM 3-as pártbizottságának 1980 és 1983 közötti iratait tartalmazza. Fondjegyzékszám: 898., benne az anyagok nyolc csoportba vannak beosztva. A minősítés határideje egységesen 2020. december 31. Az egyes iratok terjedelme 1–183 oldal.

Van egy másik, valószínűleg ugyanakkor összeállított, 33 tételes lista is. Erről hiányzik a dátum és az aláírás. A dokumentumok keletkezési ideje 1950–1979. Az irategyüttes tematikailag nagyon vegyes, pl.: A DISZ központi apparátusa kádereinek vizsgálata, az ellenséges elemek beépülése, Jelentés a BM ÁV szerveinek 1954. évi munkájáról és 1955. évi feladatairól, Jelentés a rendőrség 1957. évi munkájáról, Jelentés a BM III. Főcsoportfőnökség munkájáról 1964-ben, 1966-ban, 1967-ben, 1968-ban. Minősítésük időtartama különböző, legtöbbjük 50 évre titkosították, de van több olyan is, amelyet 80 évre zároltak. Az egyes iratok terjedelme 1–129 oldal.

A MOL munkatársai szerint a minősítés pecsétjének dátuma a két listában felsorolt iratok mindegyikén 1996, felülvizsgálatuk azóta nem történt meg. Kimondottan az utódszolgálatok által minősített egyéb dokumentumok a közigazgatási iratokban a MOL munkatársai szerint nem találhatók.

Az MDP és MSZMP vezető szerveinek iratai

Az MDP Politikai Bizottság, a Titkárság, a Központi Vezetőség, illetve az MSZMP KB, az MSZMP KB Politikai Bizottság és az MSZMP KB Titkárság viszonylag rendszeresen megtárgyalták az ÁVH, illetve az állambiztonsági szolgálatok tevékenységét, így a nyilvántartás szabályozását. Az állampárt vezető testületeinek anyagáról jegyzékek – kiadott kötetek – állnak a kutatók rendelkezésére, az érintett dokumentumok megtalálhatók a DigitArchivban, azonban köztük is vannak az állambiztonsági szervek működését érintő minősített iratok.

Az MSZMP Közigazgatási és Adminisztratív Osztálya iratai (KAO)

A KAO 23,70 iratfolyóméternyi anyagához 1421 oldalas darabszintű jegyzék van. 1957 és 1988 között az osztály foglalkozott az államvédelemmel, illetve a kapcsolódó belügyi szervekkel.

Az osztály anyagából a következő három tétel található a minősített iratok listáján, az MSZMP Adminisztratív Osztályának 1957–1966. évi iratjegyzéke, MOL M-KS 288. f. 30. cs. 1957–1966 jelzet alatt:

1. Tájékoztató a BM környezetanulmányozó munka helyzetéről, 1960.
2. Javaslat a kapitalista országokból beutazók közötti elhárító munka megszervezésére, 1961. I. 16.
3. Jelentés a BM II. Főosztály vezetőiről szerzett tapasztalatokról. 1961.VII. 20.

MSZMP Közigazgatási és Adminisztratív Osztály Koordinációs Bizottságának iratai

A Koordinációs Bizottság irataihoz dossziészintű jegyzék van, tételesen át kellett nézni az anyagot. Nincs benne minősített dokumentum. A többség az ülések jegyzőkönyve, illetve ahhoz csatolt anyagok, amelyeket megtárgyaltak. Hét dobozban találhatóak az iratok az 1965 és 1983 közötti évekből. A szervezet felügyelte az igazságszolgáltatás működését.

Megjegyzés: A 288. f. 31/V/1/ 1–7. doboz jelzet alatt az 1983. év végéig keletkezett iratok találhatóak.

A Koordinációs Bizottság 1984., 1985. és 1988. évi dokumentumait az MSZMP Közigazgatási és Adminisztratív Osztályának következő anyagaiban találtam meg:

MOL M-KS 288. f. 31. cs. 1984/1–4. ő. e., Ezen belül: 1. ő. e. 1–319.

MOL M-KS 288. f. 31. cs. 1985/1–5. ő. e., Ezen belül: 3. ő. e. 1–354.

MOL M-KS 288. f. 31. cs. 1988/1–55. ő. e., Ezen belül: 3. ő. e. 1–224.

Például:

Előterjesztés az állampolgári jogok értelmezéséről;

A rendőrségről szóló rendelet módosításáról (39/1974./XI. 1./ MT);

A szovjet csapatok tevékenységével kapcsolatban az információ szolgáltatás rendje;
Javaslat Nagy Imre és társai perében, valamint az 1956-os ellenforradalmi cselekmények miatt halálra ítétekkel kapcsolatos kegyeleti kérdések rendezése (ez a 4. őrzési egységben is folytatódik);

A Koordinációs Bizottság 1987. és 1989. évi iratai nincsenek a MOL-ban, hollétükről a MOL munkatársainak nincs tudomásuk.

B) Az állambiztonsági szervek munkáját tükröző egyéb iratok

Belügyminisztérium

A BM vezetői által 1945–1990 között keletkezett belső normák jegyzéke

A 2007. november 8-i dátumú, 389 oldalas jegyzéken 9079 irat szerepel. Összeállító szervként az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium Koordinációs és Ügykezelési Főosztálya van feltüntetve. A XIX-B-1-az jegyzék a hozzátartozó 192 doboznyi irattal 2007 végén került át a Magyar Országos Levéltárba. A jegyzék szerint 7148 irat 1980 előtt keletkezett. A MOL munkatársai szerint közülük hat minősített. Az 1980. január 1-je és 1990. december 1-je között keletkezett 1931 irat közül még nem tudni pontosan a minősítettek számát, az anyag feldolgozás alatt van. Az egyes dokumentumok minősítése a jegyzéken nincs feltüntetve.

Ez eddig a BM-ből előkerült legteljesebb parancsgyűjtemény az 1945 és 1990 közötti korszakból. A parancsgyűjtemény titokgazdája változó, függ az iratot kibocsátó szervtől: lehet a BM, az IRM, az ORFK, a HM.

Külügyminisztérium

A Külügyminisztérium napi jelentései esetlegesen, elszórva található meg a minisztérium saját iratai között, külön sorozatot, iratcsoportot nem alkotnak. A 288. f. 32. cs. 2. sorozat MSZMP KB Külügyi Osztálya (1956–1989) irataiban található napi jelentések – főleg az 1980 utáni időszakból –, de ez közel sem teljes. Az anyaghoz dossziészintű jegyzék van.

A 2/1957. évi KüM utasítás szerinti Szervezeti és Működési Szabályzat alapján a Minisztériumi Titkárság alá tartozó Információs Csoport feladata volt a napi jelentések szerkesztése. Az iratok között jelentős a minősítettek száma.

Igazságügy-minisztérium VI. Börtönügyi és Fiatalok ügyeit intéző Osztály

Feladata a büntetés-végrehajtás főfelügyelete volt. Az osztály 1945 és 1951 között keletkezett iratai vannak a MOL-ban. Összesen 271 doboz irat (32,52 ifm), valamint hétkötetnyi irat (0,31 ifm) szabadon kutatható. Itt található többek között az elítéltek országos büntetőintézetbe utalásáról, a feltételes szabadlábra-helyezéséről, a szabadságvesztés büntetésének elhalasztásáról vagy félbeszakításáról rendelkező iratok. Az egyes börtönök ügyeit évenkénti bontásban regisztrálták, köztük a Váci, a Márianosztrai, a Sopronkőhidai a Szegei (Csillag) Fegyház és Börtön, a Budapesti

Gyűjtőfogház, valamint az Állampusztai Országos Büntetés-végrehajtási Intézet (Harta) ügyei. A MOL-ban a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságának (BVOP) nincs anyaga.

A Legfelsőbb Bíróság

Az ÁVH 1951-től magához vonta a népbírószági (esetünkben a Népbírószágok Országos Tanácsa – NOT), továbbá az általa nyomozott politikai perek iratait. A MOL alapleltára szerint a Népbírószágok Országos Tanácsa iratai első alkalommal 1964-ben, a Legfelsőbb Bíróságtól kerültek a MOL őrizetébe, majd ezt 1984-ben és 1985-ben újabb átadások követték. A NOT-nak összesen 17,60 ifm anyaga található a MOL-ban a XX–4 jelzet alatt.

A Legfőbb Ügyészség iratai

Ma is minősítettként kezelt iratok találhatóak a Legfőbb Ügyészség Politikai Osztálya iratai között (XX–10-k). Ez a szervezeti egység volt illetékes az állambiztonsági bűncselekmények esetében. Az iratanyag évköre 1953–1989. Az anyagban iktatókönyvek és lajstromkönyvek (feliratuk Politikai B, vagyis Politikai Büntető Lajstrom) alapján lehet keresni. Az iktatókönyvbe a keletkezésük sorrendjében adott számok alapján, a lajstromkönyvekbe a különböző szaktevékenységek szerinti csoportosításban kerültek az iratok. Az 1953–1956 közötti időszakból találunk feljelentést, bejelentést, ismeretlen szovjet katona ellen tett panaszt, előzetes letartóztatás engedélyezését, körözések nyilvántartását, rehabilitációs és perújrafelvétellel kapcsolatos ügyeket. A befejezett ügyeket megküldték a BM nyilvántartásának. Ezek között nincs minősített. Az 1958. évi lajstromban több halálos ítélet meghozatalának van nyoma.

Az 1959. évi lajstromban 34 tételből négy minősített:

- 00 400 30 – A Szovjetunióban elkövetett büntett ügyében nyomozás;
- 00 400 31 – A Délvidéken elkövetett kegyetlenkedések ügyében nyomozás;
- 00 400 33 – A Nyilaskeresztes Párt tagjai által elkövetett cselekmények;
- 00 400 34 – Az 1919-es fehérterror különítményei.

Az ügyszám előtt maga a dupla nullás szám is azt jelölte, hogy az ügy szigorúan titkos.

Az 1960. évi lajstromkönyvben ötvenből hat irat minősített. Az 1962. évben 49 tételből négy, az 1963. évben pedig 58 iratból öt. Többségük minősítése nincs felülvizsgálva. (Az iratok iktatószáma különféle: 18.000, 28.000, 60.000, 00200, 0040.000, 0010.000, 0050.000.)

A 0070.000 kezdetű iktatási számmal ellátott iratok lajstroma külön kötetben van összerakva, ezek 1957 és 1962 között keletkeztek, és valószínűleg 1956-tal kapcsolatos ügyek: perek, vizsgálatok, bejelentések vannak regisztrálva benne; a többségüket 1996-ban titkosították 55 évre. Itt található például a 005/1961. sz. BM utasítás,⁵⁸⁰ amelyet 2051-ig minősítettek, vagy a Határőrség fogdászabályzata 1962-ből (minősítve 2052-ig). De a nem minősítettek között is vannak figyelemre méltó dokumentumok: Halálos ítéletek száma ellenforradalmi ügyekben, Pártbizottság véleményezése politikai jellegű ügyekben.

⁵⁸⁰ A BM Parancsgyűjtemény szerint ez a következő: 005/1961. (VII.) 4. BM utasítás Rendőrhatalósági figyelmeztetéssel kapcsolatos feladatok, a Btá. 56. alkalmazása politikai ügyekben.

1964-től az iktatókönyvek tematikája szűkül: csalás, kémkedés, izgatás (Krassó György), hivatali hatalommal való visszaélés, államtitoksértés, devizabűntetés, majd egyre gyakoribb bejegyzés lesz a tiltott hatásátlépési kísérlet (ezek mellé az ügykövetésben többnyire azt írták be: az NDK-nak kiadva). A hetvenes években a tiltott hatarátlépést megkísérlők között megjelennek a lengyel és a csehszlovák állampolgárok, majd 1980-tól elmarad a beírás: átadva valamelyik országnak.

A MOL-ba kerültek a Legfőbb Ügyészség (LfÜ) Általános Felügyeleti Osztálya iratai is (XX–10-b). Ez azért fontos, mert a BM állambiztonsági szervei fölött a LfÜ gyakorolta a törvényességi felügyeletet. Várható volt, hogy az őrzött iratanyag esetleg a teljes parancsgyűjteményt tartalmazza, de az ebben az anyagban nem található.

A MOL V. Osztály fondjainak és állagának jegyzéke szerint szintén a LfÜ iratai között található XX–10-i jelzet alatt 2,18 ifm-nyi TÜK irat, összesen 18 dobozban, amit az 1990-es évek végén adott át a Legfőbb Ügyészség mint minősített iratot. Az iratok referense arról tájékoztatott, hogy a Legfőbb Ügyészség 1958-tól 1990-ig átadta a TÜK-ös iratokat. Ez minősíttként nem kutatható. Az anyaghoz rendelkezésre állnak a korabeli segédletek, azok alapján a tárgyak megismerhető, bár ezeket nem bocsátották a bizottság rendelkezésére. Az iratokat az 1995. évi Ttv. alapján minősítették 1998-ban, de felülvizsgálatuk azóta sem történt meg. Hangsúlyozzuk, hogy ez alkalommal is – mint minden fent regisztrált esetben – a mulasztást a titokgazda követte el.

A MOL-ban az iratmozgások a gyarapodási és a fogyatéki napló alapján pontosan követhetők.

Javaslataink

Javasoljuk: az 1990 előtti iratok minősítését pontosan tartsák számon, és a titokgazdák tegyenek eleget a háromévenkénti felülvizsgálati kötelezettségüknek. Meggondolandó, hogy amennyiben egy 1980 előtti irat háromévenkénti kötelező felülvizsgálata elmaradt, ne veszítse-e el automatikusan a minősítését.

Köszönetnyilvánítás

Köszönjük a MOL-ban dolgozó kollégáknak a bizottság munkájához nyújtott támogatást.

Jelentés a Pest Megyei Levéltárban végzett iratfeltárásról

A Pest Megyei Levéltárban az állambiztonsági szervek 1990 előtti működésére vonatkozó iratok a következő fondokban találhatóak:

- XXV. 1. Pestvidéki Törvényszék iratai 1945–1950 (és Pest Megyei Bíróság iratai 1950–1961)
- XXV. 1. a. Elnöki iratok.
 - 1. Titkos iratok, 1945–1958, 0,22 ifm

2. Bizalmas iratok, 1949–1954, 2,53 ifm, 23 doboz.

A megfelelő mutatók és főljajstromkönyvek rendelkezésre állnak.

A minősítés megszűnt.

- XXV. 1. b. Pestvidéki Törvényszék iratai – büntető perek. 1945–1950. Az 1945 és 1947 közötti iratok nagyon hiányosak.
- XXV. 2. b. Pest Megyei Bíróság iratai. Büntető perek, 1950–1961. 57,5 ifm.
- XXV. 24. Pestvidéki Járásbíróság iratai (1944)–1946–1968.
- XXV. 24. a. Elnöki és szigorúan titkos iratok 1946; 1951; 1956; 1961–1963. Minősítése megszűnt.
- XXV. 61. Pest Megyei Főügyészség iratai 1945–1980.
- XXV. 61. 1. a. Elnöki iratok. 1945–1953.
 - Pestvidéki Államügyészség iratai 1945–1951.
 - Pest Megyei Államügyészség iratai 1953–1956.
 - Pest Megyei Főügyészség iratai 1959–1989.
- XXV. 61. 2. b. A büntető feljelentések iratai. 1945–1957.
 - 2. e. A büntetőlajstrom iratai 1958–1978. Lajstrom- és mutatókönyvek.
- XXV. 61. 1. TÜK iratok 1951–1980.
 - 35 darab csomó, 2,00 ifm. Minősítése megszűnt.
- A Pestvidéki Járási Börtön és a Pestvidéki Rögtönítélő Bíróság 1945 utáni anyagai hiányoznak.
- A VII. 107., a jogszolgáltatás területi szerveit tartalmazó jelzet alatt ugyanakkor megtalálhatók a Váci Börtön iratai (Váci Királyi Országos Fegyintézet) 1855 – 1944 – 1951. Az 1945 utáni iratok közül itt találhatóak a következők:
 - A halottak anyakönyve 1950 végéig;
 - A szabályrendeletek könyve 1951-ig;
 - A fellebbező névmutató 1950-ig;
 - A foglyok törzskönyvei 1948-ig;
 - Az őrszemélyzetre vonatkozó iratok 1949-ig;
 - A letartóztatottaktól átvett tárgyak leltárnaplója 1945–1948.

Ma is minősített iratokat tartalmaznak a Pest Megyei Tanács járási hivatalainak iratai (XXIII. fond). Mintavétel céljából megnéztük az egyik járási hivatal iratait, és itt az Elnöki iratok között a rendes iktatásban vannak a következő minősített iratok 1981-ből, mellette a bejegyzés: „Szolgálati használatra”:

BM utasítás kiadása és BM TOP (Tűzoltóság Országos Parancsnoksága) intézkedés kiadása;

Behívó és előállítási parancsok rendezése;

Tanácsstagok személyében bekövetkezett változás.

Ezek felülvizsgálata nem történt meg.

A községi iratok között is találhatóak eredetileg minősítettek, amelyeket ma a levéltárban nem is az iktatás időrendjében, hanem iratcsoportként teljesen külön kezelnek. A minta kedvéért megnéztünk egy monori járásbeli községet. A 0,12 ifm-nyi 1945–1984 közötti minősített iratanyagból csak az 1980 előttiak kutathatók.

Az iratok tárgya:

1945. munkakerülők névjegyzéke;

1947. kitelepítésből visszaköltözöttek névjegyzéke;

1948. kitelepítésből visszaköltözöttek névjegyzéke; internáltak névjegyzéke,
szovjet katonai sírok;

kitelepítettek teljes névsora;

- 1971. választások előzményei, ismertetése, alakuló tanácsülés, húsvéti szertartás;
- 1972. időközi választás, templomi körmenet;
- 1974. infó, Vöröskereszt
- 1975. választások, húsvéti körmenet;
- 1976. TŰK iratok ellenőrzése, katonai objektumok;
- 1977. időközi választások, „M”-anyagok továbbítása;
- 1978. időközi választások, „Csillagterv”;
- 1979. anyakönyvvezetéshez speciális eszközök, betörések számának növekedése;
- 1981. időközi választások, külföldiek volt vagyona (svábközség), katolikus templom ügye;
- 1982. időközi választások, külföldiek vagyoni ügyei;
- 1983. választások; óvóhelyek, pincék felmérése;
- 1984. katolikus egyház szertartása, magyar–lengyel utasforgalom.

A XXIII. fondban további minősített – tükröződő – iratok találhatóak D-jelzés alatt: „Egyházak, felekezetek működésével kapcsolatos ügyek”. Az 1980 előttiak minősítése itt is megszűnt.

A Pest Megyei Levéltár példájából levontuk azt a következtetést, hogy a megyei levéltárak esetében a minősítés felülvizsgálatára kötelezett szervek nem foglalkoznak az 1945–1990 közötti minősített iratok sorsával. Munkánk alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a megyei, a városi és a községi szinten található iratok titoktartalma mára teljesen elveszítette jelentőségét; fontos lenne átadni őket a kutatóknak.

Jelentés az Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztériumban (ÖTM) őrzött volt állambiztonsági iratokról

Az ÖTM „örökölte” a Belügyminisztérium megszüntetése után a volt Személyzeti Osztály iratainak túlnyomó részét: az állományparancs-gyűjteményt, a BM hivatásos állományáról kiállított keresőkartonokat, valamint a volt „M” Szervezési Csoportfőnökség szervezeti és működési iratait és az sz-tisztek bizonyos fizetési bizonylatait. Az át nem adott iratokat ma is eredeti raktárunkban tárolják. Jog szerint az iratok az Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium (IRM) tulajdonát képezik, az ÖTM csak őrzi őket.

1. Az állományparancs-gyűjtemény 1946-tól 1950. január 1-jéig, az egységes miniszteri szintű ÁVH megalakulásáig teljes sorozatot alkot. Tartalma szerint az állományra vonatkozó összes intézkedést tartalmazza (kinevezés, fenyítés, vegyes ügyek stb.) Nincs adat arra, hogy az 1945–1946-ban keletkezett állományparancsok miért nincsenek meg. Az ÁVH állományparancsai teljes egészében hiányoznak, a parancsgyűjtemény-sorozat azonban 1953. július 7-től, az ÁVH BM-be történt betagozódásától 1956 október 23-ig folyamatos.

Az állományparancs-gyűjtemény tartalma az ÁVH megalakulása után megváltozott, ettől kezdve csak egyes személyek szolgálati viszonyával foglalkozó parancsokat

adtak ki, az általános tájékoztatókat más parancsok tárgyalták. Az 1956–1990 közötti parancsgyűjtemény-kötetektől sok oldalt kivágtak. A 2003. évi III. törvény értelmében ugyanis azok adatait, akik az állambiztonság utódszerveiben teljesítettek szolgálatot (továbbiakban „továbbszolgálók”), a BM nem kívánta tovább őrizni, és ezért úgy döntöttek, hogy a bekötött parancsgyűjteményből a vonatkozó oldalakat eltávolítják. Az állományparancsokban szereplő személyekről listák készültek, a listákat az utódszervek is megkapták, és ezek alapján jelezték, hogy kikre vonatkozó parancsokra tartanak igényt. Ezeket 2004–2006 között három ütemben átadás-átvételi jegyzék kíséretében leadták az utódszerveknek (csak a harmadik ütemben 41 doboznyi iratot). Az átadási jegyzékek egy példánya az Irattárban található. Azon csoportos parancsokról, amelyekben nem utódszervek adatai is szerepeltek, fénymásolatot készítettek, és az adott kötetcsoporthoz mellé csatolták őket. Azon csoportos parancsokból, amelyekben több utódszerv tagja is szerepel (igen gyakori eset, pl. kitüntetés adományozásakor), csak egy utódszerv kapott egy eredeti példányt, a többiek semmit.

Az utódszervek közül az Információs Hivatalban (IH) és a Katonai Biztonsági Hivatalban (KBH) ellenőriztük az így átadott parancsok tárolási körülményeit. Az IH az átvett anyagokból évkör szerint új köteteket állított fel, a KBH egy közös gyűjtőben tartja az állományparancsokat. A III. Főcsoportfőnökség külön kötetekben őrzött „T” és „SZT” állományparancsait a továbbszolgálók kiválogatása után az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának (ÁBTL) adták át. Az ÁBTL főigazgatója csak eredeti állományparancsok átvételére volt hajlandó, ezért arról a lehetőségről, hogy a kivágott állományparancsok helyett azok másolatait zárt borítékban a parancsgyűjtemény egyes kötetébe illesztve kapja meg, lemondott.

Az iratok szétszabdalását már a 2003. évi III. törvénnyel felállított felügyelőbizottság is kifogásolta, megakadályozni azonban nem tudta. A BM vezetőinek logikája, amellyel egy eredetileg nem a III. Főcsoportfőnökség által keletkeztetett, szervesen összefüggő irategyüttest mesterségesen – és állományvédelmi szempontból visszafordíthatatlan károkat okozva – szétválasztott, rendkívül aggályos, az eljárás kimeríti az iratrongálás fogalmát, ráadásul teljességgel felesleges volt a belügyminiszteri, belügyminiszter-helyettesi és államtitkári parancsgyűjtemény-kötetek esetében, amelyeket mind a mai napig az ÖTM őriz egy videokamerával ellátott és a Titkos Ügykezelés számára több tízmillió forintért biztonságossá alakított helységben.

A BM egyébként 1990 és az iratleadás között biztosítani tudta az állományparancsok védelmét, 1999. június 30-án pedig a BM és a Polgári Nemzetbiztonsági Szolgálatokat irányító miniszter megállapodott arról, hogy csak kettejük együttes engedélyével lehet adatokat szolgáltatni az állományparancsokból.

2. A BM hivatásos állományáról kiállított keresőkartonokat legkésőbb 1950-től vezették. Ezek az érintett személyi adatai és szolgálati útja szerepelnek. Az állományból átadás nem történt, az tehát teljesnek mondható, csupán a helytelenül visszarakott lapok miatt fordulhat elő, ha valakinek nem találják az adatait. A rendszerváltás előtti állományról az adatokat elektronikusan nem rögzítették, a kartonrendszert az ÖTM ügyviteli iratként mint előkereső rendszert, különböző kérések teljesítésére rendszeresen használja. A kartonok adatai alapján tudják ugyanis az érdeklődőt a volt BM Irattárhoz vagy valamelyik utódszervhez irányítani, illetve a személyi okmánygyűjtő tasak hollétét megállapítani. Azok esetében, akik 1990. II. 14. után az utódszerveknél szolgáltak tovább, a kartonon erre utaló bejegyzés található, valamint egy utalás arra, hogy információ csak az érintett szerv tájékoztatása után adható.

3. A volt „M” Szervezési Csoportfőnökség iratainak legfontosabb része az egyes szervezeti egységek állománytáblái, ezek változásai. Ilyen jellegű iratok 1971-től 1990-ig találhatóak itt, miközben 1980 előtti iratok már a Magyar Országos Levéltár (MOL) kezelésében is vannak. 1980-tól teljes sorozatként rendelkezésre állnak a Csoportfőnökség szervezeti és működési iratai. Az anyagok eredetileg minősítettek, újraminősítésük nem történt meg.
4. A BM Külügyi Osztály iratainak egy része ismeretlen úton a BM Személyzeti Osztályra került. Ezeket 2001-ben átadták az Nemzetbiztonsági Hivatalnak: 101 db. K-lakás-, 14 db. T-lakásdossziét, 362 db szjt-tisztekre vonatkozó fizetési bizonylatot, 68 db. illetményekre és ellenőrzésekre vonatkozó anyagot, 56 „SZT” és „T” állományú tisztre vonatkozó illetményi és ellenőrzési anyagot. Az szjt-tisztek között szerepelt a D-8, D-9, AB-101. Elgondolkodtató, hogy utóbbit 1990. január 29-én elbocsátották a szolgálatból, és az erről szóló állományparancsot a BM le is adta az ÁBTL-nek. Az AB-101 számú szjt-tiszt egyébként a BRFK beosztottjaként részt vett az SZDSZ 1989-es rendezvényeinek „biztosításában” illetve a Petőfi Csarnok állambiztonsági ellenőrzéseiben.

Javaslatok:

Az ÖTM által őrzött parancsgyűjtemény, amelynek gazdája az IRM, kerüljön az ÁBTL kezelésébe. Bár gyűjtőkör alapján a MOL-ban is lehetne a helye, a mesterségesen szétszakított irategyüttes bizonyos elemei már most is az ÁBTL-ben találhatóak, ráadásul a nemzetbiztonsági szolgálatok a kivágott lapokat is az ÁBTL-nek adják le. Az ÖTM által használt keresőkartonok ügyviteli értéket képviselnek, és ezért kezelésükben hagyandóak. A volt „M” Szervezési Csoportfőnökség minden 1980 előtt keletkezett iratát már amúgy is át kellett volna adni a MOL-nak. Az 1980–1990 között keletkezett iratok minősítését célszerű volna jogszabállyal megszüntetni, és az anyagot a MOL-nak átadni.

Jelentés az állambiztonsági iratok áttekintéséről a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltárban

A Levéltár 1953 végétől az 1970-es évek elejéig több alkalommal kapott a Belügyminisztériumtól iratokat, ezek azonban kivétel nélkül a két világháború közötti munkásmozgalommal voltak kapcsolatosak, illetve munkásmozgalmi személyekre vonatkoztak (pl. 1919-es iratok, útlevelek a Tanácsköztársaság idejéből, Szakasits Árpád, Stolte István, Jákó Géza 1945 előtti tevékenységével kapcsolatos dokumentumok, kommunista politikusok kihallgatási jegyzőkönyvei, peranyagok stb.).

A nyilvántartási napló szerint a Levéltár 1954-ben, 1955-ben és 1956-ban adott át a Belügyminisztériumnak dokumentumokat, ezek rendőrségi, bírósági anyagok megnevezéssel szerepelnek a naplóban.

Az egykori államvédelmi, állambiztonsági szervekhez, illetve tevékenységükhöz kapcsolódó iratok közül a PIL-ben található az MKP Központi Bizottsága Karhatalmi Osztályának iratai – 274. fond, 11. csoport – az 1945–1948 közötti időszakból 3031 oldal terjedelemben és 88 őrzési egységben. A iratok többsége a rendszerváltást követően is

minősített maradt, felülvizsgálatuk a levéltári törvénynek megfelelően 1996 után megtörtént, és a kutatási tilalom alól feloldották őket.

Jelentés az Országos Rendőr-főkapitányságon és a Budapesti Rendőr-főkapitányságon tett látogatásról

2008. április 23. és 30. között jártunk a Teve utcában az Országos Rendőr-főkapitányságon (ORFK) és a Budapesti Rendőr-főkapitányságon (BRFK), ahova elkísért dr. Sárosi Csaba, az IRM osztályvezetője. Az ORFK-n Bónác Ibolya, az Ügykezelési, Adat- és Titokvédelmi Osztály vezetője és dr. Hajós János, az iratok felülvizsgálatát végző vezető főtanácsos, a BRFK-n dr. Soós Istvánné hivatalvezető és Sümeg Attila osztályvezető, az Archív Irattár vezetője fogadott. Információik, a József Attila utcai iratraktár megtekintése és a rendelkezésünkre bocsátott iratok alapján az alábbiakban foglaljuk össze tapasztalatainkat az állambiztonsági iratokkal kapcsolatban:

Az országos rendőr-főkapitányság neve 1962 és 1977 között BM II. Főcsoportfőnökség volt, 1977-ben kapta meg hivatalosan melléje a BM Országos Rendőr-főkapitányság elnevezést. (Ekkor a főkapitány, Ladvánszky Károly egyben miniszterhelyettesi címet kapott.) 1990. július 1-jétől elmaradt nevéből a BM, a rendőrfőkapitány a továbbiakban nem volt belügyminiszter-helyettes is, az intézmény önállóvá vált.

1949 és 1989 közötti működéséről 160 ifm irat maradt fenn. Az iratokat a Belügyminisztérium irattárában őrizték. Az 1949 és 1979 közötti iratokat időközben átadták a Magyar Országos Levéltárnak (MOL). Az 1980 és 1984 közötti iratok még a volt BM épület „trezorjában” vannak, a MOL-nak való átadást megelőző rendezésük, jegyzékelésük most folyik. Amennyiben állambiztonsági vonatkozású szálas iratokat találnak, azokat az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának (ÁBTL) fogják átadni. Az 1985. január 1-jétől kezdődő időszak iratai az ORFK új székházának irattárában vannak.

Mivel az ORFK nem folytatott állambiztonsági jellegű tevékenységet, saját készítésű iratainak elhelyezése szempontjából az ÁBTL nem jött számításba. Az országos rendőrfőkapitánynak nem volt állambiztonsági helyettese, nem voltak olyan részlegek, amelyek a III. Főcsoportfőnökség bármelyik csoportfőnökségének alárendeltségébe tartoztak volna. Mindössze az Útlevélosztállyal és a szintén az ORFK-hoz tartozó KEOKH-hal mint külső szervekkel volt kapcsolata a III. Főcsoportfőnökségnek. Csak külső anyagként kerültek az ORFK-hoz állambiztonsági (a III. Főcsoportfőnökségtől származó) iratok, ha véleményt, felvilágosítást kértek tőle. A megyékben tartott havi főkapitányi értekezleteken előfordultak állambiztonsági témájú napirendi pontok. Az értekezletekről az ORFK-ba küldött jelentésekbe belekerülhettek állambiztonsági adatok is. Egyébként az ORFK hagyományos rendőrségi feladatokat végzett, iratai is ilyen jellegűek: közbiztonsági, bűnüldözési, igazgatásrendészeti, közlekedési iratok. Hasonló volt a helyzet a helyi, városi rendőrséggel, kivéve Budapestet (és kerületeit).

A Budapesti Rendőr-főkapitányságon és a megyei rendőr-főkapitányságokon voltak állambiztonsági részlegek. Ezek az 1962-es átszervezés után leképezték a III. Főcsoportfőnökség struktúráját, az öt csoportfőnökségnek megfelelő alosztályok formálisan a rendőrség keretei között működtek. Ezek nem a II., hanem a III. Főcsoportfőnökség

alárendeltségében dolgoztak. Onnan kaptak parancsokat, oda küldték jelentéseiket. Ez az oka annak, hogy az állambiztonsági csoportfőnökségek iratai között sok budapesti és megyei irattal találkozhatunk a jegyzékeken. Irataikat a többi rendőrségi irattól elkülönülten kezelték.

A 2003. évi III. törvény végrehajtása során az ORFK utasította a BRFK-t és a megyei főkapitányságokat, hogy válasszák külön az 1990 előtti állambiztonsági iratokat, és küldjék fel őket hozzá. Ezeket az ORFK a három átadási ütemnek megfelelően továbbította az ÁBTL-nek. (Két zalai irat – az 1988. évi II. és III. negyedévi, 8-8 oldalas összefoglaló jelentésminősítését fenntartották 2018-ig, és visszaküldték a megyébe. Erről jegyzéket küldtek az ÁBTL-nek.)

Az iratbegyűjtés sovány eredménnyel járt. Összesen kb. 1000 tételt sikerült összeszedni. Vidékről csak Zala és Vas megyéből érkeztek iratok (s tudomásunk van arról, hogy a Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság a megyei levéltárnak adott át korábban állambiztonsági iratokat). *Feleletre váró kérdés, hogy mi lett a sorsa a többi megyei rendőr-főkapitányság állambiztonsági jellegű iratainak.*

Zala megyéből egy iratjegyzékkel az 1970 előtti időszakból 33 irat érkezett, két iratjegyzékkel 143 irat az 1970–1979 közötti évekből, és nyolc iratjegyzékkel küldtek iratokat az 1980–1990-es évekből. Vas megyéből egy iratjegyzékkel kaptak iratokat. A Köztársasági Őrezred irataiból két iratjegyzékkel 96 1970 előtti irat és egy iratjegyzékkel 1979 utáni iratok érkeztek. – Itt jegyzem meg, hogy rendelkezésemre áll egy 2005. február 8-i emlékeztető az ÁBTL-nek való iratátadásról, amely szerint a Rendvédelmi Szervek Védelmi Szolgálatának (RSZVSZ) 1805 tételyi (22 dobozban 2,64 ifm) iratát vette át a levéltár.

A legtöbb iratot a Budapesti Rendőr-főkapitányság juttatta el az ORFK-ra 2003–2005 között. A BRFK-n (neve az ötvenes években: Belügyminisztérium Budapesti Főosztálya) – a hagyományos rendőrségi feladatok ellátása mellett – kiterjedt állambiztonsági munka folyt, s a kerületi rendőrkapitányságokon állambiztonsági felelőst foglalkoztattak.

Az Archív Irattár nem rendelkezik 1990 előtti nyilvántartásokkal, nincsenek iktatókönyveik, 1972-től az iratkezelési segédleteik is selejtezhetők voltak. A BRFK irattárait Budapest Főváros Levéltára (BFL) felügyeli, a hagyományos rendőrségi feladatokkal kapcsolatos iratok a BFL-be kerültek. A III/III. Csoportfőnökség iratainak a Történeti Hivatalba kerülése óta sok budapesti állambiztonsági iratot őriznek ott. Vannak ilyen minősített iratok a nemzetbiztonsági szolgálatok birtokában is. A BRFK 2003 és 2005 között 9 1970 előtti és 668 1970–1990 közötti irattételt juttatott el az ORFK-ra a levéltárnak való továbbítás céljából. Ezen túl az I. kerületből 136 1974–1989 közötti, a VII. kerületből 18 1988–1989-es, a IX. kerületből néhány 1968–1989-es, a XVII. kerületből 12, a XXI. kerületből néhány 1970–1979-es iratot küldtek be. Áttekintettük a BRFK idevágó levelezését a kerületekkel. A legtöbb helyről nemleges válasz érkezett, s többször előfordult, hogy a BRFK visszaküldött iratokat azzal az indoklással, hogy nem állambiztonsági jellegűek.

Jelentés

a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságán és Budapesti Igazgatóságánál tett látogatásokról

2008. május 13-án felkerestem a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnokságán (BVOP) dr. Palló József bv. ezredest, a Jogi és Titkársági Főosztály vezetőjét. A megbeszélés a mellékelt emlékeztető szerint zajlott.

Egy héttel később, a megbeszélte időpontban kiderült, hogy a főnyilvántartókönyvből szűrőpróbaszerűen kiválasztott hat segédkönyv egyikét sem tudják prezentálni (ötöt kiselejtezték, egy pedig „szervnél” van). Tisztáztuk, hogy alapvetően az operatív osztály irataira lenne szükségünk, egy idősebb, 1990 előtt is ott dolgozó munkatárs valóban emlékezett, hogy létezett ilyen szervezeti egység, de mivel sem az osztályhoz, sem az irattárhoz nem volt köze, az iratokról felvilágosítást adni nem tudott. Megígérték, hogy május 27-ére megnézik, vannak-e az operatív osztálynak iratai az irattárban, végül nem találtak.

Megjegyzendő, hogy a BVOP-val a Magyar Országos Levéltárnak is komoly gondjai vannak, május végére ígérték, hogy készítenek valamiféle kimutatást az irattárban lévő iratokról, de ez – tudtommal – nem történt meg.

Május 23-án felkerestem a Kozma utcában a BVOP központi nyilvántartóját. Az itt lévő kartonokból az állapítható meg, hogy adott elítéltek hol vannak az iratai (annál az igazgatóságnál, ahol szabadult). A kartonokat korábban elítéltek kezelték, de az esetleges hiányok nyilván nem ezzel magyarázhatók. Nagy Imre kartonját sikerült megtalálni, feltüntették rajta, hogy hol földelték el a 301-es parcellában, Rajk László és társai kartonja viszont nincs meg. (Az ott dolgozó munkatársak természetesen nem tudtak arról, hogy a Conti utcában volt börtön, így arról sem, hogy annak hol lehetnek az iratai.)

Ezután helyben felkerestem a Budapesti Igazgatóság irattárát és nyilvántartóját. Az előbbiben az irattárost senki sem tájékoztatta látogatásom céljáról, és semmiféle felvilágosítást nem tudott adni az 1990 előtti iratokról. Tisztáztuk, hogy van jogosítványom rá, hogy tükos iratokba betekintsek, kérésre oda akarta adni a TÜK iktatókönyvet. Miután kiderült, hogy kizárólag a jelenlegi iktatókönyvvel rendelkezik, a betekintéstől elálltam. Az 1990 előtti iktatókönyvek hollétéről nem tudott. A nyilvántartóban (egyfajta holt irattár) véletlenszerűen számos rendkívüli történelmi értékű irattal, kimutatással találkoztam. Például kimutatással az 1919–1945 közötti politikai őrizetésekről, az 1943–1944-es születekről és elhalálozásokról, továbbá a 301-es parcellába (akár egymásra) temetettekről, 1951. január 1-jétől törzskönyvezett elítéltekről (R–Z), politikai kivégzettekről, stb. Egy átíratból kiderült, hogy 1986 júliusában az elítéltek holt anyagából megküldték Justus Pál, Cseresnyés Sándor, Endrédi Vendel iratait a BVOP igazgatási osztályának. Az iratok rendezetlensége miatt viszont esély sem volt rá, hogy felmérjem, milyen (a bizottság által feltárandó) iratokkal rendelkezik a Budapesti Igazgatóság. Itt is kísérletet tettem a Nagy Imrre vonatkozó iratok megkeresésére, de a kartonrendszer Nagy Ferencnél „véget ért”.

Összefoglalva, a BVOP-nél, beleértve annak budapesti igazgatóságát, nem sikerült a vonatkozó iratokat feltárni. Javasolom, a bizottság jelentésében hívja fel a tapasztalt anomáliákra az IRM és a kormány figyelmét. Terjeszen egyértelmű, hogy az illetékes levéltárak (MOL, BFL és nyilván a területi levéltárak) önhibájukon kívül nem képesek a levéltári törvény előírásainak érvényét szerezni.

Budapest, 2008. július 1.

Varga László

Feljegyzés a Kormányórség iratairól

2008. április 7-én felkerestem Dr. Verebes Pál ezredes urat, a Köztársasági Őrezred Hivatalának vezetőjét. Tájékoztatója, illetve a megkapott jegyzékek szerint 2003-ban 22 (1958–1970), 2004-ben 1 (1979), 2005-ben pedig 17 iratot (1980–1986) adtak át az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának. Mindössze négy 1990. február 14-e előtti minősített iratot őriznek, ebből kettő „élő” objektumra vonatkozik, kettő pedig nem esik a 2003. évi 3. tv. hatálya alá.

A Kormányórség 1992-ig tartozott közvetlenül a Belügyminisztériumhoz, irataikat a BM Központi Irattárának adták le, a minősített iratok háromévenkénti felülvizsgálatát is ott folytatták le. Az egyéb iratokat a MOL jóváhagyásával selejtezik, legutóbb 2007. február 22-én selejtezték 1991–2005 közötti iratokat.

Budapest, 2008. április 16.

Varga László

XII. Adatok a 2003. évi III. törvény végrehajtásáról

2002. december 23-án az Országgyűlés elfogadta az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára létrehozásáról szóló 2003. évi III. törvényt, amely – egyes rendelkezései kivételével – 2003. január 22-én lépett hatályba. A törvény és a végrehajtására kiadott 43/2003. (III. 31.) Kormányrendelet az iratátadás folyamatát és a szerveknél maradt iratok felülvizsgálását három szakaszra tagolta.⁵⁸¹ Az első szakaszban került sor az 1944. december 21. és 1969. december 31. között, a másodikban az 1970 és 1979 között, majd a harmadikban az 1980 és 1990. február 14. közötti iratok átadására, illetve felülvizsgálatára. Az iratkezelő szervezetek a törvény hatályba lépését követően 180 nap állt rendelkezésre az 1970 előtt keletkezett, egy év az 1980 előtt keletkezett, és két év az 1980 és 1990. február 14-e előtt keletkezett iratok felülvizsgálatára. A törvény hatálya a következő szervekre terjedt ki: Belügyminisztérium (BM), Információs Hivatal (IH), Nemzetbiztonsági Hivatal (NBH), Nemzetbiztonsági Szakszolgálat (NBSZ), Katonai Biztonsági Hivatal (KBH), Katonai Felderítő Hivatal (KFH), Határőrség (HŐR), amelyek 2003 és 2005 között – a törvény alapján – a Történeti Levéltárnak összességében 808 iratfolyóméter anyagot adtak át, az iratörző szerveknél kezelt iratok háromnegyed részét.

Az iratátadások

A 2003-as Felügyelő Bizottság megállapításai az iratátadásokról

Az iratátadást felügyelő bizottság az iratátadásra kötelezett szerveknél 205 374 irattételt regisztrált, amiből 154 846 tételt 2005 végéig átadtak az ÁBTL-nek. Az irattétel a szolgálatoknál használt fogalom, nem egyezik meg a levéltári tétel fogalmával. Az irattétel nem jelzi az iratok terjedelmét. Maga az irattétel nem is egynemű. Irattételen lehet érteni egy-egy gyűjtőt a benne levő összes irattal, egy-egy iktatókönyvet vagy más segédletet, illetve egy-egy vegyes, szálas iratot.⁵⁸² A 2003–2005 között a Történeti Levéltárnak átadott iratok az összes érintett szervnél és intézménynél lévő iratok 75,4%-át jelentették. A 2003. évi III. törvény alapján minősítettként visszatartott irattételek száma 50 528 volt. Az iratátadást felügyelő bizottság a visszatartott iratokból 15 092 tételt vizsgált meg, és ebből átadásra javasolt 1211-et. Az érintett szervek ebből 1048 tétel levéltárba történő áthelyezésével egyetértettek, és ez meg is történt.

⁵⁸¹ Az iratátadást felügyelő bizottság munkájáról lásd a jelentés II/1. fejezetét!

⁵⁸² Egy tétel jelenthet egyetlen lapot, de több ezer oldalt is. Sajnos nem minden szolgálat összesíti iratfolyóméterben az általuk kezelt dokumentumokat, miként az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára azt évről évre publikussá teszi a hozzá beérkező és az általa kezelt anyagokról. Így a dokumentumok mennyiségének felmérése és a változások összevetése valójában csak jelzés értékű lehet.

A 2003-as Felügyelő Bizottság az iratátadás adatairól										
Megnevezés	Összes tétel*	Ebből				A visszatartott tételekből				Az átvizsgált visszatartottból átadásra javasolt
		Átadott	%	Visszatartott	%	Átvizsgált	%	Átadásra javasolt	%	
BM**	94 765	80 315	84,75%	14 450	15,25%	282	1,95%	0	0,00%	0,00%
HŐR	91	20	21,98%	71	78,02%	66	92,96%	61	85,92%	92,40%
NBH	31 632	23 162	73,22%	8 470	26,78%	3 959	46,74%	476	5,62%	12,00%
IH	22 557	13 316	59,03%	9 241	40,97%	2 251	24,36%	176	1,90%	7,80%
NBSZ	9 039	5 904	65,32%	3 135	34,68%	1 261	40,22%	2	0,06%	0,10%
KBH	9 130	6 285	68,84%	2 845	31,16%	1 823	64,08%	43	1,51%	2,30%
KFH	38 160	25 844	67,73%	12 316	32,27%	5 450	44,25%	453	3,68%	8,30%
Összesen	205 374	154 846	75,40%	50 528	24,60%	15 092	29,87%	1 211	2,40%	8,02%

1. táblázat A bizottság összesítése a 2003. évi törvény iratátadásról rendelkező része végrehajtásáról, szervek szerint ⁵⁸³

* Az egyes tételek lapszáma rendkívül változó, egy laptól több ezerig terjedhet.

** A visszatartott tételeket szétszötták az iratokban szereplő személyek akkori szolgálati szervei között, és behelyezték őket az érintettek személyzeti anyagába, ezeket az FB az adott személyzeti dossziéval együtt vizsgálta.

A felügyelő bizottság készített egy másik összefoglaló táblázatot is az egyes szakaszokban történő iratátadásról. Itt a rendezés alapja az iratok keletkezésének időpontja volt. Mivel a 2003-as bizottságnak már nem állt elég idő a rendelkezésére, hogy az 1980–1990 közötti időszak visszatartott tételeiből az általa átvizsgált iratokat összesítse, ez a tábla torzó maradt. Közlését azonban mégis fontosnak tartjuk, mert hozzávetőleges támpontot ad a korszakoként az ÁBTL-nek átadott és a szervek által visszatartott iratok mennyiségéről az irattételek száma szerint.

Itt jegyezzük meg, hogy a felügyelő bizottság által készített két táblában is, és ezekhez képest a Szakértői Bizottság által készített felmérésben is eltérések vannak az iratok számát illetően, amire nem tudunk pontos magyarázatot adni azon túl, hogy sok volt az irat, az egyes szervek többféle összesítésből dolgoztak, különböző irattípusokat estenként szétszedtek, így időnként az iratok tételszámát is megduplázták.

⁵⁸³ Jelentés a 2003. évi III. törvény végrehajtását felügyelő bizottság munkájáról. TA/106-7/2005. A jelentés több pontján a számításba hiba csúszott, ezt korrigáltuk. Felcserélődött a HŐR átadott és visszatartott iratainak tétele, emiatt az összes számsor változik, illetve a visszatartott és átvizsgált tételsor összeadásában egy elszámolás történt.

Az iratok átadása az iratok keletkezésének ideje szerint										
Megnevezés	Összes tétel	Ebből				A visszatartott tételekből				Az átvizsgált visszatartottakból átadásra javasolt
		Átadott	%	Visszatartott	%	Átvizsgált	%	Átadásra javasolt	%	
1945–1969	44 765	36 788	82,18%	7 977	17,82%	2 070	25,95%	339	4,25%	16,38%
1970–1979	75 080	63 789	84,96%	11 291	15,04%	3 551	31,45%	203	1,80%	5,72%
1980–1990	85 144	54 330	63,81%	30 814	36,19%	nincs adat		nincs adat		nincs adat
Összesen	204 989	154 907	75,57%	50 082	24,43%					

2. táblázat A bizottság összesítése a 2003. évi törvény iratátadásáról rendelkező része végrehajtásáról, az iratok keletkezésének ideje szerint⁵⁸⁴

Tekintettel arra, hogy a 2007-es Szakértői Bizottság mandátuma nem terjedt ki mindazon szervekre és intézményekre, amelyek iratátadását a 2003-as bizottság kontrolálta, a 2003-as részletező táblázatból kiemeltük azt az öt szolgálatot, amelyekre a 2007-es Szakértői Bizottság mandátuma is kiterjedt. Ezek szerint 2003-ban a mai nemzetbiztonsági szervek elődei összesen 110 518 irattételt őriztek, valamivel többet, mint az érintett irattételek felét. Ebből 74 511 irattételt adtak át az ÁBTL-nek 2005-ig, vagyis az általuk őrzött iratok 67,5%-át.

A polgári és a katonai titkosszolgálati szervek által átadott irattételek 2003–2005		
Megnevezés	Összes tétel	Átadott tétel
IH	22 557	13 316
NBH	31 632	23 162
NBSZ	9 039	5 904
KBH	9 130	6 285
KFH	38 160	25 844
Összesen	110 518	74 511

3. táblázat A nemzetbiztonsági és katonai biztonsági szervek által az ÁBTL-nek átadott irattételek a 2003-as bizottság jelentésében lévő adatok alapján

A 2007-es Szakértői Bizottság iratfeltárása⁵⁸⁵

A 2007-es Szakértői Bizottság iratfeltáró tevékenysége során a következőket állapította meg az egyes szervektől az ÁBTL-be került iratok típusairól és mennyiségéről.⁵⁸⁶

⁵⁸⁴ Jelentés a 2003. évi III. törvény végrehajtását felügyelő bizottság munkájáról. TA/106-7/2005.

⁵⁸⁵ A fejezetben végig a Szakértői Bizottság által az egyes szervekről készített részjelentések számadataival dolgoztunk.

⁵⁸⁶ A szervek többsége a 2003 és 2005 közötti átadások adatait közölte korszakonként, az NBH a 2007. évvel bezárólag adta meg az átadásokra vonatkozó adatokat, az IH megadta a 2003–2005, illetve a 2006–2007 között átadottak számát is.

Információs Hivatal

Az IH a 2003. évi III. törvény alapján 14391 irattételt adott át az ÁBTL-nek 2003 és 2005 között. 2006–2007-ben ezt további iratadás követte összesen 151 tétellel.

Az ÁBTL-nek átadott irattételek 2003–2005				
Dossziétípus	1970 előtt keletkezett	1970–1979	1980–1990	Összes leadott 2005-ig
Irat	Leadva	leadva	leadva	
Bt	546	209	172	927
Mt	560	91	27	678
K	1976	233	148	2357
O-8, OD, OL	218	97	112	427
KTÜK	622	670	1654	2946
Személyügy	487	214	161	862
Pénzügy, rejtjel, egyéb	559	1793	3842	6194
Összesen	4968	3307	6116	14391

4. táblázat Az IH iratátadása

Nemzetbiztonsági Hivatal

Az NBH 2003 és 2007 között 36 jegyzőkönyvvel – amelyek önmagukban is összesen 1536 oldalt tettek ki – összesen 24 587 darab irattételt adott át a Történeti Levéltárnak. Előbb 10 312 darab 1970 előtt keletkezett, majd az 1970 és 1979 közötti időszakból származó 5364 tételes dokumentum-együttest. A rendszerváltás előtti utolsó tíz évből pedig 8911 irattételt szállítottak be a levéltárba. 2006-ban nem volt beszállítás, 2007-ben a levéltár nyilvántartása szerint 0,84 iratfolyóméter iratot kapott az NBH-tól.

Az átadott iratok a törvény rendelkezéseinek megfelelően rendkívül vegyesek, rendezésük az átvevő ÁBTL számára még hosszú időre komoly feladatot jelent, ugyanakkor nagy részük jelentős történelmi forrásértékkel bír, feldolgozásukra azonban csak a rendezést követően van esély.

Az ÁBTL-nek átadott irattételek, 2003–2007				
	1970 előtt keletkezett	1970–1979	1980–1990	Összesen
Iratételek száma	10312	5364	8911	24 587

5. táblázat Az NBH iratátadása

Nemzetbiztonsági Szakszolgálat

Az NBSZ 2003 és 2005 között 5906 irattételt adott át a Történeti levéltárnak: az 1971 előtt keletkezettekből 1261 darabot, majd a következő évtizedből 2278-at, míg végül az 1980 és 1990 közötti időszakból 2364 tételt.

Az ÁBTL-nek átadott irattétele, 2003–2005				
Tárgy szerint	1970 előtt keletkezett	1970–1979	1980–1990	Összesen
Irattételek száma	1264	2278	2364	5906

6. táblázat Az NBSZ iratátadása

Katonai Biztonsági Hivatal

A KBH a 2003–2005 közötti időszakban 3499 iratot adott át az ÁBTL-nek. Közülük 459 irattétel az 1945–1969 közötti időszakból, 958 az 1970 és 1980 közöttiből, míg a legnagyobb tétel, 2082 az 1980 és 1990 közötti időszakból került be a levéltárba.

Az ÁBTL-nek átadott iratok, 2003–2005				
	1970 előtt keletkezett	1970–1979	1980–1990	Összesen
Irattételek száma	459	958	2082	3 499

7. táblázat A KBH iratátadása

Katonai Felderítő Hivatal

A KFH a 2003. évi III. törvény végrehajtásaképpen 26 614 irattételt adott át. Ebből 1970 előtti 8966, 1970 és 1980 közötti 10 578, 1980 és 1990 között keletkezett pedig 7070 volt. Ha az átadott iratanyag lapszám szerinti arányát nézzük, egészen más eredményre jutunk: az átadott 345 838 lap az összlapszámnak csak a 30%-át teszi ki. Ennek főleg az a magyarázata, hogy a nagy lapszámú gyűjtők közül viszonylag keveset szállítottak át: az 5055 személyi gyűjtőből 2221-et, a 692 munkaanyag-gyűjtőből mindössze 23-at, a 900 egyéb gyűjtőből 176-ot, a gyakran csak 1-2 oldalas vegyes iratanyagból viszont sokat: 31 515-ből 23 696 tételt. Itt jegyezzük meg, hogy a KFH anonimizált fénymásolatokat adott át az ÁBTL-nek, az anonimizálást pedig jórészt az eredeti iratokon végezték el!

Az ÁBTL-nek átadott iratok, 2003–2005				
Tárgy szerint	1970 előtt keletkezett	1970–1979	1980–1990	Összesen
Személyi gyűjtők	142	872	1207	2221
Munkaanyag gyűjtők	3	8	12	23
Egyéb gyűjtők	0	106	70	176
Nyilvántartások	94	19	28	141
Segédletek	76	0	281	357
Vegyes iratok	8651	9573	5472	23696
Összesen	8966	10578	7070	26614
Készítő szerint				
Saját készítésű	5668	7684	6226	19578
Kapott	3298	2894	844	7036
Nyt. száma szerint				
Film számon	6403	5582	684	12669
Megsemm. számon	71	2289	3513	5873
Eredeti nyilv. számon	2492	2707	2873	8072

8. táblázat A KFH iratátadása

A 2003-as Felügyelő Bizottság és a 2007-es Szakértői Bizottság által készített felmérések összehasonlítása

Összesítésként megállapíthatjuk, hogy a legtöbb irattételt mindkét felmérés alapján a KFH szolgáltatotta be a levéltárba, majd őt követte az NBH. A két felmérés összehasonlítása szerint az Információs Hivatalnál 1075 átadott tétellel találtunk többet, mint a 2003-as bizottság. A Nemzetbiztonsági Hivatalban is többlet mutatkozik, 1424 irattétel. A Katonai Felderítő Hivatalban pedig 770-nel találtunk több irattételt. Mindhárom szervnél a különbség nagy része abból adódhat, hogy 2005 után újabb tételeket adtak át a levéltárnak. A Nemzetbiztonsági Szakszolgálatnál a különbség csupán két irattétel. Míg a legnagyobb az eltérés a katonai Biztonsági Hivatalnál: itt 2007-ben az átadási jegyzőkönyvek alapján 2786 irattétellel kevesebbet regisztráltunk, mint az a 2003-as bizottság jelentésében szerepelt. Az eltérésekre az esetleges számolási tévedéseken túl a KBH-val közösen sem tudunk magyarázatot adni, nem tudjuk, vajon milyen tételeket hogyan számolt el a 2003-as bizottság.

A polgári és a katonai biztonsági szervek által átadott irattételek		
Megnevezés	Az irattételek száma 2003-as Bizottság jelentése szerint	Az irattételek száma 2007-es Bizottság felmérése szerint
IH	13 316	14 391
NBH	23 162	24 587
NBSZ	5 904	5906
KBH	6 285	3 499
KFH	25 844	26 614
Összesen	74 511	74997

9. táblázat Az ÁBTL-nek a szervektől átadott irattételek a 2003-as és a 2007-es Bizottság felmérésének összehasonlítása alapján

Összesítés az ÁBTL adatai alapján, 2003–2007

Bár a felügyelő bizottság működése 2005 közepén befejeződött, a hatályos jogszabályok szerint az iratátadás azóta is folyamatos. Az államtitokról és a szolgálati titokról szóló 1995. évi LXV. törvény 10. §-ának (1) bekezdése szerint a minősítő, illetve jogutódja köteles rendszeresen, de államtitok esetén háromévente felülvizsgálni valamennyi minősített adat minősítésének indokoltságát. A 2003. évi III. törvény 12. §-ának (9) bekezdése pedig előírja, hogy ha a minősítő a minősítést megszünteti, akkor az ilyen iratot 30 napon belül át kell adnia a Történelmi Levéltárnak. 2006 és 2007 folyamán az esedékes iratfelülvizsgálatok következtében újabb minősítésüket elvesztett iratok kerültek be az ÁBTL-be.⁵⁸⁷

Összesítésképpen megállapíthatjuk, hogy az iratátadásra kötelezett szervektől az ÁBTL-be a levéltár iratfolyóméterben megadott nyilvántartása szerint az alábbi mennyiségű iratok kerültek be a 2003. évi III. törvény alapján 2007 decemberéig.⁵⁸⁸

⁵⁸⁷ *A statikus nyugvó többség. Beszámoló az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltára 2006. évi működéséről.* Budapest, 2007, 22–23. A 2007-es adatok Petrikné Vámos Ida szíves közlései.

⁵⁸⁸ A Történelmi Levéltár egyes évekről szóló beszámolóiban néhány évben és helyen eltér a visszamenőlegesen közölt, egyes szervtől beérkezett iratfolyóméter-szám. A 2003–2005 között beszállított iratanyag mennyisége azért változhatott, mert 2003–2004-ben nem levéltári dobozokban, hanem zsákokban, egyéb tárolóeszközökben, vagy még abba sem szállították be az iratanyagot, és a levéltár munkatársai a dobozolás során pontosították a folyómétert. Csökkenés esetében lehetséges, hogy például a beszállított egy dossziényi (0,02 ifm) iratanyagot a rendezés során be tudták sorolni a teljes iratanyagba, így ez nem jelentkezett növekedésként a fond- és állagjegyzékben. De a változó adatok oka lehet a következő is: 2008-ban beszállítottak 40 doboz normát az IRM-ből, így ez a gyarapodási naplóban 40 dobozként szerepel. Az átvétel során a levéltár munkatársai megállapították, hogy néhány doboz annyira tömött, hogy vissza se lehet zárni, ezért szétszedték. Így a fond- és állagjegyzékben a parancsgyűjtemény már nem 40, hanem 41 doboznyi (4,92 ifm) iratanyaggal bővült, miközben az iratok érkezésekor a gyarapodási naplóba 40 doboz átvétele szerepel. Tóth Eszter szíves közlése.

A Történeti Levéltárba 2003–2007-ban érkezett iratok mennyisége iratfolyóméterben						
Iratátadásra kötelezett szervek	2003	2004	2005	2006	2007	Összesen
Atvilágító Bizottságok	16,40		22,56	1,74	0,00	40,70
Belügyminisztérium és szervei	27,02	15,12	58,22	0,12	2,00	102,48
Információs Hivatal	119,50	54,24	83,64	4,08	0,66	262,12
Katonai Felderítő Hivatal	6,70	15,24	18,48	0,12	0,00	40,54
Katonai Biztonsági Hivatal	3,60	5,90	5,91	0,00	0,00	15,41
Központi Kárrendezési Iroda (BM-től elvitt internálási iratok)	0,00	0,00	1,08	3,24	0,00	4,32
Nemzetbiztonsági Hivatal	222,00	69,56	41,76	0,00	0,84	334,16
Nemzetbiztonsági Szakszolgálat	5,00	8,64	6,84	0,00	0,49	20,97
Országgyűlés Hivatala	0,00	0,00	0,60	0,00	0,00	0,60
Összesen	400,22	168,70	239,09	9,30	3,99	817,31

10. táblázat A Történeti Levéltárba 2003 és 2007 között érkezett iratok mennyiségéről⁵⁸⁹

Az ÁBTL adatközléséből megvizsgáltuk a polgári és a katonai biztonsági szolgálatok által az ÁBTL-nek 2003 és 2007 decembere között átadott iratokat. Ez alapján azt mondhatjuk, hogy 2006 és 2007 folyamán a KBH egyáltalán nem adott át iratot a levéltárnak, de 2006-ban az NBH és az NBSZ, 2007-ben pedig a KFH sem adott át iratot. A szervek által átadott iratok mennyisége 2006-ban összesen 4,2 ifm volt, ennek zömét az IH szállította be, 2007-ben pedig 1,99 ifm, vagyis 2006 és 2007 között az ÁBTL ezektől a szervektől összesen 6,1 ifm anyagot vett át.

Az ÁBTL-nek a szolgálatok által átadott iratok iratfolyóméterben, 2003–2007						
Iratátadásra kötelezett szervek	2003	2004	2005	2006	2007	Összesen ifm
Információs Hivatal	119,50	54,24	83,64	4,08	0,66	262,12
Nemzetbiztonsági Hivatal	222,00	69,56	41,76	0,00	0,84	334,16
Nemzetbiztonsági Szakszolgálat	5,00	8,64	6,84	0,00	0,49	20,97
Katonai Biztonsági Hivatal	3,60	5,90	5,91	0,00	0,00	15,41
Katonai Felderítő Hivatal	6,70	15,24	18,48	0,12	0,00	40,54
Összesen	356,80	153,58	156,63	4,20	1,99	673,20

11. táblázat A Történeti Levéltárba a polgári és a katonai biztonsági szolgálatoktól érkezett iratok mennyiségéről, 2003–2007

A táblázat azt is jelzi, hogy mennyire óvatosan kell bánni a szervek által használt irattétel fogalmával. Akkor tudjuk igazán érzékeltetni a probléma lényegét, ha összevetjük az ÁBTL adatait azokkal az adatokkal, amelyeket az egyes szervek bocsátottak a Szakértői Bizottság rendelkezésére. A következő táblázatból jól látható, hogy az irattétel fogalma nem jelzi pontosan a kezelt iratok mennyiségét. A legtöbb irattételt a Katonai Felderítő Hivatal adta át, azonban ott a 26641 irattétel csupán 40,42 iratfolyómétert jelent. Ha terjedelmét vizsgáljuk, akkor egy iratfolyóméterre átlagosan 658,44 irattétel jut, vagyis az átadott irattételek igen vékonyak. Míg az ellenpéldát vizsgálva, az IH anyagában igen vastagok az

⁵⁸⁹ Beszámoló az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára első csonka évének tevékenységéről. (2003). Budapest, 2004; Beszámoló az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára 2004. évi működéséről. Budapest, 2005; A statikus nyugvó többség, i. m. 22–23.

irattételek, ott egy iratfolyóméterre kicsit kevesebb mint 56 irattétel jut, több mint tízszer annyi, mint a KFH-s iratok esetében. Szintén vastokok az NH által átadott irattételek, itt egy iratfolyóméterre 73,76 irattétel jut. Az irattételek vastagsága is igen eltérő szervek szerint: átlagosan az IH-ban 17,9, az NBH-ban 13,6, az NBSZ-nél 3,5, a KBH-nál 4,4, a KFH-nál pedig 1,5 mm. Azt mondhatjuk, megvizsgálva az ÁBTL-nek átadott iratokat, hogy a KFH valójában nem is irattételeket, hanem iratokat adott át.

Javasoljuk, hogy az iratörző szervek oldják fel az irattétel fogalmát, és a levéltárak őrzési egységeihez hasonlóan készítsenek tételes listát a náluk őrzött iratokról. Ugyanakkor tartsák be a 10/2002. (IV.13.) NKÖM rendelet vonatkozó szabályait – különös tekintettel a működési iratokra –, a rendelet szerint ugyanis lezárt évfolyamú iratokat, az eredeti irattári rendben, és a segédkönyvekkel együtt kell(ene) átadniuk az ÁBTL-nek!

Az ÁBTL-nek átadott iratok iratfolyóméterben és irattételben							
Iratátadásra kötelezett szervek	2003	2004	2005	Osszesen ifm	Osszesen irattétel	Iratfolyóméter	Iratfétel átlag miliméterben
Információs Hivatal	119,50	54,24	83,64	257,38	14391,00	55,91	17,88
Nemzetbiztonsági Hivatal*	222,00	69,56	41,76	333,32	24587,00	73,76	13,56
Nemzetbiztonsági Szakszolgálat	5,00	8,64	6,84	20,48	5906,00	288,38	3,47
Katonai Biztonsági Hivatal	3,60	5,90	5,91	15,41	3499,00	227,06	4,40
Katonai Felderítő Hivatal	6,70	15,24	18,48	40,42	26614,00	658,44	1,52
Osszesen	356,80	153,58	156,63	667,01	74997,00	112,44	8,89

12. táblázat Az ÁBTL-nek a 2003. évi III. törvény alapján 2003–2005 között átadott iratmennyiségek összevetése

* A Nemzetbiztonsági Hivatal adataiban az irattétel a 2007 decemberével bezárólag átadott anyagokat jelenti. 2006-ban az NBH nem adott át iratokat a levéltárnak, 2007-ben pedig átadott 0,84 iratfolyóméternyit.

A visszatartott iratok

A 2003-as Felügyelő Bizottság felmérése alapján az iratkezelő szervek 50528 iratot kívántak visszatartani – irattétel szerint az iratok negyedét. Az egyes időszakok irategyüttesét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy a 2003. évi III. törvény alapján iratátadásra kötelezett szervek összességében az 1980 és 1990 közötti időszakból jóval több iratot tartottak vissza, mint az előző kettőből. Az 1945–1969 közötti időszakból az iratok 17,9%-a, az 1970–1979 közöttiből 15,1%-a, míg a legutolsóból 36,3%-a maradt levéltári kezelésen kívül. Az 1945 és 1969 között keletkezett 44 765 irattétel közül 7977-et tartottak vissza az iratörzők minősítettként, míg az 1970 és 1979 között keletkezett iratok közül 11 291-et, az 1980 és 1990 közötti iratok 85 144 tételnyi csoportjából pedig 30 814 tételt tartottak maguknál minősítettként együttesen a BM, az IH, az NBH, az NBSZ, a KBH, a KFH, a Határőrség. Ez esetben is összesítjük a polgári és a katonai biztonsági szolgálatok kezelésében lévő iratokat.

A 2007-es Szakértői Bizottság iratfeltárása

A 2003. évi III. törvény végrehajtásának megfelelően a jelenlegi szolgálatok kétfajta jegyzéken regisztrálják az 1990. február 14-vel bezárólag keletkezett iratokat. Az egyik az általános, a másik az ún. főigazgatói különjegyzék, vagy másképpen: bírói jegyzék.

Mindkettő minősített iratokat tartalmaz. Az általános jegyzék mértékegységként irattételeket, a bírói jegyzék iratokat alkalmaz, összevetésük ezért a terjedelem szempontjából nem lehetséges. A bírói jegyzék tételeire különleges eljárás érvényes. Ugyanis a 2003. évi III. törvény 12. § (5) arról rendelkezik, hogy a „felülvizsgálati eljárás során a 2. § (2)-(3) bekezdésben meghatározott adatokat tartalmazó iratok közül a nemzetbiztonsági érdekek védelme szempontjából kiemelkedően fontos iratokról a nemzetbiztonsági szolgálat főigazgatója különjegyzéket állít össze, amelyet a Legfelsőbb Bíróság e feladatra kijelölt bírása – »C« típusú nemzetbiztonsági ellenőrzését követően – hagy jóvá. A (4) bekezdésében meghatározott iratjegyzékben a jelen bekezdés alapján összeállított különjegyzékben szereplő iratokat nem kell feltüntetni.” Tehát a törvény a vonatkozó jogszabályokkal ellentétben létrehozta a minősített iratoknak egy újabb kategóriáját, nevezetesen a „főigazgatói” („bírói”) jegyzékben szereplő iratokét. A szervek által visszatartott iratok ezen csoportját a Legfelsőbb Bíróság egyetlen, erre a feladatra kijelölt bírása vizsgálta át abból a szempontból, hogy indokolt-e titkos minősítésük fenntartása, vagy mégis átkerülhetnek az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárába. A Legfelsőbb Bíróság bírójának egyszemélyi döntése ellen nincs semmifajta jogorvoslati lehetőség.

Ezekre az iratokra (jegyzékekre) nem vonatkozik az általános szabály, ezt a többi minősített (visszatartott) irat jegyzékével ellentétben sem az ÁBTL főigazgatója nem ismerhette meg, de az iratok átadását felülvizsgáló 2003-as bizottság tagjai sem. Ezekről jegyzéket sem kaptak, tehát még csak azt sem tudhatták, hogy mennyi iratról van szó.

A bizottságunk viszont működése előfeltételének tekintette, hogy a törvényes előírásoknak megfelelően egyetlen vonatkozó irat se maradjon előle elzárva. A bizottság elnöke kapott engedélyt a bírói jegyzék, illetve az azon lévő minősített iratok megtekintésére.

Az Információs Hivatal

Bizottságunk felmérése szerint az IH-ban körülbelül 100 ifm irat maradt. Eszerint a náluk lévő összes irat 76%-át adták át az ÁBTL-nek. A 2002 és 2005 között átadott tételek száma 14391 volt; a minősített visszatartott tételeké pedig 7711. További 151 irattételt 2006–2007-ben adtak át a levéltárnak, így 2007 végén az IH-ban őrzött irattételek száma 7560.

A számok azonban annyiban félrevezetők, hogy sok esetben az irat vagy irategyüttes – a 2003. évi III. tv. 12. § 3. pontjában előírt eljárást alkalmazva – egy része minősítését elveszítve a levéltárba került, másik része az IH-ban maradt. Ebben az eljárásban az IH-nak az a méltányolandó törekvése tükröződik, hogy az iratnak csak a minősített adatokat tartalmazó oldalait tartsa meg, és a munkájához nem szükséges, illetve azt nem veszélyeztető oldalakat adja át a levéltárnak. A konkordanciát biztosítandó, az átadott és a visszatartott iratrészen is megfelelő módon jelezték az okmány szétszedését, így a későbbiekben az összetartozó iratrészek egyesíthetőek lesznek. Ugyanakkor az így csonkított iratok értékelése kutatói oldalról rendkívül problematikus, a levéltárba került irategyüttesen belüli törlések ugyanis sokszor az egész irat értelmezését lehetetlenné teszik.

Az IH-ban maradt minősített irattételek, 2005–2008						
Dossziétípus	1970 előtt keletkezett	1970–1979 között keletkezett	1980–1990 között keletkezett	2005-ben összesen	Ebből 2006-2007-ben átadva a levéltárnak	Az IH-ban maradt 2008-ban
Bt	712	201	335	1248	119	1129
Mt	102	136	111	349	5	344
K	69	113	102	284	2	282
O-8, OD, OL	50	45	265	360	1	359
KTUK	69	118	458	645	18	627
Személyügy	114	348	561	1023	6	1017
Pénzügy, rejtjel, egyéb	273	1034	2495	3802		3802
Összesen	1389	1995	4327	7711	151	7560

13. táblázat Az IH-ban őrzött, a különböző időszakokban keletkezett minősített iratok

Az IH főigazgatói jegyzékén összesen 543 darab irat szerepel.

A Nemzetbiztonsági Hivatal

Az NBH-ban maradt minősített irattételek száma 6757. Ebből az 1845 és 1969 közötti időszakból 838, az 1970 és 1979 közötti időszakból 2210, az 1980 és 1990 közöttiből pedig 3709 irattételt tárolnak. Ezen belül az NBH a különböző típusú dokumentumokból az alábbi mennyiséget őrzi:

- 14 647 hálózati kartont (az Operatív Nyilvántartó Osztálytól);
- 573 SZT nyilvántartási kartont (a BM Személyzeti Főosztályától);
- 1044 operatív kartont (az Operatív Nyilvántartó Osztálytól);
- 22 534 KKA adatlapot (a BM III/II. Csoportfőnökségtől);
- 6 db füzet, határidő naplót, tablót (a BM III/II. Csoportfőnökségtől);
- 1 doboz tartalomjegyzéket (a BM III/II. Csoportfőnökségtől);

Az NBH-ban visszatartott iratok				
Tárgy szerint	1970 előtt keletkezett	1970–1979	1980–1990	Összesen
Irattételek, darab	838	2210	3709	6757

14. táblázat Az NBH-ban maradt iratok tételszám szerint

Az NBH a Szakértői Bizottság rendelkezésére bocsátott egy másik listát is, amelyben az általuk őrzött iratokat iratképző szervként adták meg, terjedelmüket pedig lapszámban jelölték. Ebben viszont benne foglaltatik a főigazgatói különlistán tárolt iratok mennyisége is.

Az NBH-ban kezelt iratok	
Az iratképző szerv	Terjedelme lapszámban
Belügyminisztérium	31 627
BM Adatfeldolgozó és Információs Csoportfőnöksége	843
BM ÁB Operatív Nyilvántartó Osztálya	790
BM II. Csoportfőnökség	1373
BM III. Csoportfőnökség	10 664
BM III/I. Csoportfőnökség	673
BM III/II. Csoportfőnökség	388 289
BM III/III. Csoportfőnökség	286
BM III/IV. Csoportfőnökség	32 955
BM III/V. Csoportfőnökség	814
BM Igazgatásrendészeti Osztály (ORFK)	126
BM Külügyi Osztály	0
BM Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya	309
BM Belbiztonsági Osztály	394
BM Személyzeti Főosztály	89 947
RTF Állambiztonsági Tanszéke	157
MNVK-2	45
Külügyminisztérium	118
Összesen	559 410

15. táblázat Az NBH őrizetében lévő iratok iratképző és lapszám szerint 2007. december 31-én

Az NBH főigazgatói jegyzékén összesen 197 darab irat szerepel, közte a 18 mágnesszalag a különböző adattárakról.

A Nemzetbiztonsági Szakszolgálat

Az NBSZ kezelésében összesen 3139 irattétel maradt. Ezek közül 249 irat az 1945 és 1969 között keletkezett, 959 1970 és 1979 között, míg az 1980 és 1990 közötti időszakból 1931 a visszatartott tételek száma.

Az NBSZ-nél visszatartott iratok				
Tárgy szerint	1970 előtt keletkezett	1970–1979	1980–1990	Összesen
Irattételek száma	249	959	1931	3139

16. táblázat Az NBSZ-nél maradt minősített iratok

Az NBSZ főigazgatói külön jegyzékén összesen 626 darab irat szerepel.

A Katonai Biztonsági Hivatal

A KBH együttesen 2846 irattételt tartott vissza az átadástól. A legrégebbi korszakból csupán 264 irattételt, míg az 1969-et követő tíz évből 473 irattételt tartottak meg saját kezelésben. Kiugróan magas – a többi szervhez képest is – az 1980 és 1990 közötti időszakból minősítettként megtartott tételek száma: 2109.

A KBH-ban visszatartott iratok				
	1980–1990	1970–1979	1945–1969	Összesen
Az irat típusa	KBH-ban maradt	KBH-ban maradt	KBH-ban maradt	KBH-ban maradt
B	1070	271	175	1516
T	0	0	0	0
Sz	18	0	0	18
Cs	4	0	0	4
K	12	0	0	12
K-lakás	0	7	18	25
R	24	0	0	24
OD	5	34	0	39
O	8	20	0	28
A-karton	416	72	0	488
6-os karton	0	0	0	0
Vegyesek irat	552	69	71	692
Összesen	2109	473	264	2846

17. táblázat A KBH-ban maradt minősített iratok

A KBH főigazgatói jegyzékén összesen 94 darab irat szerepel.

A Katonai Felderítő Hivatal

A 2003 és 2005 közötti iratfelülvizsgálat folyamán 12 316 tétel minősítését tartották fenn. Ebből a személyi gyűjtők közül 1970 előtti 489, 1970–1979 közötti 781, 1980–1990 közötti 1564, összesen maradt 2834 (az összes személyi gyűjtő 56%-a); a munkaanyag-gyűjtőkből a három szakaszból 289, 239, 141, összesen 669 (96,6%); az egyéb gyűjtőkből 1970–1979 közötti 547, 1980–1990-es 177, összesen 724 (80%); a nyilvántartásokból 45 1970 előtti, 23 1970–1979 közötti, összesen 68 (32,5%); a segédletekből 2, 3, 197, összesen 202 (36%); a vegyes iratokból 1689, 2855, 3275 tétel, összesen 7819 (25%). Túlnyomó részük saját készítésű: 10 349, a más szervtől kapott 1922-vel szemben. Film-nyilvántartási számon az egyes szakaszokban 2285, 2082, 32, összesen 4729, megsemmisítési jegyzőkönyvi számon 144, 1096, 3756, összesen 4996, eredeti nyilvántartási számon 85, 1270, 1236, összesen 2591 tétel minősítését tartották fenn.

A KFH-ban visszatartott iratok				
Tárgy szerint	1970 előtt keletkezett	1970–1979	1980–1990	Összesen
Személyi gyűjtők	489	781	1564	2834
Munkaanyag gyűjtők	289	239	141	669
Egyéb gyűjtők	0	547	177	724
Nyilvántartások	45	23	0	68
Segédletek	2	3	197	202
Vegyes iratok	1689	2855	3275	7819
Összesen	2514	4448	5354	12316

18. táblázat A KFH-nál maradt minősített iratok

A KFH főigazgatói jegyzékén összesen 91 darab irat szerepel.

A polgári és katonai szolgálatoknál visszatartott iratok összesítése

A szolgálatok – közlésük szerint összesítve az iratokat – 32 618 minősített irattételt őriznek. Ebben van az az 1551 irat, amely a főigazgatói különlistán van. Összességében 2007 végén a szolgálatok kevesebb irattételt őriztek, mint 2005 végén; ez elsősorban az IH és az NBH által átadott újabb tételeknek köszönhető.

A szolgálatoknál visszatartott irattételek száma	
A szerv megnevezése	Az irattételek száma
Információs Hivatal	7 560
Nemzetbiztonsági Hivatal	6757
Nemzetbiztonsági Szakszolgálat	3139
Katonai Biztonsági Hivatal	2846
Katonai Felderítő Hivatal	12 316
Összes	32 618

19. táblázat A szolgálatoknál kezelt visszatartott irattételek, 2007. december (beleszámolva a főigazgatói jegyzéken lévő iratokat is)

A főigazgatói jegyzéken tartott iratok összesítése

A szolgálatoknál főigazgatói külön jegyzéken lévő iratok száma	
A szerv megnevezése	Az iratok száma
Információs Hivatal	543
Nemzetbiztonsági Hivatal	197
Nemzetbiztonsági Szakszolgálat	626
Katonai Biztonsági Hivatal	94
Katonai Felderítő Hivatal	91
Összes	1551

20. táblázat A szolgálatoknál a 2003. évi III. törvény alapján főigazgatói külön jegyzéken lévő iratok száma

Összehasonlítva a két bizottság által feltárt irattételek számát a 2005-ig átadott iratok mennyiségében az első lépésben átadott irattételekhez hasonlóan eltéréseket láthatunk. A KFH-ban a két iratmennyiség pontosan megegyezik, az NBSZ-nél és a KBH-nál csupán néhány tétel különbséget regisztráltunk, az IH-nál és az NBH-nál viszont több mint ezres nagyságú az eltérés. Ennek az okát egyrészt abban látjuk, hogy közben a minősített iratok háromévenkénti felülvizsgálata következtében folytak az iratátadások a Történelmi Levéltárnak, másrészt egyes irattételeket szétbontottak, másokat pedig összevontak az érintett szervek. A következő táblázatból kitűnik, hogy a legnagyobb tételszám a Katonai Felderítő Hivatalban található, de ez változatlanul nem jelenti azt, hogy itt vannak a legnagyobb terjedelemben az iratok. A legnagyobb mennyiségű iratot továbbra is az Információs Hivatal és a Nemzetbiztonsági Hivatal őrzi. Az azonban bizonyos, hogy a 2003. évi III. törvény hatálybalépésétől iratokat nyomtalanul eltüntetni vagy jegyzőkönyvvel megsemmisíteni már nem lehet, mivel a törvény elrendelte a volt állambiztonsági szervek megmaradt iratai teljes körének jegyzékbe vételét. A polgári és a katonai biztonsági szolgálatoknál 2003 és 2005

között regisztrált 110518, a volt állambiztonsági szervek működésére vonatkozó irattétel 29,5%-t őrizték még a szolgálatok 2007 decemberében.

A polgári és a katonai biztonsági szervek által visszatartott irattételek, 2005		
A szerv megnevezése	Az irattételek száma 2003-as Bizottság jelentése szerint	Az irattételek száma 2007-es Bizottság felmérése szerint
Információs Hivatal	9 241	7 560
Nemzetbiztonsági Hivatal	8 470	6 757
Nemzetbiztonsági Szakszolgálat	3 135	3 139
Katonai Biztonsági Hivatal	2 845	2 846
Katonai Felderítő Hivatal	12 316	12 316
Összes	36 007	32 618

21. táblázat A 2003-as és a 2007-es Bizottság adatainak összehasonlítása a minősítettként visszatartott iratokról

XIII. A Szakértői Bizottság jelentése

Főbb gondolatok a Magyar Köztársaság Kormánya számára

A Szakértői Bizottság az állambiztonsági iratok nyilvánossága, a szellemi kárpótlás és a tudományos megismerés garanciáit leginkább egy új törvény, a dossziétörvény elfogadásával látja megvalósíthatónak. Nem zárja ki, de kevésbé tartja hatékonynak a hatályos, 2003. évi III. tv. megfelelő módosítását. A dossziétörvény megalkotása hozzájárulhatna az alkotmányban biztosított emberi jogok kiteljesítéséhez és az állambiztonsági iratok minél teljesebb nyilvánossá tételéhez.

Ugyanakkor a bizottság nyomatékosan fel kívánja hívni a figyelmet arra, hogy a hatályos 2003. évi III. törvény egyes paragrafusai, bekezdései továbbra sem az alkotmányos demokrácia emberjogi szempontjait, hanem a titkosszolgálatok vélt érdekeit szolgálják. A jogszabály egyes paragrafusainak, bekezdéseinek nem egyértelmű, a kutatásokat és az emberi jogokat indokolatlanul korlátozó megfogalmazásai továbbra is feljogosítják a működő titkosszolgálatokat számos irat ellenőrizetlen visszatartására, minősítésére, ami nemcsak a törvény szellemének, de eredeti céljának sem felel meg. A törvény egyik célja épp a szolgálatok bizonyos irattípusokra kiterjedő információs monopóliumának megszüntetése lett volna.

A bizottság szerint a törvényhozónak az általános szabályokból, az Atv., a Ttv., az Ltv. és a titkosszolgálatokról szóló 1995. évi CXXV. törvényből kell kiindulnia. Ajánlatos volna, ha a jogalkotó szétválasztaná az „ügynöktörvény” fogalmi elemeit a „dossziétörvény” kulcsfogalmaitól és eljárás módjairól. A 2003. évi III. tv. módosításának célja a megismerés, tehát az új dossziétörvénynek a kivételeket kell megfogalmaznia – szigorúan szem előtt tartva az alkotmányban lefektetett alapjogok érvényesítését.

A Kormány számára készített jelentésből kiemelt főbb gondolatokat két részre osztottuk. Az első részben általános elveket fogalmazunk meg. A második részben a 2003. évi III. törvény kapcsán az általunk különösen kifogásolt jogalkotási hibákra hívjuk fel a figyelmet, valamint szakmai javaslatokat is teszünk.

1. Általános javaslatok

1. 1.

Felül kell vizsgálni a 2003. évi III. törvény 1. § (2) bekezdésében megfogalmazott definíciókat, fogalom-meghatározásokat. A definíciókban érvényesíteni kell azt a már feltárt tény, hogy a valódi érintetteknek, az áldozatoknak is két kategóriája létezett: a *megfigyelt* és a *nyilvántartott*, ennek a megkülönböztetésnek ismeretében az igénylők könnyebben eligazodhatnak saját vagy hozzátartozóik múltjának iratai között. Az együttműködőkre, a tettesekre – a hatályos megfogalmazás szerint: „*hálózati személyekre*” – vonatkozó rendelkezéseket ki kell terjeszteni az együttműködők teljes körére, így a hivatalos, társadalmi és alkalmi kapcsolatokra is. (A hatályos törvény ugyan definiálja az „*operatív kapcsolat*” fogalmát is, de ebből kihagyja a leginkább meghatározó „*hivatalos kapcsolatokat*”, és indokolatlanul megkülönbözteti a „*hálózati személytől*”.)

1. 2.

A törvény ne nevezze „kérelmezőnek” az áldozatot, ne bánjon leereszkedő módon egyetlen, az alkotmányos alapjogaival élni kívánó személlyel sem. Nevezze inkább „igénylőnek” az alkotmányos alapjogaival élni kívánó személyeket, hiszen mindenkinek joga megismerni a levéltárakban, közgyűjteményekben őrzött dokumentumokat, bárki betekinthesse a segédletekbe, iratokba akár helyben, – legyen az a Magyar Országos Levéltár, Budapest

Főváros Levéltára vagy az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – akár az interneten.

1. 3.

A hatályos törvény azt a korábbi – az Alkotmánybíróságon sokszorosán megbukott, – átvilágítási gyakorlatot viszi tovább, hogy csak azokat a volt hálózati személyeket tekinti közszereplőnek, csak azok adatait tartja megismerhetőnek, akik 1990 után is politikai közfeladatot láttak el. Történeti kutatások bizonyítják az adatvédelmi törvény meghatározásából is levezetett tényt, hogy 1990 előtt a hálózat tagjainak alapfeladata volt a „politikai közvélemény alakítása” is. Ezért ők – függetlenül mai tevékenységüktől – közszereplőnek, közfeladatot ellátó személynek tekintendők, nevük és „beosztásuk” közérdekű, tehát nyilvános adat.

1. 4.

Az új törvény határozza meg szabatosan a „*hálózati személy*” fogalmát, megkülönböztetve a definíciót az „ügynöktörvényben” használt kritériumoktól. A vonatkozó történelmi kutatások alapján egyértelmű, hogy hálózati személy az, aki ilyen minőségben állambiztonsági iratokban szerepel.

1. 5.

A bizottság javasolja, hogy bármely adat minősítésének – titkosságának – fenntartása esetében a „titokgazdát” bizonyítási kötelezettség terhelje – *A törvény szerinti titkosítás gyakorlata* című fejezetben ismertetett módon. Ennek megfelelően a hatályos törvény 2. §-ának összes pontjában a „nyilvánvalón vagy kimutathatóan” kifejezés „bizonyíthatóan” kifejezésre cserélendő.

1. 6.

Érvényt kell szerezni annak a törvényi előírásnak is, hogy nem az irat, hanem csak az abban szereplő konkrét adat lehet titkos. Ez azonban nem eredményezheti az eredeti iratok fizikai megcsonkítását, amelynek gyakorlatát a szakértői bizottság több iratörző helyen is tetten érte.

1. 7.

A bizottság javasolja, hogy a működő titkosszolgálatok azokat az iratokat, amelyeket titkosnak minősítettek, de amelyekhez ügyviteli érdekük nem fűződik, minősítésük bizonyítása esetében is adják át az erre kijelölt levéltárnak, amely ezeket minősített iratként őrzi tovább. A szolgálatok kizárólag azon államvédelmi, állambiztonsági iratok őrzésére tarthatnak igényt, amelyek kezelésére a törvény őket felhatalmazza.

1. 8.

A bizottság – iratátadásokat értékelő munkája során – semmiféle valós indokot nem talált arra, hogy a jogalkotó a hatályos törvény 12. § (5) bekezdésében – a Ttv.-t felülírva – a minősített iratoknak egy további kategóriáját is definiálja: „nemzetbiztonsági érdek szempontjából kiemelkedően fontos irat”. Javasoljuk a kategória eltörlését.

1. 9.

Tudományos kutatók között nem tehető különbség annak alapján, hogy az ÁBTL-ben vagy más közlevéltárban kívánják végezni kutatásaikat. Ennek megfelelően a kutatás engedélyezési eljárásának azonosnak kell lennie.

2. Szakmai javaslatok

2. 1.

Elfogadhatatlan, hogy a „megfigyelt” „kizárólag a vele kapcsolatba hozható személyes adatait” ismerhesse meg, miközben a kutató a teljes iratot megismerheti. Ez ugyanis azt jelenti, hogy az érintett jelenleg például a róla (is) szóló vádiratot, ítéletet, tárgyalási jegyzőkönyvet is csak anonimizáltan, töredékesen ismerheti meg. Az ő jogosítványai nem lehetnek szűkebbek bárki másénál. Alapelvként leszögezhető, hogy az érintett és mindenki más, aki az iratokat meg kívánja ismerni, jogosultsága esetén – a tudományos kutatóhoz hasonlóan – csak a másra vonatkozó *szenzitív* személyes adatokba nem tekinthet bele. Az állambiztonsági szolgálatok hivatásos állománya, a hálózati személyek és az operatív kapcsolatok adatainak nyilvánosságra hozásában nem tehető különbség.

2. 2.

A hatályos törvény nem vesz tudomást arról az alapvető tényről, hogy a pártállam titkosszolgálati ellenségeiket – az „érintetteket” – ideológiai, politikai nézeteik alapján vette nyilvántartásba, tartotta megfigyelés alatt. Az üldöztetés indítéka éppen a faji eredet, a nemzeti, nemzetiségi és etnikai hovatartozás, politikai nézet és pártállás, a vallásos vagy más világnézeti meggyőződés volt, tehát az erről szóló adat az állambiztonsági iratok esetében – az általános szabályozással szemben – többnyire nem tekinthető szenzitív adatnak.

2. 3.

A 2003. évi III. törvény 2. § (2) bekezdés a) pontjában meghatározott személyek esetében a szolgálatok a kapcsolat megszakításától számított 15-20 év után törölik az érintettel kapcsolatos 1990. február 14. előtt keletkezett irataik minősítését. A hálózati személyként csak 1990. február 14. előtt foglalkoztatott magyar állampolgárok összes iratának minősítését törölik, kivéve a (2) b) és d) pontok bizonyított eseteit. A hálózati személyként csak 1990. február 14. előtt foglalkoztatott külföldi állampolgárok iratait – minősítésük törlése után – adják át a levéltárnak, ha az illető elhunyt, vagy ha ez nem bizonyítható, akkor 30 évvel a kapcsolat megszakítása után. Az 1990. február 14. után tovább foglalkoztatott külföldi állampolgárok iratai őrizték meg minősítésüket. A 2. § (2) b) pontja esetében az iratok csak akkor maradhatnak minősítettek, ha a szolgálatok az adott ország jelenleg hatályos büntetőtörvénykönyve alapján bizonyítani tudják, hogy az érintettet a Magyar Népköztársaság javára folytatott tevékenysége miatt kiutasítás, beutazási tilalom vagy büntetőeljárás fenyegetné. A 2. § (2) c) pontja nem lehet a minősítés indoka.

2. 4.

A 2. §. (3) b) pontja esetében a szolgálatoknak minden egyes esetben bizonyítaniuk kell, hogy az adott eszköz, illetve módszer felfedése bizonyíthatóan sértené a Magyar Köztársaság nemzetbiztonsági érdekeit.

2. 5.

Az NBH-ban és az IH-ban őrzött, az állambiztonsági szolgálatok nyilvántartásainak máig legteljesebb adatait tartalmazó mágnesszalagokat ki kell nyomtatni, és a rajtuk lévő adatokat felül kell vizsgálni. A kormány biztosítsa ennek anyagi feltételeit. Megengedhetetlen, hogy a teljes adatállomány elzárva maradjon a történettudomány és a nyilvánosság előtt, és kinyomtatás hiányában az adathordozó elhasználódása miatt megsemmisüljön.

2. 6.

A titokgazdák a levéltárakban lévő minősített iratok felülvizsgálatát – az ÁBTL kivételével – rendszeresen elmulasztják, és ez rájuk nézve semmilyen következménnyel nem jár. Javasoljuk, hogy a felülvizsgálat elmulasztása esetén a minősítőt érdemi szankció sújtsa (Ttv. 10. § (4) pont). A bizottság arra is felhívja a kormány figyelmét, hogy az 1980 utáni iratok minősítése felülvizsgálatának határideje 2009. december 31-én lejár. A Belügyminisztérium megszűnése után tudomásunk szerint ennek a feladatnak nincsen gazdája.

2. 7.

A titokgazda felelőssége, hogy valamennyi iratórzó helyen az azonos iratok minősítése egységes legyen.

2. 8.

A 2003. évi III. törvény 5. § (3) bekezdésének megfogalmazása téves és ellentmondásos. Amennyiben egy irat anonimizált, megismerésének korlátozására sincs szükség. A (3) bekezdés „anonimizáltan sem” kifejezése „anonimizálatlanul”-ra cserélendő.

2. 9.

Meg kell oldani a Katonai Felderítő Hivatal és a Katonai Biztonsági Hivatal levéltári felügyeletét.

(Baráth Magdolna)

(Kenedi János, elnök)

(Palasik Mária)

(Ripp Zoltán)

(Sipos Levente)

(Ungváry Krisztián)

(Varga László)

Budapest, 2008. augusztus 28.

Mellékletek

A bizottság munkamenete

A bizottság a C-típusú nemzetbiztonsági átvilágítás elhúzódása és a nyári szabadság miatt 2007. szeptember elején kezdte meg működését. Tagjai addig a vonatkozó jogszabályokat és az előzményeket tanulmányozták, néhányan pedig a sajtónak nyilatkoztak a feladatokról, várakozásaikról. A bizottság az első üléseken a Kenedi János elnök által előterjesztett ügyrendet vitatta meg, és módosításokkal elfogadta. Ezzel párhuzamosan az 1990 és 2007 között a tárgykörben történekről, a kialakult helyzetről, a munka tartalmáról, a tisztázandó kérdésekről, a vizsgálódási szempontokról, a tapasztalatszerzés módszereiről folytak eszmecserek.

A bizottság tagjai tisztázták, hogy az öt nemzetbiztonsági szolgálaton kívül mely iratörző helyeken lehetnek állambiztonsági iratok vagy az állambiztonsági tevékenységet tükröző egyéb okmányok, s hogy az utóbbi helyek közül (Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára /ÁBTL/, Magyar Országos Levéltár /MOL/, Hadtörténelmi Levéltár, Politikatörténeti Intézet Levéltára /PIL/, Budapest Főváros Levéltára /BFL/, a megyei levéltárak, Igazságügyi és Rendészeti Minisztérium /IRM/, Önkormányzati és Területfejlesztési Minisztérium /ÖTM/, Gazdasági és Közlekedési Minisztérium /GKM/, Oktatási és Kulturális Minisztérium /OKM/, Külügyminisztérium /KÜM/, Országos Rendőr-főkapitányság /ORFK/, Budapesti Rendőr-főkapitányság /BRFK/, Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága /BVOP/, a Köztársasági Őrezred Hivatala, a Miniszterelnöki Hivatal /MEH/ Nemzetbiztonsági Kabinet) azokra, amelyek nem kormányzervek, csak kérés alapján juthatnak el a bizottság tagjai, mert a 190/2007. sz. kormányrendelet hatálya nem terjed ki rájuk. A nemzetbiztonsági szervezetek iratainak és nyilvántartásainak felmérése céljából Varga László, az elnök által kinevezett elnökhelyettes és Reisz T. Csaba kérdőívet dolgozott ki, amelyet a szolgálatok a későbbiekben kitöltöttek, s a válaszokat a bizottsági tagok iratfelmérő munkájuk folyamán szem előtt tartották. A munkatervet Varga László készítette el szeptember 12-ére.

Sajátos helyzet alakult ki, mert a kormányrendelet irreálisan rövid határidőt (szeptember 30.) szabott a munka elvégzésére. Mire valójában elkezdődött volna, közeledett a befejezés határideje, ezért a bizottság azzal a javaslattal fordult a kormányhoz, hogy hosszabbítsa meg fél évvel megbízatását. Ugyanakkor a közeledő határidőre való tekintettel öt témát felölelő előzetes jelentés elkészítését és a további működésre vonatkozó javaslatok kimunkálását határozta el a kormányzat tájékoztatására. A bizottság tagjai el is készítették a tervezeteket, de megvitatásukra nem került sor, mert Szilvássy György miniszter úr közölte a bizottság elnökével, hogy a kormány nem tart igényt előzetes jelentésre, s hogy eleget téve a kérésnek, a rendelet határidejét 2008. március 31-re módosítja. (Később a határidő 2008. június 30-ra módosult.)

Jóllehet az öt téma kidolgozása nem volt haszontalan az előzmények felmérése és a teendők tisztázása szempontjából, szeptemberben egy-két hétig ez kötötte le a bizottság tagjait. A bizottság elnöke és helyettese szeptember végén-október elején ismerkedő beszélgetés, az együttműködés előkészítése és a munkafeltételek kialakítása céljából felkereste az öt nemzetbiztonsági szolgálat vezetőit. Ezalatt a bizottság többi tagja nem végzett érdembeli munkát. Október 9. és 18. között megismétlődtek ezek a látogatások a teljes bizottság részvételével. Tagjai általános tájékoztatást kaptak a korábbi iratátadásról, a visszatartott iratok mennyiségéről, az irattározásról, arról, hogy az iratokba anonimizált formában tekinthetnek bele. Tárgyaltak a munkavégzés feltételeiről, a munkarendről.

Megtekintették az iratraktárakat, még a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat vidéki rádiófelderítési központjába is ellátogattak. Eltitkolt raktárak nyomaira sehol sem bukkantak.

A 190/2007. sz. rendelet nemcsak a határidőt illetően okozott problémát a bizottságnak. A rendelet 3. § (4) bekezdésének értelmében a bizottság tagjai a minősített iratokba az államtitokról és a szolgálati titokról szóló 1995. évi LXV. törvény rendelkezései szerint tekinthettek bele. E törvény 13. §-a szerint törvényi felhatalmazással ismerhetők meg minősített adatok, a 12. § szerint a minősítő is engedélyt adhat rá meghatározott esetekben, a 11. § pedig visszautal az adatvédelmi törvényre. Az 1992. évi LXIII. törvény 3. §-a törvényi felhatalmazáshoz köti a személyes adatok kezelését. Tekintve, hogy a bizottság nem törvényi, hanem rendeleti felhatalmazással rendelkezett, Simicskó István, az Országgyűlés Nemzetbiztonsági Bizottságának elnöke a 2007. szeptember 11-i ülésen elhangzottak alapján Péterfalvi Attila adatvédelmi biztos jogértelmezését, állásfoglalását kérte e kérdésben. Az adatvédelmi biztos válaszában elkészítése előtt, 2007. október 3-án levéllel fordult Kenedi János elnökhöz, amelyben az iránt érdeklődött, hogy a bizottság tagjai a munka során megismerhetnek-e személyes adatokat, és azokat milyen módon kezelik. A levél igen hosszú idő múltán, csak november 5-én jutott el a címzetthez, így november 7-én keltezett válasza késve került az adatvédelmi biztoshoz, aki 2007. október 25-én az említett törvényhelyekre hivatkozva úgy foglalt állást, hogy a szakértői bizottság olyan adatokat jogosult megismerni, amelyek megismerésére egy közfeladatot ellátó állami szerv tagjai kormányrendelet alapján felhatalmazhatók; a bizottság tagjai törvényi felhatalmazás híján csak akkor ismerhetnek meg személyes adatokat, ha ahhoz az érintett személy hozzájárul. A szolgálatok a jogszabályokhoz tartva magukat mindvégig anonimizált formában bocsátották rendelkezésre a kiválasztott iratokat és nyilvántartásokat. Emiatt sok iratról másolatot kellett készíteniük, hogy a személyes adatokat letakarhassák. Ez az időigényes és költséges megoldás lassította a Nemzetbiztonsági Hivatalban (NBH) dolgozó bizottsági tagok munkáját, mindenütt korlátozta a rendelkezésre álló idő alatt áttekinthető iratok mennyiségét és iratfajtaikat. A főigazgatói különjegyzéket és az azon szereplő iratokat tanulmányozó Kenedi János elnöknek pedig mindenhol nehézségeket okozott.

Igaz, a 190-es rendelet 1. §-ának (4) bekezdése az elnöknek csak a 2003. évi III. törvény 12. § (5) bekezdésében meghatározott főigazgatói különjegyzék áttekintését engedélyezte, magukba az iratokba való betekintést nem. 2007. október első felében főleg emiatt koalíciós egyeztetés volt a bizottság három tagjának bevonásával. Sikertelen volt olyan megállapodást elérni, hogy – a rendelet érintetlenül hagyása mellett – miniszteri utasításra a szolgálatok bocsássák az elnök rendelkezésére (anonimizált formában) a különjegyzék iratait is. A szolgálatok jogszabály hiányára hivatkozva nehezen adták be a derekukat, november 20-án újabb koalíciós egyeztetést tartottak a bizottság elnökének részvételével, és elérték, hogy november végére minden szolgálatnál elhárult az elnök munkájának ez az akadálya.

Itt, a bizottság működésének nehézségeiről szólva rögzítjük, hogy 2007 őszén nem volt zavartalan a bizottság és az ÁBTL vezetésének kapcsolata. Először az a felvetés okozott zavart, hogy az ÁBTL a 2003. évi III. törvény 7. § (1) bekezdésében foglaltak szerint kívánja-e kezelni a bizottságot, azaz az Országgyűlés Nemzetbiztonsági Bizottságának előzetes jóváhagyásához köti-e a bizottságnak az ÁBTL-ben végzendő munkáját. Ez hamarosan lekerült a napirendről, viszont kommunikációs nehézségek miatt (az ÁBTL 2007. november 20-án még sajtónyilatkozatot is kiadott, többek között a *Népszava* 2007. november 16-i cikkére reagálva) csak decemberben tisztázódott, hogy a bizottság tagjai milyen feltételekkel végezhetik munkájukat az ÁBTL-ben. Gyarmati György főigazgató 2007. december 10-i levelében kifejezte készségét a bizottság által kért irattípusok rendelkezésre bocsátására, hangsúlyozva a hatályos jogszabályok betartásának kötelezettségét, konkrétan azt, hogy a különféle nyilvántartásokat anonimizált formában tudják tanulmányozásra átadni.

A nemzetbiztonsági szolgálatoknál tett látogatások után az október 19-i ülésen alakította ki a bizottság a személyre szabott munkamenetet. Az ügyrend előírásai szerint a tagok heti négy munkanapon dolgoztak, tetszés szerinti időbeosztásban. Az ügyrendnek megfelelően minden titkosszolgálatnál legalább két bizottsági tag végezte az iratfeltárást. A megegyezés szerint az NBH-ban Palasik Mária és Varga László, az Információs Hivatalban (IH) Sipos Levente és Ungváry Krisztián, a Nemzetbiztonsági Szakszolgálatnál (NBSZ) Ripp Zoltán és Varga László, a Katonai Biztonsági Hivatalban (KBH) Palasik Mária és Ungváry Krisztián, a Katonai Felderítő Hivatalban (KFH) Kenedi János és Sipos Levente. Általában úgy, hogy az egyik intézményben is, a másikban is két napot hetente. Ripp Zoltán – munkahelyi elfoglaltságai miatt – csak heti két munkanapot tudott vállalni. (Ennek megfelelően a havi tiszteletdíj felében részesült, majd 2008 áprilisától, vállalva a heti négy munkanapot, megkapta a teljes összeget. Itt jegyezzük meg, hogy Ungváry Krisztián viszont áprilisban már csak a tiszteletdíj felét fogadta el, utána pedig tiszteletdíj nélkül dolgozott. Reisz T. Csaba pedig csak a bizottság működésének eredeti határidejéig vállalta a munkát, amit szeptember 24-én közölt Gyurcsány Ferenc miniszterelnökkel és Kenedi János elnökkel. A kormány helyette Baráth Magdolnát kérte fel bizottsági tagságra, aki a C-típusú nemzetbiztonsági átvilágítás után, november 14-én jelent meg először a bizottság ülésén. Ő kevésbé kapcsolódott be az iratórzó helyeken végzett tapasztalatgyűjtésbe (de eljárta az IRM-be, az NBH-ba, a MOL-ba, a PIL-be), ismereteit inkább az állambiztonsági szolgálatok iratképzésének, irattárolásának feltérképezésében, valamint az iratselejtezők megvilágításában kamatoztatta. A bizottság munkáját irodavezetői minőségben rövid ideig Mikó Zsuzsa, majd Köbel Szilvia segítette az adminisztratív teendők ellátásával és az ülések emlékeztetőinek elkészítésével.

Az egyik legnehezebb feladat a 190/2007. sz. rendelet értelmében Kenedi Jánosra várt: a főigazgatói különjegyzéken szereplő iratok minősítésének áttekintése mind az öt szolgálatnál és a tapasztalatok alapján javaslat készítése eme iratok kezelésére, általában a minősítésekre. Ezt a munkát 2007 decemberétől 2008. június végéig végezte. Munkájának összegzését akadályozta, hogy a különjegyzéken szereplő iratokról készített jegyzetfüzeteit eredeti formájukban csak a nemzetbiztonsági szolgálatok irodáiban használhatta. A szolgálatok ugyanis nem járultak hozzá a bizottság irodájába szállításukhoz arra hivatkozva, hogy az iroda nem felel meg a TÜK-helyiséggel szemben támasztott követelményeknek, a minősített iratok kezelésére vonatkozó biztonsági előírásoknak, az 1995. LXV. törvénybe foglaltaknak (erről az NBSZ a helyszíni vizsgálat alapján jegyzőkönyvet vett fel 2008. június 13-án). A Szilvássy György miniszter úrral folytatott tárgyalások ez ügyben nem vezettek a bizottság elnöke számára elfogadható megoldásra. Így kénytelen volt arra szorítkozni, hogy füzeteinek a minősített adatok letakarásával készített másolatait használja – s ilyen formában is nehézkesen kapta meg némelyik szolgálattól.

A bizottságnak lehetősége volt külső szakértők bevonására. Így került sor Varga Imre, a BM volt irattárosa foglalkoztatására (főleg Varga László és Ripp Zoltán munkáját segítette az ÁBTL-ben) és arra, hogy Dunai Andrea Berlinben, a Gauck Intézetben a Stasi jegyzékeiből kigyűjtse az odakerült magyar állambiztonsági iratok adatait.

Az NBSZ-ben fejeződött be először a munka, ahol kevesebb irat volt, mint a többi szolgálatnál. Varga László és Ripp Zoltán október 29-én kezdte el a vizsgálódást, november 27-én befejezte, december 12-én volt egy záró megbeszélés a szakszolgálat vezetőivel, amelyen Kenedi János is részt vett. A jelentéstervezet első változata 2008. február 15-én került a bizottság elé, de vázlatossága miatt Varga László javaslatára a testület még nem tárgyalta meg. A teljes jelentés július 15-ére készült el. A bizottság július 18-án vitatta meg, s – módosításokat eszközölve és kiegészítéseket javasolva – elfogadta.

A KBH-ban Ungváry Krisztián és Palasik Mária november elején kezdte el a munkát, a jelentéstervezetüket a testület 2008. február közepén kapta kézhez, és április 4-én tárgyalta meg. Az észrevételek alapján ebben a hónapban készült el a javított szöveg.

Az IH-ban szintén 2007. október 29-én indult a feltáró munka. A jelentést 2008. március 8-ára készítette el Ungváry Krisztián és Sipos Levente. A tervezetet megmutatták az IH illetékes munkatársainak és vezetőinek, akik elmondták észrevételeiket. Ezek közül többet érvényesítettek a jelentéstervezetben. A jelentést május 9-én tárgyalta meg a bizottság – a minősítésre vonatkozó rész kivételével, erre Kenedi János minősítési javaslatának elfogadása után kívánt visszatérni a testület. Az elhangzottakat a két szerző érvényesítette a szövegen.

A KFH-ban 2007. november elején kezdte el, és 2008 áprilisában fejezte be a kutatómunkát Kenedi János és Sipos Levente. A jelentéstervezetet május közepére készítette el Sipos Levente, és megtárgyalta a KFH munkatársaival, akik pontosításokkal segítettek a csiszolásban. Kenedi János a sajtóosztály iratainak tanulmányozása alapján megfogalmazott megállapításait a jelentés- és tanulmánysorozat elé írott bevezetőjébe iktatta be. A jelentéstervezetet a bizottság június 13-án vita nélkül elfogadta.

Az NBH-ban 2007. november elejétől Palasik Mária és Varga László dolgozott. Palasik Mária május végéig heti két napot, júniusban heti egy napot töltött ott. E hónapban a bizottság rendelkezésére álló másik munkanapon Kenedi János dolgozott az NBH-ban. Varga László sok egyéb bizottsági teendője miatt ritkábban ment. Egy időben Baráth Magdolna is tevékenykedett az NBH-ban. A bizottság itt került a legnehezebb feladat elé az iratfelmérés szempontjából. A jelentés részben a nagy iratmennyiségnek, a problémák bonyolultságának, részben az anonimizálásból következő fénymásolás ütemének tulajdoníthatóan július 8-ra lett kész. Első bizottsági vitája július 11-én zajlott le. Az ennek alapján szerkezetében és némileg tartalmában is módosított jelentést az esetleges államtitkok kiszűrésére és a tartalmi észrevételek megtételére megkapta az NBH, amely írásban egy sor kifogást emelt a jelentéssel szemben. A jelentésről a bizottságon belül sem alakult ki konszenzus, eltérő vélemények hangzottak el az augusztus 5-i ülésen.

A többi, az előzőekben már említett iratőrző, iratképző intézményben végzett felméréssel kapcsolatban tény, hogy a legnagyobb munkát Varga László és Ripp Zoltán végezte az ÁBTL-ben, ahol a levéltárosok nagyon segítőkészek bizonyultak. 2008. január 17-e és május 27-e között, a legkülönbébb nyilvántartások és irattípusok számbavételével, az iratmozgások nyomon követésének megkísérlésével. E munkáról nem készült jelentés, viszont erre is támaszkodva írt Varga László tanulmányt a nyilvántartás történetéről és rendszeréről, s egy másikat az ÁBTL-ről. Ő írt jelentést a BVOP-ben, feljegyzést a Köztársasági Őrzred Hivatalában szerzett tapasztalatairól.

Ungváry Krisztián és Palasik Mária végzett felmérést március–áprilisban a Legfőbb Ügyészségen, Ungváry Krisztián májusban a Budapesti Katonai Bíróságon. Ezekről szóló jelentését a bizottság elé terjesztette, amely azt május 30-i ülésén tudomásul vette. Július 3–4-én az ÖTM-ben tájékozódott a még ott őrzött volt BM-iratokról, főleg a személyügyi főosztály iratairól. Tapasztalatairól írásos összefoglalót írt, amelyet kiegészített saját újabb tájékozódása és a július 18-i ülésen elhangzottak alapján. Sipos Levente április 23. és 30. között az ORFK és a BRFK állambiztonsági iratainak nézett utána. Jelentését július 3-án öntötte formába, a bizottság július 18-án tárgyalta róla. Baráth Magdolna az általa látogatott helyek közül (a volt BM épületben őrzött iratok, MOL, PIL) az utóbbiról adott írásos beszámolót. Palasik Mária 2008. május közepétől heti három napon a MOL-ban dolgozott, s ottani munkája még júliusra is áthúzódott. Emellett 2008 júniusában három napig a Pest megyei Levéltárban is járt. Iratfelmérését július 8-ra, illetve 10-re foglalta össze írásban. Tájékoztatását a bizottság július 25-én beszélte meg és vette tudomásul. Kenedi János a titkosszolgálatokon kívül szintén több iratőrző szervnél szerzett tapasztalatokat, a volt

Belügyminisztérium épületében az IRM felügyelete alatt álló BM-iratok maradékát vizsgálta, ellátogatott a Legfőbb Ügyészség és a Budapesti Katonai Ügyészség irattárába is.

Néhány tervezett iratórző helyre időhiány miatt nem jutott el a bizottság. Az Országos Igazságügyi Tanács és a Legfelsőbb Bíróság irattárának bejárását ugyan engedélyezték, a megvalósítás elé azonban teljesíthetetlen feltételt szabtak.

A tapasztalatszerzéssel, az iratfelméréssel kapcsolatos munkálatokkal párhuzamosan folyt azok feldolgozásának, értékelésének, a javaslatoknak az előkészítése, majd megkezdődött írásba foglalásuk. Varga László készítette el a jelentésvázlatot. A bizottság 2008. március 7-i ülésén ezt fogadta el Kenedi János alternatív jelentésvázlatával szemben. A bizottság minden tagja részt vett az egyes pontok kidolgozásában a munkamegosztásnak megfelelően. A munkálatok során, vita után, több ponton változott a jelentésvázlat. A bizottság augusztus 12-i ülésén úgy határozott, hogy a jelentés- és tanulmány sorozatba kerüljön be mind Kenedi János mind Sipos Levente eltérő álláspontokat képviselő írása. A bizottság kormány elé terjesztendő javaslatai augusztus 29-re készültek el a tagok közös munkájával.

Dossziék és kartonok A nyilvántartás eszközei

A központi nyilvántartó alapvetően két feladatot látott el: kartonok és naplók segítségével nyilvántartotta a központi és területi szerveknél folyó ügyeket (a dossziékat), valamint irattárként őrizte a már lezárt ügyek dossziéit, egyes esetekben a „megtelt”, de még feldolgozás alatt álló, „élő” dossziékat (M(munka)-dossziékat) is.

Maga a tevékenység, az ügynöki- (hálózati) operatív feldolgozás ismérve az alkalmazott ügynöki munka volt, de e két terület, azaz az ügynöki (hálózati) és az operatív (célobjektum, célszemély stb.) kezdettől elkülönült egymástól, idővel külön is szabályozták őket. Az arányokat talán jelzi, hogy a tizenegy (1954-es) nyilvántartás között az ügynöki (hálózati) egyetlen egységet alkotott, a másik tíz az „ellenség” különböző kategóriáinak nyilvántartására szolgált. Eszközei a kartonok (kartotékok), a dossziék és a naplók voltak.

Ugyanakkor az egyes szolgálatok különböző elnevezésekkel használtak egyéb (nem „beszervezett”) hírforrásokat is, amelyek nem voltak részei a hálózati nyilvántartásnak. Ilyenek voltak a „hivatalos”, a „társadalmi”, az „alkalmi” kapcsolatok, vagy (leginkább a hírszerzés terén) olyan informátorok, akik nem voltak (nem lehettek) tisztában azzal, hogy a Magyar Népköztársaság államvédelmi szolgálatainak adnak ki információkat. Így a katonai elhárítás egy időben betűjeles (A, B, C) kartonokon tartotta nyilván társadalmi kapcsolatait, illetve a hírszerzés a kizárólag általa használt 5-ös kartonon valamennyi kapcsolatát.

Amint azt már A nyilvántartás története és rendszere című fejezetben láttuk, az 1945–1950 közötti nyilvántartás formáiról nem rendelkezünk érdemi információval, ahogy ma már nem lelhető fel az első (tényében ismert), 1950-es nyilvántartási szabályzat sem. Részinformációk alapján viszont arra következtethetünk, hogy az 1954-es újraszabályozás kevésbé érintette a nyilvántartás konkrét formáit, lényeges változtatást sokkal inkább az ellenséges kategóriák meghatározása jelenthetett – a „szocialista törvényesség helyreállítása” jegyében.

A továbbiakban tehát – kényszerűen – Piros László, vagyis a belügyminiszter első helyettese 1954. február 23-án kiadott 10. sz. parancsának mellékletét képező nyilvántartási szabályzatot tekintjük kiindulási alapnak, ezt, illetve ennek alapján a későbbi változtatásokat

ismertetjük részletesen. Nevezetesen az 1957. évi 57., az 1963. évi 0031., az 1967. évi 08., az 1974. évi 0010. és 0012., az 1984. évi 3. parancsokat.⁵⁹⁰

Az operatív nyilvántartás helyei

A röviden jelzett külön nyilvántartásokon kívül – koronként esetleg gyökeresen más formában – a központi nyilvántartó mellett az operatív szervek is vezettek párhuzamos nyilvántartásokat, miközben természetesen ők kezelték az „élő” dossziékat. Összességében tehát ilyen nyilvántartásokat vezetett:⁵⁹¹

1. a BM Központi Operatív Nyilvántartó Osztálya
2. a BM központi operatív főosztályai, operatív osztályai
3. a BM megyei (budapesti) főosztályai
4. a járási osztályok
5. a BM katonai elhárító osztályai
6. a Határőrség Felderítő Osztálya⁵⁹²
7. a II. osztály nyilvántartásáról⁵⁹³ külön parancs intézkedett
8. a KEOKH 1957-től
9. az operatív technikai osztály 1957-től
10. a XIII. osztály 1957-től
11. a környezetanulmányozó és figyelő osztály 1957-től

A továbbiakban tehát megkülönböztetjük a központi nyilvántartót (1.) a hatósági feladatokat ellátó szervektől (2–11), illetve ezen belül a területi szerveket (3–4). A központi operatív főosztályok, osztályok közül a felsorolásban kiemeltük azokat, amelyek 1957-től vezettek saját nyilvántartást. Ezek annyiban különböznek az általában a központi szervek által vezetett nyilvántartásoktól, hogy nem párhuzamosak, hanem önállóak voltak, jellegük szerint tehát megegyeznek a korábban említett példákkal („A” és 5-ös kartonok).

Az operatív nyilvántartás eszközei és formái

Minden szabályzat – és nemkülönben maga a gyakorlat – hangsúlyt helyezett a nyilvántartásnál a konspirációra. A korábban leírtakon túl ez is hozzájárult a nyilvántartás áttekinthetetlenségéhez. Az alapelv az volt, hogy minden operatív beosztott annyi ismerettel rendelkezzen, amennyi munkája ellátásához nélkülözhetetlen. Ezt még az sem ellensúlyozta, hogy minden nyilvántartási szabályzat kiadását a beosztottak oktatása, betanítása követte.⁵⁹⁴ A kívülálló számára tehát végkép felfoghatatlan a sokszor valóban már-már kaotikus nyilvántartás, nem is beszélve annak viszonylag sűrű változtatásairól.

A következőkben előbb rövid áttekintést adunk az egyes dossziékról és kartonokról, az előbbiekhöz tartozó naplókról, majd részletesen ismertetjük a különböző nyilvántartási formákat, amelyeknek – többek között – a dossziék és kartonok az eszközei voltak. A dossziék értelemszerűen az operatív munka folyamatait rögzítették, de egyes esetekben nyilvántartási feladatot is betöltöttek, míg a naplók és kartonok természetesen az utóbbira szorítkoztak. Ezeket egészítették ki a fokozatosan szaporodó nyomtatványok.

⁵⁹⁰ Az egyértelműnek látszik, hogy az 1954-es szabályzatban szereplő és itt ismertetendő kartonok és dossziék már korábban is léteztek, tehát ezeket nem 1954-ben vezették be.

⁵⁹¹ Értelemszerűen 1954-től (vagy már korábban, a későbbiekét évszámmal jelöljük).

⁵⁹² 1957-ben (vagy már korábban?) külön parancs rendelkezett a kisegítő operatív nyilvántartásairól.

⁵⁹³ 1957-ben a II/3. osztályéról.

⁵⁹⁴ Mind az 1995-ös, mind a mostani bizottság szembesült azzal a ténnyel, hogy az operatív munkatársak kizárólag azokat a nyilvántartási formákat ismerték, amelyekkel naponta dolgoztak.

Dossziék

- „B”(beszerzési) dosszié, tartalmazta a hálózati személlyel, továbbá a „K”(konspiratív) és „T”(találkozási) lakással kapcsolatos iratokat,
- „Cs”(csoport)-dosszié az ellenséges csoportok megfigyelésének iratai számára,
- Ellenőrző, figyelő dosszié a vidéki szervek fontosabb ügyeire,
- Ellenőrzési dosszié a letartóztatott személyekről,
- Előzetes ellenőrző (csoport- vagy személyi) dosszié a feltehetően ellenséges csoportok és személyek megfigyeléséről,
- „F”(figyelő)-dosszié a „társadalomra veszélyes” ellenséges elemek megfigyeléséről,
- Fogdádosszié a letartóztatott személy letartóztatására, fogdába való befogadására és letartóztatásával kapcsolatos egyéb fontos körülményekre vonatkozó iratok számára,
- Körözési dosszié a politikai bűncselekmény miatt körözött személyekről,
- „L”-dosszié a horthysta politikai rendészeti szervek számára készített jelentésekről (tartalma változott),
- „M”(munka)-dosszié a hálózati személyek jelentéseit foglalta magában,
- Objektumdosszié operatív-hálózati ellenőrzés alatt álló helységek, munkahelyek és ellenséges „vonalak” megfigyeléséről,
- „P”-dosszié 1945 előtti fasiszta, horthysta szervezetek, pártok stb. vezetőiről és (esetleg) tagjairól (tartalma változott),
- Rendkívüli események dossziéja ismeretlen tettes által elkövetett ellenséges cselekményre,
- Tájékoztató dosszié a „nem baráti” országokban élő operatív szempontból fontos személyek tanulmányozására,
- „V”(vizsgálati)-dosszié a nyílt hatósági eljárás alá vont személyekről,

Kartonok

- A-karton
 - A III/IV. csoportfőnökség (katonai elhárítás) társadalmi kapcsolatainak nyilvántartására, az alosztály őrizte. A kapcsolat megszűnése esetén átadták a csoportfőnökség nyilvántartójának, amely az állandó állomány esetén 5 évig, a sorállomány esetében (ha „M” – mozgósítás – esetére vállalták az együttműködést) 45. éves életkorukig, egyéb esetben 10 évig őrizte
 - B-karton
 - Lásd fent, az osztály őrizte.
- C-karton
 - Lásd fent, a csoportfőnökség nyilvántartója őrizte, az együttműködés megszűnése esetén a B-kartonnal együtt megsemmisítették.⁵⁹⁵
- 1-es karton
 - „Dossziékarton”, az élő és irattározott operatív dossziék nyilvántartására szolgált, pontosabban annak meghatározására, hogy az adott dosszié mely szervnél található. Növekvő iktatószám szerint rendezték. Másodpéldányait a területi szervek őrizték.
- 2-es karton
 - „Ellenséges személyek” kartonja. Az ügynöki bizalmas nyomozásról és a körözés alatt álló személyekről vezették az operatív dossziék („ügydossziék”) alapján. 1963-ban megszünt.

⁵⁹⁵ Lásd a III/IV. csoportfőnök 8/1983. sz. (1983. október 10.) intézkedését.

- 2/a, 2/b karton
 - A területi szerveknél az operatív ügyek (szervezetek és csoportok) nyilvántartására szolgált. Az 1957-es szabályzatban szerepelt először. 1963-ban megszűnt.
- 3-as karton
 - Az antidemokratikus elemek operatív nyilvántartása, 1957-től „személyi nyilvántartás”. Azokra terjedt ki, akik ugyan nem álltak ügynöki bizalmas nyomozás alatt, de egyéb dossziékban (objektum-, vizsgálati) ellenséges személyként tartottak nyilván.⁵⁹⁶ 1963-ban megszűnt.
- 4-es karton
 - A vizsgálat alá vont és elítélt személyek nyilvántartása.⁵⁹⁷
- 5-ös karton
 - A hírszerzés kapcsolatainak nyilvántartására.
- 6-os karton
 - Ügynökök, rezidensek, informátorok, konspiratív lakások és találkozási lakások tulajdonosai nyilvántartására. Egyik példánya a központi nyilvántartóban, másik pedig a területi szerveknél volt.
- 6/a karton
 - Az élő hálózat bel- és külföldi, operatív szempontból különös jelentőségű legközelebbi kapcsolatainak nyilvántartása. Egyik példánya a központi nyilvántartóban, másik pedig a területi szerveknél volt. Az 1957-es szabályzat említette először.
- 6/b karton
 - A (K- és) T-lakások területi nyilvántartása. Egyik példánya a központi nyilvántartóban, a másik pedig a területi szerveknél volt. Az 1957-es szabályzat említette először.
- 6/c karton
 - A hálózati személyek statisztikai kartonja. Egyik példánya a központi nyilvántartóban, a másik a területi szerveknél volt, ahol területi jelleg szerint rendezték. Az 1957-es szabályzat említette először.
- 6/d karton
- 7-es karton
 - Gyanús és ellenséges címek nyilvántartása. (lásd A nyilvántartás formái, 9. pont.)
- 8-as karton
 - Ideiglenes (előzetes ellenőrző) operatív ügyek nyilvántartására a központi nyilvántartóban. 1963-ban megszűnt.
- 8/a, 8/b statisztikai karton
 - Az előzetes ellenőrző operatív ügyek területenkénti nyilvántartására a területi szerveknél.
- 9-es karton
 - Rendkívüli eseményekre nyitott dossziék nyilvántartására a központi nyilvántartóban. A dossziéhoz hasonlóan az 1957-es szabályzatban szerepelt először. Az operatív szervek két példányban állították ki, az egyiket megküldték a központi nyilvántartónak, ahol az esemény fajtája szerint, azon belül pedig időrendben csoportosították őket. A beérkező új kartonokat az operatív tiszt prioráltatta a meglévő

⁵⁹⁶ A II/11. osztály vezetőjének vonatkozó utasítása szerint a „nyilvántartásba vétel indoklását (kompromittáltságot) a kartonra rá kell vezetni. A kartonra vezetett terhelő adatokat, bizonyító dokumentumokat, a kartonnal együtt be kell küldeni a II/11 osztálynak.” ÁBTL 1.11.10. 17. d.

⁵⁹⁷ Az említett utasítás értelmében a kartonnal együtt be kellett küldeni a központi nyilvántartóba „a hatásköri vezető által jóváhagyott őrizetbe vételi határozat másolatát. Uo.

nyilvántartásban, a központi nyilvántartó pedig értesítette, hogy melyik szerv foglalkozik hasonló ügygel. Szükség esetén az operatív tiszt kutathatott is a nyilvántartásban.

– A tettes felderítése esetén a kartonra rávezették az új dosszié számát, a tettes(ek) nevét és legfontosabb adatait, de a kartont a helyén hagyták. A változást a naplóban is átvezették.⁵⁹⁸

- 10-es karton
 - Figyelő dosszié alapján ellenőrzés alá vont társadalomra veszélyes ellenséges elemek külön nyilvántartására. 1963-tól rendszeresítették.
- 10/b. karton
 - Figyelő dossziésok „M” (mozgósítás) nyilvántartása. 1963-tól rendszeresítették.
- Operatív nyilvántartási karton
 - A terhelő, kompromittáló adatokkal rendelkező személyek alap- és kutató nyilvántartásba vételére. 1963-tól rendszeresítették.

Nyomtatványok⁵⁹⁹

- „A” nyomtatvány
 - A nyilvántartásban szereplők személyi adataiban történő változások jelentésére.
- „B” nyomtatvány
 - Az operatív nyilvántartásban szereplő személyek régebbi kompromittáltságának, terhelő adatának módosítására, kiegészítésére.
- „C” nyomtatvány
 - A nyilvántartásban szereplő személyekre vonatkozó anyagok azonos szervek belül történő átadása esetén a dossziészámok változásának jelentésére.
- „E” nyomtatvány
 - Az operatív nyilvántartásban szereplő személyek újabb kompromittáltságának, terhelő adatának jelentésére.
- „G” nyomtatvány
 - A nyilvántartásban szereplő személyekre vonatkozó anyagok más operatív szerveknek történő átadásának, átvételének, a dossziészámok változásának jelentésére.
- Betűjel nélküli egyéb nyomtatványok⁶⁰⁰
 - az objektum (vonal) dossziéból nyilvántartásba vett személyek nevének, adatainak vezetésére,
 - az operatív dossziéba betekintők nevének, szolgálati helyének feltüntetésére és vezetésére,
 - tartalomjegyzék,
 - betűsoros névmutató,
 - kérdőjegy (az egyes személyek operatív nyilvántartásban történő priorálására),
 - lakcímfigyelő-lap (a Központi Lakcím Hivatalban történő ellenőrzéshez),
 - határozat (a dosszié átadásának, irattározásának jelentésére),
 - szolgálati jegy (az egyes személyek irattárban elhelyezett anyagában történő betekintés, kivonatok, másolatok készítésének engedélyezésére).
- A hálózati nyilvántartásban használt nyomtatványok⁶⁰¹

⁵⁹⁸ Osztályvezetői utasítás a 9. számú kartonok rendezésére, kezelésére a BM II/11. osztályon. 1958. szeptember 1.

⁵⁹⁹ Az 1967-es szabályzat említi őket először.

⁶⁰⁰ Leírásukat lásd az adott nyilvántartási formák ismertetésénél.

⁶⁰¹ Az 1963-as hálózati nyilvántartási szabályzat mellékletét alkották.

- kérdőív a hálózati személyről,
- kérdőjegy (az egyes személyeknek az operatív nyilvántartásban történő priorálására),⁶⁰²
- értesítés hálózati személy priorálásáról (a központi nyilvántartó küldte a tartó szervnek, a válasz tartalmát a tartó szerv adta meg),
- válasz az értesítésre (a tartó szerv megadta a prioráltatónak adandó választ),
- értesítés cím priorálásáról (az eljárás megegyezik a fentivel),
- válasz az értesítésre (az eljárás megegyezik a fentivel),
- lakcím kérdőjegy (pl. K- vagy T-lakás szervezése esetén),
- értesítés hálózati személy priorálásáról (választ nem igényelt),
- értesítés cím priorálásáról, ha más szervnek ott lakása volt (választ nem igényelt),
- értesítés cím priorálásáról, ha más szervnek ott hálózati személye lakott (választ nem igényelt).

A nyilvántartás formái

1. Hálózati nyilvántartás

Magában foglalta az ügynökök, rezidensek, informátorok, konspirált és találkozási lakások bérlői nyilvántartását („kivételt képez a külföldi és a – miniszterhelyettesi engedéllyel – különösen értékes belföldi hálózat”).

a. 6-os karton

A központi nyilvántartóban (területi szerveknél – 1957-ig – betűsoros névmutató, járásnál ez sem), kivételt képeztek a BM katonai elhárító osztályai, amelyek maguk őrizték a 6-os kartont. 1957-től a *II/1. és II/4. osztályok*, valamint a területi szervek is őrizték a 6-os és a 6/c, az utóbbiak továbbá a 6/a és a 6/b kartonok másodpéldányait.

Egy 1958-as jelentés szerint „ha a hálózati személyek beszerzése hosszabban elhúzódott”, hat hónapra „figyelő kartonokat” helyeztek a hálózati kartonrendszerbe, szükség esetén a határidőt egy-két hónappal meghosszabbították.⁶⁰³ Ezt az 1963-as szabályzat pontosan meghatározta: figyelőkartont kellett kiállítani (három példányban), ha a beszerzés a „fokozatosság elve alapján történt” vagy elhúzódott. Az egyik példány a szervnél maradt, a másikat a központi nyilvántartó besorolta a hálózati nyilvántartásba, a harmadikat pedig a „határidős rendszerbe”, amelynek révén ellenőrizte a határidő (változatlanul meghosszabbítható) lejártát. Amennyiben nem került sor beszerzésre, a figyelőkartont megsemmisítették. Meghiúsult beszerzés esetén viszont a jelöltet nyilvántartásba vették, ugyanúgy „mintha a beszerzés megtörtént volna”. A kartonon feltüntették a meghiúsulás okát, illetve a B-dossziében elhelyezték az erről szóló részletes jelentést.⁶⁰⁴

6/a karton

A hálózati személyek „operatív szempontból jelentős kapcsolatainak” nyilvántartására szolgált 1957-től. Magát a kategóriát az 1963-as szabályzat definiálta: azokat a bel- és külföldi személyeket tartalmazta, „akikkel a BM III. Főcsoportfőnökség feladataiból adódóan az állam biztonsága érdekében foglalkozni kell”. Továbbá „az operatív szempontból jelentős kapcsolatoknál figyelembe kell

⁶⁰² Megegyezett a már említett kérdőjeggyel, fel kellett tüntetni a priorálás célját (pl. beszerzés).

⁶⁰³ A figyelőkartonok bevezetésére nem találtunk ebből – vagy korábbi – időszakból származó parancsot, utasítást. *Jelentés a Politikai Főosztály 1958. évi összefoglalójához az állambiztonsági szervek titkos adminisztrációjának helyzetéről*. ÁBTL 1.11.10. 54. d.

⁶⁰⁴ A dossziét az összes keletkezett anyaggal irattározták.

venni: a személy múltbeli és jelenlegi társadalmi helyzetét, szociális származását, képzettségét, az ügynökkel való múltbeli és jelenlegi viszonyát”. A kartont a hálózati személyt tartó operatív szerv egy példányban állította ki, és megküldte a központi operatív nyilvántartónak.

b. Hálózati (B- és M)-dossziék

B (az ügynök személyi, beszerzési) dossziéja,⁶⁰⁵ tartalmazta:

- az iratok jegyzékét,
- az operatív tiszt által készített és az illetékes vezető által jóváhagyott beszerzési javaslatot,⁶⁰⁶
- a beszervezett személyről készített részletes feljegyzést, kérdőívet és a beszervezett fényképét,⁶⁰⁷
- a beszervezett részletes önéletrajzát,
- a beszervezett kapcsolatainak névsorát,
- a beszerzés alapjául szolgáló kompromittáló anyagokat,⁶⁰⁸
- 1957-től jelentést a beszerzés végrehajtásáról, 1963-tól ezen fel kellett tüntetni a beszerzés időpontját, illetve a beszerzést engedélyező vezetőnek is alá kellett írnia,
- nyilatkozatot a titkos együttműködésről és a titoktartásról,⁶⁰⁹
- a „jelölt” előzetes tanulmányozása során beszerzett anyagokat (környezettanulmányok, ellenőrzési adatok, priorálás, hálózati, vizsgálat stb. anyagok),⁶¹⁰
- 1957-től jelentést a hálózati személlyel valló kapcsolattartás módjáról,
- 1957-től a hálózati személynek adott feladatokról szóló iratokat,
- az operatív munkásnak az ügynök munkájáról meghatározott időnként készített jelentéseit,
- az ügynök jutalmairól,⁶¹¹ dicséreteiről készített jelentéseket,
- az ügynök ellenőrzéséről készített anyagokat,
- más szervekkel az ügynökről folytatott levelezések anyagát,
- a B-dossziében elhelyezett anyagokról tudomással bíró „beosztottak” névsorát és beosztásukat, 1957-től külön a tartótisztek nevét és beosztását, (1963-tól feltüntetve, ha a tartót fegyelmi úton bocsátották el), illetve a tartótisztek közvetlen vezetőit.
- az ügynök számára kidolgozott feladatokat és legendákat, az 1963-as szabályzat pontosabb megfogalmazásában: „jelentést a hálózati személlyel történő rendszeres, vagy alkalmankénti találkozás legendájáról (családja, munkatársai, ismerősei felé), melyet rendszeresen ellenőrizni és az élet által adott körülményekhez módosítani kell, a jelentésben fel kell tüntetni a hálózati személlyel való kapcsolattartás módját,

⁶⁰⁵ Az 1957-es operatív nyilvántartási szabályzat pontos megfogalmazása szerint a B-dosszié arra szolgált, hogy összegyűjtsék a hálózati személy tanulmányozására, beszerzésére és a „politikai nyomozó szervekkel” megvalósult együttműködésükre vonatkozó iratokat”. A T- és K-lakások (tulajdonosok) B- dossziéjával itt nem foglalkozunk.

⁶⁰⁶ 1957-től a beszerzési tervet is.

⁶⁰⁷ 1957-től (1963-ig) a fényképet nem kellett a dossziéba helyezni, ellentétben a priorálás irataival.

⁶⁰⁸ Ezt a kitétel az 1957-es szabályzat már nem tartalmazta.

⁶⁰⁹ Az 1957-es szabályzat szerint ez alól a beszerzést engedélyező felmentést adhatott. Az 1963-as szabályzat szerint viszont ezt a tényt is dokumentálni kellett.

⁶¹⁰ Az 1963-as szabályzat kiemelten említette a környezettanulmányt, azzal a kiegészítéssel, hogy „diplomaták, külföldi állampolgárok, egyházi személyek esetében, ahol környezettanulmány készítésére nincs lehetőség, a környezettanulmánnyal egyenértékű, más forrásból származó anyag is megfelelő.

⁶¹¹ Az 1957-es szabályzat már külön említi a „pénzbeli” jutalmakat. Az 1963-as szabályzat szerint a dosszién belül borítékban el kellett helyezni ezek nyugtáit, listát vezetve róluk, kétévenként összesítve őket.

melynek tartalmaznia kell: a rendszeres, rendkívüli és biztosító találkozók helyét, idejét és körülményeit”,

- 1963-tól a konspiráció szigorítása jegyében a dossziében el kellett helyezni azoknak a nevét, akiktől a „tanulmányozás és feldolgozás” alatt információkat szereztek be (akik tehát az „eljárásból következtek” a beszerzés tényére,
- a beszerzés során keletkezett anyagokat (jegyzőkönyv, a hálózati személy saját kezű feljegyzései stb.),
- a hálózati személy ellenőrzéséről, konspiratív és biztonsági helyzetéről készített feljegyzéseket, minősítését,
- a felettesek által a találkozó ellenőrzéséről készített feljegyzéseket,
- a rezidens dossziéjába el kellett helyezni a „hozzákapcsolt” informátorok névsorát és rövid jellemzésüket.

A dossziében az iratokat sorszámozva, időrendi sorrendben kellett elhelyezni. A B-dossziékat a központi operatív osztályokon az alosztályvezetők, a területi szerveknél pedig az operatív nyilvántartó alosztály vezetője őrizte vaslemez-szekrényben.⁶¹²

Az ügynök halálakor vagy kizárásakor a B-dossziét jelentés kíséretében irattározásra a Központi Operatív Nyilvántartó Osztálynak adták át. Improduktív ügynökök esetében, amikor érdemi (operatív értékű) információk nem keletkeztek, az M-dossziét megsemmisítették, és az erről szóló határozatot a vonatkozó B-dossziében helyezték el. Az ügynök letartóztatása esetén „B” dossziéját nem csatolhatták a vizsgálati dossziéhez.

Az élő B-dossziét (a járási osztályok kivételével) a tartó szerv őrizte.

M-(munka) dosszié szolgált a hálózati személy munkájának ellenőrzésére, nyilvántartásának biztosítására. Tartalmazta az ügynöktől származó jelentések eredeti példányát. Amennyiben – operatív okokból – az ügynök nem írásban tett jelentést, szóbeli jelentéséről az operatív beosztott készített jelentést, és ezt „varrta be” a dossziéba.

„Bevarrás” előtt a jelentésre rá kellett vezetni az ügynök fedőnevét, a jelentést vevő (tartó) beosztott nevét és az ügynöknek adott (további) feladatokat, az „ellenőrzés érdekében foganatosított feladatokat”. Az 1963-as szabályzat szerint az ügynöknek aláírásával kellett igazolnia, hogy a kapott feladatot megértette, és tudomásul vette, nála – természetesen – semmiféle írásos anyag nem maradhatott. Ugyanakkor a dossziét ki kellett egészíteni az operatív szempontból „figyelemre méltó” személyek betűsoros névmutatójával.

A jelentéseket időrendben kellett a dossziében elhelyezni. Egy-egy dosszié maximálisan 300⁶¹³ oldal terjedelmű lehetett, amikor betelt, új kötetet nyitottak, a régit pedig irattárba helyezték.⁶¹⁴

Ha az ügynököt más osztálynak vagy szervnek adták át, az eredeti tartó (fő)osztály vezetője döntött az M-dosszié esetleges átadásáról.⁶¹⁵

Az 1963-as szabályzat foglalkozott – legalábbis ezen a szinten – először a fogda- és börtönhálózat nyilvántartásával. Eszerint „a fogdahálózat a Belügyminisztérium vizsgálati szerveinek legfontosabb titkos operatív eszköze, amely megbízás alapján a letartóztatásban lévő ellenséges személyek körében végez operatív felderítő munkát”. A

⁶¹² A vonatkozó „konspiráció” további és leginkább későbbi szabályaival nem foglalkozunk.

⁶¹³ 1957-től 300-350 oldal.

⁶¹⁴ Az 1957-es szabályzat megfogalmazásában: „ha arra szükség nincs”. Ha viszont leadták, akkor csatolni kellett a dossziében szereplő személyek névsorát és jelentést arról, hogy a hálózati anyagokat miként használták fel.

⁶¹⁵ Az ügynök átadásának részletesen meghatározott egyéb szabályaival nem foglalkozunk.

beszervezett fogdaügynököket a III/1 (vizsgálati) és a III/2 (nyilvántartó) osztály is nyilvántartotta. Ennek konkrét szabályait a 0010/1962. sz. BM parancs tartalmazta.

A börtönhálózat nyilvántartása az általános szabályok szerint történt, szabadulásukról a börtönelhárító szerv értesítette az illetékes területi operatív szervet. A szabályzat a börtönökben is lehetővé tette beszervezés nélküli informátorok használatát, akikről sem B-, sem M-dossziét nem kellett felfektetni, nem is szerepeltek a központi nyilvántartóban, hanem kizárólag a börtönelhárító szervnél, amely szabadulás esetében – „ha ügynöki munkára alkalmasnak bizonyult” – hasonlóan járt el, mint a beszervezettekénél.

c. Hálózati napló

A központi nyilvántartó és (a járási osztályok kivételével) a tartó szervek vezették, a katonai elhárító osztályok esetében a főosztály. Sorszámozva tartalmazta a dosszié számát, a hálózati személy nevét, fedőnevét, személyi adatait, a beszervezés „körülményeit” és a dosszié mozgását.

d. Hálózati betűsoros névmutató

Az ügynökökről, rezidensekről, informátorokról, konspirált és találkozási lakásokról vezették 1957-ig:

- a központi operatív főosztályok, önálló osztályok,
- a megyei (budapesti) főosztályok,
- a Határőrség Felderítő Osztálya,
- a Katonai Elhárítás Főosztálya.

Tartalmazta a nevet, fedőnevet, a dossziészámot, a napló sorszámát.

2. Objektumok operatív nyilvántartása

Az operatív hálózat ellenőrzése alatt álló objektumokat (vállalatokat, hivatalokat, tanintézeteket, kapitalista államok követségeit, szerzetesrendeket stb.) foglalta magában.

a. Objektumdosszié⁶¹⁶

Minden olyan objektumra meg kellett nyitni, amely megfelelt a fenti meghatározásnak:

- városokban minden ipari vállaltról, hivatalról, intézetről, az egynemű vállalatokat, intézményeket összevonva (pl. iskolák, „kereskedések”),
- járásokban minden helységről, állami gazdaságról, mezőgazdasági termelőségvetkezetről, gép- és traktorállomásról,
- a hadseregben az egyes katonai alakulatokról, katonai iskolákról, katonai parancsnokságokról, hadi objektumokról stb.,
- közlekedésben az üzletvezetőségekről, közlekedési ipari objektumokról, a vasút meghatározott szakaszairól stb.

A központi és területi szervek (a járási osztályok kivételével) „vonalas” elv alapján is kötelesek voltak objektumdossziékat felfektetni, így „trockistákról, volt vezető és aktív nyilasokról, ellenséges tevékenységet kifejtő vallási szektákról stb.”. Az 1957-es szabályzat már pontosan megfogalmazta a vonalas dosszié lényegét: „Vonalas dossziét kell nyitni az osztályellenség különböző fő kategóriáira (csendőrök, katonatisztek stb.) az ellenséges tevékenységről szóló anyagok gyűjtése, rendezése és nyilvántartásba vétele céljából.”

Az 1967-es szabályzat újraszabályozta a dosszié nyitásának kritériumait. Eszerint objektum (vonalas) dossziét *lehetett* nyitni

- a kémelhárítás szempontjából jelentős objektumokra, vonalakra,

⁶¹⁶ 1957-es megnevezése: objektum-vonalas dosszié.

- a nem baráti államok külképviseleti szerveire,
- a népgazdaság, a hadsereg operatív szempontból fontosabb szakterületeire, jelentősebb objektumaira,
- a kulturális, tudományos élet, az ideológiai terület fontosabb ágaira,
- az egyházakra, vallási szektákra,
- az ifjúsági területekre,
- a belső ellenséges elemek meghatározott kategóriáira.

A dossziét az objektummal foglalkozó beosztott, illetékes vezetője jóváhagyásával, nyitotta. Három részből állt:⁶¹⁷

I. rész

- iratok jegyzéke,
- a fenti módon készített határozat a dosszié megnyitásáról,
- az objektum jellemzése,
- az objektum vezetőinek, bizalmas és fontos beosztásban lévő személyek névsora, személyi adataik,
- az objektum beosztottairól szóló hálózati ellenőrzéséről szóló jelentések, feljegyzések,
- vonatkozó hivatalos levelezés;

II. rész

- iratok jegyzéke,
- azoknak az objektumban dolgozóknak a jegyzéke, akiknek személyi dossziéjuk van, vagy csoportdossziében szerepelnek,
- az objektumban (egykor) dolgozó letartóztatottak névsora, letartóztatásuk időpontja és a vizsgálat eredményei,
- az objektumban dolgozó antidemokratikus elemek nyilvántartásában szereplők névsora,⁶¹⁸ feltüntetve a nyilvántartásba vétel okát,⁶¹⁹
- az antidemokratikus elemek nyilvántartásában szereplő személyek kompromittáló anyagai,
- az objektumra vonatkozó vizsgálati és hálózati anyagok,
- az antidemokratikus elemek nyilvántartásában szereplő személyek előzetes ellenőrző dossziéi (lásd ott).

III. rész

- iratok jegyzéke,
- az objektumban működő hálózat névsora (fedőneveken) kategóriák szerint,
- az objektum „hálózat beépítésének” kimutatása,
- hálózati operatív intézkedési tervek,
- a hálózattal kapcsolatos levelezés,
- hadiipari vagy más különösen fontos objektumok esetében a „diverzió elhárításra” és a mozgósítás esetére vonatkozó anyagok.

Az anyagokat sorszámozva, időrendi sorrendben kellett a dossziében elhelyezni.⁶²⁰ A dosszié első részében helyezték el betűrendben a dossziében szereplő személyek névsorát,

⁶¹⁷ Az egyes részek konkrét tartalma idővel változott, ill. 1967-től a dosszié már csak két részből állt. Az első rész az adott objektumra vonatkozott, a második rész pedig az objektumban dolgozó (a vonalhoz tartozó) nyilvántartásban szereplő személyekre. Ezeket a második részen belül külön-külön puha fedelű dossziékban őrizték.

⁶¹⁸ Ha a nyilvántartásban szereplő személy objektumot (munka- vagy lakóhelyet) váltott, a rá vonatkozó anyagokat át kellett adni az erre illetékes államvédelmi operatív szervnek vagy beosztottnak. Amennyiben ismeretlen helyre távozott, vagy körözést adtak ki ellene, vagy irattárolták az anyagát.

⁶¹⁹ A megjegyzés rovatban kellett feltüntetni, ha az adott személyről személyi vagy csoportdossziét nyitottak, illetve ha anyagát más szervnek küldték meg.

feltüntetve az adott oldalszámokat. Az objektumdossziét a szervek kezelték és őrizték.⁶²¹ Az objektum átadása (más szervnek vagy beosztottnak) esetén a dossziét is át kellett adni. Megszűnése esetén pedig meg kellett küldeni a központi nyilvántartónak, a benne szereplő személyek anyagát pedig az illetékes operatív szervnek.

b. Objektumdossziék nyilvántartó naplója

A központi nyilvántartó és a területi szervek vezették.

c. 1-es karton

A központi nyilvántartó és területi szervek vezették. 1957-től a II/1. és II/4. osztályok is őrizték az 1-es karton másodpéldányait, az 1967-es szabályzat szerint már valamennyi operatív szerv.

3. Ellenséges csoportok operatív nyilvántartása

Csoportnak minősültek azok a személyek, akiket „ellenőrzött adatok szerint ellenséges tevékenységükben szervezeti egység köt össze”.

a. 2-es karton (amelyet az egyetemes kartotékrendszerbe kell besorolni)⁶²²

Központi nyilvántartó és a területi szervek vezették. 1957-től a II/1. és II/4. is őrizte a 2/a és a 2/b karton másodpéldányait.

1963-tól minden szerv kiállított két példányban (a többek között a 2-as kartont helyettesítő) operatív nyilvántartási kartont. Ha az adott személyről irattározott anyagban már szerepeltek kompromittáló terhelő adatok, akkor róla csak a kartont kellett kiállítani, feltüntették ugyan az objektum- (vonal) dosszié névjegyzékében, de a már meglévő adatokat nem itt helyezték el, ellentétben az újonnan keletkezett ilyen jellegű adatokkal.

Nem kellett nyilvántartásba venni (róla kartont kiállítani) azt a személyt, akit a határőrség felderítő szervei „határőrizetbe veszélyes” minősítéssel láttak el, ők tehát kizárólag a dossziében szerepeltek.

b. Csoportdosszié

A főosztályvezetők, önálló osztályvezetők által meghatározott „rendkívül fontos ügyekben” a dosszié megnyitásához az illetékes miniszterhelyettes engedélyére volt szükség. Egyéb esetben a főosztály vagy az önálló osztály vezetőjéére. A dosszié megnyitását elrendelő határozatban fel kellett tüntetni a dossziéba kerülő személyek nevét, ellenséges tevékenységük megjelölését és ennek bizonyító anyagait, kiemelve a szervezeti egység meglétét bizonyító anyagokat.

A csoportdosszié tartalmazta

- az iratok jegyzékét,
- a dossziében szereplők névsorát,
- a dosszié megnyitását elrendelő határozatot,⁶²³
- a csoportra vagy egyes tagjaira vonatkozó hálózati és egyéb anyagokat,
- a szervezett ellenséges tevékenységet bizonyító anyagokat,
- a hálózati intézkedési terveket,
- az ügyben készült jelentések másolatait,

⁶²⁰ Ez érvényes volt gyakorlatilag minden dossziéfajta.

⁶²¹ A parancs a járási hivatalok kivételével nem említi, hogy a területi szervek, a katonai elhárító osztályok és a Határőrség Felderítő Osztálya kezelik az operatív dossziékat, de természetesen – értelemszerűen – tették.

⁶²² A parancs csak a megyei (budapesti) főosztályok esetében említi az „egyetemes kartotékrendszert”, amely a 2., 3., 4. és 8. kartont tartalmazta.

⁶²³ Egy 1957-es utasítás szerint az ügydossziék (csoport, személyi, körözési stb.) nyitási határozatában „részletesen meg kell indokolni, hogy milyen alapos gyanú van a bűnös tevékenység folytatására. A személyekre vonatkozóan egyenként megírni, hogy e bűnös tevékenységgel kapcsolatban milyen dokumentum van már az operatív szerv birtokában, a bűnös tevékenységre utaló adatok milyen forrásból származnak, mennyire ellenőrzöttek (ügynöki jelentések, T-ellenőrzés stb.)”. *A II/11. osztály vezetőjének 71-9531/1957. sz. utasítása.* ÁBTL 1.11.10. 17. d.

- az ügynökök névsorát (fedőnévvel) és jellemzésüket.
 - A csoport egy részének letartóztatása esetén⁶²⁴ vagy a korábbi formában folytatták az ügynöki bizalmas nyomozást, vagy az egyes személyekre nyitottak dossziét. A dosszié megszüntetéséről indoklással jelentést kellett készíteni, amelyet az illetékes miniszterhelyettes hagyott jóvá. Ezt csatolták az irattározott dossziéhoz.
 - A dossziét a szervek vezették.
- c. Csoportdossziék nyilvántartó naplója**
A központi nyilvántartó és a területi szervek vezették.
- d. 1-es karton**
A központi nyilvántartó és a területi szervek vezették.
- 4. Ellenséges személyek operatív nyilvántartása**
Személyi dossziét arról kellett megnyitni, aki „ellenőrzött adatok, anyagok alapján ellenséges tevékenységet fejt ki”.
- a. 2-es karton**
Központi nyilvántartó vezette.
- b. Személyi dosszié**
A nyitás, átadás, lezárás szabályai értelemszerűen megegyeztek a csoportdossziéra vonatkozókkal. A dossziében ugyanakkor névsorral fel kellett tüntetni az ügynöki bizalmas nyomozás alatt álló személy kapcsolatait.
Lakhelyváltoztatásnál csak akkor küldhették meg a dossziét az illetékes területi szervnek, ha ennek ténye egyértelműen igazolt volt. Ennek hiányában elrendelték a körözését.
Az ellenséges személy letartóztatása esetén a dossziében lévő anyagokat átadták az illetékes vizsgálati osztálynak, amely csatolta a fontosabb kihallgatási jegyzőkönyveket és a vádirat egy példányát, majd visszaküldte a korábban eljáró szervnek, ezt követően pedig irattározták.
A szervek (járásiak is) vezették.
- c. Személyi dossziék nyilvántartó naplója**
A központi nyilvántartó és a területi szervek vezették.
- d. 1-es karton**
A központi nyilvántartó vezette.
- 5. Körözött személyek operatív nyilvántartása**
Körözési dosszié
Azokról a személyekről nyitották, akik a BM államvédelmi szervei által elrendelt körözés alatt álltak. Kizárólag személyekre nyithatták, még csoportos szökés esetében is.⁶²⁵ Tartalmazta
- az iratok jegyzékét,
 - a jóváhagyott határozatot,
 - a körözött személy „bűnös tevékenységéről” szóló feljegyzést, feltüntetve az adott személyre vonatkozó eredeti anyag lelőhelyét,
 - a körözéssel kapcsolatos operatív hálózati intézkedések tervét,
 - a körözéssel kapcsolatos intézkedésekről szóló jelentést,
 - a körözött személy kapcsolatainak jellemzését,
 - a körözéssel kapcsolatos bejelentéseket.

⁶²⁴ Az anyagaikra vonatkozó eljárást lásd a személyi dossziénál.

⁶²⁵ A III. főosztály (katonai elhárítás) vezetője olyan katonák esetében eltekinthetett a körözés elrendelésétől, akik eltávozásról nem tértek vissza, vagy várható volt, hogy egy hónapon belül megkerülnek.

Letartóztatás esetén a körözési dossziét meg kellett küldeni az illetékes vizsgálati osztálynak, amely a vizsgálat befejezését követően mellékelte a vádirat másolatát.

6. Vizsgálati eljárás alá vont személyek operatív nyilvántartása

Azokat a személyeket foglalta magában, akikkel szemben a BM államvédelmi szervei vizsgálati eljárást indítottak.

a. 4-es karton

A „bűnös tevékenység megszakításáról” szóló határozat alapján a vizsgálati szervek küldték meg, a központi nyilvántartó és a területi szervek vezetőik. 1957-től 4-es karton másodpéldányait a II/8. osztály is őrizte „fonetikába sorolva”,⁶²⁶ területi jelleg szerint. Az 1959-es szabályozás szerint a 4-es karton az alábbi adatokat tartalmazta:

- a letartóztatott neve, előző vagy leánykori neve,
- anyja neve,
- születési ideje,
- születési helye,
- lakcíme,
- szakképzettsége,
- jelenlegi foglalkozása,
- munkahelye, beosztása,
- családi állapota,
- szociális származása,
- szociális helyzete a felszabadulás előtt,
- katonai viszonyai a felszabadulás után,
- pártállása a felszabadulás előtt és után,
- iskolai végzettsége,
- nemzetisége,
- állampolgársága,
- az előzetes letartóztatás ideje,
- az előzetes letartóztatást fogatosító szerv,
- a letartóztatás okát szolgáló bűncselekmény megjelölése.

A kiállítás követően a 4-es kartont két példányban megküldték a központi nyilvántartónak, amely ennek alapján nyilvántartásba veszi a vizsgálati dossziét és „beírja a beküldött osztály vizsgálati naplójába”. A 4. karton egyik példányát besorolta a központi kartoték nyilvántartásba, a másikat pedig „a vizsgálati eljárás alá vont személyek kartoték nyilvántartásába”.

Ugyanakkor a területi szervek is besoroltak egy 4-es kartont saját operatív nyilvántartóik „egyetemes kartonrendszerébe”.⁶²⁷

b. Vizsgálati dosszié

A dossziét sorszámmal ellátva a központi nyilvántartó küldte meg a vizsgálati osztálynak.⁶²⁸

Tartalmazta

- az iratok jegyzékét,
- betűsoros névmutatót,

⁶²⁶ Feltehetően szovjet mintára a kartonokat nem ABC szerint, hanem a hangzás (fonetika) alapján rendezték.

⁶²⁷ A BM államvizsgálati szervek által büntetőeljárás alá vont, őrizetbe vett, előzetes letartóztatásba helyezett személyek nyilvántartásának, a vizsgálati dossziék nyitásának, kezelésének, irattározásának rendje. ÁBTL 1.11.11. 12. d.

⁶²⁸ Az 1954-es szabályzat ugyan csak itt említi meg ezt a tényt, de ugyanez volt a gyakorlat valamennyi dossziéfajtnál.

- az előzetes letartóztatást és a házkutatást elrendelő határozat egy példányát,
- a „bűnös tevékenység megszakításáról” szóló határozat eredeti példányát,
- az előzetes letartóztatásról szóló parancsot, a fogdából megküldött kérdőívet, ujjlenyomatot, fényképet,
- a házkutatási jegyzőkönyvet, a lakás zárlatára vonatkozó jegyzőkönyvet, nyugtákat, vagyoneleltárakat,
- eredeti példányban a letartóztatott összes jegyzőkönyvét, a vizsgáló és a letartóztatott aláírásával (az utóbbival valamennyi oldalt alá kellett íratni),
- a bűncselekményre vonatkozó írásos bizonyítékokat, a letartóztatott vallomásainak ellenőrzéséről szóló anyagokat,
- a vádirat és az ítélet egy-egy példányát.

1959-ben újraszabályozták a vizsgálati nyilvántartás rendjét, eszerint „a vizsgálati dossziékat személyes felelősség mellett a vizsgálat befejezéséig az a vizsgáló kezeli, aki az ügyben a vizsgálatot lefolytatja”. Jelentősen bővült egyben a dossziéhoz csatolandó iratok köre:

- tartalomjegyzék,
- névmutató,
- határozat a nyomozás elrendeléséről,
- határozat az előzetes letartóztatásról,
- előzetes letartóztatási és házkutatási parancs,
- a vizsgáló által kitöltött és ellenőrzött kérdőív eredeti példánya,
- házkutatási és személymotosási jegyzőkönyvek,
- ujjlenyomatok és fényképek a letartóztatottról,
- a letétkezelőnek átadott, vagy onnan hivatalosan továbbküldött tárgyakra vonatkozó bizonylatok,
- a terheltté nyilvánításról szóló határozatot tartalmazó jegyzőkönyv,
- a határidők meghosszabbításáról szóló határozatok,
- a terhelt kihallgatása során felvett jegyzőkönyvek,
- a tanúkihallgatási jegyzőkönyvek és egyéb bizonyítékok,
- a vizsgáló által hozott határozatok időrendben,
- szembesítési jegyzőkönyvek,
- szakértői jelentés,
- határozatok egyes bizonyítékok ügghöz való csatolásáról,
- a nyomozás befejezéséről szóló határozat, vagyoni, erkölcsi bizonyítványok, a nyomozás anyagának tanulmányozásáról szóló jegyzőkönyv,
- bűnügyi költségek,
- a védő működésére vonatkozó iratok (meghatalmazás, a kézbesítések igazolása),
- zárólap.⁶²⁹

A vizsgálati dossziéhoz tilos volt bármilyen olyan anyagot csatolni, amely „felfedné az államvédelmi munka titkos módszereit”. Ezeket külön dossziében kellett elhelyezni, amelyet a vizsgálat befejeztével a központi nyilvántartónak adtak át.⁶³⁰

c. Fogdadosszié

⁶²⁹ *A BM államvizsgálati szervek által büntetőeljárás alá vont, őrizetbe vett, előzetes letartóztatásba helyezett személyek nyilvántartásának, a vizsgálati dossziék nyitásának, kezelésének, irattározásának rendje.* ÁBTL 1.11.11. 12. d.

⁶³⁰ „Vizsgálati anyaggyűjtő dosszié” (1953. évi 010. sz. BM par. alapján). A parancs – ellentétben a vonatkozó naplókkel – nem említi, hogy bármely szerv kezelt volna vizsgálati dossziét.

A letartóztatott személyről nyitották, tartalmazta az előzetes letartóztatott letartóztatására, fogdába való befogadására és letartóztatásával kapcsolatos egyéb fontos körülményekre vonatkozó iratokat. Szabadulás vagy elhalálozás után a központi nyilvántartónak küldték meg.

d. Ellenőrzési dosszié

Minden letartóztatott személyről megnyitották, tartalmazta

- a határozatot a letartóztatásról és házkutatásról,
- határozatot a „bűnös tevékenység megszakításáról”,
- a házkutatási jegyzőkönyvet.

e. Vizsgálati dossziék nyilvántartó naplója

A központi nyilvántartó és a területi szervek vezették.

1957 végén osztályvezetői utasítás szabályozta az eljárás rendjét abban az esetben, ha az őrizetést szabadlábra helyezték. Eszerint a rá vonatkozó anyagok megsemmisítése mellett törölni kellett a nyilvántartásból, ha a vizsgálati eljárást büncselekmény hiányában szüntették be. Amennyiben erre bizonyíték hiányában került sor, egyénileg döntöttek a törlésről vagy kutató nyilvántartásba helyezéséről. Az utóbbi esetben kartonját kiemelték a területi nyilvántartásból, és megküldték a II/11. osztálynak.⁶³¹

1959-ben a legfőbb ügyész, a belügyminiszter és az igazságügy-miniszter 006/1959. sz. együttes utasítása alapján szabályozták az őrizetbe vett, előzetes letartóztatásba helyezett személyek nyilvántartásának, a vizsgálati dossziék nyitásának, kezelésének és irattározásának rendjét. Eszerint a vizsgálati dosszié megnyitására, a büntető eljárás alá vont személy nyilvántartásba vételére a „vizsgálati munka” megindításakor, általában a (nem operatív) nyomozás elrendelésekor került sor. Ettől a szabálytól abban az esetben el lehetett tekinteni, „ha halaszthatatlan nyomozati intézkedésként a nyomozás elrendelése előtt biztonsági intézkedések foganatosítása válik szükségessé”. A nyilvántartásba vételre abban az esetben is sor került, amikor a büntetőeljárást alá vont személyt nem vették őrizetbe.⁶³²

A vizsgálati dossziét – az adott nyilvántartásba vételével egyidejűleg – a büntetőeljárás alá vont, előzetes letartóztatásba helyezett személy anyagainak gyűjtésére két példányban nyitották. Az eredeti iratokat tartalmazó példányt adták át az ügyészségnek, majd a bíróságnak, ebben a – másodpéldánnyal ellentétben – nem helyezhettek el hálózati anyagokat, operatív technikai úton keletkezett információkat, valamint „az operatív feldolgozó munka titkos módszereit tükröző egyéb anyagokat”.

Az ügyészségek és az eljáró bíróságok a politikai nyomozó szervek által lefolytatott vizsgálatokkal kapcsolatos érdemi határozataik kiadmányait az indoklással együtt kötelesek voltak a központi nyilvántartónak megküldeni, amely csatolta azokat a vizsgálati dossziéhoz, illetve átvezette a kartonokra, egyben értesítette a változásokról a vizsgálati osztályt.⁶³³

A vizsgálat befejezését követően a vizsgálati dosszié másodpéldányát leadták a központi nyilvántartónak, az operatív osztályoktól átvett dossziékat és egyéb iratokat visszajuttatták a keletkeztető szervekhez, amelyek gondoskodtak ezek irattárba helyezéséről.

A II/8. (vizsgálati) osztály vezetője az IM Felügyeleti Főosztálya és a Legfőbb Ügyészség Politikai Osztálya vezetőinek hozzájárulásával az ügy tárgyára vagy az

⁶³¹ A II/11. osztály vezetőjének 71-9531/1957. sz. utasítása. ÁBTL 1.11.10. 17. d.

⁶³² A korábbi szabályozások ilyen lehetőséget nem is ismertek, sőt az őrizetbe vétel és az előzetes letartóztatást sem különböztették meg.

⁶³³ A BM államvizsgálati szervek által büntetőeljárás alá vont, őrizetbe vett, előzetes letartóztatásba helyezett személyek nyilvántartásának, a vizsgálati dossziék nyitásának, kezelésének, irattározásának rendje. ÁBTL 1. 11. 11. 12. d.

elkövető személyére való tekintettel határozhatott az iratok különleges kezeléséről. Ilyen esetben a vizsgálati dosszié csak egy példányban készült, és az eljáró bíróság a jogerős ítélet meghozatalát követően megküldte a BM II/11. osztályának.

A hálózati és operatív munkára vonatkozó iratokat ebben az esetben sem teheték a dossziéba, a dosszié lezárásáig (megérkezéséig) a központi nyilvántartó kezelte őket.

Az előzetes letartóztatást és az előállítást a II. főosztály vezetője vagy helyettesei hagyták jóvá, a legfőbb ügyész engedélyével. A megyei politikai osztályokon az osztály vezetője (távollétében helyettese), tiltott határátlépés vagy kísérlete esetében a határőrkerület parancsnoka (vagy helyettese) hagyhatta jóvá, és az illetékes megyei ügyész engedélyezte. A megyéknél kiemelt személyek (fontos állami vagy gazdasági beosztásban lévők, tudósok és közéleti személyiségek) előzetes letartóztatását a BM II: főosztályának vezetője (helyettesei) járulhattak hozzá.

Az előzetes letartóztatásról szóló határozatot meg kellett küldeni a szerv operatív nyilvántartójának, amely ennek alapján kiállította a letartóztatási és házkutatási parancsot, és megküldte az intézkedéseket foganatosító szervnek.

Az állambiztonsági szervek által büntetőeljárás alá vont személyeket a központi nyilvántartó, saját szervükre vonatkozóan pedig az önálló nyilvántartással rendelkező központi és területi szervek is nyilvántartásba vették. Magát az eljárást az előzetes letartóztatást elrendelő szerv kezdeményezte. Ennek keretében megküldte a nyomozást elrendelő, őrizetbe vételi (előzetes letartóztatást elrendelő) határozatot és a 4-es kartont a központi nyilvántartónak.

A vizsgálati dossziéból kizárólag azokat a személyeket vehették nyilvántartásba, akiknek ügyében a vizsgálatot elrendelték, vagy akiket a vizsgálat során felmerült anyagok alapján felelősségre vontak. A más személyekről felmerült terhelő, kompromittáló adatokat a vizsgálati szerv az illetékes operatív hálózati (al)osztálynak küldte meg, amelyek ezek ellenőrzését követően kezdeményezték a nyilvántartásba vételt. A záró határozatban kellett feltüntetni ezeknek a névjegyzékét.

Az adott szerv operatív nyilvántartója a vizsgálati szervtől kapott kompromittált személyek anyagait számba vette, majd átadta (átadókönyvvel) az illetékes alosztály vezetőjének. Az osztály vezetőjének pedig havonta kimutatást készített, hogy a „kiadott” személyek közül hányat vettek nyilvántartásba, illetve hányról állapították meg, hogy „a felmerült kompromittáló adat nem felel meg a valóságnak”.

Más szóval az operatív tiszt bírálta felül a vizsgálati szerv megalapozatlan döntéseit. Sőt még a „bizonyítás” terhe is rá hárult, ha ennek eleget tett, vagyis „kellően ellenőrzött, többoldalú dokumentációval bizonyítja az ellenséges kategóriába való tartozást, vagy ellenséges tevékenységet, a személyt az operatív nyilvántartás szabályzatban meghatározottak szerint – 3-as kartonnal – nyilvántartásba veszi, ha szükséges, hálózati ellenőrzés alá vonja, s személyére operatív dossziét nyit.” Előzőleg azonban arról is meg kellett győződnie, hogy a rendelkezésre álló adatok nem elégségesek-e büntetőeljárás megindításához. Ily módon az operatív tiszt újfent felülbírálhatta a vizsgálati szerv döntését.

A korábbi (1957-es) ismertetett szabályzattal ellentétben az új rendelkezés kimondta, hogy „amennyiben a vizsgálat, az ügyészi, vagy bírói eljárás során a terhelt bűnössége nem igazolódik be és az eljárást ennek alapján megszüntették, vagy a terhelt felmentették, a terhelte vonatkozó összes anyagokat meg kell őrizni és az egyetemes kartonrendszerben mutató kartont kell felfektetni”, amely tartalmazta a vizsgálati dosszié helyét és számát. Magát a terheltet viszont törölték a nyilvántartásból.

Magyarán, az új szabályozás már nem hagyta veszni a mégoly ártatlan személyekről gyűjtött anyagokat sem.

Akiknek az eljárás során az ártatlanságuk nem nyert egyértelmű bizonyítást, azokat továbbra is meghagyták kutató nyilvántartásban.⁶³⁴

7. Ideiglenes operatív ügyek nyilvántartása

Nem kellően ellenőrzött adatok, anyagok alapján ellenséges tevékenységgel gyanúsítható személyekről.

a. 8-as karton

Megnyitott dosszié alapján a szerv állította ki, a központi nyilvántartó és a területi szervek őrizték. 1957-től a 8/a. és 8/b. kartonokat (másodpéldányait) is.

b. Előzetes ellenőrző dosszié

Az ügyben 6 hónap alatt kellett döntenie a bizalmas nyomozás megszüntetéséről, vagy személyi dosszié nyitására. Az utóbbi esetben a 8-as karton helyett 2-es kartont kellett a központi nyilvántartónak küldeni. A 8-as kartont megsemmisítették. A dossziét a szervek kezelték.

8. Antidemokratikus elemek operatív nyilvántartása

a. 3-as karton (1963-tól operatív nyilvántartási karton)

A központi nyilvántartó és a területi szervek kezelték,⁶³⁵

b. Az objektumdosszié különleges részében elhelyezett névmutató

Értelemszerűen az objektum dossziékat őrző szervek kezelték.

Kategóriáit lásd *A nyilvántartás története és rendszere* fejezet *Az ellenségkép a nyilvántartásban c.* részében.

9. Társadalomra veszélyes elemek nyilvántartása

A belügyminiszter 0010/1963. sz. parancsa alapján állították fel, azok számára, akik az operatív nyilvántartásban nem, vagy addig kizárólag csak a kutató nyilvántartásban szerepeltek.

a. 10-es karton

a szerv állította ki három példányban, ebből egy (a kék színű) nála maradt,⁶³⁶ kettőt (a sárgát és a rózsaszínűt) a központi nyilvántartónak küldték meg.

10/b. karton

Egy példányban töltötték ki, és a szerv „M” tisztje őrizte (mozgósítás esetére).

b. XI-es K LH figyelőkarton

Annyi példányban állították ki, „ahány vezeték- és utóneve” volt a személynek. A központi nyilvántartó küldte a Központi Lakás Hivatal számára, illetve értesítette az operatív szervet az esetleges lakcímváltoztatásról, amit átvezettek a 10-es, a 10/b kartonokra és az F-dossziéba.

c. Figyelő („F”)-dosszié

Az előírt kartonnal a szerv megküldte a központi nyilvántartónak, amely a külön nyilvántartásba vételt megelőzően ellenőrizte, hogy a kiválasztás a beküldött anyagok alapján megfelelt-e a vonatkozó parancsban foglaltaknak.

Foglalkoztatott hálózati személyt nem vehettek a külön nyilvántartásba, rájuk nem nyithattak F-dossziét. Későbbi beszerzés esetében a dossziét meg kellett szüntetni, de

⁶³⁴ Uo.

⁶³⁵ A parancs nem említi a területi szerveket, viszont az általuk kezelt „egyetemes kartotérendszer” tartalmazta a 3-as kartont.

⁶³⁶ Ha társadalomra veszélyes ellenséges személynek több lakcíme volt (pl. állandó és ideiglenes), akkor a kék színű 10-es kartont is annyi példányban kellett kiállítani, ahány operatív szerv ellenőrizte. Az ideiglenes lakcímet havonta ellenőrizték, az eredményt feltüntették a 10-es kartonon. Az ideiglenes lakcím megszűnése esetén az ehhez kapcsolódó 10-es kartont megküldték a központi nyilvántartónak. Szükség esetén bekapcsolódhatott a feldolgozásba a munkahely szerint illetékes szerv is.

a beszerzésre utaló adatot, anyagokat nem helyezhettek el benne. Ha az adott személyt továbbra is nyilvántartásban hagyták, akkor az anyagát áttették a vonatkozó objektumdossziéba, vagy további aktív ellenséges tevékenység esetében átminősítették az F-dossziét operatív („Sz”) dossziévá.

Amennyiben a társadalomra veszélyes ellenséges személy kivonta magát az ellenőrzés alól, körözést rendelték el ellene, dossziéját pedig körözési dossziévá minősítették át. Amennyiben büntetőeljárás alá vonták, a dosszié a jogerős ítéletig az operatív szervnél maradt. A kiszabott ítéletet rávezették a 10-es kartonra. Egy éven belüli börtönbüntetés esetén a dosszié továbbra is a szervnél maradt, a központi nyilvántartót értesítették, feltüntetve az ítéletet kiszabó bíróságot, az ítélet helyét, idejét és a bűncselekményt. Szabadulás után tovább folytatták az ellenőrzést.

Politikai bűncselekmény miatt kiszabott hosszabb börtönbüntetés esetén az F-dossziét a jogerős ítélettel megküldték a központi nyilvántartónak. Onnan továbbították a BM III/1-f. (börtönelhárító) alosztálynak, amely ezzel átvette az elítélt megfigyelését, amit maga is az F-dossziében dokumentált. A szabadulást követően a dossziét az alosztály a börtönben tanúsított magatartásról szóló összefoglaló jelentéssel ellátva megküldte a központi nyilvántartónak, amely továbbította azt az illetékes (a figyelmet folytató) operatív szervnek.⁶³⁷

A dosszié megszüntetésekor határozatot kellett hozni a külön nyilvántartásból való törlésről, eldöntve, hogy meghagyják-e az operatív nyilvántartásban, vagy esetleg törlik. A döntést a dosszié nyitásához hasonlóan a központi nyilvántartó vizsgálta felül. Amennyiben meghagyták a nyilvántartásban, az F-dossziét csatolták a vonatkozó objektumdossziéhez, törléskor vagy megsemmisítették, vagy – szükség esetén – a „holt anyagok” irattárába helyezték. Halálozáskor automatikus volt a törlés, a döntés már csak a dosszié további sorsára vonatkozott.

10. Ellenséges címek operatív nyilvántartása

Kül- és belföldi „helyiségek, objektum címe, amelyet az imperialista hírszerzőszervek tagjai a Magyar Népköztársaság ellen folytatott aknamunkájuk során bármilyen módon felhasználnak”.

Szervek (kivéve járásek, de beleértve a II. főosztályt) 7-es kartont állítottak ki az ellenséges címekről, és megküldték a központi nyilvántartónak.

11. Ellenséges csoportok név és terület szerinti operatív nyilvántartása

Azokat az ellenséges csoportokat foglalta magában, amelyek fedőnév alatt meghatározott területen fejtettek ki tevékenységet. Ezekről a szervek szám nélküli kartont állítottak ki, és megküldték a központi nyilvántartónak.

A kartonon feltüntették az ellenséges csoport nevét, tevékenységét és működési területét.

12. Daktiloszkópiái és fényképnilyvántartás

Tartalmazta a BM államvédelmi szervei által letartóztatottak ujjlenyomatait és fényképeit.

Az ujjlenyomatokat erre a célra szolgáló nyomtatványon három példányban, a fényképeket pedig (szemből és oldalnézetből) két-két példányban kellett elkészíteni, az utóbbiakból egy példányt a V-dossziében helyeztek el, a másikat (negatívval) a központi nyilvántartó őrizte. Az ujjlenyomatok mindhárom példányát (a nyilvántartólappal együtt) a központi nyilvántartónak kellett megküldeni.

A fényképfelvételnél sorszám táblát alkalmaztak, amely tartalmazta

⁶³⁷ Köztörvényes bűncselekmény esetében viszont az F-dossziét a börtönbüntetés ideje alatt a központi nyilvántartó őrizte.

- az évszámot,
- az őrizetes sorszámát,
- az osztály előszámát,
- az őrizetes nevének kezdőbetűit (asszonyoknál leánykori név),
- a születési évet.

Az ujjlenyomatok azonosítószáma megegyezett a fényképekével.

13. Dossziék archívuma

A lezárt dossziékat a központi nyilvántartó őrizte.

- b.** a B- és M-dossziékat, ha a kapcsolat „bármely okból” megszakadt,
- c.** az objektumdossziékat az objektum megszűnése esetén,
- d.** a csoportdossziékat, ha
 - a vizsgálat befejeződött,
 - a csoport részleges felszámolása megtörtént, és a többi személy ellen az ügynöki bizalmas nyomozás megszűnt,
 - a csoport szabadon maradt tagja ellen az ügynöki bizalmas nyomozás továbbfolyt, ez esetben rá személyi dossziét nyitottak,
 - az ügynöki bizalmas nyomozást megszüntették,
 - a dosszié megnyitásának alapjául szolgáló anyagok, adatok nem feleltek meg a „valóságnak”.
 - a személyi dossziékat, ha
 - a dosszié megnyitásának alapjául szolgáló anyagok, adatok nem feleltek meg a „valóságnak”, vagy minden kétséget kizáróan bebizonyosodott, hogy az illető személy véglegesen elállt az ellenséges tevékenység elkövetésének szándékától,
 - olyan országba távozik, amelyik „hatáskörünkön kívül esik” (pl. Ausztrália), és megszüntet minden ellenséges tevékenységet a Magyar Népköztársaság ellen,
- e.** körözési dossziékat, ha
 - a körözött személyt elfogták, vagy meghalt, vagy megkerült, és további operatív feldolgozás alá vonták (ez esetben a körözési dosszié helyett személyi dossziét nyitottak),
- f.** vizsgálati dossziékat a bírósági ítélet után.

Az 1954-es szabályzat nem tért ki a dossziék irattározásának rendjére, ezért ezt megpróbáljuk a későbbi szabályozások, illetve a megismert gyakorlat alapján rekonstruálni. Az alapszabály szerint dosszié nyitását a szervek kezdeményezték a megfelelő kartonok kitöltésével (és természetesen a vonatkozó határozattal). Az operatív kartonok egyik példánya a területi szervnél maradt, a másik (a központi szervek esetében az egyetlen) példány pedig a központi nyilvántartóba került, amely a dossziét a nyilvántartási számmal megküldte a kezdeményező szervnek. Mindezt rögzítette a megfelelő naplóban, ami a területi szerveknél is azonos módon megtörtént. A hálózati dossziék „H”, az operatívok pedig „OD”, „CS” stb. számot kaptak.

Irattározás esetén a szervek megküldték a lezárt dossziékat a központi nyilvántartónak, amely a „H” dossziékat „B” és „M” szám alatt, az operatív dossziékat pedig „O” számon vették saját nyilvántartásukba.

A vonatkozó 1957-es utasítás szerint a dosszié lezárását az illetékes vezető által jóváhagyott határozattal kellett indokolni, egyben meghatározták, hogy a dossziében szereplő ellenséges személyek közül kiket hagynak meg a kutató nyilvántartásban, illetve kiket törölnek. Nyilvántartásban maradt, ha „az ügyet realizálták”, azaz a bűncselekmény bizonyítást nyert, vagy abban az esetben, ha eleve ellenséges kategóriába tartozott. Ez történt

akkor is, amikor a bűncselekményt ugyan nem sikerült bizonyítani, de „minden jel arra mutatott, hogy a bűncselekményt az illető elkövette”.

Vagyis az utasítás egyértelmű megfogalmazása szerint nyilvántartásból az érintett személyt csak akkor lehetett törölni, ha „minden kétséget kizáróan bizonyítást nyert”, hogy a bűncselekményt nem követte el. Mind a nyilvántartásban történő meghagyást, mind a törlést (pecséttel) feltüntették⁶³⁸ a dosszié betűsoros névmutatójában, mind a „lejelentő nyomtatványon”. Ez utóbbihoz ez esetben mellékelték a „lejelentő listát” (ha a szerv rendelkezett saját kartoték-nyilvántartással, két példányban). Ilyenkor a központi nyilvántartó az egyik példányra rávezette a dosszié irattári számát, és a listát visszaküldte. A lezárt dosszié betűsoros névmutatójában folyamatosan vezették a nyilvántartásban beállt változásokat.

Amennyiben a dossziét bűncselekmény hiányában zárták le, a benne szereplő személyeket törölni kellett a nyilvántartásból, vagyis a területi szervek kiemelték az érintett kartonját saját nyilvántartásukból, megküldték a központi nyilvántartónak, ahol az ott őrzött példányt is kiemelték az „egyetemes kartonrendszerből”. Ha viszont az adott személyről vezetett karton „egyesítve” volt más kartonokkal, a lezárt dosszié számát törölték a kartonján.

A dossziében szereplő összes személy törlése esetén maga a dosszié már nem minősült az operatív nyilvántartás anyagának, vagyis megsemmisítették.

A nyilvántartásba vételt a dosszié nyitáskor és lezárásakor a központi nyilvántartóban háromfős bizottság ellenőrizte, ha a beküldött anyagokat elégtelennek vagy megalapozatlannak ítélte – az illetékes operatív szerv egyidejű értesítése mellett –, megtagadta a nyilvántartásba vételt. Az adott szerv az anyagok kiegészítésével ugyanakkor fenntarthatta eredeti javaslatát. A nyilvántartásba vételt a központi nyilvántartó pecséttel – „nyilvántartásba vettem” – és aláírással bevezette a megnyitott dossziéba. Mindezt a kartonra is rávezették. Ugyanez volt az eljárás az objektumdossziék alapján kitöltött 3-as kartonok esetében is. Őrizetbe vételnél a 4-es kartont vetették össze az őrizetbe vételi határozat másolatával, az említett pecsétet mindkét iratra rányomták.

A dossziék lezárásakor a központi nyilvántartó ugyanígy módon járt el. Az ellenőrzés tényét feltüntették a dosszié fedőlapján, és csak ezt követően kerülhetett sor a dosszié irattározására. Ennek tényét rávezették a dosszié hollétét kimatató 1-es kartonra, a lejelentő lapra, feltüntetve rajta az irattári számot, és ez utóbbi egyik példányát visszaküldték az illetékes területi szerv nyilvántartójának. A hiányosan lezárt dossziék irattározását a központi nyilvántartó értelemszerűen megtagadta. Kiseb hiányokat maga is pótolhatott, komolyabbak esetében visszaküldte a dossziét a beküldő szervnek.

A II/11. osztály havonta, szervek szerint „adatszerű és elemző jelentést” készített a dossziéfajtaokról, személyek nyilvántartásba vételéről (illetve ennek megtagadásáról), az okok megnevezésével a lezárásra beküldött dossziékról, feltüntetve a benne szereplők további sorsát.⁶³⁹

A dossziék kezelése

Új dosszié megnyitására az operatív munkás tett javaslatot, amit a központban a hálózati főosztály vezetője és az önálló operatív osztály vezetője bíralt el, a megyéknél és Budapesten pedig a főosztályvezetők és operatív helyetteseik. Amint arról a dossziék kapcsán már volt szó, „rendkívül fontos” csoport- és személyi dossziék esetében az illetékes miniszterhelyettes engedélyére volt szükség.

Az engedély (jóváhagyás) birtokában az operatív munkás az általa kitöltött (az engedélyező által is aláírt) vonatkozó kartonokkal kérhette a dosszié megnyitását az „illetékes operatív nyilvántartótól”. A kartonokat a központi szerveknél általában egy, a területieknél pedig két példányban kellett kitölteni, az utóbbiak ebből egy példányt saját operatív

⁶³⁸ „Nyilvántartásba véve”, vagy „kutató nyilvántartásba véve”.

⁶³⁹ A II/11. osztály vezetőjének 71-9531/1957. sz. utasítása. ÁBTL 1. 11. 10. 17. d.

nyilvántartójukban helyeztek el. Egy (a központi szervek pedig az egyetlen) példányt pedig megküldtek a központi nyilvántartónak.

Ez alól csak a (hálózati) 6-os és (vizsgálati) 4-es kartonok képeztek kivételt, az előbbiből (a Katonai Elhárító Főosztálytól eltekintve) valamennyi szerv egyetlenegy példányt töltött ki. Saját hálózatát ekkor tehát 6-os kartonon kizárólag a katonai elhárítás tartotta nyilván. A 4-es kartont a központi szervek két, a megyei (budapesti) főosztályok pedig három példányban töltötték ki, ezekből tehát két-két példányt küldtek a központi nyilvántartónak.

Az objektumdossziét a vezető⁶⁴⁰ által jóváhagyott szolgálati jegyen kérték a központi nyilvántartótól, ezen szerepelnie kellett az indoklásnak is. A megnyitott dosszié alapján a központi nyilvántartó állította ki az 1-es kartont.

Előzetes ellenőrző dosszié esetében az objektumdossziéhez képest az engedélyező egy szinttel lejjebb helyezkedett el. A központban egy, a megyei (budapesti) szerveknél pedig két 8-as kartont állítottak ki, amelyből egy példányt megküldtek a központi nyilvántartónak. A területi szervek a saját példányukat nyilvántartó osztályaikon fonetikus sorrendbe rendezve tárolták.

A feldolgozás alatt álló dossziékat a feladattal megbízott operatív munkás kezelte, kivéve a B-dossziékat, amelyek a központban az alosztályvezetők, a területi szerveknél pedig a főosztályvezető operatív helyettesének irányítása alatt álló operatív nyilvántartó alosztályvezetők. Amint arról már volt szó, értelemszerűen a járási osztályok által tartott hálózat B-dossziéit szintén a megyei főosztályok operatív nyilvántartó osztályai őrizték.

A szabályzat pontosan rögzítette az élő dossziék átadásának rendjét is. A szervek között ez a központi nyilvántartó közbeiktatásával történt, a megyei szervek egymásnak közvetlenül is adhattak át dossziékat, ez esetben a három példányban kitöltött kísérő szolgálati jegy egyik példányát kellett a központi operatív nyilvántartónak megküldeni.

A kartonok és dossziék egységes (központi) nyilvántartásának az volt a lényege, hogy a központi nyilvántartó felvilágosítást tudjon adni az operatív szerveknek a rendszerben lévő konkrét (leginkább) személyekről. Ezt nevezték priorálásnak, aminek ugyanolyan pontosan körülírt szabályai voltak, mint a dossziék és kartonok kezelésének.

A szabályzat tehát külön-külön meghatározta, hogy a hálózati és a kompromittált személyek operatív nyilvántartásaiban ki és milyen módon jogosult priorálni. Ez a kör jóval szélesebb volt az ismertett állambiztonsági szervek munkatársainál (általában osztályvezető helyetteseitől felfelé), kiterjedt (természetesen) a miniszterre és helyetteseire, a személyzeti főosztály, a központi káderosztály, az ellenőrző főosztály, a KEOKH, a büntetés végrehajtási parancsnokság operatív osztály, a BKH elhárító osztály és a BM titkárság vezetőire (esetenként helyetteseikre is).⁶⁴¹

A hálózati nyilvántartásban a priorálás kék kérdőjeggyel történt. A központi nyilvántartó a nemleges választ kiadta, pozitív válasz esetén azonban értesítette a tartószervet az információkérésről, a prioráló szervet viszont felszólította, hogy további felvilágosításért forduljon a tartószervhez.

Az 1957-es szabályzat pontosan meghatározta a hálózati nyilvántartásban elvégzendő ellenőrzés célját, ami természetesen (legalább részben) korábban is érvényesült. Az ismételt beszervezések kizárása mellett cél volt annak megakadályozása is, hogy „kétkulacsosságért, dezinformálásért stb. korábban kizárt ellenséges személyek” bejuthassanak a hálózatba. Beszerzés előtt kötelezővé tette a priorálást a központi nyilvántartóban, a KEOKH-nál és a II/13. és II/9. osztályokon. A beszerzési javaslatban pedig meg kellett nevezni a beszerzés célját és tervét, továbbá a jelölt „hírszerzési” lehetőségeit. A beszerzést ügynökök és rezidensek esetében a központi és területi osztályok vezetői és helyettesei,

⁶⁴⁰ A központban osztályvezető, területi szerveknél főosztályvezető, a katonai elhárításnál pedig a körzet elhárító osztályának vezetője.

⁶⁴¹ Összességében ezeket tekinthetjük olyan szerveknek, amelyek államvédelmi feladatokat láttak el.

informátorok esetében pedig az alosztályok vezetői engedélyezhették.⁶⁴² Illegális csoportok vezetőit, a kapitalista államok külképviseleteinek beosztottjait és külföldi állampolgárokat csak a belügyminiszter vagy első helyettese jóváhagyásával lehetett beszervezni. Azonos formában (szinteken) történhetett a hálózati személy kizárása.⁶⁴³

A beszervezést követően az operatív beosztott két napon belül köteles volt a hálózati személyt bejegyeztetni a hálózati nyilvántartó naplóba és felvettetni a központi hálózati kartoték nyilvántartásba, vagyis megküldte a kitöltött 6-os, 6/b. és 6/c. kartont. A nyilvántartó kartonokat a központi osztályok egy, a területi szervek két példányban töltötték ki, és az egyiket a központi nyilvántartónak, a másikat pedig a helyi nyilvántartó csoportnak küldték meg.

A központi osztályok közül a II/1. és a II/4. osztály a területi szervekhez hasonlóan két példányban készítette el a hálózati kartonokat, a másodpéldány az osztály nyilvántartó csoportjánál maradt.

A kartonokat a központi osztályoknál az osztályvezetők, helyetteseik vagy az alosztályvezetők, a területi szerveknél az osztályvezetők vagy helyetteseik írták alá. A hálózati személy kapcsolatairól kiállított 6/a kartont a központi nyilvántartó kezelte. Amennyiben a beszervezés elhúzódott, a jelöltről jelzőkartont kellett kiállítani, „nehogy más szervek a beszervezést megghiúsítsák”. Amennyiben az adott szerv végül elállt a beszervezéstől, értesítenie kellett a központi nyilvántartót, ahol a jelzőkartont kiemelték a hálózati nyilvántartásból.

A beszervezés megtörténte esetén viszont a központi nyilvántartó a hálózati személyt bejegyezte a hálózati nyilvántartó naplóba, és nyilvántartó számmal megküldte az üres B- és M-dossziét a tartó szervnek. Ez vagy személyes átadással, vagy a futárszolgálat útján „Szigorúan titkos, különösen fontos” küldeményként történhetett meg.

Kompromittált személy priorálását fehér kérdőjegen kellett kérni. Ez azonban értelemszerűen nemcsak a központi nyilvántartóban történhetett, a megyei (budapesti) szervek vezetői saját nyilvántartásaikban is priorálhattak. Ugyanakkor az operatív szervek priorálási zárlatot is elrendelhettek, ilyen esetben a központi nyilvántartó nem adhatott pozitív választ, értesítenie kellett viszont a zárlatot elrendelő szervet. A zárlat (titkosítás) kiterjedhetett mind a hálózati, mind a kompromittált személyek nyilvántartására.

Az ellenséges címek és az ellenséges csoportok név és területi nyilvántartásában külön erre a célra rendszeresített kérdőjegen a szűkebb kör, tehát azok kérhettek priorálást, akiknek erre a hálózat esetében jogosultságuk volt. A katonai elhárítás területén csak az illetékes elhárító szervén keresztül történhetett a priorálás. A bűnügyi nyilvántartóból szintén a központi nyilvántartón keresztül lehetett a priorálást kérni. A XII. osztály anyagaira a központi nyilvántartóban ugyanakkor a „T” megjelölés utalt.

Párt- és kormányzervek is kérhettek információkat a kompromittált személyek nyilvántartásaiból, de kizárólag a miniszteri titkárságon keresztül.

A szervek (beleértve a büntetés-végrehajtási parancsnokság operatív osztályát) a szabályzatban meghatározott módon és időközönként (havonta) nyilvántartásaik alapján szintén készítettek összefoglaló jelentéseket. Nevezetesen

1. az ügynöki informátor hálózat változásairól,
2. személyi, csoport-, körözési dossziék változásáról, feltüntetve ennek okát,
3. naponta (illetve havi összefoglalókban) az előzetes letartóztatásokról, a letartóztatott személyi adataival, akkori és eredeti foglalkozásával, pártállásával, az ellenséges kontingens megnevezésével és a letartóztatás okával.

⁶⁴² A II/1. osztály vidéki szerveinél a beszervezést külön BM parancs szabályozta.

⁶⁴³ A priorálás változó szabályaira a továbbiakban nem térünk ki.

A központi nyilvántartó a beérkezett jelentések és saját adatai alapján hasonló módon tájékoztatta az egyes szerveket:

1. az illetékes miniszterhelyetteseket
 - a. a hálózat mozgásáról,
 - b. személyi, csoport- és kötözési dossziék számának változásáról,
 - c. kiértékelő jelentésben az előző két kimutatás alapján kimutatható hiányosságokról,
 - d. tájékoztató jelentésben a kompromittált személyek számáról és kategóriánkénti megoszlásáról,
 - e. az aktív ellenséges elemek területén történt változásokról;
2. az I. osztályt a magyar–osztrák és a magyar–jugoszláv határ megsértőiről, kémekről, tiltott határátlépést megkísérlőkről vagy a közben letartóztatottokról;
3. a II. osztályt azokról a személyekről, akik tiltott határátlépést szándékoznak elkövetni, illetve azokról, akiket befelé vagy kifelé történő határátlépés közben fogtak el;
4. a III. osztályt a katonai vonalon letartóztatottokról,
5. a IV. osztályt a büntető intézetekből szabadulókról, az őrizetbe vételek számáról és kategóriánként megoszlásáról;
6. az V. osztályt a tiltott határátlépés miatt letartóztatott nagyüzemi munkásokról, továbbá meg kell küldeni számára az I., II., IV. osztály részére készített összefoglalókat;
7. a VI. osztályt az egy hónapnál hosszabb előzetes letartóztatásban lévő személyekről;
8. a VII. osztályt a bármely okból őrizetbe vett közlekedési és hírközlési alkalmazottokról.

Összefoglalva elmondhatjuk, hogy az 1954-es szabályzat a rendelkezésre álló információk szerint a korábbihoz képest bizonyos „törvényességi” korlátozásokat vezetett be, így mindenekelőtt pontosította az ellenséges kategóriákat, ami a nyilvántartottak radikális csökkentését eredményezte.⁶⁴⁴

Feltehetően ekkor pontosították (szigorították) a nyilvántartásokhoz való hozzáférést, a priorálások rendjét, szabályozták a párt- és a kormányzatszervek informálódásának útját. Látszólag lényeges különbség volt, hogy időközben (1953-ban) az ÁVH beolvadt a BM-be, ami egyfajta kontrollt jelentett a nyilvántartások felhasználásában, ez ugyanakkor csak viszonylagos volt, hiszen a BM szervezetében az ÁVH, majd az állambiztonsági szolgálat – átmeneti változások mellett – 1990-ig kiemelt szerepet töltött be.

Ugyanakkor szembeűnő, hogy az ismertetett szabályzat tudatosan nem tért ki minden alkalmazott nyilvántartási formára, így az L-dossziék mellett a „törvényesség” szempontjából különösen problematikus P-dossziékre, amelyeket eredetileg a horthysta politikai rendészeti osztálytól „vettek át”, tehát nagyrészt kommunistákra, akár funkcionáriusokra vonatkoztak, a kommunista nómenklatúra tagjaira.

Ezt a „hiányt” az 1957-es nyilvántartási szabályzat – meglehetősen rugalmas megfogalmazásban – némileg pótolta: „A központi operatív nyilvántartó osztályon »P«és »L« jelzésű gyűjtő dossziékban dolgozzák fel a kompromittált személyekre vonatkozó, a horthysta időből származó és egyéb, nyilvántartásba vétel alapjául szolgáló dokumentációs, kompromittáló anyagokat.” E meghatározáson túl azonban a többi dossziéfajtaival ellentétben a szabályzat (egyetlen kivételként) már nem nevezte meg konkrétan, hogy milyen

⁶⁴⁴ Lásd *A nyilvántartás története és rendszere* című fejezetet.

iratokat is kell ezekben elhelyezni, illetve miként illeszkednek a bennük szereplő személyek (pl. milyen kartonokkal) az egyetemes nyilvántartásba.

Ugyanakkor az 1957-es szabályzat két olyan dossziét is megnevez, amelyet korábban nem alkalmaztak, nevezetesen az ellenőrző-, figyelődossziét és a tájékoztató dossziét.

Ellenőrző-, figyelődossziét nyitottak „olyan anyagok rendezésére, amelyek alapján a vidéki szervek különösen fontos ügynöki bizalmas nyomozásainak figyelemmel kísérése, ellenőrzése és segítése történt a központi operatív szervek részéről”. Ezeket tehát „főleg” a központi operatív osztályok nyitották a vidéki szervek munkájának segítésére, ellenőrzésére. A dossziében el kellett helyezni

- az iratok jegyzékét,
- a dosszié megnyitásáról szóló határozatot,
- az ügynöki bizalmas nyomozásra vonatkozó vezetői utasításokat,
- az alárendelt operatív szervek jelentéseit az ügynöki bizalmas nyomozás menetéről,
- a nyomozás menetéről a szolgálat⁶⁴⁵ vezetője számára készített jelentéseket,
- a dossziében szereplő személyek névsorát,
- a dosszié lezárásáról és irattárba helyezéséről szóló határozatot,
- a dosszié anyagát ismerő személyek névsorát.

A dossziében szereplő személyeket értelemszerűen nem lehetett nyilvántartásba venni, hiszen az már megtörtént az alapdosszié alapján.

További újításként vezették be az említett tájékoztató dossziét „a kapitalista államokban lévő olyan személyekre, akiknek tanulmányozása operatív szempontból szükséges, a rájuk vonatkozó hálózati és sajtóanyagok rendezése céljából”. Ilyenek lehetnek „egyes fontosabb állami, politikai személyiségek, elterjedt lapok kiadói, kiemelkedő újságírói, vagy nagyobb tudósok”. Vagyis tájékoztatási dossziét a II/3. osztály, illetve a „hasonló ügyekkel foglalkozó osztályok” nyithattak, amit a központi vagy területi politikai nyomozó osztályok vezetői hagytak jóvá.⁶⁴⁶

A jóváhagyott határozatot a kitöltött 1-es és 3-as kartonnal együtt küldték meg a központi nyilvántartónak, amely a szokásos eljárás keretében nyilvántartásba vette azt, illetve megküldte az üres tájékoztatási dossziét a szervnek. A dosszié tartalmazta

- a csatolt iratok jegyzékét,
- a megnyitásról szóló határozatot,
- a tanulmányozott személlyel kapcsolatos hálózati tájékoztatási és sajtóadatokat,
- a tanulmányozott személlyel kapcsolatos hálózati tájékoztatási és sajtóadatok alapján időközönként készített összefoglalókat,
- a dosszié lezárásáról szóló határozatot,
- a dossziét ismerő személyek névsorát.

A dossziét abban az esetben zárták le, ha az adott személy operatív szempontból érdektelenné vált vagy meghalt. A dosszié alapján kizárólag a tanulmányozott személyt vehették nyilvántartásba.

Szintén 1957-ben vezették be a rendkívüli események nyilvántartását olyan államellenes cselekmények (röpcédulázás, falfirkálás, terror, diverziógyanús esetek, robbanás, tömeges állatmérgezés stb.⁶⁴⁷) felderítésére, amelynek tettese ismeretlen volt. Ez állt

a. a 9-es kartonból,

⁶⁴⁵ 1957-ben a Politikai Nyomozó Főosztály.

⁶⁴⁶ Hangsúlyozni kell, hogy a forradalom leverését követően átalakult az államvédelmi szolgálat szerkezete, a központ a BM II., azaz Politikai Nyomozó Főosztályaként működött tovább, hasonló változások történtek a megyei és budapesti főkapitányságokon is. Ebben a struktúrában az osztályvezető megfelelt a korábbi főosztály vagy önálló osztály vezetőjének.

⁶⁴⁷ „Stb.” lehetett a névtelen levelező, a fegyverrejtegető, ipari és mezőgazdasági szabotázs stb.

- b.** a rendkívüli esemény dossziéjából, amely tartalmazta
- a dossziében elhelyezett iratok jegyzékét,
 - a megnyitásról szóló határozatot,
 - az eseménnyel kapcsolatos jelentéseket,
 - a helyszínen talált bizonyítékokat (ezek jegyzékét, a helyszínről készült fényképeket, eredeti röpcédulákat stb.),
 - szakértői véleményeket,
 - a nyomozással kapcsolatban keletkezett iratokat,
 - a bevezetett operatív intézkedések tervét,
 - az ügy összefoglalóját,
 - a dosszié előzetes ellenőrzési, csoport-, személyi dossziéivá átminősítéséről, vagy lezárásáról szóló határozatot.

A dosszié fedőnéven futott. A rendkívüli esemény kivizsgálását azonnal meg kellett kezdeni, és legkésőbb hat hónap múltán döntenie kellett átminősítéséről vagy lezárásáról. Eredménytelen nyomozás esetén a dossziét a karton megtartásával helyezték irattárba.

1957-től a KEOKH nyilvántartotta a Magyarországon élő és átutazó külföldieket, illetve azokat a magyar állampolgárokat, akik külföldre utaztak.

Az operatív technikai osztály 1957-től nyilvántartotta az operatív technikai eszközök IX/8. és IX/9. a rádió-elhárítás és felderítés által szerzett és feldolgozott információkat.

A XIII. osztály („K”, azaz levéllenőrzés) 1957-től nyilvántartotta az imperialista országokból egyes személyek részére érkező postai küldemények operatív szempontból jelentős részét, valamint az operatív szempontból értékes bel- és külföldi postai címeteket.

A környezettanulmányozó és figyelő osztály 1957-től nyilvántartotta a környezettanulmányokat és a figyelés során az operatív osztály által figyeltetett személyek felderített kapcsolatait.

Eljárás az ügynök kizárása esetén

Az 1963-as hálózati nyilvántartási szabályzat szerint hálózati személyt kizárólag csoportfőnök vagy osztályvezető engedélyével lehetett kizárni. Ennek során az adott személyről részletes összefoglalót kellett készíteni, amely tartalmazta

- a személy adatait,
- a beszerzés idejét,
- a beszerzés alapját (rövid kivonattal a terhelő, kompromittáló adatokról),
- a beszerzés célját,
- az ügynök feladatait, a végrehajtás jellemzését,
- a végzett munka értékelését, a jelentések felhasználását,
- a kapcsolattartás módját,
- az alkalmazott „nevelési rendszert”, a jutalmazásokat, kedvezményeket, ezek esetleges megvonását,
- az ellenőrzés konkrét formáit,
- az alkalmazott nevelési, oktatási módszereket,
- a kizárás indoklását,⁶⁴⁸
- elkerülhetetlen esetben a titoktartási nyilatkozattól való eltekintés kérését.

⁶⁴⁸ Ha a kizárásra dekonspiráció miatt került sor, le kellett írni, hogy „hol, mikor, kik előtt, milyen körülmények között, kinek, vagy kiknek a hibájából történt a dekonspiráció”.

A kizárási javaslatot és a titoktartási nyilatkozatot a B-dossziéba „varrták be”. A kizárássra a javaslat jóváhagyásával került sor. Amennyiben a kizárással halálozás miatt történt, a dossziében el kellett helyezni a bizonyító okiratot (pl. halotti anyakönyvi kivonatot).

Kizárt hálózati személy B- és M-dossziéját a vonatkozó határozatot mellékelve 48 órán belül (rendezett állapotban) meg kellett küldeni a központi nyilvántartónak, amely azt a hálózati irattárba helyezte. Ugyanez volt az eljárás az egy évnél hosszabb ideig pihentetett hálózati személy dossziéi esetében is, ezekbe a tartó operatív osztály vezetője engedélyezhette a betekintést vagy a tanulmányozást, amennyiben három hét alatt nem került sor a kapcsolat felújítására, az erről szóló feljegyzéssel a dossziét vissza kellett küldeni a központi nyilvántartónak.

A szabályzat nem feladatként, hanem tényként állapította meg, hogy „a III/2. osztály hálózati irattárában fedőnév szerinti kiegészítő »kutató« kartonrendszer van felállítva, amely lehetőséget ad az irattárban elhelyezett (ügynök, rezidens, informátor) hálózati személyek közötti eredményes kutató munkára”. A „kutató” célja adott feladatra megfelelő ügynök kiválasztása, reaktiválása volt.

A hetven éven felüli kizárt és meghalt hálózati személyek dossziéit a szabályzat szerint az irattározást kezdeményező szerv előzetes hozzájárulásával megsemmisítették.⁶⁴⁹ Ugyanakkor az említett szerv vezetője „titkosíthatott” leadott B-dossziét, ez a betekintés szabályainak szigorítását jelentette.

Hálózati személy őrizetbe vétele esetén a vizsgálati osztály illetékes munkatársa megismerhette a B-dossziét, de abból iratot nem emelhetett ki, és nem csatolhatott a vizsgálati dossziéhez.

⁶⁴⁹ „Operatív érdek” esetében a dossziékat kivételes esetekben tovább őrizték.

1995. június 30.

Belügyminisztériumi Iratfeltáró Bizottság

Jelentés

(Összefoglalás)

A belügyminiszter kezdeményezésére jött létre a Magyar Országos Levéltár, az MKM Levéltári Tanácsa, a Magyar Levéltárosok Egyesülete, az Önkormányzati Levéltárak Tanácsa, az MTA Történettudományi Intézete, az MTA Jelenkorkutató Bizottsága, Az 1956-os Forradalom Történetének Dokumentációs és Kutató Intézete, Budapest Főváros Önkormányzata és a Nyilvánosság Klub delegáltjaiból az Iratfeltáró Bizottság, amely 1995. február 10-én tartotta első ülését. A Bizottság tagjai: Bikki István, G. Vass István, Hajdú Tibor, Hegedűs B. András, Kenedi János, Markó György, Rainer M. János, Tyekvicska Árpád, Varga László (elnök). A Belügyminisztérium képviselőjében Bacsoni Gábor, a BM Adatfeldolgozó Hivatal Történeti Irattárának vezetője látta el a Bizottság titkári feladatait. A Bizottság tagjai közösen megtekintették az egyes iratórzó helyek vezetői, Császár Józsefné, dr. Lada Ferenc, illetve dr. Balaskó Sándor és dr. Sersli Sándor által megmutatott iratraktárakat.

A Bizottság a belügyminiszter 5/1995. sz. utasítása (1. sz. melléklet) alapján kezdte meg tevékenységét, s munkáját a saját maga által kidolgozott működési szabályzat szerint végezte (2. sz. melléklet). A Központi Irattárban Bikki István, G. Vass István, Hegedűs B. András, Markó György, a Személyzeti és Munkaügyi Főosztályon G. Vass István és Tyekvicska Árpád, a Dokumentációs Osztályon Hajdú Tibor, Kenedi János, Rainer M. János, Tyekvicska Árpád és Varga László, a Történeti Irattárban Varga László végezte a feltárást.

Általánosságban a bizottság tagjai azt tapasztalták, hogy a Belügyminisztériumnak irattározással foglalkozó munkatársai jelentős munkát végeznek, 1990. óta próbálják meg rendbe hozni több évtized e téren megnyilvánuló káoszát. Eredményesebb lenne ez a tevékenység, ha folyamatosan igénybe vennék képzett levéltárosok, a Magyar Országos Levéltár segítségét, elengedhetetlenül szükség van ugyanis az iratraktárak jelentős részének felújítására, jelenlegi formájukban nem igazán alkalmasak iratok tárolására (Nagykupola, pánccéltérlem stb.), hasonlóan

elengedhetetlen egyes írásgyűjtemények restaurálása, s szinte minden iratórészénél elengedhetetlenül szükség lenne szakszerű rendezésre.

A rendezés azért sem tűr további halasztást, mert az új levéltári törvény életbelépését követően meg kell kezdeni az ügyviteli értékkel már nem rendelkező, a levéltári törvény hatálya alá eső iratanyag átadását a Magyar Országos Levéltárnak, kisebb mértékben Budapest Főváros Levéltárának. Az 1945 előtti iratanyag haladéktalanul átadható, a tömeges méretű iratátadás határidejének javasoljuk 1997. december 31-ét kitűzni, így a levéltár is felkészülhet az iratanyag fogadására.

Fel kell hagyni azzal a gyakorlattal, amely a titokvédelem jegyében áttekinthetlenné teszi az iratképzést, irattárolást, selejtezést. Ez a szemlélet idézhette elő, hogy a BM szervezetében működő hivatalok, szervezeti egységek iratanyagai olyan mértékben hiányoznak, mintha ezek a hivatalok, szervek sohasem léteztek volna. Még selejtezési jegyzőkönyv sem őrzi nyomukat.

A **Központi Irattár** hat raktárában mintegy 1700 fm iratanyagot tárolnak. Az irattár 1959 utáni létesítésétől 1990-ig nem tölthette be azt a feladatot, amely a létező iratkezelési szabályzathoz reá hárul. Az egyes szervezeti egységek iratanyagát rendszertelenül vette, illetve vehette át, az iratrendezés és selejtezés nem kellő szakszerűséggel történt. Az 1990 óta végzett munka ellenére az ott őrzött iratanyag nagy része rendezetlen. (3. sz. melléklet)

A **Személyzeti és Munkaügyi Főosztályon** mintegy 250 fm iratot őriznek, amelyek túlnyomórészt az 1948 után keletkezett belügyi és rendőri személyzetre vonatkozó iratokat foglal magában. Az iratanyag nagyobb része szükséges a Főosztály ügyvitelének folyamatos ellátásához, tehát indokolt továbbra is ott őrizni. (4. sz. melléklet)

A **Dokumentációs Osztály** őrzi a jogutód nélkül megszüntetett Állambiztonsági Operatív Nyilvántartó Osztály, a III. Főcsoportfőnökség titkárságának és III. csoportfőnökségének, Vizsgáló Osztályának stb. maradék-iratait, amelynek mind történelemtudományi szempontból, mind az információs önrendelkezési jogot érintő tartalma miatt rendkívüli a jelentősége. (5. sz. melléklet)

A **Történeti Irattár** a BM legújabb iratórőze, s mintegy 700 irat-folyóméternyi

anyag van birtokában, leginkább megszűnt belügyi szervek iratai. (6.sz. melléklet)

I. Szervezeti változásokra irányuló javaslataink

1. Javasoljuk a parlament adatvédelmi biztosának megválasztását követően - vele egyeztetve - ideiglenes megbízatással, egy miniszteri megbízott kinevezését, az 1990. május 23-a előtt keletkezett maradandó értékű iratok egységes kezelésére (tudományos kutatás, közoktatás, nyilvánosság biztosítása). Feladata egy „nyilvánosság csomagterv” felvázolása, vagyis a BM-ben őrzött történelmi iratok és a nyilvánosság közötti merőben új kapcsolat megteremtése:

- a BM kutatási szabályzatának kidolgozása (1. még II. 2. pont);
- a levéltári törvény érvényesítése a BM-ben;
- a kutatások engedélyezése, s az illetékes osztályvezetők javaslatai alapján a kutatandó iratok kiadása, a vonatkozó panaszok kivizsgálása, s elbírálása;
- a közvélemény folyamatos tájékoztatása az BM irataival kapcsolatos alkotmányos alapjogok érvényesüléséről;
- a BM vonatkozó (történelmi) tudományos publikációs tervének kidolgozása;
- a végzős történészhallgatók, BM-ösztöndíjasok témavezetőinek koordinálása;
- A miniszteri megbízott felel az információs önrendelkezési jog megvalósításáért.

2. Javasoljuk a Központi Irattár és a Történelmi Irattár összevonását önálló Irattári Osztály néven a közigazgatási államtitkár irányításával. Az Osztály feladata:

- a mintegy 2500 folyóméternyi iratanyag további rendezése, jegyzékelése és az ügyviteli értékkel már nem rendelkező, történelmi értékű iratok levéltárba adásának előkészítése;
- a Belügyminisztérium hivatali szervezetei (hivatali egységek), a minisztérium hivatali tevékenységét segítő szervezetek (minisztériumi szervek) és a belügyminiszter irányítása alá tartozó önálló szervezetek (önálló belügyi szervek) és jogelődök 10 évnél régebbi iratanyagának részletes felmérése, a szervellenőrzéssel

kapcsolatos feladatok ellátása;

- az egykori Történeti Irattár és Központi Irattár anyagában történő tudományos kutatás kiszolgálása;

- a BM 1945 utáni történetét bemutató tudományos igényű forráskiadványok megjelentetése.

Biztosítani kell, hogy az Irattári Osztály meg tudjon felelni az SZMSZ-ben és az Ügykezelési Szabályzatban foglalt, az iratkezeléssel kapcsolatos feladatainak. Az Irattári Osztály ilyen irányú feladata, jogosultsága semmilyen jogcímen nem csorbítható, sem a hivatali egységeknél, sem a minisztériumi szerveknél, sem az önálló belügyi szerveknél.

3. A Dokumentációs Osztályon őrzött iratanyagnak az ügynöktörvény és az információs önrendelkezési jog miatt egészen sajátos ügyviteli jellege van, ezért jelenleg még nem javasoljuk a levéltári elhelyezést - ami megítélésünk szerint a levéltári törvény személyes adatot tartalmazó iratok szabályozásához köthető (24.§ /1/ bek.) -, hanem az 1994. évi XXIII. tv. módosítása során olyan „állambiztonsági történeti hivatal” felállítását javasoljuk, amelynek feladata:

- az alkotmányosságnak megfelelően, az 1990 előtt működő állambiztonsági szolgálatok, illetve az azok tevékenységéhez szorosan kapcsolódó szervek - jelenleg a különböző nemzetbiztonsági hivatalok által tárolt - iratainak (BM-től elkülönített) őrzése;

- az 1994. évi XXIII. tv. végrehajtása;

- az információs önrendelkezési jog érvényesítése az őrzésében lévő iratanyagban;

- a tudományos kutatás biztosítása;

- saját tudományos tevékenység.

4. A törvénymódosítás elfogadásáig, illetve végrehajtásáig javasoljuk átmeneti intézkedésként a Dokumentációs Osztály átalakítását:

- a kabinetiroda alá rendelését;
- történész-levéltáros vezető kinevezését az osztály élére;
- az osztályvezető javaslatára belső átcsoportosítás elvégzését.

II. Javaslataink a jelenlegi kutatás, iratbetekintés szabályozására

1. Szabályozni szükséges a BM-ben őrzött iratokba történő *betekintést* (az eddigi gyakorlat szerint egyrészt „zártak” tekintették, másrészt viszont teljesen önkényes betekintésekre is volt példa).
2. Meg kell tiltani a III. Főcsoportfőnökség tevékenységére és alkalmazottaira vonatkozó iratok mindenfajta selejtezését.
3. Újra kell szabályozni a BM irataiban történő *kutatást*.
 - Újra kell szabályozni a másolatkészítés rendjét, hogy rövidebb idő alatt elkészülhessenek, mint a mostani gyakorlat szerint.
 - Meg kell szüntetni a *személyes adatok* védelmének 1993-ban bevezetett, elfogadhatatlan gyakorlatát (az adatvédelmi törvény szerint a személyes adatok védelmét a tudományos kutatás érdekében korlátozni kell).
 - Nem látjuk indokoltnak az iratörzés (Dokumentációs Osztály) és a kutatószolgálat (Történeti Irattár) szervezeti elkülönülését (mind a Dokumentációs, mind az Irattári Osztály anyagaiban történő kutatás esetén biztosítani kell, hogy a kutatók találkozhassanak a referensekkel).
4. A titokvédelmi törvénnyel összhangban - amennyiben egyáltalán államtitoknak tekintendők - vissza kell minősíteni a Dokumentációs Osztályon őrzött iratokat.

III. Az irattárakkal kapcsolatos belső szabályozást igénylő javaslataink

1. Meg kell tiltani eredeti iratanyagok kölcsönzését, el kell rendelni a már kölcsönzött iratok azonnali visszaszolgáltatását (visszakérését). Eredeti irat kölcsönzésére csak kivételes esetben (pl. kiállítás) kerülhet sor.
2. A törvénytelenül lefoglalt, elkobzott tárgyi „bizonyítékokat” (házkutatási

anyagok, szamizdatok stb.) vissza kell szolgáltatni eredeti tulajdonosuknak, a levéltári anyagokat a Dokumentációs Osztályról is (pl. 1956-os perek maradéka) át kell adni a Magyar Országos Levéltárnak, illetve más, illetékes levéltárnak.

3. A microfisken tárolt Napi Operatív Információs Jelentésekről haladéktalanul biztonsági másolatot kell készíteni, az orsós magnószalagon lévő történeti értékű hanganyagot (pl. Szilágyi József pere) át kell másolni kazettás magnószalagra.

4. A titkosszolgálatokat felügyelő tárca nélküli miniszterrel és a honvédelmi miniszterrel egyetértésben azonnali hatállyal meg kell tiltani a III. Főcsoportfőnökség iratanyagából a titkos eszközökkel szerzett információk bármilyen felhasználását.

5. Helyre kell állítani a korábbi számítógépes nyilvántartásból a „G” (operatív), „H” (hálózati) és „S” (téma- és tárgyköri) nyilvántartásokat.

6. Felül kell vizsgálatni a NBH-nak és a KBH-nak átadott iratokat, az „osztokodásnál” nem lehet szempont, hogy melyik csoportfőnökség keletkeztette azokat, hanem amennyiben „belső reakcióra” vonatkozó tartalma van, akkor vissza kell szolgáltatni a BM-nek.

IV. A bizottság további tevékenységével kapcsolatos javaslataink

A bizottság feladatait a jelentésben részletezett okokból nem tudta maradéktalanul teljesíteni. A miniszter döntése esetén (5/1995. sz. miniszteri utasítás 11. pontja) a bizottság kész munkáját folytatni az alábbi három témakörben:

1. Újabb vizsgálatot tartunk indokoltnak az 1989-90-es iratmegsemmisítések teljes feltárására, kérjük egyben **a korábbi vizsgálatok anyagainak** rendelkezésünkre bocsátását. Ebbe most már be kell vonni a BM ilyen feladatokat ellátó szerveit.

2. Folytatni kell az iratanyag tételes feltárását (olyan formában, ahogy ez mind a Központi Irattárnál, mind a Dokumentációs Osztálynál már elkezdődött, ill. ahogy ezt részlegesen már jelentésünk is tartalmazza).

3. A miniszteri utasítás ellenére munkánk nem terjedt ki, a rendelkezésünkre álló idő alatt nem is terjedhetett ki a „külső szervekre”. Javasoljuk e munka elvégzésébe

szakértőként a két leginkább érintett közlevéltár, a Magyar Országos Levéltár és Budapest Főváros Levéltára további 1-1 munkatársát bevonni.

Az összefoglaló nem teszi lehetővé a részjelentésekben foglalt valamennyi javaslat megismétlését, ezért itt csak felhívhatjuk rájuk a figyelmet.

Megítélésünk szerint az iratok feltárását már 1990-ben el kellett volna végezni. Az azóta eltelt idő rendkívül megnehezítette munkánkat, s így ez jóval kevésbé volt eredményes, mint lehetett volna öt évvel ezelőtt. **Úgy véljük, nem lehet tovább halogatni annak a ténynek a deklarálását, hogy a Belügyminisztérium nem vállalja a folytonosságot a korábbi rendőr-minisztériummal. Semmifajta minisztérium és titkolódzás nem övezheti, mert nem végez olyan titkos feladatokat, amelyek a jogállam előtti BM-et jellemezték. Az 1990. május 31-e előtt keletkezett iratok vonatkozásában a mai BM radikális szemléleti fordulatot hajt végre: a történettudományra bízta a néhai diktatúra minden titkát.**

Budapest, 1995. június 30.

VargaLászló
elnök

Mellékletek:

1. A belügyminiszter 5/1995. utasítása
2. Az Iratfeltáró Bizottság működési rendje
3. Jelentés a Központi Irattárban lévő iratokról
4. Jelentés a BM Személyzeti és Munkaügyi Főosztályán található iratokról, irattárakról
5. Jelentés a BM Dokumentációs Osztályán található iratokról, irattárakról
6. Jelentés a Történeti Irattárról

A 2003. évi III. törvény
felügyelő bizottsága

56/2002

Jelentés a 2003. évi III. törvény végrehajtását felügyelő bizottság munkájáról

Az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának létrehozásáról szóló 2003. évi III. törvény (a továbbiakban: Törvény) 12. § /1/ alapján a Kormány, a Magyar Tudományos Akadémia és a Magyar Történelmi Társulat elnöke tett javaslatot a Felügyelő Bizottság (a továbbiakban: FB) tagjaira, és az Országgyűlés elnöke 2003. február 27-én felkérte őket a Törvény iratátadással kapcsolatos rendelkezései végrehajtásának ellenőrzésére.

Az FB a Törvény végrehajtását szabályozó 43/2003. (III. 31.) sz. kormányrendelet hatályba lépésekor, 2003. április 1-jén kezdte meg működését. Kidolgozta ügyrendjét és elfogadta tagjai között az időszakos elnöklés sorrendjét. Első lépésként áttanulmányozta – a Törvény mellett – az idevágó többi jogszabályt is. Igyekezett kialakítani a vonatkozó jogszabályok közös értelmezését, összehangolni a problémák megközelítésének szemléletét. Arra törekedett, hogy a napisajtó, a publicisztika, a szakirodalom tanulmányozása révén alaposan tájékozódjon arról, hogy milyen lépések történtek a rendszerváltás után az 1945 és 1990 közötti állambiztonsági iratok megőrzése és kutathatóvá tétele érdekében, megismerje, hogy milyen politikai és szakmai viták folytak e tárgykörben. A Miniszterelnöki Hivatal jó munkafeltételeket biztosított az FB számára.

A felkészülés második lépése a nemzetbiztonsági szolgálatokkal, az iratörzso intézményekkel való kapcsolatfelvétel volt. A polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat felügyelő politikai államtitkár az FB kezdeményezésére 2003. április 15-re megbeszélésre hívta össze a polgári és a katonai szolgálatok főigazgatóit, az irat-felülvizsgáló munkacsoportok vezetőit, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban: ÁSZTL) újonnan kinevezett főigazgatóját és az FB tagjait. A megbeszéléseken minden intézmény képviselői számot adtak a Törvény végrehajtásának előkészítő munkálatairól, a 2000 és 2002 között a Történeti Hivatalnak már átadott iratmennyiségről, a még náluk lévő iratok volumenéről, megfontolásaikról, gondjaikról az iratok visszatartását, illetve átadását illetően.

E csoportos tapasztalatsere után, június folyamán az FB egyenként is felkereste az iratkezelő szerveket, valamint az ÁSZTL-t a tájékozódás folytatásának és az együttműködés kialakításának céljából. A látogatások során részletes képet kapott az egyes szolgálatokról, a Törvény végrehajtása érdekében tett intézkedéseikről, az irat-felülvizsgáló munkacsoportok tevékenységéről, irataik jellegéről, a felülvizsgálat során alkalmazott munkamódszerekről.

Már ekkor hangsúlyt kapott a Törvény 2. §-ában felsorolt iratok minősítésének fenntartását lehetővé tevő pontok hasonló vagy azonos értelmezésének fontossága. Az FB a maga részéről mindenütt hangsúlyozta, hogy a Törvény következetes végrehajtását kívánja ellenőrizni és előmozdítani, szem előtt tartva mind a közérdekű adatok megismeréséhez fűződő jogot, azaz a tudományos kutatás és a nyilvánosság érdekeit, mind a jelenlegi és jövőbeli nemzetbiztonsági érdekeket, mind pedig a politikai okokból megfigyelt, meghurcolt emberek információs kárpótlásának szempontját.

Végül megemlíthető, hogy a koordináció, a vitás kérdések megoldása, a tapasztalatok leszűrése céljából az FB újabb csoportos eszmecsere-t kezdeményezett az összes érdekelt fél részvételével az iratátadás első szakaszának lezárása után, amelyre 2003. november 18-án került sor a Miniszterelnöki Hivatal Nemzetbiztonsági Irodáján.

Az idő múlásával tartalmi, szemléleti szempontból is bekövetkezett bizonyos összehangolódás az FB és az iratörző intézmények között, ha nem is mindenütt azonos mértékben, de akceptálták a bizottság érveit, észrevételeit.

A Parlament a törvényalkotás során tévesen mérte fel a végrehajtáshoz szükséges határidőket. Három szakaszra osztotta az irat-felülvizsgálatot és -átadást. Az első szakaszban (az 1944. december 21. és 1969 közötti iratok) szűk fél év, a másodikban (az 1970. és 1979 között keletkezett iratok) majdnem egy egész év, a harmadikban pedig (az 1980. és 1990. február 14. közötti iratok) mindössze négy hónap állott az FB rendelkezésére az iratellenőrzéshez. Minthogy tagjainak egyéb hivatalos elfoglaltságuk is volt, nem tudták a teljes munkaidőt erre fordítani. A testület ezért azt a megoldást választotta, hogy figyelmét – a törvény szellemének megfelelően – elsősorban a személyi jellegű iratokra (beszervezési iratok, személyi nyilvántartások) összpontosította. 2003-ban az ilyen iratoknak kb. a felét tanulmányozta át, 2004-ben és 2005-ben lényegében a teljes ide tartozó iratanyagot. Megkülönböztetett figyelemmel nézte át a munkadossziékat, a kutatódossziékat és az objektumdossziékat, de egyes irategyüttesek nagy terjedelme miatt itt már közel sem tudott teljességre törekedni. A fentiekhez képest sokkal kisebb figyelem jutott a K-lakásokkal kapcsolatos, a technikai-műszaki kérdésekkel (szakszolgálati eszközök, rejtjelezés stb.) foglalkozó, továbbá a gazdálkodási-pénzügyi jellegű iratokra. Ezekbe inkább csak szűrőpróbaszerűen tekintett bele az FB, részben mert bizonyos műszaki jellegű dokumentumok levéltári kutathatósága nyilvánvalóan sértené a nemzetbiztonsági érdekeket (és az FB tagjainak a szakértelme is hiányzott megítélésükhöz), részben pedig azért, mert a többi itt említett irat alig segíti elő a történeti ismeretek gyarapítását, s az információs kárpótláshoz sem járul hozzá.

Az FB szinte kizárólag a visszatartani szándékozott iratokat tanulmányozta, az ÁSZTL-be szállított okmányokba csak kivételesen tekintett bele, azzal a céllal, hogy jobban érzékelye a szolgálatok szelekcióját, mint ahogy azt a jegyzékek tükrözik, tehát hogy képe legyen az átadott dokumentumok jellegéről, történeti forrásértékükről. (Igaz, így kiderültek következetlenségek is, például kivételesen előfordult, hogy ugyanazon irat egyik példánya a levéltárba került, a másik az iratkezelő szervnél maradt.)

A visszatartott anyagoknál az FB minden esetben azt mérlegelte, hogy az iratjegyzékben a minősítés fenntartásának jogalapjaként hivatkozott törvényhellyel összhangban van-e a dokumentum tartalma. Ha alaptalannak tartotta a hivatkozást, javasolta átadását az ÁSZTL-nek. Ilyen esetben az iratkezelő szerv vezetése, illetve irat-felülvizsgáló munkacsoportja vagy elfogadta az FB álláspontját, vagy új jogalapot jelölt meg, a Törvény 2. § 12/ és 13/ bekezdésének másik pontjára hivatkozott. Ha kitarzott eredeti indoklása mellett, akkor – a

Törvény hatálya alá nem tartozó – nyilvántartásokban kerestek olyan, a vitatott dokumentumokban nem található adatokat, érveket, bizonyítékokat, amelyekkel igyekeztek meggyőzni az FB tagjait a minősítés fenntartásának indoklásáról – többnyire sikerrel. A 43/2003. (III. 31.) sz. kormányrendelet értelmében ez esetben végső soron az iratkezelő szerv főigazgatója döntötte el a vitát, akinek erről tájékoztatnia kellett az illetékes minisztert. (A polgári nemzetbiztonsági szolgálatoknál ez meg is történt, a katonai titkosszolgálatok esetében erről nincsenek az FB-nek ismeretei.) E végrehajtási rendelet tehát valójában erős korlátok közé szorította az FB működését: döntési jogköre nem volt, pusztán javaslat formájában fogalmazhatta meg álláspontját. Ez a helyzet különösen fontosá tette a meggyőző, határozott érvelést és az FB súlyát leginkább az fejezte ki, hogy a határesetek, a viták túlnyomó részben álláspontjának megfelelően dőltek el, nem kerültek a főigazgatók elé.

A három szakasz tapasztalatait összegezve megállapítható, hogy a törvény végrehajtása rendben zajlott le. A Nemzetbiztonsági Hivatal (NBH), az Információs Hivatal (IH), a Belügyminisztérium, a Nemzetbiztonsági Szakszolgálat (NBSZ), a Katonai Felderítő Hivatal (KFH), a Katonai Biztonsági Hivatal (KBH) és a Határőrség elvégezte az iratok újraminősítését, a megadott határidőig átadták az ÁSZTL-nek azokat az iratokat, amelyek – figyelembe véve a Törvény előírásait – nem minősülnek államtitkot tartalmazó dokumentumoknak.

Mint a mellékelt táblázatokból kitűnik, az első szakaszban 36778, a másodikban 63789, a harmadikban 54339 irattételt szállítottak át, összesen 154900-at, az irattételek nagy többségét. Ezek a számok az iratok terjedelméről csalóka képet mutatnak, ugyanis az egyes tételek lapszáma rendkívül eltérő. A több milliót elérő lapok összeadásától eltekintett az FB, a terjedelem érzékeltetésére inkább az ÁSZTL által kiszámított adatokat közöljük: 2003-ban 385 iratfolyóméter, 2004-ben 169 ifm, 2005-ben 187 ifm került a levéltárba az iratkezelő szervektől. A Belügyminisztériumból átszállított magas tételszám (80315) valójában csak 51 ifm, míg az NBH 23162 tétele 335 ifm-rel egyenlő, az IH 13316 tétele 254 ifm-t tesz ki, a KFH 25844 tétele 40 ifm-t, a KBH 6285 tétele 15 ifm-t, az NBSZ 5904 tétele pedig 20 ifm-t. (E számsorral kapcsolatban figyelembe veendő, hogy 2000 és 2002 között a fenti szervektől 500 ifm érkezett az ÁSZTL-be.)

Az iratátadásnál rendszeresen jelen volt az FB egy-egy tagja. Az átadás-átvétel mindig zökkenőmentesen, dobozonként zajlott le, az iratjegyzék pontos, lapszám szerinti összevetése az iratokkal később történt meg. Sohasem hiányoztak iratok, számelírások viszont előfordultak a jegyzékeken, ezeket az ÁSZTL tisztázta a szolgálatokkal.

Az iratkezelő szervek az irattételek negyedrészt, 50477 tételt kívántak visszatartani. Míg 2003-ban ez az arány 17,9 %, 2004-ben 15,1 % volt, addig 2005-ben 36,3 %-ra emelkedett, ami kifejezte, hogy időben a jelenhez közeledve, a rendszerváltás előtti évtizedből több olyan irat maradt fenn, amely összekapcsolódott a titkosszolgálatok rendszerváltás utáni működésével – személyi, műveleti okból vagy az információgyűjtés eszközeinek módszereinek tekintetében hordoz államtitkot. Az iratkezelő szerveknél végzett munka során az FB ezeknek az iratoknak szűk egyharmadát (15102 tétel) vizsgálta meg, és összesen 1211 irattétel, a megvizsgált iratok 8 %-a átadását javasolta. Ebből 1048 tétel átszállításával egyértelműen, s ennek lebonyolítását az FB szintén ellenőrizte.

Itt említendő meg, hogy a törvény végrehajtásának első szakaszában a KFH a Törvény szellemétől eltérve vissza kívánt tartani olyan iratokat, amelyek minősítését nem azok tartalmával indokolta, hanem az aláírók vagy a címzettek személyével. A bizottság álláspontja

az volt, hogy az említett dokumentumokban csak az 1990. február 14. után is a titkosszolgálatoknál dolgozó személyek neve tekinthető minősített adatnak, s ezért javasolta, hogy a Törvény 12. § /3/ bekezdése szerint járjanak el: tartsák meg az ilyen iratok eredeti példányát, készítsenek róluk másolatot és az államtitkot tartalmazó adatokat olvashatatlaná téve a másolatot adják át az ÁSZTL-nek. A KFH elfogadta ezt a megoldást, az 1970 előttiakat pedig ismételtlen áttekintették és pótlólag 770 tételt, 598-at eredetiben, 172-t másolatban eljuttattak a levéltárba. (Ezek nincsenek benne az említett 1048 tételben.)

Az FB a Törvény tartalmát nem kívánja értékelni, annyit mégis szükségesnek tart megjegyezni, hogy a 2. §-ban helyes volt pontokba szedve részletesen felsorolni azokat az eseteket, amelyekben a Törvény előírta, hogy milyen kritériumok alapján minősíthető államtitkot tartalmazónak egy-egy irat. Ugyanakkor tény, hogy a szolgálatok túlságosan is éltek azzal a lehetőséggel, hogy a 2. § /2/ bekezdés a) pontja alapján fenntartották annak az államtitokká minősített adatnak a minősítését, amely olyan személyre vonatkozott, aki 1990. február 14. után is a titkosszolgálatok állományába tartozott, vagy velük titkosan együttműködött. A visszatartás indoklásánál ezt a pontot tüntették fel a leggyakrabban, itt mérlegelés helyett az automatizmus érvényesült, amelyet az FB-nek ritkán sikerült megtömie.

A 2. § /2/ bekezdés c) pontjával – amelyre egyébként ritkán hivatkoztak – az volt a probléma, hogy a veszélyhelyzet nehezen bizonyítható. Olykor „gumiparagrafus” alkalmazásának látszott a 2. § /2/ bekezdés d) pontjára való hivatkozásnál a nemzetbiztonsági érdekek emlegetése, a /3/ bekezdés b) pontjánál pedig néha kérdéses volt, hogy a titkos információgyűjtés eszközein és módszerein mi titkolnivaló van, hiszen ezek alkalmazása általában közismert nemzetközileg és itthon is. A /3/ bekezdés többi pontjára való hivatkozás esetében általában nem emelt kifogást az FB.

Az iratkezelő szervek közötti együttműködést igényelte és a bizottság munkáját némileg bonyolította, hogy az iratok kis részét nem a titokgazda őrizte, hanem valamelyik társszerv. Ilyenkor, ha a titokgazda a minősítés fenntartása mellett döntött, az FB nem az őrzési helyen, hanem a titokgazdánál egyéb iratok alapján bizonyosodhatott meg a döntés megalapozottságáról vagy megalapozatlanságáról. A munkálatok harmadik szakaszában erre már nem jutott idő, a bizottság ráhagyatkozott a titokgazdák átírataira.

Itt térünk ki a Határőrség 1970 előtti iratainak ügyére. Ezeknek az iratoknak csekély hányadát a KFB őrizte, a többit a Magyar Országos Levéltár gondozza. Nem tudván dokumentumokra támaszkodni, a Határőrség mint titokgazda a KFH-től véleményezésre megkapott iratokat egyenkénti mérlegelés nélkül államtitkot tartalmazónak nyilvánította. Az FB ezt a megoldást nem fogadta el, s kezdeményezésére a Határőrség illetékesei a bizottság jelenlétében, a KFH helyiségében ismételtlen átvizsgálták az iratokat, és a 65 tételből 61 minősítését feloldották. Ezeket pótlólag, 2005-ben a KFH juttatta el az ÁSZTL-be.

Vitára adott okot, hogy a Belügyminisztérium Személyügyi Főosztálya a kezelésében lévő iratok közül az állományparancs-gyűjteményeket szét akarta szabdálni, el kívánta küldeni a titokgazdáknak azon iratlapokat, amelyek minősítését azok fenntartották, a többit pedig az ÁSZTL-nek. Ez a megoldás az irategyüttesek végleges szétszabdalását jelentette volna, ami történetírói és levéltárosi szakmai szempontból káros eljárás. Az FB ezért a Törvény 12. § /3/ bekezdéséből kiindulva azt indítványozta, hogy a visszatartott iratokról készítsenek hiteles másolatot, s azokat zárt borítékban illesszék a levéltárnak átküldendő parancsgyűjteményben a kivágott és a titokgazdáknak átadandó eredeti lapok helyére. A javaslatot a BM elfogadta ugyan, de a levéltár főigazgatója nem egyezett bele, csak a személyzeti parancsok eredeti

példányait volt hajlandó elfogadni. Így a BM Személyügyi Főosztálya kénytelen volt folytatni a kifogásolt gyakorlatot.

Az FB tudomásul vette, hogy azoknak a személyeknek a minősítést megőrző személyügyi iratait, akik több titkosszolgálati szervnél is dolgoztak, a BM annak az iratkezelő szervnek adja át, amely az ő esetükben a minősítést a leghosszabb időben szabta meg. Fel kívánja hívni azonban a figyelmet arra, hogy a minősítési időszak kezdetének meghatározásában nincs egységes gyakorlat az intézmények között. Az államtitokká minősítés lehetséges leghosszabb ideje 90 év. A többnyire 80 évre szóló minősítés kezdő időpontjának ritkább esetben az állambiztonsági tevékenység kezdő évét tekintik, gyakrabban e tevékenység megszakításának évét, nagyon sokszor a rendszerváltás utáni iratminősítések valamelyik időpontját, leginkább 1996-ot vagy 2003-at. Az FB véleménye az, hogy helyesebb lenne egységes gyakorlatot folytatni és a titkosszolgálati tevékenységet lezáró évtől számítani az iratminősítési időt, amely mellelleg sokszor indokolatlanul hosszúnak tűnik.

Noha a külső körülményektől az FB igyekezett függetleníteni magát, természetesen figyelemmel kísérte a Törvénnyel kapcsolatos sajtóvisszhangot. Már az elfogadása utáni hónapokban bírálta néhány, a nyilvánosságot mindenek fölé emelő és a nemzetbiztonsági érdekeket alábecsülő kutató az Élet és Irodalomban, valamint a Fundamentum című folyóiratban. Még meg sem alakult az FB, amikor az Élet és Irodalom 2003. február 14-i száma már arról értekezett, hogy „A törvényhozó a civil kontrollal végül szabályosan gúnyt űzött, a nyilvánosságot porhintéssel próbálta kielégíteni, s egy háromfős bizottság felállításáról intézkedett.” Az FB sokáig nem reagált az ilyenfajta véleményekre. Azt viszont kötelességének tartotta, hogy a sajtó rendelkezésére álljon. Az első szakasz lezárulása után nyilatkozott az MTI-nek, amely ennek alapján összefoglalót küldött szét a napisajtónak a törvény végrehajtásának állásáról. S a továbbiakban is rendszeresen választ kaptak kérdéseikre az újságírók.

A sajtótámadások felélénkültek, miután 2004 decemberében napirendre került a Törvény módosítása. Végül is az FB 2005. február 15-én kénytelen volt nyilatkozatban visszaautásítani a „civil kontroll hiányát” hangoztató állításokat, hangsúlyozva, hogy a Törvény keretei között, annak előírásait tiszteletben tartva végzi munkáját, s nem hajlandó figyelembe venni a hatályos törvények kereteit feszegető aktuálpolitikai igényeket. Ezt követően, március 3-án széles érdeklődéssel kísért sajtótájékoztatót tartott addigi tevékenységéről, felhívva a figyelmet azokra a következményekre, amelyek a nemzeti érdekek sérelméhez vezetnének, ha a nyilvánosság abszolutizálása érvényesülne a nemzetbiztonsági szempontok rovására.

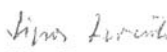
Az FB megítélése szerint az egykori BM III/III-as csoportfőnökség iratállománya után az egyéb állambiztonsági iratok túlnyomó többségének közlevéltárba kerülése és kutathatóvá tétele – az információs kárpótláson túl – nagymértékben elősegítheti az elmúlt rendszer történetének, a diktatúra természetének megismerését. Az iratok képet adhatnak arról, hogy a változó kül- és belpolitikai körülmények között a rendszer miként támaszkodott rájuk, milyen célokra használta őket. Lényeges kutatási téma az állambiztonsági szervek felügyeleti rendszere, belső struktúrája, ennek működési mechanizmusa és nemzetközi kapcsolatai. Indokolt annak tisztázása is, hogy milyen társadalmi közegekből toborozták a hivatásos állományt, milyen körökből szervezték a hálózati személyeket és a társadalmi kapcsolatokat. Fontos árnyaltan elemezni, hogy a szolgálatok milyen témákról, milyen társadalmi csoportokról gyűjtöttek adatokat, hogy a politikai és a gazdasági hírszerzés milyen információkat gyűjtött; a kémelhárítás milyen veszélyektől óvta meg az országot. Sok elszórt adat található az iratokban a hétköznapi életről is. Illúzió lenne azonban annak feltételezése,

hogy a Rákosi- és a Kádár-korszak sokoldalú bemutatásának az állambiztonsági iratok a legfőbb forrásai. E forrásokat a többi levéltárban található párt-, kormányzati és egyéb iratokkal, továbbá a másodlagos forrásokkal együtt kutatva lehet valós képet rajzolni az 1945 és 1990 közötti évekről.

Befejezésül: az FB munkáját elvégezve nyugodt lelkiismerettel állítja, hogy tevékenysége során mindig és mindenben a Törvény rendelkezéseit tartotta szem előtt és azok megvalósítására törekedett.

Budapest, 2005. június 8.

Dr. Gálszécsy András

Dr. Sipos Levente

Dr. Vida István

Melléklet: 2 darab kimutatás

16/2003

Melléklet
az FB jelentéséhez a 2003. évi III. törvény végrehajtásáról

Megnevezés	Összes tétel x	ebből				a visszatartott tételekből			
		átadott	%	visszatartott	%	átvizsgált	%	átadásra javasolt	%
BM xx	94 765	80 315	84,7	14 450	15,3	282	-	-	-
HÖR	91	71	78,0	20	22,0	66	92,9	61	92,4
NbH	31 632	23 162	73,2	8 470	26,8	3 959	46,7	476	12,0
IH	22 557	13 316	59,0	9 241	41,0	2 251	24,3	176	7,8
NbSz	9 039	5 904	65,3	3 135	34,7	1 261	49,2	2	0,0
KBH	9 130	6 285	68,8	2 845	31,2	1 823	64,0	43	2,3
KFH	38 160	25 844	67,7	12 316	32,3	5 450	44,2	453	8,3
Összesen	205 374	154 897	75,4	50 477	24,6	15 102	29,9	1 211	8,0

x Az egyes tételek lapszáma rendkívül változó, egy laptól több ezerig terjedhet.

xx A visszatartott tételeket szétosztották az ott szereplő személyek jelenlegi szolgálati szervei között a személyzeti anyagokba helyezés végett, az adott személyzeti dossziéval együtt vizsgáltuk.

56/2008.

Összesítő

A 2003.évi III törvény iratátadásáról rendelkező része
végrehajtásáról

Megnevezés	Összes tétel ¹	ebből				a visszatartott tételekből			
		átadott	%	visszatartott	%	átvizsgált	%	átadásra javasolt	%
1945 - 1970. xx	44 765	36 788	82,1	7 977	17,9	2 070	25,9	339	16,4
1970 - 1980.	75 080	63 789	84,9	11 291	15,1	3 551	31,4	203	5,7
1980 - 1990 xxx	85 144	54 330	63,8	30 814	36,2	-	-	-	-
Összesen:	204 989	154 907	75,5	50 082	24,5	-	-	-	-

x Az egyes tételek lapszáma rendkívül változó.

xx További 770 tétel az FB javaslatára másolatban átadva.

xxx 2005. 03.01-ig beérkezett, ill. feldolgozott anyag, (amely folyamatban van):
az NbH-nál visszatartott 4851 tételből 1191 átvizsgálva
és az átvizsgáltak közül átadásra javasolva 56 tétel,
továbbá két számos egyedi lapot tartalmazó tételből
további 240 lap.